

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՌԱՏԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ ՁԵՌՆԱՐԿ

ԵՐԵՎԱՆ

ԽՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Հ. Բ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Ռ. Ս. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ ՁԵՌՆԱՐԿ

3-րդ հրատարակություն

ԽՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԽՐԵՎԱՆ — 1992

Ավետիսյան Հ. Մ., Ղազարյան Ռ. Ս.

Ա 791 Գրաբարի ձեռնարկ: (Ուս. ձեռնարկ բուհերի համար) Երևանի պետ. համալս.— 3-րդ հրատ.— Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 1992.— 320 էջ:

Վերնախորագր.՝ Երևանի պետ. համալս.:

Ձեռնարկն ընդգրկում է գրաբարի հնչյունաբանության, ձևաբանության և շարանյութության ամբողջական դասընթացը: Ձեռնարկն անհրաժեշտ է ոչ միայն լեզվաբանության, այլև պատմության, լեզվաբանության և բանասիրության ոլորտներում:

Ձեռնարկին կցված են բառարան և 5—12-րդ դարերի մատենագրությունների ֆաղված հատվածներ՝ լրացուցիչ ընթերցանության համար:

4602010000—31

Ա 704(02)—92 —92

ԳՄԴ 83.3 873

Аветисян Генрик Мисакович
Казарян Рубен Серопович
УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ ПО ГРАБАРУ
(древнеармянскому языку)
На армянском языке
Издательство Ереванского университета
Ереван — 1992

ԱՌԱՋԱՐԱՆ

Ներկա ձեռնարկի հիմնական բաժիններն են՝ «Հնչյունների արտասանությունը և գրությունը», «Հնչյունափոխություն», «Ձևաբանություն», «Շարահյուսություն», «Գրաբարի հատընտիր» և «Բառարան»: Ձևաբանության բաժնում տրված են նաև լիքավոր խոսքի մասերից մակբայը, շաղկապը և ձայնարկությունը:

Դասագրքում ընդգրկված նյութերը տրված են առանձին դասերով, ըստ որում յուրաքանչյուր դասում հաղորդվող տեսական գիտելիքներին անմիջապես հետևում են դրանց համապատասխան վարժություններ և ընթերցանության հատվածներ՝ քաղված գրաբարի միայն դասական շրջանի (5-րդ դար) ինքնուրույն և թարգմանական գրականությունից: Տեղի խնայողության պատճառով նշված են միայն քերականական գիտելիքներին վերաբերող բնագրային օրինակների աղբյուրները, իսկ վարժություններում բերված օրինակների աղբյուրները չեն նշվում: Ընդհանուր առմամբ ամեն մի դասում բացատրվում են քերականական կամ այլ կարգի բոլոր այն երևույթները, որոնց մասին նախապես ոչինչ չի ասվել: Դասերում ընդգրկված նյութերի ծավալը պայմանական է, ըստ այդմ էլ դրանք կարելի է անցնել մեկ կամ ավելի դասերի ընթացքում:

Ձեռնարկի հեղինակները նպատակահարմար են համարել խոսքի մասերի ուսուցումը սկսել բայից, որը, սակայն, չի խանգարում, որպեսզի ուսուցման ընթացքում այս կամ այն շափով խախտվի դասանյութերի հաջորդականությունը:

Շարահյուսության բաժնում քննվում են գրաբարի կապերի (նախդիր և նախադրություն), հոգերի, ու հարաբերականի կիրառությունը և շարահյուսական այլ հարցեր:

Բառարանում բացատրվող գրաբարյան բառերը տրվում են ոչ թե իրենց ունեցած բոլոր նշանակություններով, այլ այն իմաստներով, որոնք հանդիպում են դասագրքում:

ՀԱՄԱՐԱՑՆԱԳՐԱԻԹԱՆՈՒՆՆԵՐ

ա. անական

Ազ., Ազաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1889

Բուզ., Փառաոսի Բուզանդացու Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912

գ. գոյական

դ. գերանուն

եբ. եղանակիչ բայ

Եղեիկ, Եղեղկայ վարդապետի Կողմացույ Եղծ աղանդոց, Թիֆլիս, 1914

Եղիշէ, Եղիշէի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1937

թ. թվական

Թոռն., Թոռնեան Թ., Հառլենտի ընթերցասւոյ ի մատենագրութեանց նախնեաց, Վիեննա, Ա. Հ., 1891, Բ. Հ., 1910

Խոր., Մովսէի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1913

Կոբ., Կորիւն, Վարդ Մաշտոցի, Երևան, 1941

կբ. կրավորական

հ. հասարակ բայ

ձ. ձայնարկութիւն

ժ. մակբայ

ն. ներգործական բայ

նխ. նախդիր, նախադրութիւն

ՆՀԹ, Նոր թաղերք Հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, Ա. Հ., 1886, Բ. Հ., 1897

շ. շաղկապ

չ. չեղոք բայ

պբ. պատճառական բայ

Փարս., Ղազարայ Փարպեցու Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1904

փխ. փոխանակ

Մեայքատ Համառոտագրութիւնները վերաբերում են 1929 թ. Վիեննայում հրատարակված Առաջաձեռնիչ Համապատասխան զրուխներին:

ԴԱՅ ԱՌԱՋԻՆ

1. ԳՐԱԲԱՐԻ ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ. ՀՆՉՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 1. 5-րդ դարից մեզ ավանդված գրաբարի այբուբենն ունի 36 տառ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ի, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, ո, չ, պ, ջ, ռ, ս, վ, տ, ր, ջ, լ (հյուն), փ, ք:

ՈՒ-ն, իբրև ու և տառերի կապակցություն, այբուբենի մեջ տեղ չի գտել, իսկ օ և ֆ տառերն ավելացել են միջին դարերում: Հին հայերենում ֆ հնչյուն չի եղել: Փոխառյալ բառերում այն փոխարինվել է փ-ով կամ հ-ով, ինչպես՝ դաֆնէ-դափնի (փոխ. հունարենից), ֆրահանգ-հրահանգ (փոխ. պարսկերենից) և այլն:

§ 2. Գրաբարի ձայնավորներն են՝ ա, ե, է, ը, ի, ո, ու:

§ 3. 5-րդ դարում, երբ հայերենը գրի առնվեց, գրությունը ճշտորեն համապատասխանում էր արտասանությանը, այսինքն՝ ամեն մի հնչյուն ինչպես գրվում էր, այնպես էլ՝ արտասանվում: Հետագա դարերում գրությունը հիմնականում մնում է նույնը, սակայն արտասանությունն, աստիճանաբար փոփոխություններ կրելով, հեռանում է գրությունից, որի հետևանքով ձևավորվում են արտասանության նոր կամ ավանդական կանոններ: Այժմ գրաբարյան քնագրերը կարդում ենք ոչ թե հին կամ գրային, այլ փոփոխված, ավանդական արտասանությամբ: Գրաբար ճիշտ կարդալու և գրելու համար պետք է իմանալ ավանդաբար մեզ հասած արտասանության և ուղղագրության հետևյալ կանոնները:

§ 4. 3-ն բառասկզբում, այլև բարդության և ածանցման մեջ արտասանվում է հ, օրինակ՝ յայտնի=հայտնի, անյայտ=անհայտ, լատակ=հատակ, սալալատակ=սալահատակ:

Բառավերջում ա և ո ձայնավորներից հետո գրվում է յ, բայց չի արտասանվում, օրինակ՝ արքայ=արքա, երեկոյ=երեկո: Բառավերջի յ-ն արտասանվում է մի քանի միավանկ բառերում՝ բայ, գոյ, խոյ, հայ, ճայ, նայ (=խոնավ, թաց), նոյ, վայ:

Բառավերջում ա և ո ձայնավորներից հետո յ շի գրվում՝ ա) բայերի բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքում՝ ասա՛, ապրեցո՛, բ) սա, դա, նա դերանունների ուղղական, հայցական, սեռական և տրական, դու անձնական դերանվան սեռական (թո) հոլովածներում, գ) ահա, ապա բառերում, դ) օտար հատուկ անունների ուղիղ ձևերում՝ Աննա, Յուզա, Եղեսիա, Կեսարիա և այլն:

§ 5. Ի(ւ) տառը գրվում է բառամիջում երկու ձայնավորների միջև և բառավերջում ա, ե, ի ձայնավորներից հետո, ինչպես նաև տ կապակցություն մեջ և արտասանվում է վ, օրինակ, աւազ=ավազ, տաւիղ=տավիղ, առաւել=առավել, մրգաւէտ=մրգավէտ, հարաւ=հարավ, տերեւ=տերեւ, անիւ=անիւ, ոսկւով=ոսկով:

Գրաբարում ւ տառով ոչ մի բառ չի սկսվում:

§ 6. Ն տառի փոխարեն բառավերջում միշտ գրվում է է, օրինակ՝ թէ, եթէ, բազէ, ափսէ, ռուպէ, իսկ բառամիջում գրվում է է այն դեպքում, երբ կարող է լինել է>ի և է>ե հնչյունափոխություն, օրինակ՝ վէճ-վիճել, շէն-շինական, Մովսէս-Մովսեսի:

§ 7. Ու-ն բառամիջում ձայնավորից առաջ արտասանվում է վ՝ արուեստ=արվեստ, պատուէր=պատվեր, լեզուի=լեզվի, արծույ=արծվու:

ՈՒ-ն բառամիջում ձայնավորից առաջ ու է արտասանվում Ռի լծոր-շության բայերի անցյալ անկատարի ձևերում՝ թողուի, թողուիր, թողուաք, թողուիք, թողուին:

§ 8. Բացի հիշյալ կանոններից, պետք է իմանալ, որ զ նախդիրը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է ըզ՝ զգեստ=ըզգեստ, ղնա=ըզնա:

§ 9. Յ, լ ձայնորդների և ա, ե, ի, ո ձայնավորների կապակցությամբ կազմվում են երկբարբառներ և եռարարբառներ: Գրաբարի երկբարբառներն ու եռարարբառներն են՝ այ, ոյ, աւ, իւ, եւ, եա, եաւ, եայ, ւոյ:

§ 10. Ոյ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է ույ՝ բոյս=բույս, գոյն=գույն, յոյս=հույս: Ոյ կապակցությունը ույ է արտասանվում նաև ս, դ, ն հոգեներից առաջ՝ բոցոյ-բոցոյն=բոցուն:

Աւ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է օ և ընդհանրապես գրվում օ տառով՝ օւձ=օձ, օւր=օր, կարաւտ=կարօտ: Որպես բացառություն՝ ալլաւնի և նաւք բառերում աւ-ն արտասանվում է ավ:

Իւ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է յու՝ կորին=կորյուն, սին=սյուն, արին=արյուն:

Եւ երկբարբառն արտասանությամբ նույնացել է իւ երկբարբառին և գրություն մեջ էլ հիմնականում արտահայտվում է իւ-ով, թեև մի շարք

բառերում պահպանվում են այդ երկրորդականների գրության գուգահեռ ձևեր՝ ալեւր||ալիւր=ալյուր, հարեւր||հարիւր=հարյուր, հղչեւր||հղչիւր= հղչյուր:

Մանորութուն. Աւ, եւ, իւ կապակցութիւնների ռ-ը պահպանում է բառավերջի վ արտասանութիւնը հոգնակի ուղղականի Բ և հայցականի ս մասնիկներից ու ս, դ, և հոգներից առաջ՝ կաքաւք=կաքավք, պարգեւս= պարագեւս, հովիւդ=հովիվդ, հովին=հովիվն:

Եւ երկրորդական արտասանվում է յա՝ պատեան=պատյան, եղեւմն=եղյամն, սիբնա՛=սիրյա՛:

Եւ և եռարարառ բաղաձայնից առաջ արտասանվում է յա և բնդհանրապէս գրվում եւ տառերով՝ ընտանեաւք (ընտանեօք)=ընտանյք, կղզեաւք(եօք)=կղզյոք:

Եւ յ եռարարառ բաղաձայնից առաջ արտասանվում է յայ՝ հրեայք=հրայք, անդեայք (=նախիր)=անդյայք, բառավերջում՝ յա՛ պաշտօնեայ=պաշտոնյա:

Իոյ եռարարառ բաղաձայնից առաջ արտասանվում է վնյ՝ պատանւոյն=պատանվույն, տեղւոյն=տեղվույն:

Վարժութիւն 1. Կարդալ ավանդական արտասանութեամբ.

ա) յիշատակ, յարգել, յաղագս (=մասին, համար), յանցանք, անյայտ, յաճախ, յատուկ, անյուսալի, յորդ, անյապաղ, յուշարար, անյիշելի, յիսուն, յանդիման, յայտնի, յաղթանակ, յաշորդ, յաւէտ:

բ) երեխայ—երեխայք, կոփածոյ, արքայ—արքայի, պողոտայ, ճայ, անհանոյ, շղթայ—շղթայս, գոյ, Տիգրանայ, գետոյ, բայ, սկայ (հսկայ), բրածոյ, Վոամշապհոյ, վկայ, փեսայ—փեսայն, երեկոյ:

գ) աւագանի, շառաւիղ, անիւ, արմաւենի, կաւ, նաւ—նաւդ—նաւն—նաւք, լուսաւոր, տիւ (=ցերեկ), հաւ—հաւս—հաւք, տաւիղ, աւազ, տեբեւ, խոնաւ, ազոաւ, սակաւ, արեւ, քնաւ:

դ) արուեստ, դժուար, նուիրական, պատուական, զինուոր, առեղծուած, զուարակ (=եզ, հորթ), թշուառ, յունական, թունաւոր, հովուական, նուագ, մեղուի, անուանել, սրուակ, կռուել, Գուին:

Վարժութիւն 2. Գրաբարյան ուղղագրութեամբ գրել և կարդալ ավանդական արտասանութեամբ:

Աքեղա, կռածո, Տիգրանա, արտաքո, քնծա, մեծարգո, բացակա, ներքո, փիլիսոփա, արմատո, քուրա, զազանարարո, նա, նոքա, նոցա, ասա՛, պատմեա՛, Սառա, Անանիա, Ծրեմիա, Ասիա:

Վարժարան 8. Որոշել, թե վ հնչյունը գրաբարյան ուղղագրությանը որ բառում ի՛նչ տառով պետք է գրել՝ վ, ւ, թե՞ ու:

Արտասվել, գավառ, թիվ, սով, հարավ, թվական, վերավոր, վնաս, անվանի, ազնիվ, անվախճան, կավիճ, հովիվ, թավ, լեզվի, անվարժ, քովանդակ, հարված, ավազան, կատվի, նվաճել, հոգով, Գավթի, Աղվանք:

Վարժարան 4. Անվանդական արտասանությամբ կարդալ.

ա) աւագ, անբաւ, աւդ ամաւթ, աւր, գաւառ, աւժ, կարաւտ, աւան, պաշտաւն, ծնաւտ, հարաւ, տաւն, ցաւք, արաւտ, ծանաւթ, տաւթ, արաւր:

բ) ապացոյց, հաճոյանալ, դոյլ, գոյութիւն, դայրոյթ, ուրոյն, բաթայական, ողկոյզ, նշոյլ, կոյտ, ախոյեան, քոյր, լոյս, առոյգ, ողջոյն, անյոյս, քոյս:

գ) նիւթ, քաղութիւն, սիւն, իւրաքանչիւր, ձիւթ, անկիւն, հիւսիսի, իւղ, իւր, հիւր, աղիւս, միւս-մեւս, գիւտ, հարիւր—հարեւր, բեւր—բիւր, ալեւր—ալիւր:

դ) ցորեան, մատեան, լեառն, մեհեան, դարձեալ, վայրկեան, որդեակ, անցեալ, ծննդեան, ահեակ (= ձախ), ղղեակ, առաքեալ, կորեակ, Մամիկոնեան, առաքեալ:

ե) պատանեաւք(եօք), ընտանեաւք, կարծեաւք, տեղեաւք, սիրելեաւք. հրեայ—հրեայք, քաղեայ—քաղեայք, պաշտօնեայք, լռելեայն. տարւոյն, երանելոյն, այգեստանոյն, հոգւոյս, այգւոյն:

Վարժարան 5. Գրաբարյան ուղղագրությամբ գրել.

ա) կապույտ, ճկույթ, անգույն, զգուշ, սառույց, համբույր, մակուկ, բույն, երևույթ, թույն:

բ) արյուն, հյուան, դյուրին, հյութ, մըշտուն, եղջյուր, կորյուն, բազմություն, նյութ, իմաստություն, յուր, յուրովի, թյուր:

գ) մանյակ, աշծյամն, լլարդ, տասնյակ, կղզյակ, արթայության, Գիմաթայան, իշխանության, արեւելյան, տեսյալ, գրյալ:

2. ՀՆՁՅՈՒՆԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

§ 11. Գրաբարի շեշտադրութիւնը և շեշտից կախված հնչյունափոխութիւնը հիմնականում նույնն են, ինչ արդի գրական հայերէնում: Շեշտը սովորաբար ընկնում է բառի վերջին վանկի ձայնավորի վրա, օրինակ՝ հրամա՛ն, հրամա՛նի՛, հրամա՛նա՛ց, հրամա՛յն՛:

Եթէ բառի վերջին վանկի ձայնավորն է լզրվող ը, ապա շեշտն ընկ-

նում է վերջընթեր վանկի վրա, օրինակ՝ ա՛ստ(ը)ղ, կա՛րծ(ը)ր, ձմե՛ռ(ը)ն, հարցո՛ւմ(ը)ն:

Կցական բարդությամբ կազմված մի քանի բառերում շեշտվում է նախավերջին վանկի ձայնավորը, օրինակ՝ ո՛րպէս, նո՛յնպէս, ա՛յսչափ, ո՛րչափ, ահա՛ւասիկ և այլն:

§ 12. Երբ բառերը վերջից նոր վանկ են ստանում, շեշտն անցնում է այդ վանկի վրա. շեշտազրկված վերջին վանկի ի, ե, ու, է ձայնավորները, ոյ, եա, իւ երկբարբառները և եայ եռաբարբառը սովորաբար ենթարկվում են հնչյունափոխության:

Ի ձայնավորը փակ վանկում շեշտից զրկվելով՝ դառնում է ր, որը լի գրվում՝ սիրտ—սրտի, խինդ—խնդալ:

Բազմավանկ բառերի վերջին վանկի ի-ն սղվում է՝ վերին—վերնոյ, մարմին—մարմնոյ, դաշտային—դաշտայնոյ, Դաւիթ—Դաւթի:

Բազմավանկ բառերի վերջի ի ձայնավորը Ե-ից առաջ դառնում է ւ, իսկ Ե-ից առաջ՝ ե, օրինակ՝ տարի—տարւոյ—տարեաւ:

Ե ձայնավորը սղվում է ղ և ռ բաղաձայններից առաջ մի քանի բառերում՝ ասեղն—ասղան, թիթեղն—թիթղան, Կիւրեղ—Կիւրղի, լիսեռն—լիսռան, թիթեռն—թիթռան: Դեւ բառում այն փոխվում է ի-ի՝ դեւ—դիւի—դիւական,

Ու ձայնավորը փակ վանկում շեշտազրկվելով՝ փոխվում է ր-ի, որը լի գրվում՝ հուր—հրոյ, շուրթն—շրթան, կամ սղվում է՝ անասուն—անասնոյ, հեղուլ—հեղւոյ:

Փակ վանկի է ձայնավորը փոխվում է ի-ի, իսկ որոշ դեպքերում՝ ե-ի՝ սէր—սիրել, պարտէզ—պարտիզպան, էջ—իջանել, հղէզն—եղեգան, աղուէս—աղուեսու, Միջայէլ—Միքայելի:

Ոյ երկբարբառը դառնում է ու՝ լոյս—լուսոյ, ողջոյն—ողջունել, կոյր—կուրանալ:

Իւ երկբարբառը ա ձայնավորից առաջ դառնում է ե՝ անկիւն—անկեան, մրջին—մրջեան: Բառավերջի իւ-ը դառնում է ու՝ անիւ—անուոյ, թիւ—թուոյ, պատիւ—պատուոյ:

Եա երկբարբառը դառնում է ե՝ մատեան—մատենագիր, սենեակ—սենեկապետ, պատեան—պատենազէն:

Բառավերջի եայ եռաբարբառը դառնում է է՝ պաշտօնեայ—պաշտօնէի, հրեայ—հրէական:

Վարժություն Թ. Բացատրել, թե ինչ հնչյունափոխության են ենթարկվել ձայնավորներն ու երկբարբառները քերված բառերի փոփոխված ձևերում:

գարուն—գարնանային, ձուկն—ձկնորս, միրգ—մրգաբեր, տէր—տիրանալ, պատանի—պատանեոյ, ամիս—ամսօրեայ, քարի—քարեալ, վերէժ—վրիժառու, գետին—գետնափոր, թոյն—թունաւոր, յոյզ—յուզել, աւտան—ատենակալ, սիւն—սեան, հաշիւ—հաշուել, սխեռն—սխռան, պճեղն—պճղան, հին—հնութիւն, անասուն—անասնական, թռչուն—թռչնոյ, էգ—իգական, թողուլ—թողլոյ, Կայէն—Կայենի, վէպ—վիպասան, շիւ—շուոյ, կեանք—կենաց, վարագոյր—վարագուրել, մեծութիւն—մեծութեան, մեհեան—մեհենական:

ՉԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

ԴԱՍ ԵՐԿՐՈՐԳ

1. ԴԵՐՔԱՅՆԵՐ

§ 13. Գրաբարում գերբայներն չորսն են՝ անորոշ, ապառնի, անցյալ և ենթակայական (կամ ներկա):

§ 14. Անորոշ գերբայը կազմվում է -ալ, -ել, -իլ, -ուլ վերջավորություններով՝ աղալ, գրել, խորհիլ, թողուլ: Է հնչյունին նախորդող ա, ե, ի, ու ձայնավորները կոչվում են խոնարհիչներ կամ լծորդ ձայնավորներ: Ըստ խոնարհիչների գրաբարում բայն ունի չորս լծորդություն՝ Ա, Ե, Ի, ՈՒ:

Անորոշ գերբայում ի խոնարհիչը սովորաբար փոխվում է ե-ի՝ խորհիլ—խորհել, ուսանիլ—ուսանել, թուշիլ—թուշել, մարտնչիլ—մարտնչել: Այդ է պատճառը, որ գրաբարում բայերն անվանելիս սովորաբար հիմք են ընդունում ոչ թե անորոշ գերբայի ձևը, այլ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի եզակի առաջին դեմքը՝ աղամ, գրեմ, խորհիմ, թողում:

Մանրորություն. Գրաբարի Ի և ՈՒ լծորդության բայերը ժամանակակից արևելահայ գրական լեզվում հանդես են գալիս որպես Ե լծորդության բայեր, օրինակ՝ նայիմ—նայել, զարթնուլ—զարթնել և այլն:

§ 15. Ըստ անորոշ գերբայի կազմության, բայերը լինում են պարզ և ածանցավոր: Գրաբարում բայական ածանցները բաժանվում են երեք խմբի՝ սոսկական, քաղմապատկական և պատճառական:

Սոսկածանցներն են. ան՝ գող-ան-ալ, հարց-ան-ել, ծն-ան-ել(իմ), են՝ յագ-են-ալ, ն՝ առ-ն-ուլ, չ՝ փախ-չ-ել(իմ), նչ՝ երկ-նչ-ել(իմ), աչ՝ ճան-աչ-ել, աեն՝ մեղ-անչ-ել:

Ի Գրաբարում մեկ բայ պահպանվել է և խոնարհիչով դու (=լինել, գոյություն ունենալ):

Բազմապատկական ածանցներն են. աս՝ խանձատել, աս՝ խոցոտել, աս՝ կրճտել:

Պատճառական ածանցն է ուցան՝ հաս-ուցան-ել: Պատճառական բայերի մասին տե՛ս § 166:

§ 16. Յուրաքանչյուր լծորդություն ունի թե՛ պարզ, թե՛ ածանցա-վոր բայեր:

§ 17. Ապառնի դերբայը կազմվում է -ոց վերջավորությամբ, որը դրվում է անորոշ դերբայի վրա, օրինակ՝ ստանալ—ստանալոց, շար-ժել—շարժելոց, թռչել—թռչելոց: Ո՞ր լծորդության բայերում ու խոնարհիչը սղվում է՝ հեղուկ—հեղլոց, ջեռնուկ—ջեռնելոց:

Ապառնի դերբայն իմաստով համապատասխանում է արդի հայե-րենի նույն դերբային՝ գրելոց=գրելու:

§ 18. Անցյալ դերբայը կազմվում է -եալ վերջավորությամբ և աշ-խարհաբար թարգմանվում է վաղակատար, հարակատար դերբայներով, անորոշ դերբայի գործիական հոլովով կամ դիմավոր բայով, օրինակ՝ գտեալ=գտել, գտած, գտնիլով, գտավ:

§ 19. Ծնթակայական դերբայը կազմվում է -ող (օղ) վերջավորու-թյամբ և իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն դեր-բային՝ ծնանող||ծնող=ծնող: Ծնթակայական դերբայի իմաստ կաբող են արտահայտել նաև.

ա) -իչ ածանցով բայանուն ածականներն ու գոյականները՝ այրիչ=այրող, անիծիչ=անիծող, տվիչ=տվող և այլն:

բ) Ներգործական սեռի բայերի անորոշ դերբայից -ի (հոգնակի՝ իք) մասնիկով կազմված բայանուն ածականներն ու գոյականները՝ ծնա-նելի=ծնող, կրելի=կրող, ուտելի=ուտող:

գ) Երկրորդական նախադասությունները ու հարաբերականով և դի-մավոր բայով, նման կիրառություններում բայի վրա սովորաբար դր-վում է ն հոգը, օրինակ՝ որ սիրե(ն) զքեզ=նա, որ սիրում է քեզ, կամ՝ քեզ սիրողը. որ ունէին=նրանք, ովքեր ունեին, կամ՝ ունեցողները:

§ 20. Դերբայները կրավորականի իմաստ արտահայտելու համար հատուկ ձև չունեն: Ներգործական սեռի բայերը նույն դերբայական ձե-ղով կաբող են արտահայտել նաև կրավորական նշանակություն, բացի անթակայական դերբայից, որն արտահայտում է միայն ներգործական և չեզոք սեռի իմաստներ, օրինակ՝ տեսանել=տեսնել կամ տեսնվել. տեսանելոց=տեսնելու կամ տեսնվելու. տեսեալ=տեսել կամ տեսնվել, տեսած կամ տեսնված. տեսանող||տեսող=տեսնող:

2. ՓՈՒԱՆՑՈՒՄՆԵՐ ԲԱՑԵՐԻ ՄԵՋ

§ 21. Գրաբարում կան բայեր, որոնք զուգահեռաբար հանդես են գալիս երկու կամ ավելի ձևերով: Այդ ձևերում փոխանցումը լինում է հետևյալ կերպ. ա) փոխվում են խոնարհիչները, օրինակ՝ բնակիմ||բնակիմ, մուրրիմ||մուրրեմ, կիզում||կիզեմ. բ) ավելանում են ածանցներ կամ փոխվում են եզած ածանցները, որոնց հետ միաժամանակ կարող են փոխվել նաև խոնարհիչները, օրինակ՝ ըզմամ||ըզմանամ, թաքչիմ||թաքնում: Բայերի փոխանցված ձևերից մեկը սովորաբար ավելի հին է և տարածված, իսկ մյուսը կամ մյուսները վկայված են համեմատաբար ուշ շրջանից և սակավ գործածական են: Նկատելի են հետևյալ հիմնական փոխանցումները.

1. Եմ, իմ. գաղարեմ||ղաղարիմ, ճեպեմ||ճեպիմ, յաճախեմ||յաճախիմ, պատկառեմ||պատկառիմ, փայլեմ||փայլիմ և այլն:

2. Խմ, եմ. թաւալիմ||թաւալեմ, համարիմ||համարեմ, ճեմիմ||ճեմեմ, մուրրիմ||մուրրեմ և այլն:

3. Ում, եմ. արգելում||արգելեմ, զենում||զենեմ, յաւելում||յաւելեմ և այլն:

4. Եմ, եամ, ամ, իմ. առեմ||առեամ, խնայեմ||խնայեամ, ախորժեմ||ախորժամ, բովեմ||բովամ, գորովամ||գորովիմ և այլն:

5. Ամ, ամեմ. բաղձամ||բաղձանամ, երթամ||երթանամ, ժուլամ||ժուլանամ և այլն:

6. Եմ, անեմ. զատեմ||զատանեմ, մերկեմ||մերկանեմ, տարածեմ||տարածանեմ և այլն:

7. Եմ, ում, անեմ. դիզեմ||դիզում||դիզանեմ (այլն՝ դիզանամ), կիզեմ||կիզում||կիզանեմ, հերձեմ||հերձում||հերձանեմ և այլն:

8. Ում, անեմ. ում, անիմ. զերծում||զերծանեմ, հեղձում||հեղձանեմ||հեղձանիմ, հեղում||հեղանիմ և այլն:

9. Նում, անեմ. նում, անիմ. հերձեում||հերձանեմ, հեծեում||հեծանիմ, ջեռեում||ջեռանիմ և այլն:

10. Նում, չիմ. զարթնում||զարթչիմ, ռատնում||ռատչիմ, ունում||ունչիմ և այլն:

11. Զիմ, եում. թռչիմ||թռնում, սառչիմ||սառնում, փախչիմ||փախնում և այլն:

3. ԲԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 22. Գրաբարում բայն ունի երեք, եղանակ՝ սահմանական, ստորադասական և հրամայական: Ստորադասականը համապատասխանում է արդի հայերենի ըղձական, պայմանական և հարկադրական եղանակներին:

§ 23. Բայի ժամանակներն ըստ կազմության լինում են պարզ և քաղադրյալ: Պարզ ժամանակները կազմվում են բայահիմքից՝ համապատասխան դիմային վերջավորություններով: Քաղադրյալ ժամանակները կազմվում են անցյալ ու ապառնի դերբայներով և եմ, լինիմ օժանդակ բայերով (տե՛ս § 175):

§ 24. Սահմանական եղանակի պարզ ժամանակներն են՝ ներկա, անցյալ անկատար, անցյալ կատարյալ, ստորադասական եղանակինը՝ առաջին ապառնի, երկրորդ ապառնի, հրամայական եղանակինը՝ արգելական հրամայական, բուն հրամայական (կամ հրամ. եղանակի ներկա), հորդորական հրամայական (կամ հրամ. եղանակի ապառնի):

§ 25. Բայի պարզ ժամանակները կազմվում են երկու հիմքից՝ ներկայի և անցյալ կատարյալի: Ներկաի հիմքից կազմվում են ներկան, անցյալ անկատարը, առաջին ապառնին, արգելական հրամայականը, իսկ անցյալի հիմքից՝ անցյալ կատարյալը, երկրորդ ապառնին, բուն հրամայականը, հորդորական հրամայականը:

4. ՆԵՐԿԱՅԻ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՆՐԱՆԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 26. Բայի ներկայի հիմքը որոշելու համար պետք է նրա անորոշ դերբայից անջատել դերբայական վերջավորությունը: Այդ նշանակում է, որ ներկայի հիմքի կազմության մեջ մտնում են նաև բայաժանցները: Այսպես, օրինակ՝ մնալ, իմանալ, գործել, անցանել, բազմել(իմ), մատրելել(իմ), արգելել, ընթեռնող բայերի ներկայի հիմքերն են՝ մն, իման, գործ, անցան, բազմ, մատրել, արգել, ընթեռն:

§ 27. Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներով բայը խոնարհելու համար նրա ներկայի հիմքի վրա պետք է ավելացնել դիմային վերջավորությունները՝ համապատասխան խոնարհիչով:

Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակների դիմային վերջավորությունները խոնարհիչների հետ միասին տրվում են հետևյալ տախտակում.

[illegible]

446
270.034-
574610446

3067E
-0000Z

5. ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԵՐԿԱՅԻ ՀԻՄՔԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

§ 28. Գրաբարում կրավորական սեռի առանձին բայեր չկան:

Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում կրավորական իմաստն արտահայտվում է ներգործական սեռի բայերի խոնարհման ձևերում և լծորդի փոփոխմամբ կամ նույն բայաձևերով:

Երբ Ե լծորդության ներգործական սեռի բայերը զործածվում են կրավորականի իմաստով, ներկա ժամանակում, առաջին ապառնիում (այս ժամանակում նաև Ա լծորդության ներգործական սեռի բայերը) և արգելական հրամայականում խոնարհման ձևերի վերջնավանկի և և է ձայնավորները փոխվում են Ի-ի, օրինակ՝ սիրեմ=սիրում եմ, սիրիմ=սիրվում եմ. սիրէ=սիրում է, սիրի=սիրվում է. սիրիցեմ=սիրեմ, կսիրեմ, պիտի սիրեմ, սիրիցիմ=սիրվեմ, կսիրվեմ, պիտի սիրվեմ. աղայցէ=աղա, կաղա, պիտի աղա, աղայցի=աղացվի, կաղացվի, պիտի աղացվի. մի՛ սիրեր=մի՛ սիրիր, մի սիրիր=մի՛ սիրվիր և այլն:

Նշված ժամանակներում Ա, Ի, ՈՒ լծորդության, իսկ անցյալ անկատարում բոլոր լծորդությունների ներգործական սեռի բայերը խոնարհման նույն ձևերով կարող են արտահայտել թե՛ ներգործական, թե՛ կրավորական իմաստ: Այդ կարգի բայերը, որոնց ներգործական և կրավորական նշանակությունները որոշվում են նախադասության արտահայտած իմաստով, կոչվում են հասարակ (=ընդհանուր) բայեր, օրինակ՝ դատի զնա=դատում է նրան. դատի ի նմանէ=դատվում է նրանից (նրա կողմից). այսպես էլ՝ մոռանամ=մոռանում եմ կամ մոռացվում եմ. լնու=լցնում է կամ լցվում է. ծնանէր=ծնում էր կամ ծնվում էր և այլն:

ԳՆԱԾ ԵՐՐՈՐԳ

ՆԵՐԿԱ

§ 29. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

1-ին դ.	աղամ	գրեմ	նայիմ	թողում
2-րդ »	աղաս	գրես	նայիս	թողուս
3-րդ »	աղայ	գրէ	նայի	թողու

Հոգնակի

1-ին դ.	աղամք	գրեմք	նայիմք	թողումք
2-րդ »	աղայք	գրէք	նայիք	թողուք
3-րդ »	աղան	գրեն	նային	թողում

§ 30. Ներկա ժամանակն իմաստով հիմնականում համապատասխանում է արդի հայերենի սահմանական եղանակի ներկային՝ գրեմ—գրում եմ:

Սահմանական եղանակի ներկան համապատասխանում է նաև արդի հայերենի ըղձական և պայմանական եղանակների ապառնուն՝ գրեմ—գրեմ, կգրեմ: Օրինակ՝ Յորժամ արգելուս և փակես զամենեսեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց (Նղիշէ, 1-ին, էջ 9) = Երբ բոլորին արգելես ու պահես հեռավոր օտարության մեջ, կկատարվեն քո կամքն ու խորհուրդք:

Վարժություն 7. Ներկա ժամանակով խոնարհել հետևյալ քայերը՝

ա) խաղալ, գողանալ, մնալ, իմանալ. բ) գործել, գտանել, ասել, իջանել. գ) բազմել(իմ), կորնչել(իմ), նստել(իմ), ուսանել(իմ). դ) կիզուլ, չհռնուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ:

Կ Ա Ն Ա

Եզակի հայցականը ձևով նման է եզակի ուղղականին: Հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականից՝ ավելանալով Բ վերջավորությունը, օրինակ՝ տուն—տունք (=տներ), այգի—այգիք: Հոգնակի հայցականը կազմվում է հոգնակի ուղղականից՝ Բ-ն փոխարինելով Ե-ով՝ տունք—տունս (=տներ), այգիք—այգիս:

Որոշյալ առման դեպքում եզակի և հոգնակի հայցականը սկզբից ստանում է զ նախդիրը՝ զԱրշակ = Արշակին, զգետս = գետերը:

Գրաբարում որոշյալ ը հոգ չկա, այլ կա միայն և, որն ունի արդի հայերենի և կամ ը հոգի նշանակությունը:

Վարժություն 8. Թարգմանել, որոշել ներկա ժամանակով դրված քայերի լծորդությունը, դեմքն ու թիվը:

Իբրև տեսանէ զգայն զի գայ, թողու զոյխարսն և փախչի: Զուրք զհոգ երկրի ողողանեն և ապականեն: Սուտ խօսիս դու: Շիջանին լապտերք մեր: Յայնժամ խաւարի արեգակն: Ոչ պատրիմք իբրև զտգայս, և ոչ մոլորիմք իբրև զանտեղեակս, և ոչ խարիմք իբրև զտգէտս: Այժմ հաւատա՞յք: Առաքեմ առ ձեզ մարգարէս և իմաստոսն և դպիրս: Ոչ գիտեմք յո երթաս: Իբրև հաւատայ՝ սիրէ. և իբրև սիրէ՝ լուսայ. և իբրև լուսայ՝ արդարանայ: Զաստուածս անարգէք և զկրակ սպանանէք և ըզջուրս պղծէք: Մնանի զորդի իւր զԱմասիա: Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ:

ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ: Ահաւասիկ տեսանեմք զի արեգակն գնայ. լուսին և աստեղք ընթանան. ամպք սլացեալք տարածանին: Տիկ-քըն պատառին և գինին հեղու:

իրեւ—երբ, ինչպես
զի—որ, որովհետեւ

յայնժամ—այն ժամանակ
ու պատրիժք—չենք խաբվի

Վարժություն 9. Խմբավորել 8-րդ վարժության պարզ և ամանցավոր քայերը և որոշել դրանց ներկայի հիմքը:

Վարժություն 10. Կազմել 7-րդ վարժության քայերի ապառնի դերքալը:

Օրինակ՝ գործել, ապառնի դերքայ՝ գործելոց:

Կ Ա Լ Ա Ն

Գրաբարում հատկացուցիչը սովորաբար դրվում է հատկացյալից հետո՝ տունք մեր=մեր տները, զհրամանս թագաւորի=թագաւորի հրամանները:

Հատկացուցչի և հատկացյալի կապակցութեան մեջ հոգը դրվում է հատկացուցչի վրա, օրինակ՝ պարիսպ քաղաքին, վաշտն Գնիւոյ:

Վարժություն 11. Թարգմանել զրաբար:

Հրամայում է շինել քաղաքներ և ավաններ: Սիրում ենք մեր բարեկամներին: Հայրը խրատում է որդուն: Երեխաները խաղում են և ուրախանում: Ինչո՞ւ (ընդէ՞ր) եք դատում անմեղներին: Մարդը ծնվում է և մեռնում: Սիրամարդի փեսուհիները գեղեցիկ են: Աչքեր (աչս) ունես, բայց չես տեսնում (ոչ տեսանես), ակահչներ ունես, բայց չես լսում, լեզու ունես, բայց չես խոսում: Ընթերցում են թագաւորի հրովարտակր: Գետերը ոռոգում են դաշտերը:

գտել—դատել(իմ)

ունենալ—ունել(իմ)

ծնվել—ծնանել(իմ)

խոսել—խոսել(իմ)

մեռնել—մեռանել(իմ)

ընթերցել—ընթերցել

ԵՐԳ ԵՐԳՈՑ

Ահաւաղիկ կա Գեղեցիկ, մերձաւոր իմ, ահաւաղիկ կա Գեղեցիկ աչք քո աղանիք. վարսք քո իբրեւ զերամակս այծից՝, որք երեսցա ի լեռնէն Գաղաաղու՜: Ատամունք քո իբրեւ զերակամս կտրելոց՞, որ

ելանեն ի լուալեաց⁴։ Իբրև զթեւ որդան են շրթունք քո, և խօսք քո գեղեցիկք։ Իբրև զկեղև նուան են այտք քո, իբրև զաշտարակն Դաւթի պարանոց քո։ Երկու ստինք քո իբրև զերկուս ուլս երկուորիս այծեման⁵, որք արածին ի մէջ շուշանաց։ Ամեննին գեղեցիկ ես, մերձաւոր իմ, և արատ ինչ ոչ զոյ ի քեզ⁶։ Սրտակաթ արարեր զմեզ⁷ միով ականք քով⁸ և միով քառամանեկաւ պարանոցի քո։ Մեղր կաթեցուցանեն շրթունք քո, մեղր և կաթն ի ներքոյ լեզուի քո, և հոտ հանդերձից քոց իբրև զհոտ կնդրկի։

(Եզ Երգոց, Դ, 1—11)

¹ իբրև զերածակս այծից— այծերի հօտի՝ նման (են)

² ի լեռնէն Փաղապալ— Փաղապղ լեռից

³ իբրև զերածակս կտրելոց— խուլած ոչ-խարնրի հոտի նման (են)

⁴ ի լուալեաց— լողարանից (լվացարանից)

⁵ իբրև զերկուս ուլս երկուորիս այծեման— այծյամի համածին (երկվորյակ) երկու նազերի նման (են)

⁶ արատ ինչ ոք քոյ ի քեզ— որեւէ արատ չկա քո մէջ

⁷ սրտակաթ արարեր զմեզ— լեռմ օրբով համակել ես մեզ
միով ականք քով— քո մի նայվածքով

ՅԱՍ ՉՈՐՐՈՐԿ

ԱՆՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

§ 31. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

1-ին դ.	աղայի	գրէի	նայէի	թողուի
2-րդ »	աղայիր	գրէիր	նայէիր	թողուիր
3-րդ »	աղայր	գրէր	նայէր	թողուր

Հոգնակի

1-ին դ.	աղայաք	գրէաք	նայէաք	թողուաք
2-րդ »	աղայիք	գրէիք	նայէիք	թողուիք
3-րդ »	աղային	գրէին	նայէին	թողուին

Ծանոթութիւն. Ծ լծորդության բայերն անցյալ անկատարի եզակի 3-րդ դեմքում երբեմն ունենում են իւր վերջափորութիւնը կրավորականի իմաստով՝ կոչիր=կոչվում էր, գտանիւր=գտնվում էր։

§ 32. Անցյալ անկատար ժամանակն իմաստով հիմնականում համապատասխանում է արդի հայերենի սահմանական հղանակի անցյալ

անկատարին՝ աղայի = աղում էի: Մահմանական եղանակի անցյալ անկատարը հաճախ զործածվում է նաև:

ա) Պատմական ժամանակի իմաստով, որն աշխարհաբար Թարգմանվում է անցյալ կատարյալ կամ ներկա ժամանակներով՝ հարցանելը = հարցրեց կամ հարցնում է: Օրինակներ. Իսկ իբրև առաւօտն ժազեաց, հասանէր վաշտն Գնեյի ի բանակն արքունի (Բուզ., 4-րդ, ԺԾ) = Իսկ երբ լույսը բացվեց, Գնեյի խումբը ճանաչվ արքունի բանակը: Ապա ժողովէր (= հավաքում է) զօրավարն Հայոց Վասակ զամենայն զզօրսն Հայոց (Բուզ., 4-րդ, Խ):

բ) Ըզձական և պայմանական եղանակների անցյալ ժամանակով՝ կարէր = կարողանար, կկարողանար: Օրինակներ. նայնպէս և վիշապն աչ մի անգամ օձաձև երևէր, և միւս անգամ մարդակերպ (Նզնիկ, 1-ին, ԺԾ) = Այսպէս էլ վիշապը մի անգամ օձաձև չէր երևա, մի այլ անգամ՝ մարդակերպ: Բայց թէ գիտէի... մեծապէս մեծարանօք արձակէի զնա խաղաղութեամբ յիւր աշխարհն (Բուզ., 4-րդ, ՄԴ) = Բայց եթե գիտե՛նայի... շատ մեծարանքներով նրան խաղաղութեամբ կ'արձակէի իր աշխարհը:

Վարժութիւն 12. Անցյալ անկատար ժամանակով խոնարհել, հետևել, քայելը՝

ա) զթալ, օտանալ, ջանալ, մերձենալ, բ) բերել, հատանել, երգել, հասանել. գ) հայել (իմ), մեռանել (իմ), խորհել (իմ), սնանել (իմ). դ) արգելուլ, լնուլ, հեծնուլ, ոտտնուլ:

Կ Ա Ն Ո Ն

Գրաբարում եզակի սեռական և տրական հոլովները ունենում են ի, ու, ոյ, այ, աճ, իճ. եր, եղ, իսկ հոգնակի սեռական և տրական հոլովները՝ ից, ուց, սց, աց, աճց, երց, եղց վերջավորութիւնները, օրինակ. եզակի սեռ.-տր.՝ ձայնի, գանձու, ծառոյ, տիտանայ, ձկան, հարսին դստեր, աստեղ. հոգնակի սեռ.-տր.՝ ձայնից, գանձուց, ծառոց, տիտանաց, ձկանց, դստերց, աստեղց:

Վարժութիւն 13. Թարգմանել, որոշել անցյալ անկատար ժամանակով դրված քայերի դեմքն ու թիվը:

Մանուկն անէր և զօրանայր: Քանզի վատասիրտքն լքանէին, քաջք խիզախէին և նահատակքն գոչէին: Գնայր գայր և ուտէր: Վարէիք բա

ում և ծոցովէիք սակաւ: Իսկ նա բազում անգամ կշտամբէր և յանգի-
անէր զթագաւորն Արշակ: Եթէ չէր շարագործ այրն այն, ապա ոչ մատ-
էաք զնա քեզ: Վասն ճշմարտութեանն մինչև ի մահ մարտնչէր: Կա-
էին սպանանել զԱրտաշէս արքայ: Իբրև արեւն ջեռնոյր, հալէր: Ազանէր
աշխիս ոսկեզօծս: Բնակէի իբրև զթագաւոր ի մէջ զօրականաց: Ընոյր
երկիրն Աղանեաց վաներով: Շանթէր զաւարէր իբրև զօժ թռնաւոր: Քան-
ի կոչէի, և ոչ լսէիք:

Վասն—համար

Վաներով—վաներով

Վարժություն 14. 13-րդ վարժությանն անցյալ անկատարով գոր-
ածված բայերը փոխարինել ցնրկա ժամանակով՝ պաճպանելով դեմքն
ս թիվը:

Կ ա ն ն

Ի և առ նախդիրները հաճախ գործածվում են հայցական հոլովի հետ,
երբ վերջինս ցույց է տալիս այն տեղը կամ առարկան, դեպի ուր, դեպի
որը կամ որի մոտ ուղղվում է գործողությունը (օղևորման հայցական),
որինակ՝ Փոթայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ (Խոր.,
1-ին, ԺԱ) = Շտապում էր հասնել Հայկի բնակության սահմանները: Կո-
չես զիս առ արքայ (Ա Թագ., ԻԶ, 14) = Կանչում ես ինձ արքայի մոտ:

Վարժություն 15. Թարգմանել գրաբար:

Վարում էինք դաշտերը և տնկում այգիներ: Քաղում էի ծառերի
(ծառոց) պտուղները: Վերցնում էր քնարը և նվագում: Կամենում էին
սպանել երան (զնա): Ասում էինք, և չէիք լսում (ոչ լսէիք), կանչում
էինք, և չէիք գալիս: Թողնում էին ավարը և փախչում: Ինքը (ինքն) չէր
շարժվում և չէր փոփոխվում: Ինչ որ (զոր ինչ) Որմիզդն էր ստեղծում,
քարի էր և լավ: Յանում էինք, հնձում և լցնում շտեմարանները: Յուղով
ածում էին հիվանդներին: Գալիս հասնում էին Հայոց սահմանները:

վերջենի—առնուլ

կամենալ—կամել(իմ)

սպանել—սպանանել

կանչել—կոչել

թողնել—թողուլ

փախչել—փախչել(իմ)

ստեղծել—առնել

լցնել—լիսուլ

օծել—օծանել

հասնել—հասանել

ՎԱՍԱԿ ԵՎ ՇԱԳՈՒՀ

Եւ եղև ի վաղիւ անդր ետ հրաման՝ Շապուհ արքայ, ածել զառաջեալ իւր Վասակ Մամիկոնեան զգօրավարն՝ սպարապետն Հայոց Մեծաց. սկսաւ պատուհասել զնա, քանզի էր Վասակ անձամբ² փոքրիկ ասէլ ցնա արքայն Պարսից Շապուհ. «Աղուէս, դո՛ւ էիր խանգարիլ՝ ոյ այսչափ աշխատ արարեր³ զմեզ. դո՛ւ ես այն՝ որ կոտորեցեր զԱրիւ աշխափ ամս, և զի՞ գործես⁴ զմահ աղուեսու սպանից զթեզս, իսկ Վասակ տուեալ պատասխանի, ասէ. «Այժմ քո տեսեալ զիս անձամբս փոքրիկ, ոչ առէր զչափ մեծութեան իմոյ. զի ցայժմ ես քեզ առեւծ էի, և արաղուէս Քայց մինչ ես Վասակն էի, ես սկայ էի. մի ոտնս⁵ ի միոյ լերի կայր⁶, և միս ոտնս իմ ի միոյ լերին կայր. յորժամ ցաջ ոտնս յենուի զաջ լեւառն ընդ գետին տանէի. յորժամ ի ձախ ոտնն յենուի, զձախ լեւառն ընդ գետին տանէի»։ Ապա հարցանէր թագաւորն Պարսից Շապուհ և ասէ «Աղէ՛ տուր ինձ գիտել⁷, ո՞վ են լերինքն այնոքիկ՝ զորս դուն ընդ ուն տանէիր»։ Եւ ասէ Վասակ. «Լերինքն երկուք, մի դու էիր, և մի թագաւոր. Յունաց...»։

Փաւստոս Բուզանդ, 4-րդ, ԾԴ

¹ և եղև ի վաղիւ անդր ետ հրաման— իսկ հաջորդ օրը հրաման տվեց (հրամայեց)

² աշխատ՝ մարմնով

³ աշխատ արարեր— շարժարեցիւր, նեղութուն տվեցիւր

⁴ զի՞ գործես— ինչպե՞ս ես

⁵ զմահ աղուեսու սպանից զթեզ— ազգեսի մահով սպանեմ քեզ

⁶ ենթական անցյալ գերբայի մտա զըլ ված է սեռական հոլովով՝ քո տեսես զիս— դու ինձ տեսեցիւ

⁷ ուն ստացական հոգ է

⁸ ի միոյ լերին կայր— մի լեռան վրա է

⁹ գիտել տալ— գիտնալ տալ, իմացն

ԴԱՍ ՀԻՆԳԵՐՈՐԻ

ԱՌԱՋԻՆ ԱՊԱՌՆԻ

§ 33. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

1-ին դ.	աղայցեմ	գրիցեմ	նայիցիմ	թողուցում
2-րդ »	աղայցես	գրիցես	նայիցիս	թողուցուս
3-րդ »	աղայցէ	գրիցէ	նայիցի	թողուցու

Հոգնակի

1-ին դ.	աղայցեմք	գրիցեմք	նայիցիմք	թողուցումք
2-րդ »	աղայցէք	գրիցէք	նայիցիք	թողուցուք
3-րդ »	աղայցեն	գրիցեն	նայիցին	թողուցուն

§ 34. Ստորագասական եղանակի 1-ին ապառնին իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ըղձական, պայմանական և հարկադրական ճղանակների ապառնուն՝ նայիցիմ=նայեմ, կնայեմ, պիտի նայեմ:

Վարժություն 16. Առաջին ապառնի ժամանակով խոնարհել հետևյալ բայերը՝

ա) որդալ, զարմանալ, բանալ, յագենալ, բ) կաքաւել, սպանանել, հանել, մտանել, գ) կամեալ(իմ), սասանել(իմ), ժիծաղել(իմ), մարտնչել(իմ), դ) յաւելուլ, երգենուլ, ղզենուլ, զբօսնուլ:

Կ ա ն ո ն

Գրաբարում բացառական հոլովը սկզբից միշտ ունենում է մի նախդիր, սովորաբար՝ ի նախդիրը, որը ձայնավորով սկզբող բառից առաջ փոխվում է յ-ի և գրվում բառին կից:

Եղակի բացառականը ունենում է է, ոյ, այ, իսկ հոգնակի բացառականը՝ ից, ոց, ուց, աց, աւց, երց, եղց վերջավորությունները, օրինակ՝ ի ձայնէ=ձայնից, ի ժառոյ, ի տիտանայ, ի ձայնից=ձայներից, ի ժառոց, ի զանձուց, ի տիտանաց, ի ձկանց, ի դստերց, յաստեղց:

Վարժություն 17. Թարգմանել, որոշել 1-ին ապառնի ժամանակով որված բայերի դեմքն ու թիվը:

Զիա՞րդ պաշտիցեմք զարեգակն: Եթէ հաւաստեալ խնդրիցեմք, գտանիցեմք: Մեզը լըքժամ գտանիցես, որդեակ, չափով կերիչիր, գուցէ յագիցիս և փսիցիես: Ո՞ւ է սա, որ փրկիցէ զմեզ: Լինիցի՞ր ինձ որդի Որմիզդ, եթէ ի զուր ինչ շանայցեմ: Ընդէ՞ր ոչ խորհիցիմք և ասիցեմք: Յորժամ կամիցիս՝ վառիցես և յորժամ կամիցիս՝ խափուցանիցես: Համբըն և կոյրն խօսիցի և տեսանիցէ: Յորժամ դուստր զմայր անարգիցէ, և նու զկեսուր իւր: Արդ առնուցում զհաց իմ և զգինի իմ: Քանի փողահարք ի մէջ գնգին ձայնիցեն: Զիա՞րդ թուի ձեզ. եթէ լինիցի մարդոյ

հարեւր ոչխար և մուրրիցի մի ի նոցանէ, ո՞չ թողուցու զիննսուն և զինն ոչխարն ի լերինս, և երթիցէ խնդրիցէ զմուրրեալն:

զիա՞րդ—իեւպն՞ս, ինչո՞ւ
ո՞—ո՞վ

ի նոցանի—երանցից
ի լերինս—լեռների վրա

Վարժութիւն 18. Թարգմանել գրաբար:

Երբ (յորժամ) գայլերը տեսնեն հովիվներին, կթողնեն ուղխարները և կփախչեն: Գարունը կգա և ալգիները կծաղկեն: Ինչ (զինչ) ցանես, այն կհնձես: Դու շնա կարող ստել: Մի՞թե միշտ պիտի լռեմ և անսամ: Երբ դա և տեսնի այդ, կսկսի ծեծել իր (իւր) ծառաներին: Ի՞նչ պիտի ուտե՞ք կամ ի՞նչ պիտի ըմպե՞ք: Քաջությամք կկռվեն, կհաղթեն թշնամիներին և երբ մեռնեն, անուն և հիշատակ կթողնեն: Մեկին (զմիւն) կատի և մյուսին կսիրի, կամ մեկին կմեծարի և մյուսին կարհամարհի: Զեն հանդգնի մերձենալ մեր սահմաններին:

կարողանալ—կարէի
տեսնել—տեսանել

սկսել—սկսանել(իմ)
ծեծել—հարկանել

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ե՛րթ՝ առ մըշինն և նախանձեա՛ց՝ ընդ ճանապարհս նորա և լե՛րճ իմաստնագոյն ևս քան զնա: Զի նորա ոչ գոյ՝ հողադործութիւն և ոչ հարկագիր, և ոչ ընդ տերամբք է՞, և պատրաստէ ամառանի զկերակուր, և բազում համբարս զնէ ի հունձս: Կամ ե՛րթ առ մեղուն և ուսի՛ր զիարդ գործօն է, և գործ նորա որպէս պարկեշտութեամբ գործի. զորոյ զվաստակն թագաւորք և տնանկք ի բժշկութիւն մատուցանեն: Յանկալի է ամենեցուն և մեծարոյ՞. զի թէպէտ և տկար է զօրութեամբ, պատուեաց զիմաստութիւն և յարգեցաւ: Մինչև յե՞րբ յորսայսեալ կաս?, ո՞վ վատ, կամ ե՛րբ ի քնոյ զարթիցես: Փոքր մի ննջիցես, փոքր մի նստիցիս, փոքր մի նիրհիցես, փոքր մի հանգուցանիցես զձեռն քո ի վերայ լանջաց քոց՞, ապա այնուհետև հասանիցէ ի վերայ քո իբրև զլար ուղեւոր տնանկութիւն և կարօտութիւն իբրև զժիր սուրհանդակ: Ապա եթէ անդանդաղ լինիցիս, հասանիցէ իբրև զաղբելոր ամառն քո, և կարօտութիւն իբրև այր մի շար ինքնահալած լինիցի:

(Առախֆ, 2, 6—11)

¹ ե՛րթ—զնա՛

² նախանձեա՛ց—նախանձի՛ք

³ լե՛ր—կգի՛ր, դարձի՛ր

⁴ նորա ոչ գոյ—նա չունի

և ոչ բեղ տերամբք է— ոչ էլ հեթակա
է տերերին, ոչ էլ տեր ունի
մեծարոյ— հարգի, հարգված, գահաւստի

7 յորտալոհալ կաս— մեղքի վրա պառկած
մնաս
8 ի վերայ լպեղաց քոց— քո կրծքի վրա

ԳՅՈՒ ՎՅՈՅՆՐՈՐԴ

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

§ 35. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

2-րդ դ. մի՛ աղար մի՛ գրեր մի՛ նայիր մի՛ թողուր

Հոգնակի

2-րդ դ. մի՛ աղայք մի՛ գրէք մի՛ նայիր մի՛ թողուր

§ 36. Արգելական հրամայականն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն հրամայականին՝ մի՛ թողուր = մի՛ թողնիր, մի՛ թողուք = մի՛ թողնեք:

Վարժություն 19. Արգելական հրամայականով խոնարհել Ռեսուլայ քայերը՝

ա) լալ, լուանալ, չանալ, սլանալ. բ) արշաւել, գարկանել, հերկել, ցուցանել. գ) ողորմել(իմ), անկանել(իմ), շրջել(իմ), փախչել(իմ) դ) կասուլ, ընկենալ, հեղձնուլ, ոստնուլ:

Կ Վ Ե Ն Ե

Գրաբարում եզակի գործիական հոլովը ունենում է իւ, ուվ, ու, աւ, եաւ, ամբ, երբ, եղբ վերջավորութիւնները, իսկ հոգնակի գործիականում այդ նույն վերջավորութիւններին ավելանում է ք՝ իւք, ուվք, ուք, աւք (օք), եաւք (եօք), ամբք, երբք, եղբք, օրինակ՝ ձայնիւ = ձայնով, ծառով, գանձու, տիտանաւ, կղզեաւ, ձկամբ, դատերբ, աստեղբ. ձայնիւք = ձայներով, ծառովք, գանձուք, տիտանաւք (օք), կղզեաւք (եօք), ձկամբք, դատերբք, աստեղբք:

Վարժություն 20. Թարգմանել, որոշել արգելական հրամայականով դրված քայերի լծորդութիւնը և թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Օրինակ՝ մի՛ գողանար— մի՛ գողանայք, մի՛ քնէք— մի՛ քնենք:

Մի՛ արհամարհեր զժերութիւն մօր քո: Ամենեին ի մահուանէ մի՛

երկնչիք: Մի՛ սպանաներ, մի՛ գողանար, մի՛ սուտ վկայեր: Մի՛ մոռանալք... զառառածեռն պարզեսն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ: Եթէ աղաչիցէ զքեզ թշնամին, և ի ձայն բարձր ազերսիցէ, մի՛ հաւատար նմա: Մի՛ արկանէք զմարգարիտս ձեր առաջի խոզաց: Զբարեկամ քո և զբարեկամ հայրենի մի՛ թողուր: Դուք մի՛ քննէք զգործսն իմ: Սակայն և դու մի՛ անիծաներ ալլուց: Մի՛ կարծեր. զի ոչ ստէ մեզ այրն այն, ի պիղծս մի՛ մերձենայք: Զերդումն սուտ մի՛ սիրէք:

Ի ձայն—ձայնով

Նմա—երան

Կ Ա Ն Ո Ն

Ընդ նախդիրը, գրվելով հայցականի և եզակի տրականի վրա, արտահայտում է նետ իմաստը, օրինակ՝ Խօսի ընդ որմս (Եզնիկ, 2-րդ, ԻԱ), ընդ որմս = պատերի հետ: Մի՛ ուտիցես զհաց քո ընդ նմա (Առակ., ԻԳ, 8), ընդ նմա = նրա հետ:

Մի շարք բայերի մոտ (նախանձել, զայրանալ, նայել(իմ) և այլն) ընդ նախդիրը հայցական հոլովի հետ արտահայտում է տրական հոլովի իմաստ, օրինակ՝ նայէր ընդ պէսպէս ամբոխ գուսանացն (Բուզ., 5-րդ, 18) = նայում էր գուսանների խայտաբղետ խմբին:

Վարժություն 21. Թարգմանել գրաբար:

Մի՛ մոռանա իմ պատվերները: Եթե նա սուտ խոսի, մի՛ զարմանաք: Մի՛ անպատվիր և մի՛ անարգիր ծերերին: Եթե քո եղբայրը կամենա գալ քեզ հետ (ընդ քեզ), մի՛ արգելիր: Երբ առնեք քաղաքը, գերիներին մի՛ սպանեք: Մի՛ վախենա, որովհետև քեզ հետ եմ: Մի՛ խոսիր մեզ հետ: Մի՛ ուտիր և մի՛ ըմպիր հարբեցողների հետ:

արգելել—արգելուր

առնել—առնուլ

վախենալ—երկնչել(իմ)

հարբեցող—արեցող

ԽՐԱՏՔ

Ա. Մի՛ ուտեր հաց ընդ առն՝ շարական, և մի՛ ցանկանար կերակրոյ նորա: Մի՛ մոռանիցես զնա առ քեզ և մի՛ ուտիցես զհաց քո ընդ նմա, զի նողկացուցանէ զնա և ապականէ դբանս քո բարիս: Յականջս անըզգամի ամենեւին մի՛ խօսիր, զի մի՛ անգոսնեացէ զիմաստուն բանս քո: Մի՛ փոխեր զսահմանս յաւիտենականս, և ի ստացուածս որբոց մի՛ մտանիցես:

Մի՛ խնայեր խրատել զտղաչ. զի թէ հարկանես զնա գաւազանաւ՝
չ մեռանի: Դու հարկանես զնա գաւազանաւ, բայց զանձն նորա փրկես
մահուանէ: Որդեակ, եթէ իմաստուն լինիցի սիրտ քո, ուրախ արաս-
ես² և զիմ սիրտս: Լո՛ւր³, որդեակ, հօր որ ծնաւ զքեզ, և մի՛ արհա-
ւարհեր զծնրութիւն մօր քո: Ձեշմարտութիւն ստացիր, և մի՛ թողուր
իմաստութիւն և զխրատ:

(Առակք, ԻԳ, 6—23)

Բ. Որդեակ իմ, մի՛ նախանձիր ընդ շարս, և մի՛ ցանկանայցես կալ
նդ նոսա⁴, զի ստութիւն խորհի սիրտ նոցա: Իմաստութեամբ շինի տուն
և հանճարով կանգնի: Կաւ է իմաստուն քան զհզօր, և հանճարեղ՝ քան
լայն որ ունիցի դաստակերտս մեծամեծս: Մի՛⁴ մատուցաներ զամպա-
ւիշտն յարօտս արգարոց, և մի՛ խաբիր լրութեամբ որովայնի: Մի՛ խրն-
ւար ընդ շարագործս, և մի՛ նախանձիր ընդ մեղաւորս: Մի՛ լինիր վկայ
ուտ՝ ընկերի քում, և մի՛ խաբեր շրթամբք քովք:

(Առակք, ԻԳ, 1—28)

ընդ առն—մարդու հետ

ուրախ արացես—կուրախացնես

³ Լո՛ւր—լսի՛ր

⁴ ընդ նոսա—երանց հետ

ՅԱՍ ՅՈԾԵՐՈՐԴ

1. ԱՆՅՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼԻ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՆՐԱՆԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 37. Անցյալ կատարյալի հիմքն ըստ կազմութեան լինում է՝ ա)
պարզ կամ արմատական, բ) բաղադրյալ կամ ցոյական:

§ 38. Պարզ կամ արմատական հիմքը համընկնում է բայարմատին,
օրինակ՝ հասանել, ծնանել(իմ), մարտնչել(իմ). թողուլ, ջեռնուլ բայերի
անցյալ կատարյալի հիմքերն են՝ հաս, ծին (անշեշտ՝ ծն), մարտ, թող,
ջեռ:

Արմատական հիմք ունեն Ծ, Ի լծորդութեան ածանցավոր և ՈՒ լծոր-
դութեան բայերն ընդհանրապես, օրինակ՝ անցանել-անց, ելանել-ել, հա-
տանել-հատ, իջանել-էջ(իջ), տեսանել-տես, մոտանել-մուտ(մտ), անկա-
նիմ-անկ, մեռանիմ-մեռ, ազանիմ-ազ, բուսանիմ-բոյս(բուս), թռչիմ-թռ,
երկնչիմ-երկ, արգելուլ-արգել, զենուլ-զեն, հեղուլ-հեղ, թողուլ-թող, կի-
զուլ-կէզ(կիզ), հեծնուլ-հեծ, հեղձնուլ-հեղձ, զարթնուլ-զարթ, ոստնուլ-
ոստ, ցասնուլ-ցաս և այլն:

§ 39. Բաղադրյալ կամ ցոյական հիմքը կազմված է լինում.

ա) Բայարմատից և այց ածանցից: Այսպիսի հիմք ունեն Ա լծորդու-

թյան պարզ և աև ածանցավոր բայերը՝ զթալ-զթաց, գողալ-գողաց, լալ-լաց, խաղալ-խաղաց, մնալ-մնաց, սգալ-սգաց, գողանալ-գողաց, զարմանալ-զարմաց, հեռանալ-հեռաց, ստանալ-ստաց և այլն:

բ) Բայարմատից և նաց (անշեշտ՝ նց) ածանցից: Այսպիսի հիմք ունեն Ծ լծորդության պարզ և բազմապատկական, Ի լծորդության պարզ և Ա լծորդության նե ածանցավոր բայերը՝ առաքել-առաքեաց, գործել-գործեաց, կարծել-կարծեաց, շարժել-շարժեաց, սիրել-սիրեաց, երգել-երգեաց, վազել-վազեաց, խոցոտել-խոցոտեաց, դատիմ-դատեաց, խորհիմ-խորհեաց, նայիմ-նայեաց, շրջիմ-շրջեաց, ողորմիմ-ողորմեաց, ժիծաղիմ-ծիծաղեաց, յագնեալ-յագեաց, մերձենալ-մերձեաց և այլն:

գ) Բայարմատից կամ կատարյալի ցոյական հիմքից և ոյց (անշեշտ՝ ուց) ածանցից, օրինակ՝ թաքոյց, ուսոյց, հեռացոյց: Այսպիսի հիմք ունեն պատճառական բայերը (տե՛ս § 167):

§ 40. Նշված կանոններից եկատելի են հետևյալ շեղումները.

ա) Ա լծորդության բառնալ, դառնալ, բանալ, քանալ (=թրչել) բայերի անցյալ կատարյալի հիմքերն են՝ բաբհ, դաբձ, բաց, քաց. բ) Ծ լծորդության հինգ պարզ բայեր ունեն աց բաղադրիչով անցյալ կատարյալի հիմք՝ ասել-ասաց, գիտել-գիտաց, կարել (=կարողանալ)—կարաց, մարթել-մարթաց, մերկել-մերկաց, իսկ շորս պարզ բայեր ունեն արմատական հիմք՝ ածել-ած, բերել-բեր, հանել-հան, հեղոսել (=գամել, միացնել) -հեղոյս. գ) Ի լծորդության նստիմ, զգածիմ (=հագնվել) պարզ բայերն ունեն արմատական հիմք՝ նիստ (նստ), զգած, իսկ դիպիմ պարզ բայը դործածվում է կ' ցոյական, կ' արմատական հիմքերով՝ դիպեաց (դիպեց), դիպ. դ) Ո ի լծորդության վեց բայեր ունեն ցոյական հիմք՝ ընթեռնուլ-ընթերց, ընկենուլ-ընկեաց (ենց), զգենուլ-զգեաց (եց), լնուլ-լից (լց), խնուլ-խից (խց), յենուլ-յեց:

2. ԽՈՒՆԱՐՀՄԱՆ ՏԻՊԵՐՆ ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՑԱԼԻ ՀԻՄՔԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

§ 41. Ինչպես նշվել է (տե՛ս § 25), անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում են անցյալ կատարյալը, երկրորդ ապառնին, բուն հրամայականը, հորդորական հրամայականը:

Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում բայերը խոնարհվում են ներգործածև, կրավորածև և խառն վերջավորություններով: Ըստ այդմ բայն ունի երեք տիպի խոնարհում՝ ներգործածև, կրավորածև և խառն: Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակների խոնարհման վերջավորությունները տրվում են հետևյալ տախտակում.

ԽՈՐԱԿԱՆ ՏԻՊԸ			ՆԵՐՔՈՐԴԱՅԵՎ				ԿՐԱՎՈՐԱՅԵՎ				ԿԱՐԻ	
Ի	ՆՈՐՔՈՐԴԱՅԵՎ	Ա	Ա	Ե	Ո՛՛	Ա	Ի	Ո՛՛	Ո՛՛	Ի	Ո՛՛	Ո՛՛
ԲԱՅԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ	Պարզ	Պարզ և ա՛ն- ցավոր	Պարզ	Աճան- ցավոր	Պարզ և ա՛ն- ցավոր	Աճանցա- վոր	Չ և ՆՉ աճանց- ներով	աճանցա- վոր				
	Պարզ	Պարզ և ա՛ն- ցավոր	Պարզ	Աճան- ցավոր	Պարզ և ա՛ն- ցավոր	Աճանցա- վոր	Չ և ՆՉ աճանց- ներով	աճանցա- վոր				
ԵԶԱՆԱԿ	ԴԵՄՔ	Քիվ		Քիվ		Քիվ		Քիվ				
		Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի			
ՄԱՆՄԱՆԱԿԱՆ	1-ին -րդ -րդ	-ի -եր —	-աք -էք(իք) -ին	-ալ -ալ -ալ	-ալ -ալ -ալ	-ալք, -ալուք -ան	-ալ -ալ -ալ	-ալք -ալք -ալ				
ՄՏՈՐԱԳԱՄԱԿԱՆ	1-ին 2-րդ 3-րդ	-ից -ցն -ցն	-ցուք -իք -ցն	-ալ -ցի -ցի	-ալ -ցի -ցի	-ցուք -իք -ցի	-ալ -ցի -ցի	-ցուք -իք -ցի				
ՐԱՄԱՅԱԿԱՆ	2-րդ	—	-էք	-իք	-իք	ալք, -ալուք	-իք	-ալք -ալուք				
	2-րդ	-իք	-իք	-իք	-իք	-իք	-իք	-իք				

§ 42. Ներգործածն խոնարհում ունեն.

ա) Ե լծորդության պարզ և ածանցավոր բայերը: Բացառութիւն են կազմում յանցանել և մեղանչել բայերը, որոնցից առաջինը խոնարհվում է խառն ձևով (յանցեայ, յանցեար, յանցեաւ և այլն), իսկ երկրորդը՝ անցյալ կատարյալում և երկրորդ ապառնու եզակի առաջին դեմքում՝ կրավորածն, մնացած ձևերում՝ խառն վերջավորութիւններով (անց. կատ.՝ մեղայ, մեղար, մեղաւ, 2-րդ ապ.՝ մեղայց, մեղիցես, մեղիցէ և այլն):

բ) Ա լծորդության պարզ բայերը: Բացառութիւն են կազմում զքալ, փութալ, յուսալ բայերը, որոնք (բացի բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքից) խոնարհվում են միայն կրավորածն՝ զթացայ, փութացայ, յուսացայ: Իսկ մի շարք բայեր, անկախ սեռից, կարող են խոնարհվել զուգահեռաբար՝ և՛ ներգործածն, և՛ կրավորածն, օրինակ՝ եռալ-եռացի՝ եռացայ, գոռալ-գոռացայ՝գոռացի, դողալ-դողացայ՝դողացի, ողբալ-ողբացի՝ողբացայ, հոգալ-հոգացայ՝հոգացի, որսալ-որսացայ՝որսացի, չանալ-չանացայ՝չանացի, սգալ-սգացայ՝սգացի և այլն:

գ) Ու լծորդության պարզ բայերը:

§ 43. Կրավորածն խոնարհում ունեն.

ա) Ի լծորդության պարզ և աճ ածանց ունեցող բայերը:

բ) Ա լծորդության ածանցավոր բայերը: Բացառութիւն են կազմում ներգործական սեռի մի քանի բայեր՝ բանալ, բառնալ, բանալ, լուսնալ, մեղկանալ, որոնք կարող են խոնարհվել և՛ ներգործածն, և՛ կրավորածն: Մոռանալ, իմանալ, ընթանալ բայերը բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքում մոռացի՛ր, իմացի՛ր, ընթացի՛ր կանոնավոր ձևերից բացի, ունենում են նաև իմա՛||իմա՛ց, մոռա՛, ընթա՛||ընթա՛ց ձևերը:

գ) Ու լծորդության այն ածանցավոր բայերը, որոնք չունեն փոխանցումներ, օրինակ՝ յենուլ-յեցայ, զգենուլ-զգեցայ, ընկլնուլ-ընկլայ և այլքն: Բացառութիւն են կազմում ներգործական սեռի մի քանի բայեր՝ առնուլ, բնկենուլ, լնուլ, խնուլ, որոնք կարող են խոնարհվել և՛ ներգործածն, և՛ կրավորածն: Ո՞ր լծորդության նում-անեմ, նում-անիմ փոխանցումով ածանցավոր բայերը, օրինակ՝ կլնում-կլայ, զքօսնում-զքօսայ և այլն:

§ 44. Խառն խոնարհում ունեն. ա) Ի լծորդության չ և Ն՝ ածանցավոր բայերը. բ) Ո՞ր լծորդության նում-չիմ փոխանցումով ածանցավոր բայերը, օրինակ՝ զարթնում-զարթեայ, ոստնում-ոստեալ, ցասնում-ցասեայ, քաղցնում-քաղցեայ և այլն:

§ 45. Պետք է նկատի ունենալ, որ անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում ներգործածն վերջավորութիւններով խոնարհ-

վող ներգործական սեռի բայերը կարող են խոնարհվել նաև կրավորաձև՝ ստանալով կրավորական սեռի նշանակություն, օրինակ՝ գրեցի = գրեցի, գրեցայ = գրվեցի և այլն:

Ներգործական սեռի այն բայերը, որոնք խոնարհվում են միայն կրավորաձև, նույն վերջավորություններով կարող են արտահայտել թե՛ ներգործական, թե՛ կրավորական սեռի իմաստ: Այդ կարգի բայերի ներգործական և կրավորական սեռի նշանակությունները որոշվում են նախադասության արտահայտած իմաստով, օրինակ՝ գատեցայ զնա = գատեցի նրան, գատեցայ ի նման է = գատվեցի նրանից (նրա կողմից):

§ 46. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներով բայը խոնարհելու համար նրա անցյալ կատարյալի հիմքի վրա պետք է ավելացնել համապատասխան դիմային վերջավորությունները:

Մանաթուրյուն. Գրաբարի հնչյունափոխության կանոնների համաձայն, վերջավորություններից առաջ կատարյալի հիմքի շեշտադրկված եա նրկբարբառը դառնում է ե՝ գրեաց + ի = գրեցի, բազմեաց + այ = բազմեցայ, ու և ի ձայնավորները դառնում են ք, որը չի գրվում՝ մուտ + ի = մտի, ծին + այ = ծնայ, է ձայնավորը դառնում է ի՝ էշ + ի = իշի, շէշ + այ = շիշայ:

ԴԱՍ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

§ 47. Անցյալ կատարյալի վերջավորություններն են՝

Ներգործաձև		Կրավորաձև		Խառն	
Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
1-ին դ. -ի	- աք	- ալ	- աք	- եայ	- եաք
2-րդ » - եր	- էք, իք	- ար	- այք, - արուք	- եար	- եայք
3-րդ » —	- ին	- ալ	- ան	- եալ	- եան

§ 48. Ներգործաձև խոնարհման եզակի 3-րդ դեմքում բայը որևէ վերջավորություն չունի. հնչյունափոխված կատարյալի հիմքը հանդես է գալիս որպես դիմավոր ձև, ըստ որում եթե կատարյալի հիմքը միավանկ է, բաղաձայնից առաջ կարող է ստանալ ն, իսկ ձայնավորից առաջ՝ է նախահավելվածը, օրինակ՝ անց. կատ. հիմք՝ սիրեաց, գիտ, անց, անց. կատ. եզակի 3-րդ դեմք՝ սիրեաց, գիտ կամ եգիտ, անց կամ էանց:

§ 49. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածեն խոնարհում

	ազալ	գրել	անցանել	թողալ
	Եզակի			
1-ին դ.	աղացի	գրեցի	անցի	թողի
2-րդ »	աղացեի	գրեցեի	անցեի	թողեի
3-րդ »	աղաց	գրեաց	անց, էանց	թող, եթող

Հոգնակի

1-ին դ.	աղացաք	գրեցաք	անցաք	թողաք
2-րդ »	աղացէք	գրեցէք	անցէք	թողէք
	աղացիք	գրեցիք	անցիք	թողիք
3-րդ »	աղացին	գրեցին	անցին	թողին

2. Կրակորածեն խոնարհում

	նեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	չեռնուլ
	Եզակի			
1-ին դ.	հեռացայ	նայեցայ	ուսայ	չեռայ
2-րդ »	հեռացար	նայեցար	ուսար	չեռար
3-րդ »	հեռացաւ	նայեցաւ	ուսաւ	չեռաւ

Հոգնակի

1-ին դ.	հեռացար	նայեցար	ուսար	չեռար
2-րդ »	հեռացայք	նայեցայք	ուսայք	չեռայք
	հեռացարուք	նայեցարուք	ուսարուք	չեռարուք
3-րդ »	հեռացան	նայեցան	ուսան	չեռան

3. Տառն խոնարհում

	փախչել(իմ)		զարթնուլ	
	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
1-ին դ.	փախեայ	փախեաք	զարթեայ	զարթեաք
2-րդ »	փախեար	փախեայք	զարթեար	զարթեայք
3-րդ »	փախեաւ	փախեան	զարթեաւ	զարթեան

§ 50. Անցյալ կատարյալի ժամանակն իմաստով համապատասխան է արդի հայերենի անցյալ կատարյալին, օրինակ՝ աղացի = ազացի:

✓
Վարժություն 22. Խոնարհել անցյալ կատարյալ ժամանակով հետևյալ բայերը՝

ա) որսալ, գողանալ, կարդալ, մոռանալ, բանալ. բ) սիրել, ասել, տանել, առաքել, ածել. գ) խորհել(իմ), բազմել(իմ), անկանել(իմ), ունել(իմ), երկնել(իմ). դ) կիզուլ, արգելուլ, հեծնուլ, ոստնուլ, լնուլ:

Վարժություն (23) Թարգմանել, որոշել անցյալ կատարյալ ժամանակով դրված բայերի դեմքն ու թիվը:

Խաղացաք գնացաք յերկիրն Յունաց, Իբրեզալս ի վեր եբարձ՝ հացաւ ընդ Թագաւորն, սկսաւ խօսել ընդ նմա: Մեծարեցաւ ի նմանէ ազում պատուով: Թողեր, լքեր զմեծապատիւ շքեղաշուք ոսկիակուռ զառոն քո հայրենի: Աղ և քացախ խառնեցին և արկին ի վերայ մարմնոյ: Դկեցան սիրելիք քու ծա բազում անգամ կամեցայ սիրել զԱրշակ արայ Հայոց: Զարթեաւ ի քնոյ իւրմէ: Այս ասացաւ վասն հարցանելոյ մանց: Երկեա՞ր դու ի ծերունի հօրէ քումմէ: Սպանաւ ի զօրացն Յունաց: Անկան կործանեցան ապարանք նոցա: Ես եմ որ փախեայ այսօր պատերազմէն: Աքսորեաց զնոսաւ և ընկէց յաշխարհս օտարս: Ուստի՞ ձն՝ զոր սատանայ կոչէք՝ իմացաւ զհանգամանս շարին: Եւ զամենայն որ ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա և արգել նա ի բազում բարկութենէն: Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեան եղեցիկ:

ընդ նմա — նրա հետ

ի... հօրէ քումմէ — քո հորից

Վարժություն 24. Կազմել 23-րդ վարժության բայերի անորոշ դերաւոր և անցյալ կատարյալի հիմքը:

Օրինակ՝ եբարձ — անորոշ դերբայ՝ բառնալ, անց. կատարյալի հիմք՝ արձ:

Վարժություն 25. 23-րդ վարժության Աերգործական սեռի բայերը աոնարհել կրավորաձև՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:

Վարժություն 26. Որոշել 23-րդ վարժության բայերի սեռը և խոնարհման ձևը:

Վարժարան 27. Թարգմանել գրաբար:

Քաղությամբ մարտնչեցին և հաղթեցին: Տիկը լցրեց շրով: Գրավեցին և ավերեցին Տիգրանակերտ քաղաքը: Սիրեցիր արդարությունը և ատեցիր անօրենությունը: Փրկեցիր մեզ մահից (ի մահուանէ): Քողեցիք հայրենի քաղաքը և փախաք: Ինչո՞ւ (ընդէ՞ր) պատուեցիր քո հանդերձները: Գնացի և տեսա իմ սիրելիներին: Ուրացավ և ասաց. «չեմ հանաչում նրան» (զնա): Արդարությամբ դատեց մեղավորներին: Մեղեց նոր արքա:

Մարտնչել—մարտնչել(իմ)

հաղթել—յաղթել

գրավել—առնուլ

պատուել—պատանել

ՄԵԱԿԶ ԱՅԳԻՈՅՆ

Այր մի էր տանուտէր, որ տնկեաց այգի և ցանկով պատեաց զնա և փորեաց ի նմա՝ հնձան և շինեաց աշտարակ, և ետ զնա ցմշակս՝ և զնաց ի տար աշխարհ՝: Իբրև մերձեցաւ ժամանակ պտղոյ, առաքեաց զժառայս իւր առ մշակսն՝ առնուլ զպտուղս նորա: Եւ կայեալ մշակացն՝ զժառայս նորա զոմն տանչեցին, զոմն սպանին, զոմն քարկոծեցին: Դարձեալ առաքեաց այլ ժառայս բազումս քան զառաջինսն, և արարին նոցա նոյնպէս: Յետոյ առաքեաց առ նոսա զորդի իւր և ասէ. «Քերես ամաչեսցեն յորդոյ աստի իմմէն՝: Իսկ մշակքն իբրև տեսին զորդին, ասեն ընդ միտս. «Սա է ժառանգն, եկայք սպանցուք զսա և կալցուք՝ զժառանգութիւն սորա»: Եւ առեալ հանին զնա արտաքոյ քան զայդին՝ և սպանին: Արդ յորժամ եկեսցէ՞ տէր այգւոյն, զի՞նչ արասցէ՞ մշակացն այնոցիկ: Ասեն ցնա. «Ձշարսն չարաւ կորուսցէ և զայգին տացէ՞¹⁰ այլոց մշակաց, որք տացեն նմա զպտուղս ի ժամու իւրեանց»:

(Մատթեւ, ԻԱ, 33—41)

¹ ի նմա--նրա մէջ

² էտ ցմշակս--տղեց մշակներին

³ ի տար աշխարհ--օտար՝ հեռավոր երկիր

⁴ կայեալ մշակացն--մշակները բռնելով

⁵ ամաչեսցեն յորդոյ աստի իմմէ--ամաչեն իմ այս որդւոյ

⁶ կալցուք--տիրենք

⁷ արտաքոյ քան զայդին--այգուց

⁸ եկեսցէ--զ

⁹ արասցէ--կանի

¹⁰ տացէ--կտա

ԴԱՍ ԻՆՆԵՐՈՐ
ԵՐԱՐՈՐԴ ԱՊԱՌԵՆԻ

§ 51. Երկրորդ ապառնու վերջավորություններն են՝

Ներգործածն		Կրավորածն		Նառն	
Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
1-ին դ. -ից	-ցուք	-այց	-ցուք	-եայց	-իցուք
2-րդ -ցես	-չիք	-ցիս	-չիք	-իցես	-իչիք
3-րդ » -ցէ	-ցեն	-ցի	-ցին	-իցէ	-իցեն

§ 52. Ներգործածն և կրավորածն խոնարհումների դեպքում անցյալ կատարյալի հիմքի ց-ն վերջավորությունների ց և ջ հնչյուններից առաջ դառնում է ս, օրինակ՝ շարժեաց + ցես = շարժեսցես, շարժեաց + չիք = շարժեսչիք, Եթե կատարյալի հիմքի ց-ն արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն է, չի դառնում ս, ինչպես՝ հարց + ցես = հարցցես, հարց + չիք = հարցչիք:

§ 53. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածն խոնարհում

	ազալ	զրել	առցանել	թողուլ
	Եզակի			
1-ին դ.	աղացից	զրեցից	անցից	թողից
2-րդ »	աղասցես	զրեսցես	անցցես	թողցես
3-րդ »	աղասցէ	զրեսցէ	անցցէ	թողցէ

Հոգնակի

1-ին դ.	աղասցուք	զրեսցուք	անցցուք	թողցուք
2-րդ »	աղասչիք	զրեսչիք	անցչիք	թողչիք
3-րդ »	աղասցեն	զրեսցեն	անցցեն	թողցեն

2. Կրավորածն խոնարհում

չ ?

	նեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	ընծուլ
	Եզակի			
1-ին դ.	հեռացայց	նայեցայց	ուսայց	ընծայց
2-րդ »	հեռացիս	նայեսցիս	ուսցիս	ընծցիս
3-րդ »	հեռացի	նայեսցի	ուսցի	ընծցի

Հոգնակի

1-ին դ.	հեռացուք	նայեացուք	ուսցուք	շեռցուք
2-րդ »	հեռացիք	նայեսցիք	ուսչիք	շեռչիք
3-րդ »	հեռացին	նայեսցին	ուսցին	շեռցին

3. Խառն խոնարհում

փախչել(իմ)

զարթնուլ

	եզակի	Հոգնակի	եզակի	Հոգնակի
1-ին դ.	փախեալց	փախիցուք	զարթեալց	զարթիցուք
2-րդ »	փախիցես	փախիչիք	զարթիցես	զարթիչիք
3-րդ »	փախիցէ	փախիցեն	զարթիցէ	զարթիցեն

§ 54. Ստորագասական եղանակի 2-րդ ապառնին իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ըզձական, պայմանական և հարկադրական եղանակների ապառնուն, օրինակ՝ Թողից=թողենմ, կթողենմ, պիտի թողենմ:

Մանրություն. Ծրկրորդ ապառնին կարող է թարգմանվել աշխարհաբար նաև սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակով՝ մտից=մտնելու եմ: Մահմանական ապառնու իմաստը, սակայն, զրաբարում մեծ մասամբ արտահայտվում է ապառնի դերբայով և եմ օժանդակ քայով կազմված բաղադրյալ ժամանակով՝ գալոց եմ=գալու եմ, դատելոց եմ=դատելու եմ:

Վարժություն 28. Խոնարհել երկրորդ ապառնի ժամանակով հետևյալ քայերը՝

ա) խաղալ, լալ, գոհանալ, զարմանալ. բ) վազել, ելանել, շարժել, հատանել. գ) հայել(իմ), նստել(իմ), սկսանել(իմ), մարտնչել(իմ) դ) զենուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ, գրօսնուլ:

Վարժություն 29. Թարգմանել, որոշել երկրորդ ապառնի ժամանակով դրված քայերի դեմքն ու թիվը:

Եւ իշից անդր և խօսեցայց ընդ քեզ: Զենցես դիտոյն և առեալ զարիւն նորա հեղցես շուրջ զսեղանովն: Խցցին քերանք այնոցիկ ոյք խօսէին զանիրաւութիւն: Եւ առցես յիւղոյ անտի օծման, և արկցես ի գլուխ նորա և օծցես զնա: Անուն քաշութեան յերկրի թողցուք: Մարտիցուք իբրեւ ըզհակայս և մի՛ կորիցուք իբրեւ տկարք: Տէր, լոյս իմ և կեանք իմ, ես

յումմէ՝ երկեայց: Եթէ քաղաքն այն շինեսցի և պարիսպք նորա կանգ-
նեսցին, հարկս քեզ ոչ ոք տայ: Եւ հրապարակք քաղաքին լցցին պա-
ռանկեօք և աղջկամբք որ խաղայցեն ի հրապարակս նորա: Ելցեն այ-
ռուհետե գունդք ձեր տալ ընդ նմա պատերազմ: Ես արկից զքեզ ի տան-
լանս: Եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից՝ Յոյնք ինձ հնազանդեսցին ի ծա-
ւայութիւն, և եթէ դու ինձ յաղթեսցես՝ մեր կեանքս քեզ նուաճեսցին:
Իողիք՝ զնոսա առ եզեր գետոյն: Հրաման տուր նժոյգ մատուցանել, թող
հեծայց: Յարձակեսցուք ի վերայ թշնամեացն: Եւ մտցուք ի քաղաքն և
ելցուք: Խղեսցուք զկապանս նոցա, և ընկեսցուք ի մէնջ զլուծ նոցա:
Լսելով լուիչիք և մի՛ իմասչիք, և տեսանելով տեսչիք և մի՛ տեսչիք:
Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչև կատարեսչիք զամենայն կամս հրամանաց
կմոց:

յումմէ՝—ումի՛ց

առ Եզեր—Եզերքին, ափին

ի մէնջ—մեզնից

լուիչիք—կլսեք

Վարժութիւն 80. 29-րդ վարժութեան բայերի 2-րդ ապառնու ձե-
վերը փոխարինել 1-ին ապառնիով՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:

Վարժութիւն 81. 28-րդ վարժութեան կրավորաձև խոնարհման Ե
լծորդութեան բայերը խոնարհել ներգործաձև:

Վարժութիւն 82. Թարգմանել գրաբար:

Շքով և պատվով կամենէք քաղաքը: Տրտմությամբ կծնես որդի-
ներ: Անթիվ գորքեր կուղարկեմ ձեր աշխարհը, Զեզ կփնտրենք և կգըտ-
նենք: Ոչ ոք չի գտնվի, որ փրկի մեզ, Զեր անունները չեն մոռացվի:
Գինով (գինեաւ) կլցնենք ձեր ամանները: Երբ (յորժամ) տեսնեն ձեզ,
կվախենան և կփախչեն: Ծանապարհին (ի ճանապարհի) կմոլորվի և
կկորչի: Զենք թողնի, որ նրանք (նոքա) մոտենան մեզ (առ մեզ): Իմ
կյանքը (զկեանս) պիտի պատմեմ քեզ:

ծնել—ծնանել(իմ)

փնտրել—խնդրել

գտնել—գտանել

փախչել—փախչել(իմ)

կորչել—կորնչել(իմ)

մոտենալ—մերձենալ

ՎԱՍՆ ԹՈՂԱՌՑ ԶԲԻՐ ԶԱՆՔԱՐՆ

Նմանեցաւ արքայութիւն երկնից առն թագաւորի՜, որ կամեցաւ հա-
մար առնուլ² ի մէջ ծառայից իւրոց: Եւ իբրև սկսաւ առնուլ, մատուցաւ³
առ նա պարտապան մի բելը քանքարոյ: Իբրև ոչ ունէր հատուցանել,

հրամայեաց զնա վաճառել տէրն նորա, և զկինն նորա և զորդիս և զամենայն, որ զինչ և ունիցի, և հատուցանել: Եւ անկեալ ծառայն երկիր պազանէր նմա և ասէր. «Երկայնամիտ լեր առ իս⁴, և զամենայն հատուցից քեզ»: Գթացեալ տէր ծառային այնորիկ՝ արձակեաց զնա և ըզփոխն եթող նմա: Եւ ելեալ ծառայն այն եզիտ զմի ի ծառայակցաց իւրոց, որ պարտէր նմա հարեւր դահեկան, և կալեալ զնա⁵ խեղդէր և ասէր. «Հատո՞՞ ինձ, զոր պարտիսդ»: Արդ անկեալ ծառայակցին առ ոտս նորա, աղաչէր զնա և ասէր. «Երկայնամիտ լեր առ իս, և զամենայն հատուցից քեզ»: Եւ նա ոչ կամէր. այլ շոգաւ՝ արկ զնա ի բանտ, մինչ հառուսցէ զպարտան:

Իբրեւ տեսին ծառայակիցքն նորա, որ ինչ եղևն՝ տրտմեցան յոյժ և եկեալ ցուցին տեսառն իւրեանց՝ զամենայն, որ ինչ եղևն: Յայնժամ կոչեաց զնա տէրն իւր և ասէ. «Ծառա՛ւ շար, զամենայն զպարտսն թողի քեզ, վասն զի աղաչեցեր զիս: Իսկ արդ ո՞չ էր պարտ և քեզ ողորմել¹⁰ ծառայակցին քում, որպէս և ես քեզ ողորմեցայ»: Եւ բարկացեալ տէրն նորա մատնեաց զնա դահճաց, մինչև հառուսցէ զամենայն զպարտան:

(Մատթեոս, ԺԸ, 23—24)

¹ տուն Թագաւորի—Թագաւոր յարգու

² Համար անոնով—Հաշիվ տեսնել

³ Հատուցաւ—մոտ բերվեց, մատնեալ

⁴ Երկայնամիտ լեր առ իս—համբերող եզիր իմ եկատմամբ

⁵ Կալեալ զնա—բռնելով նրան

⁶ Հատո՞—հատուցի՞ր, վճարի՞ր

զոր պարտիսդ—ինչ որ պարտք ես

⁸ շոգաւ—զնաջ

⁹ տեսառն իւրեանց—իրենց տիրոջ

¹⁰ ո՞չ էր պարտ և քեզ ողորմել—դու էլ չպիտի խղճայիր

ԴԱՍ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ԲՈՒՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

(Հրամայական եղանակի ներկա)

§ 55. Բուն հրամայականն ունի միայն 2-րդ դեմք, եզակի և հոգնակի թիվ: Այս ժամանակի վերջավորություններն են՝

Ներգործածև

Կրավորածև

Խառն

Եզակի Հոգնակի Եզակի Հոգնակի Եզակի Հոգնակի

2-րդ դ. — -էթ -իր -այթ, -արուք -իր -եայթ, երուք

§ 56. Ներգործածն խոնարհման եզակի թվի 2-րդ դեմքը վերջավորութիւն չունի. անցյալ կատարյալի հիմքը շեշտված հանդես է դալիս որպէս դիմավոր ձև, օրինակ՝ սպանանել, անց. կատ. հիմք՝ սպան, բուն հրամ. եզակի թիվ՝ սպան, հատանել—հատ, մտանել—մտ, իջանել—էջ, թողուլ—թո՛ղ, հեղուլ—հե՛ղ և այլն:

Աց և եաց ածանցներով անցյալ կատարյալի հիմքի ց-ն եզակի թվի 2-րդ դեմքում ընկնում է, օրինակ՝ աղալ—աղաց—աղա՛, ասել—ասաց—ասա՛, շարժել—շարժեաց—շարժեա՛: Եթե ց-ն արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն է, չի ընկնում, օրինակ՝ բանալ—բա՛ց, լնուլ—լի՛ց, խնուլ—խի՛ց և այլն:

§ 57. Կրավորածն խոնարհման դեպքում Ե և Ի լծորդության պարզ բայերը եզակի թվում —իւ վերջավորութիւն չեն ստանում, անցյալ կատարյալի հիմքը շեշտված հանդես է դալիս որպէս դիմավոր ձև, օրինակ՝ սիրել—սիրեաց—սիրեա՛ց, խորհիմ—խորհեաց—խորհեա՛ց, խօսիմ—խօսեաց—խօսեա՛ց, նստիմ—նիստ—նի՛ստ և այլն:

Մանրութիւն. Ի լծորդության պարզ բայերի կատարյալի հիմքի եաց ածանցի ց-ն եզակի թվում հաճախ կարող է ընկնել, օրինակ՝ համարիմ—համարեա՛ց կամ համարեա՛, ողորմիմ—ողորմեա՛ց կամ ողորմեա՛, խօսիմ—խօսեա՛ց կամ խօսեա՛, նայիմ—նայեա՛ց կամ նայեա՛ և այլն:

§ 58. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածն խոնարհում

	աղալ	գրել	անցանել	թողուլ
	Եզակի			
2-րդ դ.	աղա՛	գրեա՛	ա՛նց	թո՛ղ
	Հոգնակի			
2-րդ դ.	աղացէ՛ք	գրեցէ՛ք	անցէ՛ք	թողէ՛ք

2. Կրավորածն խոնարհում

	հեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	չեղնուլ
	Եզակի			
2-րդ դ.	հեռացի՛ր	նայեա՛ց	ուսի՛ր	չեռի՛ր
	Հոգնակի			
2-րդ դ.	հեռացա՛յք	նայեցա՛յք	ուսա՛յք	չեռա՛յք
	հեռացարո՛ւք	նայեցարո՛ւք	ուսարո՛ւք	չեռարո՛ւք

3. Խառն խոնարհում

	փախչել(իմ)		զարթնել	
	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
2-րդ դ.	փախի՛ր	փախեա՛յք փախերո՞ւք	զարթի՛ր	զարթեա՛յք, զարթերո՞ւք

§ 59. Բուն հրամայականն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն հրամայականին, օրինակ՝ գրեա՛ = գրի՛ր, զարթի՛ր = զարթնի՛ր, զարթեա՛յք կամ զարթերո՞ւք = զարթնեցե՛ք:

Վարժություն 83. Խոնարհել բուն հրամայականով հետևյալ բայերը՝

ա) գթալ, որսալ, ստանալ, մերձենալ, իմանալ, բ) խնդրել, երգել, մտանել, սպանանել, հանել, գ) ողորմել(իմ), բազմել(իմ), փախչել(իմ), մարտնչել(իմ), կորնչել(իմ), դ) արգելուլ, առնուլ, զենուլ, ցասնուլ, ընթոնուլ:

Վարժություն 84. Թարգմանել, փոխել բուն հրամայականով դրված բայերի թիվը՝ եզակի՛ն դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակի՛ն՝ եզակի:

Օրինակ՝ է՛ջ—իջե՛ք, յիշեցե՛ք—յիշեա՛:

Տիշեցե՛ք զամենայն զօրավարսն զառաջինսն: Խի՛ց զականջս քո: Ընտրեա՛ դու քեզ արս զօրաւորս: Զարթի՛ր, ընդէ՛ր ննչես: Է՛ջ ի տուն քո և լուա՛ զոտս քո: Ողորմեա՛ց ինձ, որդեակ իմ: Զգեա՛ զսուր քո և խոցեա՛ զիս դովա: Փշրեցե՛ք, ընկեցե՛ք զաղեղունս ձեր: Վաճառեա՛ զինչս քո և տո՛ւր աղքատաց: Ա՛ռ դու ինձ սակաւ մի ջուր ամանով: Մո՛ւտ ի շտեմարանս քո, փակեա՛ զդուրս քո, Թաքի՛ր առ ժամանակ մի: Քաշիւրեցարո՞ւք, սիրելիք իմ, զի ահա մոռացայք զվշտալի կեանսդ: Խորհեա՛ց ընդ միտս քո քէ զինչ գործեսցես: Ա՛ռ երկան, աղա՛ ալելուր, ընկեա՛ զթօղ քո... Բա՛ց զսրունս քո, ա՛նց ընդ գետս:

դովալ—դրանով

ընդ միտս—մտքով

Վարժություն 85. 34-րդ վարժության բուն հրամայականով դրված բայերը փոխարինել արգելական հրամայականով՝ պահպանելով թիվը:

Վարժություն 86. Թարգմանել գրաբար:

Խոսեցե՛ք, ինչո՞ւ (զի՞ն) եթ լռում: Պատմի՛ր քո հորն ու մորը: Սիրեցե՛ք ձեր հայրենիքը: Զորք ժողովի՛ր, գունդ կազմի՛ր, շարժվի՛ր գնա՛ Քուշանների (Քուշանաց) երկիրը: Բերե՛ք ոշխարը և մորթեցե՛ք: Նստի՛ր և գրի՛ր նամակ: Սովորեցե՛ք նրանցից (ի նոցանէ) արդարություն և ճշմարտություն: Մոռացի՛ր իմ ասածները (զասացեալս): Քաջնվի՛ր, մինչև անցնի քո հոր քարկուծյունը: Աճեցե՛ք, բազմացե՛ք և լցրե՛ք երկիրը:

շարժվել—խաղալ
մորթել—զեւել
նստել—նստել(իմ)

սովորել—ուսանել(իմ)
Քաջնվիլ—Քաջել(իմ)
անցնել—անցանել

ՎԱՍՆ ԶՏԱՂԱՆՏՍՆ ՏԱԼՈՑ

Այր մի գնացեալ ի տար աշխարհ, կոշեաց զծառայս իւր և ետ նոցա զինչս իւր: Ումեմն ետ՝ հինգ քանքար, և ումեմն՝ երկուս և ումեմն՝ մի, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի՞, և գնաց: Զողաւ վաղվաղակի ոյ՛ առ զհինգն, զործեաց նոքօք և շահեցաւ այլ ևս հինգ: Նոյնպէս և որ զերկուսն՝ շահեցաւ այլ ևս երկուս: Եւ որ զմին առ՝ գնաց, փորեաց զերկիր և թաքոյց զարծաթ տեառն իւրոյ: Յետ բազում ժամանակի գայ տէր ծառայիցն այնոցիկ և առնէ համարա՞ծ ի մէջ նոցա: Եւ մատուցեալ, ոյ՛ զհինգ քանքարն առ՝ մատոյց այլ ևս հինգ քանքար և ասէ. «Տէ՛ր, հինգ քանքար ետուր ցիս՞, արդ ահաւասիկ, հինգ այլ ևս քանքար ի վերայ շահեցայ»: Ասէ ցնա տէրն իւր. «Ազնի՛ւ, ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետեւ ի սակաւուդ հաւատարիմ ես՞, ի վերայ բազմաց կացուցից՝ զքեզ. մո՛ւտ յուրախութիւն տեառն՝ քո»: Մատուցեալ և որոյ զերկուս քանքարսն առեալ էր՞, և ասէ. «Տէ՛ր, երկուս քանքարս ետուր ցիս, ահաւասիկ երկուս ևս այլ քանքարս, զոր ի վերայ շահեցայ»: Ասէ ցնա տէրն իւր. «Ազնի՛ւ, ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետեւ ի սակաւուդ հաւատարիմ ես, ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ. մո՛ւտ յուրախութիւն տեառն քո»: Մատուցեալ և որոյ զմի քանքարն առեալ էր, և ասէ. «Տէ՛ր, գիտէի, զի այր մի խիստ ես, հնձես՝ զոր ոչ սերմանեցիր, և ժողովեա՛ ուստի ոչ սփռեցեր՞: Երկեայ, գնացի և թաքուցի զքանքարն քո յերկրի. արդ ահաւասիկ քոյդ ցքեզ»: Պատասխանի ետ տէրն և ասէ ցնա. «Մառայ շար և վատ, գիտէիր, եթէ հնձեմ՝ ուստի ոչ սերմանեցի, և ժողովեմ՝ ուստի ոչ սփռեցի. պարտ էր քեզ արկանել զարծաթդ իմ ի սեղանաւորս, և եկեալ ես տոկոսեօք պահանջէի զիմն: Արդ՝ առէ՛ք ի դմանէ՞10 զքանքարդ և տո՛ւք այնմ՝11, որ ունիցի զտասն քանքարն: Զի ամենայնի՞12, ոչ

ունիցի՝ տացի և յաւելցի. և որ ոչն ունիցի, և զոր ունիցին՝ բարձցի ի նմանէ: Եւ զծառայդ անպիտան հանէք ի խաւարն արտաքին. անդ եղիցի լալ և կրճել ատամանց»:

(Մատթէոս, ԻԵ, 14—30)

¹ ուժեմն հա—մեկին տվեց

² իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի—յուրաքանչիւրին իր կարողութեան լափ

³ առել հաճարս—հաշիվ է ածեսում

⁴ ետուր ցիս—տվեցիր ինձ

⁵ աղնի՛վ—չա՛տ լա՛վ, չա՛տ ապրեա

⁶ ի սակաւուդ հաւատարիմ ես—թիւ բռնեքի մեջ հաճատարիմ ես

⁷ կացուցից—կգնեմ, կնշանակեմ

⁸ որոյ առեալ էր—եւ, որ առել էր ժողովեա՝ ուստի ոչ օփոցեցր—ժողովում եւ այնտեղից, որ շքանեցիր

⁹ ի զմանէ—գրանից

¹⁰ այնմ—երան

¹¹ ամենայնի—ամեն մեկի

ԴԱՍ ՏԱՍԱՐԵԿԵՐՈՐԴ

ՀՈՐԴՈՐԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

(Հրամայական եղանակի ապառմի)

§ 60. Հորդորական հրամայականն ունի միայն 2-րդ դեմք, եզակի և հոգնակի թիվ: Այս ժամանակում եւրոպոթաձև և կրավորաձև խոնարհ-վող բայերն ունեն եզակի -ջիւր, հոգնակի -ջիւր բնդհանուր վերջավորութիւնները, իսկ խառն ձևով խոնարհվող բայերը՝ համապատասխանաբար -իւլիւր, -իւլիւ: -Ջիւր, -ջիւր վերջավորութիւններին առաջ անցյալ կատարյալի հիմքի ց-ն, եթե արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն չէ, դառնում է ս, օրինակ՝ առաքեաց + չիւր = առաքեսչի՛ր, բազմեաց + չիւք = բազմեսչի՛ք, լից + չիւր = լցչի՛ր:

§ 61. Խոնարհման օրինակներ.

	աղալ	գրել	նայել(իմ)	քաղալ
	եզակի			
2-րդ դ.	աղասչի՛ր	գրեսչի՛ր	նայեսչի՛ր	թողչի՛ր
	Հոգնակի			
2-րդ դ.	աղասչի՛ք	գրեսչի՛ք	նայեսչի՛ք	թողչի՛ք
	փախչել(իմ)		զարբնալ	
	եզակի	Հոգնակի	եզակի	Հոգնակի
2-րդ դ.	փախչի՛ր	փախչի՛ք	զարթի՛ր	զարթի՛ք

§ 62. Հորդորական հրամայականն իմաստով համապատասխանում արդի հայերենի ըզձական, պայմանական, հարկադրական եղանակների ապառնուն և բուն հրամայականին, օրինակ՝ գրեսչի՛ր = գրես, կգընա, պիտի գրես, գրի՛ր:

Վարժություն 87. Խոնարհել հորդորական հրամայականով հետևալ բայերը՝

ա) գթալ, փութալ, մոռանալ. բ) սիրել, շարժել, տեսանել. գ) բազել(իմ), թաքել(իմ), ուսանել(իմ). դ) կիզուլ, խնուլ, ուստնուլ:

Վարժություն 88. Թարգմանել, փոխել հորդորական հրամայականով դրված բայերի թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Թաքիչի՛ր և նստիչի՛ր ի թաքստեան: Եւ արդ գիտասչի՛ք, եթէ սրով: սովով և մահուամբ սատակեսչիք: Մեծարեսչի՛ր զնա պատուով ըստ սուաչին կարգին: Սիրեսչի՛ք զխաղաղութիւն խնամագութ սիրովն: Թռափեսչի՛ք զփռչին յոտից ձերոց: Զծերն մի՛ պատուհասիցես, այլ մխլշարեսչի՛ր իբրև զհայր: Յաւովք և տրտմութեամբ որդիս ծնչի՛ր: Զաւենայն ծառ զազնիւ կոտորեսչի՛ք, և զամենայն աղբերս շրոց խցչի՛ք:

Վարժություն 89. 38-րդ վարժության հորդորական հրամայականով լրված բայերը փոխարինել բուն հրամայականով՝ թիվը թողնելով նույնը:

Վարժություն 40. Թարգմանել գրաբար:

Շտապի՛ր գալ ինձ մոտ (առ իս): Իմացած եզի՛ր, որ քեզ սիրում եմ: Կգրոսնես ծաղկավետ հովիտներում (ի հովիտս): Կկործանես մեհյանները և կփշրես կուռքերի (կոոց) արձանները: Զեր քաջությամբ պիտի հաղթես նրանց (զնոսա): Պիտի դատվես ձեր գործերի համեմատ (ըստ գործոց ձերոց): Կփախչես և կթաքնվես անտառներում (յանտառս):

շտապել—փութալ

իմացած լինել—գիտել

գրոսնել—գրոսնուլ

թաքնվել—թաքել(իմ)

ԱՌԱՅ ՈՐՈՄԱՆ

Նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից առն, որ սերմանիցէ սերմն բարի յազարակի իւրում: Եւ ի քուն լինել մարդկան՝ եկն թշնամի նորա և ցա-

նեաց ի վերայ որոմն ի մէջ ցորենոյն և զնաց: Եւ իբրն բուսաւ խառն և արար պտուղ, ապա երևեցաւ և որոմնն: Մատուցեալ ծառայք տանուտեառնն ասնն ցնաւ. «Տէր, ո՞չ սերմն բարի սերմանեցեր յագարակին քում, արդ ուստի՞» ունիցի զորոմնն: Եւ նա ասէ ցնոսաւ. «Այր թշնամի արար զայն»: Ասնն ցնաւ ծառայքն. «Կամի՞ս զի երթիցուք քաղեսցուք զայն ի բաց»¹: Եւ նա ասէ ցնոսաւ. «Մի՞շ. գուցէ մինչ քաղիցէք զորոմնն և զցորեանն ընդ նմին» ի բաց խլիցէք: Թոյլ տուք երկոցունց՝ աճել ի միասին մինչև ի հունձս, և ի ժամանակի հնձոց ասացից ցննձողսն. քաղեցէք նախ զորոմնդ, և կապեցէք զայդ ի խրճուկս առ ի յայրել², և ըզցորեանն ժողովեցէք ի շտեմարանս իմս:

(Մատթեոս, ԺԳ, 24—30)

¹ ի քուն լինել մարզկան—երբ մարզիկ

թնած լին

² ուստի—ս՝բռնելից

³ քաղեսցւոք—քաղանք զնն զքանք

⁴ մի՛շ.—ս՝չ

⁵ ընդ նմին—երա հետ

⁶ ի բաց խլիցէք—զուրս հանեք, պոկեք

⁷ երկոցունց—երկուսն էլ

⁸ առ ի յայրել—այրելու համար

ՎԱՍՆ ՏԱՍՆ ԿՈՒՍԱՆԱԾ

Յայնժամ նմանեցի արքայութիւն երկնից տասն կուսանաց, որոց առեալ¹ զլապտերս իւրեանց՝ ելին ընդ առաջ փնտային և հարսին: Հինգն ի նոցանէ յիմարք էին, և հինգն՝ իմաստունք: Յիմարքն առին զլապտերսն, և ձէթ ընդ իւրեանս ոչ բարձին: Իսկ իմաստունքն առին ձէթ ամանովք ընդ լապտերս իւրեանց: Եւ ի յամել փնտային², նիրհեցին ամենեքեան և ի քուն մտին:

Եւ ի մէջ գիշերի եղև բարբառ. «Ահա փնտայ զայ, արի՛ք³ ընդ առաջ նորա»: Յայնժամ յարեան ամենայն կուսանքն և կազմեցին զլապտերս իւրեանց: Ասնն յիմարքն ցիմաստունսն. «Տո՛ւք մեզ յիւղոյդ ձերմէ, զի ահա շիշանին լապտերքս մեր»: Պատասխանի ետուն իմաստունքն և ասնն. «Դուք էլ ոչ իցէ մեզ և ձեզ բաւական, այլ երթա՛յք ի վաճառականս և գնեալի՛ք ձեզ»: Իբրև նոքա գնացին գնել, եկն փնտայն, և պատրաստքն մտին ընդ նմա ի հարսանիսն, և փակեցաւ դուռն: Յետոյ գան և այլ կուսանքն և ասնն. «Տէ՛ր, տէր, բաց մեզ»: Նա պատասխանի ետ

ւ ասէ. «Ամէն»¹ ասեմ ձեզ, թէ ոչ գիտեմ զձեզ: Արթն՝ն կացէք, զի ոչ յիտէք զօրն և ոչ զժամնս:

(Մատթէոս, ԻԵ, 1—13)

որոց ասեալ—որոնք վերցնելով
ի յամել փեսային—հոր որ փեսան ու-
շացավ

³ արի՛ք—վեր կացեք
⁴ ամէն—ստույգ, ճիշտ, արդարեւ

ԴԱՅ ՏԵՄԵՐԻՈՒՆԵՐԱՐՈՂ

1. ԱՆՅՅԱԼ ԴԵՐԱՅ

§ 63. Անցյալ դերբայի վերջավորութիւնն է —եալ, որը զրգում է հիմնականում անցյալ կատարյալի, մասամբ էլ՝ ներկայի հիմքի վրա:

§ 64. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում է. ա) Ա լծորդութիւն թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայերի անցյալ դերբայը՝ աղալ—աղաց—աղացեալ, գթալ—գթաց—գթացեալ, զարմանալ—զարմաց—զարմացեալ, լուանալ—լուաց—լուացեալ և այլն. բ) Ե լծորդութիւն ածանցավոր բայերինը՝ անցանել—անց—անցեալ, գտանել—գիտ—գտեալ, հատանել—հատ—հատեալ, տեսանել—տես—տեսեալ և այլն. գ) Ի լծորդութիւն անածանց ունեցող բայերինը՝ ծնանիմ—ծին—ծնեալ, անկանիմ—անկ—անկեալ, բուսանիմ—բուս—բուսեալ, մեռանիմ—մեռ—մեռեալ, ուսանիմ—ուս—ուսեալ և այլն. դ) Ո ի լծորդութիւն թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայերինը՝ արգելուլ—արգել—արգելեալ, թողուլ—թող—թողեալ, կիզուլ—կէզ—կիզեալ, հեծնուլ—հեծ—հեծեալ, լնուլ—լից—լցեալ և այլն:

§ 65. Թե՛ անցյալ կատարյալի և թե՛ ներկայի հիմքերից կազմվում է Ե և Ի լծորդութիւն պարզ բայերի անցյալ դերբայը, ըստ որում Ե լծորդութիւն բայերինը հիմնականում կազմվում է ներկայի հիմքից, իսկ Ի լծորդութիւն բայերինը՝ հավասարապես թե՛ ներկայի, թե՛ անցյալ կատարյալի հիմքերից. օրինակ՝ հանել—հանեալ, ածել—ածեալ, սիրել—սիրեալ||սիրեցեալ, գործել—գործեալ||գործեցեալ, բազմիմ—բազմեալ||բազմեցեալ, խորհիմ—խորհեալ||խորհեցեալ, հայիմ—հայեալ||հայեցեալ և այլն:

§ 66. Ի լծորդութիւն չ, նշ ածանցավոր և Ո ի լծորդութիւն նում—չիմ փոխանցումով բայերի անցյալ դերբայը կազմվում է այդ նույն բայերի պատճառականի անցյալ կատարյալի հիմքից. օրինակ՝ մատչիմ, պատ-

ճառականի անց. կառ. հիմք՝ մատույց, անց. դերբայ՝ մատուցեալ, մար-
տընչիմ—մարտոյց—մարտուցեալ, ցասնուլ—ցասոյց—ցասուցեալ և այլն:
Բացառութիւն է կազմում լաղցնուլ բայը, որի անցյալ դերբայն է՝
. քաղցեալ:

Վարժութիւն 41. Կազմել ճետկյալ բայերի անցյալ դերբայը՝

ա) փռեթալ, սգալ, ստանալ, սլանալ. բ) առաքել, զարդարել, ար-
կանել, իշանել. գ) կամել(իմ), նստել(իմ), ուսանել(իմ), սնանել(իմ).
դ) զենուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ, խնուլ:

2. ԵՆԹԱԿԱՅԱԿԱՆ ԴԵՐԲԱՅ

§ 67. Ենթակայական դերբայի վերջավորութիւնն է ող (կամ՝ օղ <
աւղ), որը դրվում է հիմնականում անցյալ կատարյալի, մասամբ էլ՝
ներկայի հիմքի վրա:

§ 68. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում է Ա և ՈՒ լծորդության
բայերի ենթակայական դերբայը. օրինակ՝ լալ—լացող, գնալ—գնացող,
ցանկանալ—ցանկացող, զենուլ—զենող, արգելուլ—արգելող և այլն:

Բացառութիւն են կազմում ուսալ, մտալ, յաւալ, հոգալ բայերը,
որոնց ենթակայական դերբայը կարող է կազմվել նաև ներկայի հիմքից՝
ուրաղ, մտող, յաւող, հոգող. սրանք սովորաբար գործածվում են իբրև
գոյական:

§ 69. Որոշ բացառութիւններով ներկայի հիմքից կազմվում է Ե և
Ի լծորդության պարզ բայերի ենթակայական դերբայը. օր.՝ զրկել—զըր-
կող, գնել—գնող, յաղթել—յաղթող, ասել—ասացող (կամ՝ ասող), խօ-
սիմ—խօսող, կամիմ—կամեցող (կամ՝ կամող) և այլն:

§ 70. Զուգահեռաբար թե՛ ներկայի, թե՛ անցյալ կատարյալի հիմ-
քից կարող է կազմվել Ե և Ի լծորդության ան ածանցավոր բայերի են-
թակայական դերբայը. օրինակ՝ տեսանել—տեսող||տեսանող, սպանա-
նել—սպանող||սպանանող, ծնանիմ—ծնող||ծնանող, ուսանիմ—ուսող||ու-
սանող և այլն:

§ 71. Ի լծորդության չ, եչ ածանցավոր և ՈՒ լծորդության նում—լիմ
փոխանցումով բայերից ենթակայական դերբայ չի կազմվում:

Վարժութիւն 42. Կազմել ճետկյալ բայերի ենթակայական դերբայը՝

ա) խնդալ, բարկանալ, աղալ, ստանալ. բ) շինել, հատանել, սիրել, արցանել. գ) բազմել(իմ), շիջանել(իմ), հայել(իմ), պատերազմել(իմ). յ) առնուլ, ընթեռնուլ, հեղուլ:

2. ԺԱՏԱԿԱՆ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

§ 72. Գրաբարում բայի ժխտական խոնարհման ձևերը կազմվում են ոչ ժխտականով և չ մասնիկով, օրինակ՝ Հաց ոչ ուտեն (Մարկ., Լ, 1)=Հաց չեն ուտում: Ոչ եթէ չկարծեմ առնել բարի ինչ, այլ չկամիմ Եղնիկ, 2-րդ, Ը)=Ոչ թե բարի բան ստեղծել չեմ կարողանում, այլ չեմ յամենում:

Արգելական հրամայականը ստանում է մի՛ բառ-մասնիկը, որը ժըխտական իմաստով կարող է դրվել նաև ապառնի ժամանակների, երբեմն էլ անորոշ դերբայի վրա. օրինակ՝ Մի՛ երդնուցուս սուտ (Մատթ., Ե, 33)=Սուտ չերդվես: Զի մի՛ արհամարհեսցէ զեղբարսն (Քոռն., Բ, էջ 432)=Որ չարհամարհի եղբայրներին: Մի՛ հպարտանալ ի մեծութիւն սևոտի (Ա Տիմ., 2, 17)=Չհպարտանալ (չպիտի հպարտանալ) սևոտի մեծությամբ:

Ոչ ժխտականը և մի՛ արգելականը հաճախ բաժանվում են բայերից ուրիշ բառերով, օրինակ՝ Ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս երևէր (Եղնիկ, 1-ին, ԻԵ)=Երբեմն կնոջ կերպարանքով չէր երևալ: Զի մի՛ երբեք հարցես զքարի զոտն քո (Մատթ., Դ, 6—7)=Որ երբեք քո ոտքը չխփես քարի:

ԱՆԱՌԱԿ ՈՐՂԻՆ

Առն միոջ էին երկու որդիք՝ Ասէ կրտսերն ի նոցանէ ցհայրն. «Հա՛յր, տո՛ւր ինձ բաժին, որ անկանի յընչիցդ»²: Եւ նա բաժանեաց նոցա զկեանսն: Եւ յիտ ոչ բազում ատուրց³ ժողովեալ զամենայն կրտսեր որդւոյն⁴ զնաց յաշխարհ հեռի և անդ վատեսեաց զինչս իւր, զի կեայր անառակութեամբ: Եւ իբրև սպառեաց զամենայն, եղև սով սաստիկ յաշխարհին յայնմիկ⁵, և սկսաւ ինքն չքաւորել: Եւ գնացեալ յարեցաւ ի միոմն ի քաղաքացւոց⁶ աշխարհին այնորիկ. և յղեաց զնա յաղարակ իւր արածել խոզս: Եւ ցանկայր լնուլ զորովայն իւր չեղչնէն, զոր խոզն ուտէին. և ոչ ոք տայր նմա: Եւ եկեալ ի միտս իւր⁷ ասէ. «Քանի՛ վարձկանք իցեն ի տան հօր լւմոյ հացալիցք, և ես աստ սովամահ կորնչիմ:

Յարուցեալ զնացից առ հայր իմ և ասացից ցնա. Հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո⁸, և ո՛չ ես եմ արժանի կոչել որդի քո. արա՛ զիս զմի ի վարձկանաց քոց: Եւ յարուցեալ եկն առ հայր իւր: Եւ մինչդեռ հեռագոյն էր ետես զնա հայրն և զթացաւ, յարեալ⁹ և ընթացաւ ընդ առաջ, անկաւ զպարանոցան նորա և համբարեաց զնա: Եւ ասէ ցնա որդին. «Հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո. ո՛չ ես եմ արժանի կոչել որդի քո»: Ասէ հայրն ցծառայս իւր. «Վաղվաղակի հանէ՛ք զպատմութեանն առաջին և ազուցէ՛ք նմա¹⁰, և տո՛ւք¹¹ զմատանին և ձեռն նորա և կօշիկս յոտս նորա: Եւ ածէք զեզն պարարակ, զենէք. կերիցուք և ուրախ լիցուք: Զի այս որդի իմ մեռեալ էր և եկեաց¹², կորուսեալ էր և գտաւ: Եւ սկսան ուրախ լինել:

Եւ էր երէց որդի նորա յագարակի¹³. և մինչդեռ դայր և մերձ եղև ի տունն յուա¹⁴ զծայն երգոց և զպարուց: Եւ կոչեցեալ առ ինքն զմի ի ժառայիցն հարցանէր, թէ զի՞նչ իցէ այն: Եւ նա ասէ ցնա. «Զի եղբայր քո եկեալ է, և եզեն հայր քո զեզն պարարակ, զի ողջամբ ընկալաւ զնա: Բարկացաւ և ոչ կամէր մտանել, և հայրն իշեալ արտաքս՝ աղաչէր զնա: Պատասխանի ետ և ասէ ցհայրն. «Այս քանի՛ ամբ են, զի ժառայեմ քեզ և երբէք զպատուիրանաւ քով ոչ անցի¹⁵. ոչ մի երբէք ոչ ետուր¹⁶ ինձ, զի ուրախ եղէց¹⁷ ընդ բարեկամս իմ: Յորժամ եկն որդիդ քո այդ, որ եկեր¹⁸ զկեանս քո ընդ պոռնիկս, զենեք դմա¹⁹ զեզն պարարակ: Եւ ասէ ցնա. «Որդեակ, դու հանապազ ընդ իս²⁰ ես և, ամենայն որ ինչ իմ է՝ քո է: Այլ ուրախ լինել և խնդալ պարտ էր, զի եղբայր քո այս մեռեալ էր և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ:

(Ղուկաս, ԺԵ, 11—32)

¹ առն միոշ էին երկու որդիք—մի մարդ ունեք երկու որդի

² յընչիցդ—քո ունեցվածքից

³ յեւ ոչ բազում ատուրց—ոչ շատ օրերից հետո

⁴ ժողովեալ ... որդայն—որդին ժողովելով

⁵ յաջիարհին յայնմիկ—այն աշխարհում

⁶ յարեցաւ ի մի ոմն ի քաղաքացւոց—քաղաքացիներէից մեկի մոտ մտալ

⁷ եկեալ ի միտս իւր—խելքի գալով

⁸ մեղայ յերկինս և առաջի քո—մեղաւմբ եմ երկնքի և քո առջև

⁹ յարեալ—վեր կացալ

¹⁰ ազուցէ՛ք նմա—հագցրե՛ք նրան

¹¹ տո՛ւք—տւնե՛ք (հագցրե՛ք)

¹² եկեաց—կենդանացալ

¹³ յագարակի—ագարակում

¹⁴ յուա—լսեց

¹⁵ զպարտութիւնաւ քով ոչ անցի—քո պատգեհից դուրս չեկա

¹⁶ ոչ ետուր—չտվիցիր

¹⁷ եղէց—լինեմ

¹⁸ եկեր—կերալ

¹⁹ դմա—գրան, դրա համար

²⁰ ընդ իս—ինձ հետ

Բ. ՀՈՒՈՎՈՒՄ

ՊԱՅՏԱՆԵՐԵԱՅԻՐՈՐԳ

ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 73. Գրաբարում հոլովվում են գոյական անունները, դերանունները, ածականները, թվականները, ինչպես նաև անորոշ, անցյալ և հնչական գերբայները:

§ 74. Գրաբարն ունի վեց հոլով՝ ուղղական, հայցական, սեռական, տրական, բացառական և գործիական: Ներգոյական հոլովի իմաստը բնորոշվում է տրական ու հայցական հոլովներով և ի նախդրով (տե՛ս : 80):

§ 75. Անունները հոլովվում են համապատասխան հոլովիչներով, որոնք գործածվում են թեք հոլովներում և ցույց են տալիս հոլովումը՝ Գրաբարում հոլովիչները հինգն են՝ ա, Ե, ի, ու, ու:

1. ՊԱՐԶ ԵՎ ԽԱՌՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 76. Գրաբարում անունները հոլովվում են մեկ կամ երկու հոլովիչով: Ըստ այդմ հոլովումը լինում է պարզ և խառն:

§ 77. Պարզ հոլովման դեպքում բառը եզակի և հոգնակի թվի բոլոր թեք հոլովներում ունենում է մեկ հոլովիչ: Գրաբարն ունի հինգ պարզ հոլովում՝ Ա, Ե, Ի, Ո, ՈՒ:

Խառն հոլովման դեպքում բառն ունենում է երկու հոլովիչ, որոնցից մեկը հանդես է գալիս եզակի սեռական, տրական և բացառական հոլովներում, իսկ մյուսը՝ եզակի գործիականում և հոգնակի թվի բոլոր թեք հոլովներում:

Գրաբարն ունի երկու խառն հոլովում՝ Ի-Ա, Ո-Ա:

Այսպիսով, գրաբարում կա յոթ հոլովում՝ Ա, Ե, Ի, Ո, ՈՒ, Ի-Ա, Ո-Ա:

Գրաբարում, եթե հաշվի լառենք մի քանի դեպքեր, ապա որոշակի կանոններ չկան իմանալու համար, թե որ բառը որ հոլովմանն է պատկանում: Դրա համար պետք է դիմել գրաբարի բառարաններին, որտեղ ամեն մի հոլովվող անվան դիմաց միշտ տրվում են նրա եզակի և հոգնակի սեռական կամ եզակի սեռական և գործիական հոլովածները:

2. ԱՐՏԱՔԻՆ ԵՎ ՆԵՐՔԻՆ ԹԵՋՈՒՄ

§ 78. Անուաները հռչակվում են կամ արտաքին, կամ ներքին թեքմամբ:

Մանրություն. Արտաքին ու ներքին թեքում անվանումներից բացի, դրաբարի դասագրքերում գործածվում են այլ անվանումներ՝ ձայնավոր և բաղաձայն, վերջադրական և ներդրական, հետմասնավոր և միջմասնըկավոր հռչակումներ:

Արտաքին թեքման դեպքում հռչակիչը դրվում է բառի վերջում, օրինակ՝ ձայն -ի, դանձ -ու, արմատ -ոյ: Ներքին թեքման դեպքում հռչակիչը դրվում է բառի վերջին բաղաձայնից առաջ, օրինակ՝ գազաթն—գազաթան, աստղ—աստեղ, հարսն—հարսին:

Ի, Ո, ՈՒ պարզ և Ո-Ա խառն հռչակումներն ունեն միայն արտաքին, Ծ պարզ հռչակումը՝ միայն ներքին, իսկ Ա պարզ և Ի-Ա խառն հռչակումները՝ և՛ արտաքին, և՛ ներքին թեքում:

3. ՀՈՒՈՎՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 79. Եզակի ուղղականը բառի ուղիղ, սկզբնական ձևն է, օրինակ՝ ախտան, սիրտ, արմատ, ծով, ձուկն, գառն, ռսկը, աստղ, նահանգ, պատանի:

§ 80. Հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականից՝ ը հռչակակերտ մասնիկով, օրինակ՝ տիտանք, սիրտք, արմատք, ծովք, նահանգք, պատանիք:

Ներքին թեքման ենթարկվող այն բառերը, որոնք վերջանում են (բ)ն, (բ)ր, (ը)ղ բաղաձայններով, հոգնակի ուղղականում այդ բաղաձայններից առաջ ստանում են ու, ի, ե ձայնավորները, ըստ որում ե-ից առաջ՝ ու կամ ի, իսկ Ե-ից և Ղ-ից առաջ՝ ե, օրինակ՝ ձուկն—ձկուկն, գառն—գառինք, ռսկը—ռսկերք, աստղ—աստեղք:

Գրաբարում կան V մասնիկով կազմված բառեր, որոնք համապատասխան եզակի ձև չունեն և կոչվում են անեզական անուններ, օրինակ՝ աչք, բարք, կառք, խելք, շարիք, դարմանք, Հայք, Վիրք, Քուշանք և այլն: Անեզական բառերը հռչակվում են հոգնակի թվով և իմաստով ըմբռնվում են որպես եզակի կամ հոգնակի:

Մանրություն. Գրաբարում գործածվում են հոգնակիութուն նշանակող այլ կարգի մասնիկներ, որոնք գրվելով մի շարք բառերի վրա, արտահայտում են հավարական իմաստ:

Համարական-հոգնակերտ մասնիկներն են՝ ա) -ական՝ զօրական (ինվորներ), զուսանական, բ) -ան՝ ձիան, իշան կամ իշանք (= էշեր), աւելի՝ աւագանի, երիցանի, ազատանի, նամականի, դ) -ևան՝ նստան-եան, բերդեան, թղթեան, մոգեան, խոզեան (= խոզեր), ե) -նար, վանեար||վաներ (= վանքեր), բանեար (= խոսքեր, բանավեճ), զ) մարդիկ, է) -նետար՝ նաւկենար (= նավակներ), բարձկենար (= բարձր), ը) — սալի՝ ոսկրտի (= ոսկորներ), փորտի, թ) — ուրեայ, ուրայ՝ տրեայ || արտորայ (= արտեր), վանորեայ || վանորայ (= վանքեր), տի՝ մանկալի (= մանուկներ)։

§ 81. Եղակի հայցականը ձևով նման է եղակի ուղղականին, իսկ լակի հայցականը կազմվում է հոգնակի ուղղականից՝ Ը-ն փոխա-լով և հոլովակերտ մասնիկով, օրինակ՝ սիրտք—սիրտս, ձկունք—նս, աստեղք—աստեղս։

Որոշյալ առման դեպքում հայցական հոլովը սկզբից ստանում է զդիրք՝ զտղայ—զտղայս։

§ 82. Եղակի սեռականը կազմվում է եղակի ուղղականից։

Արտաքին թեքման դեպքում եղակի սեռականը ստանում է ի, ու, ո, ուղվիչները, ընդ որում ո և ա հոլովիչներին վրա ավելանում է նաև լինակ, սիրս—սրալի, նահանգ—նահանգի, ծով—ծովու, արմատ—ատու, պատանի—պատանու, տիտան—տիտանայ։

Ներքին թեքման դեպքում եղակի սեռականը բառի վերջին բաղա-լից (ն, ր, դ) առաջ ստանում է ա, ի, ե հոլովիչները, ըստ որում ն-ից չ՝ ա կամ ի, իսկ Ե-ից և Վ-ից առաջ՝ ե, օրինակ, ձկան—ձկան, գա-գառին, ոսկր—ոսկեր, աստղ—աստղ։

§ 83. Հոգնակի սեռականը կազմվում է եղակի սեռականից՝ ց հոլո-նքս մասնիկով, որից առաջ բառավերջի յ-ն ընկնում է, օրինակ՝ ի—սրտից, ծովու—ծովուց, ձկան—ձկանց, ոսկեր—ոսկերց, արմա-—արմատց, տիտանայ—տիտանաց։

Խառն հոլովումների դեպքում եղակի սեռականի ի և ո հոլովիչները լակի սեռականում փոխարինվում են ա հոլովիչով՝ նահանգի—նու-ղաց, գառին—գառանց, պատանու—պատանաց։

§ 84. Եղակի տրականը հիմնականում կազմվում է եղակի սեռա-ի նման։ Տարբերությունն այն է, որ Ո-Ա խառն հոլովման մի քանի եր եղակի տրականում ոչ վերջավորությունից բացի, ունենում են ոչ վերջավորությունը, օրինակ՝ տեղույ կամ տեղուց, այգույ կամ

այգուշ, Բացի այդ, Ո հոլովման որոշ անուններ եզակի տրականում ըստանում են ում հոլովակերտ մասնիկը՝ հին—հնում, աշ—աշում, իմ—իմում, մի—միում և այլն:

§ 85. Հոգնակի տրականը ձևով նման է հոգնակի սեռականին:

§ 86. Բացառական հոլովը սկզբից ունենում է սովորաբար ի նախդիրը (այլև՝ զ, առ, ընդ, ըստ նախդիրների), որը ձայնավորով սկսվող բառից առաջ դառնում է յ և գրվում բառին միացած:

Եզակի բացառականը կազմվում է եզակի տրականից: Արտաքին թեքման Ա, Ո և Ո-Ա հոլովումների դեպքում եզակի բացառականը կազմվում է եզակի տրականի վրա սկզբից ի նախդիր ավելանալով՝ տիտանայ—ի տիտանայ, արմատոյ—յարմատոյ, պատանեոյ—ի պատանեոյ:

Մյուս հոլովումների դեպքում եզակի բացառականը սկզբից ունենում է ի նախդիրը, իսկ վերջից՝ է հոլովակերտ մասնիկը, ընդ որում է-ից առաջ ի և ու հոլովիչները սղվում են՝ ձկան—ի ձկանէ, աստեղ—յաստեղէ, սրտի—ի սրտէ, նահանգ—ի նահանգէ, ծովու—ի ծովէ:

Ո՞հ հոլովիչը որոշ դեպքերում պահպանվում է՝ ի խրատուէ, ի զարգուէ:

Մանրություն. Եզակի տրականում օջ-ով և ում-ով վերջացող բառեր եզակի բացառականում ստանում են է՝ տեղուշ—ի տեղուշէ, աշում—յաշմէ:

§ 87. Հոգնակի բացառականը կազմվում է հոգնակի տրականի վրա սկզբից ի նախդիր ավելանալով՝ սրտից—ի սրտից, ծովուց—ի ծովուց, արմատոց—յարմատոց, տիտանաց—ի տիտանաց, ձկանց—ի ձկանց, աստեղց—յաստեղց, նահանգաց—ի նահանգաց, պատանեաց—ի պատանեաց:

§ 88. Եզակի գործիականը կազմվում է եզակի սեռականից՝ ւ, վ, ք հոլովակերտ մասնիկներով: Եզակի սեռականում ա և ո հոլովիչներից հետո ևզած յ-ն ընկնում է:

ւ-ը գրվում է ա և ի հոլովիչներից հետո՝ տիտանաւ, սրտիւ, վ-ն՝ ա հոլովիչից հետո՝ արմատով, ք-ն՝ ն, ր, դ բաղաձայններով վերջացող հիմքի վրա, ընդ որում ք-ից առաջ ն-ն դառնում է մ՝ ձկան—ձկամբ, ոսկեր—ոսկերբ, աստեղ—աստեղբ:

Ո՞հ հոլովման դեպքում եզակի գործիականը որևէ հոլովակերտ մասնիկ չի ստանում. սեռ.՝ ծովու, գործ.՝ ծովու:

Խառն հոլովումների դեպքում ի և ո հոլովիչները փոխարինվում են ա-ով՝ նահանգի—նահանգաւ, գառին—գառամբ, պատանեոյ—պատանեաւ:

§ 89. Հոգնակի գործիականը կազմվում է եզակի գործիականից՝ հոլովակերտ մասնիկով՝ սրտիւ—սրտիւք, արմատով—արմատովք, ծու—ծովուք, ձկամք—ձկամքք, տիտանաւ—տիտանաւք(օք), աստեղը—աստեղքք, պատանեաւ—պատանեաւք(եօք)։

§ 90. Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է ի(յ) նախով և եզակի տրականով՝ ի նահանգի=նահանգում, ի տան, ի ծովու, դատեր, յաստեղ։

Արտաքին թեքման Ա, Ո և Ո-Ա հոլովման բառերի եզակի ներգոյականի իմաստը դրսևորվում է ի(յ) նախորդով և եզակի անորոշ հայեկանով՝ ի տիտան=տիտանի մեջ, ի գետ, ի փոշի։

Մանրություն 1. Ո հոլովման մի շարք բառեր եզակի ներգոյականի մաստն արտահայտելու համար ընդունում են ի հոլովիչը՝ ի թզթի=զթում, ի տղմի, յերազի։

Մանրություն 1. Ո հոլովման մի շարք բառեր եզակի ներգոյականի մաստն արտահայտելու համար ընդունում են ի հոլովիչը՝ ի թզթի=զթում, ի տղմի, յերազի։

Հոգնակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է ի(յ) նախորդով հոգնակի անորոշ հայցականով՝ ի տունս=տներում, ի ժովս, յազակս, ի պատանիս։

Գրաբարում հատուկ անունների ներգոյականի իմաստը մեծ մասամբ արևորվում է ի(յ) նախորդով և հայցական հոլովով՝ ի Տարօն, յԱրշակ, ի Մոփս։

§ 91. Ներգոյականի իմաստն արտահայտող ի(յ) նախորդով տրականը և հայցականը գրաբարի որոշ քերականներ համարել են առանձին իոլով՝ ներգոյական։ Բացի ներգոյականից, գրաբարի հին քերականներից մանք ընդունել են նաև պատմական, պարառական և կոչական հոլովներ, որոնք, սակայն, հոլովական հատուկ վերջավորություններ չունեն։

Պատմական հոլով էր համարվում քաջառականի հետ զ նախորդի գործածությունը, որն արտահայտում է մասին կապի իմաստը՝ զՄուշեղէ=Մուշեղի մասին, զնոցանէ=նրանց մասին։

Պարառական հոլով էր համարվում գործիականի հետ զ նախորդի գործածությունը, որն արտահայտում է շուրջ կապի իմաստը՝ զտամբ=տան շուրջը, զպարսպաւք (օք)=պարսպների շուրջը։

Կոչական հոլով էր համարվում ուղղականի հետ ո՛վ միջարկության գործածությունը՝ ո՛վ կին, ո՛վ մարդիկ, ո՛վ փիլիսոփայք։

Վարժություն 43. Կազմել հետևյալ բառերի հոգնակի ուղղակյաճճ հայցականը:

ա) Արտաքին թեքում՝ ամպ, ժամանակ, պատանի, այժ, գերի, ար-
յ, գէն, ձայն, գէտ, զարդ, սահման:

բ) ներքին թեքում՝ Ա հոլովում — ատամն (ատամունք), շուրթն,
ումն. Ե — դուտոր, տարր, անգղ. Ի-Ա — անձն (անձինք), գառն, դաշն:

Վարժություն 44. Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի սե-
վրանն ու տրականը:

ա) Արտաքին թեքում՝ Ա — Արշակ, Հայկ, Տիգրան (միայն եզակի).
— հաց, նետ, սիրտ. Ո — թուշուն, արծաթ, խոտ. ՈՒ — գանձ, կաքաւ,
լեւծ. Ի-Ա — ագարակ, հրաման, պատերազմ. Ո-Ա — պատանի (պա-
սնեոյ — պատանեաց), կենդանի, աղանի:

բ) ներքին թեքում՝ Ա — ձուկն, քաղաթն, հարցումն. Ե — աստղ, ու-
ր, վաղր. Ի-Ա — մասն, հարսն, բռնն:

Վարժություն 45. Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի բա-
սականը:

ա) Արտաքին թեքում՝ Ա — Վարդան, Երասխ, Սահակ (միայն եզա-
ւ). Ի — բախտ, խորշ, սրահ. Ո — արդառ, բոյս, հողմ. ՈՒ — դաս, ճա-
ստ, հաւ. Ի-Ա — նախարար, գաւառ, քաղաք. Ո-Ա — թշնամի, դարի,
զենի:

բ) ներքին թեքում՝ Ա — քաղութիւն, արիւն, սկիզբն. Ե — ազդր, կոճղ,
զր. Ի-Ա — գառն, հարսն, մատն:

Վարժություն 46. Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի
ործիականը:

ա) Արտաքին թեքում՝ Ա — Արամ, Վոսա, Անահիտ (միայն եզակի).
— փայտ, ծառայ, բազէ. Ո — գործ, ճաշ, սուր. ՈՒ — նախանձ, վրէժ,
լզտ. Ի-Ա — դաշտ, գազան, կտակ. Ո-Ա — ապակի, եղնի, հայրենի:

բ) ներքին թեքում՝ Ա — տուն, երդումն, թաղմութիւն. Ե — համր,
տար, շիգղ (= կոճակ, զարդ). Ի-Ա — ափն, եղն, ողն:

Վարժություն 47. Հետևյալ բառերը դնել տրական ու հայցական
իովմներով և ի(յ) նախորդով՝ եզակի և հոգնակի ներգոյականի նշա-
նակությամբ:

ա) Արտաքին թեքում՝ Ի — բանտ, ճառագայթ, որովայն. Ո — գետ,

շուր, գուր. ՈՒ— ծով, ցուլ, առաւօտ. Ի-Ա— գերեզման, ճանապարհ, աշտարակ. Ո-Ա— այգի (յայգուշ), կղզի, գինի:

բ) ներքին թեքում՝ Ա— շարժումն, կայծակն, եղէցն. Ե— վազրարկը, դուստր. Ի-Ա— մասն, անձն, դաշն:

Կ Ա Ն Ա

Եթե գրաբարում գոյականն ունի նախադաս լրացում, նրա նախդիր-ները սովորաբար դրվում են վերջինիս վրա, օրինակ՝ Ատուշանս շինէին ի բազում տեղիս (Բուզ., 4-րդ, ՄԹ): Թողոյր զքարի և զքնիկ ժառանգութիւն նախնեաց իւրոց (Փարպ., 1-ին, է):

Վարժություն 48. Թարգմանել, որոշել գոյական անունների հոլովն ու թիվը:

Ամենայն գետք և վտակք ի ծով մտանեն, և ծով ոչ լնու: Որպէս հուր զի այրէ զանտառ, որպէս բոց որ կիզու զերինս: Զի ոչ երբէք տեսաք՝ թէ կովք էշս ծնան, և էշքս եզինս, և ոչ գայլք մաքիս, և ոչ մաքիք աղուէսս, և ոչ առիծք ձիս, և ոչ ձիք օծս: Հրամայէ զսահմանս գիւղից և ագաւակաց որոշել: Եւ ոչ կամեցաւ արքայն Հայոց ունկնդիր լինել բանիցն պատգամաւորացն թագաւորին Պարսից Շապուհ: Միթէ քաղիցեն ի փշոց խաղող, կամ ի տատասկէ թուզ: Հրաման տայր այնուհետեւ արքայն Վրաց՝ ի կողմանց կողմանց և ի խառնադանչ գաւառաց իշխանութեան իւրոյ ժողովել մանկունս: Առաքէ հրեշտակս առ Արայն զեղեցիկ՝ ընծայիւք և պատարագօք, բազում ազաւանօք և խոստմամբ պարգեաց: Կերակրեցի զնոսա հացիւ և ջրով: Յաւանս և յագարակս շինէր եկեղեցիս: Յանդիման եղև թագաւորին Խոսրովու յԱտի գաւառի, ի հաղխաղ քաղաքի, ի ձմերոցս արքայութեան Հայոց:

ՅԱՂԱԳՍ ՔԱՂԱՔԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԱՌԵՐԵԼՈՑ

Եւ յետ այսորիկ՝ եկին ի քաղաքն մեծ յԱրտաշատ, և առին զնա, և կործանեցին զպարիսպ նորա. առին անտի զգանձս մթերեալս՝ որ կային, և զերեցին զամենայն քաղաքն: Եւ խաղացուցին ի յԱրտաշատ ի քաղաքէ ինն հազար տուն երդ Հրեայս, զոր ածեալն էր զերի Տիգրանայ

քայի Արշակունւոյ՝ յերկրէն Պաղեստինացոց. և քառասուն հազար 7 Հայ, զոր յԱրտաշատ քաղաքէ խաղացուցին: Եւ զամենայն շինուած լաւքին հրձիգ արարին զփայտակերտն, և զքարակերտն քանդեցին. արխապն լատ նմին օրինակի և զամենայն շինուած քաղաքին մինչև հիմունսն ապականեցին, և ոչ թողին մի, և ոչ թողին բնաւ քար ի քարի բայ. անմարդի և թափուր յամենայն բնակչաց իւրոց կացուցանէին:

Անուին և զՎաղարշապատ քաղաք, քանդէին բրէին զքաղաքն ի մօնոց տասպալէին, և խաղացուցանէին յայնմ ևս քաղաքէ՝ իննևտասն ղոս հազար⁴. Ընդ ամենայն քաղաքս⁵ ոչ թողին ամենեկն շինած. զի սմենայն տասպալէին, քակեալ քանդէին. և ընդ ամենայն երկիրն աստակ սփռեալ՝ զամենայն այր ի շափ հասեալ կոտորէին, զկանայս զորդիս ի գերութիւն վարէին. և զերդոս ամենայն թագաւորին Հայոց սլան⁶, և լցեալ բազում ամբարօք՝ բերդակալս թողուին: Անուին և Ինծ քաղաքն զԵրուանդաշատ, և խաղացուցանէին անտի երդս քսան սզուր Հայ, և երդս երեսուն հազար Հրեայ. և զքաղաքն ի հիմանց աղալեալ բրեալ յատակէին: Ապա առնուին և զքաղաքն Բագրևանդայ արեհաւան, և խաղացուցանէին անտի հինգ հազար երդ Հայ, և ութ հա- ար երդ Հրեայ. և զքաղաքն ի հիմանց տասպալէին յատակէին: Անուին զքաղաքն մեծ Զարիշատ՝ որ էր ի դաւաղին յԱղոյհովտի, չորեքտասան ազար⁷ երդ Հրեայ, և տասն հազար երդ Հայս. և զնա ի հիմանց քանեալ ապականէին: Առին և զամուր քաղաքն Վան, որ է ի դաւառին ողբայ. և հրձիգ արարեալ, քակէին զհիմունս նորա. և խաղացուցանէին անտի երդս հինգ հազար Հայ, և ութ և տասն հազար երդս Հրեայ:

(Փաստոս Բուզանդ, 4-րդ, ԿԵ)

յետ այսորիկ—սրաւից հետո, այնուհետև

սմենայն էր գերի Տիգրանայ արքայի Արշակունւոյ—Արշակունի Տիգրան թագաւորը գերի էր բերել խաղացուցանէին յայնմ ևս քաղաքէ—այն քաղաքից էլ գերի տարան

⁴ փխ. իննևտասն հազար երդս—տասնինը հազար տուն

⁵ ընդ ամենայն քաղաքս—ամբողջ քաղաքում

⁶ կալան—առան

⁷ չորեքտասան հազար—տասնչորս հազար

4. ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԳՈՅԱԿԱՆ ԵՎ ԱՇԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈՒՈՎՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՑԱԼ

§ 92. Գրաբարում կան բառեր, որոնք զուգահեռաբար հոլովվում են մեկից ավելի հոլովմամբ, օրինակ՝ զանն—զաննու || զաննի, զաննից-խաղ—խաղու || խաղոյ, խաղով || խաղի, խաղից, կամ եղակիում հոլովվում են մի հոլովիչով, իսկ հոգնակիում՝ այլ հոլովիչով՝ փառ—բարի, քարի || քարանց, քարամբք, կամ առանձին հոլովներում ունենում են տարբեր ձևեր՝ աղբիւր—աղբերք || աղբերաւ, աղբերքք || աղբերօք:

Կան բառեր էլ, որոնք հաճախ հոլովվում են այլ հոլովմամբ, երբ հանդես են գալիս որպես բարդ կամ ածանցավոր բառերի վերջին բաղադրիչ, օրինակ՝ սէր—սիրոյ, բայց՝ մարդասէր—մարդասիրի, մարդասիրաց, գործ—գործոյ, բայց՝ անգործ—անգործի, անգործից, պէն—զինու, բայց՝ պատենազէն—պատենազիների, պատենազիեաց և այլն:

Հոլովումների մեջ նկատվող այդ կարգի բնորոշ փոխանցումները ցույց կտրվեն հոլովման համապատասխան բաժիններում:

§ 93. Գրաբարում կան զոյական և ածական անուններ, որոնք չեն հոլովվում: Դրանցից են՝

ա) Խն վերջածանցով կազմված ձայն նշանակող բառերը՝ գոշիւն, թնդիւն, գղրդիւն, հնչիւն, շառաչիւն և այլն:

բ) Կրկնակի փոքրացուցիչ իկ ածանց ունեցող բառերը՝ պատանեկիկ, նաւակիկ և այլն:

գ) Մի շարք այլ բառեր՝ արտօսք, ծունք, կազմ, հաճոյ, գոհ, ձիգ, ղոյզն (= չնչն), հաշտ և այլն:

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈՒՈՎՈՒՄԸ

ԴԱՍ ՅԱՄՆԱՌՈՒՄԵՐՈՐ

1. ՊԱՐՁ ՀՈՒՈՎՈՒՄՆԵՐ

Ա ԱՐՏԱՔԻՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 94. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	տիւան	տիտանք
Հ.	(զ)տիտան	(զ)տիտանս
Ս. Տ.	տիտանայ	տիտանաց
Ք.	ի տիտանայ	ի տիտանաց
Գ.	տիտանաւ	տիտանաւք(օք)

§ 95. Այսպես հոլովում են.

ա) Անհոգնական և անեղական հատուկ անունների մեծ մասը՝ Ադամ, Եահիտ (Անահտայ), Արամ, Արշակ, Թէլ, Երասխ, Երուանդ, Հայկ, Հրովմ, Մեսրոպ, Սահակ, Վարդան, Տիրան, Տրդատ, Ալանք, Քուշանք, ուգարք, Սոփք, Հոնք, Մարք, Մոկք, Վիրք (Վրաց), Տաշիրք և այլն: Վերջինս օրինակներ.

ՈՒ.	Տրդատ	Ալանք
Հ.	(ղ)Տրդատ	(ղ)Ալանս
Ս. Տ.	Տրդատայ	Ալանաց
Բ.	ի Տրդատայ	յԱլանաց
Գ.	Տրդատաւ	Ալանաւք(օք)

բ) Որոշ քացառութիւններով աւ, էաւ, էոս, էս, իոս, իս, ոս հրեշտակապաղկցութիւններով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց աւ, ոս, ս բաղադրիչները թեք հոլովներում դուրս են ընկնում, իսկ է ի ձայնավորները ա հոլովիչից առաջ վերածվում են ե-ի՝ Ղուկաս—ուկայ, Անդրէաս—Անդրեայ, Տիմոթէոս—Տիմոթեայ, Հերակլէս—Հերակեայ, Տիբերիոս—Տիբերեայ, Արտեմիս—Արտեմեայ, Հոմերոս—Հոմերայ այլն:

Մանորութիւն. Ոս-ով վերջավորվող մի քանի հատուկ անուններ տեղական և տրական հոլովներում ստանում են եայ՝ Փաւստոս—Փաւստեայ, Կաղմոս—Կաղմեայ, իսկ էս-ով վերջավորվողները՝ այ՝ Վրթանէս—Վրթանայ:

գ) Ա-ով և իա-ով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց սեռական և տրական հոլովները կաղմվում են ուղղականին յ ավելանալով՝ Նենա—Աննայ, Յուդա—Յուդայ, Ասիա—Ասիայ, Մակեդոնիա—Մակեդոնիայ և այլն:

Մանորութիւն. Իա-ով վերջավորվող մի քանի հատուկ անունների ի-ն թեք հոլովներում դառնում է ե՝ Գալիլիա—Գալիլեայ, Կեսարիա—Կեսարեայ կամ Կեսարիայ, Սամարիա—Սամարիայ կամ Սամարիայ:

դ) Է-ով և ի-ով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց է-ն և ի-ն ա հոլովիչից առաջ վերածվում են ե-ի՝ Հոփսսիմէ—Հոփսսիմեայ, Գայիանէ—Գայիանեայ, Վահէ—Վահեայ, Ծսայի—Ծսայեայ և այլն:

Վարժություն 49. Հոլովել Ա արտաքին հոլովմամբ հետևյալ բաները՝

Անակ, Պապ, Մաժակ, Վաղարշակ, Շամիրամ, Փառանձեմ, Ագրիպպա, Աթիլլէս, Եղիա, Հեղինէ, Մժրին, Միշագետթ, Քուշանք:

Վարժություն 50. Թարգմանել, որոշել Ա արտաքին հոլովման բաների հոլովը:

Անապարէին հասանել ի բանակն Երուանդայ: Ապստամբեցին յԱրշակայ արքայէն Հայոց ամուր գաւառն Արձախայ: Զխաղաղութիւն խընդրէր արքայն Այանաց: Իսկ նախարարքն մեր խնդրէին ի Վասմայ այլ աթոռակալ: Առաջ է Հայս հանգերձ մեծաւն Վրթանաւ: Ի Վաղարշայ առնու զթագաւորութիւնն Խոսրով որդի եորա: Գայր հասանէր զեսպան ի թագաւորէն Վրաց Վախտանգայ: Ծայ ի ժառանգութիւն Կադմեայ՝ որդւոյ Արամանեկայ: Խաղա՛ զնա՛ դու յերկիրն Քուշանաց: Ինքն մնաց ժամանակս ինչ յԱսիա:

Վարժություն 51. Թարգմանել գրաբար:

Հղում են ողջույն Հայոց Վարդան սպարապետին: Շապուհ արքան կանչեց Արշակ արքային: Ստեպ-ստեպ պատգամավորներ էին գալիս Պապի կողմից Հայաստան: Սահակի և Մեսրոպի հետ միասին (հանդերձ) շրջում էր ավաններում և շեններում: Հրամայում է Ալաններին ավերել գեղեցիկ դաստակերտները: Գերիներին կթողնես Մովսէս:

ԳԱՐՈՒՆ

Զմեռն էանց, անձրեք անցին և գնացեալ մեկնեցան: Մաղիկք երեւեցան յերկրի մերում. ժամանակ հնաս յատանելոյ՝, ձայն տատրակի լսելի եղև յերկրի մերում. թզենի արծակեաց զբողբոջ իւր. որթք մեր ժաղկեալք ետուն՝ զհոտս իւրեանց: Արի եկ, մերձաւոր իմ, գեղեցիկ իմ, աղւանի իմ: Երևեցո՛ւ ինձ զհրեաս քո և լսելի արա ինձ զբարբառ քո: զի բարբառ քո քաղցր է և տեսիլ քո գեղեցիկ:

(Երգ երգոց, Բ, 11—14)

¹ յատանելոյ—էտելու

² եղև—եղավ

³ ետուն—տվին

⁴ երևեցո—ցույց տուր

ՈՐՈՋ ԱՂՔԱՏԻՆ

Արք երկու էին ի քաղաքի միում¹, մին մեծատուն և միւսն աղքատ։
մեծատանն էին² հօտք և անդեայք բազում յոյժ, և աղքատին և ոչ
բայց որոշ մի փոքր. և որոշն հաստատեալ էր ընդ նմա³ և ընդ որ-
նորա ի միասին. ի հացէ նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա ըմպէր
ծոց նորա ննջէր, և էր նորա իբրեւ զդուստր։ Եւ եկն⁴ անցաւոր առ
ն մեծատուն և խնայեաց մեծատունն առնուլ ի հօտից իւրոց և յան-
ց իւրոց. և էառ զորոշ աղքատին և արար⁵ առնն եկելոյ⁶ կերակուր։

(Թ Քաղապոռութեանց, ԺԲ, 1—4)

Բք երկու էին ի քաղաքի միում—
ի քաղաքում երկու մարդ կային
էծատանն էին—հարուստ ուսեր
նոց նմա—նրա հետ

¹ եկն—եկա՛վ

² արար—պարարածեց

³ առնն եկելոյ—եկած մարդու համար

ՎԱՍՆ ՄՐՋԵԱՆ

Նմանեսցուք զոնէ մրջեանն, որ ամարայնոյն¹ պատրաստէ աշխա-
ւթեամբ զհամբարս² ձմերայնոյ։ Թէպէտ և ոչ է մօտ նեղութիւն ձմե-
ւոյնոյ, ոչ ծուլանայ և ոչ հեղգայ ի պատշաճից պիտոյիցն³ նեղութեան
ամանակին. այլ մեծաւ փութով անդանդաղ տայ զանձն ի գործ և ի
ստուակ⁴, մինչև ժողովեացէ դիցէ⁵ համբարս ի շտեմարանս՝ բաւական
րոյ դարձանիցն։ Եւ զկերակուրն՝ զոր ժողովէ, ոչ ծուլութեամբ համ-
արէ, այլ խմաստուն և խորագէտ հնարիւք զարժան իրացն կատարէ⁶։
Հատ կում զկորիկ իրիք⁷ յորժամ տանի ի ծակն, ընդ մէջ⁸ կտրէ և դնէ,
ի մի բուսցին ի հիւթոց խոնաւութենէ, և վրիպեալ ելանիցեն ի գերե⁹
պիտոյից կերակրոց։ Եւ դարձեալ եթէ խոնաւացին հատքն, հանէ առ
շերր մրջինոցին, արկանէ տարածոց¹⁰ և ցամաքեցուցանէ։ Բայց ոչ
Սէ հանաւպաղ հանէ, այլ յորժամ գիտէ՝ թէ արեկայ և պարզ իցեն (օգք)
ոչ անծրու։

(Բարսեղ Կեսարացի, Վասն վեցօրեայ
աւարչութեան. տե՛ս Քոռն., Բ, էջ 86—87)

ամառայնոյն—ամռանը
համբարս—պաշտար, պարեն
ի պատշաճից պիտոյիցն—տնհրամանտ
կարիքները հոգալու համար
տայ զանձն ի գործ և ի վատուակ—
աշխատում է
դիցէ—դնի

⁶ զարժան իրացն կատարէ—արժանի
գործ է կատարում
իրիք—որեւէ բանի

⁸ ընդ մէջ—միջանդից

⁹ մի... վրիպեալ ելանիցեն ի գերե—
չփչանան

¹⁰ արկանէ տարածոց—փոռում է

Ա ՆԵՐՔԻՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 96. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգևակի
ՈՒ.	սղեղն	սղեղունք
Հ.	(զ)սղեղն	(զ)աղեղունս
Ս. Տ.	աղեղսն	աղեղանց
Բ.	յաղեղանէ	յաղեղանց
Գ.	աղեղամբ	աղեղամբք

Այս հոլովման ենթարկվող այն բառերը, որոնք վերջանում են (ը)ն բաղաձայնով, հոգևակի ուղղականում այդ բաղաձայնից առաջ ստանում են ու ձայնավորը։ Մի քանի բառեր ու-ի փոխարեն ստանում են ա ձայնավորը՝ ակն—ականք (գոհարելենի իմաստով), կողմն—կողմանք, ջերմն—ջերմանք, սերմն—սերմանք (այլև՝ սերմունք, սերմանիք)։ Հոգևակի ուղղականում ա է ստանում նաև անուն բառը՝ անոսանք։

§ 97. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Ե-ով և նրան նախորդող որևէ այլ բաղաձայնով վերջացող բառերի մեծ մասը՝ ակն (հոգն. ուղղ. ակունք=աղբյուրի ակ), այծեամն (այծեման), ասեղն, ատամն, բուրդն, գազաթն, դիակն, դուռն, ճղեռն, ճրկն, թիթեղն, կայծակն, հիմն, ձմեռն, ձուկն, ճպուռն, մուկն, նուռն, շուրթն, որդն, ունկն, ռունգն, սերմն, սկիզբն, փայլակն, քիրտն և այլն։

Մանրորայրուն 1. Մի քանի բառերի մեջ ո բաղաձայնը, ե-ից հետանալով, դառնում է ր՝ ամառն—ամարան—ամարունք, դուռն—դրան—դրունք, մատուռն—մատրան—մատրունք, ձմեռն—ձմերան—ձմերունք, եղեռն—եղերան կամ եղեռան—եղերունք կամ եղերք։

Մանրորայրուն 2. Ունկն բառը «ականջ» առումով գործածվելիս հոգևակի ուղղականում ունենում է ականջի ձևը, որը հոլովվում է Ի-Ա արտաքին հոլովմամբ (սեռ. տր. ականջաց, գործ. ականջաթ(օթ)), իսկ «կանթ» առումով՝ ունկունի։

բ) Ումն ածանցով վերջացող բառերը՝ ազգումն, դեպերումն, երդումն, խոստումն, շարժումն, ուսումն և այլն։ Հոլովման օրինակ՝ հաւացումն. սեռ. տր.՝ հարցման։ բաց.՝ ի հարցմանէ, գործ.՝ հարցմամբ, հոգն. ուղղ.՝ հարցմունք, սեռ. տր.՝ հարցմանց, բաց.՝ ի հարցմանց, գործ.՝ հարցմամբք։

Ումն-ով վերջացող բառերի նմանակությամբ է հոլովվում նաև պաշ-

ն բառը. սեռ. տր.՝ պաշտաման, բաց.՝ ի պաշտամանէ, գործ.՝ պաշտամար, հոգն. ուղղ.՝ պաշտամունք, սեռ. տր.՝ պաշտամանց, բաց.՝ պաշտամանց, գործ.՝ պաշտամարք:

դ) Ուրիւն-ով և իւն-ով վերջացող բառերը՝ բազմութիւն, գիտութիւն, աստութիւն, մեծութիւն, անկիւն, կորիւն, մրջիւն, ձիւն, սիւն և այլն: ս կտրգի բառերի իւ նրկբարբառը թեք հոլովներում ա հոլովիչից աւել զատնում է ե, իսկ նա-ն շնշտազրկվելով՝ եզակի բացառականում վորաբար փոխվում է ե-ի: Հոլովման օրինակներ.

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
	քաջութիւն	քաջութիւնք	արիւն	արիւնք
	(զ)քաջութիւն	(զ)քաջութիւնս	(զ)արիւն	(զ)արիւնս
S.	քաջութեան	քաջութեանց	արեան	արեանց
	ի քաջութենէ	ի քաջութեանց	յարենէ	յարեանց
	քաջութեամբ	քաջութեամբք	արեամբ	արեամբք

Ուրիւն-ով և իւն-ով վերջացող բառերի նմանակությամբ են հոլովում ունդ, ուստ, ուրդ վերջածանցներով մի քանի բառեր՝ ծնունդ, ծնրնւտն, ի ծննդենէ, ծննդեամբ, հոգնակին սովորաբար ո հոլովիչով է՝ մեղոց, ծննդսվք (այլև՝ ծննդեամբք). սեռունդ, սերնդեան կամ սերնդոյնունդ, սննդեան (այլև՝ սննդի). փախուստ, փախստեան (այլև՝ փախստի), փախստեամբ, րաւուստ, թաքստեան (այլև՝ թաքստի), թաքստեամբ. գալուստ, գալստեան. կորուստ, կորստեան, ի կորստենէ, րստեամբ. ժողովուրդ, ժողովրդեան (այլև՝ ժողովրդի կամ ժողովրդոյ), ժողովրդենէ, ժողովրդեամբ կամ ժողովրդով, ժողովրդեանց կամ ժողովրդոց. խորհուրդ, խորհրդեան (այլև՝ խորհրդոյ, խորհրդի), խորհրդեամբ, ինչպես նաև հետևյալ բառերը՝ տեսիլ, տեսեան, տեսեամբ, տեսիլք, տեսչեանց, տեսչեամբք (այլև՝ տեսչիւք, տեսչեաւք(եօք)). ամիս, մսեան, սովորաբար լինում է ո հոլովիչով՝ ամսոյ, ամսոց. հանգիստ, անդստեան (այլև՝ հանգստի, հանգստից):

դ) Ուն-ով վերջացող մի քանի բառեր՝ տուն, տան, ի տանէ, տամբ, տունք, տանց, ի տանց, տամբք. շուն, շան, ի շանէ, շամբ, շունք, շանց, նք, շամբք. ձեղուն (= առաստաղ), ձեղուան, ի ձեղուանէ, ձեղուամբ, եղունք, ձեղուանց, ի ձեղուանց, ձեղուամբք, անուն, անուան, յանուանէ, անումբ, անուանք, անուանց, յանուանց, անումբք:

Այս բառերի նմանակությամբ հոլովվում են աշուն, գարուն և մահ

բառերը՝ աշնան, դարնան, մահուան, ի մահուանէ, մահուամբ, մահուանք կամ մահունք: Ման բառը հոլովվում է նաև ու հոլովիչով՝ մահու, մահք, մահուց, մահուք:

ե) Իկ-ով, ուկ-ով վերջացող մի շարք բառեր՝ ծաղիկ, ծաղկան (այլև՝ ծաղկի, ծաղկոյ), ի ծաղկանէ, ծաղկունք (այլև՝ ծաղիկք), ծաղկանց (այլև՝ ծաղկաց, ծաղկոց)՝ աղբիկ, աղբկան, աղբկամբ կամ աղբկաւ, աղբկունք, աղբկանց. անդրանիկ, անդրանկան (այլև՝ անդրանկի), անդրանիկք, անդրանկաց. խցիկ, խցկան (այլև՝ խցկի), խցկունք, շնիկ, շնկան, շնկունք. րնչիկ (= չնչին, աննշան ունեցվածք), լնչկան. փոքրիկ, փոքրկան, փոքրկունք, փոքրկանց. մանուկ, մանկան, մանկունք, մանկանց, հատուկ անուններին՝ Աստղիկ, Աստղկան. Յուսիկ, Յուսկան. Սաթէիկ, Սաթիկան. Զուիկ, Զուկան (Զուրկան) և այլն:

Մարդ բառը, որը պատկանում է Ո հոլովման, իկ մասնիկով գործածվելիս, հոլովվում է այս բառերի նմանակությամբ՝ միայն եզակի ձևով՝ մարդիկ, մարդկան, ի մարդկանէ, մարդկամբ կամ մարդկաւ:

Վարժարարություն 52. Հոլովել Ա և երբից հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

արնգակն, բաղեղն, եղէղն (եղեղան), թէկն կամ թեկն (թիկան), որոմն, կնճիոն, սիսեոն (սիստան), փայծաղն, երևումն, խոտորումն, կաղմութիւն, զօրութիւն, սիւն:

Վարժարարություն 53. Թարգմանել, որոշել Ա և երբից հոլովման բառեր, ի հոլովն ու թիվը և կազմել դրանց եզակի և հոգնակի ուղղակիներ:

Օրինակ՝ մանկանց — հոգն. սեռ., եղ. ուղղ.՝ մանուկ, հոգն. ուղղ.՝ մանկունք:

Ոչ է բարուք առնուլ զհաց մանկանց և արկանել շանց: Յանխնայ կոտորելով՝ նախճիրս արեան գործէին: Առնոյր աւար բազում ի կողմանցն Ասորոց: Տապալեաց զլերինս ի հիմանէ: Դիակամբք թշնամհաց լցին ղղաշտն ամենայն: Քանզի մարդոյ մարմին ի չորից տարերց խառնեալ է, ի խոնաւութենէ, ի ցամաքութենէ, ի ցրտութենէ և ի շերմութենէ: Զորանչ Սիմովնի տաղնասլէր ջերմամբ մեծտու: Զնոյն շշնջին լսէին յամենայն շրթանց: Պահանջմամբ վրիժուցն զվնասն կարճէ: Այրէին կիզուին զտունս պաշտաման կրակի:

Վարժարարություն 54. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխան հոլովով և թիվով:

Օրինակ՝ արեգակն— եղ. տր.՝ արեգական, տունք— հոգն. բաց.՝
 ւնց, կայծակունք— հոգն. դործ.՝ կայծակամբք, կողմանք— ի նախ-
 հոգն. հայց.՝ ի կողմանս հոգն. ներգոյականի նշանակությամբ:
 Մատուցանեն երկրպագութիւն (արեգակն): Սա շինէ աւան մեծ զտե-
 ծնունդ) իւրոյ: Տիեզերք ամենայն զկնի (ուսմունք) նոցա զնային:
 էր իշխան և հրամանատար ամենայն (տէրութիւն)-ն Պարսից: Մե-
 ւ Սրայ ի պատերազմին (մանկունք)-ն Շամիրամայ: Ամենայն քա-
 ն երերէր (պաշարումն) շարժանցն: Բաթի է մարդոյ առնուլ զլուծ
 արհուլթեան (մանկութիւն) իւրմէ: Մի՛ հանէք բռնիս (տունք) ձե-
 ւ փեւաց (կայծակունք) նորա հաց և խորովեաց միս: Զականջն
 ամունք)-ն ի բաց կարէր: (Երգումն) Հաստատեմք այսօր առաջի քո
 ոունք) երեսաց քոց կերիցես զհաց քո: Զոհէիք զորդիս ձեր... (կող-
 ք) ձորոցն: Ոչ (անկին) ուրեք աշխարհի քարոզի, Տեսանէր (տեսիլ),
 սլզի մի էր մեծ և վայելուչ: Արգելուս և փակես զամենեսեան ի հե-
 որ (օտարութիւն):

Վարժարդուն 55. Թարգմանել գրաբար:

Տեսնում էինք, որ տանից ծուխ էր ելնում: Ամբարտակը բոլոր կող-
 քից պատեցին կրով և խճով: Սուտ երդումով և սնտի խոստումով
 մոտ (առ ինքն) կանչեց հալոց նախարարներին: Աղեղների լարերի
 նից խլանում էին ականջները: Որսում էր ձկներ պլտոր ջրերում:
 նը շան միս լի ուտի: Օրով (աւուր) հացը քրտինքով ենք հայթայ-
 մ: Քաշությամբ կկովենք ու կմեռենք, բայց մեր հայրենիքը չենք
 թշնամիներին: Մեղը էր կաթում նրա (նորա) շրթունքներից: Արջը
 ում էր մրջյունի բույնը, լեզվով (լեզուաւ) ժողովում և ուտում: Կաղ-
 (կաղնոյ) փայտից կշինես դռներ: Լուսինն է պատճառը արեգակի
 վարման: Խարսխավոր սյուներով շինում է եկեղեցի գմբեթահարկ:

ՎԱՍՆ ՎԱՐՁԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԾԱԿԱՑՆ

Նման է արթայութիւն երկնից առն տանուտեառն, որ ել ընդ առա-
 ռ ի վարձու ունել² մշակս յայգի իւր: Եւ արկ վարձս³ մշակացն աւուրն
 իհեկան⁴ և առաքեաց զնոսա յայգի իւր: Եւ ելեալ զերրորդ ժամու⁵
 լես ալլս, զի կային դատարկք ի հրապարակս: Ասէ և ցնոսա. «Եր-
 այք և զուք յայգի իմ և որ ինչ արժան իցէ՝ տաց⁶ ձեզ»: Գնացին և
 քա: Եւ դարձեալ ելեալ զվեց ժամու և զինն ժամու՝ արար նոյնպէս:
 զմետասաներորդ ժամու⁷ ելեալ՝ եգիտ ալլս, զի կային դատարկք:

ասէ և ցնոսա. «Ընդէ՛ր կայք աստ զօրս ցերեկ՝ դատարկք»: Ասեն ցնա.
«Զի ոչ որ կալաւ զմեզ ի վարձուս: Ասէ ցնոսա. «Երթալք և դուք յալգին,
և որ ինչ արժան է՝ առնուցուք»:

Ս. իբրև երեկոյ եղև, ասէ տէր այգւոյն ցգաւառապետ իւր. «Կոչեա՛
զմշակս և տուր նոցա վարձս՝ սկսեալ ի յետնոցն մինչև ցառաջինսն»:
Իբրև եկին որք զմեծասաներորդ ժամուն¹, առին մէն մի¹⁰ դահեկան:
Եկեալ և առաջինքն՝ համարէին, թէ աւելի առնուցուն, և առին մէն մի
դահեկան և նոքա: Իբրև առին, տրտնջէին զտանտետեանէն¹¹ և ասէին,
թէ «Դոքա յետինքդ մի ժամ գործեցին, և հասարակորոյս մեզ արարեր¹²
զդոսա, որ զժանրութիւն աւուրն բարձաք և զտօթ»: Նա պատասխանի
ետ միում ի նոցանէ և ասէ. «Ընկեր, չդրկեմ զքեզ, ո՛չ դահեկանի միոյ
սակ արկեր¹³ ընդ իս: Ա՛ռ զքոյդ և երթ. Եթէ կամիմ յետնոցս տալ, որ-
պէս և քեզ՝ եթէ յիցէ՛ ինձ իշխանութիւն¹⁴ յիմսս առնել¹⁵ զինչ և կամիմ.
կամ թէ ակն ըս չա՛ր է, զի հս առատս եմ»: Այսպէս եղիցին յետինք
առաջինք, և առաջինք՝ յետինք, զի բազումք են կոչեցեալք, և սակաւք
են ընտրեալք»:

(Մատթէոս, Ի, 1—16)

¹ առն առնուտեառն—տանուտեր ժարդու,
տանուտերի

³ ի վարձու ունել—վարձելու

² արկ վարձս—վարձ նշանակեց

⁴ աւուրն դահեկան—օրը մի դահեկան

⁵ զերրորդ ժամու—ժամը երեքի մօտ

⁶ տաք—կտամ

⁷ զմեծասաներորդ ժամու—ժամը տասներ-
մեկի մօտ

⁸ զօրս ցերեկ—այս օրը ցերեկով

⁹ որք դմեռասաներորդ ժամուն— նրանք,

որ ժամի տասնմեկի մօտերն էին զնա-
ցել

¹⁰ մէն մի—ամեն մեկը մի, ուր-մի
գտանուտեառնէն—տանուտերից

¹² չս սարակորոյս... արարեր—հաճասա-
րեցրիք

¹³ սակ արկեր—սակարկեցիր, գին դրեցիր

¹⁴ էթլ յիցէ՛ ինձ իշխանութիւն—մի՞թե
ևս իրաւունք չունեմ
յիմսս առնել—ունեցածներս (ունեց-
վածքս) անել (տնօրինել)

Ե ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 98. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
1. ի.	կայսր	կայսերք	արկղ	արկեղք
	(զ)կայսր	(զ)կայսերս	(զ)արկղ	(զ)արկեղս
1. S.	կայսեր	կայսերց	արկեղ	արկեղց
		կայսերաց		արկեղաց
1.	ի կայսերէ	ի կայսերց	յարկեղէ	յարկեղց
		ի կայսերաց		յարկեղաց
1.	կայսերր	կայսերրք կամ կայսերաւք(օք)	արկեղր	արկեղրք կամ արկեղաւք(օք)

Ե Հոլովման բառերը հոգնակի թեք հոլովներում մեծ մասամբ զուգահեռաբար հոլովվում են ա հոլովիչով, որը դրվում է ե հոլովիչով հոսված եզակի սեռական-տրականի վրա:

§ 99. Այս հոլովման ենթարկվում են՝

ա) Այն բառերը, որոնք վերջանում են ր-ով կամ ղ-ով և նրանց նախորդող որևէ այլ բաղաձայնով՝ ազգր, դուստր, եզր, լիտր (լտեր), ոսկր, ուստր, վագր, տարր, տայգր կամ տագր, աստղ, անգղ, կոճղ, սկուտղ (սկտեղ) և այլն:

բ) Իւր(ււր)-ով վերջացող մի քանի բառեր՝ ալիւր (ալււր), աղբիւր (աղբււր), եղջիւր (եղջււր), եղտիւր (եղտււր=ճահիճ): Այս բառերը հանդես են գալիս նաև հոլովական տարրեր ձևերով, օրինակ՝ ալիւր— սեռ. տր.՝ ալիւրոյ. աղբիւր— գործ.՝ աղբերաւ, հոգն. ուղղ.՝ աղբիւրք. եղջիւր— գործ.՝ եղջիւրիւ, հոգն. ուղղ.՝ եղջիւրք, գործ.՝ եղջիւրովք:

Վարժութիւն 50. Հոլովել Ե հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

համր, աղբիւր, ետղ (=տեղ), կողր (=ճյուղ), շիգղ (=կոճակ, զարգ), կուպր, սիկղ (=ծանրության չափ և գրամական միավոր)

Վարժութիւն 51. Թարգմանել, որոշել Ե հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Քանզէին զնանկական մեհեանն դստերն Արամազդայ ի Քիլն յաւանի: Առէք ջուր ուրախութեամբ յաղբերացն: Ունէին զգէնսն պատրաստ, ի ծագելոյ առաւօտուն մինչև յելանել աստեղն: Մի՛ կասկածէր ի կայսերէ: Սկսանին փոքրկանալ ստուերք տարերց երկրի: Իսկ մի ոմն ի զինուորացն մտեալ եհար վաղերք զգլուխ ծրուանդայ: Զդուստր քո մի՛ տուցես ուստեր նորա: Տայր՝ զշափ արկեղացն: Զի իմաստութիւն եբաց դրերան համերց: Զերբակալ առնէ զվատշուէրն յեզեր շամբին Կոզայովտի:

Կ ա ն ո ն

Ի նախգիրք, գործածվելով անորոշ դերբայի հայցական հոլովի հետ, արտահայտում է ժամանակի իմաստ, օրինակ՝ Իսկ ի լինել մարտին հարկանի զօրն Արայի (եոր., 1-ին, ժծ) = Իսկ մարտի ժամանակ Արայի զորքը ջարդվում է:

Վարժություն 58. Թարգմանել գրաբար:

Կայսրի հարկահանները հասան Պարսկաստան, Առյուծը վազրից լի վախենում: Աղբյուրների ակունքները չեն փակի: Ուղտերով (ուղտուք) տանում էին դանձերով լի արկղեր: Դաշտը լի էր մարդկանց ոսկորներով: Արեգակի ծագելու ժամանակ (ի ծագել արեգական) խավարում են աստղերը: Մոռները ուրախանում են ուսուրերի և դուստրերի պարկեշտ վարքով (վարուք): Անթաղ դիակները անդղների կերակուր են լինում: Բնակվում են գետի (գետոյ) եզերքում:

Յաղագս թէ որպէս զդիւթսն և զքաղեայսն հարցեալ Շապհոյ՝ փորձէր զմիտս Աբշակայ, և տայր՝ զնա յլնուշ բերդն...

1

Ապա կոչեաց թագաւորն Պարսից Շապուհ զդիւթսն և զաստեղագէտսն և զքաղեայսն. խօսէր՝ ընդ նոսա և ասէր՝ եթէ «նա բազում անգամ կամեցայ սիրել զԱրշակ արքայ Հայոց, և նա համակ անարգեաց զիս: Եւ եղի ընդ նմա՝ ուխտ խաղաղութեան, և երգուաւ ինձ յիրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն ի զխաւորութիւն այնմ, զոր աւետարանն կո-

68

ն. նախ այն երդմանն ստեաց: Եւ նմա բեր բարիս խորհեցայ որպէս
այր որդւոյ կատարել նմա, և նա ինձ շար ընդ բարւոյ՞ հատոյց: Իսկ
կոշեցի զերիցունս եկեղեցոյն Տիսփոնի քաղաքի, և կարծեցի թէ նո-
սաննգութեամբ ինչ՞ հտուն՞ նմա զհրդումն և հտուն ինձ ստեի: Եւ պա-
ռահասեալ զնոսա որպէս զմահապարտս. իսկ ասաց ցիս Մարի երէց
խաւորն նոցա. ասէին՝ թէ մեք արդարութեամբ տուաք՞ նմա զհրդումն.
այց եթէ նա ստեաց, նոյն աւետարանն ածէ՞¹⁰ զնա առ ոտս ձեր: Եւ ես
ոցա ոչ լուայ. և հտու հրաման՝ եւթանասուն զնոսա ի մի գուր փողո-
ւել, և զուսումնակիցս նոցա հանել ընդ սուր: Զաւետարանն՝ յոր եր-
ուաւ Արշակ արքայ, որ է զխաւորութիւն ուսմանց նոցա քրիստոնէու-
նեանն, կապեցի շղթայիւք. և կայ ի գանձի իմում: Բայց բանքն Մա-
եայ երիցոյ ուշ եղեն ինձ¹¹. և յիշեցի զի ասէր՝ թէ մի սպանանէր զմեզ,
սլլ¹² ես գիտեմ՝ զի նոյն աւետարանն ածէ՞¹⁰ զԱրշակ արքայ ի ծունկս
յու: Ահաւասիկ բանք արդարութեամբ կատարեցան, զոր ասէին: Բայց
Արշակ արքայ Հայոց այս երեսուն ամ է Արեաց՝ զի հտուն¹³ ընդ նմա
նակատս, և յաղթել և ոչ մի ամ ոչ կարացաք. և ելեալ է եկեալ ոտիւք
կորովք: Բայց թէ գիտէի՞¹⁴ թէ յայսմ հետէ կայցէ յուխտին իմում և ի
նազանդութեան բարեաւ ուխտիւ, մեծապէս մեծարանօք արձակէի¹⁵
չնա խաղաղութեամբ յիւր աշխարհնս:

Իսկ քաղեալքն հտուն նմա պատասխանի և ասեն¹⁶. «Թող մեզ
այսօր, և վաղիւն պատասխանի արասցուք քեզ»: Իսկ ի վաղիւ անդր¹⁷
ժողովեցան եկին ամենայն քաղեալքն և աստեղագէտքն և ասեն¹⁸ ցար-
քայ. «Այժմ զի եկեալ է առ քեզ թագաւորն Հայոց Արշակ. զիա՞րդ խօսի
ընդ քեզ, կամ զի՞նչ ձայն ածէ, կամ զիա՞րդ ունի զանձն»¹⁸: Ասէ ար-
քայն. «Երբեւ զմի ի ծառայիցն իմոց համարի զինքն, հող ոտից իմոց
չանայ լինել»: Ասեն նորա. «Ան¹⁹ արա զոր ասեմքս քեզ. պահեա դու
զնոսա աստէն. և առաքեա դու դեսպանս յերկիրն Հայոց, և տուր քերել
անտի հող ի սահմանացն Հայոց իրրեւ բեռինս երկուս, և կահոյր մի
չուր: Եւ հրաման տացես²⁰ հարկանել զկէս խորանի յատակ ի բերեալ
հողոյն Հայոց. և առցես քեզէն զձեռանէ արքային²¹ Հայոց Արշակայ, և
տարցես նախ յայն տեղ²² ուր քնակ իսկ իցէ հողն²³. և հարցցես ցնա
բանս: Եւ դարձեալ առցես դու զձեռանէ նորա, և տարցես ի հայատակսն
ի հարեալ հողոյն²⁴. և լուիցես դու բանս ի նմանէ. և ապա գիտասցես
դու՝ եթէ կա՞յ յուխտի քո և պահէ՞ զդաշինս քո թէ ոչ, յետ արձակելոյ
քո զնա ի Հայս: Ապա թէ ի վերայ հայ հողոյն խիստ ինչ բարբառեսցի,
գիտասցիր՝ զի որ օր հասանէ¹⁰ յերկիրն Հայոց, զնոյն ձայն ածէ ընդ

քեզ, և զնոյն պատերազմ նորոգէ ընդ քեզ, զնոյն ճակատս և զնոյն թշնամութիւն յուզէ»:

(Փաւստոս Բուզանդ, 4-րդ, ՄԴ)

¹ Կապի ինդիբը՝ այնուհիւ. արտահայտված չէ՝ այն մասին

² սնոական հոլովով ենթակա՝ անցյալ դերայի մոտ՝ հարցեալ Շապհոյ—Շապուհը հարցնելով

³ անցյալ անկատարը անցյալ կատարյալի իմաստով՝ բանտարկեց

⁴ եղի ընդ նմա—կապեցի՝ հաստատեցի նրա հետ

⁵ յիւրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն ի գլխաւորութիւն այնմ—իրենց քրիստոնեական կրօնի գլխավոր արքունիքան վրա

⁶ ընդ նախդիրը սնո. հոլովի հետ արտահայտում է փոխաբեւ, դիմաց իմաստը

⁷ Թարմատար է, ի թարգմանվում

⁸ Ետուն—տվեցին

⁹ տուաք—տվեցինք
ներկան ապառնու իմաստով՝ կրթի ու յեղեն ինձ—միտքս եկան, հիշեցի

¹⁰ այլ. այստեղ՝ որովհետեւ

¹¹ ետուն. փխ. ետ՝ տվեց

¹² անցյալ անկատարը ըզմական ապառնու իմաստով՝ իմանալի

¹³ անցյալ անկատարը պայմանական ապառնու իմաստով՝ կարծակեի

¹⁴ ներկան անցյալ կատարյալի իմաստով՝ ասացին

¹⁵ ի վաղիւ անդր—հաջորդ օրը

¹⁶ զիս՝ ուր զանձն—ինչպե՞ս է պահում իրեն

¹⁷ առ. այստեղ՝ դե, հապա

¹⁸ տացես—կուտս

¹⁹ առցես քեզին զձեռանէ արքային—դու ինքդ կրօնս արքայի ձեռքից

²⁰ փխ. տեղի

²¹ ուր քեակ իսկ իցէ հոգն—ուր քեակ իսկ հոգն է

²² ի հայատական ի հարեալ հոգոյն—գեպի հայկական հոգով ծածկված հատակը

Ի ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 100. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	ճառագայթ	ճառադայթթ
Հ.	(զ)ճառագայթ	(զ)ճառադայթս
Ս. Տ.	ճառագայթի	ճառագայթից
Բ.	ի ճառագայթէ	ի ճառագայթից
Գ.	ճառագայթիւ	ճառագայթիւք

§ 101. Այս ձեռով հոլովվում են՝

ա) Շատ բառեր՝ աղտ, ատաղձ, բանտ, բառ, գայռ (=ցեխ), դատ, երկիւղ, խրամատ, ժերպ, ծնօտ, կայծ, հանդէս (հանդիսի), ձայն, ճառ,

տ, ոստայն, սիրտ, վտանգ, տօն, փայտ, օձ և այլն: Անեզական բարից՝ աղօթք, ասք, արեւելք, արեւմուտք, գահոյք (գահոյից), գնացք, ւրժք, հմայք, ցնորք և այլն:

բ) **Ռթաշ բացառութիւններով** այն բառերը, որոնք վերջում ունեն |, աստ, եայ, հաւ, եստ, է. ոյ, ոյք՝ արքայ, շղթայ, իմաստ, պաշտնեայ (պաշտօնէի), վայրկեան (վայրկենի), զովեստ, բազէ, մարգաս, երեկոյ, սովորոյթ (սովորութի) և այլն:

գ) **Մի շարք հատուկ անուններ՝** Գրիգոր, Մաշտոց, Մատթէոս (Մատի), Մովսէս (Մովսեսի կամ Մովսիսի), Ներսէս, Վաչէ և այլն: Անեզական հատուկ անուններից՝ Աղուանք, Կասպք, Պարսք և այլն:

Վարժարարութիւն 59. Հոլովել Ի հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

այժ, այտ, արօտ, բան, հաց, որովայն, վկայ, ժառայ, նպաստ, ահ, սղց, ափսէ, մատեան (մատենի), փախստեայ (փախստէի), անէծք սնիծից), Արտաշէս (Արտաշիսի):

Վարժարարութիւն 60. Թարգմանել, որոշել Ի հոլովման բառերի հոլովն թիվը՝ դուրս գրելով առանձին սյունակներում անեզական և անհոգական անունները:

Սա գիտեմ զհպարտութիւն քո և զշարութիւն սրտի քո: Հայցէին ևս օրքայէ մանկունս մատաղս: Կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական: Կաէ զոտս Արշակայ երկաթեղէն շղթայիւք: Հրամայէ դնել զնա ի վերատանն ապարանից: Ամենայն ճանապարհ լի էր հանդերձիւ և կահի: Ը թէ յարեւելից յարեւմտս գնան՝ այլ յարեւմտից յարեւելս: Սա պահաց պարսպաւ և զհզօր աւանն Վարդգէսի: Զնշան տէրունական խան առնոյր և դիմէր ի դուռն մեհենին: Տեսանէր զսուրբ եպիսկոպոսն դուանից: Առնոյր Մուրթքէ զթագաւորութիւնն յԱրտաշիսէ: Ամենեկն չ առնու յանձն լսել և հաւանել այսպիսի բանից: Յուզարկէ թագաւորապէս զքոյր իւր Տիգրանուհի մեծ ամբոխիւ ի Հայս: Նախ ինքն տեհկանայր ի Դանիէլէ նշանագրացն: Աճապարէր կուտէր զօրսն առ ինքն քրկ երեսուն հազար, հանդերձ զօրավարան Վաչէիւ: Ապրեցիս որպէս այժեամն ի հաղբից: Բորբոքեցէք առաւել քան զհնոցն Բաբելովնի: Կաշգամք հինգ՝ առանցիք և խորշիւք ընդ կողմն հիւսիսոյ: Յայնմ արտի բազում վիրաւորք անկանէին: Յամենայն ատեանս յիշեցին զառաւանս նոցա: Ոչ տեսանեմք այնչափ մեծ աստղ յերկինս:

Վարժություն 61. Կազմել գրաբար նախադասություններ սիրտ քա-
ռի եզակի և հոգնակի հոլովածներով:

Վարժություն 62. Թարգմանել գրաբար:

Գաղտնի խոսքերով գրգռում էին թագավորին: Արևմուտքից փչում
էր մեղմ քամի: Հրամայեց կապել շղթաներով գերիններին: Բժշկեցին
հիվանդներին պեսպես ախտերից: Ո՞վ եմ ես, որ լինեմ արքայի փեսա:
Հափշտակում էին քրիստոնյաների ամբողջ ունեցվածքը (զամենայն ին-
չքս): Հայոց աշխարհի արևելյան կողմը տալիս է Պարսից արքային:
Ահից և երկուդից կթուլանան նրանց (նոցա) սրտերը: Ընդունելով (ըն-
կալելալ) Հաբելից Հայոց նշանագրերը՝ ուրախանում են: Լսում են Ար-
տաշեսի մահվան բոթը: Քաղցով և ծեծով (գանիւ) տանչում էր իր պաշ-
տոնյաներին:

Յաղագս թէ որպէս զգիւթսն և զքաղեայսն հարցնալ Շապհոյ
փորձէր զմիտս Արշակայ, և տայր զնա յԱնուշ բերդն...

2

Ապա թագաւորն Պարսից, քանզի զայս լուեալ ի քաղէիցն, տաճիկ՝
ուղտուք արձակէ ի Հայս արս զհողոյ և զջրոյ², զի եկեացեն բարձցեն
նմա զհմայսն: Եւ ընդ սակաւ ատուրս եկին բերին զայն ինչ, զորմէ³ լը-
ղեացն: Ապա հրաման տայր թագաւորն Շապուհ, զկէս յատակին իւրոյ
խորանին հարկանել ի բերեալ հողոյն Հայոց, և զջուրն ցանել ի վերայ
նորա. և զկէսն ի նոյն հողն զիրոյ բնակութեան³ երկրին թողուլ: Եւ
ետ ամել⁴ զԱրշակ արքայ Հայոց զառաջն իւրով, և զայլ մարդիկն ի բաց
հրամայեաց կացուցանել. և զձեռանէ առեալ՝ շրջէր ճեմելով: Եւ երթե-
վեկս առեալ ընդ խորանն⁵, ասէ ցնա յորժամ ի պարսիկ ի հողոյն ի
վերայ⁶ ճեմէին՝ թէ «Ընդէ՞ր եղեր իմ թշնամի, Արշակ արքայ Հայոց.
, զի ես որպէս զորդի սիրցի զքեզ, և կամեցայ տալ քեզ զդուստր իմ ի
, կնութիւն, և որդի ինձ առնել զքեզ. իսկ դու խստացար ընդ իս, և քովք
կամօք՝ առանց իմոց կամաց՝ եղեր ընդ իս թշնամի. և այս լի երեսուն
ամ է, զի պատերազմեցար ընդ իս»:

Ասէ Արշակ արքայ, թէ «Մեղայ քեզ և յանցեայ. զի ես եկի և կո-
տորեցի, և յաղթեցի թշնամեաց քոց. և ակն ունէի ի քէն⁷ պարգև կենաց,
և թշնամիք իմ հրապուրեցին զիս, և արկին երկիւղուկս⁸ ի քէն, և փա-
խուցին ի քէն: Եւ լրդումն իմ, զոր երդուայ քեզ, յառաջ ամն զիս. և
եկի աւասիկ առաջի քո: Եւ աւասիկ ծառայ քո ի ձեռս քո կամ. զինչ և

գետք է քեզ, արա զիս, զինչ և կամ իցէ. ապան զիս, զի ես ծանայ քո սո քեզ կարի յանցաւոր եմ, մահապարտ եմ»:

Իսկ Շապուհ արքայ ստեալ զձեռանէ նորա, շրջէր ճեմելով, ի շրջեղս առեալ⁸ զնա ածէր ի հայակողմն ի հողն հարեալ յատակն: Իսկ իբրև յայն տիղի հապանէր, և զհայ հողն կոխէր, մեծամեծս ըմբոստալեալ հպարտացեալ՝ ալլ ձայն շրջէր¹⁰. սկսանէր խօսել և ասել. «Ի բաց կաց յինէն¹¹, ծառայ չարագործ, տիրացեալ տերանցն քոց. ալլ ոչ թողից զքեզ¹² և որդւոց քոց զվրէժ նախնեաց իմոց, և զմահն Արտեանայ արքայի: Զի այժմիկ ձեր ծառայից զմեր տերանց ձերոց զբարձ կալեալ է¹³. Բայց ոչ թողից, եթէ ոչ տեղիդ¹⁴ մեր առ մեզ եկեսցէ»:

Իսկ դարձեալ առնոյր զձեռանէ, դարձեալ տանէր յայն հող Պարսից. ապա աշխարէր զասացեալսն, խոնարհէր բոռն հարկանէր¹⁵ զտից նորա, մեծապէս ապաշխարելով զղջմամբ զասացեալ քանսն: Իսկ յորժամ առեալ զձեռանէ զնա տունել ի հայ հողն, ևս խստագոյն քան զառաջինսն բարբառէր. իսկ դարձեալ մեռսանգամ¹⁶ հանէր յայնմ հողոյն, քանիւք յապաշխարութիւն դառնայր: Յայգուէ և¹⁷ երեկոյն այնպէս շատ փորձ փորձեաց¹⁸ զնա. զի իբրև ի վերայ հարեալ հողոյն տանէր, խստացեալ ամբարտաւանէր. իսկ ի վերայ բռն գետնոյն յատակին՝ և կայր¹⁹, ի զղջումն դառնայր:

Իսկ իբրև երեկոյ եղև ժամ ընթրեաց թագաւորին Պարսից, քանզի ստվորութիւն էր Հայոց թագաւորին բազմական անդէն ընդ նմին առ նմա ի նորին տախտին²⁰ արկանել բազմական²¹, օրէնք էին՝ զի թագաւորն Պարսից և թագաւորն Հայոց ի միում տախտի բազմէին ի միում գահոյս: Իսկ այն օր նախ զտող²² բազմականացն թագաւորացն, որ տնդն էին, զամենեցունց կարգեցին. հուսկ յետոյ զկնի ամենեցունց ի ներքոյ բոլորին զԱրշակայ բազմականն առնէին²³, ուր զհայ հողն յատակն հարեալ էր: Նախ ամենեքեան իբրև բազմեցան յիւրաքանչիւր շափու²⁴, յետոյ ածէին²⁵ բազմեցուցանէին²⁶ զարքայն Արշակ: Արդ եկաց բազմեալ ուռուցեալ վայր մի²⁶. Իսկ²⁶ յոտն եկաց²⁷, ասէ ցթագաւորն Շապուհ. «Իմ²⁸ այդ տեղի, ուր դուդ²⁹ ես բազմեալ. յոտն կաց այդի, թող ես այդր բազմեցայց, զի տեղի ազգի մերոյ այդ լեալ է. ապա եթէ յաշխարհն իմ հասից, մեծամեծ վրէժս խնդրեցից ի քէն»:

Ապա տայր²⁸ հրաման Շապուհ արքայ Պարսից, բերել շղթայս և արկանել ի պարանոցն Արշակայ և յոտս և ի ձեռս նորա երկաթս³⁰, և

խաղացուցանել զնա ի յԱնդմըշն՝ զոր Անուշ բերդն կռչեն, և պնդեալ զնա մինչև անդէն մեռցի...:

(Փալատոս Բուզանդ, 4-րդ. ԾԴ)

- 1 տանիկ—արագավազ
2 զ նախդիրը բացառական հոլովի հետ
նպատակի իմաստով՝ հողի և քրի (հա-
մար)
3 վերացականը թանձրացականի փոխա-
քնն՝ բնական, բուն
4 ետ ածել—բերել տվեց
5 քնդ նախդիրը հայցական հոլովի հետ
տեղի իմաստով՝ դահլիճում
6 ի նախդիրը կրկնված է՝ փխ. ի վերայ
պարսիկ հաջոյն
7 ի քէն—քեզնից
8 ձրկիւզուկս արկանել—վախ ներշնչել
9 ի շքմեզս առեալ—անմեղ՝ միամիտ ձե-
վանալով
10 ձայն շրջել—ձայն հանել, խոսել
11 յիւնէն—իեձևեից
12 հանգման անուղղակի խնդրի է, պետք
է լինել արական հոլովով, առանց զ-ի
13 ձեր ծառայից զմեր տերանց ձերտք
դարձ կալեալ է—դուք՝ ծառաներդ,
մեր՝ ձեր տերերի քարձը (աստիճանը)
դրաժնէ եք

- 14 զ հողը ցուցական իմաստով՝ այդ տեղը
15 քառե հարկանել—բռնել
16 հոմանիշ է պարենալ մակրայի
17 այստեղ՝ մինչև իմաստով
18 փորձ փորձել—հարցուփորձ անել
19 այստեղ՝ հենց որ կանգնում էք
20 անդէն ընդ նմին առ նմա ի նորին
տախտին—այստեղ, նրա հետ, նրա
մոտ, նույն թախտի վրա
21 քաղմական արկանել—քաղմելու տեղ
պատրաստել
22 այստեղ՝ շարք իմաստով
23 այստեղ՝ անցյալ կատարյալի իմաս-
տով
24 յիւրացանչիւր շափու—յուրացանչւորե-
իւր շափով, իւր աստիճանով
25 եկաց քաղմեալ ուռուցեալ վայր մի—
մի պահ մնաց նստած սուած-փքված
26 այստեղ՝ հետո իմաստով
27 յոտե եկաց—ստորի կանգնեց
28 է օժանդակ քայլը զեղչված է
29 դ-ն դիմորդը հող է
30 այստեղ նշանակում է՝ կապանք

ԳԼՈՍ ՏԵՄԱՎԵՏԵՐՈՐԿ

II ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 102. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	արմատ	արմատք
Հ.	(զ)արմատ	(զ)արմատս
Ս. Տ.	արմատոյ	արմատոց
Բ.	յարմատոյ	յարմատից
Գ.	արմատով	արմատովք

Ինչպես նշվել է (§ 90), Ո հոլովման բառերի եզակի և հոգնակի լեզվականի իմաստը դրսևորվում է ի(յ) նախդրով և անորոշ հայցանով: Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտելիս որոշ բառեր վերստանում են ի հոլովիչը՝ մարմին—ի մարմնի, երազ—յերազի, ջրը—ի ջրհորի, տոթ—ի տոթի և այլն:

§ 103. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Շատ բառեր՝ ածուխ, աղիւս, ամպ, անասուն, արծաթ, բոյն (ւնոյ), բոյս, բոց, գետ, գետին, գոմ, գուր, երգ, երկաթ, էշ (իշոյ), լղթ, թուղուն, թուք, ժողով, իւղ, խոտ, ծառ, ծուխ, կշիռ, հողմ, ձոր, շ, մոխիր, ներկ, ողբ, որս, պտուղ, ջուր (գործ. ջրով կամ ջուրք, հոգն. ա. ջրոց կամ ջուրց), սեխ, սէր, սեղան, սողուն, սուգ, տապ, քուն և լն: Անեզական բառերից՝ դժոխք, կուռք (կոոց), հունձք, տիք (=տաք, հասակ) և այլն:

բ) Ծի-ով վերջավորվող բառերը՝ հելլենացի (հելլենացւոյ), հոովյեցի, քաղաքացի, երրայեցի, քաղղէացի, կողբացի, խորենացի և այլն:

գ) Ի-ով վերջավորվող մի քանի միավանկ և բազմավանկ բառեր՝, դի, ձի, ոգի, որդի, հոգի, սկի:

Մանրութիւն. Բազմավանկ բառերի վերջին ի-ն և հոլովիչից առաջ տնում է ՚ քաղաքացի—քաղաքացւոյ, որդի—որդւոյ:

դ) Ուած ածանցով կազմված բառերը՝ հարուած, կալուած, շինուած, յուած և այլն:

ե) Մի շարք անհոգնական և անեզական հատուկ անուններ՝ Շապուհ ապհոյ), Սանատրուկ, Կարին, Տարօն, Հայք (Հայոց), Վայք, Տայք, Բոսք և այլն:

Վարժութիւն 63. Հոլովել Ո հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

աթոռ, մարմին, ամբար, բերան, արտ, գլուխ, հուր, գիտուն, պղինձ, չ, դիպուած, սափոր, որդի, Փարպեցի, պահք, Վոսմշապուհ, Հայք:

Վարժութիւն 64. Թարգմանել, որոշել Ո հոլովման բառերի հոլովն թիւը՝ առանձնացնելով անեզական և անհոգնական անունները:

Քանզի ոգւոյ և հողմոյ անուն երրայեցերէն և յունարէն և ասորերէն յն է: Սքանչելի է և աշխարհն առատութեամբ ամենայն պտղոց: Մի՛ նսայք երազոց ձերոց զոր դուք տեսանէք: Զդուրս տաճարաց կոոցն սկեցին: Եւ ի սրոյն բերանոյ ապրեցուցին, և զկապեալս արձնկեցին,

և ի գրոյ հանին: Զայսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամբոցին Գառնոյ: Եւ ի բոցոյն վազէր խարտեաշ պատանեկիկ: Ատեաց կինն զարքայն Արշակ. ասելով՝ թէ թաւ է մարմնով և թուխ է գունով: Եւ էին աւուրք հնծոց ցորենոյ: Արտօսրալիւր ողբովք ճառագրեմք զթաղում հարուածս: Գտանէր զնոսա յամուրս աշխարհին Տայոց: Շատ յամառեաց այրն իջանել ի ձիոյն: Եւ այն կամ ի շատ ուտելոյ և ըմպելոյ լինի, կամ ի սաստիկ պահոց: Եւանէ հրաման ի Շապհոյ: Վահէվանեան մեհեանն մնացեալ է յերկրին Տարօնոյ:

Վարժութիւն 65. Թարգմանել, կիսկագծերի մեջ առնված քառերը դնել՝ աւելցնելով սեռական և տրական, ք-իմը՝ քացառական, գ-իմը՝ գործիական հոլովներով, իսկ դ-իմը՝ ի(ւ) նախորդով հալցական հոլովով՝ ներգոյականի նշանակութեամբ:

ա) Քանզի ընդդիմակաց է (հուր) ջուր, և (լոյս) խաւար, և (ցուրտ) ջերմ: Այս են անուանք (որդիք) նորա: Ոչ կամէին անսալ (խորհուրդք) իմոց: Անվեհեր քաջաբար նման (թուլուն) յերիվարն հեծանէր:

բ) Առնուն շերմութիւն (տապ) արեգականն: Ոմն քաշ (իմաստունք)-ն ասաց: Ժողովեաց եւթանասուն այր (ծերք): Եւ զխոզէ ասեն՝ եթէ հեղձեալ յանուշ (հոտ):

գ) Կապեցին զոսոն և զձեռն, և մեծաւ (ուծ) պրկեցին: Խօսէր համակ (ողորք), և աղաչէր զԱրշակ արքայ Հայոց: Աս շինէ զՄածաք ընդարձակագոյն և պայծառ (շինուածք): Միւիթարէր զհաւատացեալս յափտենական (յոյս):

դ) Ժողովեցէք եւզ (ամանք) ձեր: Որք ի նմանէ կերակրին և (ծոց) նորա հանգչին: Տեսանէի աշօք իմովք (երազ): Փայտս պահանգս դնէին (որմք)-ն:

Վարժութիւն 66. Թարգմանել գրաբար:

Բռնակիր անասուններով ջուր էին կրում ջրհորներից: Աղյուսները թրծեցէք հրով: Գետերի ջրերը զնում են ծովերը: Զորացան պտղաբեր ծառերի արմատները: Սև է նրանց մարմնի մորթը: Մառը պտուղից է ճանաչվում: Երբ քնից պիտի արթնանաս: Զիչերով և ողբերով սզում էին հարազատներին: Կուռքեր էին կռում ոսկուց, արծաթից, պղնձից և երկաթից: Թաքնվեցին ձորերում, զոմերում և ջրհորներում: Մի խմեք ջուր պղտոր գետից: Սափորի մեջ ջուր լկա (ոչ գոյ):

Ճաղագս մահուան Արշակայ թագաւորին Հայոց, թէ զիարդ մեռաց երկրին Խուժաստանի յԱնդմըշք բերդին ինքն ինքեամբ ձեռօք, և Դրաստամատն էր պատճառք¹ մահուն:

1

Այլ յայնմ ժամանակի զեռ տակաւին² ևս կայր կենդանի Արշակ արքայ Հայոց յերկրին իշխանութեանն թագաւորութեան Պարսից ի կողմանս Խուժաստանի յԱնդմըշն բերդին. այս ինքն որ անուն Անյուշն բերդն կոչեն: Եւ զայնու ժամանակաւ խաղաղացաւ պատերազմ տալ Պարսից ընդ Հայս՝ զի Արշակունին թագաւորն Քուշանաց, որ նստէր ի Բաղիս քաղաքի, նա յարոյց տալ պատերազմ ընդ Սասանականին Շապհոյ և թագաւորին Պարսից: Եւ Շապուհ թագաւորն զամենայն զօրսն Պարսից գումարեալ խաղացոյց տալ պատերազմ ընդ նմա, և զորս միանգամ ածեալ էր գերութիւն յերկրէն Հայոց զամենայն այրեծի գումարեալ՝ խաղացոյց ընդ ինքեան, և զներքինին անգամ թագաւորին Հայոց Արշակայ տանէր ընդ ինքեան ի գործ պատերազմին:

Եւ էր ներքինի մի Հայոց թագաւորին Արշակայ, ոստիկան հաւատարիմ լեալ⁴, ներքինի սիրելի մեծի իշխանութեան և մեծի պատուի, և անուն Դրաստամատն: Իսկ իբրեւ եղև պատերազմ ընդ թագաւորին Քուշանաց և ընդ թագաւորն Պարսից, չարաչար տարածէին⁵ զօրսն Պարսից զօրքն Քուշանաց, և զբազումս կոտորեցին ի զօրացն Պարսից զօրքն Քուշանաց, և զբազումս ձերբակալ արարին, և զկէս փախստականս հալածական առնէին⁶, Իսկ Դրաստամատն ներքինին, որ յսմա Տիրսնայ թագաւորին Հայոց և Արշակայ սրղոյ նորա թագաւորին Հայոց լեալ էր իշխան տան դաւառին և հաւատարիմ զանձուց Անգեղ բերդին, և ամենայն բերդացն արքունի՝ որ ի կողմանս յայնս՝ սոյնպէս և յերկրին Սոփաց ի Ոնաբեղ բերդին գանձքն լեալ էին ընդ նովաւ⁷, և բարձ նորա ի վերձ քան զամենայն նախարարացն: Եւ քանզի այս գործակալութիւն և մարդակտութիւն, որում հայրն կոչէին ներքինեաց՝ գործ լեալ էր ի բնէ ժամանակաց ի թագաւորութեանն Արշակունոյ, և զայս Դրաստամատն ներքինի զիշխանն զԱնգեղ տանն դերեալ տարեալ էր յերկրն Պարսից ի մամանակին՝ յորժամ կալան զԱրշակ արքայն Հայոց:

(Փաւստոս Բուզանդ, Ծ-րդ Է)

¹ Դործածված է Լուսինի իմաստով

² համանիշ է դեռ մահբային

⁴ այնու ժամանակաւ խաղաղացաւ պատերազմ տալ Պարսից ընդ Հայոս—այն

ժամանակ պարսիկները զաղարեցրին
պատերազմները հայերի հետ
⁴ լինիմ բայի անցյալ դերբայն է
⁵ անցյալ անկատարը անցյալ կատարյալի
իմաստով՝ տարածելն—եկեցիք, հալա-
ծական առնելն—հալածեցին

⁶ որ ի կողմանս յայնս—որ գտնվում էին
այն կողմերում
⁷ ընդ նախդիրը զործիական հոլովի հետ
տակ, ենթարկվել իմաստով՝ նրա տե-
րինության տակ էին
⁸ օժանդակ բայը (էր) զնշված է
⁹ ետևդիրը կրկնված է

ՈՒ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 104. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	Ժով	Ժովք	խրատ	խրատք
Հ.	(զ)Ժով	(զ)Ժովս	(զ)խրատ	(զ)խրատս
Ս. Տ.	Ժովու	Ժովուց	խրատու	խրատուց
Բ.	ի Ժովէ	ի Ժովուց	ի խրատուէ	ի խրատուց
Պ.	Ժովու	Ժովուք	խրատու	խրատուք

Եզակի բացառականում է հոլովակերտից առաջ աւ-ն սովորաբար
սղվում է, իսկ որոշ բառերում կարող է պահպանվել կամ չպահպանվել՝
ի դասէ—ի դասուէ, ի գանձէ—ի գանձուէ:

§ 105. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Մի շարք բառեր՝ առաւօտ, արև, զանձ, դաս, զարդ, զէն (զի-
նու), ժամ, ժով, ճակատ, նախանձ, շաբաթ, ուրբաթ, պար, վրէժ և այլն:
Աննշական բառերից՝ բարք (բարուց), պարտք, վարք:

բ) Կենդանիների և թռչունների որոշ անուններ՝ աղուէս (աղունեսու),
առնւծ, արջ, գրաստ, ինձ (ընձու), կաքաւ, կով, հաւ, որթ (=հորթ), ուլ,
ուղտ, ցուլ և այլն:

գ) Մի շարք հատուկ անուններ՝ Արգար, Արրահամ, Խոսրով, Յոհան
(Յոհանու), Յովհաննէս (Յովհաննու), Սոկրատէս (Սոկրատու), Յորդա-
նան, Մարիամ (Մարեմու) և այլն:

ՈՒ հոլովման պատկանող աստ, ծաղր, մեղր բառերը, որոնք ունեն
ներքին թեքման որոշ առանձնահատկություններ, հանդես են գալիս հո-
լովական տարբեր ձևերով, օրինակ՝ աստ, սեռ.՝ ասրոյ, ասրու, բաց.

ասորոյ, գործ.՝ ասորով, ասերբ. ծաղը, սեռ.՝ ծաղու, ծաղեր, ծաղրու, [եղը, սեռ.՝ մեղեր, գործ. մեղերը, մեղուաւ։ Այս բառերի հոգնակի հա-
ովածները գործածական չեն։ Ուղիղ հոլովման պատկերն է՝ ասը, հայց.
՛ղյասը, սեռ. տր. ասու, բաց. յասուէ, գործ. ասու։

Վարժութիւն 67. Հոլովել ՈՒ հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

այգ, գահ, զգեստ, առիծ, դար, սպաս, համբաւ, սակաւ, ձագ, քէն
(քինու), վարք, Յովսէփ։

Վարժութիւն 68. Թարգմանել, որոշել ՈՒ հոլովման բառերի հո-
լովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի։

Մի՛ բանայցէք վաղվադակի զդրունան մինչև ի ծագել արեւուն։ Եւ
զարդարեցի զքեզ զարդու։ Զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ։ Եւ շըր-
շէր ի մէջ առիւծուց։ Վարէ զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգուց։ Զերկիրն
Սիւնեաց դասուք վանականաց լնոյր։ Իսկ խոսրով առեալ ի գանձուցն,
հանէ մասն Շապհոյ։ Եւ ի քո խրատուէ աւելի եւ կորեաւ աշխարհն Հա-
յոց։ Յլուք սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք առատացոյց զզոհս կրակի։
Սրկն ի ծովուն ասէր և զկարմրիկն եղեգնիկ։

Վարժութիւն 69. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը
դնել համապատասխան հոլովով ու թիվով։

Ասա՛ դու մեզ զպատճառս (վնաս)-ն։ Մեծի (ծաղր) արժանի է։ Թե-
պէտ և բազում (գանձք) տէր են՝ աղքատ են ոգւով։ Զօր ծնեղեան երա-
նելոյն յիշէին յերկրորդ (ժամ) աւուրն։ Անկան (զօր) ծառայիցն Դաւթի։
Թուի՝ թէ (ծով) ելանիցէ։ Եւ սկսաւ կարդալ զնա (առաւօտ) յորժամ
ծագէր արեգակն։ Լի էր (նախանձ) և (փէն)։ Կերայ զհաց իմ (մեղր)
իմով։ Յառաջ խաղային իւրեանց (զէնք)-ն ծածուկ վառեալ։ Ոչ է ար-
ժան գործիկ (շարաթ)։

Վարժութիւն 70. Թարգմանել գրաբար։

Մովի ջրերը աղի են։ Հարդ և խոտ էինք տալիս ուղտերին։ Սրկիրը
լուսավորվում է արևի լույսով։ Սրգերով և պարերով կմտնեք քաղաքը։
Յուլի միս ուտելը դարման է մարմնին։ Հորդանանի կողմերում լավում
էր Նովհաննեսի ձայնը։ Խոսրովի գանձերից տալիս էր իշխաններին և
զորավարներին։ Իբրև արծիվ խոյանում էր դեպի կաքավների երամը։
Աղվեսը կուտի ագռավի ձագերը։ Հիվանդներին կերակրում էինք մեղ-
րով։ Շատ կենդանիներ են ապրում (բնակին) ծովերում և գետերում։

Յաղագս մահուան Արշակայ թագաւորին Հայոց, թէ զիարդ մեռաւ յերկրին Խուժաստանի յԱնդժըշն բերդին ինքն ինքեամբ ձեռօք, և Դրաստամատն էր պատճառք մահուն:

2

Եւ այս Դրաստամատ էր յայնմ ճակատու, յորում վատթարեցին Քուշանքն զՇապուհ արքայն Պարսից: Եւ Դրաստամատ գործեաց անհնարին քաջութիւն այնչափ կոռու ևս ի վերայ Շապուհ արքայի, և ապրեցոյց զնա ի մահուանէ. և թագումս ի Քուշանաց անտի կոտորեաց, և զբազում զախոյանից՝ ղզլուխս բերէր զառաջեալ: Եւ զՇապուհ թագաւորն Պարսից փրկէր ի նեղութենէն պատերազմին թշնամեաց անտի, ուր արգելին զնա ի խուռն պատերազմին ի զօրաց անտի: Իսկ իբրեւ եղև յորժամ դարձաւ Շապուհ թագաւորն Պարսից յերկիրն Ասորեստանի, և մեծ շնորհակալութիւն առնէր ներքինոյն Դրաստամատայն վաստակոցն, և ասէր ցնա Շապուհ թագաւորն Պարսից. «Խնդրեա դու ինչ լինէն. զինչ և խնդրեսցես, տաց քեզ և ոչ արգելից»: Եւ ասէ Դրաստամատ ցթագաւորն. «Ինձ ի քէն այլ ինչ որ պիտի, բայց տուր ինձ հրաման, զի երթայց տեսից զքնակ տէրն իմ ղԱրշակ արքայ Հայոց: Եւ առ մի օր, իբրեւ ես երթայց առ նա, հրաման տուր՝ արձակել զնա ի կապանացն, և ես իշխեցից լուանալ ղզլուխս նորա և օծանել, և ազուցանել նմա պատմուճան, և արկանել նմա բազմականս, և դնել առաջի նորա խորտիկս, և տալ նմա զինի. և ուրախ առնել զնա արուեստականօքն մի օր ճիշդ»: Եւ ասէ թագաւորն Շապուհ. «Եկատ են խնդրուածքդ, զոր խնդրեցերդ². զի յաւուրց ժամանակաց յորմէ՞ թագաւորութիւնս Պարսից կանգնեալ է, և բերդն այն Անյուշ բերդ կոչեցեալ է, լիք ոք մարդ եղեալ ի մարդկանէ՞ որ իշխեցեալ է յիշեցուցանել թագաւորաց զոր յայնմ բերդի եղեալ զոք է թագաւորաց, յիշելով զայն մարդ՝ որ յայնմ բերդի զոք եղեալ է, թող թէ զնա զաշոր թագաւոր և զիմ բնկեր կապեալ եղեալ յայնմ բերդի զհակառակորդն, որ այնքան աշխատ արար զմեզ, և դու աւադիկ զանձն ի մահ եղիր և յիշեցուցեր ղԱնյուշն, որ ոչ էին լեալ երբէք օրէնք թագաւորութեանս Արեաց ի սկզբանէ: Բայց զի վասն՞ քո մեծ վաստակք են առ իս, զոր ինչ խնդրեցերն՝ ե՞րբ տուեալ լիցի քեզ. բայց քեզ արժան էր զօգուտ քո անձինդ խնդրել կամ աշխարհս կամ դաւառս կամ գանձս: Բայց յորժամ դու զայդ խնդրեցեր, անցեալ լիցիս զօրինօք՝ Արեւոյ թագաւորութեանս. ե՞րբ տուեալ լիցի քեզ որ ինչ լինէնս խնդրեցեր փոխանակաց քոցա:

Սե ետ նմա փոշտիպան մի հաւատարիմ. և հրովարտակ՝ արքունի
'ատանեան, զի գնացեալ⁶ երթիցէ նա ի բերդն յԱնդմըշն, և զհարդ և
ամբ իցէ նորա, զոր օրինակ և խնդրեացն՝ արասցէ կապելոյն Արշա-
այ, որ յառաջ թագաւորեալն էր ի Հայս: Սե շոգաւ⁷ Դրաստամատն հան-
երձ փշտիպանաւն և հրովարտակաւն արքունի յԱնուշ բերդն, և ետես
տէրն բնակ. և արձակեաց զԱրշակ ի կապանացն երկաթեաց ի ձեռա-
ապացն և յոտիցն երկաթոց և յանրոց պարանոցէն շղթայիցն սարեացն⁸:

Ըուաց զլլուխ նորա. և լոգացոյց զանձն նորա: Սե ագոյց նմա պատ-
'ուճան աղնիւ. և էարկ նմա բազմականս, և բազմեցոյց զնա, և եղ⁹ ա-
աշլի նորա ընթրիս ըստ օրինաց թագաւորաց, և եղ առաջի նորա զինի
բպէս օրէն էր թագաւորացն. սթափեաց զնա և մխիթարեաց, և ուրախ
սոնէր զնա գուսանօք:

Սե ի ժամ աղանդեր մատուցանելոյ՝ եղին առաջի նորա միրզ, խըն-
նոր և վարունգ և ամիճ, զի կերիցէ. և եղին դանակ նմա, որպէս զի
'ատցէ և կերիցէ զհարդ և կամեսցի: Սե Դրաստամատ մեծապէս ուրախ
սոնէր զնա. կայր յոտն, և մխիթարէր զնա: Իսկ յորժամ արբեցաւ, և
յինին եկն զակամբ¹⁰ նորա, արբեցաւ հպարտացաւ և ասէ. «Վա՛յ ինձ
ձրշակայ. այս և այս, և յայսմ չափու և այս անցք անցին ընդ իս»¹¹:
Նե զայս ասացեալ, զգանակն՝ որ ունէր ի ձեռինն, որով զմիրզն կամ
չամիճն կամէր ուտել, եհար ի սրտի իւրում. և անդէն սատակեցաւ, և
Էռաւ անդէն ի նմին ժամուն մինչ գեռ կայր ի բազմականին: Իսկ յոր-
ժամ զայն ետես Դրաստամատն, հարձակեցաւ եհան ի նմանէ զնոյն
չանակ, և եհար յիւրում կշտին. և անդէն մեռաւ և նա ի նմին ժամուն
յայնմ:

(Փաւստոս Բուզանդ, 5-րդ, է)

եախգիրը կրկնված է

¹ Դ-ն գիմորոշ հոգ է

² Հոգեակի հարաբերյալի մոտ ու հարա-
բերականը եղակի թվով, որը դարա-
բում սովորական է

³ փխ. վասն զի

⁴ անցեալ լիցիս զօրինօք—թող օրենքից
դուրս եկած լինես, այսինքն՝ թող բա-
ցառութիւնս լինես օրենքից

⁵ եռյանեիշ է երթալ քային

⁷ շոգաւ—գնաց

⁸ յանրոց պարանոցէն շղթայիցն սարե-
ացն—վզի օղակներէջ ու շղթաներէջ

⁹ եղ—դրեց

¹⁰ գինի զակամբ գալ—հարբել

¹¹ վա՛յ ինձ Արշակայ. այս ես և այս,
և յայսմ չափու և այս անցք անցին
ընդ իս—վա՛յ ինձ, Արշակիս. որտե-
ղից ուր ընկաւ և ի՛նչ օրի հասաւ

ԳԱՍ ՑԱՄՆՑՈՒԹԵՐՈՐԳ

Ի-Ա ԱՐՏԱՔԻՆ ՀՈՂՈՎՈՒՄ

§ 106. Հոլովման պատկերն է՝

	Նշանակի	Հոգնակի
ՈՒ.	աշխարհ	աշխարհք
Հ.	(զ)աշխարհ	(զ)աշխարհս
Ս. Տ.	աշխարհի	աշխարհաց
Բ.	յաշխարհէ	յաշխարհաց
Գ.	աշխարհաւ	աշխարհաք(օք)

§ 107. Այսպես հոլովվում են՝

ա) Բազմաթիվ բառեր՝ ազգ, ամ (=տարի), ամպրոպ, բնեռ, գա-
զան, գաւառ, գերեզման, գուսան, դաշտ, դն (դիւի), դպիր, ըմբիշ, իր,
հրաման, ճանապարհ, նախարար, նահանգ, ոչխար, պատկեր, պարիսպ,
պարտէք (պարտիզի), սահման, վահան, վիշապ, փիղ և այլն, Անեզա-
կան բառերից՝ խելք, կառք, կեանք (կենաց), արտասուք (արտասուաց),
աղաչանք, բաղձանք, յանցանք, զարմանք, հանգամանք, տառապանք և
այլն:

բ) Որոշ բացառութիւններով այն բառերը, որոնք վերջում ունեն՝
ուկ, ախան, աւան, եակ, իկ, իշ, ուղ, օց, օւ, ուկ, պան, ստան, օւ
կամ աւօր, օրինակ՝ ագարակ, ամբարտակ, աշտանակ, բանակ, կտակ,
շինական, գանձարան, դատարան, դայեակ (դայեկի), սենձակ (սենեկի),
մրրիկ, բրիշ, գրիշ, որսորդ, փողոց, լեզու, մեղու, բազուկ (բազկի),
գնդուկ, պարտիզպան, բուրաստան, զինուոր, սպասաւոր, դատաւոր և
այլն:

Վարժութիւն 71. Հոլովել Ի-Ա արտաքին հոլովմամբ հետևյալ բա-
ռերը՝

աղբատ, գաւազան, վէմ (վիմի), աղաղակ, բաժակ, լծակ, փախու-
տական, ժամանակ, յաղթանակ, պահարան, գղեակ (գղեկի), կօշիկ, գոր-
ծիշ (գործչի), եղջերու, ստրուկ, պահապան, աղանդաւոր, սպասաւոր,
աչք, կամք, անարգանք:

Վարժութիւն 72. Թարգմանել, որոշել Ի-Ա արտաքին հոլովման

ոնրի հոլովմն ու թիվը, առանձնացնել անգական բառերը՝ դիմացը լով նրանց ուղղական հոլովածնը:

Գինի սրսկեն մեղուանոցացն, զի պարսն որ ելանիցէ՝ վաղվաղակի դ իջանիցէ: Հրաման տալ բնակչաց աշխարհին՝ ուսանել զխօսս և զուս հայկական, Գովութեան արժանի է և մեծարանաց: Իջանէր յերի-րէն, հանեալ զսուսերն իւր յարձակէր ի վերայ փղին: Բազումք ի տականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Վասակայ: Հրապու-սց զմարդպետն իջանել ի կռաց անտի և հեծանել ի նժուգի: Ընդդէմ էր սուրբ եպիսկոպոսացն: Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրիորդին: Թամ դամ՝ արձակեմ ի կապանաց: Ապաշխարէր մեծաւ տառապա-

Որք բազում թռչակօք և հեռագնաց ճանապարհօք մաշէին զաւուրս եանց ի դպրոցս ասորի գիտութեան: Եւ զիւր նենգաւոր խորհուրդն մակաւ ծանուցանէր նմա: Աղաղակաւ արտասուօք զտաճարն լնուին: մենայն քաղաքս և ի գաւառս՝ ուր և ընթեռնուին զհրամանս արքունի՝ դութիւն և ուրախութիւն լինէր: Հատին զգլուխ սրբոյն սուսերաւ: Ի զէ նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա ըմպէր:

Վարժութիւն 78. Թարգմանել գրաքար:

Պատերազմով կամենում էր գրավել քաղաքը: Հայոց թագավորնե-ս տացան գլուղներ, ագարակներ և գանձեր: Պարտեզի դուռը բաց է: Եւմ էին հրապարակներում տավիղներով և քնարներով: Գնում էին զաքից քաղաք և զավառից զավառ և լէին գտնում իրենց (իւրեանց) լելիներին: Եվ այս է հրովարտակի պատճենը: Մեծ անարգանքով և նշանքով նեղում էր հավատացյալներին: Փաշաբար հարձակվեցին զաքների և բերդերի վրա (ի վերայ): Չենք կամենա ողբալ մեր ազգի լառութիւնը: Թուռնները սնվում են (սնանին) միջատներով: Պան-խտ եմ ես օտար երկրում:

Յաղագս զօրավարին Մուշեղայ Հայոց, թէ որպէս անկաւ՝ ի վե-յ բանակին Շապուհ թագաւորին Պարսից և եհար զնա ի հարուածս հմարինս², մինչ զի միաձի Շապուհ ճողոպրէր:

Ապա Մուշեղ որդի Վասակայ, ստրատելատն Հայոց Մեծաց ընտ-սց իւր արս ընտիրս միամիտս՝ ազատս ազգայինս քառասուն հազար, սրանս միակամս, և կազմեաց զնոսա ձիով և թռչակաւ և զինու. և եալ զնոսա ընդ իւր, երթալ նստել⁴ ի սահմանս Ատրպատճացն և հեյ⁵ զաշխարհն Հայոց: Ապա յայնմ ժամանակի կազմեաց պատրաս-չաւ Շապուհ արքայ Պարսից ամենայն կազմութեամբ զօրովք իւրովք,

եկն եհաս յերկիրն Ատրպատականի. և Մերութանն առաջնորդ գնդին բանակի նորա, և բուն բանակն ուրեմն թագաւորին ի Քաւրէշն բանակեալ էին:

Եւ հասանէր սպարապետն զօրավարն Հայոց Մուշեղ, անկանէր ի վերայ բանակին քառասուն հազարաւ, և անդէն ձեռն ի գործ արարեալ՝ կոտորէր: Ապա միաձի մազապուր թագաւորն Պարսից Շապուհ ճողոպրեալ փախչէր. և զամենայն կարեան բանակին առ հասարակ ընդ սուր հանէր Մուշեղ հանդերձ զօրօքն Հայոց: Զի բազումս կոտորէին, և զբազումս յաւազանոյն Պարսից ձերբակալս առնէին, և առնուին զգանձս թագաւորին Պարսից յաւարի. և ըմբռնէին զտիկնաց տիկինն հանգերձ այլովք կանամբքն: Եւ զամենայն մաշկաւարդան ի բուռն արկանէր Մուշեղ սպարապետն, և զամենայն աւազանին՝ արս իբրեւ վեց հարիւր՝ հրամայէր մորթիլ զօրավարն Հայոց Մուշեղ, և լնուլ խոտով. և տայր քերել առ Պապ արքայն Հայոց: Առնէր զայս ի վրէժս հօրն իւրոյ Վասակայ:

Բայց զկանայսն Շապհոյ թագաւորին Պարսից ոչ ումեք՝ ինչ թայլ տայր Մուշեղ զօրավարն Հայոց անարգել ինչ զնոսա ումեք. այլ ժառնաւորս տայր նոցա կազմել ամենեցուն, և հանեալ արձակել զամենեւեան զհետ առն նոցա՝ Շապհոյ արքայի: Եւ ի պարսկացն ընդ նոստ արձակէր, զի երթիցեն առ Շապուհ թագաւորն Պարսից ողջս և՝ անաւրատս: Իսկ թագաւորն Պարսից զարմացեալ ընդ քարեքարութիւնն Մուշեղի և ընդ քաջութիւնն և ընդ ազատութիւնն, զի ոչ արար ինչ նմա յաղազս կանանցն թշնամանս: Եւ էր ի ժամանակին յայնմիկ երկվարն Մուշեղի,՝ ճերմակ ձի մի. իսկ թագաւորն Պարսից Շապուհ յորժամ սուրբոր գինի ի մատունսն ըմպել, յորժամ ուրախութեանն իւրոյ խրախութիւնս առնէր զօրացն իւրոց, ասէր. «Ճերմակաձին գինի արբցէ»¹⁰: Եւ նտ նկարել զտաշտ ի պատկեր զՄուշեղ ճերմակաւն. և ի ժամ ուրախութեանն իւրոյ դնէր զտաշտն առաջի իւր, և յիշէր հանապաղ զնոյն բոնոս տեսիլով՝ թէ «Ճերմակաձին գինի արբցէ»:

Այլ¹¹ Մուշեղ և ամենայն զօրքն Հայոց անշափ ոտին զուար ի բանակէն Պարսից, և անշափ լցան գունձօք և ստացուածովք. և բազում աւարամասն Պապայ պահէին թագաւորին իւրեանց. և զօրացն Հայոց որ անդէն առ թագաւորին Պապայ էին մնացեալ հանին ուտրամտսն և զօրավարացն Յունաց որ էին առ թագաւորին Հայոց. սոյնպէս և ումենայն զօրացն տային բաշխել ի մեծամեծ աւարացն ածելոցն: Այլ¹² իբրեւ դարձան զօրքն Հայոց յաշխարհն իւրեանց, բազումք ի զօրացն Հայոց ումբաստանէին առ թագաւորին Պապայ զՄուշեղ զսպարապետէն, թէ ընդէր արձակեաց զկանայս թագաւորին Պարսից զթշնամուոյն մերոյ և թագա-

որին Հայոց Պապայ. վասն այսր իրաց¹⁸ ոչ ինչ սակաւ լինէր թշնա-
ութեամբ ընդ Մուշեղի մինչև ի բազում ժամանակս:

(Փաւստոս Բուզանդ, 5-րդ, Բ)

այստեղ՝ հարձակոնք
հնար զեա ի հարուածս անհնարինս—
ստակալի հարձանհրով շարդ ալից նը-
քան
այստեղ՝ հալածարարիմ
գործածոված են զիմալոր բայի նշա-
նակությամբ՝ դնաց, նստաց
հայցականով նպատակի պարագա՝
պահպունելու համար
ձեռն ի գործ արարեալ—սկսեց

⁷ ումք—որևէ մէկին
⁸ զհեա առն նոցա—իրենց ամուսնու հ-
տակից
⁹ էր Մուշեղի—Մուշեղի ունեք
¹⁰ արքայէ—թող խմբ
¹¹ այստեղ՝ իսկ
¹² այստեղ՝ բայց
¹³ վասն այսր իրաց—այս բանի պատ-
ճառով

Ի-Ա ՆԵՐՔԻՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 108. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
Դի.	անձն	անձինք	թոռն	թոռունք
՝.	(դ)անձն	(դ)անձինս	(զ)թոռն	(զ)թոռունս
Ի. Տ.	անձին	անձանց	թոռին	թոռանց
Ն.	յանձնէ	յանձանց	ի թոռնէ կամ ի թոռանէ	ի թոռանց
Դ.	անձամբ	անձամբք	թոռամբ	թոռամբք

Հոգնակի ուղղականք բառի վերջին բաղաձայնից առաջ ստանում է
կամ ու ձայնավորները՝ վերջավորովելով ինք-ով կամ ունք-ով:

§ 109. Այս հոլովմամբ հոլովվում են ն-ով և նախորդող որևէ այլ
քաղաձայնով վերջացող մի շարք բառեր՝ ազն (=ցնդ, սերունդ, հոգն.
ուղղ.՝ ազինք), ազն (=ազնվական, հոգն. ուղղ.՝ ազունք), ափն (ա-
փունք), բեռն (բեռինք), բուռն (բռունք), գառն (գառինք), դաշն (դա-
շինք), հզն (հզինք), հղն (=հղինիկ, հոգն. ուղղ.՝ հղինք), լեռն (սեռ.
տր.՝ լերին, բաց.՝ ի լեռնէ կամ ի լեռանէ, հոգն. ուղղ.՝ լերինք), խաշն
(խաշինք), կամն (կամունք), հարսն (հարսունք), մասն (մասունք), մա-
տըն (մատունք), ողն (ողունք), տոռն (=պարան, լար, հոգն. ուղղ.՝
տոռունք) և այլն:

Մանրորոյուն 1. Հոգնակի ուղղականում ինք-ով վերջացող մի քանի
բառեր բարդությունների մեջ վերջավորվում են ունք-ով, օրինակ, ազն—

ազինք, բայց՝ դիւցազն—դիւցազունք. բռն—բռնինք, բայց՝ մեծարեռն—մեծարեռունք և այլն:

Մանրութիւն 2. Ձեռն և ոտն բառերը եզակի թում հոլովմամբ են այս հոլովմամբ, իսկ հոգնակիում՝ արտաքին թեքման Ի-Ա և Ի հոլովմամբ՝ ձեռն, սեռ. տր.՝ ձեռին, բաց.՝ ի ձեռանէ, գործ.՝ ձեռամբ, հոգն. ուղղ.՝ ձեռք, սեռ. տր.՝ ձեռաց, բաց.՝ ի ձեռաց, գործ.՝ ձեռաւք(օք). ոտն, սեռ. տր.՝ ոտին, բաց.՝ յոտանէ, գործ.՝ ոտամբ, հոգն. ուղղ.՝ ոտք, սեռ. տր.՝ ոտից, գործ.՝ ոտիւք:

Քառ բառը եզակի թվում հոլովմամբ է Ի հոլովմամբ (սեռ. տր.՝ քարի, բաց.՝ ի քարէ, գործ.՝ քարիւ կամ քարամբ), իսկ հոգնակիում ունենում է այս հոլովման պատկանող բառերի նույն հոլովական ձեւերը (ուղղ.՝ քարինք, սեռ. տր.՝ քարանց, բաց.՝ ի քարանց, գործ.՝ քարամբք):

Վարժութիւն 24. Հոլովել Ի-Ա ներքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

կաթն, սառն, նեռն (նեռինք), առն (առինք=վայրի արու ոլխար), կառափն (կառափունք=գլուխ, գանգ), դիւցազն, վեհանձն:

Վարժութիւն 25. Թարգմանել, որոշել Ի-Ա ներքին հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Թազաւորն տեսանէր զթաթ ձեռինն որ զրէր: Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան: Իջանէր Մովսէս ի լեռնէն Սինայ: Յարձակէին ի վերայ գառանցն: Յանձա՞նց ինչ ունիցին զայնպիսի շարժմունս: Դնէին ի վերայ ողինն Յոհանու: Հրային մասամբ ջեռուցանէ զամենայն զոյացեալս: Եւ նա զնաց զկնի նորա... Իբրեւ զշուն տոռամբ: Փռնուեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրսկապանք նորեկ հարսանց:

Վարժութիւն 26. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխան հոլովով ու թվով:

Արշակ տիրէ երրորդ (մասն) աշխարհիս: Որ եղբր զանձն քո ի վերայ (խաշինք) քոց: Իջեալ էին յամրոցացն (լեռն)-ն Պարխարայ: Եւ փրկեցի զքեզ (ձեռք) Մաւուդայ: Յորժամ (քարինք) ոք շինուածս առնիցէ: (Դառինք)-ն լինելոց են զայլք: Մի՞ ոք իշխեսցէ մատանել (բռն): Առնոյր Դաւիթ զքնարն և նուագէր (ձեռն) իւրով: Արբի զգինի իմ (կաթն) իմով: Ետես մեծն Սահակ զայս ամենայն շարիս (մասն)-ն Պարսից: Ո՞չ թողուցու... ոլխարն (լծրինք):

Վարժարան 77. Թարգմանել գրաքար:

Կոփածո քարերով շինում էին տներ: Կալերում կալսում էին ցորենը ամով: Որդիներով և թոռներով զալիս հասնում է Հայաստան: Նա՛վր եղևորից ծանրացավ և խորտակվեց: Երգվում է, որ այլևս չի խախտի աշինքը: Կաթից պանիր է լինում: Գառների և ոչխարների բուրդը լվա-
ում էինք գետում: Եզի լուծը ծանր է: Շրջում էին լեռներում և շէին
արողանում մտնել շենները:

կալել—կասու

լինել—լինել(իմ)

Յաղագս թագաւորին Պապայ, թէ որպէս խոտորեցան՝ ի թագա-
որէն Յունաց. և կամ որպէս սպանաւ ի զօրացն Յունաց:

Եւ շրջեաց՝ զմիտս իւր թագաւորն Պապ և խոտորեաց զսիրտ իւր
թագաւորէն Յունաց, և կամեցաւ խառնել զսէր իւր և առնել միաբա-
ւութիւն ընդ թագաւորին Պարսից: Եւ սկսաւ թիկունս իւր առնել զար-
այն Պարսից, և արձակել անդրէն հրեշտակս յաղագս միաբանութեան,
և առաքէր հրեշտակս առ թագաւորն Յունաց, եթէ տեսարիաւ հետ՝ և
ոստն քաղաք մեր լեալ է, արդ ի բաց տուր՞, և զՈւռհա քաղաք շինեալ
նախնեացն մերոց. արդ եթէ ոչ կամիս խանգար ինչ առնել՞, տուր ի
ւաց. ապա թէ ոչ, կռուիմք մեծաւ պատերազմաւ: Այլ՝ Մուշեղ և ամե-
այն իշխանքն Հայոց շատ եղին ի մտի՞ արքային, զի մի քակեսցէ
լուխտ յերկրէն թագաւորութենէն Յունաց. և ոչ անսաց նոցա, և յայտ-
եաց զթշնամութիւն իւր՝ զոր ունէր ընդ թագաւորին Յունաց:

Այլ իշխանքն Յունաց և զօրքն նոցին տակաւին էին յերկրինն Հա-
ոց. և անուն իշխանացն միումն Տէրէնտ, միւսումն Ադէ: Եւ յղեաց դես-
պան մի զաղտուկ թագաւորն Յունաց առ իշխանսն զօրացն իւրոց՝ որ
ին յերկրին Հայոց, և հրաման տայր սպանանել զթագաւորն Հայոց
Պապ: Եւ եղև իբրև ընկալան զայս հրաման ի թագաւորէն Յունաց իշ-
խանքն իւր՝ որ էին ի Հայոց երկրին, սպասէին մահու ի դէպ՝ սպանա-
նել զթագաւորն Հայոց զՊապ: Եւ եղև ի դիպան ժամանակի իբրև զի-
տացին Տէրէնդն և Ադէն զօրավարքն զօրացն Յունաց՝ թէ միայն է թա-
գաւորն Հայոց Պապ, և ամենայն մեծամեծքն և զօրքն Հայոց չէին անդ.
և էր թագաւորն Հայոց Պապ բանակեալ ի դաշտին ի Բագրաւանդ գա-
ւառի ի խու անուն տեղոյն, և բանակ զօրացն Յունաց բանակեալ էր
անդէն մօտ առ բանակին Հայոց արքային. ապա զօրավարն Յունաց
հաց մեծապէս զործեալ՝ չընթրիս հրաւիրեալ կոշեցին զմեծ թագաւորն

Հայոց Պատկա մեծապէս ըստ արժանաւորութեան նորա, որպէս օրէն էր զայր թագաւոր ի Հաց մեծ կոշիւ և առնէին կազմութիւն պատրաստութեան⁸,

Եւ եկեալ թագաւորն Պապ յընթրիս, մտեալ բազմեցաւ յուտել և լրմպել⁹, Եւ իբրև մտանէր արքայն ի խորանն Տէրէնդի զօրավարին Յունաց, և լեզէոն սպարակիր հետեակն վահան ի ձեռն, սակուր զգօտոյ, շուրջ ի ներքոյ զորմովք խորանին պատեալ պսակէին¹⁰. սոյնպէս և արտաքոյ կազմէին ի ներքոյ կուռ վառեալք և ի վերոյ հանդերձ զգեցեալք պատրաստէին¹¹, Իսկ թագաւորն Պապ համարէր ի միտս իւր թէ ի պատիւ ինչ նորա զայն առնիցեն: Եւ մինչ դեռ յընթրիսն ուտէր, սակրաւոր զօրքն ի թիկանց կուսէ նորա կարգեալք պսակեալք կային շուրջ զնովաւ յամենայն կուսէ: Իբրև ընդ գինիս մտին, որպէս զառաջին ուրախութեանցն նուազն¹² մատուցին արքային Պապայ, և առ հասարակ թըմբկահարք և սրնգահարք քնարահարք և փողահարք, իւրաքանչիւր արուեստօք պէսպէս ձայնիւք բարբառեցան: Եւ վահանաւոր լեզէոնին հրաման հտուն. և մինչ դեռ թագաւորն Պապ զուրախութեան գինին ունէր ի մատունս իւր, և նայէր ընդ պէսպէս ամբոխ գուսանացն, ահակ ձեռամբն յարմուկն՝ յոր լեցեալ բազմեալ էր՝ ունէր տաշտ ոսկի ի մատունս իւր, իսկ աչ ձեռնն եղեալ էր ի դաստապան նրանին՝ զոր կապեալն էր յաշու ազդերն իւրում, և մինչ դեռ բերանն ի բաժակին էր յըմպին, և աշօքն յառաջ կոյս պշուցեալ հայէր ընդ պէսպէս ամբոխս գուսանացն, հրաման լինէր ակնարկելով զօրացն Յունաց: Եւ լեզէոն սակրաւորքն երկու ի թիկանց կուսէ կային ի սպասու ոսկիկմբէ վահանօքն յանկարծօրէն կից ի վեր առեալ¹³ զսակուրսն, զարկանէին թագաւորին Պապայ. մին կշիռ զուլն հարկանէր¹⁴ սակրան, և միւսն ևս սակրաւորն զաշ թաթ ձեռնին՝ որ կայր ի վերոյ դաստապանի նրանին՝ հարկանէր, կտրէր և ի բաց ընկենոյր: Անդէն ի բերանս տապալէր թագաւորն Պապ. և գինին տաշտին և արիւնն պարանոցին նովաւ հանդերձ ի վերայ բաժակակալ սկըտեղն անկանէր առ հասարակ. և անդէն սատակէր թագաւորն Պապ: Ընդ շփոթելոյ տաճարին խռովութեան¹⁵ Գնէլ տէր գաւառին Անձևացեաց յօտն կացեալ յիւրմէ բազմականէն, հանեալ զիւր սուսերն՝ հարկանէր զմի ի լեզէոնաց անդի սպանանէր, յայնցանէ՝ որ հարին¹⁶ զթագաւորն: Ապա Տէրէնդ զօրավարին Յունաց զիւր սուսերն հանեալ ածէր¹⁷, տարակաց ի զխոյն Գնելոյ զսկաւառակն զխոյն ի վե-

յ աշացն ի բաց ընկենայր¹⁵: Եւ ալ ինչ որ ոչ կարաց յանդնել տանել ընդ նոսա և ոչ ինչ:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, 18)

յստեղ՝ երես դարձրեց
ործածված է փոխել: շուտ աւել իմաս-
ով
բայ տուր—ետ տուր
տեղար ինչ առնել—խոսվումը լին աս-
աչ բերել
յստեղ՝ թեև, թեւեւ
դին ի մտի—հորդորեցին
աց... գործեալ—հացկերույթ սարքե-
ին
տնէին կազմութիւն պատրաստութեան
-ամեն բան կազմել պատրաստել էին
նախորդով և հայցականով տնորոշ
երբայր նստատակի պարագա՝ ուտելու
ըմպելու
շուրջ ի ներքոյ զորմովք խորանին
լատեալ պսակէին—ներսը, սենյակի
լատեների մոտ, շրջապատելով պահպա-
ում էին

- ¹¹ սոցիալէս և արտաքայ կազմէին ի ներ-
քոյ կուս վառեալք և ի վերոյ հանդերձ
զգնցեալք պատրաստէին—նայնպեա և
(սենյակից) դուրս պատրաստ կանդնած
էին լավ սպասադինված, իսկ վրայից
տովբարեան զգեստ հագած (զինվորներ)
¹² այստեղ՝ բաժակ, զամբ
¹³ կից ի վեր տունսլ—միասին վեր
բարձրացնելով
¹⁴ կշիռ զույն հորկանելք—ուղիղ վիշն
կտրեց
¹⁵ ընդ շիռքելոյ ստեմարին խոսվումեան
—երբ սեղանատանը ազմուկ և շփո-
թություն ընկալ
¹⁶ յալցեանէ՝ որ հարին—երանցից (զին-
վորներից) մեկին, որը խփել էր
¹⁷ այստեղ՝ խփեց
¹⁸ ի քաց ընկնայր—շուտ տվեց

ՈՒԱ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 110. Հովույման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	մատանի	մատանիք
Հ.	(զ)մատանի	(զ)մատանիս
Ս. Տ.	մատանւոյ	մատանեաց
Բ.	ի մատանւոյ	ի մատանեաց
Գ.	մատանեաւ	մատանեալք(օք)

Այս հովույման դեպքում բառավերջի ի ձայնավորը ո հովովիչից ա-
սջ գառնում է ւ, իսկ ա-ից առաջ՝ ե:

Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է ի(յ) նախորդով և
լակի անորոշ հայցականով, իսկ հոգնակին ի(յ) նախորդով և հոգնակի
նորոշ հայցականով՝ ի թշնամի=թշնամու մեջ, ի թշնամիս=թշնամի-
ւրի մեջ:

Մի քանի բառերի հզակի ներգոյականի իմաստը, որոնք տրականում ունենում են նաև ոչ վերջավորությունը, սովորաբար դրսևորվում է ի(յ) նախդրով և ոչ վերջավորությամբ տրականով՝ տեղուշ—ի տեղուշ=տեղում, այգուշ—յայգուշ, կղզուշ—ի կղզուշ և այլն:

§ 111. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Ի-ով վերջացող բազմավանկ բառերը (բացառություն են կազմում ցի վերջածանց ունեցող և հոգի, ոգի, ոսկի, սրղի բառերը, որոնք ենթարկվում են Ո պարզ հոլովման, տե՛ս § 103)՝ աղանի, այգի, անդրի (=արձան), ապակի, արքունի, գարի, գեթանդի, գերի, գինի, գոլորշի, գօտի, եկեղեցի, թշնամի, ժերունի, մորթի, շոգի, ոգնի, սլատանի, փոշի և այլն:

բ) Ենի, ոտի, ունի վերջածանցով բառերը՝ առիծենի, ձիթենի, թղենի, ցնցոտի, թագունի, տիրունի, Մաբատունի, Տիգրանունի և այլն:

գ) Ունի-ով վերջացող հատուկ անունները՝ Ամատունի, Արշակունի, Բագրատունի, Մանդակունի, Խոտխոտունի և այլն:

դ) Իֆ-ով վերջացող մի շարք անհզական հասարակ և հատուկ անուններ՝ արգասիք (արգասեաց), երախտիք, ընթրիք, հարսանիք, տանիք, կեղծիք, շարիք, Տմորիք (Տմորեաց), Աղձնիք, Սինիք և այլն:

Վարժություն 78. Հոլովել Ո-Ա հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

եղևնի, մորի, կենդանի, մարի (=էգ թռչուն), արմաւենի, պատասխանի, չորի, Արծրունի, Տաճատունի, կարծիք, Աղձնիք:

Վարժություն 79. Թարգմանել, որոշել Ո-Ա հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը:

Լուսնային դձնոս և զերեւոս ի փոշույ: Ո՞ւր է տերևն թզենույ, ո՞ւր է ողկոյզն այգույ: Պատրաստը դրմպելիսն արքայի յընտիր և համեղ գինեաց: Եւ այս էր պատճէն հրովարտակին զոր կնքեալ էր մատանեաւ թագաւորին: Եւ աքաղաղ՝ որ շրշի ի մէջ մարեաց սիգալով: Եւ քաղաքն էր ոսկի մաքուր՝ նման սուրբ և սպիտակ ապակույ: Զանային և ոչ կարէին հանել զվնասակար խոզնն յայգույ անտի: Ոչ ի մորենույ կթեն խաղող: Թագ կապեաց ի գլուխ նորա և ծիրանեօք զարդարեալ մեծացոյց զնա: Ամուրեացն և յայրեացն ասեմ: Եւ առաքեաց զժառայս իւր կոշիլ զհրաւիրեալսն ի հարսանիս:

Վարժություն 80. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել՝ ա ենթակետիցը սեռական և տրական, բ-իցը՝ բացառական, գ-իցը՝ գործիական հոլովներով, իսկ դ-իցը՝ ի(յ) նախդրով և համապատասխան հոլովով՝ ներգոյականի նշանակությամբ:

ա) Իսկ ավրագղատ թագաւորն պատգամ յղէր (պատասխանի)-ն սո զօրավարն Մանուէլ: Ելէ՞ք ի լեառն և բերէ՞ք տերևս (ծիթենիք), և ուերևս (արմաւենիք): Եւ անզգայ յարձակմամբ յաւարի առնուլ փութա-
ին զգանձս սուրբ (եկեղեցիք)-ն:

բ) Արկանէ կալ (գարի): Պատմեաց մի ոմն (մանկտի) անտի: Որք ունէին զկանայս (այլազգիք)-ն:

գ) Մի՛ արբենայք (գինի): Սկսան այնուհետև պատրել զոմանս (կա-
ւասի) և զոմանս ողորական բանիւք: Միով (զօտի) ճշմարտութեան պըն-
չեցին զմէջս:

դ) Ատրուշանս շինէին ի քաղում (տեղիք): Պատմեցէք (կղզիք) հե-
ւաւորս: Բերէին և դնէին ի սուրբ (եկեղեցիք)-ն:

Վարժարանս Կ1. Թարգմանել գրաբար:

Թգննու տերևները դեղին են: Հանդերձները վնասվում են փոշուց: Կրտաշեսի հրամանով բնակվեցին Տմորիքում: Ապակու բեկորները փայ-
ում էին արևի ճառագայթներից: Թագավորը հրովարտակը կնքեց մա-
ռանիով: Ամբարները պիտի լցնեն զարիով և ցորենով: Քաջալերում էր
պատանիներին քաջաբար մարտնչել: Մերուհիներից լսում էին իմաստուն
նրատներ: Մանգաղներով և գերանդիներով կհնձեք արտերը: Բազում
ոռելիքից զողեր և ավազակներ էին գալիս Արշակավան: Ծրգում և պա-
ռում էր պատանիների հետ:

**Յաղագս Յոհաննու եպիսկոպոսի, և վարուց Աորա, և անմտու-
ռեանն և շաղաշուտ խօսիցն և գործոցն, և նշանացն՝ որ յաստուծոյ
յ վերայ Աորա եղեմ:**

Այլ՞ Յոհան եպիսկոպոս, որդի Փառինայ հայրապետի, հինաւուրց⁸.
Թէ արժան իցէ զնա կոշիլ եպիսկոպոս: Եւ էր սա այր կեղծաւոր, և երե-
ւեցուցանէր ինքն զանձն իւր՝ մարդկան պահող և խորզահանդերձս. մինչ
լի մոյգս անգամ ոչ ազանէր, այլ զամառն՝ հետկով պատէր, և զմեռն⁹
կեմով: Եւ յազահութեան առաւել շափոյ էր հեղեալ, և ոչ կարէր տալ
լազահութիւն իւր ընդ երկիրդին աստուծոյ՞. այնչափ ինչ զի զիրս անար-
եանս և չհաւատալիս գործէր:

Զի էր երբեմն դիպեալ ի ճանապարհի ուրեմն⁷, զի նստէր նա ի
չրաստու վերայ և գայր. եկն դիպեցաւ սմա օտար պատանի մի աշխար-
հական հեծեալ ի ձի, սուսեր ընդ մէջ, թուր զգօտույ, աղեղնակապարճ
չմիջով. լուացեալ զհերս իւր օծեալ մերձեալ⁶, վարսակալ եղեալ ի զը-
ուիս իւր, և օգիկ արկեալ զուսովք իւր. և գայր զճանապարհս իւր. թերևս
յաւազակութենէ, Իսկ ձին՝ յորում հեծեալ՝ մեծ հասակաւ, և էր զունա-

ւոր, գնացող, մինչ զի ի բացէ տնտանէր եպիսկոպոսն Յոհան զծին մեծապէս զարմացեալ՝ ականակառոյց լինէր⁹։ Ապա իբրև եկն մերձեցաւ հեծեալն մօտ ի նա անդր, ապա սպասեալ Յոհաննո՛ւ բուռն հարկանէր զերասանակաց ձիոյն, և ասէր. «Է՛ջ դու վաղվազակի ի ձիոյ այտի, զի բանք են ինձ ընդ քեզ»¹⁰, Ասէ այրն. «Զի ոչ դու զիս գիտես և ոչ ես զքեզ, զինչ այն բանք իցեն, զոր դու ընդ իս իցես խօսելոյ»¹¹։ Մանաւանդ զի այրն արեւալ ևս դիպեցաւ, և շատ յամտեաց այրն իջանել ի ձիոյն։ Ապա բռնադատեաց զնա Յոհան, իջոյց ի ձիոյ անտի. ի առ տարաւ զնա մեկուսի ի ճանապարհէն։ Եւ առնն խոնարհել հրամայէր և ասէր. «Զբրիցութեան ձեռն ղնեմ ի վերայ քո»։ Իսկ նա տայր պատասխանի զանձնէն¹², եթէ «Այր աւազակ սպանող շարագործ և խառնագնաց լեալ ի մանկութենէ իմմէ, հա ոչ ինչ եմ արժանի այդպիսի իրաց. և այժմ դեռ ի նմին գործ կամ»։ Եւ շատ ի վէպ եկեալ¹³ յամառէր, և նա ևս շար քան զնա։ Ապա բռնաբար զգետնեալ զայրն, ղնէր Յոհան զձեռն իւր՝ առնել զնա երէց. և յարուցեալ հրամայէր լուծանել զհանգոյցս մեկնոցին, և արկանել նմա ազարողոն։ Եւ ասէր. «Ե՛րթ ի գեւղ քո, և լիջի՛ր դու անդ երէց զեղջն՝ ուստի ես»։ Եւ անգամ ոչ գիտէր զայրն թէ յորմէ գեղջէ իցէ։ Ինքն Յոհան մատուցեալ բուռն հարկանէր զձիոյն, և ասէր. «Այս ինձ կօշիկք լիցին, փոխանադ զի երէց արարի զքեզ»։ Իսկ այրն յամառեալ ի վերայ ձիոյն շառնոյր յանձն տալ. ապա բռնաբար յինքն հանեալ¹⁴ զծին, և զայրն արձակեաց։ Եւ այս ամենայն իրքս վասն ձիոյն եղեն։

Ապա այրն թէ ոչ կամօք՝ աղէրողոն արկեալ, գնայր ի տուն իւր, և Երթեալ մասանէր ի մէջ ընդանեաց իւրոց, ասէ ցկին իւր և ցընդանիս. «Արի՛ք յաղօթս կամք»¹⁵, Եւ նոքա ստեն. «Մոլիս դու, դե՛ւ ուրեմն հարաւ ի քեզ»։ Իսկ նա ստէ. «Արի՛ք կամք յաղօթս, վասն զի երէց եմ»։ Իսկ նոքս զարմացեալ, մերթ շիկնէին, մերթ ծիծաղէին. մինչև բազում անգամ յամառեալք, ապա ուրեմն հաւանեցան կալ յաղօթս ընդ նմա։ Ապա ասէ կինն ցայրն իւր. «Ո՛ր դու երախայ էիր, և չէիր մկրտեալ»։ Ասէ այրն ցկինն իւր. «Ապշեցոյց, լետ յիշել. և ոչ ես յիշեցի զայդ ասել ցնա. զիս երէց արար, և ձին ստեճաւ թամբաւ առ և անց»։ Եւ ասեն ցայրն ընդանիքն իւր. «Յարիցեն»¹⁶ անդրէն գնացես առ եպիսկոպոսն, և ասասցիս. «Մկրտեալ չէի. զի՞ արարեր զիս երէց»։ Իսկ նորա¹⁷ յարուցեալ ղնացեալ առ եպիսկոպոսն, ասէ ցնա. «Ես մկրտեալ չէի, զի՞ արարեր զիս երէց»։ Եւ ասէ Յոհան. «Սափորով միով ջո՛ւր բերէք»։ Եւ առնալ զշուրն էարկ զգլխով նորա, և ասէ. «Ե՛րթ, մկրտեցի զքեզ»։ Եւ արձակէր զայրն վաղվազակի յիւրմէ։

(Փառաստ Բուզանդ, 6-րդ, Ը)

⁹ Եշանաղն — այն հրաշքների

¹⁰ օժանդակ բայը (էր) զեղչված է՝ այլ էր

այստեղ՝ նախկին
 բանձն իւր իրեն
 շումառն — ամառներ. դձմեռն — ձմեռներ
 ոչ կտրել, տալ զապահաւթին իւր ընդ
 իրկիւղին աստուծոյ — բառացի՝ չէր կա-
 տարանում իր ապահաւթյունը տալ աստ-
 ծու երկյուղի փոխարեն, այսինքն՝ իր
 սպահաւթյունից աստուծուց երկյուղ չունէր
 ցի չէր երբեմն զիւզիւղ ի ճանապարհի
 ուրեմն.. մի ունդում պատահեց մի ճա-
 նապարհի վրա
 մերձեալ, այստեղ՝ հարդարած
 սկնակասոյց լինէր — այքը վրան մնաց

¹⁰ քանք են ինձ ընդ թեզ — քեզ հետ խո-
 տելիք ունեն՝
¹¹ փի. խօսելոց
¹² զանձնէն — իր մասին
¹³ ի վէջ գալ — վիճել, հակառակվել, դիմ
 կանդնել
¹⁴ յինքն հօսել — խել, հափշտակել
¹⁵ ներկան ապտանու իմաստով՝ ազոթք
 անենք
¹⁶ յարցիւն — վեր կկենաս
¹⁷ սեռական հոլովով ենթակա՝ անցյալ
 դերբոյի մաս: Պետք է թարգմանել ուղ-
 զականով՝ ես

ԴԱՍ ՑԱՄՆՈՒԹԵՐՈՐԿ

ԱՆԿԱՆՈՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄՆԵՐ

§ 112. Անկանոն կամ զարտուղի հոլովման բառերը, շնայած ունեն
 սլովման որոշ օրինաչափություններ, շեղվում են հոլովման սովորա-
 ան կանոններից և հանդես են գալիս հոլովական հատուկ ձևերով:

Անկանոն հոլովման ենթարկվող բառերն են՝ այր (= սղւամարդ),
 վր (= ցերեկ), Այս բառերի մեջ հոլովիչններն առանձին կամ բուրբ հո-
 վններում նույնանում են արմատական ձայնավորների հետ:

Ներդրական հոլովի իմաստը դրսևորվում է ընդհանուր ձևով՝ հղա-
 ին հզակի արականով, իսկ հոգնակին՝ հոգնակի հայցականով և ի(յ)
 ախորով:

ՀՈՒՈՎՄԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

1. Այր

2. Տէր

	Եզակի	Հսգնակի	Եզակի	Հոգնակի
՚ի.	այր	արք	տէր	տնարք
	(զ)այր	(դ)արս	(զ)տէր	(դ)տնարք
՚, S.	առն	արանց	տնառն	տնարց, տնրանց
՚.	յառնէ	յարանց	ի տնառնէ	ի տնրանց, ի տնրանց
՚.	արամբ	արումբք	տնրամբ	տնրամբք

Այր, տէր բառերի նման հոլովվում են նրանցով բարդված բառերը՝ սկեսրայր—սկեսրառն (նաև՝ սկեսրայրի, ի սկեսրայրէ), քեռայր—քեռառն, տանուտէր—տանուտեառն, պարտատէր—պարտատեառն (նաև՝ պարտատիրի, պարտատիրաց), գաւառատէր:

3. Հայր

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	հայր	հարք
Հ.	(զ)հայր	(զ)հարս
Ս. Տ.	հաւր(հօր)	հարց, հարանց
Բ.	ի հաւրէ (ի հօրէ)	ի հարց, ի հարանց
Գ.	հարբ, հարամբ	հարբք, հարամբք

4. Մայր

5. Եղբայր

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	մայր	մարք	եղբայր	եղբարք
Հ.	(զ)մայր	(զ)մարս	(զ)եղբայր	(զ)եղբարս
Ս. Տ.	մաւր(մօր)	մարց	եղբաւր (եղբօր)	եղբարց
Բ.	ի մաւրէ (ի մօրէ)	ի մարց	յեղբաւրէ (յեղբօրէ)	յեղբարց
Գ.	մարբ	մարբք	եղբարբ	եղբարբք

Հայր, մայր, եղբայր բառերի նման հոլովվում են նրանցով բարդված բառերը՝ նախահայր, նախամայր, տիրամայր, հօրեղբայր և այլն:

6. Քոյր

7. Կին

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	քոյր	քորք	կին	կանայք
Հ.	(զ)քոյր	(զ)քորս	(զ)կին	(զ)կանայս
Ս. Տ.	քեռ (քուեր)	քերց (քուերց)	կնոջ	կանանց,
Բ.	ի քեռէ	ի քերց		կանաց
Գ.	քերբ	քերբք	ի կնոջէ	ի կանանց,
				ի կանաց
			կանամբ	կամ կանամբք
			կնաւ	

Քոյր բառի նման հոլովվում են նաև հօրաքոյր (հօրաքեռ), մօրաքոյր (մօրաքեռ) բառերը, իսկ կին բառի նման՝ առնակին բառը

8. Տիկին

9. Գիւղ

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
Ի.	տիկին	տիկնայք	գիւղ	գիւղք
	(գ)տիկին	(գ)տիկնայս	(գ)գիւղ	(գ)գիւղս
S.	տիկնոջ	տիկնայց, տիկնաց	գեղջ	գիւղից
	ի տիկնոջէ	ի տիկնայց, ի տիկնաց	ի գեղջէ	ի գիւղից
	տիկնամբ տիկնաւ	կամ տիկնամբք	գիւղիւ	գիւղիւք

10. Աւր (օր)

11. Տիւ

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
Ի.	աւր(օր)	աւուրք	տիւ	տիւք
	(գ)աւր (գօր)	(գ)աւուրս	(գ)տիւ	(գ)տիւս
Ի. S.	աւուր	աւուրց	տուրնչեան	—
Ի.	յաւրէ (յօրէ)	յաւուրց	ի տուրնչենէ	—
	աւուրք	աւուրքք	տուրնչեամբ	—

Տիւ բառը հոգնակի թվում ունի միայն ուղղական և հայցական հո-
ւովածնեբրը:

Վարժարան 82. Թարգմանել, որոշել անկանոն հոլովման քառե-
ի հոլովն ու թիվը:

Ի մարց իւրեանց պահանջէին հաց և գինի: Կանայք յարանց իւ-
եանց, և մանկունք ի հարց իւրեանց, և մարք ի բերանոյ տղայոց իւ-
եանց յափշտակէին զկերակուրն: Մինչև դոսկերս անգամ հարցն բրեաց՝
գերեզմանաց: Ոչ որ կարէ երկուց տերանց ծառայել: Նման է առն,
բ շինիցէ տուն ի վերայ հողոյ առանց հիման: Շունք կերակրին ի
կշրանաց անկելոց ի սեղանոյ տեառն իւրեանց: Բայց մնաց Աթանա-
նի որդի ի Բամբըշնէ ի քեռէ թագաւորին: Իսկ թագաւորն Տրդատիոս
անդերծ միաբանութեամբ կնաւ իւրով Աշխէն տիկնաւ, և քերք իւրով
տարովիդիտով, հրաման ետ ի ժողով կոշի միաբանութեամբ ամե-
այն զօրաց իւրոց: Որ էր ի գաւառէն Բագրեանդայ, ի գեղջէն որ կոչի
Ղեզեակ: Յայն աւուրսն երկիրն ի շարժմանէ ոչ դադարէր: Իբրև զա-
եւ յայնպէս խորտակեաց զամենայն ոսկերս իմ, զի ի տուրնչենէ մինչև

ի գիշեր մատնեցայ: Ելէ՛ք ամենաքն արք պատեղազմողք: Հրամայեաց
և յամենայն գեւղս վանս շինել:

Վարժություն 83. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը
դնել համապատասխանաբար սեռական և տրական, բացառական, գոր-
ծիական հոլովներով:

ա) Եւ արկանէ գրգռութիւն ի մէջ (եղբարք): Պատմեաց (հայր)
իւրում, և (եղբարք) իւրոյ: Եւ էր նա կին Գարեգնի (տէր)-ն Ուշտունեաց
գաւառին: Ծառս զգինդսն և զապարանջանսն ի ձեռսն (քոյր) իւրոյ: Եր-
թային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն (արք) և (կա-
նայք): Նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից (այր), որ սիրմանիցէ սերմն
բարի յագարակի իւրում:

բ) Յովք (գիւղք) հարկս տոնոյր: Արհմն և Որմիլդ (հայր) ծնան
և ոչ (մայր): Մի՛ ստանար նախատինս (արք) շարաց: Գնային (գիւղ)-ն
լաւեանայ:

գ) Տունն լի էր (արք) և (կանայք): Այր ոմն Անանիա տնուն հան-
դերձ (կին) իւրով Սափիրաւ վաճառեաց ազարակ: Կոյսք ի կուսաստա-
նաց (մարք)-ն հանդերձ ի հրապարակս հազանէին: Սատակէ զամե-
նայն ծնունդս Արգամայ հանդերձ (հայր)-ն:

Վարժություն 84. Թարգմանել գրաբար:

Իմ քույրերն ու եղբայրները բնակվում են գյուղում: Երեխաներին
խնայելով մայրերի գրկից: Սպարապետը եղբայրներով և քույրերով հան-
դերձ վերադարձավ իր (իւր) երկիրը: Հայտնի՛ր քո (քում) հորն ու մորը:
Կանայք բաժանվում էին իրենց (իրեանց) ամուսիններից: Մշակում էր
իր (իւրոյ) տիրույ ալգին: Որդին սիրվում է հոր և մոր կողմից: Կա-
նանց և սղամարդկանց, ծերերին և երեխաներին գերի էին առնում:
Ուրախությամբ անցան իմ (իմոց) կյանքի օրերը: Հրաման ունեին գյու-
ղերում շինել ատրուշտներ:

վերադառնալ—դառնալ

անցնել—անցանել

ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՐԻՆ՝ ՅՈՂԱՆՈՒ

Երբեմն² սոյն Յոհան անցանէր առ յալգեօք ուրումն³. և էր ժամա-
նակն զսյգիսն յատելոյ: Աղաղակէր⁴ առ նա այլ մի յայգույն, և ասէ.
«Օրհնեա՛, տէր եպիսկոպոս, զմեզ և զայգիսս»: Ասէ Յոհան. «Փուշ և
տատասկ բուսցի»: Ասէ այլն. «Ի մարմինդ քո բուսցի փուշ և տատասկ:

որհանակ զի. տարապարտուց անիծանեա զմեզ»։ Եւ եղեն նշանք յաս-
 ուծոյ. զի իբրև շոգաւ՝ եպիսկոպոսն ի վանս իւր, հասին հարուածք
 վերայ նորա, սկսաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ նորա որպէս
 փուշ հարկանել⁶։ Եւ մեծապէս շտապեալ անկեալ ի տանքանս լարա-
 սրս հարուածոց, և ի մեծ տագնապի կայր աւուրս բազումս։ Ապա
 լեաց կոշեաց առ ինքն զայգորդն, աղաչեաց զնա առնել ի վերայ նո-
 ա⁷ աղօթս, զի փրկեսցի նա ի ցաւոցն։ Այգորդն ասէր. «Իսկ ես ո՞վ եմ,
 ի կարեմ զոք⁸ օրհնել կամ անիծանել։ Թող թէ՞ զայր եպիսկոպոս»։
 սկ նա բռնադատէր զնա յայնժամ. մինչև յառնէր այգորդն կայր յա-
 օթս և ասէր. «Տէր աստուած, դու գիտեա՛ զի ես այր մեղաւոր եմ և
 նարժան, ոչ գիտեմ զազմուկս՝ յորում ըմբռնեցայս¹⁰. դու փրկեա՛ զիս
 սյս ի շարէս¹¹, զի ասեն՝ թէ զայր եպիսկոպոս դու անիծեր, և ասեն
 ո բանիւ եղև։ Զի լաւ էր ինձ մահ, քանզի չգիտեմ զայս՝ զոր ինչ
 հնէն¹² ասեն»։ Եւ զայս ասացեալ՝ անդէն քժշկեցաւ եպիսկոպոսն, և
 կսաւ յամենայն մարմնոցն փուշն ի բաց թափել. և էր իբրև զփուշ
 ոտոց. վաղվազակի յարուցեալ ողջացաւ յախտէն։

(Փաւստոս Բուզանդ, 6-րդ, Թ)

նորին—նույն
 մի անգամ
 առ այգեօք ուրումն—մեկի այգիների
 մոտով
 գործածված է անք. կատարյալի իմաս-
 տով՝ հայն տվեց
 շոգաւ—գնաց
 սկսաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ
 նորա որպէս զփուշ հարկանել—նրա

մարմնի բոլոր անդամներն սկսեցին
 ծակծկվել. կարծես փշից
⁷ այստեղ նշանակում է՝ իր
⁸ զոր—մեկին
⁹ Թող թէ—այն էլ
¹⁰ ոչ գիտեմ զազմուկս՝ յորում ըմբռնե-
 ցայս—չգիտեմ ինչպե՞ս ընկա այս փոր-
 ձ նրի մեջ
¹¹ նախդիրը կրկնված է
¹² գինէն—իմ մասին

ՀԱՄԱՆՈՒՆ ԲԱՌԵՐԻ ՀՈՒՎՈՒՄԸ

§ 113. Համանուն բառերն ընդհանրապես ենթարկվում են տարբեր
 չլուծմաների, իսկ որոշ դեպքերում հոլովվում են նույն հոլովմամբ։

ա) Տարբեր հոլովում ունեցող համանուն բառերի օրինակներ.

յր, առն, արամբ (= տղամարդ)

յր, այրի, այրիւ (= քարանձավ)

այլ, գայլոյ, գայլով (= գայլ զագանը)

այլ, գայլի, գայլիւ (= բերանակալ)

ար, դարու (= 100 տարի)

Գար, դարի, դարիւ (= բարձր տեղ, դարավանդ)
 Խաղ, խաղու կամ խաղոյ, խաղով (= խաղալը, այլև՝ ծաղր, կատակ)
 Խաղ, խաղի, խաղիւ (= խաղաղ՝ ծանծաղ ջուր, ճահիճ)
 Կար, կարոյ, կարով (= կարելը, այլև՝ պարան)
 Կար, կարի, կարիւ (= կարողութիւն)
 Հազար, հազարոյ, հազարով (= մասով բույսը)
 Հազար, հազարի, հազարաւ (= 1000)
 Հոր, հորոյ, հորով (= փոս)
 Հոր, հորի, հորիւ (= փեսա)
 Մայր, մաւր (մօր), մարբ (= մայր)
 Մայր, մայրի, մարիւ (= մայրի ծառը)
 Որթ, որթոյ, որթով (= խաղողի տունկ)
 Որթ, որթու (= հորթ)
 Սան, սանու կամ սանի (= սան, սանիկ)
 Սան, սանի, սանիւ (= կաթսա)
 Փող, փողի, փողիւ (= պարանոց, վիզ)
 Փող, փողոյ, փողով (= մանր դրամ)
 Օդ, օդոյ, օդով (= օդ)
 Օդ, օդի, օդիւ (= ոտնաման)

բ) Նույն հոլովում ունեցող համանուն բառերի օրինակներ.

Բայ, բայի, բայից (= խոսքի մասը)
 Բայ, բայի, բայից (= գաղաններ՝ հատկապես արդի որդ)
 Նուազ, նուազի, նուազաց (= երգ, տաղ)
 Նուազ, նուազի, նուազաց (= գավաթ, բաժակ)
 Սարգ, սարգի, սարգից (= դափնի ծառը)
 Սարգ, սարգի, սարգից (= սարգ միջատը)
 Սարգ, սարգի, սարգից (= սարյակ թռչունը)

Վարժութիւն 85. Թարգմանել, գտնել համանուն բառերը՝ որոշելով նրանց հոլովումը, հոլովն ու թիվը:

Խնում գահունս աղբերաց: Մի՛ մերժեր զխրատ մօր քու: Եւ զար-
 դարեաց զտունն ակամբք պատուականօր: Առնուն զջուրս ծովուն գա-
 դին և զդռնն, արկանեն ի սանս: Ժողովէր բովանդակ գամենայն ոս-
 կերս սանին: Ահա ես բնակեմ ի տան մայր փայտից: Բազում գայլք
 շրջին ի հանդերձս գառանց: Եւ ետ կապել զնա ձեռս յետս, և արկանել
 գայլ ի բերան նորա: Գործ մի մեծ է՝ այր հաւատարիմ գտանել: Փա-
 խըստեալս արկանէ յամուր այրս ի գաւառին Մանանաղոյ: Օձ ի բոյն
 հաւուց ձազուց դիմեացէ: Բայց Տիրան հաւն նորա պատգամս խիստս

յղեաց առ որդի իւր Արշակ: Առաքէ զՍմբատ ասպետ, զհայր Բագարատայ՝ ածել զկոյսն Աշխէն՝ դուստր Աշխադարայ: Ի թիկանց կուսէ լեռինն Մասեաց շինեաց ձեռակերտ:

Եւ կապել—կապել թվեց

ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՐԻՆ ՅՈՂԱՆՆՈՒ

Սոյն Յոհան եպիսկոպոս՝ որդի Փառինայ յորժամ երթայր առ Թագաւորն՝ Հայոց, խաղակատակ լինէր² նոցա. որպէս³ խաղալով² զանձն իւր կրթէր յագահութեան, որում ծարաւեալ պասքեալ փափաքէր⁴, սակայն միահանէք այն էին նորա⁵: Ի շորք անկեալ յոտս և ի ձեռս⁶ սողէր առաջի Թագաւորացն, և զուլտու դձայն⁷ ածէր կառաշելով, զօրէն ուղտու այնպէս փարելով⁸: Ընդ կառաշելն⁹ ապա մի մի բան խառնելով առնէր ի ձայն կառաշելոյն, աւելով՝ թէ «Ուղտ եմ, ուղտ եմ, և զարքայի զմեզս⁷ բառնամ. դիք¹⁰ ի վերայ իմ զմեզս արքայի, թող բառնամ»: Իսկ Թագաւորքն զմուրհակս զիւղաց կամ զագարակաց գրեալ և կնքեալ դնէին ի վերայ ողինն Յոհաննու փոխանակ ընդ մեղաց իւրեանց. և ի Թագաւորացն Հայոց ստացաւ իւր զեւղս և ագարակս և գանձս յուղտն լինելոյ և զմեղսն բառնալոյ ըստ բանիցն: Այսպիսի էր այրս Յոհանս կապեալ լրոժողութեան¹¹ և յագահութեան զամենայն աւուրս կենաց իւրոց. զայսպիսի գործս գործէր վասն ագահութեան, որ շէր արժան:

(Փաւստոս Բուզանդ, 6-րդ, Ժ)

իկն. Թագաւորսն
խաղակատակ լինել — խեղկատակութիւն՝ միմոսութիւն անել. խաղալ այստեղ՝ ծամածոսութիւն՝ միմոսութիւն անել
այստեղ՝ այսպէս, որինակ
որում ծարաւեալ պասքեալ փափաքէր — որին անհագարար փափագում էր
սակայն միահանէք այն էին նորա — և
(այդ խեղկատակութիւնները) նրան իբրև միջոց էին ծառայում

² Ի շորք անկեալ յոտս և ի ձեռս — ստորերի և ձեռքերի վրա ընկած, լորեքթաթ
³ որպէս ի կրկնում է
⁴ չըրելով, ման գալով
⁵ ընդ նախորդ և հայցական հոլովով սեռորշ զերրայն իբրև ծամանակի պարագո՝ կառաշելոյ, կառաշելու ծամանակ
⁶ դիք — դրեք
⁷ կապեալ լրոժողութեան — վարակված ժըլատութեամբ՝ կծծիութեամբ

ԴԱՍ ՏԱՍԽԻՆԵՐՈՐԴ

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԻ ՀՈՂՈՎՈՒՄԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 114. Գրաբարում հոլովվում են անորոշ, անցյալ և ենթակայան ղերբայները, ըստ որում անորոշ ղերբայը հոլովվում է միայն ե-

զակի թվով, իսկ անցյալ և ենթակայական դերբայները՝ և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թվով: Անորոշ և անցյալ դերբայները հոլովվում են արտաքին թեքման *Ո* պարզ, իսկ ենթակայականը՝ *Ի*-Ա խառն հոլովմամբ: Ուրիշ դուքայն բայերի ու խոնարհիչը թեք հոլովներում սղվում է (*թողուլ*—*թողուց*), իսկ անցյալ դերբայի եւս երկբարբառը դառնում է *ե* (*մնացեալ*—*մնացելոյ*): Հոլովման օրինակներ.

եզակի

ՈՒ.	տեսանել	հնացեալ	պատերազմող
Հ.	(զ)տեսանել	(զ)հնացեալ	(զ)պատերազմող
Ս. Տ.	տեսանելոյ	հնացելոյ	պատերազմողի
Բ.	ի տեսանելոյ	ի հնացելոյ	ի պատերազմողէ
Գ.	տեսանելով	հնացելով	պատերազմողաւ

Հոգնակի

ՈՒ.	հնացեալք	պատերազմողք
Հ.	(զ)հնացեալս	(զ)պատերազմողս
Ս. Տ.	հնացելոց	պատերազմողաց
Բ.	ի հնացելոց	ի պատերազմողաց
Գ.	հնացելովք	պատերազմողաւք(օք)

§ 115. Դերբայներից անորոշը և ապառնին ունեն միայն անկախ գործածություն, իսկ անցյալ և ենթակայական դերբայները կարող են գործածվել և՛ գոյական անունների հետ, և՛ անկախ:

Անցյալ և ենթակայական դերբայները գոյական անունների հետ գործածվում են թե՛ նախադաս, թե՛ ետադաս: Նախադաս գործածվելիս այս դերբայները հոլովով ու թվով սովորաբար լին համաձայնում իրենց գոյական լրացյալների հետ, իսկ ետադաս գործածության դեպքում համաձայնում են, օրինակներ՝ Մի՛ ընկղմեսցի նաւ հաւատոց միւրոց ի մէջ ալեկոծեալ ծովու մեղաց (Ծղիշէ, էջ 152): Կանքեղիւ վառելով... զսուրբն յուղարկեցին (Բուզ., 5-րդ, ԻԳ): Որ իշին ի գծոխս պատերազմօղ զինուոն իւրեանց (Ծղիշէ., ԼԲ, 27): Մի՛ լինիք ընկեր առն բաւկացողի, ընդ բաւկամի զայրացողի մի՛ քնակեր (Առախ., ԻԲ, 24):

§ 116. Երբ երկու կամ ավելի բայեր ունենում են նույն ենթական, սովորաբար նրանցից առաջինը դրվում է անցյալ դերբայով, որը թարգմանվում է աշխարհաբար կամ անորոշ դերբայի գործիական հոլովով, կամ հաջորդ դիմավոր բայի դեմքով ու թվով, օրինակ՝ Եւ մտեալ ի նաւսնց յայնկոյս և եկն ի քաղաք իւր (Մատթ., Թ, 1) = Եւ մտավ մտավ

(կամ մտնելով) անցավ այն կողմը և եկավ իր քաղաքը: Այս դեպքում հեթանոսական հաճախ դրվում է սեռական հոլովով և թարգմանվում աշխարհաբար ուղղական հոլովով, օրինակ՝ Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստուն բանս, զնաց յեզր գետոյն (Նոր., 2-րդ, Ծ) = Եւ Արտաշեսը լսելով այսպիսի իմաստուն խոսքեր, զնաց գետի ամիր: Նոցա բողբալ վաղվաղակի զնաւն և զհայր իւրեանց, զնացին զհետ նորա (Մատթ., Գ, 22) = Նրանք բողբելով նավը և իրենց հորը, զնացին նրա ետևից: }

Վարժութիւն 86. Թարգմանել, որոշել անորոշ, անցյալ և ենթակայական դերբայների հոլովն ու թիվը. դուրս գրել անցյալ և ենթակայական դերբայներն իրենց գոյական լրացյալների հետ միասին՝ բացատրելով, թե ինչպես են համաձայնել նրանք վերջիններիս հետ:

Զտիւ և զգիշեր ոչ դադարէր ի խրատելոյ և ի բողոքելոյ: Արեգակն ծագելովն և վերանալով և ի մուտս դառնալով, և լուսին ամմամբ լնլով և նուազելով: Զօրավարն Վաշէ կատարէր վաղվաղակի զսասցեալսն արքայի: Տացէ ինձ հաց ուտելոյ և հանդերձ զգնելոյ: Եւ արք պատերազմօղբ որ ածին աւար: Զամենայն մթերեալ թոյնն թափեաց ի բաց: Էառ իւր Արշակ զկիւնն սպանելոյն զՓռոսն ձեռն: Թունից և սպանող դեղոց աղբիւրս բղխիցէ: Զորս բաժանեաց Մովսէս յարանցն պատերազմողաց: Ա՛րբ սրտիւ զուարճացելով զգինի քո: Եւ ի բազմութենէ դիականալն անկեղոց՝ յատակ ջուրք գետոյն յարին դառնային: Եւ նեղելոց և տարակուսելոց օգնական և վերակացու, և ջատագով ամենայն զրկելոց լինէր նա: Զանալով զցալք և զցերեկ՝ թարգմանեաց զկտակարանս ամենայն: Ոչ որ արկանէ կապերտ անթափ ի վերայ հնացեալ ձործոյ:

Վարժութիւն 87. Հոլովել հետևյալ կապակցութիւնները՝ դրանք համաձայնեցնելով գոյական անունների հետ դերբայների գործածութիւնը կանոններից համապատասխան:

Այր պատերազմող, ծնեալ մանուկ, հայր ծերացեալ, հուր բորբոքեալ:

Վարժութիւն 88. Թարգմանել, ընդգծլա՞ծ քայերը դնել անցյալ դերբայով, իսկ ենթակայները՝ սեռական հոլովով:

Իսկ Արտաւազդ և Տիրան իմանալ զխորհուրդն նորա, դարան գործեալ յորս սպանին զՄաժան, զոր տարեալ թաղեցին ի Բազնացն աւանի իբր զքրմապետ: Առնուլ այնուհետև երանելին զհաւատացեալս իւր, դիմեալ իշանէր յանկարգ և յանդարման տէղիս Գողթան: Եւ իմանալ եղբար՛ք իշուցին զնա ի Կեսարիա: Եւ մտանել կարողիկոսն Հայոց հան-

դերձ երանելեալն Մաշտոցիւ առ թագաւորն Վռամշապուհ: Զայս տեսանել թագաւորն թուշանաց՝ ոչ հանդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ: Եւ նա (նորա) հրամայել կոչել զմոգսն և զամենայն աւագան դրանն: Եւ նա սիրով ընկալով զնա: Եւ նոքա (նոցա) տեսանել զհազարապետն և զգօրականսն, դադարեցին ի հարկանելոյ զՊապոս: Եւ նոքա լսել (լսեալ) զայս ի թագաւորէն՝ փութացուցանէին զնա:

Վարժութիւն 89. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով անցյալ դերբայով, իսկ ենթակաները՝ սեռական հոլովով:

Թագաւորն իր մոտ (առ ինքն) կանչելով նախարարներին՝ առատ պարգևներ տվեց (ես) նրանց (նոցա): Երանելին առնելով իր աշակերտներին, գնում է Սամոսատ քաղաքը: Թշնամիները ասպատակեցին, ավերեցին երկիրը: Նախարարները ստանալով կայսրի հրովարտակը, ընթերցում են այն գորքերի առջև (առաջի): Հովսեփը տեսնելով իր եղբայրներին՝ ուրախացավ: Իսկ նա բարկանալով, հրամայեց գլխատել նրանց (զնոսա): Նրանք բողբելով հայրենի երկիրը, փախան օտար աշխարհ:

ՅԱՂԱԿՍ ԱՊՍՏԱՄԱՐՈՒԹԵԱՆՆ ՀԱՅԿԱՅ

«Այս¹, ասէ՛, Հայկ գեղապատշաճ և անձնեայ, քաջազանգուր, խայտակն և հաստաբազուկ²: Սա ի մէջ սկայիցն քաջ և երևելի լեալ³, և ընդդիմակաց ամենեցուն, որք ամբառնային զձեռն՝ միապետել ի վերայ ամենայն սկայիցն և դիւցազանց: Սա խրոխտացեալ ամբարձ զձեռն ընդդէմ բռնաւորութեանն Բելայ, ի տարածանել ազգի մարդկան ընդ լայնութիւն⁵ ամենայն երկրի, ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն, անհուն խօլաց և ուժաւորաց: Քանզի անդ⁶ մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր, սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով՝ ջանային տիրել ի վերայ միմեանց. ուր պառլամունք ի դէպ ելանէին Բելայ⁷ բռնանալ ունել զամենայն երկիր: Որում⁸ ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Հայկայ, յետ ծնանելոյ զորդի իւր զԱրամանեակ ի Թարելոնի՝ շու արարեալ փնայ յերկիրն Արարադայ, որ է ի կողմանս հիւսիսոյ, հանդերձ որդւովք իւրովք և դստերօք և որդւոց որդւովք, արամբք զօրաւորօք, թուով իրեն⁹ երեքհարիւր, և այլովք ընդոճնօք և եկօք յարեցելովք ի նա¹⁰ և բոլոր աղխիւ: Երթեալ քնակէ ի լեոնտտին միում ի դաշտավայրի, յորում¹¹ սակաւք ի մարդկանէ յառաջագոյն ցրունելոցն դադարեալ ընակէին. զորս հնազանդ իւր արարեալ Հայկ՝ շինէ անդ¹² տուն բնակութեան կալուածոց և տայ ի ժառանգու-

թիւն Կազմեայ՝ որդւոյ Արամանեկայ»։ Այս արդարացուցանէ զանգիր հին ասացեալ զրոյցս։

«Եւ ինքն խաղայ, ասէ՞, այլով աղիւիւն բնդ արեմուտս»¹¹ հիւսիսոյ. գայ բնակէ ի բարձրաւանդակ դաշտի միում, և անուանէ զանուն լեռնադուշտին Հարթ, այս ինքն թէ հարթ են աստէն բնակեալք՝ ազգի տանն Թորգոմայ, Շինէ և գիւղ մի, և անուանէ յիր անուն՝ Հայկաշէն»։ Յիշի աստանօր ի պատմութեանս՝ ի հարաւոյ կողմանէ¹⁴ դաշտիս այսորիկ, առ երկայնանստիւ միով լերամբ¹⁵, բնակեալ յառաջագոյն արք սակաք, ինքնակամ հնազանդեալ¹⁶ գիւցազիւն։ Արդարացուցանէ և այս զասացեալ զրոյցս անգիրս։

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, Ժ)

¹ Հայկ բառի լրացումն է՝ այս Հայկը միշտ նկատու եւ խաղաւթութուն է

² Ծածանդակ բայը (էր) բացակայում է

⁴ լինիմ բայի անցյալ դերբայն է, գործածված է դիմավոր բայի (էր) իմաստով

⁵ բնդ լայնութիւն — լայնությամբ

⁶ անդ — այն ժամանակ

⁷ պատահմունք ի գէպ էլանէին թելայ — Բելին պատահաբար հարողվեց

⁸ որում — որին

⁹ իբրեք, այստեղ՝ մոտ, մտաւորապես

¹⁰ Եկօր յարեցելովք ի նա — նրան հարած եկվորենբով

¹¹ յորում — որտեղ

¹² անդ — այնտեղ

¹³ բնդ նախդիրը հայցական հոլովի հետ արտահայտում է ուղեորման իմաստ՝ զեպի հյուսիս-արեմուտք, կամ կարելի է ըմբռնել հյուսիս արեմուտքով նշանակությամբ

¹⁴ բացառական հոլովը եերգոյականի իմաստով՝ այս դաշտի հարավային կողմում

¹⁵ առ նախդիրը գործիական հոլովի հետ մտն իմաստով՝ մի երկայնանիստ լեռան մոտ

¹⁶ հնազանդեալ — հնազանդվեցին

ԴԱՍ ԶՄԱՆԵՐՈՐԴ

ԴԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 117. Գրաբարի դերանունները ութ տեսակ են՝ անձնական, ցուցական, ստացական, փոխադարձ, հարցական, հարաբերական, անորոշ, որոշյալ։

Գրաբարի որոշ դերանուններ հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ համապատասխան հոլովիչներով, իսկ որոշ դերանուններ՝ առանց հոլովիչների՝ արմատների յուրահատուկ փոփոխութուններով։ Նկատի ունենալով այդ փոփոխութունները, դերանունների հոլովումը, ի տարբերություն անվանական հոլովման, կոչվում է դերանվանական հոլովում։

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆԵՐ

§ 118. Անձնական դերանուններն են՝ ես, դու, նա, ինքն, իր, որոնք հոլովվում են հետևյալ կերպ.

Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
Ու. ես	մեր	դու	դուք	նա	նորա
Հ. (զ)իս	(զ)մեզ	(զ)քեզ	(զ)ձեզ	(զ)նա	(զ)նոսա
Ս. իմ	մեր	քո	ձեր	նորա	նոցա
Տ. ինձ	մեզ	քեզ	ձեզ	նմա	նոցա
Բ. յինչէն	ի մէնջ	ի քէն	ի ձէնջ	ի նմանէ	ի նոցանէ
Գ. ինև	մեւք (մեօք)	քև	ձեւք (ձեօք)	նովաւ	նոքաւք (նոքօք)

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	ինքն	ինքեանք	—	իրեանք
Հ.	(զ)ինքն	(զ)ինքեանս	—	(զ)իրեանս
Ս.	ինքեան	ինքեանց	իր	իրեանց
Տ.	ինքեան	ինքեանց	իր	իրեանց
Բ.	յինքենէ	յինքեանց	յիրմէ	յիրեանց
Գ.	ինքեամք	ինքեամքք	իրև, իրեաւ,	իրեամքք
			իրեամք	

§ 119. Ես դերանվան եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է ի(յ) նախդրով և եզակի հայցականով՝ յիս, իսկ հոգնակին՝ հոգնակի հայցականով՝ ի մեզ: Մյուս անձնական դերանունների ներգոյական հոլովի իմաստն արտահայտվում է ընդհանուր ձևով՝ ի(յ) նախդրով, եզակի տրական և հոգնակի հայցական հոլովներով:

§ 120. Ինքն դերանունը կարող է գործածվել առաջին դեմքի նշանակությամբ՝ Ինքեանք ի նմին կաւոյ եմք (Յովք, Դ, 19) = Մենք (ինքնեւս) նույն կապից ենք:

Ինքն դերանունը (առանձին կամ իսկ բառի հետ միասին) հաճախ գործածվում է մյուս դերանունների, ինչպես և գոյականների հետ սաստկական նշանակությամբ՝ ես ինքն, դու ինքն, նա ինքն, մեր ինքեանք, նոյն ինքն, ինքն թագաւորն: Օրինակ՝ Եւ ես ինքն մարդ եմ (Դործ., Ժ, 26) = Հենց ես էլ (ինքս էլ) մարդ եմ: Դու ինքն ես թագաւոր իմ և սաստուած իմ (Սաղմ., ԽԳ(ԽԴ), 5): Այլ նա ինքն զթած էր (Սաղմ., Հէ (ՀԸ), 38): Ես ինքն իսկ եմ, ասէ. կամիմ ի ներքս մտանել և տեսանել

զծեց (Եղիշէ, էջ 148): Այլ և ինքն Թագաւորն հրամանի նորա անսայր (Եղիշէ, էջ 88): Եւ ինքեանք իսկ հարքն մեր հպարտացան և անօրինեցան (Նէեմ., Թ, 16):

ԻՆԷՆ դերանվան փոխարեն անձնական դերանունների, այլև գոյականների հետ սաստկական նշանակութիւն կարող է գործածվել իՆԷՆ բառը (առանձին կամ իսկ բառի հետ միասին)՝ Դուք ինքնին գիտէք (Դործ., Ժ, 28)=Հենց դուք (դուք ինքներդ) գիտեք: Ես ինքնին իսկ, ասէ. փութայի ջանալ կատարել (Բուզ., 4-րդ, Դ): Եւ նա ոչ գիտէ թէ երկիրն ինքնին բերէ զպտուղ (Մարկ., Դ, 27):

ԻՆԷՆ դերանվան պես անձնական դերանունների հետ սաստկական նշանակութիւն կարող են գործածվել իՆԷՆ, մեզէն (երբեմն՝ մեզոյն), մեզէն (երբեմն՝ քեզոյն), ձեզէն (երբեմն՝ ձեզոյն) բառերը (առանձին կամ իսկ բառի հետ միասին), որոնք բացառական հոլովի մթագնված ձևեր են. օրինակ՝ Դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք (Եղիշէ, էջ 135)=Հենց դուք (դուք ինքներդ) լավ գիտեք: Մեր մեզէն ողջ եմք դիցն օգնակա-նութեամբ (Եղիշէ, էջ 9): Զեւ և զմուտ ճանապարհաց քոց ես ինձէն գիտեմ (Ծսայի, լէ, 28):

Այս բառերը կարող են գործածվել առանձին՝ դերանվան նշանակութիւնով, օրինակ՝ Ո՛չ ահա ձեզէն իսկ արծան էր անդէն դատաստան առնել վասն այդպիսի անարժան ուսմանց (Եղիշէ, էջ 27)=Զէ՞ որ դուք ինքներդ պետք է դատաստան անեիք այդպիսի անարժան ուսմունքների համար:

§ 121. ԱճՃՃ գոյականը գրաբարում հաճախ գործածվում է (առան-ձին կամ իմ, ես, մեր, ձեր, իւր, իւրեանց բառերի հետ միասին) անձնական դերանվան նշանակութիւնով՝ Իսկ նա տայր պատասխանի զանձնէն (Բուզ., 6-րդ, Ը)=Իսկ նա պատասխան տվեց իր մասին: Քանզի անձամբ անձին օգնել ոչ կարէին կորեան (Յովք, Դ, 20)=Որովհետեւ իրենք իրենց չէին կարողանում օգնել: Կորան: Փրկեցեք զանձն իմ / մահուանէ (Սաղմ., ԾԵ(ԾԶ), 13)=Փրկեցիր ինձ մահից: Վարանէր յանձն իւր (Ագ., Բ, 24)=Վարանում էր ինքն իր մեջ:

Վարժութիւն 90. Թարգմանել, որոշել անձնական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Ես և եղբարք իմ հարազատ այսօր հրաժարիմք ի քէն: Իսկ ես ո՛վ եմ, զի աղաչես դու զիս: Հանդերձ նորօք յառաջ խաղայր սպարապետն Հայոց Վասակ: Եւ աղաչէր զնոսա մարդասէրս լինել: Զիք ի նմա նենգութիւն: Եւ իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց: Ոչ ունի արմատս յինքեան: Դովիշք իմ ինկ երդնութիւն: Մառք բողբոջեն պտղովք իւրեանց:

Առնու ի նմանէ զոր յօգնականութիւն ինքեան: Նոքա ոչ հաւատացին
ւմա: Գործովք իւրեանց ուրացեալ են ի նմանէ: Եւ ինքեանք դառնային,
և ի մի վայր ժողովէին: Մեռաւ յերկրին Խոթաստանի յԱնդամըն բեր-
դին ինքն ինքեամբ ձեռք: Բազումք ի ձէնչ լաւագոյնք էք քան զիս
արութեամբ: Ի քէն տանջանք և ի մէնչ յանձնառութիւնք: Նովաւ եկե-
ղեցիքն պարծին իրրե քաչ և կատարեալ գինուոր: Քեւ փրկեցայց ի փոր-
ձութենէ:

Վարժութիւն 91. Թարգմանել, փակագծերի մէջ առնված անձնա-
կան դերանունները դնել համապատասխան հոլովով ու թվով:

Ապստամբել (դու) կամեցաւ Ծնանոս: Թագաւորն և մեծամեծքն ոչ
երբեք մեկնէին (նա): Ոչ եթէ (ինքն) հակառակ էր, այլ ընկերին: Քան-
զի պատուէր ընկալայ (դու): Զա՞յս ամենայն կամենայիք լսել զուք
լես): Ուսան զգալութիւն հայրենի աշխարհին (իւրեանք): Հանէր զգէն
իւր (ինքն): Ոչ ունիմ ինձ օգնական բաց (դու): Ես նոյն պատմեմ (դուք):
Եւ նա համակ անարգեաց (ես): (Դու) զթշնամիս մեր հարցուք, և անա-
պմբ քով արհամարհեսցուք զյարուցեալսն ի վերայ մեր:

Վարժութիւն 92. Թարգմանել գրաբար:

Իրենք իրենց ձեռքերով այրեցին կրակատները: Խորամանկությամբ
պատմում էր նրանց: Մենք ձեզ երբեք չենք լսի: Թագավորը խնդրում
էր նրանից սեր և խաղաղություն: Զեր ընկերը ի՞նչ (զի՞նչ) է խնդրում
ինձնից: Մի լքիր ինձ: Քեզանից ենք կամենում ուսանել ճշմարիտը:
Նրանցից ոմանց (զոմանս) մեծարում էր պարգևներով և ընծաներով:
Կուսուցանեն նաև իրենց որդիներին: Մենք չենք երկնչում ձեզանից:

Վարժութիւն 93. Թարգմանել՝ ուշադրութիւն դարձնելով անձն
բառի ընդգծված ձևերի նշանակութիւն վրա:

Եթէ ասիցեմք եթէ մեղս ինչ մեք ոչ ունիմք, զանձինս խաբեմք:
Եկա՞յք, զանձինս անձամբ մխիթարեսցուք: Փրկեցեր ի վշտաց զանձն
իմ: Եւ ամենայն պատրաստութեամբ զանձն զարդարեալ, հարկանէր
զիշխանացն սպասաւորութիւնսն: Անձամբ անձին այր իւրաքանչիւր զվը-
ճիո վատ մահու... տեսանէր: Ի տագնապի զկառավարն և զանձինս կա-
ցուցանեն: Ոչ ոք կարէ լինել երաշխաւոր անձին իւրում: Բազում անգամ
ողորմիմ անձանց ձեռոց: Մեծաւ տրամութեամբ խռովեալ տարակուսէր
յանձն իւր: Անձամբ անձին առէք զքեռն ծանրութեան:

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԵՎ ՄԱՀՈՒԱՆՆ ԲԵՆԱՅ

Եւ յառաջ մատուցեալ զքանս իւր ասէ՛, թէ ի հաստատել Տիտանեանն Բելայ զթաղաւորութիւն իւր առ ամենեւեան² առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց առ Հայկ արամբք հաւատարմօք, զայնմա ի հնազանդութիւն և կեալ խաղաղութեամբ³, «Բնակեցեր, ասէ, ի մէջ ցրտութեան սառնամանեաց. այլ ջեռուցեալ մեղկեա՛ զցրտութիւն սառուցեալ քո հպարտացեալ բարոցդ, և հնազանդեալ ինձ՝ կեա՛ց ի հանդարտութեան, ո՛ւր հաճոյ է քեզ յերկրիս իմում բնակութեան»։ Եւ ի բաց դարձուցեալ Հայկայ զպատգամաւորսն Բելայ՝ խստութեամբ պատասխանեաց։ Դառնայ առաքեալն անդրէն ի Բաբերովն։

Ապա զօրաժողով լինի ի վերայ նորա Տիտանեանն Բէլ ամբոխիս հետեակ զօրաց. զայն հասանէ ի հիւսիսի, յերկիրն Արարադայ, մերձ ի տունն Կաղմեայ։ Փախստական լինի Կաղմոս առ Հայկ, քաջընթացիկս առաջի իւր առաքէ. «Գիտեա՛, ասէ ո՛վ մեծօր դիցազանց, զի դիմեալ զայն ի վերայ քո Բէլ յաւերժիւք քաջօք և երկնադիգօք հասակօք սկայիւք մրցողօք։ Եւ իմացեալ իմ զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ՝ փախեայ, և գամ աւասիկ տաքնապաւ։ Արդ աճապարեա՛ խորհել՝ զոր ինչ գործելոց ես»։

Իսկ Բէլն, յանդուգն և անճոռնի զօրութեամբ ամբոխին՝ որպէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ զառ ի վայր հեղեղեալ՝ փութայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ, ի սիրտ և ի մարմին վատահացեալ արանց զօրաւորաց։ Աստ ուշիմ և խոհեմ սկայն քաջազանգուրն և խայտակնն, աճապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր և զթոռունս, արս քաջս և աղեղնաւորս, թուով յոյժ նուազունս, և զայլսն ևս որ ընդ իւրով ձեռամբ. հասանէ յեզր ծովակի միոյ, որոյ աղի են ջուրքն, մանունս⁴ ունելով լիւքեան ձկունս։ Եւ կոչեցեալ զզօրս իւր՝ ասէ ցնոսա. «Յելանելն մեր հանդէպ ամբոխին Բելայ, դիպել ջանասցուք տեղոյն, ուր անցեալ կացցէ՞ ի մէջ խռան քաջացն Բէլ։ Զի կա՛մ մեռցուք, և աղիս մեր ի ծառայութիւն Բելայ կացցէ, կամ զաջողութիւն մատանց մերոց ի նա ցուցեալ ցրունցի ամբոխն, և մեր եղիցուք յաղթութիւն ստացեալք»։

Եւ յառաջ կոչս անցեալ բովանդակ ասպարէզս՝ հասանեն ի միջոց ինչ դաշտաձե՛ լերանց բարձրագունից։ Եւ յաջմէ՞ ջուրց հոսանաց ի բարձրաւանդակում կուռ կալով ի տեղուոյ՞, ի վեր զերեսս ամբարձեալ՝ երևեցաւ նոցա բազմութիւն անկարգ հրոսակի ամբոխոյն Բելայ, ցառ և ցիր յանդուգն յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սուրալով. իսկ Բէլ հեզ և հանդարտ ամբոխիս մեծաւ ի ծախմէ՞ ջուրցն ի վերայ ոստոյ՞ միոյ, իբրեւ ի դիտանոցի։ Սնանաւ⁵ Հայկ զխումբ վառելոյ¹⁰ ջոկատին,

յորում Բէլ առաջի ամբոխին եկեալ հասեալ¹ ընտրիւք և վառելովք քամարք. և երկար միջոց ճանապարհի ընդ նա և ընդ ամբոխն²: Եւ ինքն զխանոց ազուցեալ երկաթի, նշանաւորօք վերջիւք³, և տախտակս պզըն-ծիս թիկանց և լանջաց, և պահպանակս բարձից⁴ և բազկաց. գօտեորեալ զմէջսն, և յահեկէ զսուրն երկսայրի. և նիզակ անարի ի ձեռին իւրում աջոյ և յահեկումն վահան, և ընտիրք յաջմէ և ի ձախմէ: Եւ տեսեալ Հայկին զՏիտանեանն կուռ վառեալ, և զարս ընտիրս ընդ նմա աջինս և ահեկինս՝ կարգէ զԱրամանեակն երկու եղբարք ընդ աջմէ⁵, և զԿազմոս և զայլս երկուս յորդոց իւրոց ի ձախմէ, զի արք կորովիք էին յաղեղն և ի սուսեր. և ինքն առաջի, և զայլս հրոսակին զկնի իւր կարգեաց. երեքանկիւնի իմն կարգեաց ձեռով, հանդարտ յառաջ մատուցեալ:

Եւ հասեալ երկոցունց կողմանց սկայիցն ի միմեանս՝ ահագին դրդորդմունս ի վերայ երկրի առնէին շահատակելով, և ահա պակուցանողս տարազուք⁶ յարձակմանցն սկայազունքն զմիմեամբք⁷ արկանէին: Անդ ոչ սակաւք երկոցունց կողմանց արք յաղթանդամք բերանոյ սրոյ դիպեալք՝ տապալ յերկիր կործանէին, և մարտն յերկոցունց կողմանց մընայր անպարտելի: Զայսպիսի անակնունելի դիպումս տարակուսանաց տեսեալ արքայն Տիտանեան զարհուրեցաւ, և ի նոյն քուր ուստի էջն՝ վերջոտնեալ ելանէր⁸. Զանզի խորհէր ի միջոցի ամբոխին ամբանալ, մինչև հասցէ բովանդակ զօրն, զի միւսանգամ ճակատ յօրինեսցէ: Զայս իմացեալ աղեղնաւորին Հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն, մօտ հասանէ յարքայն, լի քարշէ զլայնալիճէ, դիպեցուցանէ զերեքթեանն կրծից տախտակին, և շեշտ ընդ մէջ իիկանցն Թափանցիկ լեալ՝ յերկիր հարստի սլաքն. և այսպէս ճոխացեալն Տիտանեան կործանի յերկիր զարկուցեալ, և փչէ զողին: Իսկ ամբոխն տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութեան՝ փախեան իւրաքանչիւր դէպ երեսաց իւրեանց: Եւ վասն այսորիկ այս շափ բաւական լիցի ասել:

Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ Հայք, վասն յաղթութեան պատերազմին. այսորիկ աղագաւ և գաւառն այժմ անուանի Հայոց Զոր: Իսկ զքուրն, ուր քաջամարտկօքն անկաւ Բէլ՝ անուանեաց Հայկ Գերեզմանս, որ այժմ ասին Գերեզմանակք: Բայց զգիական Բելայ պաճուճեալ դեղովք, ասէ, հրամայէ Հայկ տանել ի Հարք, և Թաղել ի բարձրաւանդակ տեղւոյ, ի տեսիլ կանանց և որդոց իւրոց: Իսկ աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնւոյն մերոյ Հայկայ՝ Հայք:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, ԺԱ)

¹ Եկտտի տեի Մար Աքաս Կաթիկոսային

² առ նախգիրը հայացան հոգով հեռ վրա իմաստով՝ ամենքի վրա

դերբայական երկրորդական նախադասութիւն է, որի ենթական գրված է տրական հոլովով, իսկ ստորոգյալները՝ անորոշ դերբայով

¹ Եկունս բառի որոշիչն է՝ մանք

⁵ Ուր անցնայ կայցի—ուր անցած կանգնած կլինի

⁶ Բացառականը ենթոգյականի իմաստով

⁷ Կառ կալսվ ի տեղուշ—ամուր գիրք գըրավելով

⁸ Այստեղ՝ բոլոր իմաստով

⁹ Ժաննաւ—նանաշեց

¹⁰ Վառեալ—սպասարկեմով

¹¹ Եմանդակ բայը զեղչված է

¹² Նախադասութիւն ստորոգյալը (էրկայր) լի արտահայտված

¹³ Եշանուարօք վերջիւք—եշաններ օմեհցող վերջներով

¹⁴ Բարձք. այստեղ՝ ազգերը

¹⁵ Ընդ նախդիրը բացառականի հետ ենթոգյականի իմաստով

¹⁶ այստեղ՝ ձկներով

¹⁷ Գ նախդիրը գործիականի հետ վրա իմաստով

¹⁸ վերջոտեալ ելանել—ետ քաշվելով բարձրանալ

ԴԱՍ ՔՍԱՆՄԵԿԵՐՈՐԴ

ՅՈՒՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 122. Յուցական դերանուններն են՝ աա, դա, նա, այս, այդ, այն, սոյն, դոյն, նոյն, որոնց հիմքում ընկած են ս, դ, ն արմատական հընչունները:

Մանրութիւն. Այս, այդ, այն, սոյն, դոյն, նոյն դերանուններով և պէս (պիսի), չափ, քան բառերով կազմվում են նաև հետևյալ ցուցական դերանունները՝ այսպէս, այդպէս, այնպէս, սոյնպէս, դոյնպէս, նոյնպէս, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, նոյնպիսի, այսքան, այդքան, այնքան, նոյնքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ, նոյնչափ:

§ 123. Սա, դա, նա

Եզակի

ՈՒ.	սա	դա	նա
Հ.	(զ)սա	(զ)դա	(զ)նա
Ս.	սորա	դորա	նորա
Տ.	սմա	դմա	նմա
Բ.	ի սմանէ	ի դմանէ	ի նմանէ
Գ.	սովաւ	դովաւ	նովաւ

Հոգնակի

ՈՒ.	սոքա	դոքա	նոքա
Հ.	(զ)սոսա	(զ)դոսա	(զ)նոսա
Ս.	սոցա	դոցա	նոցա
Տ.	սոցա	դոցա	նոցա
Բ.	ի սոցանէ	ի դոցանէ	ի նոցանէ
Գ.	սոքաւք(օք)	դոքաւք(օք)	նոքաւք(օք)

Վարժություն 94. Թարգմանել, որոշել սա, դա, նա ցուցական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Զշառաւիղ արմատոյ դորա թողէ՛ք յերկրի: Զի սոքա աւելի վնասակար են զազանացն՝ քան թէ վաղանքն սոցա: Զիք հաւատք ի սմա: Զներքին և զարտաքին աղտեղութիւնս մեր նորօք սրբեմք: Ի նմանէ կերակրին և ի ծոց նորա հանգչին: Կամ նա զսա ապականէր, կամ սա զնա: Աչք մեր գիջացեալ են արտասուօք ի կծութենէ ծխոյ դորա:

Վարժություն 95. Թարգմանել, գրաբար:

Հաւատացե՛ք զրան: Նրանք ուրախանում են սրանցով: Զենք վախենում սրանից: Դրանով կնքեց հռովարտակները: Դրա միսը չի ուտվում: Դրանցից կկռն մանգաղներ և խոփեր: Դրա մեջ չկա (ոչ գոյ) խոնավություն:

§ 124. Այս, այդ, այն

Այս, այդ, այն դերանունները հոլովվում են երկու ձևով՝ կարճ և երկար: Երկար ձևերը հանդես են գալիս եզակի թվի թեք և հոգնակի թվի բոլոր հոլովներում:

Եզակի

ՈՒ.	ալս	այդ	այն
Հ.	(զ)այս	(զ)այդ	(զ)այն
Ս.	այսր, այսորիկ	այդոր, այդորիկ	այնր, այնորիկ
Տ.	այսմ, այսմիկ	այդմ, այդմիկ	այնմ, այնմիկ
Բ.	յայսմ, յայսմանէ	յայդմ, յայդմանէ	յայնմ, յայնմանէ
Գ.	այսու, այսուիկ	այդու, այդուիկ	այնու, այնուիկ

Հոգնակի

ՈՒ.	այսք,	այդք,	այնք,
	այսորիկ	այդորիկ	այնորիկ
Հ.	(զ)այս,	(զ)այդ,	(զ)այնս,
	(զ)այսոսիկ	(զ)այդոսիկ	(զ)այնոսիկ
Ս.	այսց,	այդց,	այնց,
	այսոցիկ	այդոցիկ	այնոցիկ
Տ.	այսց,	այդց,	այնց,
	այսոցիկ	այդոցիկ	այնոցիկ
Բ.	յայսց, յայսցանէ	յայդց, յայդցանէ	յայնց, յայնցանէ
	կամ յայսոցիկ	կամ յայդոցիկ	կամ յայնոցիկ
Գ.	այսոցիւք	այդոցիւք	այնոցիւք
	(այսոցիմքք)	(այդոցիմքք)	(այնոցիմքք)

Մանրութիւն. Հոգնակի հայցականում այս և այդ գերանունների կարճ ձևերը և հոլովակերտ չեն ստանում: Հոգնակի գործիականում այս գերանունները հոլովվում են միայն երկար ձևերով՝ այսօրին, այգօրին, այնօրին:

§ 125. Այս, այդ, այն գերանունները գործածվում են գոյական անունների հետ ն' նախադաս, ն' հոտադաս:

Նախադաս գործածվելիս այս, այդ, այն գերանունները՝ ա) հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական, մասամբ էլ՝ գործիական հոլովներից, որտեղ մընում են եզակի, բ) հոլովվում են կարճ ձևով, գ) իրենց վրա են կրում գոյականների նախդիրները:

Հոլովման օրինակ

Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ. այս ժամանակ	այս ժամանակք
Հ. (դ)այս ժամանակ	(դ)այս ժամանակս
Ս. այսր ժամանակի	այսց ժամանակաց
Տ. այսմ ժամանակի	այսց ժամանակաց
Ի. յայսմ ժամանակէ	յայսց ժամանակաց
Գ. այսու ժամանակաւ	այսու ժամանակաւք(օք) կամ այսոքիւք ժամանակաւք(օք)

Մանրութիւն 1. Նշված կանոններն ունեն շեղումներ. ա) երբմէն այս, այդ, այն գերանունները հանդես են գալիս երկար ձևերով՝ այնօրին գրչի (Կոր., Ը), այսօրին թագաւորք (Ա. Մնաց., Ա, 43). բ) հոլովով ու թվով կարող են չհամաձայնել գոյականներին՝ այն անբնական (Եզնիկ, 2-րդ, Ժ), այս գործով (Բուլ., 4-րդ. Դ), այս սեանց (Ագ., ԺԲ, 737). գ) գոյականը կարող է ստանալ համապատասխան գերանվան հոգը՝ այդ հրամանիդ (Փարպ., 2-րդ, ԻԶ), յայսմ ժամանակիս (Բուլ., 5-րդ, Դ):

Ետադաս գործածվելիս այս, այդ, այն գերանունները՝ ա) հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին. բ) հոլովվում են երկար ձևով. գ) գոյականի նախդիրները (բացի առ նախդիրց) կրկնվում են գերանունների վրա. դ) գոյականները ստանում են համապատասխան գերանվան հոգը՝ ս, դ, ն:

Հոլովման օրինակ

	եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	ժամանակս այս	ժամանակքս այսոցիկ
Հ.	(զ)ժամանակս զայս	(զ)ժամանակս զայսոսիկ
Ս.	ժամանակիս այսորիկ	ժամանակացս այսոցիկ
Տ.	ժամանակիս այսմիկ	ժամանակացս այսոցիկ
Ք.	ի ժամանակէս յայսմանէ	ի ժամանակացս յայսցանէ
Գ.	ժամանակաւս այսուիկ	ժամանակաւք(օք)ս այսոցիւք

Մանրութիւն 2. Նշված կանոններն ունեն մասնակի շեղումներ. ա) երբեմն այս, այդ, այն դերանունները հոլովվում են կարճ ձևով՝ բանակի այնք (Փարս., 3-րդ, Հէ), ի մեծ դահոյս յայսմ (Նդիշէ, էջ 83). բ) հոլովով ու թվով կարող են չհամաձայնել զոյականներին՝ աւոս այս (Գործ., ԺԶ, 17) բանքն այն (Բուզ., 5-րդ, ԼԸ), ի խոհեղիս յայս (Փարս., 3-րդ ԿԶ). գ) նախդիրները կարող են չկրկնվել դերանունների վրա՝ ըստ բանիդ այդմիկ (Մենդ. ԽԴ, 8), զքաղաքօքն այնեփիւֆ (Յեսու, ԺԹ, 8). դ) գոյականը կարող է չստանալ համապատասխան դերանվան հոդը՝ ի տեղուղէ յայդմանէ (Մենդ., ԺԳ, 14), ի ժամանակի անդ յայնմիկ (Բուզ., 4-րդ, ԻԾ), յամբարիշտ աշխարհէ աստի յայսմանէ (Բուզ., 5-րդ, ԻԴ),

Վարժություն 96. Թարգմանել, որոշել անկախ գործածված այս, այդ, այն ցուցական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Պատիւս և պարգևս այնոցիկ շնորհէր: Ժրանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս: Այդմ ես լինիմ երաշխաւոր: Բազումք այնոցիկ էին, որ իբրև լսէին՝ գովէին զպատասխանիսն: Այնմ ոչ էր տեղեակ: Ոչ այնու միայն զարմանալի է: Եւ յայնմանէ խնդրէր Սահակ փախչել յԱրշակայ: Փըրկեա՛ զիս յայնցանէ, ոչք գործեն զանօրէնութիւն: Եւ այնու ցուցանէ՝ թէ տկար էր Զրուանն: Այսմ հաւատացեալ Արշակ, յդէ զնոյն իսկ զՎարդան առ Գնէլ:

Վարժություն 97. Թարգմանել, որոշել գոյականների հետ գործածված այս, այդ, այն դերանունների հոլովն ու թիվը՝ քաջատրելով հոդերի ու նախդիրների կիրառությունը:

Ուստի՞ է ինձ միս՝ տալ ամենայն ժողովրդեանս այսմիկ: Պատգամս յդէր օրինակուս այսուիկ: Միթէ ի վիմէ՞ս յայսմանէ հանիցեմք ձեզ

շուր: Եւ մինչ զեռ պատասխանի այսց թղթոց ոչ էր ընկալեալ, վախճանի Արգարիոս: Շինեաց նորոգեաց զամենայն եկեղեցիս կողմանցն այնոցիկ: Անկանէր ի պատերազմին յայնմիկ մեծ սպարապետն Հայոց Վաչէ: Իբրեւ ելանիցէք ի տանէն կամ ի քաղաքէն յայնմանէ: Դու ես ապաւն իմ ի նեղութենէ յայսմանէ: Եւ պատմեաց նմա Յովնաթան զամենայն բանս զայսոսիկ: Մի՛ ուտիցէք յայդմ ծառոյ: Յայն քաղաքս և տունս և ի գելոս զամենայն համբարեն: Յայնմ տեղոտջ ծածկեցին զմարմին սրբոյն Դանիէլի ընդ հողով: Այսու օրինակաւ խորհեցաւ առնել զիշխանութիւնս Պարսից յանապատ աւերակ:

Վարժություն 98. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված դերանունները դնել գոյականի պահանջած հոլովով ու թվով:

Եւ մխիթարեաց զքեզ տեսլեամբ (այդ): Այսուհետև մխիթարեցէք զմիմեանս բանիւքս (այսոքիկ): Յօժարեցին զարքայ՝ փոյթ առնել վասն պիտոյիցն (այնոքիկ): Եւ տայ պատերազմ ընդ նախարարսն (այնոքիկ): Եւ ի ժամանակին (այն) յիշեաց թագաւորն Պապ զհին զրոյցսն: Դու կարող ես փրկել զիս ի պղծութենէս (այս): Եւ (այնք) ժամանակաց մինչև ի քո հայրենի աթոռ՝ մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք: Ի վերայ (այդ) վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ: Զ(այն) ժամանակաւ երթեալ հասանէր եպիսկոպոսապետն Վրթանէս ի մեծն յառաջին ի մայրն եկեղեցեացն Հայոց:

Վարժություն 99. Հոլովել հետևյալ կապակցությունները:

Այս ճանապարհ, աւրև(օրն) այն, ծառայդ այդ, դուստրս այս, այն պարիսպ, այդ բան:

Վարժություն 100. Թարգմանել գրաբար՝ այս, այդ, այն դերանունները գործածելով գոյականների հետ նախադաս:

Այս քարերով կշինեմ իմ տունը: Զենք հավատում այդ խոսքերին: Այն մատանիով կկնքես հրովարտակը: Խմում էին այս գետի ջրից: Այդ պատերազմում կհաղթեն իրենց թշնամիներին: Այս պատվերները ընենք մոռանա: Ես կլինեմ միջնորդ այդ գործի: Որքանտօրե գեղեցկացան այս քաղաքները: Այդ գերիներից շատերը մեռան ճանապարհին: Զէր կամենում այն գինուց ըմպել: Այգիներ էին տնկում այս դաշտերում:

Վարժություն 101. Թարգմանել գրաբար՝ այս, այդ, այն դերանունները գործածելով գոյականների հետ ետադաս:

Այդ օրը կխավարի արեգակը: Այս գետերը սկիզբ են առնում այն

լեռների բարձունքներից: Այդ գեղերով բուժեցին վիրավորներին: Մի՛ հանեք ջուր այն լրհորից: Այդ քաղաքը կոչվեց նրա անունով: Քշնամու զորքերը այն կողմից էին հարձակվում: Այդ հրամանները անմիջապես կկատարվեն: Այս քաղաքի հրապարակները գեղեցիկ են: Այդ անտառներում գազաններ են բնակվում: Հեռացեք այս քաղաքից, գնացեք այն քաղաքը:

§ 126. Սոյն, զոյն, նոյն

Եզակիի

ՈՒ.	սոյն	դոյն	նոյն
Հ.	(զ)սոյն	(զ)դոյն	(զ)նոյն
Ս.	սորին	դորին	նորին, նորուն
Տ.	սմին	դմին	նմին
Բ.	ի սմին	ի դմին	ի նմին
Գ.	սովին, սովիմք	դովին, դովիմք	նովին, նովիմք

Հոգնակի

ՈՒ.	սոքին, սոյնք	դոքին, դոյնք	նոքին, նոյնք
Հ.	(զ)սոսին, (զ)սոյնս	(զ)դոսին, (զ)դոյնս	(զ)նոսին, (զ)նոյնս
Ս.	սոցին, սոցուն, սոցունց	դոցին, դոցուն, դոցունց	նոցին, նոցուն, նոցունց
Տ.	սոցին, սոցուն, սոցունց	դոցին, դոցուն, դոցունց	նոցին, նոցուն, նոցունց
Բ.	ի սոցունց	ի դոցունց	ի նոցունց
Գ.	սոքիմքք, սովիմքք	դոքիմքք, դովիմքք	նոքիմքք, նովիմքք, նոքումքք

Ծանոթություն 1. Ռոյն դերանունն իմաստով համապատասխանում է դա, այդ դերանուններին և թարգմանվում աշխարհաբար դրանց համապատասխան ձևերով, օրինակ՝ Ըստ դմին օրինակի կորիցեն (Ագ., ԺԸ, 198) = Դրա նման (այդ ձևով) կկորչեն:

Ծանոթություն 2. Խիստ հազվադեպ եզակի սեռականում սոյն դերանունն ունենում է սուրուն, հոգնակի գործիականում՝ սոբումբ մեծեր, իսկ դոյն դերանունը հոգնակի գործիականում՝ դոբումբ մեծ:

§ 127. Սոյն, զոյն, նոյն դերանունները գոյականների հետ գործածվում են նախադաս և սովորաբար հղիվով ու թվով համաձայնում ներանց: Հոգնակի ուղղականում և հայցականում այդ դերանունները գոյականների հետ գործածվում են սովորաբար եզակի թվով կամ սովին,

դոճին, նոճին, զսոսին, զդոսին, զնոսին ձեերով, իսկ հոգնակի գործիականում համաձայնում են միայն հոլովով՝ թվով մնալով եղակի:

Հոլովման օրինակ

Եզակի

Հոգնակի

ՈՒ.	նոյն ճանապարհ	նոյն կամ նոքին ճանապարհ
Հ.	(զ)նոյն ճանապարհ	(զ)նոյն կամ (զ)նոսին ճանապարհ
Ս.	նոքին ճանապարհի	նոցին ճանապարհաց
Տ.	նմին ճանապարհի	նոցին ճանապարհաց
Բ.	ի նմին ճանապարհէ	ի նոցունց ճանապարհաց
Գ.	նովին ճանապարհաւ	նովին ճանապարհաւք(օք)

Մանրութիւն. նկատվում են հետևյալ շեղումները նշված կանոններից. ա) խիստ հազվադեպ սոյն, դոյն, նոյն դերանունները դրվում են գոյականից հետո՝ Եւ սոքա աստուածս զնոյնս քարոզեն (Եզնիկ, 3-րդ, Բ), Զօրէնս և պաշտօն զնոյն ունի (Փարպ., 2-րդ, ԻԱ). բ) հաճախ հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյականին՝ ի սոյն ժամու (Գ Թագ., ԺԹ, 2), ի նոյն ամսեան (Կոր., ԻԳ, 15), նոյն շաւղօք (Խոր., 2-րդ, ԶԹ):

Վարժություն 102. Թարգմանել, որոշել սոյն, դոյն, նոյն դերանունների հոլովն ու թիվը:

Եւ որ քառնայ քարինս՝ նոքիմք շարշարեսցի: Եւ որդոյն պատուիրեաց վասն իւր նմին յաշտ առնել: Նովին կապանօք զնախարարսն և զքահանայսն հրամայեաց պահել: Կին թագաւորին ևս զըզդէր զթագաւորն սովին բանիւք: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին... Աղուանք... և այլ ևս որ ի սմին կողմանց: Յաղագս նորին Յոհաննու: Ի նմին ամի վախճանեցաւ Արշէլ: Նովիմք զմաղծս հնացեալս հնարին բժիշկք հատանել: Դովին մարմնովն պարտաւորեաց զմեղսն աստուածախառն մարմնովն: Նովին իսկ անուամբ անուանին: Որ փորէ խորխորատ՝ ի նոյն անկցի:

Վարժություն 103. Հոլովել հետևյալ կապակցությունները:

Սոյն հրաման, նոյն գետ, դոյն օրինակ:

Վարժություն 104. Թարգմանել գրաբար. այս, այդ, նոյն դերանունները փոխարինել համապատասխանաբար սոյն, դոյն, նոյն դերանուններով՝ համաձայնեցնելով իրենց լրացյալներին նշված կանոնների համաձայն:

Ըստ այդ հրամանի հեռացան այդ քաղաքից: Նրանք խփում էին այս ջրից: Այդ քարերով կշիներ ամբարտակը: Բնակվում էինք նույն ա-վանում: Սրանով պատժում էր նրանց: Նույն նշաններից ճանաչում է նրան: Առաջնորդվում էին նույն ցուցումներով: Նույն գետի ջրերով ոռոգում էինք դաշտերը: Նույն ծովն են գնում այս գետերը: Նրանք նույն երկրից էին և նույն լեզվով էին խոսում: Պատմում է նույն թագավորի և իշխանների մասին (յաղագա):

ՅԱՂԱԳԱ ԱՐԱՅԻ, ԵՎ ՄԱՀՈՒԱՆ ՆՈՐԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՒ Ի ՇԱՄԻՐԱՄԱՅ

Արայ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճանելն Նինոսի խնամակա-լեաց՝ իւրոց հայրենեացն, նոյնպիսում շնորհի արժանաւորեալ ի Նինոսէ՝ որպէս և հայրն իւր Արամ: Բայց վաւաշն այն և բորբորիտոնն Շամիրամ ի րազում ամաց լուեալ² զգեղեցկութենէ նորա՝ ցանկայր հասանել: Եւ ինչ յայտնապէս զայսպիսիս իշխէր գործել: Իսկ յետ վախճանելոյն, կամ փախստական լինելոյն Նինոսի ի Կրետէ, որպէս հաւանեալ եմ⁴, համարձակ պատուելով Շամիրամայ⁵ զախտն՝ առաջէ հրեշտակս առ Արայն գեղեցիկ՝ ընծայիւք և պատարագօք: Բազում աղաչանօք և խոստ-մամբ պարգեաց, զալ առ նա⁶ ի Նինուէ, կամ առնուլ կնութեան և թա-գաւորել ի վերայ ամենայնի՝ որոց տիրէր և Նինոս, և կամ կատարել զկամս ցանկութեան⁷ նորա և դառնալ մեծաւ պատարագօք և խաղաղու-թեամբ ի տեղի իւր:

Եւ ի րազում անգամ երթեկութեան հրեշտակագնացութեանն լինել⁸, և յոչ հաւանել Արային, ի սաստիկ ցասման լեալ Շամիրամայ՝ ի վախ-ճանի պատգամաւորութեանն առնու զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և փու-թայ երթալ հասանել յերկիրն Հայոց ի վերայ Արայի: Բայց որչափ դի-մացն⁹ էր նշանակեալ, ոչ այնչափ ի սպանանել¹⁰ զնա և ի հաւածել¹⁰ փութայր, քան թէ ի նուաճել կամ զքոամբ ածել¹¹, զի լցցէ զկամս ցան-կութեան⁷ իւրոյ: զի առ յոյժ ցանկականի մոլեգնութեանն¹², ի բանսն որ զնմանէ՝ որպէս ի տեսութիւն¹⁴ շամբշութեամբ վառեալ էր¹⁵: Գայ հասանէ տագնապաւ ի դաշտն Արայի, որ և յանուն նորա անուանեալ Այրարատ: Եւ ի լինել ճակատուն՝ պատուէր տայ զօրապետաց իւրոց, թէ զէպ լինիցի՝ հնարել ապրեցուցանել զԱրայն: Իսկ ի լինել մարտին՝ հարկանի զօրն Արայի, մեռանի և Արայ ի պատերազմին ի մանկանցն¹³ Շամիրամայ: Դիակապտուտ առաջէ տիկինն յետ յաղթութեանն ի տեղի ճակատուն, խնդրել ի մէջ դիականացն անկելոց զըղձալին իւր և զտար-փածուն: Գտանեն զԱրայն մեռեալ ի մէջ քաջամարտկացն, և հրամայէ ղնել զնա ի վերնատան ապարանիցն:

Իսկ ի գրգռել միասնապես զօրացն Հայոց ի մարտ պատերազմի՞
 քնդ տիկնոջն Շամիրամայ, քինախնդիր լինել մահուանն Արայի, ասէ.
 «Հրամայեցի աստուածոցն լեզուլ զվէրս նորա, և կենդանացի»: Միան-
 զամայն և ակն ունէր դիւթութեամբ վհուկութեան իւրոյ կենդանացու-
 ցանել զԱրայ, ցնորեալ ի տափական ցանկութենէն: Իսկ իբրեւ նեխեցաւ
 դի նորա՝ հրամայէ ընկենուլ ի վիհ մեծ և ծածկել. զմի ոմն ի հոմանեաց
 իւրոց զարդարեալ ունելով ի ծածուկ՝ համբաւէ զնմանէ այսպէս. «Լի-
 զեալ աստուածոցն զԱրայ և կենդանացեցեալ լցին զփափագ մեր և
 զհեշտութիւն. վասն որոյ առաւել յայսմ հեաւ պաշտելիք են ի մէնջ և
 փառաւորեալք, իբրեւ հեշտացուցիչք և կամակատարք»: Կանգնել¹⁶ և նոր
 իմն¹⁷ պատկեր¹⁸ յանուն դից, և մեծապէս զոհիւք պատուէ. ցուցանելով
 ամենեցուն, իբր թէ այս զօրութիւն աստուածոցն կենդանացուցին զԱրայ:
 Եւ այսպէս համբաւեալ զնմանէ ի վերայ երկրիս Հայոց, և հաւանեցու-
 ցեալ զամենեանս՝ դադարեցուցանէ զխաղմն:

Եւ որ ինչ յազապս Արայի կարճառօտիւ և այսչափ շատ լիցի յիշա-
 տակել: Սա կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԿարդոս:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, ԺԵ)

¹ այստեղ՝ քաղաքուն իմաստով

² յաւալ—լսելով

³ զօրծածված է բայց իմաստով

⁴ հաւանեալ եմ—համոզված եմ

⁵ ենթական որված է սեռական հոլովով
 անորոշ դերբայի գործիական հոլովի
 մոտ, որը հազվադեպ կիրառութիւն է

⁶ այստեղ՝ քնքն դերանվան իմաստով՝
 իր մոտ

⁷ սեռականով ավելադրութիւն է

⁸ ի բազում անգամ երթնեկութեան հրեշ-
 տակազնացութեանն լինել—երբ պատ-
 դամավորները շատ անգամ գնացին ե-
 կան

⁹ ենթական որված է սեռական հոլովով
 անցյալ դերբայի մոտ՝ գեմքն էր ցուց
 տալիս, դեմքից երեւում էր

¹⁰ ի նախդիրն անորոշ դերբայի հետ նը-
 պատակի իմաստով

զրուամբ ածել—ձեռքը գցել

¹¹ առ յոյժ ցանկականի մօլեզնութեանն—
 մօլեզնի ցանկութեան (կրքի) պատճա-
 րով

¹² աշխնքն՝ շարժութեամբ վառեալ էր
 ի բանն, որ զնմանէ—տոգիանքով սի-
 րահարվել էր այն զրույցներին, որ նրա
 մասին (պատմում էին)

¹³ որպէս ի տեսութիւն—ինչպէս տեսնե-
 լիս լինեմ

¹⁴ այստեղ՝ գինվոր իմաստով

¹⁵ այստեղ՝ կանգնեցնում է

¹⁶ իմն—ինչ-որ, մի

¹⁷ այստեղ՝ արձան իմաստով

ԴԱՍ ՔՍԱՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԸ

ՍՏԱՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆԵՐ

§ 128. Ստացական դերանուններն են՝ իմ, ու (ոյ), մեր, ձեր, իւր,
 որոնք առաջացել են անձնական դերանունների սեռական հոլովածներից

և հոլովվում են տարբեր ձևով՝ արտաքին թեքման Ո պարզ հոլովմամբ. եզակի տրականում ստանում են ում, իսկ եզակի բացառականում՝ է հոլովակերտ մասնիկները: Ներդրյականի իմաստն արտահայտվում է ընդհանուր ձևով՝ ի(յ) նախդրով, եզակի տրական և հոգնակի հայցական հոլովներով.

Եզակի

ՈՒ. իմ	քո,	քոյ	մեր	ներ	իւր
Հ. (զ)իմ	(դ)քո,	(դ)քոյ	(ւ)մեր	դձեր	(զ)իւր
Ս. իմոյ	քոյ,	քոյոյ	մերոյ	ներոյ	իւրոյ
Տ. իմում	քում,	քոյում (քոյոյ)	մերում	ներում	իւրում
Բ. յիմէ	ի քումէ,	ի քոյոյ	ի մերմէ	ի ներմէ	յիւրմէ
Գ. իմով	քով,	քոյով	մերով	ներով.	իւրով

Հոգնակի

ՈՒ. իմք	քոյք	մերք	ներք	իւրք
Հ. (զ)իմս	(զ)քոյս	(զ)մերս	(զ)ներս	(զ)իւրս
Ս. իմոց	քոց,	քոյոց	մերոց	ներոց
Տ. իմոց	քոց,	քոյոց	մերոց	ներոց
Բ. յիմոց	ի քոց,	ի քոյոց	ի մերոց	ի ներոց
Գ. իմովք	քովք,	քոյովք	մերովք	ներովք

§ 129. Ստացական դերանունները գործածվում են գոյականների հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս՝ սովորաբար հոլովով ու թվով համաձայնեցնելով նրանց, բացի հոգնակի ուղղական հայցական, մասամբ էլ գործիական հոլովներից, որտեղ դրվում են եզակի թվով:

Հոլովման օրինակ

Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ. իմ տուն	իմ տունք	տուն իմ	տունք իմ
Հ. զիմ տուն	զիմ տունս	զտուն իմ	զտունս իմ
Ս. իմոյ տան	իմոց տանց	տան իմոյ	տանց իմոց
Տ. իմում տան	իմոց տանց	տան իմում	տանց իմոց
Բ. յիմմէ տանէ	յիմոց տանց	ի տանէ իմմէ	ի տանց իմոց
Գ. իմով տամք	իմովք տամքք	տամք իմով	տամքք իմովք

Սանթրուքուն. Քո (Քոյ) ստացական դերանունը նախադաս գոր-

ժածկելիս սովորաբար հռչակվում է լոյ, իսկ ետագաս՝ քոյոյ տան, քոյում տան, տան քոյ, տան քում և այլն:

Վարժություն 105. Թարգմանել, որոշել ստացական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Եւ առաքէր յիւրմէ նմա պատարագս հաշտութեան: Զգաւառն և զժովըն անուանէ իւրով անուամբն: Որոնէ հովիւ զհանգերծս իւր: Հող ոտից իմոց ջանայ լինել: Եւ մազ մի ի գլխոյ ձերմէ ոչ կորիցէ: Որ է ի տէրութեան քում: Զգիր ողջունի քոյոյ տեսի: Եւ կերակրես զամենեանս կամովք քովք: Հանապաղ տեսանեն զերեսս հօր իմոյ: Իմովք ականջօք լուայ ի Գնելայ: Ոչ ընդունիմ ի տանէ քումմէ զուարակս, և ոչ ի հօտից քոց նոխազս: Յաշխարհի ձերում փառաւորեցան:

Վարժություն 106. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված ստացական դերանունները դնել համապատասխան հոլովով ու թիվով:

Ամենայն մարդ զսերմն վաստակոց (իւրք) ժողովէ: Ի ձայնէ որոտայոյ (քո) սարսիցեն: Ինքն (իւրք) ձեռքն լուանայր զամենեանս (Ձեր) խորհրդի գործեն զայն անօրէնութեան շարիս մարգպանն և մոգպետն: Հաւաքէ զորդիս (իւր) և զթոռունս: Իսկ աշխարհս (մեր) կոշի յանուն եախնույն (մեր) Հայկայ՝ Հայք: Զգեա՝ ձեռամբ (քո) զգաւազանդ (քո) ի վերայ գետոյն: Տայր հրաման Վասակայ (իւր) զօրավարին զօր ժողովել: (Իւրք) ձեռօք խորտակեաց զհաստատուն կնիք մատանոյն:

Վարժություն 107. Հոլովել հետևյալ կապակցությունները:

Քոյր իմ, մեր գիւղ, քո հրաման, հայր ձեր, եղբայր իւր:

Վարժություն 108. Թարգմանել գրաբար, գոյականների հետ գործածված դերանունները դնել նախադաս կամ ետադաս՝ համաձայնեցնելով հոլովով ու թիվով ըստ նշված կանոնների:

Թոթափում էր իր ոտքերի փոշին: Թագավորը հրամայեց իր ղորավարին: Քո ձեռքով կրես այդ: Իր կամքով իշխանությունը թողնում է հայոց նախարարներին: Գնում է Հայոց երկիրը իր որդիներով և թոռներով հանդերձ: Ձեր խոսքերով թշնամություն եք գրգռում: Գրի՛ր մեր ազգի պատմությունը: Ահա մոտենում է ձեր փրկության ժամանակը: Մեր ձայնից ճանաչում են մեզ: Ամեն ինչ կլինի քո կամքի համաձայն (ըստ): Բազում ազգեր են ապրում մեր երկրում: Մեր այգիներն առատ բերք կտան:

ՓՈՒՍԱԴԱՐՁ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 130. Փոխադարձ դերանուններն են՝ միմեանց, իրեւաց, որոնք հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ ա հոլովիչով, ըստ որում միայն հոգնակի թվով և շունեն ուղղական հոլովածն:

ՈՒ.	—	—
Հ.	(զ)միմեանս	(զ)իրեարս
Ս.	միմեանց	իրեբաց
Տ.	միմեանց	իրեբաց
Բ.	ի միմեանց	յիրեբաց
Գ.	միմեամբք	իրեբաւք(օք)

Վարժություն 109. Թարգմանել, որոշել փոխադարձ դերանունների հոլովը:

Կորիւնք առիծու լքին զմիմեանս: Զիրդ իցեն թշնամիք միմեանց Որմիզդն և Արհմն: Ծրկու հակառակք իրեբաց՝ միմեանց ծախիչք են: Գազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին: Անդ պատահեցին միմեանց եղչերութ և տեսին զերեսս իւրեանց: Մեկնեցան ի միմեանց առնակինն և կոյսն: Որ ընդ միմեանս կուռին, և միմեանց հակառակ են: Նա և ազատակոյտն, խառնաճաղանճ ամբոխին հանդերձ, զմիմեամբք դիդանէին ի միմեանց վերայ: Եւ հրաժարեցաք ի միմեանց և ելաք ի նան:

Վարժություն 110. Թարգմանել գրաբար:

Հայրն ու որդին բաժանվեցին միմյանցից: Մխիթարում էին միմյանց և ասում: Ողջույն էին տալիս միմյանց: Զկարողացավ նրանց իրարից բաժանել: Հարգում և սիրում էին իրար: Հպարտանում և ուրախանում էին միմյանցով: Նրանք իրար նման չեն: Խլում էին ավարը իրար ձեռքից: Զանում էին տիրել միմյանց վրա (ի վերայ): Գեսպաններ էին առաքում միմյանց մոտ:

Յաղագս Եամիրանայ, թէ Էր աղագու կոտորեաց զորդիս իւր, և թէ ո՛րպէս փախստական լինի ի Զրադաշտէ մոզէ ի Հայս, և մեռանի ի Նիմուսայ որդույ իւրմէ:

Սա հանապազ յամառնայիսնն՝ ի խաղալն իւրում ի կողմանս հիւսիսոյ ի քաղաքն ամարաստանի՝ զոր շինեաց ի Հայս՝ կողմնապետ և վերսկացու Ասորեստանի և Նինուէի թողու զԶրադաշտ մոզ՝ նահապետ

Մարաց: Եւ զայս այսպէս բազում ժամանակս կարգեալ՝ Շամիրամայ՝ ամենեկին հաւատայ նմա յարդարել¹ զիւր իշխանութիւնն:

Եւ բազում անգամ յանդիմանեալ յորդուց իւրոց վասն սաստիկ և վաւաշ պոռնկական բարուց իւրոց՝ կոտորէ զամենեւեան, և ապրի կըրտսերազոյնն միայն. որ է Նինուաս: Բարեկամաց և հոմանեաց իւրոց պարգեւելով զամենայն իշխանութիւն և զգանձս՝ ոչ ինչ վասն որդւոց իւրոց փոյթ յանձին ունէր², Քանզի և այրն նորա Նինոս ոչ, որպէս ասի, մեռեալ թաղեցաւ ի նմանէ ի Նինուէ յարքունիսն, այլ իմացեալ զախտասէր բարս նորա և զչարասէր, թողեալ զթագաւորութիւնն՝ փախստական անկանէր ի Կրեստէ: Իսկ ի հասակ և ի միտս հասեալ որդւոց նորա՝ յիշեցուցանեն նմա զայս ամենայն, կարծելով ջաթուցանել զնա ի դիւաւական պակշտութեանէն, և աւանդել զիշխանութիւնն և զգանձս՝ որդւոց իւրոց: Ընդ որ առաւել զայրագնեալ՝ սատակէ զամենեւեան. և մնայ միայն, որպէս վերազոյնն ասացաք, Նինուաս:

Իսկ ի լինել սխալանաց ինչ Զրադաշտի առ տիկինն, և հակառակութեան ի ներքս անկանել³, պատերազմ ի վերայ նորա յարուցանէ Շամիրամ, քանզի բռնանալ ի վերայ ամենայնի խորհէր մարն: Եւ ի սաստկանալ պատերազմին՝ փախստական լինի Շամիրամ յերեսաց Զրադաշտի ի Հայս: Աստ ժամանակ վրէժխնդրութեան պատեհ գտեալ Նինուասայ՝ սպանանէ զմայրն և ինքն թագաւորէ ի վերայ Ասորեստանի և Նինուէի: Ահա ասացաք և յաղագս մահուանն Շամիրամայ, թէ ուստի՝ և ո՛րպէս:

(Մովսէս եռեւեցի, 1-ին, ԺԷ)

¹ ամեն ամառ, ամառները

² ամառանոցային

³ այստեղ՝ կարգավորելով

⁴ այստեղ՝ վարել, ղեկավարել

⁵ փոյթ յանձին ունել—հոգ տանել

⁶ իսկ ի լինել սխալ նաց ինչ Զրադաշտի առ տիկինն, և հակառակութեան ի ներքս անկանել—իսկ երբ Զրադաշտը տիկնոջ դիմ մի սխալանք գործեց, և մեշտեղը հակառակութիւն բնկավ

ԴՅԱՆ ԶՍԱՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ

ՀԱՐՑԱԿԱՆ-ՀԱՐԱՔԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 131. Հարցական դերանուններն են՝ ո՞ր, ո՞վ, զի՞, զի՞նչ, ի՞նչի՞, ո՞ր, ո՞րպէս, ո՞րչափ, ո՞րքա՞ն, ե՞րբ, ի՞նչպիսի՞, ո՞ր, յո՞ր (= ո՞ւր), ուստի՞ (= որտեղի՞ց), ո՞րպիսի: Հարաբերական դերանունները նույն այս դերանուններն են առանց հարցականի:

Հարցական-հարաբերական դերանուններից հոլովվում են միայն ո՞ր,

ո՞վ, զի՞, զի՞նչ, ո՞ր, Բանի՞, ըստ որում ո՞, ո՞վ, զի՞, զի՞նչ դերանունները հոլովվում են դերանվանական, իսկ ո՞ր, Բանի՞ դերանունները՝ անվանական հոլովմամբ: Ո՞ր-ը հոլովվում է ա հոլովիչով, եզակի տրականում ստանալով ում, բացառականում՝ է հոլովակերտ մասնիկները, իսկ Բանի՞-ն՝ Ո-Ա խառն հոլովմամբ:

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի
ՈՒ.	ո՞, ո՞վ	ո՞յք	զի՞, զի՞նչ
Հ.	զո՞, զո՞վ	զո՞յս	զի՞, զի՞նչ
Ս.	ո՞յր	ո՞յց	է՞ր
Տ.	ո՞ւմ	ո՞յց	ի՞մ, հի՞մ, էրո՞ւմ
Բ.	յումէ՞	յո՞յց	յիմէ՞, առ իմէ՞, զմէ՞
Գ.	—	—	ի՞ւ

Ո՞, ո՞վ դերանունները եզակի բացառականում հանդիպում են նաև յումմէ՞ ձևով, իսկ գործիական հոլովում նրանց պակասած ձևերի փոխարեն գործածվում են ո՞ր դերանվան համապատասխան ձևերը՝ ուրո՞վ, ուրո՞վ:

Ձի՞, զի՞նչ դերանունների զ-ն նախդիր է, որը պահպանվում է բացառական հոլովում, որտեղ հանդես է գալիս նաև առ նախդիրը:

Ձի՞, զի՞նչ, է՞ր, ի՞մ, հի՞մ, էրո՞ւմ, յիմէ՞, առ իմէ՞, զմէ՞ նշանակում են ի՞նչ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ համար, ինչի՞ց, ինչպե՞ս: Այս իմաստներով գործածվում են նաև ընդէ՞ր, վասն է՞ր, է՞ր աղագաւ, զի՞ա՞րդ հարցական բառերը:

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	ո՞ր	ո՞րք	քանի՞	քանի՞ք
Հ.	զո՞ր	զո՞րս	զքանի՞	զքանի՞ս
Ս.	որո՞յ	որո՞ց	քանևո՞յ կամ քանո՞յ	քանեա՞ց
Տ.	որո՞ւմ	որո՞ց	քանևո՞յ կամ քանո՞յ	քանեա՞ց
Բ.	յորմէ՞	յորո՞ց	ի քանևո՞յ կամ ի քանո՞յ	ի քանեա՞ց
Գ.	որո՞վ	որո՞վք	քանեա՞, կամ քանո՞վ	քանեա՞ք (քանեո՞ք)

§ 132. Հարցական-հարաբերական դերանուններից գոյականի հետ գործածվում են՝ զի՞նչ, Բանի՞, ո՞ր, ո՞րչափ, ո՞րպէս, ուրա՞ն, ինչպիսի՞, որոնք լինում են միայն նախադաս: Ո՞ր դերանունը հոլովով ու թվով սովորաբար համաձայնում է իր լրացյալին, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներից, իսկ մյուս հարցական-հարաբերական դերա-

նուններն ընդհանրապես չեն համաձայնում. օրինակներ՝ Յոռում տեղուղ և ինքն իսկ արժանի հզև առնուլ զկատարեալ նահատակութիւնն (Եղիշէ, էր 118): Առո՞ց վկայից ասես (Ազ., Ի, 223): Ո՞ր ցաւ չպաշարիցեն ղոգիս նոցա (Թոռն., Ա, էջ 102): Տեսէք որպիսի գրով գրեցի առ ձեզ իմով ձեռամբ (Գազ., Զ, 11) և այլն:

Վարժութիւն 111. Թարգմանել, առանձնացնել հարցական և հարաբերական դերանունները՝ որոշելով նրանց հոլովն ու թիվը:

Ո՞րք ես դու և ուստի՞ գաս կամ յո՞ւ երթաս: Ո՞վ է ի գաւիթս: Ո՞ր գիտասցէ զինչ գործիցեմք Ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի անէրկիւղ հաստատեցաւ: Զմէ՞ դարձուցանես զերեսս քո ի մէնչ: Յումմէ՞ առնուն զհարկս: Եւ եթէ գայլ էր, զգառնն զՈրմիզդ հի՞մ ծնանէր: Ո՞րպէս ընթեռնուս: Արարին՝ որպէս ուսանն: Ուր հսն երթամ, դուք ոչ կարէք գալ: Ո՞ւր առնէր զյաշտն կամ ի՞նչ: Որո՞վ իշխանութեամբ առնես զայդ: Զի՞ խորհիք ի միտս ձեր: Զի՞նչ է այս, զոր լսեմս զքէն: Զինչ խնդրեսցես. տաց քեզ: Ե՞րբ ի քնոյ դարթիցես: Ո՞րքան է զօրութիւն քո, արա՛ւ Ղըշտակք երբ լսեն զանուն աստուծոյ, ուրախ լինին: Բաշխեաց, ո՞րչափ և կամեցանն:

Վարժութիւն 112. Թարգմանել գրաբար:

Ո՞ր քաղաքից ես գալիս: Ո՞ւմ խոսքերով եք դա հաստատում: Ինչո՞ւ շանսացիր իմ խոսքերին: Ո՞վ է նրա հայրը: Ուրտեղի՞ց ես ճանաչում ինձ: Ումի՞ց են վախենում քո որդիները: Ո՞ւր են գնում նրանք: Ինչո՞ւ այս ծառը պտուղ չի տալիս: Ո՞վքեր են արժանի այդ մեծ պատվին: Ո՞ւմ է կամենում արքան փառավորել, եթե ոչ ինձ: Ինչո՞վ պիտի մխիթարեմ քեզ: Ո՞ւմ պատկերն է սա: Քանի՞ տարով մեծ ես նրանից: Ի՞նչ ես խորհում նրա մասին: Ո՞ւմ պիտի տաս այդ ընծաները:

ՅԱՐԶԱԿՈՒՄՆ ԱՆԱՆԱՅ Ի ՄԵԶ ԵՒ ՊԱՐՏՈՒՄՆ, ԵՒ ԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱԾԻՍԻ ԸՆԴ ՆՈՍԱ

Զայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամենայնիւ, յինքեանս արկանելով՝ և զկէս Վրաց աշխարհին, մեծաւ ամբոխիւ տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ժողովէ և Արտաշէս զիրոյ զօրացն բազմութիւն, և լինի պատերազմ ի մէջ երկրիս երկոցունց ազգացն քաջաց և աղեղնաւորաց: Սակաւ ինչ տեղի տայ՝ ազգն Ալանաց, և գնացեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Կուր, և բանակի առ հզորք գետոյն ի հիւսիսոյ. և հասեալ Արտաշէսի բանակի ի հարստոյ, և գետն ընդ մէջ նոցա:

Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօրացն
Հայոց ածեն առ Արտաշէս, զխաղաղութիւն խնդրէր արքայն Ալանաց,
տալ Արտաշիսի զինչ և խնդրեցէ. և երդմունս և դաշինս ասէր հա-
տատել մշտնջենաւորս, որպէս զի մի ևս մանկունք Ալանաց ասպատա-
կաւ հինից՝ ելցեն յաշխարհն Հայոց: Եւ ի լառնուլ յանձն Արտաշիսի
առ ի տալ՝ զպատանին, գայ թոյր պատանւոյն յափն գետոյն ի դարա-
ւանդ մի մեծ, և ի ձեռն թարգմանչաց ձայնէ ի քանակն Արտաշիսի.

Քեզ ասեմ, այր քաջ Արտաշէս,

Որ յաղթեցեր քաջ ազգին Ալանաց.

Ե՛կ հաւանեա՛ց բանից

Ալազեղոյ դստերս Ալանաց՝

Տալ զպատանիդ.

Ձի վասն միոյ քինու ոչ է օրէն դիցազանց՝

Ձայլոց դիցազանց զարմից

Բառնալ զկենդանութիւն,

Կամ ծառայեցուցանելով

Ի ստրկաց կարգի պահել.

Եւ թշնամութիւն յաւիտենական

Ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց հաստատել:

Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստուն բանս, գնաց յեղր գե-
տոյն. և տեսեալ զկոյսն զեղեցիկ, և լուեալ ի նմանէ բանս իմաստու-
թեան, ցանկացաւ կուսին: Եւ կոչեցեալ զդայեակն իւր Սմբատ, յայտնէ
նմա զկամս սրտի իւրոյ: Խռնուլ զօրիորդն ի կնութիւն իւր, և դաշինս
և ուխտս հաստատել ընդ ազգի քաջացն, և զպատանին արձակել ի իւ-
ղաղութիւն: Եւ հաճոյ թուեցեալ Սմբատայ, յդէ, առ արքայն Ալանաց՝
տալ զտիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթինիկ ի կնութիւն Արտաշիսի: Եւ
ասէ արքայն Ալանաց.

Եւ ուտի՛ տացէ՞ քաչն Արտաշէս

Հազարս ի հազարաց և բիրս ի բիրուց

Ընդ քաջազգոյ կոյս օրիորդիս՝ Ալանաց:

Ձայս տեղի առասպելաբանելով վիպասանքն յերգելն իւրեանց ասեն.

Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեան զեղեցիկ,

Եւ հանեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն,

Եւ անցեալ որպէս զարծուի սրաթն ընդ գետն,

Եւ ձգեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն,

Ընկէց ի մէջը՝ օրիորդին Ալանաց.

Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջը՝ փափուկ օրիորդին,

Արագ հասուցանելով ի քանակն իւր:

Որ և ճշմարտութեամբ ունի այսպէս: Փանդի պատուեալ է առ Ալանս մորթ կարմիր, լայքա շատ և ոսկի բազում տուեալ ի վարձանս⁹, առնու զտիկին օրիորդն Սաթինիկ: Այս է ոսկէօղ շիկափոկ պարանն: Գոյնպէս զհարսանեաց առասպելեալ երգեն, այսպէս ասելով:

Տեղ ոսկի տեղայր¹⁰ ի փեսայութեանն Արտաշիսի:

Տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեանն Սաթինկանն:

Փանդի սովորութիւն իսկ էր թագաւորացն մերոց, փեսայութեամբ ի դուռն տաճարին հասանել¹¹՝ դահեկանս ճապաղել իբրեւ զհիւպատեանն հոռվմայեցւոց. սապէս և թագուհեացն¹² յառագաստին՝ մարգարիտ: Այս է ճշմարտութիւն բանիցս:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, Ծ)

¹ յինքեանս արկանելով—իբեց կողմը ձգելով

² տեղի տայ—եահանչում է

³ ասպատակու հիւից — ավազակային հարձակմամբ

⁴ առ ի տալ—տալու

⁵ ուստի՝ տացէ—«որտեղից պիտի տա

⁶ քեզ... օրիորդիս—այս օրիորդի փոխարեն

⁷ փի. ի մէջս

⁸ փի. զմէջս

⁹ տուեալ ի վարձանս—վարձանց տալով

¹⁰ տեղ ոսկի տեղայր—ոսկի անձրեւ էր տեղում

¹¹ փեսայութեամբ ի դուռն տաճարին հասանել—իբրեւ փեսա՝ դահլիճի գաւազ հասնելիս

¹² սապէս և թագուհեացն—նույնպէս և թագուհիները

ՊԱՍ ԲՄԱՆՁՈՐՍԵՐՈՐԴ

ԱՆՈՐՈՇ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 133. Անորոշ դերանուններն են՝ ոմն, ոմ, իմն, ինչ, ալլ, միւս (մեւս), Ոմն, ոմ դերանունները հոլովվում են խառն՝ դերանվանական-անվանական, իմն-ը և ինչ-ը՝ դերանվանական, ալլ-ը և միւս-ը՝ անվանական հոլովումներով:

§ 134. Ոմն, ոմ

Իմն, ինչ

	Եզակի		Հօգնակի		Նզակի	
Ոմ.	ոմն	ոք	ոմանք	իմն	ինչ	
Հ.	(զ)ոմն	(զ)ոք	(զ)ոմանս	(զ)իմն	(զ)ինչ	
Ս.	ուրումն	ուրուք	ոմանց		իբիբ	
Տ.	ումնմն	ումնք	ոմանց		իմիք	
Բ.	լումնմնէ	լումնքէ	լումանց	լիմնմնէ	լիմնքէ	
Գ.	ոմումք	—	ոմամքք	—	իւիք	

ՈՐ դերանունը եզակի գործիական հոլով շունի. պակասը լրացվում է ոմն դերանվան գործիական հոլովածևով՝ ոմամբ: Հոգնակի թվում ոմն, Ե՛մ դերանունները հոլովվում են նույն ձևով:

Իմն, ինչ դերանունները հոգնակի թվով չեն հոլովվում:

§ 135. Ոմն, Ե՛մ դերանունների վերաբերյալ պետք է իմանալ հետևյալը.

ա) Անկախ գործածվելիս նշանակում են մարդ, մի մարդ, մեկը, իսկ հոգնակին՝ ոմանք, մի լանիսը. օրինակ՝ Ասէ ոմն (=մեկը, մի մարդ) ցնա (Ղուկ., ԺԳ, 23): Եթէ զարիւնն ոք (=մեկը) ըմպիցէ՝ սատակի (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Ումեմն (=մեկին) ետ հինգ քանքար (Մատթ., ԻԾ, 15): Զգոյշ լեր, մի՛ ումեք (=որեւէ մեկին) ասիցես (Մատթ., Ը, 4): Փառքն յումեքէ՞ (=ո՞ւմ կողմից) յաջողեալ էին նմա (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Եւ ոմանք յերկուացան (Մատթ., ԻԸ, 17):

բ) Որպես որոշիչ գործածվելիս նշանակում են մի, իսկ հոգնակի գոյականի հետ՝ մի լանի. օրինակ՝ Եւ ոմն երիտասարդ (=մի երիտասարդ) զհետ երթայր նորա (Մարկ., ԺԳ, 51): Ի կնոջէ ումեմնէ (=մի կնոջից) ծնաւ (Եղիշէ, էջ 26): Մառայ ոք (=մի ծառա) իցէ (Թոռն., Բ, էջ 435): Ի բռնաւորէ ումեքէ (=մի բռնակալի կողմից) վտարանդի վարեալ (Թոռն. Ա, էջ 283): Եւ կանայք ոմանք (=մի քանի կանայք) որ բռնկեալ էին յայսոց շարաց և ի հիւանդութեանց (Ղուկ., Ը, 2):

գ) ՈՐ դերանունը հիմնականում գործածվում է հարցական, ժխտական, թեական (պայմանական), իսկ ոմն-ը՝ հաստատական նախադասութիւններում. օրինակ՝ էր ոմն ի վեր քան զնա զօրագոյն և փառաւորագոյն (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց առ Հայկ (Եղբ., 1-ին, ԺԱ): Եթէ ուտէր ոք՝ չվնասէր (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Եւ ոչ ոք տայր նմա (Ղուկ., ԺԵ, 16): Զիք ոք մարդ եղեալ ի մարդկանէ (Բուզ., 5-րդ, է): Մի՞թէ և զարախզէ՞ն ևս ոք կարիցէ ասել (Եզնիկ, 1-ին, ԻԾ): Մի՛ ոք օտար հաղորդեացէ քեզ (Առակ., Ե, 17):

§ 136. Իմն, ինչ դերանունների վերաբերյալ պետք է իմանալ հետևյալը.

ա) Անկախ գործածվելիս նշանակում են բան, մի բան, որեւէ բան. օրինակ՝ Եւ ինչ (=բան, որեւէ բան) ոչ ունէին ուտել (Մարկ., Ը, 1): Ոչ իմիք (=մի բանի) ազդիցէ այնուհետև (Մատթ., Ե, 13): Զիք ինչ (=որեւէ բան) որ բնութեամբ շար է (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Քանզի և ոչ աբարիչ իրիք (=որեւէ բանի) էր (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Զի որ շարժին և փոփոխի՞ չէ էական. այլ կամ լեալ յումեքէ և յիմեքէ (=մի բանի կողմից), և կամ հաստատեալ ի շոյէ (Եզնիկ, 1-ին, Բ):

բ) Որպես որոշիչ գործածվելիս նշանակում են մի, որեւէ, ինչ-որ,

մի Բաճի. օրինակ՝ Եւ զօրութիւն իմն ծածուկ կառավար (Ծղնիկ, 1-ին, Գ)=Եվ (կա) կառավարող մի գաղտնի զօրութիւն: Զի ոչ ոք ունէր նշանակ ինչ յայտնի (=որնէ բացահայտ օրինակ) բարերար կոչելոյ գնատուած (Ծղնիկ, 1-ին, ԺԴ), Եւ արուեստագէտ միայն նիւթոյ իմիք (=ինչ-որ նյութի) զնա համարիցին (Ծղնիկ, 3-րդ, ԺԷ): Ապա եթէ իբր ի պղծոյ իմեքէ արարածոց (=ինչ-որ պղծ արարածից) հրամայէր հրածարել (Ծղնիկ, 3-րդ, ԺԱ):

գ) Հաճախ ինչ դերանունը գործ է ածվում որպէս թարմատար, հատկապէս հարցական, ժխտական և թեական (պայմանական) նախադասութիւններում՝ արտահայտելով անորոշութիւն կամ սաստկացնելով, մեղմացնելով խոսքի իմաստը: Այս դեպքում այն աշխարհաբար կամ չի թարգմանվում, կամ թարգմանվում է ինչ-որ, որեւէ, որեւէ ձևով, կերպով, երբեք, ամենեկին, բնավ, բոլորովին բառերով. օրինակ՝ Կարծեցի թէ նոքա նենգութեամբ ինչ հտուն նմա զերդումն (Բուզ., 4-րդ, ՄԴ)=Կարծեցի թե նրանք նենգութեամբ նրան երգվեցրին: Յորժամ վնաս ինչ առնիցեն (Նղիշէ, էջ 63)=Երբ որեւէ վնաս հասցնեն: Ապա թէ ի վերայ հայ հողոյն խիստ ինչ բարբառեցի (Բուզ., 4-րդ, ՄԴ)=Իսկ եթե հայկական հողի վրա խիստ ձևով խոսի: Քանզի շարժի բնութեան իմիք՝ առանց կամաց՝ մերթ բարի լինել, մերթ շար (Ծղնիկ, 1-ին, ԺԳ)=Որովհետեւ ինչ-որ (որնէ) էութիւն առանց կամքի չի կարող մերթ բարի լինել, մերթ՝ շար: Ոչ ինչ զանգիտեաց գալ յատեան հրապարակին (Նղիշէ, էջ 129)=Ամենեկին (բնավ) չվախեցաւ գալ ներկայանալ հրապարակային ատյանին: Եւ արատ ինչ ոչ գոյ ի քեզ (Երգ., Գ, 7)=Եվ ամենեկին (բնավ, բոլորովին) արատ չկա քո մեջ:

դ) Իմն դերանունը հաճախ գործածվում է անունների գործիական հոլովի, ձևի պարագայի պաշտոն կատարող բառերի և բայերի հետ՝ արտահայտելով անորոշութիւն, ստանալով ինչ-որ, մի տեսակ, մի ձևով, կարծես բառերի իմաստը. օրինակ՝ Փակեալ զերկինս իբրեւ սրահակա իմն (Ագ., ԿԹ, 549)=Փակեց երկինքը կարծես ինչ-որ (մի տեսակ) վարագույրով: Երևէր իմն ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորհք (Նղիշէ, էջ 69)=Կարծես մի տեսակ աստվածային շնորհ էր երևում բոլորի վրա: Մտադեւր իմն անսացիք անմտացն (Ա Կորնթ., ԺԱ, 19)=Կարծես սիրով (հոգարութեամբ) լսեցիք անմիտներին: Յետ մահուանն Սանատըրկոյ արքայի շփոթի իմն թագաւորութիւնն (Խոր., 2-րդ, 1է)=Սանատըրկոյ արքայի մահից հետո թագավորութեան մեջ ինչ-որ (ինչ-որ ձևով) խառնաշփոթութիւն է ընկնում:

ե) Իմն, ինչ դերանունները երբեմն գործածվում են կրկնութեամբ՝ իմն իմն, ինչ ինչ, իբիբ իբիբ, իմիբ իմիբ, իիբ իիբ, որոնք ունեն հոգ-

նակի նշանակութուն՝ արտահայտելով տարբեր, զանազան, պեսպես, տեսակ-տեսակ, մի քանի իմաստներ. օրինակ՝ Վասն իրիք իրիք տեսչութեանց (Եղնիկ, 1-ին, ԻԳ) = Զանազան բաներ կատարելու համար: Եւ քստ նմանութեան ձկանցն օրինակի գտանէ զնոսա իւիք իւիք (= տեսակ-տեսակ) (Թոռն., Բ, էջ 69):

§ 137. Հաճախ ու, ինչ դերանունները գործածվում են հարցական դերանունների հետ և հոլովվում միասին.

Եզակի		Հոգնակի		Օգակի	
ՈՒ.	ո՞	ոք	ո՞յք	դի՞նչ	ինչ
Հ.	դո՞	ոք	զո՞յս	դի՞նչ	ինչ
Ս.	ո՞յր	ուրուք	ո՞յց	է՞ր	իրիք
Տ.	ո՞ւմ	ումեք	ո՞յց	ի՞մ	իմիք
Բ.	յումէ՞	ումեքէ	յո՞յց	առ իմէ՞	իմեքէ
Գ.	(որո՞վ)	ոմամք	(որո՞վք)	ի՞ւ	իւիք

Ձի՞նչ ինչ կապակցութունը հոգնակի թվով չի հոլովվում:

§ 138. Այլ, միւս

Եզակի		Հոգնակի	Եզակի
ՈՒ.	այլ	այլք	միւս
Հ.	(զ)այլ	(զ)այլս	(զ)միւս
Ս.	այլոյ	այլոց	միւսոյ
Տ.	այլում	այլոց	միւսում
Բ.	յայլմէ	յայլոց	ի միւսմէ
Գ.	այլով	այլովք	միւսով

Այլ և միւս դերանունները հոլովվում են ու հոլովիչով, եզակի տրականում ստանալով ում, իսկ բացառականում՝ է հոլովակերտները: Միւս դերանվան հոգնակի ձևերը սովորական չեն:

Հաճախ այլ դերանունն անորոշ նշանակութամբ գործածվում է ում, ու, իմն. ինչ դերանունների հետ և հոլովվում միասին՝ այլ ում, այլոյ ուրումն, այլում ումնմն... այլ ոք, այլոյ ուրուք, այլում ումեք... այլք ումանք, այլոց ումանց... այլ ինչ, այլ իմն, այլոյ իրիք, այլում իմիք....

§ 139. Ումն, ու դերանունները գոյականների հետ գործածվելիս դրվում են հիմնականում ետադաս՝ համաձայնելով հոլովով ու թվով:

Եզակի

Հոգնակի

ՈՒ. աշակերտ ոմն	աշակերտ ոք	աշակերտ ոմանք
Հ. (զ)աշակերտ ոմն	(զ)աշակերտ ոք	(զ)աշակերտ ոմանս
Ս. աշակերտի ուրում	աշակերտի ուրուք	աշակերտաց ոմանց
Տ. աշակերտի ումեմն	աշակերտի ումեք	աշակերտաց ոմանց
Բ. յաշակերտէ ումեմնէ	յաշակերտէ ումեքէ	յաշակերտաց ոմանց
Գ. աշակերտաւ ոմամք	աշակերտաւ ոմամք	աշակերտաւք(օք) ոմամքք

Ոմն դերանունը (մասամք էլ՝ ու) հաճախ դրվում է գոյականից առաջ՝ համաձայնելով հոլովով ու թվով. օրինակ՝ էին ուրումն Սկեւեայ Հրէի քահանայապետի հւթն որդի (Գործ., ԺԹ, 14): Եւ գտանել զոմանս զաշակերտս (Գործ., ԺԹ, 2):

§ 140. Իմն, ինչ դերանունները սովորաբար դրվում են գոյականից հետո և ընդհանրապես համաձայնում հոլովով ու թվով, բացի հոգնակի թվի հոլովներից, որտեղ մնում են անփոփոխ, եզակի ուղիղ ձևով:

Եզակի

Հոգնակի

ՈՒ. տունկ ինչ	տունկք ինչ
Հ. (զ)տունկ ինչ	(զ)տունկս ինչ
Ս. տնկոյ իրիք	տնկոց ինչ
Տ. տնկոյ իմիք	տնկոց ինչ
Բ. ի տնկոյ իմեքէ	ի տնկոց ինչ
Գ. տնկով իւիք	տնկովք ինչ

§ 141. Այլ դերանունը սովորաբար նախադասվում է գոյականին և հոլովով ու թվով համաձայնում նրան, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներից, որտեղ ընդհանրապես մնում է եզակի:

Եզակի

Հոգնակի

ՈՒ. այլ ազգ	այլ ազգք
Հ. (զ)այլ ազգ	(զ)այլ ազգս
Ս. այլոյ ազգի	այլոց ազգաց
Տ. այլում ազգի	այլոց ազգաց
Բ. յայլմէ ազգէ	յայլոց ազգաց
Գ. այլով ազգաւ	այլովք ազգաւք(օք)

Հաճախ այլ դերանունը նախադասվելիս հոլովով ու թվով մնում է անհամաձայն՝ «խառնեալ ընդ այլ դեղոյ» (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ), «այլ

տոհմէն» (Փարպ., 2-րդ, ԽԵ) կամ համաձայնում է հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներում՝ «այլքն հնախօսք» (Խոր., 1-ին, 2), «զայլս... գունդս» (Խոր., 2-րդ, է). կամ հանդես է գալիս ետադաս գործածութ-
յամբ՝ «ազգի այլում» (Դան., Բ, 44):

§ 142. Միւս գերանունը դրվում է գոյականից առաջ և համաձայ-
նում հոլովով ու թվով. հոգնակի հոլովաձևերի հետ չի գործածվում:

Եզակի

- ՈՒ. միւս կողմն
- Հ. (զ)միւս կողմն
- Ս. միւսոյ կողման
- Տ. միւսում կողման
- Բ. ի միւսմէ կողմանէ
- Գ. միւսով կողմամբ

Երբեմն միւս գերանունը հանդիպում է ետադաս գործածությամբ՝
«ի գալուստ ամին միւսոյ» (Ազ., Բ, 23) կամ նախադաս գործածվելիս
հոլովով չի համաձայնում՝ «ի միւս կողմանէ» (Խոր., 1-ին, է):

Վարժութիւն 113. Թարգմանել, որոշել անկախ գործածված անո-
րոշ դերանունների հոլովն ու թիւը:

Ոչ յումեքէ առի զհաց բռնի: Այլք հատանէին ոստս ի ծառոց: Զգոյր
ինչ ժամանակակից Աստուծոյ: Ոչ իմիք կարօտանայ: Ումեմն ետ հինգ
քանքար և ումեմն երկուս և ումեմն մի, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի
և գնաց: Թէ կարօտ եղև յայլմէ նիւթ մուրանալ: Յորժամ իցէ ոք ուրուք
թշնամի: Հրամայէ ոմանց ի նոցանէ երթալ ի գաւառն Աղիոփտի: Ոչ
այլ իւիք խոշտանգէ: Բայց զկանայսն Շապհոյ թագաւորին Պարսից ոչ
ումեք ինչ թոյլ տայր Մուշիզ զօրավարն Հայոց անարգել: Թէ որպէս
ստուիք իրիք ոչ երբէք հեռանայ յիմեքէն:

Վարժութիւն 114. Թարգմանել՝ քացատրելով, թե նախադաս և
ետադաս անորոշ դերանունները հոլովով ու թվով ինչպէս են համա-
ձայնել իրենց լրացւումներին:

Հարիւրապետի ուրումն ծառայ չարաչար հիւանդացեալ՝ մերձ էր
ի վախճանել: Ի կնոջէ ումեմնէ ծնաւ: Ի շարէ ումեքէ արարչէ կարծիցին:
Առաջէ բազում համարձակութեամբ, հանդերձ Սանատրկաւ ոմամբ: Կա-
նայք ոմանք որ բռնկեալ էին յայտոց յարաց և ի հիւանդութեանց: Քան-
զի շմարթի քնութեան իմիք առանց կամաց՝ մերթ բարի լինել, մերթ

շար: Եւ ինքն խաղայ, ասէ, այլով աղխին ընդ արեմուտս հիսխոյ: Եւ չէ կարօտ այլում օգնականի: Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս: Մասամբ միով ուրախացաւ, և միւսով ևս մասամբ տրտմեցաւ մինչև ի մահ: Զնոյն բաշաղտնս այլովք պատմութեամբք կարկատեցին: Դէպ լինէր ոմանց եղբարց ի Հայաստան աշխարհէս: Քանզի ոչ ուրուք մեծ թագաւորի կայր ի նմա ձեռնարկութիւնք այսպիսիք: Թէ եւ ինչ ցաւք՝ որ վասն մեղաց լինին: Եւ ի մտոյ հրաժարեցոյց իբրն ի պղծոյ և ի խոտանէ իմեքէ:

Վարժություն 115. Հոլովել հետևյալ կապակցությունները՝ այր ոք, կիմ ոմն, ծառ ինչ, այլ թագաւորութիւն, ազգ այլ, միւս ար (օր):

Վարժություն 116. Թարգմանել գրաբար:

Իր բարեկամներից մեկին չէր ճանաչում: Նրանցից ոմանց չէր հաճառում: Ոմն հարյուրապետի դուստրը հիվանդ էր: Որնէ մեկի կողմից չէր սիրվում: Մի՞թե ինչ-որ բանի կարիք եք զգում: Հետո երևաց ուրիշ կերպարանքով: Եկան մի ինչ-որ տեղ, ինչ-որ բույսից դեղ էր պատրաստում: Կգա նրանց տերը և այգին կտա ուրիշ մշակներին: Մեկին կսիրի. իսկ մյուսին կատի: Իսկ մյուս օրը հրամայեց սպանել նրան: Մյուս դռնով (ընդ դուռն) ներս մտեք:

կարիք զգալ — կարօտանալ

ՅԱՂԱԳՍ ՄԵՇԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ՝ ՈՐ ԵՂԵՎ Ի ԶԻՐԱԿ, ԵՎ ՍԱՏԱԿՄԱՆ ԱՄԲԱՐՇՏԻՆ ՄԵՀՐՈՒԹԱՆԱՅ

Ազգ արարեալ Մեհրութանայ յերկիրն Խորասանայ առ Շապուհ զամենայն օգնականութիւն Թէոդոսի զոր արար առ Պապ՝ ելանէ հրաման ի Շապուհոյ՝ ամենայն զօրացն Պարսից երթալ ընդ Մեհրութանայ ի Հայս ի պատերազմ: Դոյնպէս ազգեն՝ ինքնակալին Թէոդոսի Պապ և Տերենտիանոս զՇապուհոյ, թէ ամենայն զօրացն հրամայեաց ելանել ի վերայ մեր, բայց ի դրանկացն: Ապա և Աւգոստոսն Թէոդոս հրամայեաց Ադդէի կոմսին մեծի երթալ յօգնականութիւն Պապայ, առնուլ զամենայն զօրս Զունաց, ոչ զօք Թոդուլ՝ զոր ոչ առցէ. այլ և զհետեակս պահապանս քաղաքացն, որք զմետաքսեայն ունէին զվիշապս²:

Եւ խմբեցաւ պատերազմն ի դաշտին որ կոչի Զիրաւ, և մատեան ճակատ առ ճակատ: Եւ մանկունք քաջ նախարարացն Հայոց, ինքնակամ հահատակեալք, մտին ի մէջ ճակատուցն, առաջնորդութեամբ սպաքապետին իւրեանց Սմբատայ ասպետի, որդւոյ Բագարատայ, որք յազ-

զէն Բագրատունեաց: Ելին և ի զօրացն Պարսից համատիք նոցա, և խաղացին ի մէջ ճակատուցն. և ցիրք ընդ ցիրս լինէին: Եւ ի դառնալ մանկանցն Պարսից, ընդ հուպ դարձեալ մերոցն զհետ նոցա⁴, օրինակ իմն որպէս փոթորիկ յանտառէ տերեւաթափ, այնպէս երազ յերկմարացն առեալ⁵ նիզակօք, դի ցուրտ յերկիր ընկենուին, ոչ կարելով նոցա⁶ յիւրեանց ճակատն մտանել: Իսկ յորժամ պարսիկքն զմերն շրջէին⁷ նոցա ի վահանափակն Յունաց իբր յամուր քաղաք մտանէին, առ ոչ ինչ վնասելոյ: Քանզի այնպէս արար Գորգոնոս իշխան հետեակ զօրուն, իբր պարսպաւ պատեաց վահանօք զճակատն Պապայ:

Քանզի զօրքն Յունաց վառեալ էին ի զէնս ոսկւոյ և արծաթոյ, և երկմարք նոցա նոյնպէս զարդոս և էր տեսանել⁸ իբրեւ զպարիսպ ինչ, յորոց յուվք ի շղեայ և ի կաշեայ պահպանակաց զգեստուն զկարծրութեան վիմաց բերէին երևոյթա⁹. և ի վերայ նոցա անխալամ գէսք¹⁰ նշանք արձակեալք իբր զսաղարթս ինչ հովանաւոր ծառոց: Բայց զվիշապացն մանուածս¹¹, ահագին բերանաբացութեամբ ուռուցեալ ի փըշմանէ օդոյն¹², ոչ ինչ ուրեք կարեմ նմանեցուցանել, այլ միայն իբրեւ զլեռն ինչ ադամանդեայ խոնարհի¹³ ի ծով—բովանդակ ճակատն Յունաց ի պարսկական զօրսն: Քանզի և զնոսա էր տեսանել իբրեւ զհզօր ինչ զետ առ ի կողմն ի լայն ծաւալեալ. արդարեւ զջրոյ գոյն զրահազգեստացն բերէր տեսութիւն¹⁴:

... Իսկ ի ծագել արեգականն ընդդէմ մերոց զօրացն, ի պղնձապատ վահանացն նշոյլք զլերամբքն փայլատակէին իբրեւ յամպոյ մեծէ, և ի նոցանէ ի դուրս ուստէին ի մերոց նախարարացն քաշ զրահաւորք՝ որպէս փայլատականց ճառագայթք. յորոց միայն ի տեսութենէն զանգիտեալ պարսկական զունդն, սակաւ ինչ և մերն, վասն ոչ կարել¹⁵ հայել ընդդէմ արեգականն ծագման: Իսկ ի բաղխել զմիմեանս՝ եղև ի վերայ հովանի ամպոյ, և հողմ սաստիկ ի մերոցն կուսէ ընդդէմ պարսկականին փշեալ: Եւ ի խառնակել մարտին՝ պատահէ կամսարականն Սպանդարատ խմբի մեծի, յորում էր քաջն Շերգիր Ղեկաց արքայ, զգլուխ միջին զնգին պնդութեամբ զտեղի ճակատուն կալեալ¹⁶: Եւ յարձակեալ Սպանդարատ, և հերձեալ զխումբն, որպէս զշանթահար յերկիր կործանէր զքաջն, և զխումբն պտուտեալ՝ ի փախուստ դարձուցանէր: Եւ այնպէս ի վերին օգնականութենէն զօրացեալ առ հասարակ զօրքն Յունաց և Հայոց, դիակամքք թշնամեացն լցին զգաշտն ամենայն, և զմնացորդսն ամենայն ի փախուստ շրջեալ հալածեցին: Ընդ որո և զՈւռնայր Աղուանից արքայ խոցոտեալ ի Մուշեղայ որդւոյ Վասակայ Մամիկոնենի, հանին ի պատերազմէն:

Բայց ամբարշտին Մեհրուժանայ վիրաւորեալ ձին՝ ոչ կարաց երս-

զիւ ընդ փախստեանսն. որում աճապարեալ հասանէ սպարապետն Հայոց Սմբատ, և զորս ընդ նմայն էին կոտորեալ ձերբակալ առնէ զվատշուէրն յեզեր շամբին Կողայնովտի: Եւ զմտաւ ածեալ, թէ գուցէ թափիցէ¹⁷ զնա մեծն Ներսէս, այնորիկ աղագաւ ոչ ածէ ի բանակն. այլ զտեղեօքն զըտանէ պատրաստական առ ի կորուստ ամբարշտին զոմանս խորանաւորս հուր լուցեալ, և շամփուր երկաթի՝ միս խորովելոյ. զոր շնուցեալ կրկնեաց բոլորեալ որպէս պսակ, և յոյժ արտաշէկ արարեալ, ասէ. «Պսակեմ զքեզ, Մեհրութան, քանզի ի խնդիր էիր թագաւորել Հայոց. և ինձ ասպետիս պարտ է զքեզ պսակել ըստ սովորական իշխանութեան իմոյ հայրենեաց»: Եւ մինչ դեռ տաքն էր իբրեւ զհուր՝ եղ¹⁸ ի զլուխն Մեհրութանայ, և այնպէս սատակեցաւ շարն: Եւ յայնմ հետէ խաղաղեցաւ երկիրն, ընդ ձեռամբ Պապայ նուաճեալ:

(Մովսէս Խորենացի, 3-րդ, Ա)

¹ այստեղ՝ տեղեկացնելու, իմաց տալու իմաստով

² զմեծաքանայն ունէին զվիշապս—կըրում էին մեծաքայա վիշապանկար դրոշմեր

³ ստորագայլը (էր) զեղջված է

⁴ ընդ հուր դարձեալ մերոցն զհետ նոցա—մերոնք անմիշապէս հասնում էին նրանց հետեից

⁵ այստեղ ցած զցելու իմաստով

⁶ սեռական հոլովով դրված ենթական անորոշ գերթայի գործիական հոլովի մոտ՝ նուեմ շկառաղացան

⁷ այստեղ ետ դարձնելու իմաստով

⁸ էր տեսանիլ—կարելի էր տեսնել

⁹ զկարծրութեան վիճաց բերէին երեսն—կարծր քարերի տեսք էին ստանում

¹⁰ ստորագայլը (կային) զեղջված է

¹¹ զվիշապսն մանուածս—վիշապներ (վիշապի նկարով դրոշակներ) գալարումները

¹² ահագին բերանաբացութեամբ ուռացեալ ի փմանէ օդոյն—քամուց ուռելով ահագին կերպով բացել էին բերանները

¹³ անորոշ դերբայը իլ մասնիկով 5-րդ դարում խիստ հազվադեպ է հանդիպում

¹⁴ տեսութիւն. այստեղ՝ տեսք, տպավորութիւն

¹⁵ փա. կարելոյ

¹⁶ զզլուխ միշին զեղին պեղութեամբ քառեղի ճակատուն կալեալ—ճակատի մեղտեղում ամուր կ'անցնած էր՝ միշին զեղի զլուխն անցած

¹⁷ այստեղ՝ աղատել, փրկել

¹⁸ եղ—զբեց

ԳԼՍՏ ՔՄԱՆԷԻՆՊԵՐՈՐԳ

ՈՐՈՇՅԱԼ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 143. Որոշյալ դերանուններն են՝ ամենեքին, ամենեքեան (= ամենքը, բոլորը, ամենքն էլ, բոլորն էլ), բոլորեքին, բոլորեքեան (= բոլորը, բոլորն էլ), ամենայն, այլև՝ ամէն, բոլոր, իւրաքանչիւր, համայն, հանուր(ց), ողջոյն:

Ամենեփին – ամենեֆեան, բոլորեփին – բոլորեֆեան, ամենայն դերանունները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ, ըստ որում ամենեփին–ամենեֆեան, բոլորեփին–բոլորեֆեան դերանունները հոլովվում են միայն հոգնակի թվով՝ ու հոլովիչով, իսկ ամենայն դերանունը՝ միայն եզակի թվով՝ ի հոլովիչով:

ՈՒ. ամենեքին, ամենեքեան	բոլորեքին, բոլորեքեան
Հ. (զ)ամենեսին, (զ)ամենեսեան	(զ)բոլորեսին, (զ)բոլորեսեան
Ս. ամենեցուն, ամենեցունց	բոլորեցուն, բոլորեցունց
Տ. ամենեցուն, ամենեցունց	բոլորեցուն, բոլորեցունց
Ք. յամենեցունց	ի բոլորեցունց
Գ. ամենեքումբք	բոլորեքումբք

ՈՒ. ամենայն	~
Հ. (զ)ամենայն	
Ս. ամենայնի	
Տ. ամենայնի	
Ք. յամենայնի	
Գ. ամենայնիս	

Մանորություն. Երբեմն բոլոր դերանունը հանդիպում է հոլովված ձևով՝ եզակի տրական և գործիական հոլովներով. Յոլորումս Հայոց զօրութեամբ օտար ազգաց խորհէր տիրիլ (Խոր., 3-րդ, 9), Եթէ հաւատաս բոլորով սրտիս քով (Գործ., Ը, 7):

§ 144. Իւրաքանչիւր դերանվան հոմանիշ ձևերն են անձնիւր կամ անցնիւր, որոնք խիստ սակավ գործածութիւն ունեն: Իւրաքանչիւր դերանունն ուղիղ ձևով կարող է գործածվել նաև թեք հոլովների իմաստով՝ լարգմանվելով աշխարհաբար յուրաքանչիւրն իւր, ամեն մեկս մեր, ամենքն իրենց, ամեն մեկդ ձեռ և նման իմաստներով. օրինակ՝ Ումեմն ետ հինգ քանքար և ումեմն երկուս և ումեմն մի, ըստ իւրաքանչիւր կարի (=յուրաքանչիւրին իր կարողության չափ), և զնաց (Մատթ., ԻԾ, 15): Ապա արձակեաց զմարդիկսն յիւրաքանչիւր տեղիս (Նդիշէ, էջ 12) = Հետո զինվորներին ուղարկեց ամեն մեկին իր տեղը:

§ 145. Ամենեփին–ամենեֆեան դերանունը գործածվում է գոյականի հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս՝ հոլովով ու թվով համաձայնելով իր լրացյալին. օրինակ՝ Վասն զի արհաւիրք ի Տեառնէ անկան ի վերայ ամենեցուն բնակչաց զաւառացն (Թ Մնաց., ԺԵ, 5), Յայնժամ ի մի վայր ժողովեալ նախարարացն ամենեցուն (Փարպ., 2-րդ, Իէ): Մի ի հարիւրոց յամենեցունց պիտանեացն առնու պատանդս (Խոր., 2-րդ, ԿԵ):

Ամենայն դերանունը գործածվում է գոյական անվան հետ նախադաս և ետադաս, սակայն տարածվածը նախադաս գործածությունն է: Այն հոլովով ու թվով չի համաձայնում իր լրացյալին. օրինակ՝ Քաջատեամբ ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք (Ծղիշէ, էջ 18): Եւ գործակալք ամենայն յիմում ձեռին են (Փարս., 2-րդ, ԽԾ):

Մանրութիւն. Երբեմն ամենայն դերանունը մանավանդ ետադաս գործածելիս, համաձայնում է միայն հոլովով՝ «անդրանիկ ամենայնի մեռելոցն» (Բուզ., 4-րդ, Ծ), «լեռնականօքն ամենայնի» (Խոր., 2-րդ, Մ), «ի ժողովրդենէն յամենայնէ» (Ա Քազ., Բ, 13):

§ 146. Իւրաքանչիւր դերանունը գործածվում է գոյականի հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս, իսկ մյուս որոշյալ դերանունները՝ միայն նախադաս, որոնք հոլովով ու թվով չեն համաձայնում իրենց լրացյալներին. օրինակ՝ Այս են որդիքն Իսրայելի՝ ըստ իւրաքանչիւր տեղեացն (Եզր, Բ, 1): Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն (Ծղիշէ, էջ 15): Բոլոր ընտանեօքն (Խոր., 3-րդ, 1Ա): Հանուրց մարդկութեանս (Խոր., 1-ին, Դ): Ի վերայ ողջոյն ազգի (Ծղիշէ, էջ 90):

Վարժութիւն 117. Թարգմանել, որոշել որոշյալ դերանունների հոլովը:

Եւ զի այս այսպէս՝ է ամենեցուն յայտնի է. որ կամին ուսանել: Եւ դու տիրես ի վերայ ամենայնի: Այսք էին ամենեքեան, որ ունէին զկանայս յալլազգեացն: Իսկ այն ո՞վ էր որ որսացաւ ինձ որս և երբ մատոյց, և կերայ յամենայնէ: Առատ ոռճկօք ուրախ առնէր զամենեանեան, և զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն: Ուստի և տեղեկացաւ յամենեցունց մարզպանն: Դարձեալ փութայ ամենեքումք հանդերձ: Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ: Եւ զայս իբրև ասաց, եղեալ ժունր ամենեքումք՝ եկաց յաղօթս: Անարգս և վատթարս յաշս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին: Քանզի ոչ բոլորեցունց դիպի մարտիրոսութեան վիճակն: Այլ որպէս յամենայնի մոլորեցան հերժուածողք:

Վարժութիւն 118. Թարգմանել, բացատրել, թե որոշյալ դերանունները հոլովով ու թվով ինչպէս են համաձայնել իրենց լրացյալներին:

Եւ եկին ամենեքեան ծերքն Իսրայելի: Զդուռն քաղաքին պահէր մինչև ի գալն Արտաշիսի և զօրացն ամենեցուն, Եւ սպան զամենեանեան զեղբարսն իւր սրով: Զկնի իսկ եկելոցս մարգարէիքն ամենեքումք ծանօթս տայ: Սիրեցես... յամենայն սրտէ քումմէ: Սոյն օրինակ և ամենայն գիրք հոգեպատումք նշանակեալ ունին զթաշութիւս ամենայն զօրաց: Զայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամե-

նայնիւ... մեծաւ ամբոխիւ տարածեալ ընդ աշխարհս մերս Մի ի Հարիւրոց յամենեցունց պիտանհացն առնու պատանդս:

Եանթս տալ—իր մասին Ժանթություն տալ

Վարժութիւն 110. Թարգմանել գրաբար:

Բերում էին գրքերը և այրում բոլորի առջև (առաջի): Առատ պար-
շենք կտա բոլորին: Ամենքը վախենում էին նրանից: Ամեն ինչից հարկ
էն պահանջում: Ողջուն հղեց իր տերության բոլոր ազգերին: Ամեն
ինչում դու արգար ես: Հանդիմանվում է բոլորի կողմից: Բոլոր գերի-
ներին զխատեցին քաղաքի հրապարակում: Այգու բոլոր ծառերը ծաղ-
կեցին: Ամբողջ սրտով սիրում էր իր որդիներին: Ամենքին հայտնի է,
որ նա քաջ է: Բոլոր կողմերից պաշարեցին քաղաքը:

ԱՐՏԱՆԱԶՆԱՅ ԹԱԳԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆՆ՝, ԵՎ ՀԱՎԱԾԵԼ ՋԵՂԲԱՐՍ ԻՐ ԵՎ ԶԲՈՐՍ, ԵՎ ՄԱՀ ՀԱՆԴԵՐՁ ԱՅԼԱԲԱՆԵԼՈՎ

Յետ Արտաշիսի Թագաւորէ Արտաւազդ որդի նորա, և հալածէ յԱյ-
րարատոյ զամենայն եղբարս իւր ի զաւառս Ադիոփտայ և Աոբերանոյ,
զի մի բնակեացեն յԱյրարատ ի կալուածս արքայի. բայց միայն զՏիրան
պահէ փոխանորդ իւր, զի որդի ոչ գոյր նորա: Որ յետ սակաւ ինչ ա-
ւուրց Թագաւորելոյն իւրոյ, անցեալ զկամբջան Արտաշատ քաղաքի՝
որսալ կիննս և իշավայրիս զակամբք Գինայ, աղմկեալ ի ցնորից իմն
խելագարանաց՝, ընդ վայր յածելով՝ երկվարան, անկանի ի խոր իմն
մեծ, և խորասոյգ լեալ՝ անհետի:

Զսմանէ երգիչքն Գողթան առասպելարանեն այսպէս. եթէ ի մա-
հուանն Արտաշիսի բազում կոտորածք լինէին ըստ օրինի հեթանոսաց.
դժուարի՜, ասեն, Արտաւազդ՝ ասելով ցհայրն.

Մինչ դու գնացեր,

Եւ զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար,

Ես աւերակացս ո՞ւմ Թագաւորեմ:

Վասն որոյ անիծեալ զնա Արտաշիսի՝ ասաց այսպէս.

Եթէ դու յորս հեծցիս՝ յԱզատն ի վեր ի Մասիս,

Զքեզ կալցին քաջք,

Տարցին յԱզատն ի վեր ի Մասիս.

Անդ կայցես, և զլոյս մի տեսցես:

Զրուցեն զամանկ և պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում՝ կապեալ երկաթի շղթայիւք. և երկու շունք հանապազ կրծելով զշղթայսն, ջանայ ելանել և առնել վախճան աշխարհի. այլ ի ձայնէ կռանարկութեան դարբնաց զօրանան, ասեն, կապանքն: Վասն որոյ և առ մերով իսկ ժամանակա՝ բազումք ի դարբնաց, զհետ երթալով առասպելին, յաւուր միաշարաթւոյ երիցս կամ շորիցս բախեն զսալն, զի զօրացին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ: Բայց է ճշմարտութեամբ այսպէս, որպէս ասացաքս վերագոյն:

Այլ ոմանք ամեն և ի ծնանելն զսա դիպեալ պատահարաց իմն, զորո՞ համարեցան կախարդել զսա կանանց՞ զարմիցն Աժդահակայ. վասն որոյ զնոսա բազում շարշարեաց Արտաշէս: Եւ զայս նոյն երգիչքն յառասպելին ասեն այսպէս, եթէ.

Վիշապազունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ,
Եւ դև փոխանակ եղին:

Բայց ինձ արդարացեալ⁵ թուի լուրն այն, թէ ի ծննդենէն Լեթ մոլութեամբ լեալ⁶, մինչ նովիմք¹⁰ և վախճանեցաւ: Եւ առնու զթագաւորութիւնն Տիրան եղբայր նորին:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, ԿԱ)

¹ այսանդ՝ թագավորիւր իմաստով

² ազմկեալ ի ցնորից իմն խելագարեաց—ինչ-որ ցնորից շփոթվում, խելագարվում է

³ ընդ վայր յածել—վայր ընկնել

⁴ այստեղ՝ նեղանում է

⁵ եթէ դու յորս հեծցիս—թե՛ դու (ձե) հեծնես որսի գետս

⁶ ուղիք խնդիրք կրկնված է (զոր, զսա).

պետք է թարգմանել որեւէ մեկը

⁷ անորոշ դերբայի մոտ ենթական զորված է տրական հոլովով. համարեցան կախարդել զսա կանանց—կարծում են, թե սրան կախարդել են կանայք

⁸ այստեղ՝ ճշմարիտ, արդարացի

⁹ մոլութեամբ լեալ—խելագար է եղել

¹⁰ նովիմք—նույնով, այսինքն՝ նույն հիվանդութեամբ

ԴԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՄԱԿԱՐԱՑՆԵՐ

§ 147. Գրաբարում մի շարք բառեր՝ աստ, անդ, այստ, այդր, անդր, աստի, այտի (այդի), անտի, անկախ գործածվելիս հանդես են գալիս որպէս մակբայներ. օրինակ՝ Եւ անդ (=այնտեղ) պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ (Նդիշէ, էջ 146): Զիա՞րդ մտեր այստ (=այստեղ) (Մատթ., ԻԲ, 12): Թողէք անդր (=այնտեղ) զառաքին յանցանս ձեր (Նդիշէ, էջ 165): Քանզի անդ (=այն ժամանակ) մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր, Ծուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով՝ շանաիւն տիրել ի վերայ միմեանց (Խոր.)

1-ին, Ժ): Եւ անտի (= այնտեղից) շուեալ՝ յոստանն ի Դուին մտանէին (Փարպ., 3-րդ, էջ 157):

§ 148. Դերանվանական մակբայները հաճախ գործածվում են նաև զոյական անունների հետ: Այս դեպքում պետք է նկատի ունենալ հետևյալը:

1. Դրանք նշանակությամբ փոխարինում են այս, այդ, այն ցուցական դերանուններին կամ ս, դ, և ցուցական հոդերին. օրինակ՝ է՛չ դու վաղվադակի ի ձիոյ այտի (Բուզ., 6-րդ, Ը), փխ. է՛չ դու վաղվադակի ի ձիոյդ յայդմանէ = ցած իջի՛ր իսկույն այդ ձիուց (կամ՝ ձիուցդ): Յաշխարհէ աստի շին (Յովհ., ԺԷ, 16), փխ. Յաշխարհէս յայսմանէ շին = այս սելխարհից շին: Թաքնայց ի դաշտի աստ (Ա. Թագ., Ի, 5), փխ. Թարնայց ի դաշտիս յայսմիկ = կթաքնվեմ այս դաշտում: Եւ ոչ ի տար աշխարհ այսր զհետ նոցա զնայաք (Նդիշէ, էջ 184), փխ. Եւ ոչ ի տար աշխարհս յայս զհետ նոցա զնայաք = և ոչ էլ նրանց հետեից այս տար աշխարհը կգայինք (բառացի՝ գնում էինք):

2. Հաճախ էլ այդ բառերը շին արտահայտում ցուցական դերանունների կամ հոդերի նշանակություն և շին թարգմանվում աշխարհաբար համապատասխան դերանուններով ու հոդերով. օրինակ՝ Ի պտղոյ անտի ծառն ճանալի (Մատթ., ԺԲ, 33) = Պտղից է ծառը ճանաչվում: Ապա իմացեալ Զրուանայ, ասէ. «Երկու որդիք են յորովայնի անդ» (Նզիրկ, 2-րդ, Ա) = Ապա Զովանն իմանալով ասում է՝ «Երկու որդիներ կան որովայնում»: Զարթոյց զսուրբսն ի քնոյ անտի (Նդիշէ, էջ 151) = Քնից զարթնեցրեց սրբերին: Եթէ որպէս նոքա ի բանտի անդ անիծանէին զթեզ (Նդիշէ, էջ 143) = Թե ինչպիս նրանք բանտում անիծում էին թեզ:

§ 149. Դերանվանական մակբայներն ունեն նաև գործածության հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. Աստ, անդ, այդք բառերը գործածվում են ներգոյականի իմաստ արտահայտող ի(յ) նախդրով տրականի հետ. օրինակ՝ Գտանէր յամրոցի անդ (Բուզ., 3-րդ, Ը): Արկէք զդա ի գուր մի յանապատի աստ (Սենդ., Լէ, 22): Գրեցի ձեզ ի թղթի այդր (Ա. Կորնթ., Ե, 9):

2. Այստ, անդք բառերը գործածվում են ի(յ) նախդիր ունեցող ուղեվորման հայցականի հետ. օրինակ՝ Եթէ ո՛չ գայցէ ի տօն այսր (Յովհ., ԺԱ, 56): Մտեալ ի սենեակ անդր՝ ելաց (Սենդ., ԽԳ, 30): Գայր հասանէր ի տեղի անդր (Թոռն., Բ, էջ 501):

Մանորություն. Երբեմն անդք բառը կարող է գործածվել ներգոյականի իմաստ արտահայտող ի(յ) նախդրով հայցականի հետ. օրինակ՝ Եւ ձկունք, որ ի գետ անդր էին՝ սատակեցան (Նլք, է, 21):

3. Աստի, այտի (այդի), անտի բառերը գործածվում են բացառա-

կան հոլովի հետ. օրինակ՝ Հանին զՅովսէփի ի զբոյ անտի (Մենդ., Լճ. 28): Առաքեցից զմի յաշակերտաց աստի իմոց (Խոր., 2-րդ, ԼՔ): Եւ եւ յատենէ անտի (Քոռն., Բ, էջ 562): Եւ ի տապանէ այտի (Մենդ., Ը, 16):

Վարժություն 120. Թարգմանել, որոշել, թե ո՞ր հոլովների հետ և ի՞նչ նշանակությամբ են գործածվել դերանվանական մակբայները:

Լուարո՛ւք (=լսեցե՛ք) յազգականաց այտի դորաւ, Իբրև մերձեցան ի բանակ անդր: Ածէ՛ք այսր և ի կապելոցն, որք են ի բանտի անդ: Եւ դարձուցին զնա ի ջրհորոյ անտի: Զախողապետն արքային Պարսից գլխատէր ի ներքս յասպաստանի անդ: Ոչ հաւանէր նա իշանել յանապատէ անտի: Եմուտ այրն ի տուն անդր: Նոքա եկեալ ցուցանէին ի քաղաքի անդ: Ոչ կարէին հանել զվնասակար խոզսն յայլոյ անտի: Լուսջ զծայն քո ի դրախտի աստ և երկեայ: Թերես ամաշխսցեն յորդոյ աստի իմմէ:

Վարժություն 121. Թարգմանել՝ բաց թողած բառերի տեղ դնելով համապատասխան դերանվանական մակբայներ:

Երթայր վաղվաղակի ի դաշտ... Հոսէր արիւնն ի վիրէ... Ինքն կերակրեաց ի սակաւ հացէ զժողովուրդն յանապատի...: Եկն եմուտ ի խորան...: Յամենայն ծառոց որ իցեն ի ներքս դրախտի... մի՛ ուտիցէք: Եւ աւասիկ ախոյեան ելանեմ քեզ ի մերոց զօրաց..., և դու ինձ ի յունականաց...: Ընկենուին յերիվարէ... զպատանեակն Գնէլ: Ի պարտաւ... ի ձոր... Ընկենուին զնոսա:

Վարժություն 122. Թարգմանել գրաբար, ընդգծված բառերի փոխարեն գործածել համապատասխան դերանվանական մակբայներ:

Այն աղբյուրից էին ջուր տանում, Կմտնեք այն քաղաքը: Այս տնապատում էին բնակվում: Շապուհ թագավորը փախչում էր այս պատերազմից: Ուխտարներն արածում են այդ դաշտում: Նավը ընկղմվեց (քնկըղմեցաւ) այս ծովի մեջ: Այն տեղում տնկում էին այգիներ: Այս գինուց էինք ըմպում: Կվերցնեք այդ ալյուրը և կլցնեք այդ ամանի մեջ: Այդ գյուղից հարկ էին պահանջում:

ՎԱՍՆ ԶԵՌԱԿԵՐՏԻՆ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԵՐՈՒԱՆԱԿԵՐՏ

Քաղցր է ինձ ասել և յողապս գեղեցիկ դաստակերտին ճրուանդուկերտի, զոր յօրինեաց՝ Նոյն ինքն Երուանդ գեղեցիկ և չքնաղ յօրինուածովք: Քանզի զմիջոց հովտին մեծի լնու մարդկութեամբ և պայծառ շի-

նուածովք՝ լուսաւոր որպէս ական բիր։ Իսկ շուրջ զմարդկութեամբն՝¹ ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ զբոսովն զայլ բոլորակութիւն՝ ական։ Իսկ զքազմութիւն ալգեստանոյ՝² իբր զարտեանանց խիտ և գեղեցիկ ծիր՝. որոյ հիւսիսային կողմանն դիր կարակնաձև՝ արդարն գեղաւոր կուսից յօնից դարաւանդաց համեմատ՝, իսկ ի հարաւոյ հարթութիւն՝ դաշտաց՝ ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն՝, իսկ գետն բերանացեալ դարաւանդօք ափանցն՝ զերկթերթիսն նշանակէ շրթունս՝, Եւ այսպիսի գեղեցկութեան՝ դիր՝ անթթեկ իմն գոգցես ի բարձրաւանդակ թաղաւորանիստն զհայեցուածսն ունի՝¹⁰. և արդարն բերրի և թաղաւորական դաստակերտն։

Զայս ամենայն զգործեցեալսն Երուանդայ պարգեւէ մեծն Տրդատ մարդկան ազգին Կամսարականաց, որպէս մտերմաց և արեան կցորդաց՝¹¹ ազգին Արշակունեաց. զոր յիւրում տեղուն պատմեսցուք...

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, ԽԲ)

¹ այստեղ՝ կառուցեց, շինեց

² շուրջ զմարդկութեամբն — բնակչւթան շուրջը։ Այս և հաջորդ մի քանի նախադասութիւններում բայ-ստորոգյալը կամ քաղաքայլ ստորոգյալի հանդուցե տրամաշարժած չեն

³ այստեղ՝ բոլորակ

⁴ ալգեստանոյ — ալգիների

⁵ իբր զարտեանանց խիտ և գեղեցիկ ծիր — նմանվում էր խիտ արտեանունքի գեղեցիկ զծին

⁶ ամբողջ նախադասութիւնը պետք է թարգմանել այսպես. որի հիւսիսային կողմի կամարանն դիրքը իսկապես հա-

մամառվում էր գեղեցիկ կուսերի հոյքերին

⁷ վերացականը թանձրացականի փոխարեն. հարթութիւն դաշտաց — հարթ դաշտները

⁸ ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն — (հիշեցնում էին) ծնօտների գեղեցիկ ազդրկութիւնը

⁹ ամբողջ նախադասութիւնը պետք է թարգմանել այսպես. իսկ գետը ափերի բարձրութիւններով պատկերահում էր մի բերան, իր երկու շրթունքներով

¹⁰ կարծես անթարթ հայացքն ուղղել է թաղաւորանիստ բարձրամեղակի վրա

¹¹ արեան կցորդ — արշունակից

ՅԱՂԱԳՍ ԾԻՆՈՒԱԾՈՑ ԱՄՐՈՑԻՆ ԳԱՌՆՈՑ

... Զայսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամրոցին Գառնոյ, զոր որձաքար և կոփածոյ վիմօք, երկաթազամ և կապարով մածուցեալ. յորում շինեալ և տուն հովանոց¹, մահարձանօք², սքանչելի դրօշուածովք բարձր քանդակաւ, ի համար քեռ իւրոյ Խոսրովիդիստոյ, և գրեալ ի նմա զյիշատակ իւր հեղինացի գրով...։

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, Դ)

¹ տուն հովանոց — հովանոց

² մահարձան — արձան

ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈՂՈՎՈՒՄԸ

§ 150. Գրաբարում ածականները լինում են երկու տեսակ՝ որակական և հարաբերական:

Որակական ածականները ունեն համեմատության երեք աստիճան՝ դրական, համեմատական, գերադրական:

§ 151. Ածականի համեմատական կամ բաղդատական աստիճանը կազմվում է երկու ձևով՝ ա) (ա)զայն վերջածանցով, բ) քան նախադրությամբ:

ա) Գայն ածանցը գրվում է ածականի ուղիղ ձևի վրա, օրինակ՝ մեծ—մեծագոյն=ազելի մեծ, հզոր—հզորագոյն=ազելի հզոր, լալ—լալագոյն=ազելի լալ և այլն: Հարկ է կարծել՝ թէ էր ոմն ի վեր քան զնա հզորագոյն և փառաւորագոյն (Եզնիկ, 2-րդ, Գ)=Պետք է կարծել, թե նրանից վեր ազելի զորեղ և փառավոր մեկը կար:

Մանրություն. Երբեմն գոյն ածանցով կազմված ածականներն արտահայտում են գերադրական իմաստ. օրինակ՝ Ապրի կրտսերագոյնն միայն, որ է նինուսա (Խոր., 1-ին, Ժէ)=Ազատվում է միայն ամենափոքր՝ նինվասը:

բ) Քան նախադրությունը գրվում է սովորաբար դրական աստիճանից, երբեմն էլ գայն ածանցով կազմված ածականներից հետո, այնուհետև՝ համեմատելի բառը հայցական հոլովով և զ նախդրով. օրինակ՝ մեծ քան զերկիր=երկրից ազելի մեծ, բարձրագոյն քան զնա=նրանից ազելի բարձր և այլն: Մեծ քան զսոսա այլ պատուիրան ոչ գոյ (Մարկ., ԺԲ, 31)=Սրանցից ազելի մեծ պատվիրան չկա: Քաղցր է նա քան զմեզու խորիսխ (Սաղմ., ԺԸ(ԺԹ), 11)=Նա մեղրի խորսխից ազելի քաղցր է: Մին բարձրագոյն էր քան զմիւսն (Դան., Ը, 3)=Մեկը մյուսից ազելի բարձր էր: Զի՞նչ հզորագոյն քան զառեւծ (Դատ., ԺԳ, 18)=Ի՞նչն է առյուծից ազելի հզոր:

§ 152. Գրաբարում ածականի գերադրական աստիճանը հատուկ ձև չունի: Այդ իմաստն արտահայտվում է կաբի, յոյծ, սաստիկ, անընճափն և սաստկական իմաստ ունեցող այլ մակբայների միջոցով, որոնք գրվում են սովորաբար ածականի ուղիղ ձևի վրա. օրինակ՝ Մածկեալ յոյծ բարակ կտաւով (Փարպ., էջ 29)=Մածկելով շատ բարակ կտավով:

Մանրություն. Բարդ բառերի կազմության մեջ հանդիպող ամեն բառը արտահայտում է ոչ թե գերադրական, այլ ամեն ինչ իմաստը. օրինակ՝ Թողոյր... զգաւառն Այրարատու... զամենաբոյսն. զամենաբուղ-

խըն, գտմէնտիւն... (Փարպ., էջ 9) = Թողեց (բառացի՝ թողնում էր) ամեն ինչ բուսեցնող, ամեն ինչ բխեցնող, ամեն ինչով լի Արարատյան գտվաոր:

§ 153. Ածականներն ունեն անվանական հոլովում, հոլովվում են արտաքին թեքման ի, Ո, Ի-Ա, Ո-Ա, մասամբ էլ Ո՞՞ հոլովմամբ:

Մանորութիւն. Մի քանի ածականներ եզակի տրականում ստանում են ում հոլովակերտ՝ հին—հնոյ—հնում, նոր—նորոյ—նորում, վերին—վերնոյ—վերնում և այլն:

ա) Այլին, ին վերջածանց ունեցող ածականները հոլովվում են Ո հոլովմամբ՝ դաշտային—դաշտայնոյ, ամառնային—ամառնայնոյ, վերին—վերնոյ, վերջին—վերջնոյ և այլն:

բ) Ի-ով վերջացող բազմավանկ ածականները հոլովվում են Ո-Ա խառն հոլովմամբ՝ սիրելի—սիրելւոյ—սիրելեալ, բարի—բարւոյ—բարեալ, առաքինի—առաքինւոյ—առաքինեալ, իմանալի—իմանալւոյ—իմանալեալ, գիշանի—գիշանւոյ—գիշանեալ, պիտանի—պիտանւոյ—պիտանեալ և այլն:

գ) Փոյն վերջածանց ունեցող ածականները հոլովվում են Ի հոլովմամբ՝ մեծագոյն—մեծագունի—մեծագունից, լաւագոյն—լաւագունի—լաւագունից, վեհագոյն—վեհագունի—վեհագունից, ազնուագոյն—ազնուագունի—ազնուագունից և այլն:

դ) Ի-ով և նախորդող որևէ բաղաձայնով վերջացող քանճ, կառճ, մանճ, ծանճ, փոճ, բաղճ ածականները հոլովվում են Ո՞՞ հոլովմամբ և ունեն ներքին թեքման որոշ առանձնահատկութիւններ: Եզակի թվի թեք հոլովներում Ի-ն ընկնում է, իսկ հոգնակի ուղղականը վերջավորվում է ունճ-ով:

Հոլովման օրինակ.

	Եզակի	Հոգնակի
Ո՞՞.	փոքր	փոքունք
Հ.	(զ)փոքր	(զ)փոքունս
Ս. Տ.	փոքու	փոքունց
Բ.	ի փոքուէ	ի փոքունց
Գ.	փոքու	փոքումքք

Մանորութիւն. Բաւճ ածականը եզակի թվում հոլովվում է (ը)Ի-ով վերջացող բառերի նման, իսկ հոգնակի թվում՝ ներքին թեքման Ա հոլովմամբ:

ՈՒ.	բարձր	բարձունք
Հ.	(զ)բարձր	(զ)բարձունք
Ս. Տ.	բարձու	բարձանց
Բ.	ի բարձուէ	ի բարձանց
Գ.	բարձու	բարձամբք

Մնացած ածականների հոլովման վերաբերյալ որոշակի կանոններ չկան, նրանց հոլովումն իմանալու համար պետք է դիմել գրաբարի բառարաններին:

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ

§ 154. Գրաբարում ածականները դրվում են գոյական անուններից ե՛ր առաջ, ե՛ հետո, սակայն ավելի տարածվածը նախադաս գործածու-թյունն է:

§ 155. Որպես ընդհանուր կանոն, նախադաս ածականները հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյականներին: Նախգրավոր հոլովներում նախդիրները դրվում են ածականի վրա: Հոլովման օրինակ.

Եզակի

ՈՒ.	սիրելի եղբայր
Հ.	(զ)սիրելի եղբայր
Ս. Տ.	սիրելի եղբայր(եղբոր)
Բ.	ի սիրելի եղբայրէ(եղբորէ)
Գ.	սիրելի եղբարք

Հոգնակի

սիրելի եղբարք
(զ)սիրելի եղբարս
սիրելի եղբարց
ի սիրելի եղբարց
սիրելի եղբարքք

Մանրություն. Երբեմն նախադաս ածականները հոլովով ու թվով համաձայնում են իրենց լրացյալներին. օրինակ՝ ի ձեռն պալտուաւորի գօրազլիս ուրուք (Եղիշէ, էջ 44), ի ձեռաց կաւովեաց աղեղնաւորաց (Խոր., 2-րդ, ԿԾ), սիրելեաց վկայիցն (Ագ., էջ 10), ի մեծի տան (Եզ-նիկ, 1-ին, Գ), ի հեռոց ժամանակաց (Բուզ., 4-րդ, Ծ), ի շարէ աւարչէ (Եզնիկ, 1-ին, ԺԾ) և այլն:

Այս դեպքում անեզական գոյականների հոգնակի գործիականի հետ ածականները սովորաբար համաձայնում են միայն հոլովով. օրինակ՝ մեծաւ բշնամանօք (Բուզ., 3-րդ, Գ), բացաւ աշօք (Եղիշէ, էջ 125) և այլն:

§ 156. Շտադաս ածականները, որպես կանոն, հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյականներին: Հոլովման օրինակ.

Ծղակի

Հոգնակի

ՈՒ.	ազգ քաշ	ազգք քաշք
Հ.	(զ)ազգ քաշ	(զ)ազգս քաշս
Ս.Տ.	ազգի քաշի	ազգաց քաշաց
Բ.	յազգէ քաշէ	յազգաց քաշաց
Գ.	ազգաւ քաշաւ	ազգաւք(օք) քաշաւք(օք)

Մանրություն. Ետադաս ածականները խիստ հազվադեպ չեն համաձայնում իրենց լրացյալներին հոլովով ու թվով. օրինակ՝ ի փաղափ մի փոփ (հոր., 2-րդ, ՂԱ), բաղեալ կանեայ (հոր., 3-րդ, Թ), զպաղատանս արտասուլից (Կոր., Ը) և այլն:

Արևունի բառը թե նախադաս և թե ետադաս գործածվելիս միշտ մնում է անհամաձայն:

Վարժություն 123. Հոլովել հետևյալ կապակցությունները՝ ածականները հոլովով ու թվով համաձայնեցնելով գոյականներին:

Բարեկամ սիրելի, այր առաքինի, զօրավար քաշ, ընկեր հաւատարիմ, մեծ քաղաք:

Վարժություն 124. Թարգմանել, բացատրել, թե նախադաս և ետադաս ածականները հոլովով ու թվով ինչպես են համաձայնել իրենց լրացյալներին:

Իմաստուն կանայք շինեցին տունս, իսկ անզգամքն ձեռք իրեանց կործանեցին: Մեծաւ խնդութեամբ ընդունէին զլարչարանսն: Սահայն Վաղարշ մեռանի ի ձեռաց կորովեաց ազնոնաւորաց: Պաշտէք զկուռս համերս և անշունչս: Այսօր թագաւորք օտարք տիրեն ի վերայ մեր: Յորժամ դաներեւութէն և զնորին դմշտնչենաւոր զօրութենէն ճառիցէ ոք: Ամիսս վեց օծանէին իւղովք անուշիք: Ախտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ: Դարձեալ հրաման տայր վասն առաքինւոյն Գայիանեայ: Եւ եդ զիս ի վերայ լերին միոյ բարձու յոյժ:

Վարժություն 125. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված ածականները հոլովով ու թվով համաձայնեցնել ընդգծված լրացյալներին:

Եւ ածին զիշխանսն թագաւորին (զհաւատարիմ): Բայց (ամբարիշտն)) Մեռութեանայ վիրաւորեալ ձին՝ ոչ կարաց երազել ընդ փախըստեայսն: (Մեծ) ահաբանօք տանչէր դամենեանսն: Հոլով իւրով (սուրբ) մխիթարեացէ դձեգ հանապազ, Դարձարո՛ւք ի ճանապարհաց ձերոց (չար): Իկեալ հասանէր առ իս հրաման առն միոյ (պատուական)

Յոգսեպի կույեցելոյ, Հասանեն և զօրհն (կայսերական); Եւ զօրութեամբ (բազում) տալին վկայութիւն առաքեալքն; Եւ նեղեալքն յայտոց (պիղծ) բժշկէին:

Վարժութիւն 126. Թարգմանել գրաբար՝ ածականները հոլովով ու թվով համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներից, ըստ որում առաջին երեք նախադասութիւնների ածականները գործածել նախադաս, իսկ մյուսներինը՝ ետադաս:

Մեծ սիրով սիրում էր նրան, ըստ հին ավանդության զոհեր էին մատուցում իրենց աստվածներին: Սպանվում է իր հարազատ եղբոր կողմից: Կրնակվեն ավերակ խաղաֆներում և անշեն տներում: Սրբությամբ են պահում առաքինի մարդկանց հիշատակը: Բազում վիրավորներ ընկան այն մեծ պատերազմում: Ուղարկում է պատգամավորներ Հայաստան հաւատարիմ մարդկանցով: Օգնութիւն էին ստանում իրենց սիրելի բարեկամներից: Ինչո՞ւ եք թշնամութիւն գցում իմ երկու հարազատ եղբայրների մեջ: Փոքր ամաններով չուր էին հանում խոր ջրհորից: Ինձ ասում են՝ դուրս ելիր (եւ արտաքս) այս գեղեցիկ այգուց: Մեծ և հզոր զօրով հարձակվում է թշնամու բանակի վրա: Միջնաբերդն ամրացրեց բարձր պարսպով:

գցել—արկանել

ՎԵՐԱՑԱԿԱՆԸ ԹԱՆՁՐԱՑԱԿԱՆԻ ՓՈՒՍԱՐԵՆ

§ 157. Գրաբարում հաճախ ածականը ստանում է ուրիշն ածանցը՝ վերածվելով վերացական գոյականի, որը սովորաբար գրվում է սեռական հոլովով և գործածվում ածականի իմաստով: Այդ բառերը սլետք է թարգմանել աշխարհաբար որպէս ածական. օրինակ՝ Բաղմասցի ի ձեռ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ (Նղիշէ, էջ 9) = Բող շատասնու ձեռ վրոս մեր մարդասիրական ողջոյնը: Բնակեցեր, սաէ, ի մէջ ցրտութեան ոսունամանեաց (Խոր. 1-ին, ԺԱ) = Բնակվեցիր, ասում է, ցուրտ սառնամանիքների: մեջ:

Երբեմն այսպիսի վերացական գոյականները գրվում են ուղիղ ձևով, իսկ նրանց հատկացյալները՝ սեռական հոլովով: Սրանք նույնպէս աշխարհաբար պետք է թարգմանել իբրեւ որսշիշ-որոշյալի կապակցութիւններ. օրինակ՝ Վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթէ յո՞ թափեցից զգառնութիւն քիւնից, կամ ո՞ւր բացատրեցից զբազմութիւն նետիցն (Նղիշէ, էջ 7) = Այդ պատճառով էլ ինքն իր մեջ ուղեկոծվում էր,

145

թէ ո՞ւմ վրա թափեմ զառն թույներս կամ ո՞ւր արձակեմ քաղմաթիվ
և հետերս:

Վարժութիւն 127. Դուրս գրել սեռական հոլովով և ուղիղ ձևով
գործածված վերացական գոյականներն իրենց լրացյալների և լրացում-
ների հետ միասին՝ դիմացը տալով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Պարտ է մեզ, ասէ, յայսպիսում բարեխառնութեան օդոց և մաք-
րութեան ջուրց և երկրի, քաղաք և արքունիս շինել բնակութեան: Զմի
առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան: Պատուհասէր զնա բանիւք խստու-
թեան: Այլ և մարմնոյն նեղութեամբք առաւել ևս բարձին զբեռն ծան-
րութեան: Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ
Հայք, վասն յաղթութեան պատերազմին: Ապաքէն զայդ կամիս՝ զի ծած-
կեացի խորհուրդ ամբարշտութեանդ: Եւ երդուաւ ինձ յիրեանց օրէնս
քրիստոնէութեանն: Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ
խորամանկութիւն խորհրդոյն: Զայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսնալ
կիկիանէս զարմացաւ: Եւ հրաժարեալք ի միմեանց համբուրիւ սրբու-
թեանն՝ խաղայր գնայր... ի քաղաքս երկուս Ասորոց: Մատակարարէ
անբաւ քաղմութեամբ յոստանն, կանամբք, արամբք և ընտանեօք, զան-
պակասութիւն հացի և գինւոյ, զանուշահոտ զմեղրահամ քաղցրութիւն
բանջարացն:

ԵՂՄ ԱՂԱՆԴՈՅ (Հատում)

Մինչ չև քնաւ էր ինչ¹, ասեն, ոչ երկինք և ոչ երկիր և ոչ այլ ինչ
արարածք՝ որ յերկինս կամ յերկրի, Զրուան ոմն անուն էր², որ թարգ-
մանի բախտ կամ փառք: Զհազար ամ յաշտ արար՞ զի թերևս որդի
մի լինիցի նմա, որում անուն Որմիզդ, որ զերկինս և զերկիր և զամե-
նայն որ ի նոսա՝ առնիցէ. և յետ հազար ամի յաշտ առնելոյ՝ սկսաւ
ածել զմտաւ³, ասէ. «Օգո՞ւտ ինչ իցէ յաշտս զոր առնեմ, և լինիցի՞ ինձ
որդի Որմիզդ, եթէ ի զուր ինչ զանայցեմ»: Եւ մինչ դեռ նա զայս խոր-
հէր, Որմիզդ և Արհմն յղեցան յարգանդի մօր իւրեանց. Որմիզդն ի յաշ-
տըն առնելոյ, և Արհմն ի յերկուանալոյ անտի: Ապա իմացեալ Զրուա-
նայ, ասէ. «Երկու որդիք են յորովայնի անդ, որ ոք ի նոցանէ վաղ առ
իս հասցէ՞ զնա թագաւոր արարից»⁴. և ծանուցեալ՞ Որմիզդի զխորհուր-
դոս հօրն՝ յայտնեաց Արհմենին. ասէ. «Զրուան հայր մեր խորհեցաւ՝
թէ ոք ի մէնչ վաղ առ նա երթիցէ, զնա թագաւորեցուցէ»: Եւ զայն
լուծալ Արհմենին ծակեաց զորովայնն, և ել եկաց⁵ առաջի հօրն: Եւ տե-

սեալ զնա Զրուանայ, ոչ գիտաց եթէ ո՛ր ոք իցէ. և հարցանէր՝ եթէ «Ո՞վ ես դուս: Եւ նա ասէ. «Ես եմ որդին քո»: Ասէ ցնա Զրուանն. «Իմ որդին անուշահոտ և լուսաւոր է, և դու խաւարին և ժանդահոտ ես»: Եւ մինչ դեռ նոքա զայս ընդ միմեանս խօսէին, ծնեալ Որմիզդի ի ժամու իւրում լուսաւոր և անուշահոտ, եկն եկաց առաջի Զրուանայ: Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ, գիտաց՝ եթէ Որմիզդ որդի նորա է, վասն որոյ զյաշտն առնէր. և առեալ զբարսմունսն՝ զոր ի ձեռին իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցՈրմիզդ և ասէ. «Յայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայսըմհետէ դու վասն իմ առնիցես»: Եւ ի տալ Զրուանայ՝ զբարսմունսն ցՈրմիզդ և օրհնել զնա, մատուցեալ Արհմենի առաջի Զրուանայ՝ ասէ ցնա. «Ո՞չ այնպէս ուխտեցիր՝ թէ ո՛ր երկուց որդուցն իմոց յառաջ առիս հասցէ, զնա թագաւոր արարիցս: Եւ Զրուանն առ ի չըրելոյ՝ զուխտն՝ ասէ ցԱրհմենն. «Ա՛յ սուտ և շարագործ, տուեալ լիցի¹⁰ քեզ թագաւորութիւնն ինն հազար ամի, և զՈրմիզդ ի վերայ քո արքայ կացուցեալ¹¹. և յետ ինն հազար ամի Որմիզդ թագաւորեսցէ, և դինչ կամիցի առնել՝ արասցէ»: Յայնժամ սկսան Որմիզդ և Արհմենն առնել արարածս. և ամենայն ինչ՝ զոր Որմիզդ առնէր՝ բարի էր և ուղիղ, և զոր ինչ Արհմենն գործէր՝ չար էր և թիւր:

(Եզեիկ Կողբացի, 2-րդ Ա.)

¹ մինչ չև բնաւ էր ինչ—քանի դեռ բնավ ուրիշ գոյութիւն չուներ

² Զրուան ոմն անուն էր—Զրվան անուեով մեկը կար

³ յաշտ արար—զոհ արեց

⁴ ամել զմտաւ—մտածել

⁵ արարից—կանեմ

⁶ իմանալով

⁷ Լի եկաց—Լիավ-կանգնեց

⁸ ի տալ Զրուանայ—երբ Զրվանը տվեց

⁹ առ ի չըրելոյ—չգործելու համար

¹⁰ տուեալ լիցի—թող տրվի

¹¹ կացուցեալ—եջանակած լինեմ

ՊԱՍ ՔԱՆԱՅՈՒԹԵՐՈՐԻ

ԹՎԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 158. Գրաբարում թվականները երեք տեսակ են՝ քանակական, դասական և անձնեբական:

ՔԱՆԱԿԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈՒՈՎՈՒՄԸ

§ 159. Քանակական թվականներն են՝ մի, երկու, երեք, չորք, հինգ, վեց, եփս (եօթն), ութ, ինն, տասն, ապա 11-ից մինչև 16-ը մասնակի

մոփոխութուններով միավորները սկզբից բարդվում են տասն թվականի տասան ձևին՝ մետասան, երկոտասան, երեքտասան, չորքտասան, հնգետասան, վեչտասան, այնուհետև 17-ից մինչև 19-ը միավորը և տասնավորը միանում են և շաղկապով՝ եւթնևտասն, ութնևտասն (կամ ութուտասն), իննևտասն, իսկ քսանից սկսած միավորները և շաղկապով հարադրվում են տասնավորներին վերջից՝ քսան և մի, քսան և երկու..., երեսուն և երեք..., քառասուն և ութ..., յիսուն և չորք..., վաթսուն և հինգ..., եւթանասուն և ինն..., ութսուն և վեց..., իննսուն և եւթն..., հարեւր, հարեւր և մի..., երկերիւր, երեքհարիւր, չորքհարիւր, հինգհարիւր, վեցհարիւր, եւթնհարիւր, ութհարիւր, իննհարիւր, հազար, բւեր (բիւր) և այլն:

Մանրություն 1. Հարյուրավորներին, հազարավորներին և բիւր-ին սկզբից ավելացող թվականները կցվում կամ հարադրվում են առանց շաղկապի՝ հինգհարիւր կամ հինգ հարիւր, երկու հազար, երկու բիւր և այլն:

Մանրություն 2. Հարյուրավորներին և հազարավորներին բարդող միավորները միանում են և շաղկապով, իսկ միավորներից բարձրը՝ թե՛ շաղկապով, թե՛ առանց շաղկապի. օրինակ՝ երկերիւր ութսուն և եւթնս, և այլ ևս եւթն հարեւր և քառասուն այր (Յղիշէ, էջ 120): Հարք երեք հարեւր և ութնևտասն (Խոր., 2-րդ, 9): Հազար և երեսուն և վեց (Յղիշէ, էջ 120): Յերկերիւր և ի հնգետասան բիւրոց ամաց (Քոռն., Ա, էջ 332): Չորք հազարք և հինգ հարեւր շափովն (Յզեկ., ԽԸ, 33) և այլն:

§ 160. Քանակական թվականները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ ենթարկվելով տարբեր հոլովմաների:

1. Մի թվականը հոլովվում է ո հոլովիչով՝ միայն եզակի թվով, սեռականում ստանում է նաև ոչ վերջավորութունը, իսկ տրականում՝ ում հոլովակերտը՝ սեռ.՝ միոյ. միօջ, տր.՝ միում, բաց.՝ ի միոյ, գործ.՝ միով:

2. Երկու, երեք, չորք թվականները հոլովվում են միայն հոգնակի թվով, ըստ որում երկու թվականը հոլովվում է ու, իսկ մյուսները՝ ի հոլովիչով:

ՈՒ.	երկու	երեք	չորս
Հ.	(զ)երկուս	(զ)երիս	(զ)չորս
Ս. Տ.	երկուց	երից	չորից
Բ.	յերկուց	յերից	ի չորից
Գ.	երկուք	երիք	չորիք

Մանրություն. Երկու թվականը ուղղական հոլովում խիստ հազ-

վաղեպ հանդիպում է երկուս ձևով, օրինակ՝ Լերինքի երկուք (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ):

3. Հինգ-ից սկսած՝ մյուս բոլոր թվականները հոլովվում են և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թվով:

4. Հինգ, վեց, ութ, ինն, մետասան, երկստասան, երեքստասան, չորեքստասան, հնգեքստասան, վեշտասան թվականները և բոլոր տասնավորները, սկսած քսանից՝ ֆան, երեսուն, ֆառասուն, յիսուն, վաքսուն, եւքանասուն, ուքսուն, իննսուն, հոլովվում են ի պարզ հոլովմամբ: Թեք հոլովներում տասնավորների վերջնավանկի ու-ն սղվում է՝ երեսնի, քասանի և այլն:

Եզակի

Հոգնակի

ՈՒ. հինգ	ինն	քսան	հինգք	ինունք	քսանք
2. (զ)ինգ	(զ)ինն	(զ)քսան	(զ)հինգս	(զ)ինունս	(ք)քսանս
Ս. Տ. հնգի	ըննի	քսանի	հնգից	ըննից	քսանից
Բ. ի հնգէ	լըննէ	ի քսանէ	ի հնգից	լըննից	ի քսանից
Գ. հնգիւ	ըննիւ	քսանիւ	հնգիւք	ըննիւք	քսանիւք
			կամ հնգօք		

Հոգնակի թվում ինն թվականը հոլովվում է նաև ու հոլովիչով՝ ի-նունք, ինունց, յինունց, իննուք (կամ՝ իննամբք):

1. Երե (եօթն) թվականը հոլովվում է ներքին թեքման Ա հոլովմամբ՝ սեռ.-տր.՝ եւթան, բաց.՝ յեւթանէ, գործ.՝ եւթամբ, հոգն. ուղղ.՝ եւթանք, սեռ.-տր.՝ եւթանց, բաց.՝ յեւթանց, գործ.՝ եւթամբք:

6. Տասն, երեւեաւան, ուրետասն, իննեւտասն թվականները հոլովվում են ներքին թեքման Ի-Ա խառն հոլովմամբ՝ տասն. սեռ.-տր.՝ տա-սին, բաց.՝ ի տասնէ, գործ.՝ տասամբ, հոգն. ուղղ.՝ տասունք, սեռ.-տր.՝ տասանց, բաց.՝ ի տասանց, գործ.՝ տասամբք: Տասն բաղադրիչ ունեցող նշված բարդ թվականները հոգնակի ուղղականում և-ից առաջ բո-տանում են ա ձայնավոր՝ եւթնեւտասանք, ութնեւտասանք, իննեւտասանք:

7. Բոլոր հարյուրավորները հոլովվում են Ո պարզ հոլովմամբ՝ նա-րեւ. սեռ.-տր.՝ հարիւրոյ, բաց.՝ ի հարիւրոյ, գործ.՝ հարիւրով, հոգն. ուղղ.՝ հարիւրք, սեռ.-տր.՝ հարիւրոց, բաց.՝ ի հարիւրոց, գործ.՝ հարիւ-րովք:

8. Հազար թվականը հոլովվում է արտաքին թեքման Ի-Ա խառն հոլովմամբ՝ սեռ.-տր.՝ հազարի, բաց.՝ ի հազարէ, գործ.՝ հազարաւ, հոգն. ուղղ.՝ հազարք, սեռ.-տր.՝ հազարաց, բաց.՝ ի հազարաց, գործ.՝ հազարաւք (օք):

9. Բեւ (բիր) թվականը հոլովվում է ՈՒ պարզ հոլովմամբ. սեռ.-տր.՝ բիրու, բաց.՝ ի բիրէ, գործ.՝ բիրու, հոգն. ուղղ.՝ բերք, սեռ.-տր.՝ բիրուց, բաց.՝ ի բիրուց, գործ.՝ բիրութ:

Բեւ թվականը հանդիպում է նաև տարբեր հոլովիչներով հոլովված՝ բիրաւ կամ բիրեաւ, բիրօք, բիրոց, բիրով:

10. Հարադրական կազմութիւն ունեցող թվականների հոլովման ժամանակ սովորաբար հոլովվում է միայն վերջին բաղադրիչը:

	եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	երեսուն և հինգ	երեսուն և հինգք
Հ.	(զ)երեսուն և հինգ	(զ)երեսուն և հինգս
Ս. Տ.	երեսուն և հնգի՝	երեսուն և հնգից
Բ.	յերեսուն և հնգէ՝	յերեսուն և հնգից
Գ.	երեսուն և հնգիւ	երեսուն և հնգիւք

ԴԱՍԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 161. Դասական թվականները կազմվում են քանակական թվականներից նուրդ կամ ռուդ լծանցներով՝ երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, տասներորդ, մեատասներորդ, հարիւրերորդ կամ հարիւրորդ, երկերիւրերորդ, հազարերորդ և այլն:

Մի քանակական թվականի համար իբրեւ դասական թվականի ձև գործածվում է առաջին բառը, որը հանդիպում է նաև առաջնուրդ, առաջնեւորդ ձևերով:

Հարադրական կազմութիւն ունեցող թվականների դեպքում ածանցը դրվում է բոլոր բաղադրիչների վրա՝ քսաներորդ առաջին (կամ՝ քսաներորդ առաջնորդ, քսաներորդ առաջներորդ), քսաներորդ երկրորդ, յիսներորդ եւթներորդ, հազարերորդ քսաներորդ հինգերորդ և այլն:

§ 162. Դասական թվականները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ եզակի և հոգնակի թվով:

1. Առաջին թվականը հոլովվում է ու հոլովիչով, եզակի տրականում՝ զուգահեռաբար ստանում է ում, իսկ եզակի բացառականում՝ է հոլովակերտները՝ սեռ.՝ առաջնոյ, տր.՝ առաջնոյ, առաջնում, բաց.՝ յառաջնոյ, յառաջնմէ, գործ.՝ առաջնով, հոգն. ուղղ.՝ առաջինք, սեռ.-տր.՝ առաջնոց, բաց.՝ յառաջնոց, գործ.՝ առաջնովք:

2. Մյուս դասական թվականները հոլովվում են արտաքին թեքման Ի-Ա խառն հոլովմամբ, այն տարբերությամբ միայն, որ եզակի տրականում զուգահեռաբար ստանում են նաև ում հոլովակերտը՝ ճինգեւորդ-

սեռ.՝ հինգերորդի, տր.՝ հինգերորդի, հինգերորդում, բաց.՝ ի հինգերորդէ, գործ.՝ հինգերորդաւ, հոգն. ուղղ.՝ հինգերորդք, սեռ.-տր.՝ հինգերորդաց, բաց.՝ ի հինգերորդաց, գործ.՝ հինգերորդաւք (օք):

3. Հարադրական կազմութիւն ունեցող դասական թվականները ստվորաբար հոլովում են իրենց բոլոր բաղադրիչներով՝ հազարերորդ քսաներորդ վեցերորդ-հազարերորդի քսաներորդի վեցերորդի և այլն:

ԱՆՁՆԵՐԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈՒՈՎՈՒՄԸ

§ 163. Անձներական թվականները կազմում են քանակական թվականներից եփն, եֆեան ածանցներով՝ երկոքին կամ երկոքեան, երեքին—երեքեան, հնգեքին—հնգեքեան, տասնեքին—տասնեքեան, չորեքտասնեքին—չորեքտասնեքեան և այլն:

Անձներական թվականները ցույց են տալիս այս կամ այն քանակով առարկաների միասին վերցված լինելը, օրինակ՝ վեցեքին կամ վեցեքեան=վեցն էլ, վեցն էլ միասին:

§ 164. Անձներական թվականները հոլովում են անվանական հոլովմամբ, միայն հոգնակի թվով և ու հոլովիչով:

ՈՒ.	երկոքին,	երկոքեան
Հ.	զերկոսին	զերկոսեան
Ս. Տ.	երկոցուն,	երկոցունց
Բ.	չերկոցունց	
Գ.	երկոքումք	

ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ

§ 165. Քանակական, դասական և անձերական թվականները գործածվում են գոյական անունների հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս:

ա) Ետադաս գործածվելիս թվականներն ընդհանրապես հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին, որոնք քանակական և անձներական թվականների հետ դրվում են միայն հոգնակի, իսկ դասականների հետ՝ միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ամացն քառասնից (Գործ., է, 30), ամսովք ութիք (Քոռն., Ա, էջ 355), նախարարքն երեքեան (Սղիշէ, էջ 160), սեանցն քսանեցունց (Սլք, ԼԶ, 24), յամսեանն մետասաներորդի (Մենդ., Ը, 5), յամի քսաներորդի եւթներորդի (Գ Քազ., ԺԶ, 16):

Ուղղական և հայցական հոլովներում ետադաս քանակական թվականը մեծ մասամբ թվով չի համաձայնում գոյականին. օրինակ՝ հարք երեք հարիւր և ութևտասն (եոր., 2-րդ, 7), աւուրս քառասուն (Ղուի., 7, 2) և այլն:

բ) Նախադաս գործածվելիս քանակական և դասական թվականներն ընդհանրապես հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյական անուններին, իսկ անձներական թվականները համաձայնում են, ըստ որում քանակական թվականների հետ գոյական անունները կարող են դրվել և՛ եզակի, և՛ հոգնակի, անձներականների հետ՝ միայն հոգնակի, իսկ դասականների հետ՝ միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ինն հազար ամի (Եզնիկ, 2-րդ, Ա), ի տասն դահկանէ (Սննդ., ԻԳ, 22), քառասուն և ութ բնւր սպառազինօք (Թոռն., Ա, էջ 361), ի հինգերորդ ամի (Կոր., է), յիններորդ օրէն (Ղևտ., ԻԳ, 27), քանեցունց սեանցն (Ելք, ԻԶ, 19), եւթանցունց զառանցն (Թիւք, ԻԹ, 5) և այլն:

Երբեմն նախադաս քանակական թվականները կարող են հոլովվել, ըստ որում միայն հոգնակի թվով՝ համաձայնելով հոգնակի գոյական անվան հետ. օրինակ՝ երկոտասանից առաքելոցն (Փարս., 3-րդ, ձ), եւթանց աւուրց (Եզնիկ., ԽԾ, 25) և այլն:

Առանձին դեպքերում դասական թվականները կարող են հոլովով համաձայնել գոյական անվանը՝ ի շորրորդում աւուրն (Եզիշէ, էջ 180), ի հինգերորդի ամի (Կոր., 2) և այլն:

1. Մի թվականը, նախադաս թե ետադաս, հոլովով համաձայնում է գոյականին, որը հանդես է գալիս միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ի միում աւուր (Եզնիկ, 2-րդ, ԺԳ), ի միոշէ ի հօրէ (Եզնիկ, 1-ին, ԻԸ), միով ակամք (Երգ., Գ, 9) և այլն:

Սանգրություն. Ետադաս գործածվելիս մի թվականը ստանում է անորոշ դերանվան նշանակություն՝ այր մի=մի մարդ, ինչ-որ մարդ:

2. Երկու, երեք, չորս թվականները, նախադաս թե ետադաս, հոլովով համաձայնում են գոյականներին, որոնք դրվում են միայն հոգնակի թվով. օրինակ՝ յերկուց բնութեանց (Եզնիկ, 1-ին, ԻԾ), եղբարբք երիւք (Եղիշէ, էջ 191), ի չորից հիւթից (Եզնիկ, 1-ին, ԻԳ) և այլն:

Երբեմն նկատվում են անհամաձայնության դեպքեր՝ հատկապես գործիական հոլովում՝ երեք մանկամբքն (Եզնիկ, 2-րդ, Իէ), երկու քարքնկեցօք (Փարս., 3-րդ, 22), յերեք ժամուց (Ագ., Ժէ 181) և այլն:

Վարժություն 128. Թարգմանել, առանձնացնել մախադաս և ետադաս գործածված թվականներն իրենց տրացյալների հետ միասին և բացատրել, թե հոլովով ու թվով ինչպես են համաձայնել միմյանց հետ:

Ի միողէ ի հօրէ երկու որդիք ծնան: Կապեցին զնա երիւք կարովք նորովք: Ի Թարգմանութիւն դառնային հանդերձ արամբք երկուք: Ի շորից հիւթից յօղեալ է: Որ հեռի էր յԵրուսաղէմէ հարեւր և վաթսուն ասպարիսաւ: Եւ ի կատարել ամացն քառասնից՝ երեեցաւ նմա յանապատի... հրեշտակ Տեառն: Եւ եղև յետ ատուրց քսան և հնգից մոզպետն ինքնին մոզօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ: Արդ ի սկզբան երկոտասաներորդ ամի Թագաւորութեան իւրոյ գունդ կազմէր անհամար քազմութեամբ: Եւ կոչեցին զդպիրսն արքունի յամսնանն առաջնում, յաւուրն երեքտասաներորդի: Եւ նստաւ տապանն յեթներորդում ամսեանն ի քսան և յեթն ամսոյն ի լերինս Արարատայ: Յամի քսանեքորդի եւթներորդի Ասայի արքայի Յուդայ, Թագաւորաց Զամբրի: Եւ ճուլեաց նմա շորս օղամանեակս ոսկիս ի շորեցունց կողմանց նորա: Լինէր խօսնակից ի մէջ Թագաւորացն երկոցունց: Ընկէջ ի ձեռաց իւրոց զտախտակսն երկոսին: Հանդերձ Արշակունի տիկնան, և մանկամբքն երկորումբք՝ հասանէր ի գաւառն Կարենոյ:

Վարժութիւն 120. Թարգմանել գրաքար, մի, երկու թվականները գործածել նախադաս, իսկ մյուսները՝ ետադաս, համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին հոլովով ու թվով:

Թոլորին կապեցին մի շղթայով: Երկու վկաներով հաստատեցին այդ խոսքերը: Մի օրում անցան այդ ճանապարհը: Մեռնում է Մծբինում՝ Թագաւորելով քսանհինգ տարի: Երեք տարի մնացին օտար երկրում: Զորս ամսից հետո (յետ) դարձյալ սկսվեց պատերազմը: Տասնմեկ ամիս պաշարեցին բերդը: Ութը տարով մեծ էր նրանից: Վաճառեցին իրենց ուղտերը երեք հարյուր հիսուն դահեկանի: Տասներկու զինվորներից շորսին գլխատեցին: Հինգ նախաբաժնեով հանդերձ ներկայացաւ (հանդիման եղև) Թագաւորին:

Վարժութիւն 180. Թարգմանել գրաքար, առաջին երեք նախադասութիւնների դասական թվականները գործածել նախադաս՝ եզակի ուղիղ ձևով, իսկ մյուսներինը՝ ետադաս, համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին հոլովով ու թվով:

Վառմշապուհ Թագաւորի հինգերորդ տարում հորինվեցին հայոց նշանագրերը: Ութերորդ ամսում պատգամաւորներ է ուղարկում նրա մոտ: Առաջին սրանի լայնութիւնը հիսուն կանգուն էր: Յոթերորդ օրը (օքոմ) նրան իր մոտ կանչեց: Հենց առաջին օրվանից հավատարմության երդում էր պահանջում նրանից: Տասնմեկերորդ ամսից հետո թըշնամու զորքը պարտության մատնվեց: Երկրորդ դահլիճի սյուների խո-

լակները պատեց ոսկով, Այդ քաղաքը շինեց իր թագավորութեան քաան-
երեքերորդ տարում: Յոթերորդ ամսվա տասնհինգերորդ օրում տոն էր:
Երկրորդ հրովաւումով նախարարներին կանչում է Տիգրան:

Վարժություն 181. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված անձ-
ճերական թվականները դնել իրենց ընդգծված լրացյալների հոլովով:

Եւ թշնամութիւն յաւիտեանական ի մէջ (երկոքեան) ազգաց քաջաց
հաստատել: Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի լուիցէ կողմանցն (երկոքեան):
Եւ ինքն էր կազ (երկոքեան) ոտից իւրոց: Այնպէս կենդանւոյն մորթեցին
զսուրբն (երեքին): (Երկոքեան) կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր
անկեալ դիաթաւալ խաղային: Այլ սրբոյն Պաւղոսի (շորեքտասանեքեան)
թղթով պատմէ զիւր առաքելակիցս և նիզակակիցս:

Վարժություն 182. Թարգմանել գրաբար, թվական անունների փո-
խարեն դնել համապատասխան անձներական թվականներ՝ նախադաս
կամ ետադաս, հոլովով ու թվով համաձայնեցնելով ընդգծված լրաց-
յալներին:

Զորս կողմից քաղաքը պատեց պարսպով, Յոթ երեցներին էլ մոր-
թեց մի գրում: Այդ մեծ պատերազմում երկու կողմերն էլ մնացին ան-
պարտելի: Տասներկու որդիներով և թոռներով գալիս հասնում է այդ
երկրորդ: Ութ եղբայրներին էլ պատվիրեց զգուշանալ նրանցից: Երկու
զետերից էլ չուր էին տանում: Երեք երկրների թուր նախարարներին
իր մոտ կանչեց: Քսան սպառազինված (վառեալ) մարդկանցով հար-
ձակվեց թշնամու քանակի վրա:

ԵՂՄ ԱՂԱՆԴՈՑ

(Հատում)

Արդ՝ մեր թողեալ զնոսա, հարցցուք զնոսա. Զրուանն, զոր յառաջ
քան զամենայն ինչ ասեն, կատարեալ ոք էր, թէ անկատար: Եթէ ասի-
ցեն՝ եթէ կատարեալ էր, լուիցեն՝ եթէ կատարեալն յումմէ՝ կարօտա-
նայր խնդրել որդի, որ գայցէ և զերկինս և զերկիր առնիցէ. զի եթէ
կատարեալ էր, ինքն իսկ կարող էր առնել զերկինս և զերկիր: Ապա
եթէ անկատար էր, յայտ է, թէ էր ոմն ի վեր քան զնա՞, որ զնորա
թերակատարութիւնն լնուլ կարէր: Եւ եթէ էր ոք ի վեր քան զնա, նմա՞
պարտ էր առնել զերկինս և զերկիր և զամենայն ուր՝ ի նոսա՝ առ ի

ցուցանելով՝ դիւր բարեբարութիւնն և զօրութիւն. և ոչ Զրուանայ որդի շնորհել. որ զերկինս և զերկիր և զամենայն որ⁴ ի նոսա՝ առնիցէ:

Այլ, ասեն, փառաց առնէր զյաշտն:

Հարցցուք. փառքն յումեքէ՞ յազոդեալ էին նմա, թէ վասն զի մշտն-ջենաւոր էր՝ փառաւոր էր: Եթէ յումեքէ պարգեւալ էին նմա փառքն, հարկ է կարծել՝ թէ էր ոմն ի վեր քան զնա զօրագոյն և փառաւորագոյն, ուստի ի նա փառքն հասին: Ապա եթէ չէր ոք ի վեր քան զնա, ի զուր էր զյաշտն հազարամեան առնել. զի փառքն ոչ եթէ անձնաւոր ինչ են, այլ ի յազոդութենէ ուրուք անուանին փառք, որպէս ի յազոդութենէ ուրուք անուանի թշուառութիւն. և երկոքին և դիպաց արգասիք են, և ոչ անձանց հաստատութիւնք:

Եւ այլ ևս. զի եթէ արեգակն և լուսին չև ևս էին լեալ, որով ժամ⁵ և ատուրք և ամիսք և տարիք կարգին, հազար ամն ուստի՞ երևէր. զի չէին⁶ ի միջի լուսաւորքն, որք զթիւ ատուրց և ամսոց և տարեաց կարգէին. այլ յայտ է՝ թէ անմտութեամբ լի են բաշաղանքն:

Դարձեալ թէ՞ երկինք և երկիր և որ ի նոսայն՝ չէին⁷, ո՞ւր առնէր զյաշտն կամ ի՞նչ: Յորժամ երկիր չէր և ոչ տունկք ինչ որ ի նմանէ, զբարսմունսն ուստի՞ գտանէր ունել ի ձեռին. կամ բնաւ զի՞նչ իսկ յազէր, զի անասունք չև ևս էին արարեալ: Եւ որ քան զամենայն անմտագոյն է, զհազար ամ, ասեն, յաշտ արար. և յետ հազար ամին յերկուացաւ, ասէ՝ թէ լինիցի՞ ինչ որդի Ռմիզդ, և եթէ չլինիցի, և ի զուր ինչ վաստակիցիմ: Եւ այնու ցուցանէ՝ թէ տկար էր Զրուանն և կարօտ⁸ և առանց գիտութեան⁹. և պատճառք¹⁰ լարեացն նոյն է. և ոչ Արհմն: Զի եթէ նորա չէր յերկուացեալ¹¹, որպէս ասենն, Արհմն ոչ լինէր¹² զոր լարեացն արարիչ համբաւեն. այլ ինքն երկմտեաց, որ անհաւատն է և ի անկարգութեամբ...:

(Եզեիկ Կողբացի, 2-րդ, Գ)

¹ լուիցեն—կլսեն, թող լսեն

² էր ոմն ի վեր քան զնա—նրանից վեր մեկը կար

³ Ենթական դրված է տրական հալովով պարտ էր միադիմի բայի մօտ՝ նա պիտի

⁴ ստորոգյալը (են) զեղշված է

⁵ առ նախդիրը բացառականի հետ նպատակի իմաստով՝ ցույց տալու համար

⁶ այստեղ՝ չկային իմաստով

գործածված է նրն իմաստով

⁸ այստեղ՝ կարիք ունեցող, կարիքավոր

⁹ առանց գիտութեան—ազնոտ, անզնոտ

¹⁰ պետք է թարգմանել եզակի իմաստով

¹¹ չէր յերկուացեալ—երկմտած չլինէր, չկասկածէր

¹² ոչ լինէր. այստեղ՝ չէր լինի

ՊԱՏՄԱՌԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 166. Գրաբարի պատճառական բայերը կազմվում են ուցան (<ոյց +ան) ածանցով, որն ավելանում է անցյալ կատարյալի հիմքին, որից հետո դրվում է նլ դերբայական մասնիկը: Այսպիսով, տարբեր լծորդության բայեր պատճառական դառնալիս վերածվում են լծորդության բայերի: Պատճառական բայերը հիմնականում կազմվում են շեզոք սեռի բայերից. օրինակ՝ վազեի, անց. կատ. հիմք՝ վազեաց—վազեցուցանել (=վազեցնել), յիշել—յիշեաց—յիշեցուցանել (=հիշեցնել), անցանել—անց—անցուցանել (=անցկացնել), զգալ—զգաց—զգացուցանել (=ըզգացնել), զարմանալ—զարմաց—զարմացուցանել (=զարմացնել), բազմիմ—բազմեաց—բազմեցուցանել (=բազմեցնել), ուսանիմ—ուս—ուսուցանել (=սովորեցնել), թուլիմ—թու—թուցանել (=թուցնել), փախիմ—փախ—փախուցանել (=փախցնել), չեռնուլ—չեռ—չեռուցանել (=տաքացնել), զգենուլ—զգեց—զգեցուցանել (=հագցնել), զարթնուլ—զարթ—զարթուցանել (=զարթնեցնել) և այլն:

Մի քանի բայերի պատճառականի կազմության ժամանակ ուցան ածանցի ց-ն դառնում է ս կամ զ՝ կորնչիմ—կորուսանել, ելանել—ելուզանել (=գուրս հանել, գուրս բերել), ընկնուլ—ընկուզանել (=կուլ տալ, ընկղմել), փլչիմ—փլուզանել||փլուցանել (=փլցնել):

§ 167. Պատճառական բայերը խոնարհվում են լծորդության ածանցավոր բայերի նման, ըստ որում ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում ուցան ածանցը պահպանվում է, իսկ անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում այդ ածանցի ան բաղադրիչն ընկնում է: Անցյալ կատարյալ ժամանակի եզակի թվի 3-րդ դեմքում ուցան ածանցի ուց բաղադրիչը շեշտված դառնում է ոյց՝ թաքուցանել—թաքոյց, մատուցանել—մատոյց, իջուցանել—իջոյց: Բուն հրամայականի եզակի թվի 2-րդ դեմքում սուր շեշտի հետևանքով յ և ց հնչյուններն ընկնում են՝ բազմեցուցանել—բազմեցոյց—բազմեցո՛, լցուցանել—լցոյց—լցո՛, ուսուցանել—ուսոյց—ուսո՛:

Պատճառական բայերն ընդհանրապես խոնարհվում են ներգործաձև և խոնարհման օրինակ. ուսուցանել, ներկայի հիմք՝ ուսուցան, անցյալ կատարյալի հիմք՝ ուսոյց:

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ներկա		Անցյալ անկատար	
Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
1-ին դ. ուսուցանեմ	ուսուցանեմք	ուսուցանէի	ուսուցանէաք
2-րդ » ուսուցանես	ուսուցանէք	ուսուցանէիր	ուսուցանէիք
3-րդ » ուսուցանէ	ուսուցանեն	ուսուցանէր	ուսուցանէին

Անցյալ կատարյալ

Եզակի	Հոգնակի
1-ին դ. ուսուցի	ուսուցաք
2-րդ » ուսուցեք	ուսուցէք(իք)
3-րդ » ուսուցց	ուսուցին

ՍՏՈՐԱԳԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Առաջին ապառնի		Երկրորդ ապառնի	
Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
1-ին դ. ուսուցանիցեմ	ուսուցանիցեմք	ուսուցից	ուսուցցուք
2-րդ » ուսուցանիցես	ուսուցանիցէք	ուսուցես	ուսուցիք
3-րդ » ուսուցանիցէ	ուսուցանիցեն	ուսուցէ	ուսուցեն

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Բուն հրամայական		Հորդորական հրամայական	
Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
2-րդ դ. ուսո՛ւ	ուսուցէ՛ք	ուսուսջի՛ր	ուսուսջի՛ք

Արգելական հրամայական

Եզակի	Հոգնակի
2-րդ դ. մի՛ ուսուցանեք	մի՛ ուսուցանէք

Ապառնի դերբայ՝ ուսուցանելոց, անցյալ դերբայ՝ ուսուցեալ, նն-
թակայական դերբայ՝ ուսուցանող կամ ուսուցցոյ:

§ 168. Գրաբարում պատճառանի իմաստն արտահայտվում է

նաև անորոշ դերբայի հետ տալ բայի հարադրութիւնք: Խոնարհման ժամանակ անորոշ դերբայը մնում է անփոփոխ, խոնարհվում է միայն տալ բայը (տալ բայի խոնարհումը տե՛ս § 170). օրինակ՝ Եւ նա ետ բերել աղ (Բուզ., 4-րդ, ԾԳ) = Եվ նա բերել տվեց աղ: Ետ տանել նմա թուղթ աղաւանաց (Խոր., 2-րդ, Լ): Շատ տայր ըմպել (Բուզ., 5-րդ, ԼԵ):

Վարժություն 133. Կազմել հետևյալ բայերի պատճառականը ուցան ածանցով.

ա) գնալ, հեռանալ, զարմանալ, յագենալ, մեղմանալ. բ) հնչել, հասանել, զարկանել, բնակել, փայլել. գ) յոգնիմ, նստիմ, թուլիմ, սեռնիմ, շիչանիմ, դ) լնուլ, հեղձնուլ, զգենուլ, զարթնուլ, ջեռնուլ:

Վարժություն 134. Խոնարհել դարձուցանել, հասուցանել, լոքուցանել, սնուցանել, լցուցանել պատճառական բայերը:

Վարժություն 135. Թարգմանել, որոշել պատճառական բայերի ժամանակը, դեմքն ու թիվը:

Բայց փոխանակ իմ թագաւորեցո՛ւ՝ զԱրշակ զորդի իմ, Զգոյշ լինիցիք, գուցէ ոք զձեզ մոլորեցուցանիցէ: Թեթևացուցին զնաւն՝ թափեալ զցորենն ի ծովն: Մի՛ թաքուցաներ յինէն զբան զոր ես հարցից քեզ: Եւ զգեցուցեն զպատմուճանն առնն այնմիկ զոր արքայն սիրէ, և հեծուցեն զնա յերիվարն արքունի: Դու բխեցուցեր զաղբելոս և զվտակս, դու ցամաքեցուցեր զգետս սաստիկս: Արդ եթէ կամիս ուսանել զճշմարիտն, քաղցրացո՛ւ՝ զդառնութիւն սրաիդ: Մեծագոյ թարբառով զլերինս հնչեցուցանէին: Եւ գտեալ յԱսիայ պղնձաձող ոսկէզօծ պատկերս զԱրտեմիդեայ և զՀերակլեայ և զԱպողոնի, տայ բերել յաշխարհս մեր: Եւ հնուցէք զՄողոմոն զորդի իմ ի չորուշն իմում, և իջուցէք զնա ի Գճհոն: Զեղբայրն իւր ետ կորուսանել:

Վարժություն 136. Թարգմանել գրաբար

Նստեցրեց նրան իր կառքում: Ամենքից վերև (ի վերու ջան զամենսեան) բազմեցրին Արշակ թագավորին: Քաղցով և ծարավով տառապեցնում էին գերված զինվորներին: Իջեցրին նրան կախաղանից: Միջնաբերդն ամրացնում էր բարձր պարիսպներով: Շատերին բնակեցրին հեռավոր տեղերում: Մի՛ թաքցնեք նրանց ձեր տներում: Արևը տաքացնում է երկիրը: Շտապ հասցրո՛ւ այս նամակը թագավորին: Արթնացրե՛ք

նրանց քնից: Ինչո՞ւ վշտացրիր քո ընկերոջը: Հայոց երկրից հող և ջուր է բերել տալիս:

տաքացեել—բնուցանել

ԵՂՄ ԱՂԱՆԴՈՑ (Հատուած)

Դարձեալ ասեն. «Զբարսմունսն զոր ի ձեռին ունէր, ցորդին իւր զՈրմիզդ ետ, և ասէ. «Յայժմ ես վասն քոյ յաշտ առնէի, յայսմ հետէ դու վասն իմ առնիցես»:

Արդ եթէ նա վասն նորա յաշտ առնէր, զի որդի լինիցի նմա՜, իսկ Որմիզդ վասն նորա յո՞ր սակս՞ առնէր, միթէ կասկած ինչ ուստեք էր նմա, և այնր ազագաւ պատուիրէր նմա վասն իւր յաշտ առնել, միթէ յորմէ զորդի՞ն խնդրեաց, թէ գուցէ ընդ որդւոյն տալոյ՝ զնա բաժ առնուցու՞: Եթէ այն ինչ ի մտի էր նորա, բարսմունքն ինչ ոչ կարէին օգնել. և ի տալ զբարսմունսն շահաց սա՞ թէ «Դու ինձ յաշտ առնիցես», զի ցուցցէ թէ էր ոմն՝ որում նա վասն որդոյն յաշտ առնէր. և որդոյն պատուիրեաց վասն իւր նմին յաշտ առնել:

Եւ եթէ էր ոք ի վեր քան զնա և քան զորդին, որում զյաշտն առնէին, զնա պարտ էր իմանալ պատճառ իւրեանց և արարիչ ամենեցուն, և ոչ զԶրուան պատճառ Որմիզդի և Արհմենի. և զնոսա արարիչ շարեաց և բարեաց: Քան Զրուանայ որդի արարիչ տայր, որ ի վերն քան զԶրուանն էր, ինքն իսկ իւրովի չկարէ՞ր զերկինս և զերկիր և որ ինչ ի նոսա՝ առնել, որպէս յառաջագոյնն ասացաւ, և զիւր զօրութիւնն և զբարերարութիւնն ցուցանել: Կամ թէ յորդոյն իւրմէ Արհմենայ կասկած ինչ էր նմա՞, և վասն այնորիկ զբարսմունսն յՈրմիզդ տայր, զի նոքօք յաշտ արարեալ վերագունին՝ անկասկած լինիցի, ապաքէն պարտ էր ումեք ի միջի լինել, ուրում զյաշտն առնէր: Եւ եթէ էր ոք ի միջի՝ որում օրէն էր զյաշտն առնել, ապա Զրուանն չէր մշտնջենաւոր, այլ յումեքէ հղեալ: Եւ պարտ է խնդրել յումէ՝ նայն՞ հղև. և ո՞վ էր՝ ում ինքն զյաշտն առնէր, և ով այն՝ որում որդոյն հրամայեաց վասն իւր յաշտ առնել: Զի ոչ է մարթ ումեք սկիզբն առնուլ լինելոյ՞, եթէ ոչ յայլմէ առնուցու զինելն. և աստուած միայն կարող իցէ առնել յուշնչէ ինչ որպէս և կամի: Եւ արդ ո՞վ իցէ որ զԶրուանն արար, եթէ ոչ աստուած, որում և զյաշտն առնէր. որ և որդի այնպիսի ետ նմա, զի զերկինս և զերկիր և որ ի նոսա՝ առնիցէ: Եւ այն են զարմանք՞ զի ինքն ոչ արար, և որդոյն Զրուանայ կարող է տալ զառնելն:

Այլ չէր¹⁰ որ ի միջի, ասեն, որում Զրուան գլաշտն առնէր. եթէ այնպէս իցէ, և ոչ Զրուանն իսկ էր¹⁰, և մեծի ժաղու արժանի է, զի չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր¹¹:

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, Ե)

¹ աշտեղ՝ իրեն

² յոր սակա—իւն նպատակով՝ պատճառով

³ միթէ յորմէ գորդի՞ն խնդրեաց, թէ գուցէ ընդ որդւոյն տալոյ՝ զնա բաժ առնուցու—մի՞թե նրանից (էր կասկածում), որից խնդրեց որդին՝ (մտածելով), թե որդին տալու դիմաց գուցէ հատուցում պահանջի

⁴ էր նմա—նա ունեւ

⁵ սողորական է՝ ցմբմիզի

⁶ հեթական պարտ էր միադիմի բայի մաս

տրական հոգովով՝ մեղսեղք պիտի չիներ մեկը

⁷ Ե-ն հոգ է, իսկ յ-ն ավելացել է վերջինիս պատճառով

⁸ զի ոչ է մարթ ումեք սկիզբն առնուլ լինելոյ—որովհետեւ հնարավոր չէ, որ մեկը լինելու սկիզբ առնի

⁹ այն են զարմանք—զարմանալին այն է

¹⁰ աշտեղ՝ լկար

չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր—լեղածը (նա, որ չկար) չեղածին լեղածի համար զոհ էր մատուցում

ՉԱՅ ԶԱՆԵՆՆԵՐԱՐՈՂ

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՅԵՐ

§ 169. Գրաբարում կան մի շարք բայեր, որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում ունենում են տարբեր կազմի շեղումներ, իսկ ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում չեն շեղվում խոնարհման ընդհանուր կանոններից: Այդպիսի բայերը կոչվում են անկանոն բայեր: Անկանոն բայերի մի մասը, որոնք խոնարհման մեջ հանդես են գալիս մասնակի շեղումներով, նշվել են անցյալ կատարյալի հիմքի և նրա ժամանակների կազմության համապատասխան բաժիններում (տե՛ս § § 40, 42, 43): Ստորև տրվում են մնացած անկանոն բայերը, որոնք ըստ իրենց շեղումների կամ անկանոնությունների բաժանվում են հիմքի, Առաջին խմբի բայերն անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում խոնարհվում են մասնակիորեն հնչյունափոխված արմատներով, իսկ երկրորդ խմբի բայերն ընդհանրապես խոնարհվում են այլ հոմանիշ արմատներով: Վերջին խմբի բայերը նաև պակասավոր բայեր են:

§ 170. Առաջին խմբի բայերն են՝ առնել, դնել, երդնուլ, լսել, ճարկանել, ճանաչել, յառնել, տալ, տանել (իմ), որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում խոնարհվում են հետևյալ կերպ.

1. Առնել (= առնել, կատարել, ստեղծել, դարձնել). անցյալ կատար-

յալի հիմքն է արաբ. անց. կատ.՝ արարի, արարեր, արար, արարաք, արարէք(իք), արարին, 2-րդ ապ.՝ արարից, արասցես, արասցէ, արասցուք, արասցիք, արասցեն, բուն հրամ.՝ արա՛, արարէ՛ք, հորդ. հրամ.՝ արասցի՛ր, արասցի՛ք, անց. դերբայ՝ արարեալ, ենթ. դերբայ՝ արարող։ Խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ արարայ, 2-րդ ապ.՝ արարայց և այլն։

2. Դճել, անց. կատ.՝ եղի, եղիր (եղեր), եղ, եղաք, եղիք, եղին, 2-րդ ապ.՝ եղից, դիցես, դիցէ, դիցուք, դիչիք, դիցեն, բուն հրամ.՝ դի՛ր, դի՛ք, հորդ. հրամ.՝ դիչի՛ր, դիչի՛ք, անց. դերբայ՝ եղեալ, Խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ եղայ, եղար, եղաւ, եղաք, եղայք, եղան, 2-րդ ապ.՝ եղայց, դիցիս, դիցի, դիցուք, դիչիք, դիցին։

3. Յրդնուլ. անցյալ կատարյալի հիմքն է նրդ. անցյալ կատարյալում, բուն հրամայականում և 2-րդ ապառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորաձև, իսկ 2-րդ ապառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ երդուայ, երդուար, երդուաւ, երդուաք, երդուայք, երդուան, 2-րդ ապ.՝ երդուայց, երդուիցես, երդուիցէ, երդուիցուք, երդուիչիք, երդուիցեն, բուն հրամ.՝ երդուի՛ր, երդուարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ երդուիչի՛ր, երդուիչի՛ք, անց. դերբայ՝ երդուեալ։

4. Լսել. անցյալ կատարյալի հիմքն է լսւ. անցյալ կատարյալում և 2-րդ ապառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորաձև, իսկ 2-րդ ապառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ լուայ, լուար, լուաւ, լուաք, լուայք, լուան, 2-րդ ապ.՝ լուայց, լուիցես, լուիցէ, լուիցուք, լուիչիք, լուիցեն. բուն հրամ.՝ լո՛ւր, լուա՛յք կամ լուարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ լուիչի՛ր, լուիչի՛ք, անց. դերբայ՝ լուեալ, ենթ. դերբայ՝ լսող։

5. Հարկանել. անցյալ կատարյալի հիմքն է հար, անց. կատ.՝ հարի, հարեր, հար կամ հհար, հարաք, հարէք(իք), հարին. 2-րդ ապ.՝ հարից, հարցես, հարցէ, հարցուք, հարչիք, հարցեն, բուն հրամ.՝ հա՛ր, հարէ՛ք, անց. դերբայ՝ հարեալ։ Խոնարհվում է նաև կրավորաձև. անց կատ.՝ հարայ, 2-րդ ապ.՝ հարայց և այլն։

6. Ճանաչել. անցյալ կատարյալի հիմքն է ծան. խոնարհվում է խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ ծա՛նեայ, ծանեար, ծանեաւ, ծանեաք, ծանեայք, ծանեան, 2-րդ ապ.՝ ծանեայց, ծանիցես, ծանիցէ, ծանիցուք, ծանիչիք, ծանիցեն, բուն հրամ.՝ ծա՛նի՛ր, ծանեա՛յք կամ ծանեո՛ւք. հորդ. հրամ.՝ ծանիչի՛ր, ծանիչի՛ք, անց. դերբայ՝ ծանուցեալ, ենթ. դերբայ՝ ճանաչող։

7. Յառնել (= առողջանալ, վեր կենալ). անցյալ կատարյալի հիմքն է յար. խոնարհվում է խառն խոնարհմամբ՝ անց. կատ.՝ յարեայ, յարեար, յարեաւ, յարեաք, յարեան, 2-րդ ապ.՝ յարեայց, յարի-

ցես, յարիցէ, յարիցութ, յարիչիք, յարիցեն, բուն հրամ.՝ արի՛, արի՛ք, հորդ. հրամ.՝ յարիչի՛ր, յարիչի՛ք, անց. դերբայ՝ յարուցեալ:

8. Տալ. անց. կատ.՝ հտու, հտուր, հտ, տուաք, հտուք, հտուն, 2-րդ ապ.՝ տաց, տացես, տացէ, տացուք, տաչիք, տացեն, բուն հրամ.՝ տո՛ւր, տո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ տաչի՛ր, տաչի՛ք, անց. դերբայ՝ տուեալ, ենթ. դերբայ՝ տուող: խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ տուալ, տուար, տուաւ, տուաք, տուալք, տուան, 2-րդ ապ.՝ տուայց, տացիս, տացի, տացուք, տաչիք, տացին:

9. Տանել(իմ). անցյալ կատարյալի հիմքն է տաւ. անց. կատ.՝ տարայ, տարար. տարաւ տարաք, տարալք, տարան, 2-րդ ապ.՝ տարայց, տարցիս (տարցես), տարցի (տարցէ), տարցուք, տարչիք, տարցին (տարցեն), բուն հրամ.՝ տա՛ր, տարա՛լք, հորդ. հրամ.՝ տարչի՛ր, տարչի՛ք, անց. դերբայ՝ տարեալ, ենթ. դերբայ՝ տանող:

§ 171. Երկրորդ խմբի բայերն են՝ գալ, երթալ, ըմպել, լինել(իմ), ունել(իմ), ուտել, որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում խոնարհվում են հետևյալ կերպ.

1. Գալ. անցյալ կատարյալի հիմքն է եկ. խոնարհվում է ներգործաձև, իսկ բուն հրամայականի հոգնակի թվի 2-րդ դեմքում՝ կրավորաձև: Երկրորդ ապառնիում, սկսած եզակի թվի 2-րդ դեմքից, վերաջավորություններից առաջ ավելանում է նա: Անց. կատ.՝ եկի, եկիր, եկն, եկաք, եկիք, եկին, 2-րդ ապ.՝ եկից, եկեսցես, եկեսցէ, եկեսցուք, եկեսչիք, եկեսցեն, բուն հրամ.՝ ե՛կ, եկա՛լք, հորդ. հրամ.՝ եկեսչի՛ր, եկեսչի՛ք, անց. դերբայ՝ եկեալ, ենթ. դերբայ՝ եկող:

2. Երթալ. անցյալ կատարյալում խոնարհվում է շոգ, իսկ մյուս ժամանակներում՝ երթ արմատներով: Անցյալ կատարյալում և 2-րդ ապառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորաձև, իսկ 2-րդ ապառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ լոգայ, լոգար, լոգաւ, լոգաք, լոգալք, լոգան, 2-րդ ապ.՝ երթայց, երթիցես, երթիցէ, երթիցուք, երթիչիք, երթիցեն, բուն հրամ.՝ ե՛րթ, երթա՛լք, հորդ. հրամ.՝ երթիչի՛ր, երթիչի՛ք, անց. դերբայ՝ երթեալ:

3. Ըմպել. խոնարհվում է արբենալ բայի արբատով՝ անց. կատ.՝ արբի, արբիք, արբ կամ էարբ, արբաք, արբէք(իք), արբին, 2-րդ ապ.՝ արբից, արբցես, արբցէ, արբցուք, արբչիք, արբցեն, բուն հրամ.՝ ա՛րբ, արբէ՛ք, հորդ. հրամ.՝ արբչի՛ր, արբչի՛ք, անց. դերբայ՝ արբեալ: խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ արբայ, 2-րդ ապ.՝ արբայց և այլն:

4. Լինել(իմ). անցյալ կատարյալում խոնարհվում է եղանիմ բայի

եղ արմատով, իսկ երկրորդ ապառնիում՝ զուգահեռաբար և՛ եղ, և՛ լի արմատներով, Մնացած ձևերում խոնարհվում է միայն լի արմատով: Անց. կատ.՝ եղէ, եղեր, եղն, եղաք կամ եղեաք, եղէք, եղեն, 2-րդ ապ.՝ եղէց, եղիցիս կամ եղիցես, եղիցի, եղիցուք, եղիչիք, եղիցին կամ լիցիմ, լիցիս, լիցի, լիցուք, լիչիք, լիցին, բուն հրամ.՝ լե՛ր, լերո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ լիչի՛ր, լիչի՛ք, անց. դերբայ՝ լեալ:

5. Ունել, իմ (=բռնել, համարել և այլն), խոնարհվում է կալուլ կամ կալնուլ բայի կալ արմատով. անց. կատ.՝ կալայ, կալար, կալաւ, կալաք, կալայք, կալան. 2-րդ ապ.՝ կալայց, կալցիս, կալցի, կալցուք, կալչիք, կալցին, բուն հրամ.՝ կա՛լ կամ կա՛ւ, կալա՛յք կամ կալարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ կալչի՛ր, կալչի՛ք, անց. դերբայ՝ կալեալ:

6. Ուտել. անցյալ կատարյալի հիմքն է կեր. անցյալ կատարյալում և 2-րդ ապառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորաձև, իսկ 2-րդ ապառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ, անց. կատ.՝ կերայ, կերար, կերաւ կամ եկեր, կերաք, կերայք, կերան, 2-րդ ապ.՝ կերայց, կերիցես, կերիցե, կերիցուք, կերիչիք, կերիցեն, բուն հրամ.՝ կե՛ր, կե-րա՛յք, հորդ. հրամ.՝ կերիչի՛ր, կերիչի՛ք, անց. դերբայ՝ կերեալ, ենթ. դերբայ՝ կերող:

Վարժություն 187. Թարգմանել, որոշել անկանոն բայերի ժամանակը, դեմքն ու թիվը:

Ա. Յարեաւ Դաւիթ և փախեալ յաւուր յայնմիկ յերեսաց Սաւուդայ, Բայց ծանի՛ր զանիրաւութիւնս քու Մի՛ տացուք զզստերս մեր ուստերաց ժողովրդոց օտարաց: Արասցուք նմա վերնատուն մի փոքրիկ, և դիցուք ի նմա մահիճս և սեղան և աթոռ և աշտանակ: Գովեսցին ամենեքեան՝ որ երդնուն նովաւ: Մանեաւ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկատին: Լուաւ զայս ամենայն թագաւորն ի բերանոյ մեծ հազարապետին: Զհազար ամ յաշտ արար՝ զի թերես որդի մի լինիցի նմա: Եւ դու ետուր ինձ պատասխանի իբրեւ բնկերի: Եւ տարցես նախ յայն տեղ՝ ուր բնակ իսկ իցէ հողն: Զթիկունս իմ հարին մեղաւորք:

Բ. Ե՛րբ ի գեւղ քո և լիչի՛ր դու անդ երէց՝ ուստի ես: Արբչի՛ք չուր ի ջրհորոց ձերոց: Ես եղէց նմա ի հայր, և նա եղիցի ինձ յորդի: Ոչ կե-րայց հաց և ոչ արբից ջուր ի տեղւոջս յայնմիկ: Զոգաւ յանդիման եղև թագաւորին Պարսից Շապհոյ: Եւ արք պարսկիք... որք էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և հոտ ի ձեռս նորա. Դի՛ր զայդ առաջի քո և կե՛ր: Քանզի իբրեւ եկին հասին հրամանք հրովարտակացն ի մեծ թագաւորէն Յունաց առ Տրդատ արքայն Հայոց Մեծաց՝ ոչ սակաւ ինչ խռովութիւն եղև ի մէջ

աշխարհին Հայոց, Եկայք, երթիցուք ուխտ դիցուք և դաշինս կոնսուք
ընդ ամենայն ազգս հեթանոսաց, Մեւսն եկն և փարատեաց զերկիւն:

Վարժութիւն 188. Թարգմանել գրաբար:

Ա. Ես նրանց շսեցի և տվեցի հրաման: Եանաչիր, թե ովքեր են
քո թշնամիներն ու բարեկամները: Մկրտված լէի, ինչո՞ւ ինձ արիր երեց:
Հովնանը վեր կացավ և գնաց նինձի: Զգիտեր, թե ինչ պատասխան տա
այդ խոսքերին: Երբեք սուտ չի երդվում: Ինչ որ կասի քեզ՝ կանես: Թաղ
կդնենք նրա զլիսին (ի զլուխ) և կմեծարենք նրան: Դրան Հայոց մարդ-
պան արեք: Ոսկի և արծաթ կտաք նրանց: Այս ընծաները կտանես քո
հավատարիմ մարդկանց: Երբ մոտեցավ (մերձեցաւ) տանը, լսեց եր-
գերի և պարերի ձայն: Իր դատերը կտա նրան կնության (ի կնութիւն):
Ականջ դրեք իմ խոսքերին:

Բ. Բռնեցին նրան, շղթաներով կապեցին ձեռքերն ու ոտքերը: Մա-
տուցեք մեզ գինի, որ խմենք: Իսկ նրանք եկան հասան Հայոց երկիրը:
Հսեցեք բոլորդ, որ իմ ամուսնու մահը իմ պատճառով (վասն իմ) եղավ:
Այա գնացին հաղթեցին Պարսից զորքին: Առավ նրա պտղից և կերավ:
Քող խաղաղութիւն լինի ամբողջ աշխարհում: Ինչո՞ւ եկաք ինձ մօտ:
Քող լիմի գինի և օղի: Որսորդը մի կաքավ բռնեց: Կգնաս կրօնես նրան
և կբերես ինձ մօտ:

ԵՂՄ ԱՂԱՆԴՈՑ

(Հատում)

Հրամանա՞ւ, ասեն, մեռանիցին մարդիկ, թէ առանց հրամանաց:

Նախ պարտիմք գիտել՝ թէ զի՞նչ հրամանք իցեն, և ուստի՞ բան
հրամանացն ընդ աշխարհ տարածեալ իցէ:

Հրաման կապեալ՞ վասն մահուան՝ յաստուածատուր գիրս ոչ ուրեք
գտանեմք. քանզի Տէրն մահու և կենաց՝ և կարճել իշխել զհրամանն իւր
և երկայնել: Որպէս առ ջրհեղեղան ասէ. եղիցին աւուրք կենաց մարդ-
կանս աշտորիկ հարիւր և քսան ամ. և վասն բազմութեան անօրէնու-
թեանն պակասեցոյց ի նոցանէ զքսանն: Եւ որպէս առ Ադամ ասէ. յա-
ւուր յորում ուտես ի պտղոյ ծառոյն, ի նմին մեռանիս. և առ իւրում
բարերարութեանն, և վասն որդէծնութեան և մարդկան յաշխարհի սե-
րելոյ ներեաց նմա ինն հարիւր և երեսուն ամ, զի մի գեղեցիկ ստեղ-
ծուածն իւր համօրէն ջնջեցի: Եւ վասն արտասուացն Եղեկիայի ար-
քայի՝ յաւելաւ նմա հնգեւտասան ամ: Եւ վասն ապաշխարութեան նի-

նուէացւոցն՝ ոչ կորոյս զքաղաքն յաւուրն երրորդի ըստ քարոզութեան մարգարէին իւրոյ:

Եւ ոչ որպէս քաղեայքն աստեղանշմարք, որ և զծննդոց պատճառս և զմահուանց՝ յաստեղաց իբրև ի կենդանեացն՝ ղնեն: Որպէս թէ յորժամ ծնանիցին, անդէն և մահուանքն իւրաքանչիւր ուրուք անվրէպ սահմանիցին. և ըստ այն ոչ յառաջել ումեք մեռանել հնար իցէ, և ոչ յամենալ:

Այլ յանդիմանեն զնոսա և պատերազմացն դէպք. զի ի միում աւուր բիրք բիրուց մարդկան կոտորին այլ և այլ տիովք կէսք մատաղօրեայք, և կէսք երիտասարդք, և այլք ի կատարեալ հասակի ժերութեան. որոնց ծնունդքն ի միում ժամու չէին, և մահքն ի միասին եղանին:

Եւ դարձեալ՝ թէ յաստեղաց⁴ էին պատճառք ծննդոց, ընդէ՞ր ի հընդիկս⁵ ոչ որ երբէք սպիտակ ծնաւ, և ոչ յայլ աշխարհս այնպիսի ինչ երևակ⁶. մի թէ ա՞նդր միայն ոչ եհաս աստղն սպիտակարար, և ոչ յայլ աշխարհս աստղն սևագործ: Եւ ատամունքն հնդկին ուստի⁷ իցեն այնչափ սպիտակ:

Դարձեալ բախտաւորութեանց և չուառութեանց՝ զաստեղսն ղնեն պատճառս. որպէս թէ աստեղատունք ինչ իցեն, և ըստ դիպելոյ պատճառաւորաց աստեղացն յաստեղատունսն⁸ նոյնպիսիք և ծնունդքն լինիցին:

Աինչ ղեռ առիծն, ասեն, յաստեղատանն իցէ՝ և ծնանիցի որ, թագաւոր լինելոց է. և մինչդեռ եզն է՝ և ծնանիցի որ, հզօր և բարենշան գալոց է⁹. և մինչ ղեռ խոյն է՝ և ծնանիցի որ, մեծատուն լինելոց է, և որպէս նայն⁹ թաւ և ասուեղ է. և յորժամ կարիճն է՝ և ծնանիցի որ, շար և մեղանշական լինելոց է: Եւ այլքն ևս այլոց ազգի ազգի իրաց պատճառք լինին: Որպէս թէ յորժամ Կռոնոսն¹⁰ յաստեղատունն մտանիցէ, թագաւոր մեռանի. որ եղևն իսկ երկիցս, որպէս ասենն, առ Բէդդոսի կայսերբ. և քաղեայքն պնդեալ էին՝ թէ մեռանի թագաւորն, և նա ոչ մեռաւ, զի յամօթ լիցի սափասուտ¹¹ արուեստգիտութիւնն:

Արդ նախ զայն ասացեն. ո՞ր եհան զայնպիսի երկրական անուանս՝ զգիշակեր և զխոտակերս յերկինս, զի պատճառք ծննդեան մարդկան լինիցին. զի որ որ բարուք պատճառ ծննդեան կարիցէ լինել, նա ի վերջան զնա՝ որոյ պատճառն է՝ պարտի լինել իմաստութեամբ¹²: Արդ հասարակաց¹³ մտօք հայեցեալ, տեսցուք ո՞ր ի վեր իցէ, մարդն՝ որ անասնոյն տիրէ, թէ անասունն՝ որ մարդոյն ի հարկի կայ¹⁴. և ոչ միայն ի հարկի կայ, այլ և կերակուր նորա է: Եւ զազանացն զկէսսն փախըստականս եղեալս տեսանեմք, և զկէսսն յանտառախիտ մայրիս ամրացեալս՝ յորժամ զրարբառ միայն մարդոյն լսիցեն: Քանզի զահ և զեր-

կիւղ մարդոյն՝ արկնալ է արարչին ի վերայ գազանացն և սողնոցն և անասնոցն և թռչնոց, վասն առաւել զնա պատուելոյն...

(Նգնիկ Կողբացի, 2-րդ, ԺԳ, ԺԴ)

¹ ճաման բառն այստեղ և շարունակութեան ձևէ գործածված է նախադասութեամբ

² այստեղ՝ սահմանված իմաստով

³ դժնեղոց պատճառս և զմահուանց՝ յատեղաց իբրեւ ի կենդանաց—ծնունդների ու մահերի պատճառը ասողներն են՝ իբրեւ կենդանիներ

⁴ գործածված է ուղղական հոլովի նշանակութեամբ՝ ասողները

⁵ պետք է հասկանալ՝ սեռամորթ, նեղք

⁶ էակ (սեռամորթ իմաստով)

⁷ և ըստ դիպելոյ պատճառաւորաց աս-

տեղացն յաստեղատունսն—և պատճառ դարձող ինչպիսի ասողներ որ հանդիպում են այդ աստղատներում

⁸ այստեղ՝ լինելու է

⁹ նաև հող է

¹⁰ Երեւակ կամ Սատուրն մոլորակը

¹¹ ստիպատու—ստուգուող

¹² նա ի վեր քան զնա՝ որոյ պատճառն է՝ պարտի լինել իմաստով նամբ—

իմաստով նամբ պիտի բարձր լինի ներանից, որի (ծննդան) պատճառն է

¹³ այստեղ՝ պարզ

¹⁴ ի հարկի կայ—ծառայում է

ՊԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐՈՐԸ

ՊԱԿԱՍԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

§ 172. Պակասավոր են կոչվում այն բայերը, որոնք շունեն առանձին ժամանակներ կամ եղած ժամանակներում՝ առանձին դիմավոր ձևեր: Այդ կարգի բայերից են՝ գալ, երթալ, ըմպել, լինել(իմ), ունել(իմ), ուտել (տե՛ս § 171): Գրաբարում պակասավոր բայեր են նաև՝ եմ, պարտել(իմ), գոլ, կայ, գոգ, լիք:

1. Եմ, ունի ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները. ներկա՝ եմ, ես, է, եմք, էք, են. անցյալ անկատար՝ էի, էիր, էր, էաք, էիք, էին. 1-ին ապառնի՝ իցեմ, իցես, իցէ, իցեմք, իցէք, իցեն:

2. Մանրութիւն. Բուն հրամայականում եմ բայն ունենում է ե՛ր, է՛ք կամ երո՛ւք ձևերը, որոնք առանձին շեն գործածվում, հանդիպում են միայն ողջ բառի հետ՝ ո՛ղջ եր (=ողջ եղի՛ր), ո՛ղջ էք կամ ո՛ղջ երուք (=ո՛ղջ եղե՛ք):

2. Պարտել, իմ(=պետք լինել, պարտավոր լինել, պարտք ունենալ). ունի ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները. ներկա՝ պարտիմ, պարտիս, պարտի, պարտիմք, պարտիք, պարտին, անցյալ անկատար՝ պարտէի, պարտէիր, պարտէր, պարտէաք, պարտէիք, պարտէին, 1-ին ապառնի՝ պարտիցիմ, պարտիցիս, պարտիցի, պար-

տիցիմք, պարտիցիք, պարտիցին։ Այս բայը չպետք է շփոթել Ծ լծոր-
դության պարտել (=հաղթել) կանոնավոր բայի հետ։

3. Գոլ (=լինել, գոյություն ունենալ)։ ունի ներկա, անցյալ անկա-
տար և առաջին ապառնի ժամանակները, ըստ որում անցյալ անկա-
տարում և առաջին ապառնիում գործածական են միայն եղակի և հոգ-
նակի 3-րդ դեմքերը։ ներկա՝ գոմ, գոս, գոյ, գոմք, գոյք, գոն, անցյալ
անկատար՝ գոյր, գոյին, 1-ին ապառնի՝ գուցէ, գուցեն։

4. կայ (=կա)։ ունի միայն ներկա, անցյալ անկատար և առաջին
ապառնի ժամանակների եղակի և հոգնակի 3-րդ դեմքերը։ ներկա՝ կայ,
կան, անցյալ անկատար՝ կայր, կային, 1-ին ապառնի՝ կայցէ, կայցեն։
Այս բայը չպետք է շփոթել Ա լծորդության կալ (=մնալ, կանգնել) կա-
նոնավոր բայի հետ։ կայ բայի ժխտականը կազմվում է չ մասնիկով՝
չկայ, իսկ կալ բայինը՝ ոչ-ով՝ ոչ կայ (=չի մնում, չի կանգնում)։

5. Գոգ (=ասա՛)։ ունի միայն երկրորդ ապառնի (բացի եղակի թվի
1-ին դեմքից), բուն և հորդորական ժամանակները։ 2-րդ ապառնի՝
գոգցես, գոգցէ, գոգցուք, գոգչիք, գոգցեն, բուն հրամայական՝ գո՛գ,
գոգէ՛ք, հորդորական հրամայական՝ գոգչի՛ր, գոգչի՛ք։

6. Զիլ (=չկա)։ ունի միայն այս ձևը։

ՊԱԿԱՍԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 173. Պակասավոր բայերի գործածության վերաբերյալ պետք է
նկատի ունենալ հետևյալը։

ա) Եմ, գալ բայերի 3-րդ դեմքերը (եմ բայինը սովորաբար շեշտ-
ված), ինչպես նաև չիմ բայը ուղղական հոլովով բառերի հետ գործած-
վելիս արտահայտում են կա, գալություն ունի իմաստը։ օրինակ՝ Ոչ ոք
իցէ որ օգնիցէ քեզ (Բ. օր., ԻԸ, 32)=Ոչ ոք չկա, որ քեզ օգնի։ է հա-
նապարհ որ թուի յաշս մարդկան թէ ուղիղ իցէ (Առակ., ԺԴ, 12)=Ճա-
նապարհ կա, որ մարդկանց թվում է, թե ուղիղ է։ Զուր ոչ գոյր ի նմա
(Մենդ., Լէ, 25)=Նրա մեջ չուր չկար։ Զիք ինչ յերկրի՝ որ նման է նմա
(3ովք, ԽԱ, 24)=Երկրի վրա չկա մի բան, որ նման է նրան։

բ) Եմ, գոլ, կայ բայերի 3-րդ դեմքերը, ինչպես նաև չիմ բայը սե-
ռական (երբեմն էլ տրական) հոլովով բառերի հետ գործածվելիս ար-
տահայտում են ունենալու իմաստ։ օրինակ՝ էր նորա աղջիկ մի (Մենդ.,
ԺԶ, 1)=Նա մի աղջիկ ուներ։ Ոչ գոյր իւր արու որդի (Փարպ., 1-ին,
ԺԸ)=Նա չուներ արու որդի։ Կայցէ՞ ձեր հայր կամ եղբայր (Մենդ., ԽԴ,
19)=Ունե՞ք դուք հայր կամ եղբայր։ Զիք սորա իշխանութիւն (Թոռն.,
Բ, էջ 562)=Սա իրավունք չունի։

գ) Եմ և կայ բայերը (սովորաբար դրանց 3-րդ դեմքերը) ներգոյականի իմաստ ունեցող (նախդրիվ տրական և հայցական) բառերի հետ գործածվելիս արտահայտում են գտնվելու, կա իմաստը. օրինակ՝ Զու արարեալ գնայ յերկիրն Արարադայ որ է ի կողմանս հիւսիսոյ (Խոր., 1-ին, Ժ) = Զվում գնում է Արարադի երկիրը, որը գտնվում է հյուսիսային կողմերում։ Կապեցի շղթայիւք և կայ ի գանձի իմում (Քուզ., 4-րդ, ԾԳ) = Շղթաներով կապեցի, և գտնվում է իմ գանձարանում։

զ) Եմ, գու բայերի եզակի 3-րդ դեմքերը, գործածվելով անորոշ դերբայի հետ, արտահայտում են պիտի, պետք է, կարելի է, կարող է, հնարավոր է իմաստները։ Այս դեպքում անորոշ դերբայի հետ կարող է գրվել տրական հոլովով խնդիր, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով որպես ենթակա. օրինակ՝ Էր ինն... լինել այսօր յերկրի անծանոթում (Խոր., 1-ին, ԻԶ) = Այսօր ես պիտի լինեի անծանոթ երկրում։ Ոչ գոյ մեզ բանալ զբերանս մեր (Գան., Գ, 33) = Մենք չենք կարող մեր բերանը բացել։ Ի Յոբայ փորձանաց է ուսանել (Ծզնիկ, 1-ին, ԺԹ) = Հորի փորձություններից պետք է սովորել։

Պարտիվ պակասավոր բայն անորոշ դերբայի հետ գործածվելիս արտահայտում է հարկադրական եղանակի իմաստ՝ պիտի, պետք է։ Անորոշ դերբայն այս դեպքում աշխարհաբար թարգմանվում է դիմավոր բայով. օրինակ՝ Բայց զայն ես պարտիմք գիտել (Ծզնիկ, 1-ին, ԻԳ) = Բայց այն էլ պիտի իմանանք։

Վարժություն 139. Թարգմանել, բացատրել, թե որ հոլովների հետ և ինչ իմաստով են գործածված եմ, գու, չիք պակասավոր բայերը։

Ի բաց կային գանձք՝ և ոչ ոք էր որ յափշտակէր։ Եւ այլ եւս աստեղք են, որ ի տարւոյ հազիւ մի անգամ հասանեն ի եոյն տեղի։ Ոչ ոք էր, որ օգնէր Արշամայ։ Եւ էին բազում սպասաւորք արքունի։ Բայց ինքն հթէ իցէ և եթէ չիցէ՝ զայն ոչ գիտէ. զի չէ ի բանաւորաց և ի մտաւորաց։ Գոյ յոյս թէ շուրս որ կենդանի է՝ լաւ է քան զառեւծ մեռեալ։ Էր ոմն ի վեր քան զնա։ Եթէ գոյր ոք երեխայ ի բազմութեան զօրուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտեցին։ Յորժամ տեսանէին ուրեք դուրս փակեալ՝ նշան էր այս այնոցիկ՝ թէ կերակուր ինչ գուցէ ի ներքս։ Էին և այլ սուրբք արք և կանայք։ Եւ դրախտն ոչ եթէ յերրորդ երկինս իցէ... այլ լերկրի։ Նիստ ի գետնի, զի չիք աթոռ։ Եւ արք պարսիկք, որք... էին ի քաղաքի կայսեր։ Եւ եթէ այլ ոք չգոյր դատաւոր, և առ հայրն չկարէ՞ին երթալ։

Վարժություն 140. Թարգմանել, բացատրել, թե ինչ իմաստով են գործածված ընդգծված եմ, գու, կայ, չիք պակասավոր բայերը և սեռական հոլովով դրված բառերը։

Էր դուստր մի Անդրովկայ ուրումն: Թերան է նոցա, և ոչ խօսին, է որդի մի Հովնաթանու հաշմն ոտիւք: Էր ներքինի մի Հայոց քաղաւորին Արշակայ: Եւ յօսնի չիք իւր լոյս առանձին: Իսկ Վաճանայ էր քոյրաթիւ ի Մամիկոնեան տոհմէն: Ոյր իցեն երկու հանդերձ՝ տացէ զմին այնմ, ոյր ոչն գուցէ. և ոյր կայցէ կերակուր՝ նոյնպէս արասցէ: Ոչ գոյին նորա որդիք, այլ դստերք միայն: Դատաստան կայ իմ ընդ քեզ: Աղուեսուց որչք գոն և բոչնոց երկնից բոյնք: Ոչ գուցէ նոցա հովիւք: Վիշապի այլազգ ինչ բնութիւն չէ՝ եթէ ոչ օձի, այն յայտ իսկ է:

Վարժութիւն 141. Թարգմանել՝ ուշադրութիւն դարձնելով, թե ինչ նշանակութեամբ են գործածված եմ, գոյ և պարտել(իմ) պակասավոր քայերն անորոշ դերբայի և տրական հոլովի կամ միայն անորոշ դերբայի հետ:

Զի քաջ արանց է յարձակ դաշտի և յազատ տեղոյ կոտել: Նա աչք ժանտ է, և ոչ գոյ խօսել ընդ նմա: Այլ անդ էր լսել զձայնս լուրջ և զձայնս գուժի: Եւ այլ ինչ ոչ իցէ անդ տեսանել՝ բայց միայն ջուր և հուր և կաւ և մոխիր: Եւ զայս իմանալ՝ թէ ոչ զի ես միայն արժանի եղայ խորհրդոյն: Զի արդ ժամ իսկ է մեզ ի քնոյ զարթնուլ: Եւ ընդ այն է գարմանալ, զի և ի ծառս համրացեալս՝ գտանի: Կերպարանք մարդկան: Եւ անդ էր տեսանել նոր զոմն Ողիսես: Ոչ այժմ քաղաւորել է նմա, և ոչ ի վախճանի՝ որպէս ասենն՝ յաղթել կարէ: Ոչ պարտի օրէնսդիւն օրէնս դնել:

Վարժութիւն 142. Թարգմանել գրաբար, ընդգծված բառերը դնել սեռական հոլովով, իսկ ունենալ բայի համար գործածել եմ, գոյ, կալ, չիք պակասավոր քայերից որևէ մեկը:

Դուք իրավունք չունեք դատելու նրանց: Եւ ունեմ եղբայրներ և քույրեր: Ամեն ինչ, որ եւ ունեք, տվեց նրան: Նրանք չունեն ոսկի և արծաթ իրենց տներում: Այդ քաղաքացիներ շատ գանձեր կունենան: Դրանք արուզավակ չունեն: Մեք հույս չունենք, որ նրանք այսօր կգան: Այդ երկրի քաղաքները պարիսպներ չունեն: Հունաց կայսրն ուներ մի գեղեցիկ դուռեր:

ԵՂԱՆԱԿԻՉ ԲԱՅԵՐ

§ 174. Գրաբարում կան բայեր, որոնք անորոշ դերբայի հետ զործածվելիս արտահայտում են եղանակիչ իմաստ, այսինքն՝ անորոշ դերբային տալիս են այս կամ այն եղանակի, հատկապէս հարկադրականի

խմաստ: Այդ կարգի բայերը կոչվում են եղանակիչ բայեր: Պակասավոր բայերը նաև եղանակիչ բայեր են: Եղանակիչ-պակասավոր բայեր են նաև հետևյալները. արժան է (= պետք է, պատշաճ է), պարտ է (= պետք է), պիտոյ է (= պետք է), օրէն է (= կարելի է, սովորութուն է, վայել է), ա՛յլ է (= վայել է, պատշաճ է), վայել է (= հարմար է, վայել է), մարք է (= կարելի է), հնար է (= հնարավոր է, կարելի է), հարկ է (= պետք է), ի դէպ է (= հարմար է, տեղին է), ի նախ է (= հարմար է, պատշաճ է), փայք է (= հոգն է, հոգ ունի), կամ է (= ցանկալի է), պատշաճ է կամ պարտ և պատշաճ է (= պատշաճ է, պետք է, հարմար է), հասանել (= վիճակված է, պիտի լինի), մարքի (= կարելի է, հնարավոր է, համարվում է), պիտի (= պետք է, հարկավոր է) և այլն:

Եղանակիչ բայերի մոտ ենթակայի իմաստ արտահայտող բառը զբղւում է տրական հոլովով, որը պետք է թարգմանել աշխարհարար ուղղական հոլովով, իսկ անորոշ դերբայը՝ դիմավոր բայով: Օրինակներ՝ Որոց պարտ է պաշտել զնա և առնել զկամս նորա (Ագ., Ծ, 52) = Որոնք պետք է պաշտեն նրան և կատարեն նրա կամքը: Ինձ պիտոյ է ի թէն մկրտել (Մատթ., Գ, 14) = Ես պետք է քեզնից մկրտվեմ: Եւ ոչ պիտի մեզ այր սպանանել (Բ. Թագ., ԻԱ, 4) = Եվ մենք չպետք է մարդ սպանենք: Զէր մարք մարմնաւորի անմահ կալ (Եզնիկ, 1-ին, ԺԸ) = Մարմնավորը չէր կարող անմահ մնալ:

Հաճախ եղանակիչ բայերը գործածվում են միայն անորոշ դերբայի հետ, առանց տրականով ենթակայի՝ արտահայտելով ընդհանուր բնույթի հարկադրական իմաստ: Այս դեպքում անորոշ դերբայն աշխարհարար թարգմանվում է անորոշ դերբայով, իսկ եղանակիչ բայերը՝ իրենց արտահայտած համապատասխան իմաստներով. օրինակ՝ Սկսցուք ուստի արժան է սկսանել (Եղիշէ, էջ 5) = Սկսենք այնտեղից, որտեղից պետք է սկսել: Յերբայեցոց լեզու երկին շմարքի ասել (Եզնիկ, 4-րդ, է) = Երբայեցիների լեզվով չի կարելի ասել երկինք:

Ունիմ անկանոն-պակասավոր բայը նույնպես կարող է եղանակիչ իմաստով գործածվել անորոշ դերբայի հետ, սակայն տարբեր դեմքերով՝ արտահայտելով կարողանալ իմաստը. օրինակ՝ Սոյնպէս ունիս նայել և ընդ ջուրս ծովու (Թոռն., Բ, էջ 28) = Այսպես էլ կարող ես նայել ծովի ջրերին:

Վարժութիւն 148. Թարգմանել՝ ուշադրութիւն դարձնելով ընդգրծված եղանակիչ բայերի, անորոշ դերբայների և տրական հոլովով դրված խնդիրների իմաստի և կիրառութեան վրա:

Ի դէպ էր ինձ անօալ ձեզ: Եւ չէ հնար լուսնի յերկիր իջանել: Բայց

պարտ և պատշաճ էր ճոցա ոչ միայն ընդ արեգական և լուսնի ընդ արարածս զարմանալ, այլ և ընդ գեղեցիկ պարզ և անդադար ընթացից արշաւանս աստեղաց: Զէր մարբ անմարմնոցն ընդ կանայս մարմնաւորս ամուսնանալ: Պիտոյ է ինձ յղել զքեզ առ թագաւորն Պարսից Շապուհ: Արժան է լեզ ուրախ լինել այսօր, Եւ զի՞ պիտոյ է մեզ քնաւ մի ըստ միողէ թուել: Եւ ինձ ասպետիս պարտ է զքեզ պսակել ըստ սովորական իշխանութեան իմոյ հայրենեաց: Որով յայտ է, թէ երկուց անաւարաց ի միասին չէ մարբ լինել: Զոր ձեզ պարտ է ընդունել:

Վարժութիւն 144. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան եղանակիչ բայերով (մարթի, պարտ է, պատշաճ է, ի դէպ է, մարթ է, հմար է), դիմավոր բայերը դնելով անորոշ դերբայով, իսկ ենթակաները՝ տրական հոլովով:

Ինչպե՞ս (զի՞րդ) այդ կարող է լինել, եւ պետք է գնա Տիգրս՞ն և պատասխան տա արքային: Անկարելի է, որ նրանք մոռանան ձեր երախտիքը: Պատշաճ էր, որ դուք էլ նրանք որդիներին խնամեիք: Հարմար է, որ մենք ելնենք այս քաղաքից և գնանք այն քաղաքը, եւս պետք է Հոռմն (Հոռվմ) էլ տեսնեմ: Այն չէր կարող վրիպել:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ (Հատուած)

Փանգի ի բառնալ ազգին Արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք ժողուց¹. և բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ՝ որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին², սկիզբն արարեալ յամացն Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ, և կոռէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայն՝ Հայոց, որդւոյն Վռամշապհոյ: Եւ իբրև գնա ևս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նախարարսն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ և գանձն³ յարքունիս Պարսկաց երթայր, սակայն այրուծին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի: Վասն որոյ և աստուածպաշտութիւնն բարձրագլուխ կամակարութեամբ⁴ երևելի լինէր յաշխարհին Հայոց, ի սկզբան տէրութեանն Շապհոյ արքայից արքայի մինչև յամն երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Վռամայ, զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ի բաց, և ելից գնա իբրև զպատկանդարան դեղեալ նետիք: Եվ սկսաւ եղջեր ածել⁵ անօրէնութեամբ, գոռողանայր, և գոռալով հողան հանէր ընդ շորս կողմանս երկրի, և թշնամի և հակառակորդ երևեցու-

ցանէր իւր զհաւատացեալքս ի Քրիստոս, և նեղեալ տազնապէր անխաղաղասէր կենօր:

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խռովութիւն և արինհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր⁹, եթէ յո՞ր թափեցից զդառնութիւն թիւնաւոր, կամ ո՞ւր բացատրեցից՝ զբազմութիւն նետիցն: Եւ առ յոյժ յիմարութեան¹⁰ իբրև զգազան կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց, հհար մինչ ի քաղաքն Մծբին, և բազում գաւառս Հոռոմոց աւերեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար. կոտեաց զաւար և զգերի, և հհարեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելին Քէդդոս կայսր՝ քանզի էր խաղաղասէր... ոչ կամեցաւ ընդ առաջ նորա ելանել պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արեւելից, առաքեաց առ նա բազում զանձիւք: Եւ արք պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արգել զնա ի բազում քարկութենէն¹¹, և դարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր Տիգրոն:

Եւ իբրև ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ շարութիւն նորա, սկսաւ այլ ևս խորհուրդ յաւելուլ, որպէս որ զի ի հօր բորբոքեալ յաւելու բազում նիւթս փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ զղղտեցոյց զբազումս ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպառնալիօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք, և էր՝ զոր շարաշար մահուամբ վախճանէր: Յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց. և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեանս: Եւ իբրև ետես՝ եթէ վարատեալ¹² ցրուեցան ի բազում կողմանս, ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն՝ որք կապեալ էին ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրև զհնոց առ այրել¹³ զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ ի կեանս իրեանց իբրև ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք ի մարմնի իբրև զկենդանի ի գերեզմանի...: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն¹⁴ հօրազոյնս կռուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին ի նոցանէ: Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ լզգան, և եթէ հարկանեն՝ շիմանան. և իբրև ոչ գտանի արտաքին թրշնամի, ընդ անձինս իրեանց մարտ եղեալ կռուին...:

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ լշիջանի՞ն. զի՞ կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ՝ որոց զոգիսն ձեռ ի ձէնջ քաղեալ՝ հանեալ է զանապականդ յապականութիւն, և զապականելի մարմինդ գէշնաքարշ արարեալ իբրև զազիբ մեռելոտի ի բաց ընկեցեալ: Ապաքէն

զայդ կամիս՝ զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ. տեսչի՛ր յոր-
ծամ յայտնեսցի, ապա զիտասցես զելս կասարածի դորա: }
Աստուծոյ զգոյնքն. «Արքայ քաջ, աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ

և զյաղթութիւն, և ոչ ինչ կարօտ են նոքա մարմնաւոր մեծութեան. բայց
ձեռք ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազիւնս, որ են ի տէ-
րութեան քում, յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մտցէ ընդ
օրինօք քովք: Արդ զմի րան զմեր վաղվադակի կատարեալ դու, արքայ.
զօր գումարեալ և գունդ կազմեա՛ խաղա՛ զնա՛ դու յերկիրն Քուշանաց.
և զամենայն ազգս ժողովեա՛ և անցո՛ ըստ Պահ դուռն ի ներքս¹⁴. և
դու անդէն արա՛ քեզ քնակութիւն: Յորժամ արգելուս և փակես զամե-
նեսեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց.
և որպէս երկիս մեզ ի դենիս մերում¹⁵, տիրես դու և երկրին Քուշանաց,
և Յոյսք իսկ ոչ ելանեն ընդ քո իշխանութիւնդ: Բայց միայն զաղանդ
քրիստոնէից բա՛րձ ի միջոյս:

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թագաւորին և մեծամեծացն, որ էին
ի նմին րանի. հրովարտակս գրէր, պնդադեսպանս արձակէր յամենայն
տեղիս տէրութեան իւրոյ: Եւ այս է պատճէն հրովարտակին.

«Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ արեաց և անարեաց, բազ-
մասցի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ. դուք ողջ լերուք, և մեք
մեզէն ողջ եմք դիցն օգնականութեամբ:

«Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղա՛ցաք զնացաք յերկիրն
Յունաց, և առանց գործոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուա-
ճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն: Դուք զբարի զմտաւ ա-
ծէք, և անսպառ լերուք յուրախութեան. բայց զբանս զայս կատարեցէ՛ք
վաղվադակի, դոր ասեմքս:

«Մեք ի մտի եղաք անվրէպ խորհրդովք խաղալ զնալ յաշխարհն
արևելից, աստուածոցն օգնականութեամբ դարձուցանել ի մեզ զտէ-
րութիւնն Քուշանաց. դուք իբրև զհրովարտակս զայս տեսանէք՝ անխա-
փան վաղվադակի այրկնի գումարեցէք առաջոյ քան զիս, յանդիման
լիջիք ինձ յԱպար աշխարհինս:

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն Հայոց, ի Վրաց
և յԱղուանից...:

(Եղիշէ, էջ 6—10)

¹ օրինօք մոզուց—մոզքի կրօնով

² որ ոչ ընկ նովին օրինօք մտանէին—
ովքեր չէին ընդունում կրօնք

³ զանձ. այստեղ նշանակում է հարկ

⁴ բորձրագոյնս կամակարութեամբ—առ

զատ ու համարձակ

եղանք ածել.—հոխորտալ

⁶ յանձն իր տարաբերէր—ինքն իր մէջ
ալիկեղծում էր
յո՛ւ—ս՛ում վրա

⁸ "Էր բացատրեցից—ս"ր արձակեմ
⁹ առ յոյժ յիմարոթեան—սաստիկ հիմա-
 րության պատճառով
¹⁰ արգել զնա ի բազում բարկութենէն—
 իրեցրեց նրա մեծ բարկությունը
¹¹ հոմանիշ է հաջորդ բային
¹² առ այրել—այրելու համար

¹³ ընդ վախճանել շնորհն—շունչները փը-
 չելիս
¹⁴ անցո՛ք ըստ Պահ գուռն ի ներքս—
 անցկացրու Պահ դռնից ներս
¹⁵ ի դեհիս մերում—մեր գուշակություն-
 ների մեջ

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՄԵԿԵՐՈՐԴ

ԲԱՂԱՌՈՅԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

§ 175. Գրաբարի բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են անցյալ և ապառնի դերբայներով և եմ, լինիմ օժանդակ բայերի համապատասխան ձևերով:

Եմ օժանդակ բայը բաղադրյալ ժամանակներ է կազմում թե՛ անցյալ, թե՛ ապառնի դերբայների, իսկ լինիմ բայը՝ միայն անցյալ դերբայի հետ:

§ 176. Եմ բայն անցյալ դերբայի հետ կազմում է երեք բաղադրյալ ժամանակ՝ ներկա (վաղակատար-հարակատար ներկա), անցյալ (վաղակատար-հարակատար անցյալ), ապառնի:

Ներկա

(Վաղակատար-հարակատար ներկա)
 գտեալ եմ, գտեալ ես, գտեալ է
 գտեալ եմք, գտեալ էք, գտեալ են

Անցյալ

(Վաղակատար-հարակատար անցյալ)
 գտեալ էի, գտեալ էիր, գտեալ էր
 գտեալ էաք, գտեալ էիք, գտեալ էին

Ապառնի

գտեալ իցեմ, գտեալ իցես, գտեալ իցէ
 գտեալ իցեմք, գտեալ իցէք, գտեալ իցեն

Ներկա, անցյալ և ապառնի ժամանակներում անցյալ դերբայն աշխարհաբար թարգմանվում է վաղակատար կամ հարակատար դերբայ-

ներով: Եւմ բայը ներկայում քարգմանվում է ներկայի համապատասխան ձևերով (եմ. ես է, ենք, եք, են), անցյալում՝ անցյալ անկատարի ձևերով (էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին), ինչպես նաև լինիմ բայի ըղձականի և պայմանականի անցյալ ժամանակներով (լինեի, կլինեի...), իսկ ապառ- նիում՝ լինիմ բայի ըղձականի և պայմանականի ապառնի ժամանակ- ներով (լինեմ, կլինեմ...), ինչպես նաև եմ բայի ներկայի ձևերով (եմ, ես, է...): Ներգործական սեռի բայերը նույն ձևերով կարող են արտա- հայտել նաև կրավորական իմաստ. օրինակ՝ սիրեալ եմ=սիրել եմ կամ սիրվել եմ, սիրած եմ կամ սիրված եմ. սիրեալ էի=սիրել էի կամ սիր- վել էի, սիրած էի կամ սիրված էի, սիրած լինեի կամ սիրված լինեի, սիրած կլինեի կամ սիրված կլինեի. սիրեալ իցեմ=սիրած լինեմ կամ սիրված լինեմ, սիրած կլինեմ կամ սիրված կլինեմ, սիրել եմ կամ սիր- վել եմ, սիրած եմ կամ սիրված եմ:

Հաճախ եւմ բայով և անցյալ դերբայով կազմված ներկա, անցյալ և ապառնի ժամանակների եղակի 3-րդ դեմքերի մոտ ենթակայի իմաս- տով իբրև խնդիրներ գործածված դերանունները և գոյականները դըր- վում են սեռական հոլովով, որոնցով արտահայտվում են բայի դեմքն ու թիվը. օրինակ՝ ես տեսեալ եմ. դուք տեսեալ էի, արեալ տեսեալ է ձերքի: Այս ձևերով արտահայտվում են միայն ներգործական և շեղոք իմաստներ: Ահա մի քանի քննադրային օրինակներ. Եւ զՈւոհա քաղաք շինեալ է նախնեացն մերոց (Բուզ., 5-րդ, 18)=Ուոհա քաղաքն էլ մեր նախնիներն են շինել: Եւ եթէ շէր եկեալ և խօսեցեալ ընդ նոսա (Յովհ., ԺԾ, 22)=Եթե ես եկած և խոսած լինեի նրանց հետ: Մինչև ձեր խրեղ- րեալ ինչ իցէ ի նմանէ (Մատթ., 2, 8)=Նախքան դուք նրանից որեւէ բան կխնդրեք: **I**

§ 177. Եւմ բայն ապառնի դերբայի հետ կազմում է երեք բաղա- դրյալ ժամանակ՝ ներկա (ապառնի ներկա), անցյալ (ապառնի անցյալ), ապառնի:

Ներկա

(Ապառնի ներկա)

գտանելոց եմ, գտանելոց ես, գտանելոց է
գտանելոց եմք, գտանելոց էք, գտանելոց են

Անցյալ
(*Ուպառնի անցյալ*)

գտանելոց էի, գտանելոց էիր, գտանելոց էր
գտանելոց էաք, գտանելոց էիք, գտանելոց էին

Ապառնի

գտանելոց իցեմ, գտանելոց իցես, գտանելոց իցէ
գտանելոց իցեմք, գտանելոց իցէք, գտանելոց իցեն

Ապառնի դերբայն աշխարհաբար թարգմանվում է ապառնի (կատարելի) դերբայով: Եմ բայը ներկա և անցյալ ժամանակներում թարգմանվում է ներկայի և անցյալի անկատարի համապատասխան ձևերով (եմ..., էի...), իսկ ապառնիում՝ ներկայի ձևերով (եմ, ես, է...), ինչպես նաև լինիմ բայի ըղձականի և պայմանականի ապառնի ժամանակներով (լինեմ, կլինեմ...): Ներգործական սեռի բայերը նույն ձևերով կարող են արտահայտել նաև կրավորական իմաստ. օրինակ՝ սիրելոց եմ = սիրելու եմ կամ սիրվելու եմ. սիրելոց էի = սիրելու էի կամ սիրվելու էի. սիրելոց իցեմ = սիրելու եմ կամ սիրվելու եմ, սիրելու լինեմ կամ սիրվելու լինեմ, սիրելու կլինեմ կամ սիրվելու կլինեմ:

§ 178. Անցյալ դերբայով և լինիմ բայով բաղադրյալ ժամանակներ կազմելիս անցյալ դերբայը մնում է անփոփոխ, իսկ լինիմ բայը խոնարհվում է, որով որոշվում են բայի եղանակը, ժամանակը, գեմքն ու թիվը:

Սահմ. ներկա՝ գտեալ լինիմ, գտեալ լինիս, գտեալ լինի, գտեալ լինիմք, գտեալ լինիք, գտեալ լինին:

Սահմ. անց. անկատար՝ գտեալ լինէի, գտեալ լինէիր, գտեալ լինէր, գտեալ լինէիք, գտեալ լինէիք, գտեալ լինէին:

Սահմ. անց. կատարյալ՝ գտեալ եղէ, գտեալ եղեր, գտեալ եղև, գրեալ եղաք (կամ եղեաք), գտեալ եղէք, գտեալ եղեն:

Ստոր. 1-ին ապառնի՝ գտեալ լինիցիմ, գտեալ լինիցիս, գտեալ լինիցի, գտեալ լինիցիմք, գտեալ լինիցիք, գտեալ լինիցին:

Ստոր. 2-րդ ապառնի՝ գտեալ եղէց, գտեալ եղիցիս (կամ եղիցես), գտեալ եղիցի, գտեալ եղիցուք, գտեալ եղիչիք, գտեալ եղիցին, կամ՝ գտեալ լիցիմ, գտեալ լիցիս, գտեալ լիցի, գտեալ լիցուք, գտեալ լիչիք, գտեալ լիցին:

Թուճ հրամայական՝ գտեալ լե՛ր, գտեալ լերո՛ւք:

Հորդորական հրամայական՝ գտեալ լիչի՛ր, գտեալ լիչի՛ք:

Արգելական հրամայական՝ գտեալ մի՛ լինիր, գտեալ մի՛ լինիք:

Այս բաղադրյալ ձևերն ունեն հիմնականում կրավորական նշանակութուն և աշխարհաբար թարգմանվում են տարբեր իմաստներով. օրինակ՝ սիրեալ լինիմ = սիրվում եմ, սիրած եմ լինում կամ սիրված եմ լինում, սիրած կլինեմ կամ սիրված կլինեմ, սիրած լինեմ կամ սիրված լինեմ. սիրեալ եղև = սիրվեց, սիրած եղավ կամ սիրված եղավ:

§ 179. Բաղադրյալ ժամանակներում եմ և լինիմ բայերի փոխարեն երբեմն հանդես են գալիս կայ և ունիմ բայերը, օրինակ՝ գրեալ կայ (Փարպ., 1-ին, Ժէ)՝ գրված է, եկեալ... կայր (Եզեիկ, 2-րդ, Դ)՝ եկել էր, կապեալ կան (Եզեիկ, 1-ին, ԻԺ)՝ կապված են, փակեալ ունի (Թոռն., Բ, էջ 18)՝ փակել է, նշանակեալ ունին (Կոր., Բ)՝ նշանակած ունեն, նշանակել են:

Վարժություն 145. Թարգմանել, դուրս գրել բաղադրյալ ժամանակներով դրված բայերը՝ որոշելով նրանց եղանակը, ժանանակը, դեմքն ու թիվը:

Ո՛ր գիտես, զի խորհեալ է Գնէլ սպանանել զքեզ: Եւ կինն նորա յղի էր, և հասեալ էին աւուրք ծննդեան իւրոյ: Եթէ մոլորեալ ինչ իցեմ, արարէք զիս խելամուտ: Ի գառանցն լինելոց են գայլք, որ կոտորելոց են զսուրբ գառինս: Անիծեալ լիցի օրն, յորում ծնայ: Որ լսելոցն իցէ՞ լուիցէ, և որ արհամարհելոցն իցէ արհամարհեսցէ: Վասն զի լուեալ էր զնմանէ՞ թէ այր չար և անզգամ է: Ուր եղեն ժողովեալ հարք: Զի այս որդի իմ մեռեալ էր և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ: Մանրագորաւ բազում անգամ բժիշկք քուն ածեն, այնոցիկ՝ որոց քուն հատեալ իցէ յաշաց: Եւ նա ելանելոց է և ունելոց զաշխարհս, և ի սնտոի յոյս կապեալ կան անհաւատք. որպէս և Հրեայք՝ որ ի զուր ակնկալութիւն կապեալ կան, եթէ Դաւիթ գալոց է՝ շինել զԵրուսաղէմ: Անկեալ կայր այն Դարեգին ի մէջ անկելոցն:

Վարժություն 146. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով համապատասխան բաղադրյալ ժամանակներով:

Ինչ որ լինելու է՝ կլինի: Դուք մի քնեք իմ գործերը, որ կատարելու եմ: Եվ զրված էր նամակում այսպես: Ներս չէինք կարողանում մտնել, որովհետեւ դուռը փակված էր: Այդ խոսքերը լսած կլինի: Զեզանից մեկը մատնելու է ինձ: Նրա ջուրը աղբյուրի ակունքից է պղտորված: Եկել էին փղերով և անշափ զորքով: Եթե լաղցած լինի, կերակրիր ներսն: Սրանք բնակվելու են Արարատյան գավառում: Հեռացել էին մեր երկրի սահմաններից: Եթե տեսնելու լինես նրան, ուղարկիր ինձ մոտ:

Ճանապարհին որդիներից մեկը կուրել էր: Մնվել է օտար աշխարհում: Նրանց շտեմարանները լցված էին ցորենով:

Վարժություն 147. Թարգմանել՝ ուշադրություն դարձնելով ընդգրծված բաղադրյալ ժամանակների և սեռական հոլովով խնդիրների իմաստի վրա:

Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին ձերում, գութ և սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր: Հայր քո երգմենցոյց զմեզ՝ մինչ չև վախճանեալ էր նօրա: Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ: Բայց թէպէտ և նորա աւերեալ էր ատրուշան մի, և բազում շարշարանօք հարեալ էր զպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զանգիտեաց գալ յատեան հրապարակին: Այլ յայսմ ամենայնէ յայտ է՝ եթէ ոչ երբէք լեալ է Զրուանայ հայր աստուծոց: Նոյնպէս և մոլորութիւնն դիւաց խաբեաց զդիւցապաշտս Հայոց, ևթէ զոմն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւաց: Զի՞ կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ, որոց զողիսն ձեր ի ձէնչ քաղեալ՝ նանեալ է զանապականդ յապականութիւն: Լուեալ է մեր յառաջնոցն՝ որք քարոզեցին զճրշմարտութիւն: Էր ոմն երիտասարդ ի քաղաքի, որոյ բազում և մեծամեծս շարիս գործեալ էր:

Վարժություն 148. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով համապատասխան բաղադրյալ ժամանակներով, իսկ անունները (դերանուն, գոյական)՝ սեռական հոլովով:

Մենք լսել ենք նրա քաջութեան մասին: Ես պատվիրել եմ քեզ կերակրել: Նա իր երեսը ծածկել էր: Դուր չե՞մ կարդացել այդ նամակը: Նրանք մոռացած կլինեն այս խոսքերը: Դու ինքդ ես ծնել մեզ: Մենք տեսել էինք այդ քաղաքը: Թագավորը չէր հայտնել իր խորհուրդը բոլորին: Նա տեսել է նրան: Գնելը խորհել էր սպանել քեզ: Դու խմե՞լ էիր այս ջրից: Դա եղել է շատ պատերազմներում: Դրանք են շինել այս գեղեցիկ ապարանքը:

ՎԱՄՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ (Հատուած)

Որոց ոգիքն թուպցեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն՝ յոյժ ընդ ահիւ՝ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ. յամենայն հողմոյ շարժի, և յամենայն բանէ խռովի, և յամենայն իրաց դողայ. երազագէտ է այնպիսին ի կեանս իւրում, և յանգիւտ կորուստն յուղարկի ի մահուան իւրում: Որպէս և ասաց ոմն ի հեռմն, մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ

իմացեալ՝ անմահութիւն է: Որ զմահ ոչ գիտէ, երկնչի ի մահուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչի ի նմանէ:

Յւ այս ամենայն շարիք մտանեն ի միտս մարդոյ յանուամենութենէ, կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական, և տգիտութիւն՝ զրկի ի կատարեալ կենաց: Լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք: Որպէս մեծ է ոգի քան զմարմին՝ այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց:

Եթէ ոք կարի առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ, և՛ մըտօքն աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս . որպէս և տեսանեմք իսկ՝ ոչ միայն ի լափաւոր մարդիկ, այլ և յոր՝ մեծն է քան զամենայն: Քաղաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ ի վիճակին իւրում վայելուչ գոյ: Իսկ եթէ առ մարմնաւորս՝ այսպէս, որչափ ևս առաւել առ հոգևորն՝...

Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն, և պատրաստեալ հուրն՝ մինչև ուրուք ի նա փշեալ՝ վառումն նորա յայտնի իմացա՞ծ երկիւղածացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ շարութեանն. և անքժշկական վէրս յոգիս և ի մարմինս տեսանէր՝:

Մերթ շանթէր գալարէր իբրև զօժ թիւնաւոր, մերթ պարզէր գոչէր իբրև զառիժ գայրացեալ. գելոյր, զլորէր, տապալէր երկգիմի մտօք և զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել: Քանզի ձեռն արկանել և ունել ոչ կարէր,— վասն զի ոչ էին համագունդ ի միում վայրի առ նմա,— սկսաւ այնուհետև յառաջ կոչել զկրտսերս յաւազաց և զանարգս ի պատուականաց և զտգէտս ի գիտնոց և զանարիս ի քաջ արանց. և զի՞ մի մի թուիցեմ, այլ զամենայն զանարժանսն յառաջ մատուցանէր և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր. մինչև զհայր և զորդի քակէր ի միմեանց:

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր. քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստուածպաշտութեան, մանաւանդ որք էին յազգէ նախաբարացն Հայոց, և անմեղութեամբ ունէին զսուրբ քարոզութիւն առաքելոցն և զմարգարէից: Պատրէր զոմանս ի նոցանէ ոսկում և արծաթով, և զբազումս այլով եւս առատ պարգևօք. իսկ զոմանս ազարակօք և մեծամեծ գեղօք, զոմանս պատուովք և իշխանութեամբք մեծամեծօք: Եւ այլ ևս սնոտի յոյս ոգւոց առաջին գնէր. և այսպէս հրապուրէր և յորդորէր հանապազ. «Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալչիք⁴⁰, և զձեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք դարձուցիք ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոց դից օրինացս⁴¹, ի մեծութիւնս և յաւագութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ սիրելի նախարարացս, և առաւել ևս զանցուցիցս⁴², Եւ

այսպէս կեղծաւորութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքն առ ամենեւեան, խօսելով ընդ նոսա ի պատճառս սիրոյն¹, զի խորամանկութեամբ որսալ մարթասցէ զնոսա ըստ առաջին խորհրդականացն խրատուց: Եւ զայս առնէր սկսեալ ի շորորոգ ամէն մինչև մեծասաներորդ ամն խրոյ տէրութեանն:

(Նզիրէ, էջ 14—17)

¹ Ընդ ահիւ—կրկնուէր մեշ

² յանգիտ կորուստն յաղարկի ի մահուան իւրում—մահանալիս անդառնալի կորստյան է մատնվում

³ պետք է քարգմանել՝ տղեաք

⁴ այստեղ՝ բայց

⁵ Բացակայող Հարաբերյալի նախդիրը զրկած է հարաբերականի վրա՝ փխ. ի նմա որ

⁶ առ նախդիրը հայցականի հետ վերաբերության իմաստով՝ մտքմնավոր բաների վերաբերմամբ

⁷ մինչև ուրոգ ի նա փլեալ—զեռ ոչ

որ նրա վրա չփլած

⁸ յայտնի իմացաւ—հայտնի դարձաւ

⁹ յողիս և ի մարմինս տեսանէր—հողիների և մարմինների համար պատրաստում էր

¹⁰ յանձնի կալիքը—հանձն եռնեք

¹¹ ի ճշմարտութիւն երևելի մեքոց զից օրինացս—մեր երևելի աստվածների կրօնի ճշմարտությանը

¹² առանել ևս զանցուցից—էլ տվելի կըբարեբաղցնեմ

¹³ ի պատճառս սիրոյ—սիրո պատրվակով

ՎԱՅ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐՔ

ՄԱԿԱՅ

§ 180. Գրաբարում մակբայները, ըստ իրենց արտահայտած իմաստի, լինում են շորս տեսակ՝ տեղի, ժամանակի, ձևի, շափի և աստիճանի:

Տեղի մակբայներ

Տեղի մակբայներն են՝ այդր (=այդտեղ), այդրէն (=այդտեղ, նույն տեղը), այլուստ||յայլուստ (=ուրիշ տեղից), այլուր (=ուրիշ տեղ), ալ ուրեմն, այլ ուրեմ (=ուրիշ տեղ), այսր (=այստեղ), այսր անդր (=այսու ալ կողմ), այսրէն (=այստեղ, նորից այստեղ), այտի||այդի (=այդտեղից), անդ (=այնտեղ), անդէն (=այնտեղ, նույն տեղը), անդուստ (=այնտեղից, այն կողմից), անդր (=այնտեղ, զեպի այնտեղ), անդրէն (=նույն տեղը), անտի (=այնտեղից), առաջուստ||յառաջուստ (=սառչեից), աստ (=այստեղ), աստանօր (=այստեղ), աստէն (=այստեղ, այստեղից), աստի (=այստեղից), աստուստ (=այստեղից), արտախուստ

(=դրսից), արտախ (=դուրս), ի բաց (=հեռու), բացուստ||ի բացուստ (=հեռվից), զնանապարհայն (=ճանապարհին), ի մօտոյ, ընդ մօտոյ (=մոտից, մոտերը), մօտ ի մօտ (=խրաբ մօտ, մոտերը), յայսկոյս (=այս կողմ, այստեղ), յայնկոյս (=այն կողմ, այնտեղ), յետս (=հտ, դեպի հտ, ետեից), յետուստ (=ետեից), ի ներխ (=ներս), ուստէք (=մի տեղից), օւրեք (=մի տեղ), ի վեր, ի վայր (=վայր, ցած) և այլն:

Ժամանակի մակբայներ

Ժամանակի մակբայներն են՝ ամարայնի կամ ամարանի (=ամռանը), ամ ըստ ամէ (=տարեցտարի), ամ յամէ, ամի ամի (=տարեցտարի), այգուն (=առավոտյան), ընդ այգս այգուն (=առավոտյան), այգուն այգուն (=ամեն առավոտ), այգուց||յայգուց (=առավոտվանից, վաղը, առավոտյան), այժմ այժմիկ, այնումետև, այսումետև, այսօր, անագան (=ուշ), անագան ուրեմն, ապա, սոռաւտու||սոռաւտուց (=առաւոտյան), ընդ առաւտն||ընդ առաւտս (=առաւոտյան), առժամայն (=իսկույն), առ ժամանակ մի (=մի առ ժամանակ), արդ (=այժմ), արդէն || արդէն իսկ, զարնանայնի (=գարնանը), զիշերայն || զիշերի (=զիշերը, զիշերով), զարնալ, դեռ, դեռևս, եռանդ (=երեկ չէ մյուս օրը), երբ, երբեմն երբեմն, երբէք (=երբեմն, մի անգամ, մի ժամանակ), երբէք հրբէք, երեկ, ժամանակ առ ժամանակ, ընդ ժամանակս ժամանակս||ըստ ժամանակս ժամանակս (=ժամանակ առ ժամանակ), իբրև (=երբ), իսկոյն, կանխալ (=շուտ), հանապազ||հանապազորդ (=միշտ, շարունակ), հանապազօր (=ամեն օր), հերու||ի հերուն հետէ (=անցյալ տարի), ձմեռայնի||ձմեռանի (=ձմռանը), մերք ընդ մերք, միւս անգամ, միշտ, յայնժամ (=այն ժամանակ), յտր (=միշտ, շարունակ), յարտմուր (=միշտ), յալիսեան, յորժամ (=երբ), նոխ, նօյննեսայն (=իսկույն), նայնժամայն (=նույն ժամին, իսկույն), վաղվաղակի (=շուտով, իսկույն), վաղի||ի վաղի անդր||ի վաղիւն||առ վաղիւ (=հաջորդ օրը, վաղը, առավոտյան), տարածամ (=վաղաժամ), ցանկ կամ ցանդ (=միշտ, շարունակ, մինչև վերջ), ցարդ||ցարդ ևս (=մինչև այժմ), օր ըստ օրէ, օր քան զօր (=օրեցօր) և այլն:

Ձևի մակբայներ

Ձևի մակբայներն են՝ տկամայ||յակամալ, ալ ընդ ալոյ (=տարբեր ձեով), անձամբ անձին (=ինքն իրեն, ինքն իր կողմից), առաւելալ, առնարար||առնալէս (=տղամարդու պես, քաջաբար), արազ,

արագ արագ, ահ ընդ ահ՝ (= վախժխեցում), արմատաքի (= արմատում, արմատից), աբացի (= ոտքով, քացով), բերանացի (= բերանով), բռնի-բռնցի (= բռնով), գլխիվայր, գլխովին||ի գլխովին, դիւրաւ կամ դիւրեաւ (= հեշտ կերպով), զուր||ի զուր, իւրովի||իւրովին, լռելեայն, խառն ի խառն, խիտ առ խիտ, կաղ ի կաղ||կաղ ի կաղս||կաղս ի կաղս (= կաղալով), կեղծս ի կեղծս (= կեղծ, շինծու կերպով), կենդանոյն (= ողջ-ողջ), կերպս կերպս||ի կերպս կերպս (= զանազան ձևերով), հազիւ, հազիւ հազիւ, ի հարկէ||հարկաւ (= բռնի կերպով, ակամա), ձեռն ի ձեռն (= ձեռքով), ճեպ ի ճեպոյ (= շտապելով), յանգէտս (= շիմանալով), յանպատրաստից, յանգագատից||յանգգատուց (= հանկարծ), ընդ վայր, վայրապար (= իզուր տեղը), վարկպարագի (= վայրիվերո), տարապարտուց||ի տարապարտուց (= իզուր տեղը, իզուր), փոյթ ի փոյթոյ (= շտապելով) և այլն:

Չափի և աստիճանի մակբայներ

Չափի և աստիճանի մակբայներն են՝ առաւել, բազում անգամ, գամ քան զգամ (= քիչ-քիչ), գամու գամու (= շատ անգամ), երկիցս (= երկու անգամ), երիցս (= երեք անգամ), կարի, կրկին, կրկնակի, հազ քան զհազ (= քիչ-քիչ), ճասարակ առ հասարակ (= հավասար շափով), հնգիցս, յաճախ, յոլովակի||յոլով անգամ (= շատ անգամ), յոյժ, շատ, սաստիկ, ի սպառ, ստէպ, ստէպ ստէպ, վերստին||ի վերստին և այլն:

§ 181. Կան մակբայներ, որոնք հաճախ գործածվում են մեկից ավելի մակբայական նշանակութեամբ. այսպես, օրինակ՝ անդ մակբայը գործածվում է և՛ տեղի, և՛ ժամանակի իմաստով՝ Շինէ անդ (= այնտեղ) տուն բնակութեան (Խոր., 1-ին, Ժ), Քանզի անդ (= այն ժամանակ) մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր... շանային տիրել ի վերայ միմեանց (Խոր., 1-ին, Ժ):

Տարբեր մակբայական իմաստով են գործածվում նաև հետևյալ մակբայները. անդէն (1. այնտեղ, 2. այն ժամանակ), անդրէն (1. այնտեղ, նույն տեղը, 2. նորից), աստ (1. այստեղ, 2. այս ժամանակ), աստէն (1. այստեղ, այստեղից, 2. այս ժամանակից, այժմվանից), անդուտ (1. այնտեղից, 2. այն ժամանակից) և այլն:

§ 182. Գրաբարում շատ մակբայներ կազմվում են տարբեր խոսքի մասերից մակբայակերտ ածանցներով՝ բար, պէս, օրէն, ակի, անակի, օյն, այն, ի, ցի(ացի), իցս, եփ(էք), ափ. օրինակ՝ քաջաբար, առիծաբար, սաստկապէս, գեղեցկապէս, ազատօրէն, վաղվադակի, փութանակի, միահաղոյն (= միանգամից, միաժամանակ), առժամայն, բռնի, բերանացի, բազմիցս, երբեք (երբէք), արմատաքի և այլն:

Վարժություն 149. Թարգմանել, դուրս գրել տեղի մակրայները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Քանի՜ վարձկանք իցեն ի տան հօր իմոյ հացալիցք, և ես աստ սովամահ կորնլիմ: Յոտն կաց ալդի, թող ես այդր բազմեցայց: Վասն որոյ արժան է մեզ աստանօր մեծ գործ կատարել: Եւ քարշեալ ի բաց ընկեցին զմարմինս նոցա: Մի ալ ուրեք երթիցես քաղել հասկ: Եւանէին ի վեր, և կործանէին զպարիսպ նորա: Յարուցեալ թագաւորն ել արտաքս: Տեսեալ զնա ի բացուստ՝ ոչ ծանեան: Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց: Զեւանեմ, քանզի աստէն մեռանիմ: Թողեալ էր զոմանս ի նախարարացն անդէն յաշխարհին Հալոց: Անթիւ բազմութիւն մարդկան ի ներքս բնակեցուցանէ:

Վարժություն 150. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան տեղի մակրայներով (արտաքուստ, ի ներքս, անդր, աստ, յայսկոյս, անտի, ի հեռուստ, (յ)այլուստ, ի քաց, աստի, ի վայր, այտի, ալ ուրեք, արտաքս):

Խորտակում էին զոնիրը և զսից ներս մտնում: Ամեն կողմերից հավաքվեցին այնտեղ: Այստեղ պիտք է շինել արքունի ապարանքը: Այնտեղից եկան գետի այս կողմը: Հեովից տեսան նրան և ճանաչեցին: Ուրիշ տեղերից բերում էին մթերքներ (համբարս) և ուտում: Հեռու՝ կացեք մեզանից: Այստեղից ընկավ ցած: Այդտեղից իշի՛ր և ուրիշ տեղ գնա: Նրանց դուրս հանեցե՛ք տանից: Հրաման տվեց նրան ներս կանչել:

Վարժություն 151. Թարգմանել, դուրս գրել ժամանակի մակրայները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Ոչ կարի վաղ առնիցէ և ոչ յոյժ անագան: Գարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր Տիգրեն: Յորժամ յաջ ոտնս յենուի, զաջ լեառն ընդ գետին տանէի. յորժամ ի ձախ ոտնն յենուի, զձախ լեառն ընդ գետին տանէի: Ընդ առաւօտս առաւօտս բանային զդրունս տաճարին: Վաղիւն պատասխանի արասցուք քեզ: Իսկ ի վաղիւ անդր մատուցեալ առնոյր հրաման դահնապետն վասն սրբոյն Գայիանեայ սպանման: Խորշակահար լինի ամարայնի որդի անօրէն: Երբեմն սոյն Յոհան անցանէր առ այգիօք ուրումն. և էր ժամանակ զայգիսն յատելոյ: Կամ զերկիր՝ որ հանապաղ բրեմք, և ցանկ կոխեմք և զաղք զմեր և զանասնոց մերոց ի նահեղումը: Եւ երբէք երբէք խաւարեցուցանէ: Եւ անդէն թագաւորն ի ներքս կոչեցեալ զդպրապետսն, հրամայէր գրել հրովարտակ: Վաղվաղակի հանէք զպատմութեանն առաջին և ագուցէք նմա: Եւ զկարգեալ ոռնիկ նոցա

յարբուճուստ՝ ամ յամէ թոշակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն:

Վարժութիւն 152. Թարգմանել գրաքար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան ժամանակի մակբայներով (իբրև, ամառանի (ամառայնի), լայնժամ, վաղիւն, այգուն այգուն, ընդ առաւօտն, ընդ երեկս, առժամայն, համապազ, վայր մի, օր քան զօր):

Երբ մտան տուն, տեսան հրաժիրվածներին: Ամռանը պատրաստում է իր կերը (զկերակութ): Այն ժամանակ Հերովդեսը գաղտնի (գաղտնի) կանչեց մոգերին: Սոփոր էին երկրպագել արևին ամեն առավոտ: Իր մոտ կկանչի քեզ վաղը այս ժամին: Առավոտյան դեմ ժողկում է, իսկ(և) երեկոյան թաղամուտ: Երբ բուսեց, իսկույն չորացավ տապից: Շարունակ լալիս էր և չէր մխիթարվում: Մնա գու այստեղ մի փոքր, մինչև մտնեմ հարցնեմ: Օրեցօր աճում էր և մեծանում:

Վարժութիւն 153. Թարգմանել, դուրս գրել առանձին սյունակներում ձևի, չափի և աստիճանի մակբայները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Եւ խնայեա յանձն քո, մի հեղուլ զարիւն եղբօր քո հարազատի՝ սպանանել զարդարն ի տարապարտուց յանխնայ, Զի յորժամ զտառապանաց բունիկն կամիցի շինել, բերանացի քաղէ տանի շիղս: Քանի՞ցս անգամ տունալ է քեզ խրատ և պատուէր: Այլ և վիշապք, ասին, և նըհանգք կեղծս ի կեղծս լինին: Խոյս ետ յերեսաց նորա Դաւիթ երկիցս: Զի և ձեզ դրունք փակեսցին, և մի մերձենայք ի սեղան իմ վայրապար: Եւ նոյնհետայն փոյթ ընդ փոյթ ազդ առնէ Փիլիպպոսի կայսեր հոռվմայեցուց, օգնականութիւն ի նմանէ խնդրելով: Որչափ մերձենայ, այնչափ առ սակաւ սակաւ աճէ ի նա լոյսն: Եթէ թողցես զնա՝ լքցէ դքեզ ի սպառ: Ամս տասն ստէպ ստէպ զայս օրինակ աւար առեալ զամենայն երկիրն յապակսնութիւն զարձուցանէր: Եւ կանգնեցան կացին ի վերայ ոտից իւրեանց, ժողովուրդ բազում յոյժ յոյժ: Յայնմ հեռէ, թէ կամաւ կամաւ՝ և թէ ոչ կամաւ, յարեաւ թագաւորն Հայոց Արշակ... չոգաւ յանդիման եղև թագաւորին Պարսից Շապուհ: Պեղեալ երկուս խորս յոյժ քաջախորս և սաստկուպէս լայնս: Զօրն դարանակալ յանպատրաստից յանկարծօրէն յայլակարծուց զնոսա յանկարծուստ յիւրաքանչիւր բազմականի ի վերայ հասեալք ըմբռնէին:

Վարժութիւն 154. Թարգմանել գրաքար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան ձևի և չափի ու աստիճանի մակբայ-

ճերով (յանգզաստս, կենդանոյն, ճեպով, սակաւ, յոյով, բազում անգամ) յոյով անգամ, տարապարտոց, երիցս, առատաբար, յաճախ, յոյծ, արնատաքի, առաւել) :

Հանկարծակի կհասնի մահման օրը: Նրան գցեցին կրակի մեջ (ի հուր) և ողջ-ողջ այրեցին: Հրամայում էր շտապ ուղարկել դեսպաններ Հայոց երկիրը: Ուսուցանում էր նրանց լիշ խոսել և շատ իմանալ: Շուտ անգամ տեսնում եք, բայց չեք զգուշանում: Ինչո՞ւ իզուր գրգռեցիր թո՛՛ ճղքայրներին: Երե՛ք անգամ հարցրեց նրան: Շնորհիբ մեզ թո՛ պարպենե՛րը առատաբար: Հանախ կանչում էր նրան իր մօտ և խիստ հանդիմանում: Ծառը արմատներով պոկեց հանեց: Մարտը ավելի էր սաստկանում:

ՎԱՍՆ ՎԱՐՊԱՆԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱՋՄԻՆ (Հատուած)

Իսկ արին Վարդան յառաջ մատուցեալ և զաւագանին՝ հարցանէր², և միաբան ամենեցուն խրատու զգօրազութիան կարգէր.

Զգունդն առաջին տայր ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց, և նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց. և զայլն ամենայն նախարարեան³ համհարզս երկոցունց, և զամենայն բազմութիւն զնդին թևս աստի և անտի կազմէր նոցա:

Եւ զգունդն երկրորդ տայր ի ձեռն Խորենայ Խորխոռունոյ, և նիզակակից նմա զԸնծայինն և զՆերսեհ Քաջբերունի:

Եւ զգունդն երրորդ մատուղանէր ի ձեռն Թաթլոյ Վանանդացոյ, և նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ Գնթունի, և զբազումս ի քաջ տրանց աստի և անտի ի թևս նոցա:

Յանձն իւր առնոյր զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զՔաջն Արշաիր և զհարազատ Եղբայրն իւր զՀամազասպեան:

Կարգէր և կազմէր զճակատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին⁴ դէմ յանդիման Արեաց զնդին, առ⁵ ասին Տղմուտ գետոյն:

Եւ իբրեւ այս այսպէս պատրաստեցան, երկոքեան կողմանքն լի սրտամտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանալին, և զազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին և ամբոխ աղաղակին⁶ երկոցունց կողմանց՝ իբրեւ ի մէջ ամպոց շփոթելոց՝ ճայթմունս գործէր⁷, և հնչումն ձայնից զքարանձաւս լերանցն շարժէր: Ի բազմութենէ սաղաւարտիցն և ի փայլին պատենազէն վառելոցն իբրեւ նշոյլք ճառագայթից արեգական հատանէին: Նա և ի բազում շողալ սուսերացն և ի ճոճել բազմախուռն նիզակացն իբրեւ յերկնուստ ահագին հրաձգութիւնք եռային⁸ Քանգի ո՞վ

իսկ է բաւական ասել⁹ զմեծամեծ տաղնապ ահաւոր ձայնիցն, որպէս կոփինք վահանաւորացն և ճայթմունք լարից աղեղանցն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացողանէին:

Անդ էր տեսանել¹⁰ շտապ մեծի տաղնապին¹¹ և զաղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն՝ առ ի յանդուգն յարձակմանէն զմիմեանս բախելով. քանզի թանձրամիտքն յիմարէին և վատասիրտքն լքանէին. քաջքն խիզախէին և նահատակքն զոչէին: Եւ խումբ արարեալ ամենայն բազմութեանն՝ զգետն ի մէջ փակէին, և զանգիտեալ գունդն Պարսից ի դժուարութենէ գետոյն՝ զտեղեան գեռալ սկսան¹², իսկ գունդն Հայոց հասեալ անցանէին¹³, ձի ի վերայ առեալ¹⁴ յարձակէին մեծաւ զօրութեամբ. սաստկապէս բախեալք ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաթաւալ խաղային:

Յայնմ մեծ տաղնապի ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան, և տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն, զի զձախակողմն շարժեցին¹⁴ զՀայոց գնդին. մեծաւ ուժով յարձակէր ի տեղին, և զաջ թէն Պարսից գնդին բեկեալ՝ արկանէր զգազանօքն¹⁵, և շրջան առեալ կոտորէր մինչև ի նոյն տեղի: Եւ այնպէս շտապ տաղնապի¹⁶ ի վերայ հասուցանէր, մինչև գունդն Մատեան քակեալ բաժանեցան ի մեծամուր պատրաստութենէն, դեռ ևս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային¹⁷.

Ապա գէտակն ի վեր ամբառնայր¹⁸ Մուշկան Նիսաւաւուրտ, քակեալ զոմանս տեսանէր ի գնդէն Հայոց, և զկնի մնացեալ ի հովիտս լեռանցն: Վասն որոյ զաղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիրեաւ զզօրս Արեանց, որք զտեղի առեալ կային ընդդէմ գնդին Վարդանայ: Եւ անդէն ի տեղուոյն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականցն իբրև զքարակոյտս դերբկաց երևէին¹⁹:

Չայն իբրև ետես Մուշկան Նիսաւաւուրտ, մնայր զազանացն Արտաշրի, որ ի վերայ նոցա նստէր ի բարձր դիտանոցին իբրև յամուր քաղաքի. և ի ձայն մեծ գալարափողոցն զիր գունդսն ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն զնա ի մէջ փակէր:

Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղուոյն զործեաց, յորում տեղուոյ և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատարեալ նահատակութիւնն:

Եւ յերկարել զործոյ պատերազմին՝ օրն տարածամէր, և մօտ առ երեկս կարճատէր²⁰. Բազմաց օրահասք մահու հասանէին, մանաւանդ ի թանձրութենէ անկեալ դիականց մօտ առ մօտ խտացեալ իբրև զփայտահարս մայրաւուրաց:

Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց. վասն այնորիկ և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ ի վերայ սուրբ մարմնոյ

երանելիացն²¹. և սանտիկ խուճապ տագնապի²² էր կողմանցն երկոցունց անկելոց: Եւ որք մնացեալքն էին՝ վատեալք և ցրուեալք լինէին ի լեռնադաշտս ամուր ձորոցն. և յորժամ պատահէին միմեանց՝ դարձեալ միւսանգամ²³ զմիմեանս սատակէին: Եւ մինչև ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն²⁴:

Եւ քանզի գարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոսանս արեանց բազմաց: Մանաւանդ յորժամ տեսանէր որ զբազմակոյտ դիականացն անկելոց. սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին՝ լսել զմոնչիւն խոցելոցն և զմոնչիւն բեկելոցն: Վթաւալգոր խաղալ սողալ վիրաւորացն, զփախուստ վատացն, զթաքուստ լքելոցն, ըզսրտաթափումն զանարի արանցն, զճշիւն կանացեացն, զողոքս սիրելեացն, զաշխարհումն մերձաւորացն, զվայ և զաւաղ բարեկամացն: Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղթեաց, և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին կողմանքն ի պարտութիւն մատնեցան:

Ուայց քանզի անկեալ էր զօրավարն Հայոց ի մեծ պատերազմին, ոչ ոք գոյր ալեուհետեւ ի մէջ զխաւոր, յոր լեցեալ ժողովէին գունդք մնացելոցն: Թէպէտ և բազում այն էր որ ապրեցան՝ քան թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցրուեցան, և հասեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին, և բռնանային ի վերայ բազում գաւառաց և քերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր:

(Նղիշէ, էջ 116—119)

¹ աւագանի—աղագաներ, մեծամեծներ

² այս և հաջորդ բայերից շատերը գործածված են անցյալ կատարյալի իմաստով

³ նախարարեան—նախտարներ

⁴ յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին—սփռելով ամբողջ դաշտի երեսին առ նախդիրը հայցական հոլովի հետ տեղի իմաստով՝ Տղմուտ գետի ափին

⁵ ամբոխ աղաղակին—աղմուկն ու աղաղակը

⁷ հայթմունս գործէր—հայթում էր

⁸ ահագին հրաձգութիւնք եռային—ահագին կրակ էր թափվում

⁹ ո՞վ իսկ է բաւական ասել—ո՞վ կարող է պատմել

¹⁰ անդ էր տեսանել—այնտեղ կարելի էր տեսնել, պետք էր տեսնել

¹¹ հոմանիշ է շտապ բառին

¹² ստորոցայլը համաձայնել է ենթակա-

յին (գունդ) ըստ իմաստի, պետք է թարգմանել նշանի թվով

¹³ ձի ի վերայ առեալ—ձի նստած՝ հեծած

¹⁴ ալետեղ՝ ընկճեցին

¹⁵ արկանէր զգազանքն—հարձակվեց զազանների վրա

¹⁶ Հտալ տաղեապի—շփոթ ու տաղեալ դեռ ևս քաջ քաջ ի փախուստ գառն յին—դեռ չպարտված փախուստի դիմեց

¹⁸ զէտակն ի վեր ամբառնայր—ալքերը վեր բարձրացրեց

¹⁹ իբրև զքարակոյտս զերկաց երևէին—նմանվում էին խորդուրդոյ քարակույտերի

²⁰ մօտ առ երեկս կարճառէր—երեկոյան զեծ դաղարեց

²¹ ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ ի վերայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն—չէին կա-

բողանում ստույգ հանազել երանելիե-
րի սուրբ մարմինները
23 խումապ ու իբրաւեցում

25 մակրայական աշխարհայեցումն է
24 վերացականը թանձրացականի փոխա-
րեն

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐՆԵՐՈՐԴ

ՇԱՂԿԱՊ

§ 183. Գրաքարում շաղկապներն ըստ կիրառության լինում են երկու տեսակ՝ ա) համադասական, բ) ստորադասական:

ա) Համադասական շաղկապներն են՝ և (=և, նաև, էլ), և...և, ևս (=նաև), եթէ... եթէ (=թե... թե), թէ... թէ, ալլ (=բայց, իսկ, այլ), ալլ և (=այլև), ալլ ևս (=այլև, էլ), բայց (=բայց, սակայն, ալլ, իսկ, բացի), սակայն, եթէ, թէ (=թե, այս նշանակությամբ եթէ, թէ շաղկապները գործածվում են սովորաբար հարցական նախադասություններում. օրինակ՝ Արժա՞ն է հարկ տալ կայսեր էթէ ոչ (Մարկ., ԺԲ, 14)՝ Պե՞տք է կայսրին հարկ տալ, թե ոչ), կամ, կամ... կամ, կամ թէ... կամ թէ (=կամ...կամ, կամ թե), ոչ եթէ, ոչ թէ... ալլ, իսկ, մանաւանդ, մանաւանդ թէ (=մանավանդ, մանավանդ թե) և այլն:

բ) Ստորադասական շաղկապներն են՝ զի (=որ, որովհետև, որպեսզի), քանզի (=որովհետև), վասն զի (=որովհետև, որպեսզի), ռուպէս զի (=որպեսզի), որովհետև, փոխանակ զի (=երա համար, որ. Եւ օրհնեցին... ամենայն ազգք երկրի, փոխանակ զի լուար ձայնի իմում (Մենդ., ԻԲ, 18)՝ Երկրի բոլոր ազգերը կօրհնվեն նրա համար, որ լսեցիր ինձ), իբր զի||իբրև զի (=որովհետև), իբրև թէ (=իբրև թե, իբր թե), եթէ (=եթե, թե), թէ (=թե, թե որ), եթէ... ապա, ապա թէ ոչ, մինչ, մինչև, մինչդեռ (=մինչ, մինչդեռ, քանի դեռ), ուստի, այսինքն||այս է (=այսինքն), թէպէտ||թէպէտ և||թէ և (=թեպետ, թեև) և այլն:

Վարժություն 155. Թարգմանել, դուրս գրել առանձին սյունակներում համադասական և ստորադասական շաղկապները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Մինչև յե՞րբ ոչ դադարիցես, հանդարտեա՛ զի և մեք խօսեսցուք: Եւ զհազար՝ եթէ ի տօթ ժամանակի ուտիցէ որ, քանզի զովացուցիչ է, զտապս ի փորոյն փարատէ, և եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ որ, վնասէ: Յամենայն ծառոց որ է ի գրախտիդ՝ ուտելով կերիցես, բայց ի ծառոյն գիտութեան բարոյ և շարի՝ մի ուտիցէք: Եւ դատաւորք ստույգ, որք դատին զչարագործս, ոչ եթէ շարք անուանին և շարշարիչք, ալլ լոյժ բա-

րիք և բարեգործք: Զի՞նչ շահ է՝ զի ժառանգեսցուք նմա, կամ զի՞նչ օգուտ՝ զի հանդիպեսցուք նմա: Եւ թէ այնպէս ինչ ոչ էր, ապա և ոչ նա զշարն իւր որդի կոչէր: Հաճոյ թուեցաւ Հերոսմակի, ուստի և երգմամբ խոստացաւ տալ նմա զինչ և խնդրեսցէ: Իսկ զի՞ մկրտես, եթէ դու չես քրիստոսն: Այլ ուստի՞ յայտ իցէ՞ թէ մայր գոյր: Մանաւանդ զի ասեն իսկ՝ թէ մինչ չև էր ինչ բնաւ, ոչ երկինք և ոչ երկիր: Դո՞ւ ես որ գալոցն ես, եթէ այլում ակն կալցուք: Բայց որովհետև ոչ կացէք յիմում պատուիրանին, դուք իբրև զմարդիկ մեռանիք: Կամ արարէք զծառն բարի և զպտուղ նորա բարի, կամ արարէք զծառն չար և զպտուղ նորա չար: Եւ կոչեաց զանուն նորա Բարիա. վասն զի ի չար ժամանակի ծնաւ: Թէպէտ և երկնչէին յահէ տէրութեանն, յակայն ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս գովութեանց տային: Այլ թէ ինքն բարի էր, զշարն եղածնէր և բարւոյն տայր զթագաւորութիւնն: Եւ ասէին բանս միսթարութեան, իբրև թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ճգնել՝ քան յայդդիսի օրինաց ուրանալ:

ԶԱՅՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

§ 184. Գրաբարի ձայնարկութիւններն են՝ աղէ՛ (=հապա, դե՛), ա՛յ, աւա՛ղ (=ափսոս), վա՛յ, վա՛հ, վա՛շ, եղո՛ւկ (=վա՛յ, վա՛խ, ափսոս), օ՛ն (=հապա), օ՛շ (=երանի՛), բաբէ՛ (արտահայտում է զարմանք), երանի՛, իցի՛ւ, (=երանի՛), իցի՛ւ քէ (=երանի՛ թե) և այլն:

Վարժարան (156.) Թարգմանել՝ դուրս գրելով ձայնարկութիւնները:

Վա՛յ քեզ, քաղաք, որոյ թագաւոր քո մանուկ է: Աղէ՛ տուր ինձ գիտիլ, ո՞վ են լերինքն այնքիկ՝ զորս ընդ ունչ տանէիր: Ո՛հ, որ շինէ զստն իւր՝ և ոչ արդարութեամբ, և զվերնայարկս իւր՝ և ոչ իրաւամբք: Եթէ ամուսնացեսցայց՝ վա՛հ է ինձ: Ո՛, ո՛, փախերուք յերկրէ չիսիտոյ: Աւա՛ղ պրկանացս, աւա՛ղ թշուառական պատմութեանս: Եղո՛ւկ գու, նինուէ, ո՞վ իցէ որ հեծիցէ վասն քո: Ա՛յ մի լինիք տիրասպանուք: Օ՛ն անդր ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն: Իցէ՛ թէ լուիցէ ինձ, կամ իրաւացուցանիցէ զբանս իմ: Ա՛հ, գուր և որդայթ ի վերայ ձեր, ընտկիչք երեսի: Երանի՛ սգաւորաց, զի նքա միսթարեացին:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ (Հատում)

Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն և կապելոցն և անկելոցն ի պստերազմին՝ ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց համօրէն համարել ևս ոչ կարեմ. զի բազում այն են՝ զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ: Զի հինգ հարիւրով չափ յականէ յանուանէ՞ ճանաչեմ. ոչ միայն որ աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս ի կրսեռագունաց անտի:

Ամենեքեան միահամուռ զերկրաւոր նախանձ բերելով, ոչ ինչ ընդհատ երեւցան յայնցանէ՞ որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ: Քանզի եթէ աւագագոյնք էին, և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան: Ոչ ինչ յիշեցին ամենեկին՝ զանուն փափկութեան մայրենի սղատութեանն, այլ իբրև մարդք, որ վշտամբերք լծալ իցեն անդստին ի շինական սովորութեանցն⁴, տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք ևս քան զնոսա՞ յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց:

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներևոյթ զօրութիւն յուսոյն յաւիտենից. այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել ևս բարձին զբեռն ծանրութեան: Զի թէպէտ և ունէին զխրաքանչիւր ձեռնասուն սպասաւորս, ոչ որ երևէր ի նոցանէ՝ թէ որ տիկինն իցէ և կամ որ նաժիշտն. մի հանդերձ էր հասարակաց, և միապէս զծառնախշտիք երկոքեան: Ոչ որ ումեք անկողնարկ լինէր⁵. քանզի և շնանալէին իսկ զխոտեղէնսն ընտրել ի միմեանց. մի գոյն թխութեան փսիրայիցն⁷, և մի գոյն սևութեան սնարից բարձիցն:

Ոչ զոյր նոցա խահամոքք անուշարար առանձինն, և ոչ հացարարք որոշեալ ի պէտս սպասու ըստ ազատաց կարգի, այլ հասարակաց էր⁸: Շաքաթամուտն ըստ կարգի միայնակեցաց⁹, որ յանապատս բնակեալ են: Ոչ որ ումեք ջուր ի ձեռս արկանէր, և ոչ կրտսերք աւագաց գաստառակս մատուցանէին. շանկաւ օշնան ի ձեռս փափկասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ եւլ ի զուարթութիւն խրախութեան: Զեղան առաջի¹⁰ սուրբ սկտեղք, և ոչ անկան բաժակակալք յուրախութիւն¹¹. շեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ գուրս¹², և ոչ կոշեցան պատուականք յարանց ի տաճարս նոցա, չիշեցան նոցա, թէ զուցէ որ ամենեկին ի բնականուն՞ զայնկաց և կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց¹³:

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրկապանք նորեկ հարսանց, և սարդիոստայնք ձգեցան ի սնեեակս առագաստաց նոցա. կործանեցան բարձրագահք տաճարաց նոցա. և խանգարեցան սպասք երախանաց նոցա. անկան կործանեցան ապարանք նոցա, և տապալեալ աւերեցան

ամուրթ¹⁴ ապաստանի նոցա: Զորացան ազազեցան բուրաստանք ժաղկոցաց նոցա, տաշտախիլ եղեն որթք գինեքեր այգեաց նոցա:

Այօք իւրեանց տեսին զյափշտակութիւն արարոց իւրեանց, և ականջօք իւրեանց լուան զյարշարանս վշտից սիրելեաց իւրեանց: առան զանձք իւրեանց յարքունիս, և ոչ մնացին ամենեկն զարդք երեսաց իւրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ զրգեալք և զգունալք էին¹⁵ յիւրաքանչիւր բաստեռունս և ի զահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթային ի տունս աղօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեանն: Որ ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց և ամճովք էրէոց, խոտաբուտ կենօք իբրև զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ, և ոչ յիշէին ամենեկն զսովորական փափկութիւնն: Սկացեալ ներկան մորթք մարմնոյ նոցա. վասն զի ցերեկ արեակէզք էին և զամենայն գիշերսն գետնաբեկք:

Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք՝ մրմունջք ի բերանս նոցա, և մխիթարութիւնք կատարեալք ընթերցուածք մարգարէիցն: Միաբանեցին երկու երկու իբրև ամուլք հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեան, զի առանց վրիպելոյ հասցեն ի նաւահանգիստն խաղաղութեան:

Մոռացան զկանացի տկարութիւն, և եղեն արուք առաքինիք ի հոգեոր պատեռազմին. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարեորս, հատին կտրեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա: Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեան, և սուրբ սիրով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն. հատին զարմատս ազահութեան, և չորացան մահաբեր պտուղք ոստոց նոցա: Խոնարհութեամբ կոփեցին զամբարտաւանութիւն, և նոպին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն: Աղօթիւք քացին զփակեալ դրունս երկնից, և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զհրեշտակս ի փրկութիւն. լուան անտիս ի հեռաստանէ, և փառաւորեցին զԱստուած ի բարձունս:

Այլիք որ ի նոսա էին՝ եղեն վերստին հարսունք առաքինութեան, և բարձին յանձանց¹⁶ զնախատինս այրութեանն: Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս, և եղեն կցորդ շարշարանաց սուրբ կապելոցն. ի կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, և ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանտարգելեացն: Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ոռնիկ նոցա յարքունուտ՝ ամ յամէ թողակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն: Անարիւն ճիպոսնց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրու-

թեամբ առանց կերակրանաց կեան, և կենդանի են միայն զօգն ժծելով, զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն:

Բազում ձմեռաց հալեցան սառնամանիք¹⁷. Եհաս զարուն, և եկին նորեկ ծիծուռք. տեսին և խնդացին կենցաղատէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իրեանց: Մաղիկք զարնանայինք յիշատակեցին զպատկասէր ամուսինս նոցա, և աչք իրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի գեղ երեսաց նոցա: Սպառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան¹⁸ արշաւանք որսորդաց: Բնագրօք յիշատակեցան նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա ի հեռաստանէ. ի ճաշատեղս նոցա հալեցան և արտասուեցին: և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Բազում արձանք կանգնեալ էին յառնուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա:

Սւ իբրև այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն: Արտաքնոցն երեւէին իբրև այրիք սգաւորք և շարշարեալք, և յոգիս իրեանց զարգարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով:

Ոչ ևս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք ի հեռաստանէ, եթէ երբ լիւնիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր...:

(Եղիշէ, էջ 199—203)

¹ առաջին ապառնին երկայնի իմաստով

² յախնել յանուանէ—անունով, անձամբ

³ ոչ ինչ ընդհատ երեցցան յայնցանէ—ամեննին պակաս շմեացին նրանցից

⁴ որ վշտամբիք լիալ իցեն անպատին ի շինուկան ուովորութեանցն—արանք հենց սկզբից նեղութիւններ ի համբերել շինեալանների առկորութիւնների օրինակով

⁵ անդրապայք ևս քան զնոսա—նրանցից էլ ուղիք

⁶ ոչ որ ումեք անկողնարկ լինէր—ու մեկը միայն համար անկողին չէր զցում

⁷ մի գոռն լիութեան փախարայիցն—միևնույն թուի գոռն անեն ի փախարայից

⁸ սալ հասարակաց էր—սալ (այդ ամենք) ընդհանուր էր

⁹ սարսուղալը (անցուցանէին) բացակայում է

¹⁰ շնդան տառի—լզրվեցին (նրանց) առջև

¹¹ և ոչ անկան քամակալը յարախութիւն—և ոչ էլ քամակալներ արվեցին ուրախութեան համար

¹² լիւնաց ուրուք նոցա նութարկ տա զուրք—նրանցից ոչ մեկի պակսի մոտ սղութալը լիանգնեց

¹³ լիլիցցան նոցա, թէ զուցէ ոք ամեններն ի բնականունը դայեկտը և կամ ընտ ի սիրելի հարապատաց—նրանք չիլիցցին, թե զուցէ սնուցանող սրել զստութարակ կամ մի սիրելի հարապատանեն

¹⁴ այստեղ՝ ամբողջ իմաստով

¹⁵ որ զրգեալը և զլուեալը էին որսնք փախուկ կյանքով ու քնքալ մեծացել էին

¹⁶ բարձին յանձանց—իրենց վրայից վերացրին

¹⁷ այստեղ՝ սարսուղներ

¹⁸ խցեալ կուրացան. ալստեղ՝ բոլորովին զազարեցին

ՇԱՐԱՀՅՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԽՍ ԵՐԵՍՈՒՆԱՐԱՆՆԵՐԸ

§ 185. Գրաբարի շարահյուսությունն ունի շատ ընդհանրություններ արդի հայերենի շարահյուսության հետ, սակայն կան և զգալի տարբերություններ: Այս բաժնում կխոսվի հատկապես շարահյուսական այն երևույթների մասին, որոնք առանձնապես բնորոշ են գրաբարին:

1. ՇԱՐԱԿԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

§ 186. Գրաբարում նախադասության անդամների շարադասությունն ընդհանրապես ազատ է, սակայն սովորական շարադասության համար կան որոշակի կանոններ: Դրանք են.

ա) Ենթական դրվում է ստորոգյալից թե՛ առաջ, թե՛ հետո. օրինակ՝ Արքայ յղեաց դիս առ ձեզ (Եղիշէ, էջ 161): Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին և զերկիր (Մենդ., Ա, 1):

բ) Որոշիչը դրվում է որոշյալից առաջ, ա՛հետո, սակայն տարածվածը նախադաս գործածությունն է. օրինակ՝ Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղւոջն գործեաց (Եղիշէ, էջ 118): Ահա ետու քեզ սիրտ իմաստուն և հանճարեղ (Գ. Թագ., Գ, 12):

գ) Հատկացուցիչը դրվում է հատկացյալից առաջ, ա՛հետո, սակայն տարածվածը նախադաս գործածությունն է. օրինակ՝ Իշխեցէք ձրկանց ժովու և թռչնոց երկնից (Մենդ., Ա, 28): Սերմն նորա ղեղ է (Եղնիկ, 1-ին, ԺԵ): Որ հայի ի կողմն ժովակին ի գետոյ կուտէ (Բուզ., 4-րդ, ՍԹ): Իմ որդին անուշահոտ և լուսաւոր է (Եղնիկ, 2-րդ, Ա):

Ծանոթութիւն. Հարցական-հարաբերական դերանուններով արտահայտված ենթակաները, որոշիչները և հատկացուցիչները լինում են նախադաս. օրինակ՝ Ո՞վ ես դու (Եղնիկ, 2-րդ, Ա): Ո՞ր սիրէ գիտատ, սիրէ

զիմաստութիւն (Առակ., ԺԲ, 1): Որոց ոգիքն թուացեալ են յերկնաւոր առաքիտութենէն (Եղիշէ, էջ 14): Զի՞նչ անցք անցանելոց իցեն ընդ նա (Մատթ., Ժ, 32):

դ) Բացահայտիլը դրվում է բացահայտյալից հետո. օրինակ՝ Սառա, կի՛ն Աբրահամու, ոչ ծնանէր նմա (Ծննդ., ԺԶ, 1): Առաքէ զՍմբատ ասպետ, զհայր Բագարատայ (Խոր., 2-րդ, 29):

ե) Սովորաբար իրենց լրացյալից հետո են դրվում կողմնակի անգամները, այսինքն՝ դերբայների, բայանունների, ածականների և թիվ ու քանակ ցույց տվող բառերի լրացումները. օրինակ՝ Եւ տեսեալ զճա Զրոթանայ, ոչ գիտաց եթէ ո ոք իցէ (Եղնիկ, 2-րդ, Ա): Եւ յերկարել զտրծոյ պատերազմին՝ օրն տարածամէր (Եղիշէ, էջ 118): Սպանումն Արգամայ և որդւոց նորա (Խոր., 2-րդ, ԾԱ): Ծտես այր մի կոյր ք ծնէ (Յովհ., Թ, 1): Հիւզն ի եոցանէ յիմարք էին, և հիւզն՝ իմաստունք (Մատթ., ԻԾ, 2):

Վարժություն 157. Դուրս գրել 30-րդ դասի ընթերցանության հատվածից ենթակայի և ստորոգյալի, որոշչի և որոշյալի, հատկացուցչի և հատկացյալի, բացահայտչի և բացահայտյալի կապակցությունները և որոշել՝ ենթակացները, որոշիչները, հատկացուցիչները և բացահայտիչները նախադասւն են գործածված, թե՞ ետադասւ:

2. ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

§ 157. Ենթակայի և ստորոգյալի, բացահայտչի և բացահայտյալի, հատկացուցչի և հատկացյալի համաձայնությունը գրաբարում ընդհանուր առմամբ նույնն է, ինչ որ արդի հայերենում: Նկատելի են հետևյալ առանձնահատկությունները:

1. Եզակի կամ հոգնակի նշանակությամբ անեզական անուններով արտահայտված ենթակաների ստորոգյալը սովորաբար դրվում է հոգնակի թվով, օրինակ՝ նդիցին կամլ՝ ևօ (Մատթ., 2, 10): Ուստի շարիքն չաղխարս՝ մտին (Եղնիկ, 2-րդ, Գ): Փառքն ոչ եթէ անձնաւոր ինչ ևն (Եղնիկ, 2-րդ, Գ): Հավաքական իմաստ արտահայտող եզակի ենթակաների ստորոգյալը կարող է դրվել հոգնակի թվով. օրինակ՝ Տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի (Եղիշէ, էջ 6):

2. Որոշիչը, եթե նախադաս է, սովորաբար հղումով ու թվով չի համաձայնում իր լրացյալին. իսկ եթե հտադաս է՝ համաձայնում է. օրինակ՝ Հրաման տայր կապկալ ոտիւմ... խաղացուցանել զնա յԱյրաբատ գաւառ (Ագ., ԺԱ, 122): Եւ յետ հազար ամի յաշտ առնելոյ՝ սկսաւ

ածել զմտաւ (Եղեիկ, 2-րդ, Ա): Երգօ՛ր հոգեւորօ՛ր և բարձրագոյն օրհնութեամբք ի քաղաքն դառնային (Կոր., Թ): (Տե՛ս գոյականի հետ ածականների, դերանունների, թվականների, դերբայների գործածութեանը վերաբերող բաժինները):

3. Եթե հատկացուցիչն արտահայտված է ստացական դերանուններով, սովորաբար հոլովով ու թվով համաձայնում է հատկացյալին. օրինակ՝ Եւ առ ի պտղոյ նորա, եկեր և նստաւ իւրում (Մենդ., Գ, 6): (Տե՛ս գոյականի հետ ստացական դերանունների գործածութեանը վերաբերող բաժինը):

Վա ըծութիւն 158. Դուրս գրել 33-րդ դասի ընթերցանության հատվածից ենթակայի և ստորոգյալի, որոշչի և որոշյալի, հատկացուցչի և հատկացյալի կապակցությունները՝ բացատրելով դրանց համաձայնության կանոնները:

3. ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 138. Հոլովների գործածությունը պարբարում ընդհանուր առմամբ նույնն է, ինչ որ արդի հայերենում: Նկատելի են գրաբարին բնորոշ հետևյալ հիմնական առանձնահատկությունները:

1. Հայցական հոլովով կարող են դրվել.

ա) *Խնդրառու բայի արմատից կազմված կամ նրան իմաստով մոտ լրացումները*, որոնք աշխարհաբար թարգմանվում են գործիական հոլովով. օրինակ՝ Երկեան երկիւղ (=երկյուղով) մեծ (Ղուկ., Բ, 9), Մեծացաւ մեծութիւն (=մեծությամբ) յոյժ (Դան., Ը, 8), Կոծեցան զնա անդ կոծ (=կոծով) մեծ (Յենդ., Ծ, 10): Խնդացին յոյժ ուրախութիւն (=ուրախությամբ) մեծ (Մատթ., Բ, 10):

բ) *Խիստ հազվադեպ ենթական, որի մոտ գիմավոր բայի փոխառեն գործածվում է անորոշ դերբայը*. օրինակ՝ Կամիմ զծեզ իմաստունս լինել ի բարիս և անմեղս՝ ի շարիս (Հոով., ԺԶ, 19) = Կամիմ, զի դուք իմաստունք լիքիք ի բարիս և անմեղս՝ ի շարիս:

2. Սեռական հոլովով դրվում են.

ա) *Նույն նախադասության անցյալ դերբայի և հաջորդ գիմավոր բայի ընդհանուր ենթական, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով (տե՛ս § 116)*. օրինակ՝ Մատուցեալ Արեւմեհին առաջի Զբրուանայ՝ ասէ ցնա (Եղեիկ, 2-րդ, Ա): Արդ անկեալ ծառայակցին առ ոտս նորա, աղաչէր զնա և ասէր (Մատթ., ԺԸ, 29):

բ) *Եւ օժանդակ բայի եզակի 3-րդ դեմքերով և անցյալ դերբայով*

կազմված բաղադրյալ ժամանակներում ենթակայի իմաստով գործածված խնդիրները (տե՛ս § 176). օրինակ՝ Զպայն իսկ իմ աշօք տեսնալ է (Եզնիկ, 1-ին, ԻԾ): Եթէ զոմն Արտաւազդ անուն արգիլեալ իցէ դիաց (Եզնիկ, 1-ին, ԻԾ):

գ) Ածականներից ութիւն ածանցով կազմված և սովորաբար որոշչի իմաստով գործածվող վերացական գոյականները, որոնք աշխարհաբար թարգմանվում են որպէս ածական (տե՛ս § 157). օրինակ՝ Բարձին զբռն ծաւրութեան (Եղիշէ, էջ 200) = Կրեցին ծանր բռնը: Այսպես նաև՝ ոյժ պնդութեան, խորհուրդ ամբարշտութեան, պաշտօն պղծութեան, զոյն թխութեան, ողջոյն մարդասիրութեան և այլն:

Այսպիսի կապակցութիւններում երբեմն սեռական հոլովով է գրվում լրացյալը, իսկ ութիւն ածանցով վերացական գոյականը դառնում է հատկացյալ, որն աշխարհաբար դարձյալ թարգմանվում է որպէս որոշիչ. օրինակ՝ Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն (Եղիշէ, էջ 16)՝ խորամանկութիւն խորհրդոյն = խորամանկ խորհուրդը: Այսպէս նաև՝ քաղցրութիւն բանջարացն, անպակասութիւն հացի և շինւոյ, հարթութիւն դաշտաց, բազմութիւն նեւտիցն, կարծրութիւն նիւթոյ և այլն:

դ) Զափ ու քանակի սեռականը (մասնական սեռական). օրինակ՝ Տունալ լիցի քեզ թագաւորութիւնն ինն հազար ամի (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Եւ Սողոմոն տայր Քիրամայ Բաւն հազար Բոռ ցոռեկոյ և Բաւն հազար ոսկիւր իւլոյ (Գ Թագ., Ե, 11): Այսպէս նաև՝ ափ մի գարւոյ, տիկ մի գինւոյ, չինգ նկանակ հացի, հաղար սիկղ արծաթոյ, տաղանդ մի արծաթոյ, բռն մի փայտի և այլն:

Այս կապակցութիւնները կարող են հոլովվել. օրինակ՝ Վասն ափոյ միոյ գարւոյ և կոտորոյ միոյ հացի (Եզնիկ, ԺԳ, 19): Ի տաղանդէ միոյ ոսկւոյ սրբոյ արար ղնա (Ելթ, Լէ, 24): Այսպէս նաև՝ յիսուն սկեղ արծաթոյ, միոյ աւուր կեանք, երիս ալեր նաշհոյ և այլն:

ե) Ոճական նկատառումով իրար մոտ զրկած հոմանիշ կամ նույնանիշ բառերից երկրորդը. օրինակ՝ Ընկալաք զհրաման պատուիրանի (Եղիշէ, էջ 5) = Ստացանք պատվեր ու հրաման: Գայր տալ մարտ պատերազմի (Ագ., Գ, 39) = Գալիս էր պատերազմ տալու (պատերազմելու): Այսպէս նաև՝ զկամս ցանկութեանն (կամքն ու ցանկութիւնը), զիւս կատարածի (վերջը, վախճանը), զխորհուրդ կամացն (կամքն ու խորհուրդը), խուճապ տազնապի և այլն:

զ) Ամ բառը, երբ գործածվում է տարի՛մ իմաստով. օրինակ՝ Եւ եղև Աբրամ ամաց ինեսուն և ինուոնց (Մենդ., Ժէ, 1): Եւ էր Իսահակ ամաց Բառասնից (Մենդ., ԻԾ, 20):

3. Տրական հոլովով գրվում են.

ա) Նղանակիչ բայերի մոտ ենթակայի իմաստ արտահայտող բառը, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով (տե՛ս § 174) օրինակ՝ նմա պարտ էր առնել զերկինս և զերկիր (Նղնիկ, 2-րդ, 9) = նա պիտի ստեղծեր երկինքն ու երկիրը:

բ) Անորոշ դերբայի մոտ կոզմնակի ենթական, որն աշխարհաբար թարգմանվում է որպես երկրորդական նախադասության ենթակա, իսկ անորոշ դերբայը՝ դիմավոր բայով. օրինակ՝ Ոչ կամիմք քաղաւորել դմա ի վերայ մեր (Ղուկ., ԺԺ, 14) = Չենք կամենում, որ դա թագավորի մեզ վրա: Մի պատահեցէ ինն բողոյ զքեզ և դառնալ (Հոսթ, Ա, 16) = Թող չպատահի, որ ես քեզ թողնեմ և վերադառնամ: Եւ ի հայեցումսն զժնութենէ ասեն պայքել որձաբար վիմացն (Խոր., 2-րդ, ԽԲ) = Առում են, որ որձաբար վեմերը պայքելիս են եղել՝ հայացքի շարունակությամբ:

4. Բացառական և գործիական հոլովներով գրվում են չափ ու քանակ ցույց տվող բառերը, որոնք պատասխանում են որքա՞ն հարցին. օրինակ՝ ի տասն կանգնոյ (= տասը կանգուն) զերկայնութիւն միոյ սինակին առնիցես (Նւբ, ԻԶ, 16): Կանգնաւ և կիսով (= մեկ ու կես կանգուն) յերկայնութիւն, և կանգնաւ և կիսով ի լայնութիւն, և կանգնաւ և կիսով ի բարձրութիւն (Նղնիկ., Խ, 42): Եւ արասցես զնա չորեքանկիւնի, քզաւ (= մի թիղ) յերկայնութիւն և քզաւ ի լայնութիւն (Նւբ, ԻԸ, 16):

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

(Հատուած)

Ընդ նուազել¹ ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց, ի բառնալ տէրութեանն յԱրտաւանայ որդւոյ Վաղարշու, ի սպանանել զնա Արտաշրի որդւոյ Սասանայ, — որ էր նախարար ոմն ի Ստահր գաւառէ, որ եկեալ միաբանեաց զլօթու Պարսից, որք լթին խոտեցին մերժեցին անարգեցին զտէլութիւնն Պարթևաց, և հաճեցան հաւանութեամբ ընտրել զտէրութիւնն Արտաշրի որդւոյ Սասանայ, — արդ իբրև յետ մահուն հասանելոյ գումիս սյստրիկ առ Խոսրով թագաւորն Հայոց, — որ էր երկրորդ տէրութեանն Պարսից, զի որ Հայոց թագաւոր էր՝ նա էր երկրորդ Պարսից տէրութեանն, — արդ՝ թէպէտ և վաղու² լուեալ զթօթն՝ ոչ ինչ ժամանեաց հասանիլ յամբողջ գործոյն՝ պատերազմի իրացն պատրաստութեանս, մեռ սյստրիկ դարձեալ լինէր յիրացն եղելոց՝ մեծաւ տրտմութեամբ, զի ոչ հնոտ³ ինչ նմա գործել զործ. ի մեծ ի տրտմութենէն և յիրացն վճարելոյ՝ զարձնալ անցեալ եկեալ լինէր յաշխարհ իւր:

Արդ՝ ի միւս ևս ի գլուխ տարւոյն սկսանէր Խոսրով թագաւորն Հայոց գունդ յազմել և զօր բովանդակել, գումարել զզօրս Աղուանից և Վրաց, և բանալ զդրունս Ալանաց և զՃորայ պահակին, հանել զզօրս Հոնաց, ապաստակ զինել ի կողմանս Պարսից, արշաւել ի կողմանս Ասորեստանի, մինչև ի դրունս Տիւրոնի: Աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ յապականութիւն դարձուցանէր զշինանիստ քաղաքացն և աւանացն ցանկաւեաց. զչէն երկիրն ամենայն թափուր և անբակ թողոյր. ջնջել ի միջոյ ի բաց կորուսանել, խլել քակել, հիմն ի վեր ջանայր առնել, համարէր՝ բառնալ զօրէնս տէրութեանն Պարսից: Ուխտ հղեալ միանգամայն՝ զլրէժ խնդրել մեծաւ քինութեամբ զանկանելն իւրեանց ի տէրութենէն. սպառ սպուռ ջանայր զլրէժ խնդրել, մեծաւ քինու նախանձաբեկ լինելով. մեծամեծս փքայր՝ ի բազմութիւն¹⁰ զօրացն ապաստան եղեալ, և ի քաջութիւն¹⁰ զօրացն յուսացեալ: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին մեծաւ բազմութեամբ ժիր և քաջ առն և ձիոյ և բուռն կազմութեամբ Աղուանք, Լիւրնք և Ճիղպք, Կասպք և այլ ևս որ ի սմին կողմանց. զի զլրէժ արեանն Արտանանայ խնդրեսցեն:

Առեալ Խոսրովու զբազմութիւն զօրացն իւրոց, և որ ուստեք ուստեք եկեալ հասեալ էին ի թիկունս օգնականութեան նիզակակիցք դործոյն պատերազմի: Իսկ իբրև ետես թագաւորն Պարսից զայն ամբոյս բազմութեան¹¹ զնդի, զի մեծաւ ուժով դիմեալ եկեալ հասեալ էին ի վերայ նորա՝ ել և նա ընդ առաջ նոցա ի պատրաստութիւն պատերազմի: Բայց սակայն ոչ կարաց ունել զգէմ նորա, փախստեալ լինէր առաջի նոցա. զհետ մտեալ կոտորէին զամենայն զօրսն Պարսից, և դ շտացն և ճանսպարհացն ցիր դիաթաւալ կացուցանէին¹² և շարախտավար վատնէին¹³ և անհնարին հարուածս ի վերայ հասուցանէին: Եւ թագաւորն Հայոց դառնայր ի մեծ կոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ և ցնծալից ուրախութեամբ ի կողմանս Հայոց յԱյրարատ դաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, մեծաւ ուրախութեամբ և բարի անուամբ և բազում աւարաւ:

Ապա հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս դեսպանս արձակել, հրովարտակս առնել, յեօթն բազինս մեհենիցն ուխտաւոր լինել պատկերաց կոոց դիցն պաշտաման: Սպիտակ ցլուք և սպիտակ նոխազօք, սպիտակ ձիովք և սպիտակ ջորովք, ռսկեղէն և արծաթեղէն զարդուք, ի վերջաւորս փողփողեալս, նշանակապ պալարակապ մետաքսիւրն և ռսկովք պսակօք և արծաթի զոհարանօք, յանօթս ցանկալիս ակամբք պատուականօք, ռսկով և արծաթով, ի հանդերձս պայծառս և ի զարդս շեղեցիկս, զիւր ազգին Արշակունեաց զհայրենեացն պաշտամանց տեղիսն մեծաբէր: Նա և հինգէրորդ ևս հանէր¹⁴ յամենայն մեծամեծ աւա-

բաշն ածելոց, և մեծամեծ պարգևս քրմացն շնորհէր: Իսկ զօրացն որ զւրեւան էին՝ ետ պարգևս և արձակեաց յիրմէ:

Իսկ ի գալուստ ամին միւսոյ զօր բազում կուտէր յոյժ, գումարտակ առնէր, զնոյն զօր կոչէր, և ես բազում քան զնոյն ասպատակ սփռեալ զկողմամբն Առորեստանի. մանաւանդ զի և զօրք Տաճկաց ի թիկունս եկեալ էին. աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ քաջութեամբ դառնային յիրաքանչիւր տեղիս: Եւ ամս մետասան ստէպ ստէպ զայս օրինակ աւար առեալ՝ աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր:

;

(Աղաբանգեղոս, էջ 15—19)

¹ Ընդ նախդիրն անորոյ զերբայի հայցական հոլովի հետ մամանակի իմաստով՝
էրք վերջացան, վերջանալիս

² վազու վազուց

³ ամբողջ գործոյն—գործի ավարտը

⁴ ոչ ինչ ժամանակաց հասանել յամբողջ գործոյն պատերազմի իրացն պատրաստութեան—չկարողացավ պատերազմի պատրաստութիւնն ավարտել

⁵ յիրացն եղելոց—ավարտված՝ կատարված զեպքերից

⁶ ոչ եհաս. այստեղ՝ չհաջողվեց

⁷ ասպատակ դնել—ասպատակել

⁸ համարել. այստեղ՝ ջանալ, ձգտել

⁹ միանգամայն. այստեղ՝ միաժամանակ

¹⁰ ի նախդիրը հայցական հոլովի հետ վրաս իմաստով
նույնանիշ է սմբոյս բառին

¹² ցիր գիւթաւալ կացուցանէին—գիւթներ էին փռում

¹³ շարախտավար վատնէին—դաժանորեն ցրով էին տալիս՝ կոտորում էին

¹⁴ հինգերորդ ևս հանէր—հինգերորդ քաւսն էլ քածին էր հանում

ԳԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԼԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՀՈՂԵՐ

§ 189. Գրաբարի հոգերն են՝ ս, դ, ն, որոնք գործածվում են ցուցական, դիմորոշ, ստացական և որոշիչ իմաստներով:

1. Ցուցական իմաստով գործածվելիս արտահայտում են այս, այդ, օյն դերանունների նշանակությունը. օրինակ՝ Ընկեցէք զիս ի ծով (Յովն., Ա, 12)=Գցեցեր ինձ այդ ծովի մեջ: Եւ աւերակացս ո՛ւմ թագաւորեմ (հոր., 2-րդ, 4Ա)=Ես այս ավերակների վրա ո՛ւմ (ինչպե՞ս) թագավորեմ: Եւ այս է պատճէն հրովարտակին (Եղիշէ, էջ 71)=Եվ այս է այն գրության պատճեն:

2. Դիմորոշ իմաստով գործածվելիս արտահայտում են նս, դու, մեք, զոյք դերանունների նշանակությունը. օրինակ՝ Եւ արդ եթէ քս լուացի զոտս ձեր, տէրս և վարդապետս (Յովհ., ԺԳ, 14)=Եվ արդ՝ եթե

են՝ տներս և վարդապետս, լվացի ձեր ոտքերը: Զորմէ դուղ ասացեր (Երեմ., 18, 43)=Որի մասին դու ինքդ ասացիր:

3. Ստացական իմաստով գործածվելիս այդ հոգերը արտահայտում են իմ, քո, մեր, ձեր, իւր, իւրեանց, նորա, նոցա գերանունների նշանակությունը, որոնց հետ էլ հաճախ գործածվում են. օրինակ՝ Եկին (ցին) զաշխարհս Հայոց (Բուզ., 5-րդ, ՄԵ)=Եկան լցվեցին (լառացի՝ լցրին) մեր Հայոց աշխարհը: Քաղցրացո՛ղ զդառնութիւն սրտիդ (Եղիշէ, էջ 167)=Քաղցրացրու քո սրտի դառնությունը: Ի մարմինդ քո բուսցի փուշ և տառասկ (Բուզ., 6-րդ, Թ)=Քո մարմնի վրա թող բուսնի փուշ և տառասկ: Զի որ լաւ որ եկեալ յաշխարհ մեռանէր, վասն յիշատակի քաջութեանն զպատկերն երանգօք ի նկարու հանէին (Եզնիկ, 3-րդ, Ե)=Որովհետեւ երբ աշխարհ եկած մի քաջ անձնավորություն մեռնում էր, նրա քաջութիւնն հիշատակի համար պատկերը ներկերով նկարում էին:

4. Որոշիչ իմաստով գործածվում է ն հոգը, որն ունի աշխարհաբարի նույն և կամ ը հոգի նշանակությունը. օրինակ՝ Եկին ամենայն քաղեայքն և աստեղագէտքն (Բուզ., 4-րդ, ՄԴ)=Եկան բոլոր քաղաքներն ու աստղագուշակները: Եւ իբրև ելին ի նաւն, հանդարտեաց հողմն (Մատթ., ԺԳ, 32)=Երբ մտան նավը, քամին դադարեց: Քաջալերէր զընկերակիցսն իւր (Եղիշէ, 177)=Քաջալերում էր իր ընկերակիցներին:

§ 190. Գրաբարում հոգերն ունեն գործածության հետեյալ ընդհանուր կանոնները:

1. Գրաբարում սովորաբար որոշիչ հոգ չեն ընդունում.

ա) Այն գոյական անունները, որոնք գործածվում են ընդհանուր, վերացական, ոչ կոնկրետ առումով, օրինակ՝ Որդի իմաստուն ուրախ ասնէ՛լ զհայր, որդի անմիտ՝ տրտմութիւն է մօր (Առակ., Ժ, 1): Եւ զօձ յազթանդամ, կամ զգազան ինչ ծովածին կոշեմ գիրք վիշապ (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ): Նոյնպէս և ի քանչարս է ինչ՝ որ առանձինն ստուակիլ է, և խոսեմեալ ընդ այլ արմատս՝ քժկիլ պէսպէս ցաւոց լինի (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ):

Խանութքում. Հաճախ հայցական հոլովով դրված և զ նախդիր ունեցող գոյական անունները գործածվում են ընդհանուր, վերացական իմաստով, որոնք այս դեպքում նույնպէս որոշիչ հոգ չեն ստանում (սակ՝ ո բերված օրինակներ):

բ) Բնության մեջ դոյութիւն ունեցող եզակի սուսրկաների անունները (լուսին, արեգակն, երկիր, երկին, աշխարհ, հիւսիս, հարաւ և այլքն), օրինակ՝ Եւ լուսին, ասեն, ի ներքոյ է քան զարեգակն (Եզնիկ, 3-րդ, Ա): Երկնէք երկին, երկնէր երկիր, երկնէր և ծովն ծիրանի (Խոր., 2-րդ, Ա):

գ) Հատուկ անունները, մանավանդ, երբ ընդգծված, շեշտված չեն. օրինակ՝ Փախստական լինի Կաղմոս առ Հայկ (Խոր., 1-ին, ԺԱ): Ելանէ հրաման ի Շապհոյ՝ ամենայն զօրացն Պարսից երթալ ընդ Մհերուծանայ ի Հայս ի պատերազմ (Խոր., 3-րդ, ԼԷ): Առաքեաց ի Մակեդոնիա երկոսս ի սլաշաօւղիցն խորսց (Շործ., ԺԹ, 22):

2. Եթե հատուկ անունն ունի նախադաս ածական կամ գոյական լրացում, ապա վերջինիս վրա դրվում է ն որոշիչ հոդը, իսկ եթե հատուկ անունն է դրվում նախադաս, թե՛ հատուկ անվան, թե՛ ածական կամ գոյական անդամների վրա սովորաբար հոդ չի դրվում. օրինակ՝ Մեծն ներսէս-ներսէս մեծ, քուչն Վարդան-Վարդան քաջ, դեան Երուսա-Երասխ գետ, արքային Արշակայ-Արշակայ արքայի և այլն: Սուրբն Յովսէփ հեղաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճին (Նդիշէ, էջ 146): Լուաւ դայս ամենայն բազաւօրն Տրդատ (Ագ., ԺԻԳ, 860): Յառաջ մատեաւ Անոնդ երեց (Նդիշէ, էջ 162): Սկիզբն արարեալ յամացն Արշակայ արքայի ուղ-ւոյն Տիրանայ, և կուէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վառչապիտ (Նդիշէ, էջ 6):

3. Երբ որոշյալը կամ հատկացյալը գիղղվում են, այսինքն՝ որոշիչն ու հատկացուցիչը գործածվում են իբրև փոխանուններ, վերջիններիս վրա դրվում են սովորաբար ն, երբեմն էլ ս, դ հոդերը. օրինակ՝ Զարսն եղծանէր և քարոյն տայր զթագաւորութիւնն (Նզնիկ, 2-րդ, Դ): Տու, ղկայսերն կայսեր և զաստուծոյն՝ աստուծոյ (Մատթ., ԻԲ, 21): Որ աս ղհինգն, գործեաց նոքօք և շահեցաւ այլ ևս հինգո՛ւ նոյնպէս և որ վերկուսն՝ շահեցաւ այլ ևս երկուս (Մատթ., ԻԵ, 16—17): Արդ աւասիկ քոյդ ցքեզ (Մատթ., ԻԵ, 25): Եւ նա չլղացելոյն և չծնելոյն անուն դնէր (Նզնիկ, 2-րդ, Գ): Եթէ չիցէ ինձ իշխանութիւն յիմաս առնել գինչ և կամիմ (Մատթ., Ի, 15):

4. Երկրորդական նախադասութիւնները գլխավորին կապող առ, ինչպես և որ ինչ, որ ո՛վ, որպէս, ուր, զի, յորժամ հարաբերականներին հաջորդող բառերի վրա սովորաբար դրվում է ս, դ, ն հոդերից մեկը: Այս գեպում ս, դ, ն հոդերը նշանակում են. ս-ն՝ ես, սա, այս և նրանց հոգնակները, դ-ն՝ դու, դա, այդ և նրանց հոգնակները, ն-ն՝ եա, այն և նրանց հոգնակները, որոնք աշխարհաբար կարող են չթարգմանվել. օրինակներ՝ Քաղցրութեամբ լո՛ւր զոր ասելոցս եմք (Նդիշէ, էջ 45) = Քաղցրութեամբ լսի՛ր, ինչ որ (մենք) ասելու ենք: Զոր ինչ խնդրեցերն՝ ե՛րթ տուեալ լիցի քեզ (Բուզ., 5-րդ, է): Էր ժամանակ՝ յորժամ հիւզն չէր ի միշի (Նզնիկ, 1-ին, Ը):

5. Երբ ետադաս որոշիչն արտահայտված է այս, այդ, այն ցուցա-կան դերանուններով, նախադաս որոշյալի վրա դրվում են համապա-

տասխան ա, դ, և հոգերը (մանրամասնությունները տե՛ս ցուցական դերանունների բաժնում)։

6. Գրաբարում հատկացուցչի և հատկացյալի կապակցության մեջ հողը, ի տարբերություն աշխարհաբարի, դրվում է հատկացուցչի վրա, իսկ եթե հատկացուցիչը հատուկ անուն է՝ հատկացյալի վրա. օրինակ՝ նկաց ի վերայ չուրց գետոյն (Ագ., ձԺԸ, 833)։ Գուժկան հասանէր ի կաղմանցն Քուշանաց (Եղիշէ, էջ 49)։

Մանաթություն. եթե հատկացուցիչն արտահայտվում է ստացական և ցուցական դերանուններով, հողը սովորաբար դրվում է հատկացյալի վրա. օրինակ՝ Թէ ոք յորդոցն իմոց վաղ առ իս հասցէ՝ զնա թագաւոր արարից (Եզնիկ, 2-րդ, Գ)։ Մեծամեծ շարիս հասուցին ի վերայ զօրացն լներոց (Եղիշէ, էջ 164)։ Եւ բարկացեալ տէրն նորա (Մատթ., ԺԸ, 34)։

7. Որոշչի և որոշյալի կապակցության մեջ հողը դրվում է որոշյալի վրա, իսկ եթե որոշյալը հատուկ անուն է՝ որոշչի վրա. օրինակ՝ Ի նոյն չուրս պիղծ ճմիքն ընդ սուրբ ձկունսն սնանիցին (Եզնիկ, 2-րդ, ԺԱ)։ Զապականելի մարմինդ գէշաքարշ արարեալ (Եղիշէ, էջ 8)։ Եւ երթիցեն և ոքա ի տանջանսն յաւիտեանականս (Մատթ., ԻԾ, 46)։ Վիշապազունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ (Խոր., 2-րդ, ԿԱ)։

8. Գրաբարում հաճախ հոգերը ոճական նկատառումներով, իբրեւ ավելագրություն, կարող են կրկնվել. օրինակ՝ Կամ որպէս երէցն Մրրջիւնիկն մահուան դեղովն զնա... սպանանէր (Բուզ., 4-րդ, ԺԾ)։ Ի կապելոցս երիցանցս զորս մեք այսօր ի բաց տանիմք (Փարպ., 2-րդ, ՄԳ)։

Վարժություն 159. Թարգմանել, բացատրել, թե ընդգծված հոդերը ինչ իսաստով են գործածված (ցուցական, դիմորոշ, ստացական, որոշիչ)։

Խիստ են խնդրուածքդ, զոր խնդրեցերդ։ Խելամուտ լեր բանիցս զոր խօսեցայց ընդ քեզ։ Արձակեա՛ զժողովորդսդ, զի երթիցեն... զնեացեն իւրեանց կերակուրս։ Իջուցանէին անթիւ գանձս ի բերդէն։ Եւ ընդէր լնիցի քաղաքդ աւերակ։ Արձակէ դձեզ ի կապանացդ յորում էքդ։ Սա՛ թ որդին ձեր, զորմէ դուքն ասէիք, եթէ կոյր ծնաւ։ Յանձն առ, ասեն, զհրաման թագաւորիդ։ Գառնային յաշխարհս մեր։ Մեք պատրաստ եմք ի մեռանել վասն քո սիրոյդ։ Որպէս կարծեսդ՝ ասա ինձ։ Արա զոր աւեմքս քեզ։ Եթէ ոչ արձակէք զգա ի բանտէդ, այրեմք զքաղաքս զամենայն։ Կամ թէ ակն քո չա՛ր է, զի ես առատս եմ։ Հայր, տուր ինչ բաժին, որ անկանի յընչիցդ։ Հատո՛ ինձ զոր պարտիսդ։

Վարժություն 160. Թարգմանել, բացատրել, թե նախադասության

ո՛ր անդամի կամ բառի վրա են դրված ընդգծված հոդերը և ի՛նչ կանոնի համաձայն:

Բախեաց զդուրս սենեկին: Լոեաց ձայնն յորդորեցուցիչ: Եկն նահապետն Վարդան առ Արշակ: Ոչ գիտեմ զկինդ զորմէ ասեալ: Երէցն Ղեոնդ հրաման ատեալ ի սուրբ ընկերացն: Բացին զդուռն քաղաքին: Դստերդ՝ դստերք իմ են: Զինչ է, որ հղեն՝ նոյն ինքն որ լինելոցն է: Զկամուրջն Արտաշատու գտին աւերեալ: Ողբա հանդերձ մարգարէութեամբ որ ինչ թշուառացարս և որ ինչ թշուառանալոցս եմք: Եկին ընդ նոսա սուրբքն Զովսէփ և Ղեոնդ երէց: Երթ դու ընդ արսդ ընդ այգոսիկ: Շուրջ զնովաւ հարքն ծերք բնակեալ էին: Ոչ է հնար մեզ զերծանել ի շարէս յայտմանէ: Որ հղեն իսկ էրկիցս, որպէս ասենն, առ Թէոդոսիւ կայսերբ: Գոն նշանագիրք հայերէն յեզուոյս:

Վարժություն 161. Թարգմանել, ընդգծված հատկացուցիչ-հատկացյալի և որոշիչ-որոշյալի կապակցությունները գործածել և հոդով գրաբարի հոդաոտության կանոններին համապատասխան:

Արձակեաց զԱրշակ ի կապանաց երկաթեաց: Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեան Արտաշիսի: Ոչ ևս ուտելով ի պատուիրեալ ծառոյ: Թագումք և քաջք զհետ լինէին փախուցելոյ Տիրիթայ: Մնացելոց զօրաց հրաման տայր: Ետ ածել զերանելի Գայիանէ: Կոտորէին զամենայն զօրս Պարսից: Ի ներքս մտեալ ըլլոր զօր: Եւ ի կատարել ամաց Բառասնից՝ երեւցաւ նմա յանապատի: Ի կիրեն անապատեաց արգելին զնոսա: Անկաւ զպարանոցաւ նորա և համբուրեաց զնա: Երկեայ, գեացի և թաքուցի զֆանճար քո յերկրի: Ոչ արձակէ զեզ իւր... և տանի տայ շուր:

ՎԱՐՔ ՄԱՇՏՈՅԻ (Հատուած)

Առն, զոր ի նախակարգ բանիս՝ նշանակեմք, վասն որոյ և փոյթ արարեալ մեր պատմելոյ, էր Մաշտոց անուն, ի Տարօնական գաւառէն, ի Հացեկաց գեղջէ, որդի առն երանելոյ Վարդան կոչեցելոյ: Ի մանկութեան տիսն վարժեալ՝ հելլենական զպրովեամբն, եկեալ հասեալ ի դուռն՝ Արքակունեաց Թագաւորաց Հայոց Մհծաց, կացեալ յարքունական դիւանին, լինել սպասաւոր արքայատուր հրամանացն առ հազարապետութեամբն՝ աշխարհիս Հայոց՝ Առաւանայ ուրումն: Տեղեկացեալ և հմուտ եղեալ աշխարհական կարգաց, ցանկալի եղեալ զիւնուորական արուեստին իւրոց զօրականացն: Եւ անդէն ուշ եղեալ փութով ընթեր-

ցուածոց աստուածեղէն գրոց, որով առ ժամայն լուսաւորեալ և թեւ-
մուխ միջամուխ եղեալ յաստուածատուր հրամանացն հանգամանս, և
ամենայն պատրաստութեամբ զանձն զարդարեալ, հարկանէր զիշխա-
նացն սպասաւորութիւնսն:

Առեալ այնուհետեւ երանելոյն զհաւատացեալս իւր, դիմեալ ի-
ջանէր յանկարգ և յանդարման տեղիս Գողթան: Այլ և ընդ առաջ ելանէր
նմա իշխանն Գողթան, այր երկիւղած և աստուածասէր, որում անուն
էր Շաբիթ, և ասպնջական հիւրամեծար գտեալ՝ բարեպաշտութեամբ
սպասաւորէր ըստ աշակերտաց հաւատոցն Քրիստոսի: Իսկ երանելոյն
վաղվազակի զաւետարանական արուեստն ի մէջ առեալ, ձեռն արկանէր
զգաւառովն հանդերձ միամիտ սատարութեամբ իշխանին. գերեալ զա-
մենեսեան ի հայրենեաց աւանդելոց, և ի սատանայական դիւպաշտ
սպասաւորութենէն՝ ի հնազանդութիւն Քրիստոսի մատուցանէր:

Եւ իբրեւ աւուրս բազումս անդէն ի նմին ղեգերէր, յարուցեալ
այնուհետեւ հասանէր առ սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Մեծաց, որոյ ա-
նուն Ըանաշէր Սահակ, զոր պատրաստական զտանէր նմին փութոյ հա-
ւանեալ...:

Ապա ելանէր նոցա պարգևական՝ յամենաբարին աստուծոյ ժողո-
վել զաշխարհահոգ խորհուրդն երանելի միաբանելոցն, և ի դիւտ նշա-
նագրաց Հայաստան ազգին հասանել:

Բազում հարցափորձի և քննութեան զանձինս պարապեցուցեալ և
բազում աշխատութեանց համբերեալ, ազդ առնէին ապա և զկանխադոյն
խնդրելին իւրեանց թագաւորին Հայոց, որոյ անուն կոչէր Վռամշապուհ:

Յայնժամ պատմէր նոցա արքայն վասն առն ուրումն ասորոյ եպիս-
կոպոսի ազնուականի՝ Դանիէլ անուն կոչեցելոյ, որոյ յանկարծ ուրեմն
գտեալ նշանագիրս ազգաբնեաց հայերէն լեզուի: Եւ իբրեւ պատմեցաւ
նոցա յարքայէ վասն զտելոյն ի Դանիէլէ, յօժարեցին զարքայ՝ փոյթ
առնել վասն պիտոյիցն այնոցիկ: Եւ նա առաքէր զոմն Վահրիճ անուն
հրովարտակօք առ այր մի երէց, որոյ անուն Հաբէլ կոչէին, որ էր մեր-
ձաւոր Դանիէլի ասորոյ եպիսկոպոսի:

Իսկ Հաբէլին զայն լուեալ, փութանակի հասանէր? առ Դանիէլն,
և նախ ինքն տեղեկանալոյ ի Դանիէլէ նշանագրացն, և ապա առեալ ի
նմանէ առաքէր առ արքայն յերկիրն Հայոց: Ի հինգերորդի ամի թագա-
ւորութեան նորա ի նա հասուցանէր: Իսկ արքային հանդերձ միաբան
սրբովքն Սահակաւ և Մաշտոցիւ ընկալեալ զնշանագիրսն ի Հաբէլն,
ուրախ լինէին:

Ապա առեալ երանելի հոգաբարձուացն զյանկարծագիւտ խնդրելին,
հայցէին ևս յարքայէ մանկունս մատաղս, որով զնշանագիրսն արծար-

ծել մարթասցեն։ Եւ յորժամ բազումք ի նոցանէ տեղեկանային, ապա
հրաման տայր ամենայն ուրեք նովին կրթել։ Որով և յաստիճան իսկ
վարդապետութեան գեղեցիկ՝ երանելին հասանէր, և իբրեւ՝ ամա երկու
կարգեալ զվարդապետութիւն իւր, և նովին նշանագրովք տանէր։

(Կորին, էջ 36—44)

¹ Ի նախկարգ բանիս—մեր խօսքի սկզբ-
քում, առաջաբանում

² Այստեղ և հաջորդ նախադասություն-
ներում անցյալ դերբայը հաճախ գոր-
ծածված է դիմավոր բայի նշանակու-
թյամբ՝ վարժեալ—կրթվել էր, եկեալ
հասեալ—եկել, հասել էր

³ Այստեղ՝ արքունիք, պալատ

⁴ առ նախդիրը գործիական հոլովի հետ
ժամանակի իմաստով՝ հազարապետու-
թյան օրոք, ժամանակ

⁵ զուստարանական արուեստն ի մէջ տ-
եալ ձեռն արկանէր զգաւառովն—ափե-
տաբանական արվեստը բանեցնելով՝
սկսեց (քարոզել) զավտում

⁶ Ելանէր նոցա պարզեական—պարզեմեց
նրանց

⁷ Այստեղ և հաջորդ նախադասություն-
ներում անցյալ անկատարը գործածված
է անցյալ կատարյալի իմաստով

⁸ Այստեղ՝ մտաավորապես, մտք

ՈՐ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆԸ

§ 191. Ինչպես արդի հայերենում, այնպես էլ գրաբարում հարա-
բերական դերանունները նույն հարցական դերանուններն են առանց
հարցականի։ Դրացից իր շարահյուսական կիրառություններով առանձ-
նանում է ու հարաբերական դերանունը։

Ու հարաբերականը երկրորդական նախադասությունը կապում է
գլխավորին։ Այս դեպքում գլխավոր նախադասությունը կարող է ունե-
նալ կամ չունենալ համապատասխան հարաբերյալ։

1. Երբ գլխավոր նախադասությունը ունենում է հարաբերյալ, ու
հարաբերականը թվով համաձայնում է նրան, բայց դրվում է երկրոր-
դական նախադասության մտքի պահանջած հոլովով. օրինակ՝ Բերէին
ածույս, որով խարէին զաշն Տիրանայ (Բուզ., 3-րդ, Ի)։ Զի ցուցցէ թէ
էր ունէ՝ որում նա վասն որդոյն յաշտ առնէր (Եզնիկ, 2-րդ, Ե)։

Մանորութիւն. Հոգեակի ուղղական և հայցական հոլովներով դըր-
ված հարաբերյալներին ու հարաբերականը թվով կարող է համաձայնել
կամ չհամաձայնել. օրինակ՝ Եւ աբ պաւսիկի, որ փախուցեալ էին
վասն քրիստոնէութեան... կալաւ և ետ ի ձեռս նորա (Եզիշէ, էջ ?)։
Մահապարտ են այնոխիկ՝ ու իշխեն խօսել շարութիւն զմուշեզէ (Բուզ.,
5-րդ, Դ)։ Զբաւմունսն զոր ի ձեռին ունէր, զորդին իւր ցմրմիզդ ետ
(Եզնիկ, 3-րդ, Ե)։

2. Եթե գլխավոր նախադասության հարաբերյալները արտահայտվում են նա, այն դերանուններով, հաճախ զեղչվում են: Այս դեպքում ու հարաբերականը նշանակում է նա ու, այն ու կամ՝ ու ու, ինչ ու, ուր ու, ու մեկը ու, այն ինչ ու. օրինակ՝ Եւ մատուցեալ որ զհինգ քանքարն առ (Մատթ., ԻԵ, 20) = Մոտեցավ նա, որ հինգ քանքար էր վերցրել: Որ կամի փոխ առնուլ ի քէն՝ մի դարձուցանեք դերեսս (Մատթ., Ե, 42) = Ով որ կամենում է...

3. Երբ գլխավոր նախադասության հարաբերյալը բացակայում է, ու հարաբերականը երբեմն դրվում է ոչ թե երկրորդական, այլ գլխավոր նախադասության մտքի պահանջած հոլովով, այսինքն՝ այն հոլովով, որով պիտի դրվի բացակայող հարաբերյալը. օրինակ՝ Որում խնդրէ ի քէն՝ տուր (Մատթ., Ե, 42)՝ փխ. այնմ որ խնդրէ՝ տուր: Որոց մտանեն՝ շտայք թոյլ մտանել (Մատթ. ԻԳ, 13)՝ փխ. այնոցիկ, որք մտանեն:

Վարժություն 162. Թարգմանել, բացատրել, թե որ հարաբերականը ինչպես է համաձայնել գլխավոր նախադասության հարաբերականին և ինչ հոլովով է դրված:

Եկին հասին ի գեղ մի, որում անուն Դաւարիս կոչէին: Ոչ թողցնա զայնոսիկ որ խնդրեն զքեզ: Եւ կանեփուկն թուփ ինչ է, որոյ սերմն նորա գեղ է: Փրկեա զիս յայնցանէ՝ որ պաշարեցին զիս: Տայ նոցա գեղս և դաստակերտս ընտիրս և յարմարս՝ յայնոցիկ ժառանգութենէ, որք ի բաժնոյն Պարսից մնացին: Լուան նախարարքն Հայոց, այնք՝ որք աւելին զիշխանութիւն ի պաւոս քաժնին Պարսից: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն հզօրագոյնս կռուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին: Ետ հրաման ժողովել զամենայն զօրս իւր և զմեծամեծս իւր և զփոքունս և զամենայն մարդիկ աշխարհին իւրոյ՝ որ ինքն իշխէր: Զիք տեղի թաքելոյ այնոցիկ՝ որ գործեն զանօրէնութիւն: Եւ զգեցուցեն զպատմուսնն առնն այնմիկ զոր արքայն սիրէ: Զէին ի միջի լուսաւորքն, որք զթիւ աւուրց և ամսոց... կարգէին: Եւ առեալ զբարսմունսն՝ զոր ի ձեռին իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցորմիզդ:

Վարժություն 168. Թարգմանել, վերականգնել գլխավոր նախադասության զեղչված այն կամ նա հարաբերյալը՝ դնելով որ հարաբերականի հոլովով, իսկ վերջինս՝ երկրորդական նախադասության մտքի պահանջած հոլովով:

Ի գիշերի խնդրեցի զոր սիրեաց անձն իմ: Փրկեա՛ զորս ի մահ

տանին, Որ սիրէ զխրատ՝ սիրէ զիմաստութիւն, և որ ատեայ զյանգիմանութիւն՝ անմիտ է: Առաջի տիկնոջն Փառանձեմայ ուտէին և ըմպէին և ուրախ լինէին որք էին ի տաճարին: Դուք երկիր պագանէք որում աշն գիտէք: Զիս՞րդ կարիցեն նզովել զսատանայ, որք զկամս նորա կատարեն: Վա՛յ որ ասիցէ ցհայր իւր՝ թէ ընդէ՞ր ծնար զիս: Որպէս և տեսանեմք իսկ՝ ոչ միայն ի լափաւոր մարդիկ, այլ և յոր մեծն է քան զամենայն: Փրկեա՛ զմեզ ի ձեռաց որ լարչարենս զմեզ: Զոր տեսին աչք թո՛ խօսեաց, Եւ եկեացեն արտաքս. որոց զբարիս գործեալ իցէ: Երևել որոց ի խաւարի... նստէին:

ՎԱՐՔ ՄԱՇՏՈՅԻ

(Հատուած)

Իսկ իբրև ի վերայ հասնալ, թէ լին բաւական նշանագիրքն՝ ողջ ածել զսիւղորայս զկապս հայերէն լեզույն, մանաւանդ զի և նշանագիրքն իսկ յայլոց դպրութեանց թաղեալք և յարուցեալք դիպեցան, յետ այնորիկ դարձեալ կրկին անգամ ի նոյն հոգս դառնային, և նմին ելա խնդրէին ժամանակս ինչ:

Վասն որոյ առեալ երանելոյն Մաշտոցի դաս մի մանկտոյ հրամանաւ արբայի և միաբանութեամբ սրբոյն Սահակայ, և հրաժարեալք ի միմեանց համբուրի սրբութեանն՝ խաղայր գնայր ի հինգերորդ ամի Վռամշապհոյ արքային Հայոց, և երթեալ հասանէր ի կողմանս Արամի՞ք ի քաղաքս Իրկուս Ասորոց. որոց առաջինն Եղեսիա կոչի, և երկրորդին Ամիդ անուն: Հնդդէմ լինէր սուրբ եպիսկոպոսացն, որոց առաջնոյն Բաբիլաս անուն և երկրորդին Ակակիոս. հանդերձ կղերականօքն և իշխանօքն քաղաքաց պատահեալ, և բազում մեծարանս ցուցեալ հասելոցն՝ ընդունէին հոգաբարձութեամբ...:

Իսկ աշակերտասէր վարդապետին զտարեալսն ընդ իւր յերկուս բաժանեալ, զոմանս յասորի դպրութիւնն կարգէր (ի քաղաքին Եղեսիացոց), և զոմանս ի յունական դպրութիւնն՝ անտի ի Սամուսատական քաղաքն գումարէր:

Եւ նորա իւրովք հաւասարօք զսովորականն առաջի եղեալ՝ զաղօթս և զտքնութիւնս և զպաղատանս արտասուալից, զխստամբերութիւնս, զհոգս զաշխարահեծս, յիշելով զասացեալսն մարգարէին, եթէ՞ «Յորժամ հեծեծեսցես, յայնժամ կեցցես»:

Եւ այնպէս բազում աշխատութեանց համբերեալ վասն իւրոյ ռզգին բարեաց ինչ օճան գտանելոյ: Որում պարգևէր իսկ վիճակ յամենա-

շնորհողէն աստուծոյ. հայրական շափուն ծնեալ ծնունդս նորոգ և սքանչելի՝ սուրբ տղովն իւրով, նշանագիրս հայերէն լեզուին: Եւ անդ վաղ-վաղակի նշանակեալ, անուանեալ և կարգեալ, յօրինէր սխղորայիւք կապօք:

Եւ ապա հրաժարեալ յեպիսկոպոսէն սրբոյ, հանդերձ օղնականօք իւրովք իշանէր ի քաղաքն Սամսատաւոցոց, յորում մեծապատիւ իսկ յեպիսկոպոսէն և յեկեղեցւոյն մեծարեալ լինէր:

Եւ անդէն ի նմին քաղաքի գրիչ՝ ոմն հելլենական դպրութեան Հոռփանոս անուն գտեալ, որով զամենայն բնութութիւնս նշանակաւոցն զնորբագոյնն և զլայնագոյնն, զկարճն և զերկայնն, զառանձինն և զկրկնաւորն, միանգամայն յօրինեալ և յանկուցեալ, ի թարգմանութիւն դասնային հանդերձ սրամբք երկուք, աշակերտօքն իւրովք. որոց առաջնոյն Յովհան անուն կոչէին, յԵկեղեցաց դաւառէն, և երկրորդին Յովսէփ անուն՝ ի Պաղանական տանէն: Եւ եղեալ սկիզբն թարգմանելոյ զգիրս նախ յԱռակսոցն Սողոմոնի, որ ի սկզբանն իսկ ծանօթս իմաստութեանն բնծայեցուցանէ լինել, ասելով՝ եթէ «Ճանաչել զիմաստութիւն և զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»: Որ և գրեցաւ ձեռամբն այնորիկ գրչի, հունդերձ ուսուցանելով զմանկունս գրիչս նմին դպրութեան:

Ապա յետ այնորիկ առնոյր թուղթս յեպիսկոպոսէ քաղաքին և հրաժարեալ ի նոցանէ հանդերձ ամենայն իւրովքն, բերէր առ եպիսկոպոսն Ասորոց: Որ յորոց նախնկալն եղև՝, առաջի արկեալ՝ նոցա զնշանագիրս աստուածատուրս. վասն որոյ բազում իսկ զովութիւնք յեպիսկոպոսաց սրբոց և յամենայն եկեղեցեաց բարձրանային ի փառս աստուծոյ, և ի միաթարութիւն աշակերտելոցն ոչ սակաւք: Յորոց հրաժարեալք այնունետև և առեալ թուղթս աւետագիրս, հանդերձ շնորհատուր պարգևօքն և ամենայն իւրայիւքն, ի շնորհացն աստուծոյ ճանապարհորդ լինէր՞. զօթեանօք անցեալ՝ աշողութեամբ և հոգելից ուրախութեամբ եկեալ հասանէր ի Հայաստան աշխարհն, ի կողմանս Այրարատեան գաւառին, առ սահմանօք Նոր Քաղաքին՝, ի վեցերորդ ամի Վռամշապհոյ սրբային Հայոց Մեծաց:

Եւ արդ եկեալ յիշելին մերձ ի թագաւորական քաղաքն, ազդ լինէր թագաւորին և սրբոյ եպիսկոպոսին: Որոց առեալ զամենայն նախարարադունդ աւագանւոյն ամբոխ, ի քաղաքէն ելեալ՝ պատահէին երսնելոյն զափամբ՝¹⁰ Ռահ գետոյն: Եւ զցանկալի ողջոյն միմեանց տուեալ, ուստի և բարբառօք ցնժութեան և երգօք հոգևորօք և բարձրագոյն

օրհնութեամբք ի քաղաքն դառնային, և զաւուրս տօնական ուրախութեամբ անցուցանէին:

(Կորին, էջ 46—54)

¹ Ի վերայ հասնել. այստեղ՝ հասկանալ, իմանալ

² Արամ անունով կոչվում էր Ասորիքը

³ առաջի էղեալ—սկսեց

⁴ այստեղ՝ գրագիր

⁵ յորոց նախընկալն եղև—որոնցից սկզբունւմ ընկրկնվիլ էր

⁶ առաջի արիանել. այստեղ՝ ներկայացնել

⁷ հանապարհօրոյ լինել—հանապարհ ընկ-

նել

⁸ անցունել զօթեանօր—օթեաններ անցնել, այսինքն՝ շատ օրերի համփա անցնել

⁹ Եկատի ունի վաղարշապատ քաղաքը, որն այն ժամանակ Հ-ի մայրաքաղաքն էր

¹⁰ զ նախդիրքը գործիական հոլովի հետ տևող իմաստով՝ Ռահ (Երասխ) գետի ափին

ՂԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՎԵԾԵՐՈՐԴ

ՆԱԽԳԻՐՆԵՐ

§ 192. Գրաբարի նախդիրներն են՝ առ, գ, ի(յ), ընդ, քստ, ց:

Նախդիրները գործածվում են տարբեր հոլովների հետ, բացի ուղղականից՝ արտահայտելով բազմազան իմաստներ:

Եթե նախդիր կրող բառն ունի նախադաս կամ ետադաս լրացում կամ լրացումներ, ապա նախդիրը սովորաբար գրվում է նախադաս անդամից առաջ, ինչպես նաև կարող է կրկնվել նախադաս և ետադաս լրացումների վրա. օրինակ՝ Շրջի ընդ անշրդին տեղիս (Մատթ., ԺԲ, 43): Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ (Նդիշէ, էջ 9): Զարամահ ապանանէին զամենեանս յամենայն ի բերդսն (Բուզ., 4-րդ, ՄԹ): Եղև սով սաստիկ յաշխարհին յայնմիկ (Ղուկ., ԺԵ, 14):

ԱՌ

§ 193. Առ նախդիրը գործածվում է հայցական, տրական, բացական և դործիական հոլովների հետ:

1. Առ նախդիրը հայցական հոլովի հետ արտահայտում է.

ա) Դեպի, մոտ իմաստները. այս դեպքում նախդիր կրող բառը ըստ է սալիս այն անձը, որին ուղղված է գործողությունը (ուղևորման հայցական) կամ այն տեղը, առարկան, որտեղ կամ որի մոտ կատարվում է գործողությունը. օրինակ՝ Առաքեաց առ նա (=նրա մոտ) բալզում գանձիք (Նդիշէ, էջ 7): Ո՞վ ես դու, որ կոչես զիս առ արքայ

(Ա. Թագ., ԻԶ, 14) = արքայի մոտ: Եւ մինչ դեռ մանուկն էր՝ սնանէր առ ծնողսն (Թոռն., Բ, էջ 395) = ծնողների մոտ: Իշին բանակեցան առ ասին (= ասին) գետոյն (Ագ., Ե, 48): Նիստ առ իս (= ինձ մոտ) և մի՛ երկնչիր (Ա. Թագ., ԻԲ, 23):

բ) Վերաբերություն, որ թարգմանվում է աշխարհաբար վերաբերմամբ, նկատմամբ, մասին, համեմատությամբ բաղերով. օրինակ՝ Երկայնամիտ լին առ իս (= իմ վերաբերմամբ, նկատմամբ), և զամենայն հատուցից քեզ (Մատթ., ԺԸ, 26): Առ մե՞զ (= մեր մասին) ասացեր զառակդ զայդ՝ եթէ առ ամենեւեան (Ղուկ., ԺԲ, 41): Իսկ եթէ առ մարմնաւորս (= մարմնավոր բաների վերաբերմամբ) այսպէս, որչափ ևս առաւել առ հոգւորն (Եղիշէ, էջ 15):

գ) Առանձին կամ ի նախդրի հետ դրվելով անորոշ դերբայի կամ այլ բառի հայցական հոլովի վրա, արտահայտում է նպատակ և պատճառ, որոնք թարգմանվում են համար, նպատակով, պատճառով բառերով. կամ ուղղակի նախդրաւոր բառի բացառական հոլովով. օրինակ՝ Եւ քարշեալ ի բաց ընկեցին զմարմինս նոցա՝ առ ի կեր լինել (= կեր դառնալու համար) շանք քաղաքին (Ագ., ԺԸ, 201): Առ սէր (= սիրո համար) այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք (Եղիշէ, էջ 46): Եւ ժողովեալ մանկունս առ ի նիւթ վարդապետութեանն (Կոր., ԺԳ) = ուսուցանելու նպատակով (սովորեցնելու համար): Եւ առ մղձկել սրտին՝ (= սրտեղությունից, սրտեղության պատճառով) չգիտէր թէ յո՞ր թափէր զթոյնս զառնութեանն (Եղիշէ, էջ 142):

դ) Տրական հոլովի իմաստ (նախդրի տրական). օրինակ՝ Բայց Արքար յօժարեցաւ գրել թուղթ առ Տիրերիոս կայսր (Խոր., 2-րդ, 1Գ) = կայսրին: Ազադակէր առ նա (= նրան) այր մի (Բուզ., 6-րդ, Թ): Վասն որոյ և պատգամ յղեցին առ մարզպան (= մարզպանին) աշխարհին (Եղիշէ, էջ 132):

ե) Յուրաֆանչյուր, ամեն մի իմաստը. օրինակ՝ Տալ յիսուն սիկղ առ այր (ՆՂԲ) = յուրաքանչյուր մարդու: Երկուս գառինս տարևորս առ օր (ՆՂԲ) = օրը:

զ) Ունիմ բայը համարելու իմաստով որպէս ստորոգյալ գործածվելիս ընդունում է կրկնակի հայցական, որոնցից մեկն ունենում է առ նախդիր և միշտ դրվում հոգնակի թվով. աշխարհաբար կարելի է թարգմանել «համարել» կամ «մի բանի տեղ զնել» նշանակությամբ՝ օրինակ՝ Զանձինս առ իմաստունս, կամ արդարս ունէին (ՆՂԲ) = Իրենց իմաստուն կամ արդար էին համարում (Իրենց իմաստունի կամ արդարի տեղ էին դնում): Զնա առ աստուածս ունին (Եզնիկ, 2-րդ, Գ) = նրան աստված են համարում:

է) Կազմում է մի շարք ոճեր՝ առ ոտն կոխել «ոտնատակ անել, կոխոտել», առ ոտն հարկանել «ոտնահարել, բանի տեղ չգնել», առ ոչինչ համարել «բանի տեղ չգնել, արհամարհել», առ հասարակ, առ երես և այլն:

2. Առ նախդիր տրական հոլովի հետ նշանակում է.

ա) Պատճառ, որն աշխարհաբար թարգմանվում է պատճառով կամ նախդրավոր բառի բացառական հոլովով. օրինակ՝ Առ տգիտութեան (=տգիտության պատճառով կամ տգիտությունից) մոլորեալ են (Եղիշէ, էջ 144): Դուք առ ձերում անմտութեան (Րուզ., 3-րդ, ԺԴ)=Դուք ձեր անմտության պատճառով, անմտությունից: Այսպես էլ՝ առ նախանձու=նախանձից, առ ահի=ահից, առ վշտի=վշտից և այլն:

բ) Մի առարկայի մոտ գտնվելը, լինելը. օրինակ՝ Ընկեցին զնա ի գուր առ դրան (=գուան մոտ) քաղաքին (Յեսու., Ը, 29): Զջայգ և զցերեկ կային առ նմա (Ագ., Ժ, 722)=նրա մոտ:

3. Առ նախդիրն առանձին կամ ի նախդրի հետ դրվելով բացառական հոլովի վրա՝ արտահայտում է.

ա) Նպատակ. թարգմանվում է համար, նպատակով բառերով. օրինակ՝ Եւ Զրուանն առ ի չըրելոյ (=չդրժելու համար) զուխտն՝ ասէ ցԱրհմեն (Ծղնիկ, 2-րդ, Ա): Զի՞նչ գեղեցկագոյն քան զսիրամարգ՝ զոր առ ի ցուցանելոյ (=ցույց տալու նպատակով) զգեղեցկագործութիւնն արար (Ծղնիկ, 2-րդ, Ը):

բ) Պատճառ. օրինակ՝ Առ ի չգոյէ (=բացակայության պատճառով) հիւթոյ երկրին (Մատթ., ԺԳ, 5): Առ ի չգոյէ (=չլինելու պատճառով) մարդկան և առ ի չգոյէ քնակչաց և առ ի չգոյէ անասնոց (Ծրեմ., ԼԳ, 10):

գ) Մոտ իմաստը. օրինակ՝ Խնդրեսցես զիմաստութիւն առ ի շարացն՝ (=շարերի մոտ) և ոչ գտցես (Առակ., ԺԴ, 6):

դ) Միայն բացառականի իմաստ. օրինակ՝ Եւ լիցի փախստական առ ի ձէնչ (Յակովբ., Դ, 7)=ձեզանից: Զի ոչ տկարացի առ յԱստուծոյ (=աստծու կողմից) ամենայն բան (Ղուկ., Ա, 37):

4. Գործիական հոլովի հետ ցույց է տալիս.

ա) Տեղ, մի բանի մոտ լինելը, մոտավոր տեղը, մոտերքը, մոտով. օրինակ՝ Հասանէ առ սահմանօքն (=սահմանների մոտ) Խաղտեաց (Խոր., 2-րդ, Դ): Երբեմն սոյն Յոհան անցանէր առ այգեօք (=այգիների մոտով) ուրումն (Բուզ., 6-րդ, Թ): Դարձեալ սկսաւ ուսուցանել առ ծովագերբն (Մարկ., Դ, 1)=ծովագիրն:

բ) Ժամանակ. օրինակ՝ Առ Սերուքաւ (=Սիրուքի օրոք) եղև, ասեն,

սկիզբն հեթանոսութեան (Յզնիկ, 2-րդ, ԺԵ)։ Առ չրհեղեղան = չրհեղեղի ժամանակ, առ մօօք = մեր օրոք և այլն։

զ) Համեմատություն. օրինակ՝ Զի՞նչ է յարդ առ ցորենաւ (Նրեմ., ԺԳ, 28)՝ Հարդն ի՞նչ է ցորենի համեմատությամբ։

Վարժություն 164. Թարգմանել, քաջատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ է գործածված առ նախդիրը։

Արկանէր զնոսա առ ցասման ի գեհնէ։ Կոչեաց զնոսա ի ներքս և առ իւր ազոյց։ Թագաւորն Պապ յղեաց դեսպանս առ մարդպետն Դդակ։ Ո՞ր յերկուց որդւոցն իմոց յառաջ առ իս հասցէ, զնա Թագաւոր արարից։ Կարդա առ իս, և տաց քեզ պատասխանի։ Եւ նորա աչք կալեալ էին առ ի շնանաշիւոյ զնա։ Որպէս և տեսեալ էր իւր առ հնօքն Թագաւորօքն։ Եւ եղև ի սերմանէն, ոմն անկաւ առ ճանապարհաւ։ Առ ի պատերազմել ընդ խուժադուժ ազգսն ընդ այնոսիկ։ Եւ մի յուզեացի ցատումն քո առ արարածս քո։ Քանզի դիտէին ամենեքեան, եթէ ոչ առ առատութեան տայ, այլ առ երկիւղի վատնէ։ Դարձոյց զարծաթն առ քահանայապետսն։ Ե՛կ շրշեսցաք ընդ երկիրդ առ ամենայն աղբերք ցոց և առ հեղեղատօք։ Դրեաց Դաւիթ հրովարտակ առ Յովաբ։ Եւ ոչ հաւատայր նմա, թէ պահեսցէ առ նա զմտերմութիւն սիրոյն։ Առ ահին աղաղակեցին։ Հանին Թաղեցին առ առն իւրում։ Դիպեցան միմեանց առ ափն ծովուն Բզնունեաց։ Եւ ետու առ նոսա զթուղթս Թագաւորին։ Եւ շկայր ևս ոք անդ առ նմա։ Էլէին առ գերեզմանօք մեռելոցն։ Անցանէի ես առ մեհնիւ միով։

Վարժություն 165. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով առ նախորդով և հայցական հոլովով (թարգմանելիս կապերը վերաբերում են)։

Ուղարկեցին երկու մարդ նրա մօտ։ Քո սիրտ համար արեցի։ Եվ նրանք եկան նրանց զուգլուխների, իշխանների և ճագարապետների մօտ։ Հանդիպեցին (դիպեցան) միմյանց Տղմուտ գետի ափին։ Երկու պահապաններ կային խորանի ղոնների մօտ։ Հրովարտակ գրեց իր հրկրի քոլոր նախարարներին, իշխաններին և մեծամեծներին։ Մի առակ ասուց նրանց մասին։ Այդ օրը նրանք մեզ մօտ գիշերեցին (ազան)։ Սուստիկ ցավեից ճշում էր։ Նրանք գնացին հրապարակ՝ տանջելու և սպանելու համար գերիններին։

Վարժություն 166. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով առ նախորդով և համապատասխան հոլովներով (տրական, քաջական, գործիական)։

Այդ բոլորն արեց մարդկանց նկատմամբ իր բարերարութիւնը ցոյց տալու նպատակով: Տուն է շինում գետի եզերքին: Տեղատի օրով քրիստոնեութիւնը տարածվեց Հայաստանում: Ամօրից շինում էր: Սա նրա համեմատութեամբ փոքր է: Թաղեցին նրան եկեղեցու մօտ: Երկյուղից գիշերը փախավ քաղաքից: Փակեցին իրենց ականջները՝ ճշմարտութիւնը չլսելու համար: Նախանձից մատնեցին նրան:

ԴԱՏԱՌԻԿՈՒՆ ՀԱՅՈՑ (Հատում)

Եւ եկեալ Նիխոր յաշխարհն Հայոց՝ ոչ իշխեաց միջամխել՝ ի Հայոց տեղիսս, այլ դադարեալ ի գաւառին որ կոչէր Հեր, ի գեօղն որում անուն էր Նուարսակ, առաքեաց նա պատգամաւորս առ Մամիկոնեանն Վահան զՆապուհ խորհրդեան դպիր և զՄիհր-Վշնասպ ճուարացի, որովք տայր գիտել նմա զիրս զալոյն իւրոյ ի Հայս, և թէ «Հրովարտակ ունիմ առ ձեզ ի Թագաւորէն Վաղարշու՝ նուաճել զձեզ խաղաղութեամբ, և յամենայն աւագործոյ՝ որ յԱրիս են՝ պատգամ ունիմ առ ձեզ. արդ՝ արիք եկայք և լուարուք. և որպէս է ձեզ հաճոյ և խորհիք՝ ընտրեցէք որ բարին է»:

Եւ տեսեալ Վահանայ Մամիկոնէի զպատգամաւորսն Նիխորոյ, և լուեալ զայս ամենայն բանս պատգամին ի նոցանէն՝ ժողովէր առ ինքն զամենայն հաւատարիմ ուխտապահացն գունդ, զնախարարս և զազատս և զամենայն այրեծիոյ. և հրամայէր Մամիկոնեանն Վահան եկելոցն ի Նիխորոյ՝ ասել առաջի ամենեցուն զբանս Թագաւորին Վաղարշու և զբանս ամենայն Արեաց աւագանւոյն: Եւ տուեալ լսել Մամիկոնեանին Վահանայ ամենայն Հայորեքոյն՝ միահամուռ զպատգամն Նիխորոյ՝ աւեր ցպատգամաւորսն Պարսից՝ առ վաղիւն առնել նոցա պատասխանի:

Եւ ժողովեալ ի վաղիւն ամենայն Հայորեքոյն առ Մամիկոնեանն Վահան, և խորհեալ նախ ընդ միմեանս զվաղնջուց զպէտս և զխնդիր իրացն, եկեալ և պատգամաւորացն Նիխորոյ յատենան՝ սկսաւ խօսել Մամիկոնեանն և առնել պատասխանի բանիցն Նիխորոյ. «Եւ մեր ապրտամբութեան իրացն, և յայսպիսի կարևոր և մահաբեր գործ տալ ղսնծինս՝ յազում են բանք և կարևոր. և չէ հնար գրով վճարել՝ և կամ պատգամաւ, բայց եթէ յանդիման խօսել ընդ նմա՝ որ Արեաց տէրն է և ընդ ձեզ՝ որ դրանն սուգանի էք: Բայց երիս բանս ասեմ ձեզ, որ թէ այս երից բանիցս պատասխանի առնէ ինձ, որպէս ես կամիմ և ամենեքեան սոքա որ աստէն իսկ են, և կարէ զայս երիս խնդիրս տալ մեզ գրով և կնքով Թագաւորին՝ զամենայն զոր ինչ ասէք, զպատեն և զար-

ժանն՝ առնեմք, և բանի ձերոյ լսեմք՝ որպէս և նախնիքն մեր լուսնէ Քանգի ոչ իմ բանքս, զոր խօսիմս ես ընդ ձեզ այժմս, այլ նոցա ամենեցուն, աւագի և կրտսերոյ, որ այժմ ձեր առաջի են. և ոչ եթէ այսօր ինչ խորհեալ կամ իմացեալ է մեր զբանս զայս, այլ յաւուր, յորում տուաք զանձինս ի մաս՝ նայս զայս երիս ընտրութիւնս խորհեալ եղաք այր ամենայն առաջի: Եթէ յանձն առցեն Պարսիկք թողացուցանել մեզ զայս երիս իրս՝ ծառայեսցուք նոցա որպէս զբնիկ և զհաւատարիմ ծառայս. և եթէ ոչ հաւանին յանձն առնուլ, և խստանան՝ ելցուք ըստ աշխարհ և կորիցուք և խնդութեամբ մեռցուք, այլ Պարսկի առն երկիր ոչ պագցուք:

«Եւ է մին յերիցն՝ նախ և առաջին խնդիրս այս կարեոր և պիտանի. եթէ զհայրենի և զբնիկ օրէնս մեր ի մեզ թողուք, և զՀայ այր զոք մի՝ մոգ ոչ առնէք, և ումեք յաղագս մոգութեան գահ և պատիւ շտայք, և զկրակարանն յաշխարհէս Հայոց ի բաց տանիք, և զեկեղեցւոյ թշնամանս յաղտեղի և յանպիտան մարդկանէ, որ ցայժմ լինէր, յայսմ հետէ մեզ շտայք տեսանել. և քրիստոնեայ մարդկան և քահանայից զկարգ և զպաշտօնն քրիստոնեութեան համարձակութեամբ և աներկիւղ տայք պաշտել՝ ուր և կամին. ապա բարի է, և առաջին խնդիրն մեր այդ է:

«Եւ երկրորդ խնդիրն այս է, թէ զմարդ ոչ իշխանաբարձ ճանաչէք՝ այլ իրաւաբար գիտել զլան և զվատթարն, ընտրել զպիտանին և զանպիտանն, իմանալ զտոհմիկն և զանտոհմիկն, ունել առ լուսն և պատուականս՝ զքաջն և զօգտակարն, արհամարհել և առ ոչինչ համարել զվատն և զանպիտանն. սիրել զվաստակաւորսն և ատել զանվաստակն, ունել ի մօտ դիմաստունս և խորհուրդս առնել, և զանմիտն ոչ մօտեցուցանել, այլ և ի հրապարակէ ևս հալածել: Եւ յորժամ այս ամենայն այսպէս լինի՝ ամենայն իրք Արեւաց աշխարհիս աջող լինի և անսխալ. ապա եթէ զընդդէմն սիրէք, որպէս և ցայժմ, և ոչ զդէպսն՝ և զործքն այդպէս ընդդէմ լինին, որպէս և եղննդ իսկ, և տեսէք:

«Եւ երրորդ խնդիր մեր այս է. որ տէրն է Արեւաց և աշխարհի թագաւոր՝ կամիմք, զի ինքն տեսցէ իւրովք աշօք, և ինքն լուիցէ իւրովք ականջօք, և ինքն գիտասցէ և ինքն խօսեսցի իւրով բերանով. և մի այլոյ աշօք տեսցէ և այլոյ ականջօք լուիցէ և այլովք հանապազ գիտասցէ զմարդ լաւ և զանլաւ, և այլոյ բերանով խօսեսցի զպէտսն: Յաղագս որոյ չլինի ուղիղ հաւեցուածն, և ոչ արդար լսողութիւնն. այլ յոլով սուտ խօսքն ճանաչին և հրամանքն ընդունայնք, և բնաւ այլ ընդ այլոյ լինի իմաստն ամենայն: Եւ յորժամ այս ամենայն այսպէս լինի՝ կործանեալ ամենայն վաստակք՝ ծառայիւքն կորնչին, և ոչ կարէ կալ աշխարհ և ի նմա բնակեալք անշարժ և հաստատուն: Բայց թագաւոր, որ իւրովք

առողջ աշօքն հայի և աննախանձ լսողութեամբ լսէ և արդար քանիւ խօսի ընդ իւր ծառայս՝ կհնդանացեալ ծառայքն՝ չյագին վաստակով, այլ յաւելեալ ի վաստակն՝ օր քան զօր անճեցուցանել ջանան զբարին: Այսպէս աշխարհ շինի, և տէրն շքեղացեալ պայծառանայ հանապսզ:

«Արդ՝ եթէ զայդ այդպէս կարէք խոստանալ, զիոստացեալսն գրով և կնքով հաստատեալ տայք ցմեզ՝ ապա կոչեա, և գամք կամաւ և լսեմք քանից ձերոց, և հրամանի թագաւորին հաւանիմք զոր ինչ ասէ: Ապա եթէ զայս երկու խնդիրս ոչ կարէք տալ մեզ, և զիտէք թէ չէ հնար՝ որպէս եղեալ մեզ մահ առաջի՝ պատրաստ եմք մեղանել, այլ ծառայութիւն առնել Արեաց տեառն շկարեմք: Եւ այլ բանք, որ ինչ են, թէ ինձ լինի գալ՝ ինձէն իսկ խօսիմ ընդ նմա, ապա թէ ոչ լինի դէպ գալ՝ մնասցէ քանն և իրքն»:

(Ղազար Փարպեցի, դուազ Գ, 2Թ)

¹ Միշմխել—խոր ներս մտնել, խորանալ

² աւագործար—սղեմականներ, իշխանաւորներ

³ հայրենար—հայ ազնվականներ կամ իշխանաւորներ

⁴ ամբողջ նախադասութիւնը պետք է

թարգմանել այսպէս. մենք, որ տվել ենք մեզ ապստամբութեան և այսպիսի կարեւոր ու մահաբեր զորքի, կարևոր խոսքեր ունենք ասելու

⁵ այստեղ՝ արտահայտել

⁶ այստեղ՝ ազատորեն, քմահաճ կերպով

ՂԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՑՈՒՆԵՐՈՐԴ

Ձ

§ 194. Ձ նախդիրը գործածվում է հայցական, տրական, բացառական և գործիական հոլովների հետ:

1. ա) Հայցական հոլովով դրված բառը, երբ գործածվում է որոշչալ առումով, սովորաբար ստանում է զ նախդիր: Այս դեպքում հայցական հոլովը, բացի զ նախդրից, կարող է ստանալ նաև և հոգ. օրինակ՝ Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին և զերկիր (Մենդ., Ա, 1) = երկինքն ու երկիրը: Զմիջնաբերդն (= միջնաբերդը) ամրացուցանէր բարձրը պարսպօր (Խոր., 2-րդ, 1Թ):

բ) Հայցական հոլովի հետ զ նախդիրը կարող է արտահայտել գործիական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Զի՞ գործես. զմահ (= մահով) աղուեսու սպանից զքեզ (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ), Եւ քրէր նամակ առ Մամիկոնեանն վահան օրինակ զայս (Փարպ., 3-րդ, Դ) = այս ձեռով:

2. Ձ նախդիրը տրական հոլովի հետ գործածվում է միայն հաւ-

կաճել, զարկաճել բայերի մոտ. օրինակ՝ Յետս յետս շոգան և զարկան զգետնի (Յոզհ., ԺԸ, 6)=զարկվեցին գետնին: Մափ զձափի հաւրն (=ծափ տվին) ամենայն անցաւորք ճանապարհի (Ողբ Երեմ., Բ, 15): Զահի հարաւ (=վախեցաւ) Աղեքսանդրոս. ընթացաւ եկն առ դատաւորն (Թոռն., Բ, էջ 111):

3. ա) Բացառական հոլովի հետ զ նախդիրը կազմում է «պատմական հոլով», որն աշխարհաբար թարգմանվում է սեռական հոլովով և մասին կապով կամ միայն բացառական հոլովով: Այս դեպքում բացառականի ի նախդիրն ընկնում է: Զ նախդրով և բացառական հոլովով խնդիր են պահանջում ասելու, խոսելու, պատմելու, մտածելու իմաստ և զգացական ու հոգեկան վիճակ արտահայտող բայերը՝ ասել, խօսել (իմ), պատմել, հարցանել, վկայել, գիտել, ուսուցանել, զարմանալ, զոհանալ, տրտնջել և այլն. օրինակ՝ Ահաւադիկ է այրն զորմէ (=որի մասին) տասցի քեզ (Ա թագ., Թ, 17): Թշնամիք չարախօսելին զնմանէ (Խոր., 2-րդ, ԻԹ)=նրա մասին: Զկիտացն ասեմ և զգնչիինաց (Եզեիկ, 1-ին, ԻԵ)=Կեստերի և գիւֆիների մասին եմ ասում: Դու գիտես զի սուտ վկայն: Ղինէն (Դան., ԺԳ, 43)=իմ մասին: Ուսուցանէ զբարոյ և զարդարոյ և զշարէ (Եզեիկ, 4-րդ, Ա)=Սովորեցնում է բարու, արդարի և շարի մասին: Եւ ես գոհ էի զվաստակոց քոց (Ագ., Ե, 51)=Եվ ես գոհ էի քո ծառայութիւններէ:

բ) Բռնելու, կապելու կամ կախելու իմաստ արտահայտող մի քանի բայեր՝ ունիմ (բռնելու իմաստով), առնուլ (բռնելու իմաստով), բուռն հաւկանել, կախել, կապել, եռլնպես պահանջում են զ նախդրով և բացառական հոլովով անուղղակի խնդիր, որն աշխարհաբար թարգմանվում է բացառական կամ հայցական հոլովներով. օրինակ՝ Եհաս և բուռն եհար զԹեկղէ (Թոռն., Բ, էջ 105)=Թեկղին: Կապեսցէ զգրաստ իւր զորթոյ (Ագ., ԼԹ, 376)=որթից: Բուռն եհար զձորձոց (=շորիքից) նորա (Մենդ., ԼԹ, 19): Կախեցին զմանուկն Գրիգորիս զազույ (=պոչից) ըզձիոյն (Բուզ., 3-րդ, 2):

գ) Մի քանի բայերի մոտ (հատկապես՝ առաքել, յղել, արձակել, զնալ, երթալ և այլն) զ նախդիրն արտահայտում է նպատակի գաղափար. օրինակ՝ Ապա թագաւորն Պարսից... տաճիկ ուղտուք արձակէ ի Հայս արս զհողոյ և զքոյ (Բուզ., 4-րդ, ՄԴ)=հողի և քրի: Եւ ընդ սակաւ ատուրս եկին բերին զայն ինչ, զորմէ (=ինչի համար) յղեացն (Բուզ., 4-րդ, ՄԴ):

4. Գործիական հոլովի հետ զ նախդիրը կազմում է «պարտական հոլով» և ցույց է տալիս.

ա) Տեղ՝ շուրջ կամ վրա իմաստներով: Այս դեպքում զ նախդիրը

առաջ հաճախ գրվում է շուրջ կապը: Աշխարհաբար թարգմանվում է շուրջ կապով կամ առանց շուրջ կապի՝ տարբեր հոլովներով, օրինակ՝ Նստան շուրջ գբերդան ($=$ բերդի շուրջ) ամիսք երեքտասան (Բուզ., 4-րդ, ՄԵ): Պատահէին երանելուն դափամբ ($=$ ափին) Խահ գետոյն (Կար., Թ): Եթող գիրս զբանակն զՍատաղ քաղաքան (Բուզ., 3-րդ, ԻԱ) $=$ քաղաքի շուրջը: Եւ առեալ զչուրն էարկ զգլխով ($=$ գլխին) նորա (Բուզ., 6-րդ, Ը): Զգանդերծս իւրեանց տարածանէին զճանապարհան (Ղուկ., ԺԹ, 36) $=$ ճանապարհի վրա:

բ) Մտաւոր ժամանակ. օրինակ՝ Եւ ելեալ զերրորդ ժամու՝ ($=$ ժամը երեքի մոտերը) ետես ալս գի կային դատարկք ի հրապարակս (Մատթ., Ի, 3): Զայնու ժամանակաւ ($=$ այն ժամանակները կամ այն ժամանակ) ապստամբեաց յարքայէն Հայոց... մեծ իշխանն Աղծնեսոյ (Բուզ., 3-րդ, Թ):

գ) Մի շարք բայեր ընդունում են զ նախդրով և գործիական հոլովով անուղղակի խնդիր, որն աշխարհաբար թարգմանվում է տարբեր հոլովներով: Այդ բայերից են՝ անցանել, ելանել, դիզանել, ծիծաղել(իմ), ծաղր առնել, այսպն առնել, կատակել, արհամարհել, հայել(իմ), զգուշանալ և այլն: Օրինակներ՝ Բայց յորժամ դու զայդ խնդրեցեր, անցեալ լիցիս զօրինօք Արեաց թագաւորութեանս (Բուզ., 5-րդ, է)՝ Բայց երբ դու այդ խնդրեցիր, թող այդ բացառություն լինի Արյաց թագավորության օրենքից: Եւ երկոքեան անցեալ էին զաւուրքք իւրեանց (Ղուկ., Ա, 7)՝ Երկուսն էլ իրենց օրերն անցկացրել էին (ծերացել էին): Մաղր ասնէ զերկվարաւ և զհեծելով նորա (Յովբ., ԼԹ, 18)՝ Մաղրում է ձիուն և նրա հեծնողին: Այլ մեք ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ մերոյ թագաւորին (Նդիշէ, էջ 171)՝ Իսկ մենք չենք կարող մեր թագավորի հրամանից գուրս գալ (հրամանից անցնել, հրամանը չկատարել): Սկսան իրրս արբեալք անզգայք զմիմեամբք ելանել ի բանից պատասխանիս (Նդիշէ, էջ 161)՝ Հարեած ու անզգայացած մարդու նման սկսեցին միմյանց գերազանցիկ պատասխաններ տալու մեք: Զգուշանայր զսահմանօքն Հայոց (Բուզ., 5-րդ, ԼԴ)՝ Զգուշությամբ պահպանում էր Հայաստանի սահմանները: Ալիք զալեօք դիզանէին (ՆՀԹ) $=$ Ալիքները դիզվում էին ալիքների վրա: Որ կատակէ դաղքատով՝ բարկացուցանէ զարարիչ նորա (Առակ., Ժէ, 5)՝ Ով ծաղրի աղքատին, կբարկացնի նրա արարիչն: Այսպն առնէին զնովս և հարկանէին (ՆՀԹ)՝ նրան ծաղրում էին և ծեծում:

դ) Գործիական հոլովի հետ զ նախդիրը կազմում է մի շարք ոճեր՝ գմտաւ ածել «մտածել», զստով երբալ «սրից ընկնել, սրով սպանվել»,

զմիմեամբ Ելանել «միմյանցից առաջ անցնել, իրաք անցնել», զձեռոք (զձեռամբ, զբռամբ) ածել, «ձեռքը գցել, ձեռք բերել» և այլն:

Վարժություն 167. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ է գործածված գ նախդիրը:

Զամանէ երգիչքն Գողթան առասպելարանէն: Արկին հող զգլխովք իւրեանց: Նա և մեք զահի հարեալ եմք և յոյժ երկնչիմք: Տես քանի ամբաստանեն զքէն: Հրամայեաց կախել զնա գլխովայր զմիոյ ոտանէն: Եւ շուրջ զգգործմանաւ լինէին կամաւոր մահունք: Զայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամենայնիւ... մեծաւ ամբոխի տառածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ահա պակուցանողս տարազուք յարձակմանցն սկայազուսքն զմիմեամբք արկանէին: Եւ արկին զնովաւ քղամիդ կարմիր: Աբրահամ և Սառա ծերացեալք էին և անցեալք զաւուրքք: Վերանան բարձրանան ջուրք նորա, և ոչ անցանել կարեն զսահմանաւ: Այսուհետեւ ես ծիծաղեցայց զկորստեամբ ձերով: Յայնմ ժամանակի կոչէր առ ինքն Շասուհ արքայն Պարսից զթագաւորն Հայոց զԱրշակ: Յարեաւ թագաւորն, առ զզօրս իւր և ել հայել զբաղաքաւն: Եւ զհազար ամ յաշտ արար զի թերես որդի մի լինիցի նմա, որում անուն Որմիզդ, որ զերկինս և զերկիր և զամենայն որ ի նոսա՝ առնիցէ: Բուռն արկ զձեռանէն և համբուրէր ընդ պատուհանն: Զահի հարեալ կազմէր զտապանն ի փրկութիւն տան իւրոյ: Երթիչիք զճանապարհն ձեր:

Վարժություն 168. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով գ նախդիրով և համապատասխան հոլովներով:

Զգլխեմ, թե ինչ են խոսում նրա մասին: Հրամայում է նախարարների կանանց կախել բերդի պարիսպներէլ: Այն ժամանակ արքան շինեց մի դաստակերտ: Բռնեց նրա աջ ձեռնից և բարձրացրեց նրան: Սաստիկ ցավերից զարկում է գլուխը փափն: Հավատում էր, որ իրեն որդի լինվի, որը կստեղծի երկինքն ու երկիրը և բոլոր արարածներին: Որի մասին խսկույն պատմեցին արքունիքում: Ժամը տասներեքի մոտերը արեգակն սկսեց խավարել: Շինեց քաղաք և նրա շուրջ տնկեց ծաղկանոցներ ու բուրաստաններ: Վերցնում էր ջուր և լցնում իր մարմնի վրա: Գլխովայր կախեցին նրան բարձր աշտարակից: Երբ մարդիկ լսեցին, սկսեցին ծիծաղել նրա խոսքերի վրա: Հանեց հոնների զորքերին և ապատակեց Պարսից կողմերը: Այս ձևով ազատվեցին:

ծաղկանոց — ծաղկոց
լցնել — արկանել

ստիպարակել — ստիպարակ սփռել
և դատվել — տարել (իմ)

ՉԱՍՆ ՍՈՎՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

(Հատուած)

Ասացից վասն անհնարին նեղութեանցն որ եկին հասին նոցա չ սովի անդ: Յորեան յայտնապէս բնաւ ոչ ուրեք երեւէր, զի վաղ-վաղեալով ընթանային և մտանէին ի տունս և ի մառանս, և խիւ արկանէին և յուզէին¹. և թէ ինչ առ ումեք գտանէին՝ յափշտակէին. և թէ ոչ գտանէին, որք վասն սովոյն թագուցեալ էին՝ անհնարին տանջանօք շարշարէին զնոսա: Բազումք ի ծածուկ զստացուածս իւրեանց փոխանակէին ընդ կառնի միոյ ցորենոյ, եթէ մեծատունք էին և եթէ աղքատք ընդ գարոյ, և թագուցանէին ղանձինս ի ներքնատունս իւրեանց: Եւ կէսք ի նոցանէ ի բազում կարօտութենէ պցորեանն ուտէին՝ իբրու² շէր աղացեալ և էին որ եփէին՝ որպէս և հարկ օրինին հրամայէր... Եւ յանդատին³ ի կրակէ անտի յափշտակէին և ուտէին զկերակուրն, և արատասուաց արժանի էր տեսիլ նորին, և որ միանգամ զօրագոյնք էին քան զընկերս իւրեանց յափշտակէին զնա, և որ հիւանդաւորն էին լային և կային: Բայց քան զամենայն վիշտս և նեղութիւնս անցեալ անցանէր նեղութիւն սովուն. զի իբր որ յայլում վայրի ամօթոյ պատկառուաց արժանի են, ի մէջ նորա⁴ անարգեալ արհամարհէին: Զի կանայք յոյսանց իւրեանց, և մանկունք ի հարց իւրեանց, և կորանք քան զամենայն⁵ մարք ի բերանոյ տղայոց իւրեանցն յափշտակէին զկերակուրն: Յամենայն տեղիս իսկ հասեալ ժամանէին խռովիւքն. զի յորժամ տեսանէին սլոք գորս փակեալ՝ նշան էր այս այնոցիկ՝ թէ կերակուր ինչ գուցէ ի ներքս, և երթային և խորտակէին զգուրսն, արտաքուստ ի ներքս անկանէին, և հասանէին ունէին զկողորդս նոցա և հանէին զկերակուրն:

Հատաւ յոյս կենաց նոցա. և ես սաստկանալոր սովն յամենայն տունս. յամենայն ազգս տարածանէր, և լիզաջինջ սռնէր⁶ զամենայն ժողովուրդն: Եւ տանեստան⁷ լի էին կանամբք և մանկտով որ լուծեալ սեպեալ զնէին, և հրապարակք՝ ծերոցն զիակամբք. իսկ երտաւարդք և կուսանք ղանդալէին⁸ իբրեւ զստուեր, և իբրեւ պատկերք ի հրապարակս շրջէին և անկեալ գլորէին. և ճար ուրեք միոյ ի նոցանէ ոչ լինէր ի շարշարանաց, զի թաղել իսկ ոչ կարէին զսիրելիս իւրեանց: Յայս ամենայն անհնարին նեղութիւնս ողբք և լալիք ոչ կային, զի սովն ստատկացեալ զամենայն վիշտս շարշարանացն մոռացուցանէր, և ցամաք ալօք հայէին ընդ այնոսիկ՝ որք զստաջէին զնոսա ի մահ: Խոր լուծիւն պատեալ էր զբաղաբան և գիշեր լի մահուամբ. և քան զայս ամենայն⁹ աւազակքն զշարէին¹⁰, զի կողոպտէին զգիակունս մեռելոցն ի տունս իւրեանց, և փորձէին զսուրս սուանրի իւրեանց ի մարմինս նոցա, և յայ-

նոսիկ՝ որ դեռ ևս ոգւովն կային¹¹։ Ի հասարակաց զանձուէ անտի թաղել հրամայէին զմեռեալսն, վասն զի ոչ համբերէին շար հոտոյն։ Իսկ իբրեւ թաղել ոչ եղեն բաւական, ի պարսպէ անտի ի ձոր անդր ընկենուին զնոսաւ։

(Ընտրիոս Կեսարացի. տե՛ս Քոռն., Բ, էջ 552—554)

¹ Խիւ արկանելին և յուզէին—փնտրում էին, որոնում էին

² Իբրեւ—մինչ, մինչդեռ, նախքան

³ Այստեղ՝ իսկույն

⁴ Հովանաւորաբ՝ նոցա

⁵ Կորանք բան զամենայն—և ամենից ազնի ամոթալիս այն է

⁶ Ի զաղինչ առնել—լսելու, ընչել

⁷ Խանձատան—տանիքներ

⁸ Այստեղ՝ երեքուլ, տարուբերվել

⁹ Ե քան զայս ամենայն—այս ամենից բացի

¹⁰ Ղլարնի(իմ)—լարանալ, լարիք գործել

¹¹ ոգւովն կային—կենդանի էին

ՎԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՈՒԹԵՐՈՐՎ

Ի(Յ)

§ 195. Ի նախդիրը գործածվում է հայցական, տրական և բացահական հոլովների հետ։

1. ա) Ի նախդիրը հոգնակի հայցականի, ինչպես նաև սեռական-տրականում և, ա հոլովիչներ ունեցող արտաքին թեքման բառերի եղակի հայցականի հետ արտահայտում է ներգոյական հոլովի իմաստ (մանրամասնություններ տե՛ս համապատասխան հոլովումների բաժնում)։ օրինակ՝ Ուսուցանէր նմա ի տան և ի հրապարակս (Խոր., 1-ին, էջ 93) = տանը և հրապարակներում։ Աճեաց ժողովուրդն և բազմացաւ յԵփայտոս (Գործ., է, 17) = Եփայտոսում։ Շինելով եկեղեցիս... ի քաղաքս, յաւանս, ի շինս, ի գեօղս և յազարակս (Ազ., ԸԺԹ, 837)։

բ) Ի նախդրով հայցականը ցույց է տալիս այն տեղը, առարկան, դեպի ուր կամ դեպի որը ուղղվում է գործողությունը (ուղևորման հայցական)։ օրինակ՝ Առաքեալ դու դեսպանս յերկիրն Հայոց (Բուզ., 4-րդ, 17) = Հայոց երկիրը։ Յարեաւ զնաց ի տուն իւր (Ռ Քազ., Ժէ, 23) = իր տուն։ էջ յաղբւրն (= աղբյուրը) և ելից զսափորն իւր (Մննդ., ԻԴ, 16)։ Ահապարէին հասանել ի բանակն (= բանակը) Երուանդայ (Խոր., 2-րդ, ԽԶ)։

գ) Արտահայտում է տրական հոլովի իմաստ (նախդրով տրական)։ Այս իմաստով խնդիր են պահանջում մի շարք բայեր՝ հաւատալ, յուսալ, նախանձել, հայել(իմ), խնայել, մատնել, տալ, գթալ և այլն։ Օրինակ՝ Ծա հաւատացի ի նա (= նրան) և ի հայրն (= հորը) նորա (Խոր., 2-րդ,

լԳ): Ի հինգերորդ ամի թագաւորութեան նորա ի նա (=նրան) հասուցանէր (Կոր., 2): Եւ նստաւ Փառէն յաթոռ (=աթոռին) հայրապետական սակաւ ժամանակս (Բուզ., 3-րդ, ԺԶ): Ի կայսր և ի զօրս նորա յուսացեալ (Բուզ., 3-րդ, Ի)=Հույս դնելով կայսրի և նրա զորքի վրա:

դ) Արտահայտում է գործիական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Եւ երդնու Շապուհ արքայն յարեգական և ի շուր և ի կրակ (Բուզ., 4-րդ, ԺԶ)=Շապուհ արքան երդվում է արեգակով, ջրով և կրակով: Բազումք զայլեկն յանուն (=անունով) իմ և ասիցեն թէ ես եմ (Ղուկ., ԻԱ, 8): Երգուիր ինծ յօրէնս (=կրօնով) քո (Բուզ., 4-րդ, ԺԶ):

ե) Անորոշ դերբայի հայցական հոլովի հետ ցույց է տալիս ծաւանակ. օրինակ՝ Իսկ ի գնալն Սմբատայ (=երբ Սմբատը գնում է) ի Պարսս հասանեն հարկահանք կայսեր (Խոր., 2-րդ, ԽԸ): Իսկ ի լինել մարտին (=կովի ժամանակ) հարկանի զօրն Արայի (Խոր., 1-ին, ԺԾ): Եւ ի բախել (=բախելիս) զդուրս տանն, մատեաւ աղախին մի, ունկն դնէր (Գործ., ԺԲ, 13):

զ) Անորոշ դերբայի և իմաստով գործողության հետ կապված այլ բառերի հայցական հոլովի հետ ցույց է տալիս նպատակ. օրինակ՝ Պատարասս եմք ի սպանանել և ի մեռանել (Եղիշէ, էջ 73)=Պատարասս ենք սպանվելու և մեռնելու: Որպէս օրէն էր զայր թագաւոր ի հաց մեծ կուշի (Բուզ., 5-րդ, ԼԲ)=մեծ հացկերույթի կանչել: Եւ գնաց ժողովուրդն յուտել և յլմպել (Նէնմ., Ը, 12)=ուտելու և խմելու:

է) Արտահայտում է մի բան մի այլ բանի դարձնելու, վերածելու, փոխելու իմաստ. օրինակ՝ Զջուրն ի գինի դարձոյց (Ագ., Ծ, 453)=Զուրը գինի դարձրեց: Եւ հուրն ի շուր դարձաւ (Ագ., Կէ, 544)=Կրակը ջրի վերածվեց (կամ՝ ջուր դարձավ): Զմատեանս և վէպս ի յոյն լեզու փոխարկեաց (Խոր., 1-ին, Բ)=Մատյաններն ու պատմությունները հունարենի փոխեց (թարգմտեց հունարեն):

2. Եզակի տրականի հետ ի նախդիրն արտահայտում է.

ա) Ներգոյական հոլովի իմաստ (տե՛ս համապատասխան հոլովումներն բաժնում). օրինակ՝ Մեռանի և Արայ ի պատերազմին (=պատերազմում) ի մանկանցն Շամիրամայ (Խոր., 1-ին, ԺԾ): Եւ եգիտ զպատանեակն Գնել ի մօտաւոր տեղւոյն (Բուզ., 4-րդ, ԺԾ)=մոտակա տեղում:

բ) Վրա իմաստը. օրինակ՝ Արդ նիստ և գրեա ի տախտակի (Եսայի, Լ, 8)=տախտակի վրա: Մի ոտնս ի միոյ լերին (=մի լեռան վրա) կայր, և մեա ոտնս իմ ի միոյ լերին (=մի այլ լեռան վրա) կայր (Բուզ., 4-րդ, ԴԴ):

գ) Ցույց է տալիս ժամանակ՝ սովորաբար ժամանակի իմաստ ու-

Նեցող բառերի մոտ. օրինակ՝ Մենալ Որմըզդի ի ժամու իւրում (Ծղնիկ, 2-րդ, Ա) = իր ժամին։ Յայնմ ժամանակի (= այն ժամանակ) իշխանք և զօրք և նախարարք առ նա հասանէին վաղվաղակի (Ագ., Դ, 41)։ Ի հովուութեանն (= հովվության ժամանակ) նորա բազում խաղաղութիւն լինէր աշխարհին (Բուզ., 4-րդ, Դ)։

3. Ի նախդիրը կազմում է բացառական հոլովը (տե՛ս «Հոլովների կազմութիւնը» բաժինը)։

Վարժութիւն 169. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՛ր հոլովի հետ և ի՛նչ նշանակութեամբ է գործածված ի(ւ) նախդիրը։

Մոտ ի սենեակ քո։ Եւ առցես զսրտակդ իւղոյ, և արկցես ի զուխ նորա։ Փութայր հասանել ի տեղի պատեհրազմին։ Եւ յիշանել արեգականն ի հարաւակողմն կոյս, շնչեն ցրտաշունչ սառնամանիք։ Եւ ահա երկուք ի նոցանէ երթային ի նմին աւուր ի գեղ մի։ Զորս սպան ի կենդանութեան իւրում։ Եւ ի տալ զբարսմունս շասաց սա՛ թէ դու ինձ յաշտ առնիցես։ Եկն դիպեցաւ սմա օտար պատանի մի աշխարհական ի ձի հեծնալ։ Զարին թուխ՝ ի սպիտակ արին դարձուցանէ, և զմաղ սեաւ ի սպիտակ մաղ շրջէ։ Եւ որ երգուաւ ի տաճարն՝ երգնու ի նա և ի բնակիչն նորա։ Ի մեծարանս ինչ զնա կոչիցէ թագաւորն։ Ապա եմուտ բազմեցաւ յուտել և յրմպել։ Յետ մահուանն Արգարու բաժանի թագաւորութիւնն Հայոց յերկուս։ Յիմաստութիւնն քո մի հպարտանայր։ Ինկ թագաւորն Պապ համարէր ի միտս իւր թէ ի պատիւ ինչ նորա զայն առնիցեն։ Որ հաւատայ յիս՝ հաւատայ յայն, որ առաքեացն զիս։ Մնուցին զնա, և ի շափ հասուցին։ Հայեցարուք ի ձեզ վասն արանցս այսոցիկ զինչ արժան իցէ գործել։ Ի սիրտ և ի մարմին վստահացեալ արանց զօրաւորաց։ Ի նաւ մտեալ զնային ի Թրակայ։ Եւ ի մտանելն նորա յնրուսաշէմ, դղրդեցաւ քաղաքն ամենայն։

Վարժութիւն 170. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով ի նախդրով և հայցական հոլովով։

Գաղթեց Հունաստանի կողմեր։ Կուռքերի անուճով էին երգվում։ Կապեց նրան կապանքներով և տարավ Քարեւոն։ Նրան նստեցրին ձիովրա։ Եկն էին նրան տեսնելու և լսելու նրա պատմութիւնները։ Քո թըշնամիներին պատուիւթյան կմտանի։ Զէին կարողանում նայել արեգակի ճառագայթներին։ Բորբոքված կրակի վրա փայտ էր ավելացնում։ Զխրնայեցիր քո սիրելի ուղղուն։ Ասում են՝ Արհմնը Որմիզդին հրավիրեց ճաշի։ Օտար թշնամիների ձեռնով ձեզ կդատի։ Այդ բոլոր մատչանները թարգմանեց ասորի լեզվով։ Նրանց սուգը ուրախութիւն կդարձնեմ։ Գե-

տրն անցնելիս նրանցից շատերը խեղդվեցին, Երբ նա վախճանվեց, Թագալորեց նրա որդին:

ավելացնել — յաւելուլ
հրավիրել — կուել

Թարգմանել — փոխել, փոխարկել, յեղուլ
խեղդվել — չեղնուլ

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ԾՈՎՈՒ (Հատուած)

Բարի և գեղեցիկ է ծով ի խաղաղ ժամանակի, յորժամ հանդարտացնալ կայցէ՝ յալիսց և ի մրրկաց. ի պարզ և յստակ ժամանակի, յորժամ միտ եղեալ նայիցիս ընդ ծիծաղելի ջուրց նորա, որ յազգի ազգի գոյնս ցուցանեն զերփն ծրփն նարօտուց², մերթ ծիրանույ, մերթ կապուտակի, մերթ սևաներկ երանգաց. և յորժամ քաղցրաշունչ սողոխ վէտս վէտս զմկանունսն ճօճեալ ճեմեցուցանիցէ. յորժամ ոչ բռնութեամբ օղոյ յանդգնութեան³ ծփեալ կոծիցէ զերկիր՝ զիւր դրփցի, այլ խոր խաւաղութեամբ և ջերմեռանդ սիրով գիրկս արկեալ պատեալ կայցէ զցամաքան⁴: Առաջին գեղեցկութիւն ծովու այս է, զի նա է ակն մեծ խոնաւութեան ջուրցն բազմութեան⁵, և յանհրնոյթ յանդունդս են զնացք իւրոյ յորդութեանն⁶ որպէս յայտ առնեն փորուածք երկրի և ցնցղաձև երակք՝ որ են ի միջի նորա: Զի ջուրք ծովու փորեն ծակոտեն զերկիր, որ և գնան ի նմա մանուածապատ շրջանօքն, շրջին կոծին ընդ վայր: Բազումս, մինչև քամին պարզին աղի ճաշակքն⁷ և դառնութիւնք, և ապա բղխեն ի ներքոյ ի վեր քաղցր և անուշ ճաշակօք, և առնին⁸ ըմպելի ուրախարար ամենայնի՝ որ զեռան յերկրի:

Դարձեալ և ջերմկաց տեղիք նկատեալք են յերկրի, և ի բազում ջերմութենէ՝ որ մթերեալ կայ ի սիրտ երկրի, եռան ելանեն իբրև ջեռուցեալք հրատիք⁹, վասն բազմութեան ջերմութեան հրատին՝ որ իբրև հնոց բորբոքի՝ հոացուցանէ զնոսա: Եւ ի կղզիս բազումս գտանին ըստ նմին օրինակի, և անդրէն զեզերք ծովուն ընդ բազում տեղիս գտանին ջերմութիւնք: Եւ շուրջ զգետովքն որ գնան ի ցամաքի՝ ջուրք ջերմկաց բղխեն խառնին ի ջուրսն ցրտաբուղխս. և այսպէս յամենայն տեղիս զնոյն գտանես: Եւ պատճառք ճառիս այս են, զի ցուցից՝ թէ ամենևին յամենայն տեղիս փորեալ ծակոտեալ է երկիր ի ջուրց ներքին անդնդոց, որ զնոյն ծակոտեն և ի նմին գնան և ի միջի նորուն շրջին:

Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով... վասն երազընթացն գնացից ջուրցն անդնդոց, որ պայմանաւոր¹⁰ չափով բաժանին բաշխին ընդ ամենայն կողմանս, լինել հանգիստ ամենայնի: Բարի և գեղեցիկ է դար-

ձեռքով ծով, որ ասպնջական և հիւրամեծար է գետոց բազմաց, որ յամենայն տեղեաց մտանեն ի նա: Առնու ամփոփէ զամենեան, և ինքն կայ ի նոյն սակի և ի նոյն սահմանի առանց թերութեան՝ և յաւելուածութեան: Բարք և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի նա է ակն զխաւոր շուրջն օդոց, որ պարզին նշանեն ի նա ճառագայթիւք արեգական, յառնուլ ընդ աղօտ¹⁰ և նուրբ շերմութեամբքն՝ քաղցրացուցանել զշուրսն քաղցրացուցիչ տապովն, որ ձգին նշանեն ի բարձունս վերինս: Եւ առնուլ շերմութիւն ի տապոյ արեգականն, և ապա դառնան հովանան հովանեօք ամպոց՝ որ զնոսա ընդունին ի շնչել հողմոց ամպավարաց¹¹: Եւ ապա զան հասանեն շուրջն, լինին յանձրես հրամանաւ Արարչին, թանան զերկիր և արբուցանեն զնա:

Բարութ և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի է պատճառք բարի. զի պնդէ ամրացուցանէ զգլղիսն՝ որ ի միջի նորա են, և սլահին առանց վնասուլ՝ և առանց նենգութեան կերակրին ի նմանէ իրրե և ցամաքի, և առնին¹² ի նմա գեղեցիկ օթեանք տեղուշէ ի տեղի, և ի հանգիստ ալնոցիկ¹³ որք շրջին ի նմա: Բարի է և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի է պատճառք բարի, քանզի նովին բնորին¹⁴ և սահմանին աշխարհք ի միմեանց: Եւ է դարձեալ ճանապարհ յատակեալ¹⁵ ի շահ վաճառականաց, և ամենայն կերպարանօք լցուցիչ է կարօտութեան մարդկան: Շահ մեծաշահ է մեծատանց՝ բերելով զվաճառսն աղղի ազգիս. դարմանիչ և կերակրիչ է աղքատաց, զի դասնեն ի պատճառս¹⁶ նորա զպէտս կարօտութեան կենաց իւրեանց: Եւ ես զի՞նչ իցնմ, տկար մի ատաղանալ կալ¹⁷ ճշգրտիւ պատմել զմեծապայծառ գեղ վայելչութեան ծովու:

(Բարսեղ Կեսարացի, տե՛ս Թոռն., Բ, էջ 26—29)

³ Հանդարտացեալ կայքէ—հանգարտովում է

⁷ Երբն Երին նարօտուց—գոյնզգույն նարոտների

³ Վերացականք թանձրացտեանի փոխարեն

⁴ զիրկս արկեալ արտեալ կայքէ զցամաքան—զրկում—պատում է ցամաքը

⁵ ալտեհդ՝ համ

⁶ առնին—դառնում են, լինում են

⁷ հրատ—բոցավառ կրակ

⁸ պայմանաւոր—համապար, շափավոր

⁹ առանց թերութեան—տաճաց պակասելու՝ նվազելու

¹⁰ աղօտ—մեղմ

ամպավար—ամպերը ցրող

¹² առնին. ալտեհդ՝ շինվում են

¹³ ի հանգիստ ալնոցիկ—նրանց հանգստի համար

¹⁴ բնորին—բուժանվում են

¹⁵ ալտեհդ՝ հարթ

¹⁶ ի պատճառս—շնորհիվ, միջոցով

ազնկադրութուն է

ԸՆԴ

§ 196. Ընդ նախդիրը գործածվում է հայցական, սեռական, տրական, բացառական և գործիական հոլովների հետ:

1. Հայցական հոլովի հետ արտահայտում է.

ա) Հետ, ճետ միասին իմաստները (հատկապես հոգնակի հայցականի հետ). օրինակ՝ Աւար բազում ածին ընդ իւրեանս (Բ. Թագ., Գ, 22) = իրենց հետ: Դամք ընդ քեզ (= քեզ հետ միասին) յաշխարհն քո (Թոռն., Բ, էջ 518): Վաճառականք ձեր խառնեն ջուր ընդ գինի (Եսայի, Ա, 22) = գինու հետ:

բ) Յույց է տալիս գործողության ուղղությունը դեպի մի տեղ (ուղևորման հայցական). օրինակ՝ Ապա հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս (= դեպի զանազան կողմեր) դեսպանս արձակել (Ագ., Ա, 22): Յորժամ ընդ արևելս (= դեպի արևելք) ընթանան (Եզնիկ, 1-ին, Գ):

գ) Տրական հոլովի իմաստ (նախգրիվ տրական). օրինակ՝ Հայեցեալ ընդ նա (= նրան կամ նրա վրա), զարհուրեցաւ (Գործ., Ժ, 4): Զարմանային ամենեքեան... ընդ իմաստութիւնն (= իմաստության վրա) և ընդ պատասխանիս (= պատասխանների վրա) նորա (Ղուկ., Բ, 47): Նախանձիւր նա ընդ փառսն (= փառքին) Մանուէլի (Բուզ., 5-րդ, ԼԸ):

դ) Միջով, միջից, վրայից, վրայով, տաւաժությամբ իմաստները. օրինակ՝ Ընդ եղեգան փող (= փողով, փողի միջով) ծովս ելանէր (Նոր., 1-ին, ԼԱ): Անցին ընդ հուրն և ընդ ջուրն (Ագ., 2Գ, 636) = Անցան կրակի և ջրի միջով: Եւ հոսեցաւ ծաւալեցաւ ընդ դաշտս (= դաշտերով մեկ) ամենայն (Ագ., ՃԲ, 739):

ե) Գործիական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Կորեան ընդ քո ձեռն (Փարպ., 3-րդ, ՂԵ) = Կորան քո ձեռքով: Մառայ որ ընդ ունկն (= ականջով) ոչ լսէ՝ ընդ մկանուսն (= մկաններով) տան լսել նմա (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ):

զ) Տեղ, որն աշխարհաբար թարգմանվում է սովորաբար ներդոյական, տրական կամ հայցական հոլովներով. օրինակ՝ Ընդ ամենայն կողմանս (= բոլոր կողմերում) գաւառացն դնէր հիմունս եկեղեցեաց (Ագ., ՃԺԷ, 831): Եւ շրջէր ընդ քաղաքս և ընդ գեղս (Ղուկ., ԺԳ, 22) = Շրջում էր քաղաքներում և գյուղերում:

է) Անորոշ դերբայի և ժամանակ ցույց տվող գոյականների հետ ցույց է տալիս ժամանակ. օրինակ՝ Ընդ ծագել (= ծագելու ժամանակ) արեգականն զգունդն յերիս մասունս բաժանեալ ի բանակն արկանէին

(Եղիշէ, էջ 66): Ընդ առաւօտն (=առաւօտյան) հանեալ տանէր զկապեալսն յապարանսն իւր (Եղիշէ, էջ 152):

բ) Եւ շաղկապով կրկնվելով արտահայտում է միջև իմաստը. օրինակ՝ Մի լիցի կոխ ընդ իս և ընդ քեզ, և ընդ հովիւս իմ և ընդ հովիւս քո (Սննդ., ԺԳ, 8)=Թող շինի կոխվ իմ և քո միջև, իմ հովիվների և քո հովիվների միջև:

Այսպիսի կրկնութիւնք ցույց է տրվում նաև առարկաների միասին վերցված լինելը, ամբողջականութիւնը. օրինակ՝ Ընդ այր և ընդ կին և ընդ մանուկ աւելի քան զշորեք հարիւր բիւր (Ադ., ԸԺԹ, 335)=Տղամարդ, կին և մանուկ միասին՝ ավելի քան շորս հարյուր բյուր:

թ) Խախել բայի մոտ ցույց է տալիս այն առարկան, որից մի բան է կախվում. օրինակ՝ Եւ կախեաց զնոսա շուանաւ ընդ պատուհանն (Յեսու., Բ, 15)=պատուհանից:

ժ) Կազմում է առանձին ոճեր՝ ընդ զինիս մտանել=գինգնայ, հաւնել լնդ սուր~սրի մատենել, ընդ ակամբ հայել=ծուռ աչքով նայել, ընդ այս ընդ այն=այս ու այն կողմ:

2. Ընդ նախդիրը սեռական հոլովի հետ առանձին կամ փոխանակ բառի հետ միասին արտահայտում է փոխադրեմ, դիմաց, երբեմն էլ՝ համար իմաստները. օրինակ՝ Նա ինձ շար ընդ բարւոյ հատոյց (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ)=Նա ինձ բարու փոխարեն (դիմաց) շար հատուցեց: Մահու պատիժ փոխանակ ընդ վատութեանն կրեն (Եզեկի., 1-ին, ԺԴ)=Վատութեան համար (դիմաց) մահվան պատիժ են կրում: Ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատաման (Եւթ, ԻԱ, 24)=Աչքի փոխարեն աչք, ատամի փոխարեն ատամ:

3. Ընդ նախդիրը եզակի տրականի հետ արտահայտում է հետ, հետ միասին իմաստը. օրինակ՝ Դաշինս կոխ ընդ նմա (Ազ., ԸԻԶ, 877)=Երա հետ: Ընդ ո՞ւմ (=ո՞ւմ հետ) խօսեցայց (Երեմ., 2, 10): Քաջախ ընդ լեղույ (=լեղու հետ) խառնեալ մատուցանէին (Ազ., ՍԾ, 476):

4. Ընդ նախդիրը բացառական հոլովի հետ, առանց ի նախդրի, նշանակում է կողմից, կողմը (կողմում) կամ արտահայտում է միայն բացառական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Եւ եղև ջուրն պարիսպ ընդ աջմէ (=աջ կողմից) նոցա (Եւթ. ԺԴ, 22): Նիստ ընդ աջմէ (=աջ կողմը, կողմում) իմմէ (Մարկ., ԺԲ, 36): Այսպես էլ՝ Ընդ կողմանէ «կողմից», ընդ հարաւոյ «հարավից» և այլն:

5. Ընդ նախդիրը գործիական հոլովի հետ նշանակում է տակ՝ տարածական, այլև ենթարկման, հնազանդման իմաստներով. օրինակ՝ Ոչ լուցանեն ճրագ և դենն ընդ գրուանաւ (=ամանի տակ), այլ ի վերայ

աշտանակի (Մատթ., Ե, 15): Որ ոչ բնդ նովին օրինօք մտանէին (Նդիշէ, էջ 6) = Ովքեր չէին ենթարկվում նույն կրոնին:

Վարժություն 171. Թարգմանել, քացատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակությամբ է գործածված ընդ նախդիրը:

Ընդ մտանել արևուն մտցէ ի բանակն: Զայլ ականաւոր և քաջ արս ի պարսիկ մարդկանէ հանին ընդ սուր: Եւ շոգաւ բնդ նմա Թեկդ և Լմուտ ի տուն նորա: Աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր: Դատաստան կայ իմ ընդ քեզ: Արդ աղաչեմ զքեզ և զամենեանս, որ ընդ քոյով իշխանութեամբ են: Յայնժամ թքին ընդ երևսս նորա: Առաքեցին ընդ ամենայն զաւառն: Դնայ դու ի կողմն հարաւոյ ընդ ճանապարհ, որ իջանէ յԵրուսաղեմէ ի Գազա: Եւ եթէ տեսանիցես ընկերի քո անկեալ ընդ բեռամբ, մի զանց առնիցես զնովաւ, այլ յարուսցես զնա ընդ նմա: Շրջի ընդ անջրդին տեղիս: Մածկեցին զմարմին սրբոյն Դանիէլի ընդ հողով: Կռուեցան տարի մի ընդ Աղուանից արքայի: Թոյլ տուք, անցից ընդ երկիր քո: Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես աղաչեմ զձեզ: Ի ծագել իւրում ելանէ ընդ հարաւ, և պատի ընդ հիւսիսի: Գտին զիս պահապանքն, որ շրջէին ընդ քաղաքն: Մի լիցի պատերազմ ընդ իս և ընդ քեզ: Եւ այլն անկաւ յերկիր բարութ, և ելեալ աճեցեալ տայր պտուղ, և բերէր ընդ միոյ երեսուն և ընդ միոյ վաթսուն և ընդ միոյ հարեւր: Տրտմեալ ընդ մահ աղչկանն, տխրացեալ սգայր:

Վարժություն 172. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով ընդ նախդիրով և հայցական հոլովով:

Վիճում էին միմյանց հետ: Յամաք ելնելիս պատահեց նրան մի մարդ քաղաքից: Ավետափորներ ուղարկեց իր երկրի բոլոր կողմեր: Նրանք էլ գնացին նրանց հետ: Անցան Հորդանան գետով: Բուսնելիս շորացավ: Իսկ Պարսից թագավորը զարմացավ Մուշեղի բաւերարւոյյան և լաջւոյյան վրա: Նրանց համբավը տարածվեց ամբողջ աշխարհում: Այլ ճանապարհով գնացին իրենց երկիրը: Զարմացավ նրա խոսքերի վրա: Չեր անասունները թող ուտեն հարդ՝ զարու հետ խառնած: Երեսուն տարի կովեց իր թշնամիների դեմ: Մեծ վիճ կա մեր և ձեր միջև: Մի նախանձիր նրա փառքին: Կախվեց երկնքի և երկրի միջև:

Վարժություն 173. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով ընդ նախդիրով և համապատասխան հոլովներով (սեռական, տրական, քացատրական, գործիական):

Նրա փախաւին թագավորնց նրա որդին, Հաշտվիր քո եղբօր հետ: Զագերին կտաքացնի իր քնեւի տակ: Ասա, որ սրանցից մեկը նստի քո տը կողմում, իսկ մյուսը՝ ձախ կողմում: Նստեցին ծառերի տակ: Նրա քույրերը եկել էին նրա հետ: Իմ ծեռքի տակ ունեմ զինվորներ, Հաշտց աշխարհն ընկալ պարսից անօրեն լծի տակ:

ՀՐԴԵԷ

Իցէ՞ տեսեալ՝ յորժամ հրդեհ զմեծամեծ տանց հարկանիցի, զիարդ ցուանայ բոցն և ծուխն և անդր յերկինս կցի, և շիք որ ժտի մատչել և զլարն շիբուցանել. այլ ամենայն ոք ընդ անձին ճեպի՞ և զիրն միայն զիտէ. և հրդեհն ոչ մեղմով՝ այլ սաստիկ զամենայն ճարակեսցի. և բազում անգամ ամենայն քաղաքն շուրջ կայցէ և տեսողք և եթ չսրեացն լինիցին, և ոչ զօրաւիզն և օգնականք: Եւ անդ իցէ տեսանել զի ոչ ինչ օգուտն լինիցին որ շուրջն կայցեն, այլ իւրաքանչիւր ոք զձեռս ձգիցեն և նոցա որ առ ժամայն՝ իցին եկեալ՝ զտեղի իմն ցուցանիցեն, կամ ընդ պատուհանս զբոցն ցուացեալ, կամ զգերանսն որ հապ՝ կիսայրեաց անկանիցին, կամ ողջոյն իսկ զփողոցսն՝ որ միանգամայն ի սեանցն և ի մութից՝ զերծանիցին և յերկիրն կործանիցին: Իցեն թերևս և բազումք յանդգունք և ի վսեմ եկեալք՝ որ և մօտ իսկ ժտիցին ի հրդեհ շինուածոյն հասանել. ոչ զի ձեռն տայցեն և զլարն շիբուցանիցեն, այլ զի ցանկալի իմն զտեսիլն համարիցին յորժամ ի մօտոյն ստոյգ կարիցեն աշմարել, որոց մինչ ի բացեայն կային՝ շերտէր այնպէս: Եւ անտի զի՞նչ օգուտ գտանիցեն, բայց թէ միայն վնաս: Եւ եթէ գիղեցիկ ևս և մեծամեծ շինուածքն իցեն, զայն համարին եղուկ և ողորմ՝ քաղում արուսուաց արժանի: Նա և է իսկ ողորմ տեսիլ. քանզի սիւնքն հանդերձ ախաւեղազէս՝ խոյակօքն մանրիցին և ի յատակսն կործանիցին. և իցէ ինչ բազում զոր ինքեանք բեկտիցեն, կէսն ի հրոյն այրեսցի, և զկէսն շինողացն ձեռքն մղիցեն ընկենուցուն, զի մի ևս յան զևս սաստիկ ջամբ՝ հրոյն լինիցի: Անդ իցէ տեսանել և զբազում պատկերսն զոր ազգի ազգի նկարուք քանդակեալ դրօշեալ, որք յորժամ ձեղունքն բանայցեն և մերկ յարկացն՝ լինիցին, բազում անշքութեամբ մերկացեալ խանձատեալ նշանաւակ կայցին. և զազգի ազգի զհանդիման, և զոսկեղէն և զարծաթեղէն անօթսն, զոր յանկարծ ուրեք՝ տանուտէրն հանդերձ իւրով միայն ամուսնոով տեսանէր, սապատք՝ հանդերձիցն և խնկոցն կաշարայք՝ ի մարմարակուռ սենեակսն յերփներփն կճէիցն՝ դրուագացն՝ ամենայն միանգամայն ի միոյ հրոյն զոեհիկ կաճառանոց՝ լինիցի: Եւ հասանէ տեսանել այնուհետև աղբակիրս, որթաւորս՝, թիա-

ւորս: զամենեանեան խառն և անհարց ի ներքս մտեալ: Եւ այլ ինչ ոչ իցէ անդ տեսանել՝ բայց միայն ջուր և հուր և կաւ և մոխիր և զփայտան թերայրեացս:

(Յովհան Ոսկեբերան. տե՛ս Թոռն., Ա, էջ 165—168)

1 փխ. իցէ՞ քո տեսանել
2 ճեպել ըսդ անծին—ինքն իր համար հո-
գալու շտապել
3 ալստեղ՝ դեռ ետր
4 հասլ—միանգամից
5 ալստեղ՝ պատշգամբ իմաստով
6 մոյթ, մութի, ից. նեցուկ, հենարան
7 յանդգունք և ի վանք եկեալք. հոմանիշ
բառեր են՝ վտանգի մեջ նետվողներ,
հանդուգներ
8 նցուկ և աղորմ. նույնանիշ բառեր են,
նշանակում են՝ ցավալի

9 հոմանիշ է հաջորդ բառին
10 շամբ—կեր, ճարակ
11 փխ. ի յարկացն
12 յանկարծ ուրեք—թիշ անգամ
13 սապատ—արկղ
14 կաշարայ (խեկոց)—խեկաման
15 կուն, կիճ—կարծր և փայլուն քար,
մարմար
16 գոնհիկ կաճառանոց—չաստարակ (առ-
միկ) մարդկանց հավաքատեղի
17 որթաւոր—կողով տանող

ԸՍՏ

§ 197. Ըստ նախդիրը գործածվում է հայցական, տրական և բա-
ցառական հոլովների հետ:

1. ա) Ելանել, անցանել, հանել և նման բայերի մոտ ըստ նախդիրը,
դրվելով հայցական հոլովի վրա, նշանակում է դուրս, մի բանից այն
կողմ, որն աշխարհաբար կարելի է թարգմանել նաև բացառական հո-
լովով. օրինակ՝ Կամէր թաղաւորն ըստ քաղաքն (= քաղաքից դուրս)
եկանել (Ագ., Ի, 219): Եւ ամպարիշտք անցին ըստ սահման (Յովբ, ԻԴ,
2) = սահմանից: Ոչ կարացին հանել ըստ ձորակն (Ագ., ՃԺԴ, 811) =
այն ձորակից դուրս: Անցէք ըստ ջուրդ (Բ Թագ., ԺԷ, 21) = Անցեք այդ
ջրից այն կողմ:

բ) Հայցականի հետ (հատկապես հոգնակի թվում) նշանակում է՝
ըստ, համաձայն, համեմատ, պես, նայելով. օրինակ՝ Մի՛ ըստ աշս դա-
տիք, այլ ուղիղ դատաստան արարէք (Յովհ., է, 24) = Աչքերի համե-
մատ (աչքերի տեսքով) մի դատեք, այլ ուղիղ դատաստան արեք: Կաց
ըստ իս՝ և ես ըստ քեզ (Յովբ, ԼԳ, 6) = Մնա ինձ պես, և ես՝ քեզ պես:
Այն են ազգք որդւոց Նոյի ըստ ծնունդս իւրեանց, ըստ տոհմս իւրեանց
(Մենդ., Ժ, 32) = Սրանք են Նոյի որդիների ազգերը՝ ըստ իրենց ծնունդ-
ների և տոհմերի:

2. Տրական հոլովի հետ ըստ նախդիրը նշանակում է՝ ըստ, համա-
ձայն, նման, որն աշխարհաբար կարող է թարգմանվել նաև գործիական

հոլովով. օրինակ՝ Առէք զնա դուք, և ըստ ձերոց օրինացն (= ձեր օրենքի համաձայն, ձեր օրենքով) դատեցարուք (Յովհ., ԺԸ, 31): Եւ տանջեցին զնա տասն մարդ՝ ըստ հրամանի (= հրամանի համաձայն, հրամանով), թագաւորին (Ագ., է, 74): Ըստ պատկերի (= պատկերի նման) Աստուծոյ արար զմարդն (Ագ., ԼԲ, 329):

3. Ըստ նախդիրը բացառական հոլովի հետ, առանց ի նախդրի, ցույց է տալիս հաջորդականութիւն. օրինակ՝ մի ըստ միոջէ՝ մեկ առ մեկ, ամ ըստ ամէ՝ տարեցտարի, օր ըստ օրէ՝ օրեցօր և այլն: Եւ օր ըստ օրէ բերէին իբրեւ զգէշ ընկենուիւն ի մեծ հրապարակին (Եղիշէ, էջ 139): Զսոցանէ, որ մի ըստ միոջէ անուանեցան թագաւորք (Թոռն., Ա, էջ 360): Այր ըստ առեւ մոլորեցան (Եսայի, Խէ, 15)՝ Իրար ետեից մոլորվեցին:

8

§ 198. 3 նախդիրը գործածվում է միայն հայցական հոլովի հետ:
ա) 3 նախդիրն առանձին կամ միեւն բառի հետ միասին, դրվելով հայցական հոլովի վրա, նշանակում է միեւն. օրինակ՝ Որ ցայժմ (= միեւն չկայժմ) կենդանի կայ (Եղնիկ, 1-ին, ԻԾ): Միեւն ցայսօր (= միեւն այսօր) կենդանի պահեցեր զնոսա (Եղիշէ, էջ 143):

բ) Ասել, տալ, հաւցանել բայերի մոտ ց նախդիրը, դրվելով հայցական հոլովի վրա, արտահայտում է տրական հոլովի իմաստ. օրինակ՝ Ասէ ցնա (= նրան) դատաւորն (Թոռն., Բ, էջ 112): Յմեղ զի՞ հարցանէք (Եղիշէ, էջ 135)՝ Ինչո՞ւ եք մեղ հարցնում: Զբարսմունսն զոր ի ձեռին ունէր՝ ցորդին իւր ցորմիզդ ետ (Եղնիկ, 2-րդ, Ե) = Բարսմունքը, որ բռնում էր իր ձեռքում, տվեց իր որդուն՝ Որմիզդին:

Վարժութիւն 174, Թարգմանել, բացատրել, թե որ հոլովի հետ և ինչ նշանակությամբ են գործածված ըստ և ց նախդիրները:

Զամենայն ազգս ժողովեա և անցո ըստ Պահ դուռն ի ներքս: Եւ յաջիստ հատուցէ իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր: Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ հհաս յաջիարհն Հայոց: Իբրեւ ելին ըստ քաղաքն... ասէ Յովսէփ ցհազարապետն իւր: Ըստ կամաց քոց արա զինչ և կամիս: Սորա են որդիք Քամայ յազգս իւրեանց, ըստ լեզուս իւրեանց: Որոց ջուրն ըստ աճել լուսնին՝ աճէ, և ըստ լնուլն՝ լնու, և ըստ պակասելն՝ պակասէ: Եւ կատարեալ դահճացն զգործն ըստ հրամանին Վեհեմեղապհոյ: Եւ զմիօրինակ զթագն օր ըստ օրէ ինքեան և նմա թագաւորն Պարսից զարդ պատրաստէր: Ժողովեցին զամենայն զգերին քաղաքին ի մի

վայր, և տեցուցին ըստ Տափերն կամուրջ: Զայս ամենայն կարգաւ մի ըստ միողէ ոճով պատմեցից: Ետ ցնա զթաղաւորութիւնն հազար ամ: Յայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի:

Վարժութիւն 175/Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով համապատասխանն նախդրով (ըստ, ց) և հոլովով (հայցական, տրական, բացառական):

Տանջեցին նրանց տրված հրամանի համաձայն: Երբեք չեն անցնում իրենց սահմաններից: Նրա պես արդար մարդ չկա: Զէին կարողանում էին իրենց զօրութիւնը: Ինչ որ պատմում էին այդ քաղաքի շինութեան մասին, մեկ առ մեկ գրեց: Մի անցիր այս բլուրից այն կողմ: Նրանց դատեցին իրենց զօրժների համեմատ: Օրեցօր գրում և ցույց էր տալիս մեծ հազարապետին, Տաբեցաւորի տոնում էին (տօնախմբէին) նրանց շինատակը: Այդ բոլորը կատարեց իր սովորութեան համաձայն: Նրանցից կրտսերն ասում է հորը:

ՄԱՌԷ

(Հատուած)

1. Եւ մի՛ զարմանայցես, եթէ թեթեւ բնութիւնն զմարմինն ծանր երարձ. նախ աստէն իսկ յայսմ արարածս՝ որ մեզս երեխն, է ինչ որ բնութեամբ² ծանր է, և է՛ ինչ որ յախտարակաց² թեթեւ է. և չէ ինչ ըստ ծանրութեան և ոչ ըստ մեծութեան, այլ ըստ իրաց բնութեան արարածոց, որպէս զիարդ և իցէ: Ընդէ՞ր ամենայն մայրք մեծամեծք, և թէ ամենայն իսկ անտառք կոտորեսցին և ի ջուր անկանիցին, լընկղմեսցին. և զասեղն մի փոքրիկ կամ սակաւ ինչ քծուար³ յերկաթոյ՝ չկարէ ծով մեծ ի վեր ունել: Եւ այսպէս՝ ոչ ըստ մեծութեան ինչ է⁴ և ոչ ըստ ծանրութեան, այլ յարարչին արուեստէ. բայց սակայն երկաթոյ ուրոյն առանձին չէ հնար ի վերոյ ջուրց կալ, այլ թեթեւ իւրք⁵ կայ ի վերայ ջրոց, և կրի տեղեաց ի տեղիս: Ընուն զնաւս մեծամեծս երկաթով, և տանին յո և կամին. և քանզի թեթեւ է փայտի բնութիւն, բառնայ թեթեւն զծանրն: Առ մեւս ևս այլ օրինակ. մարդ չկարէ բազում ժամս ի վերայ ջրոց դողալ⁶. Թէպէտ և զարուեստն գիտիցէ, այլ քանզի չկարէ կարի ի տոկ ձգել⁷ առանց հանգիւելոյ, աշխատին⁸ բազուկքն, և հարկ լինի ընկզմելոյ:

(Սեբերիանոս Եմեսացի. տե՛ս Թողն., Ա, էջ 272—273)

փիս. յայս արարածս կամ՝ յարարածս

լ. յատիկ

² այստեղ՝ ֆիզիկական

³ քծուար—մետաղի կտոր. քծուար յերկաթոյ—երկաթի (բառացի՝ երկաթից) կտոր

⁴ ոչ ըստ մեծութեան ինչ է—ոչ մեծությունից կախում ունի և ոչ...
⁵ Թեթև խիթ—թեթև բաներով, առարկաներով

⁶ զօղալ, զօղիմ, զուղիմ—լողալ
⁷ Ի տակ ձգել(իմ)—երկար տեղի շարունակել
⁸ այստեղ՝ հաղնիու նշանակութամբ

2. Զոր օրինակ յորժամ բժիշկն զերկաթն ի գործ արկանէ և խարանս ի մարմինն դնէ, ոչ այնու ընդ մարդոյն կոռի, այլ ընդ ցաւս մարտնչի...
 Միթէ տեսնէր երբեք զբժիշկ առ ցաւման ձեռն ի գործ արկեալ, կամ առ զայրացուս՝ ինչ ի խարանս մատուցեալ, կամ այլ ինչ նոյնպիսի. թէպէտ և հիւանդին՝ երեսն բժշկին ահագին թուեսցին, այլ բժշկին օգուտ գործել կայ ի միտս...²:

Վիրածն՝ յորժամ տեսանիցէ զբժիշկն՝ զի կտրել զվէրն կամիցի, հազին համարի, և իբրև ի թշնամույ խուսափէ. իսկ յորժամ բժշկեսցի, զոր երբմն տեսանէր և զերեսս դարձուցանէր՝ յետոյ մօտ հայի և երկիր պագանէ: Եթէ չգիտիցեմք իսկ, զի առ զայրացուս ցաւոցն՝ թշնամանս դնեն հիւանդն բժշկացն, և բժիշկն ներէ զայրացիոցն. քանզի զիտէ եթէ ոչ ի կամացն են թշնամանքն՝ այլ առ ցաւս: Իսկ յորժամ ապաքինին յախտէն՝ և վարձ ևս տան նոցա, զորս անագորոնս՝ համարէին. տան վարձս՝ ոչ իբրև պահանջեալք, այլ ինքնակամ յօժարութեամբ:

(Սեբերիանոս Եմեսացի. տե՛ս Թոռն., Ա, էջ 294—295)

¹ սովորաբար՝ առ զայրուցս—զայրույթից.
 բարկությունից

³ վերք ունեցողք

² կայ ի միտս—մտադրվել է

⁴ անագորոյն կամ անագորոն—զոժան, անգույթ

ՆԱՍ ԱՍՈՒՆԵՐՈՐԴ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

§ 199. Բացի բուն նախդիրներից (առ, զ, ի, ընդ, ըստ, ց), գրաբարում կան նախդիրների դերով հանդես եկող այլ բառեր (վասն, յաս, զագս, առանց, զհետ, առաջի, զկնի, ի սակս և այլն), որոնք կոչվում են նախադրություններ: Դրանք ծագում են տարբեր խոսքի մասերից. ինք մասամբ քարացած հոլովածներ են և հաճախ գործածված բուն նախդիրների հետ (պատճառաւ, ազագաւ, ի ներքոյ, ի վերայ, իբրև զ, մերձ առ, մինչև ց և այլն):

Նախադրություններն ընդհանրապես դրվում են իրենց խնդիրներից առաջ: Որոշ նախադրություններ (հանդերձ, զկնի, առաջի) կարող են գործածվել և՛ նախադաս, և՛ ետադաս, իսկ մի քանի նախադրություն-

ներ (պէս, շահի, աղագաւ) լինում են միայն ետագա՝ որպէս ետադրություններ:

Ի տարբերություն բուն նախդիրների (բացի ց-ից), որոնք գործածվում են տարբեր հսկողների հետ, նախադրությունները հիմնականում պահանջում են միայն մեկ հսկողով խնդիր:

Հայցական խնդրով նախադրություններ

Իբրև գ. որպէս զ (= ինչպէս, իբրև, նման, պէս). Իբրև զկեզն նռան են այտք քո (Երզ., Դ, 3): Եւ եղերո՛ւք դուք, ասէ, խորագէտք. իբրև զօսն (Ագ., ՀԼ, 602): Որպէս զեղբարս հարազատս... յանպատում ուրախութեան ուրախ լինէին (Բուզ., 4-րդ, ԺԶ):

Բաճ գ. Այս նախադրությունը հայցական հոլովի հետ՝ ա) կազմում է ածականների համեմատական կամ բաղդատական աստիճանը, օրինակ՝ Հզօր և իմաստունն էր քան զհայրն (Եզնիկ, 2-րդ, Զ) = Հորից ավելի հզօր և իմաստուն էր. բ) նշանակում է շափ, օրինակ՝ Եթէ ունիցիք հաւատս քան զհատ մանանխոյ (Մատթ., ԺԷ, 19) = Եթե մանանխի: հատի շափ հավատք ունենաք:

Մանորություն, Հաճախ Բաճ գ-ից առաջ նախադրության նշանակութեամբ գործածվում են մի շարք մակբայներ՝ արտաւոյ, արտաւս, ի ներս, յառաջ, ի վեր, ի վերոյ և այլն: Այս դեպքում Բաճ գ նախադրության խնդիրը թարգմանվում է սովորաբար բացառական հոլովով. օրինակ՝ Հանին զնա արտաքոյ քան զայգին և սպանին (Մատթ., ԻԱ, 39) = Նրան այգուց դուրս հանեցին և սպանեցին: Եւ եթէ էր ոք ի վեր քան զնա և քան զորդին (Եզնիկ, 2-րդ, Ե) = Եվ եթե նրանից և նրա որդուց ավելի վեր մեկը կար:

Մօտ ի(յ), մօտ առ, մերձ ի(յ), մերձ առ. Պատահէր նմա մերձ ի սահմանս Վրաց (Եղիշէ, էջ 75): Երթեալ նստէր մօտ առ դին (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ):

Մինչև ի(յ), մինչև ց. Յարևմտից մինչև յարևելս երթայ (Ագ., Է, 92): Ամենեքին ծանեցեն զիս ի փոքրկանց մինչև ցմեծամեծս նոցա (Եբր., Ը, 11):

Սեռական խնդրով նախադրություններ

Վասն (= համար, պատճառով, մասին). Աղօթս մատուցանէր վասն նոցա փրկութեան (Ագ., Ի, 224): Հարցին և ցնոսա վասն նորա (Եղիշէ, էջ 133): Վասն ձերոյ յամառութեանդ եղև այդ ամենայն (Եղիշէ, էջ 161):

Յաղագս (= մասին, վերաբերյալ, համար). Յաղագս շինուածոյ Երուանդաշատ քաղսքի (Խոր., 2-րդ, 18):

Աղագալ (= պատճառով, համար). ունի ետադաս գործածութիւն: Այնր աղագալ պատուիրէր նմա (Եզնիկ, 2-րդ, Ծ):

Պատճառաւ, ի պատճառս (= պատճառով, պատրվակով, նպատակով, համար). պատճառաւ նախադրութիւնն ունի միայն ետադաս գործածութիւն: Եւ հատուածի պատճառաւ (= գաղթի պատրվակով) փայտական լինի յԱրտաշրէ (Խոր., 2-րդ, 24): Եղեաք առ ձեզ... և ոչ ի պատճառս ագահութեան (Ա Քեսաղ., Բ, 5): Առաքէ յԵրուսաղէմ հանդերձ հեծելազօրու: Իբր թէ ի պատճառս խաղաղութեան (Խոր., 2-րդ, ԺԹ):

Առանց. Ոչ է պատմութիւնն ճշմարիտ առանց ժամանակագրութեան (Խոր., 2-րդ, 2Բ):

Յետ (= հետո). Եւ յետ ինն հազար ամի Որմիզդ թագաւորեացէ (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Յետ այնորիկ ետու զնա ընկենու ի խոր վիրապն (Ազ., ԺԲ, 136):

Ջնետ (= ետևից). Շրշէին զհետ նորա (Ազ., ԸԺԶ, 818): Թողցէ այր զհայր իւր և զմայր և երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ (Մենդ., Բ, 24):

Ջկնի (= ետևից, հետո). Եկ զկնի իմ. և յարուցեալ գնաց զկնի նորա (Մատթ., Թ, 9): Աղաղակեաց զկնի նորա (Գ Քազ., ԺԷ, 10):

Առաջի (= առաջ, առջև). գործածվում է նախադաս, երբեմն է՝ ետադաս: Ածէին զնա առաջի մեծի թագաւորին Խոսրովու (Բուզ., 3-րդ, Ը): Յորժամ քո առաջի զմատեանդ ընթեռնուցուն (Ազ., ԺԻԷ, 897):

Ի մէջ (= մեջ, միջև). Եւ նա էջ և սպան զառիւծն ի մէջ գրին (Բ Քազ., ԻԳ, 20): Եղև խաղաղութիւն ի մէջ թագաւորին Յունաց և ի մէջ թագաւորին Պարսից (Բուզ., 4-րդ, ԻԱ):

Ի վերայ (= վրա). լինում է նախադաս, հազվադեպ՝ ետադաս: Յարձակեցան ի վերայ բերդիցն (Եղիշէ, էջ 68): Ոչ թողին բնաւ քար ի քարի վերայ (Բուզ., 4-րդ, ՄԾ):

Ի ներքոյ (= ներքև, տակ). Մնալով ի ներքոյ ձեանն զերիս տիւս և զերիս գիշերս (Խոր., 2-րդ, 12):

Յանդիման, յանդէպ (նաև՝ ի հանդէպ, ի հանդիպէ), ընդդէմ (= դիմաց, դեմ). Եւ եհան զԱղամ, և բնակեցոյց յանդիման դրախտի (Մենդ., Գ, 24): Բանակեցաւ յանդէպ լերինն (ՆՀԲ): Մատի՛ր, յառաջեա՛ր ընդդէմ սրոյն (Եղիշէ, էջ 178):

Ի ձեռն (= ձեռքով, միջոցով). Ոչ միայն ի ձեռն արանց, այլ և ի ձեռն կանանց սրբոց քարոզեցաւ աւետարանն (Ազ., ՂԲ, 684):

Փոխանակ (= փոխանակ, փոխարեն). գործածվում է առանձին կամ

ընդ նախորդի հետ միասին: Փոխանակ իւր յղեաց զիւր աթոռակիցն զնադ (Բուդ., 4-րդ, ԺԵ): Հատուցին ինձ շար փոխանակ ընդ բարույ (Սաղմ., 1է (1Ը), 21):

Զօրէն (= նման, պես). Զօրէն ազատ էրէոյ շրջէին ի մէջ ժաղկաբեր լեռանց (Նղիշէ, էջ 194):

Սակս, ի սակս (= պատճառով, համար). ունեն թե՛ հախաղաս, թե՛ հախաղաս զործածութիւն: Մի՛ կասկածեր ի կայսերէ սակս աչնր (Խոր., 2-րդ, 1, 2) = այդ պատճառով (գրա համար): Այդպիս էլ՝ ի ձեր սակս = ձեր պատճառով, յորոյ ի սակս = որի պատճառով, ոչ ի մեղացն սակս = ոչ այդ մեղքերի պատճառով և այլն:

Բացառական խնդրով նախադրութիւններ

Իաց, բայց (= բացի). Ոչ ոք գոյր ընդ մեզ ի տանն բաց ի մէնջ Էրկոցունց (Գ. Թագ., Գ, 18): Զիբ աստուած բայց ի նմանէ (Նղիշէ, էջ 163):

Գաղտ (= գաղտնի). Գաղտ ի մօրէն երթայր յեկեղեցին (ՆՂԲ):

Հեոի (= հեռու). Ծակատէր ոչ հեոի յիւրմէ բանակէն (Խոր., 2-րդ, ԽԶ): Նստաւ Գենշապուհ արտաքոյ բանակին... հեոի երկոտասան հրասախաւ (Նղիշէ, 159):

Մեկուսի (= հեռու, մի կողմ, դուրս, զատ). Եւ առեալ զնա մեկուսի յամբոխէ անտի (Մարկ., է, 33) = այն ամբոխից հեռու (մի կողմ): Այսպես էլ՝ մեկուսի ի ճանապարհէն = ճանապարհից մի կողմ՝ հեռու, մեկուսի ի բանակէ = բանակից մի կողմ՝ հեռու՝ դուրս և այլն:

Ուրոյն (= բացի, առանց, զատ). Սովոր էր ուրոյն ի նոցանէ (= առանց նրանց) կալ յաղօթս (ՆՂԲ): Եւ փոխեալ անոր զամենայն ինչ լԱրմաւրայ, ուրոյն ի կոոցն (Խոր., 2-րդ, Խ) = բացի կուրքերից:

Հետէ (= ի վեր, հետո). գործածվում է միայն հետագայի նորա ի վաղնջուց հետէ (= վաղուց ի վեր) էին իսկ կուրացեալք (Նղիշէ, էջ 55): Յայն օրէ հետէ (= այն օրվանից ի վեր)... յուղեցաւ պատեհապմ (Բուդ., 4-րդ, Ի):

Գործիական խնդրով նախադրութիւններ

Հանդերձ (= հետ, հետ միասին, հանդերձ). գործածվում է նախադաս, ե՛ր հետագայի Գնայ յերկիրն Արարադայ... հանդերձ որդովք իւրովք (Խոր., 1-ին, Ժ): Հանդերձ նորօք դիմեաց եմուտ ի բերդն Ար-

տագերից (Բուզ., 4-րդ, ՄԾ): Խաղայր գեայր ամենայն զօրօքն հանդերձ (Ագ., ԺԸ, 778):

Շուրջ զ. (=շուրջ). Եւ զզօրսն ամենայն սփռէր տարածանէր շուրջ զքաղաքան (Նդիշէ, էջ 88): Եւ նստան շուրջ զքերդան ամիսք երեք-տասան (Բուզ., 4-րդ, ՄԾ):

Չափ (=չափ). ունի միայն հտադաս գործածութիւն: Քէ ձեւք չափ (=ձեւր չափ) իմանայցեմ (Յովբ, ԼԲ, 12): Հինգ հարիւրով չափ (=հինգ հարյուրի չափ) յականէ յանուանէ ճանաչեմ (Նդիշէ, էջ 199—203):

Վարժութիւն 176. Թարգմանել, քացատրել, թե ո՞ր հոլովի հետ և ի՞նչ նշանակութիւնը եւ գործածված նախադրութիւնները:

Ճետ Արտաշիսի առաջնոյ թագաւորէ Տիգրան որդի նորա, Հանդերձ օգնականօք իւրովք իշանէր ի քաղաքն Սամոսատացոց: Լուցանէին ջահս ի վերայ աշտարակացն քաղաքին: Երթային զհետ նոցա երգովք և նուագարանօք, Լուարուք ամենեքեան. զի մահ առն իմոյ վասն իմ եղև: Տիգրիս, եւ է որ երթայ յանդիման Ասորեստանի: Երկիրն զողայր ի ներքոյ նոցա: Յաղագս Շամիրամայ, թէ էր աղագաւ կոտորեաց զօրդիս իւր: Փոխանակ ցորենոյ բուսցի եղինճ, և փոխանակ գարոյ մորենի: Սիրեցին զխաւար առանձ քան զլոյս: Եւ առեծ իբրև զեզն յարդ կերիցէ: Բանակէր մօտ ի զեօղն: Քանզի էր սպաննալ նորա զհայր իւր Վարդան՝ յաղագս ուրացոյթեան: Խաւար կալաւ զերկիր մինչև ցինն ժամ աւուրն: Դուք ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ գործէք: Ամենեքեան բերանարաց հառաչէին զկնի նորա: Դիր ուխտ ի մէջ իմ և քո, և ի մէջ հօր իմոյ և հօր քո: Բայց ի նախարարէ ուժեմնէ՝ որոյ անուն Օտայ կոչիր: Ելեալ էրթայր հատուածի պատճառաւ ի կողմանս Հայոց: Քո առաջի աչսօր տալոց եմ պատասխանի: Երբ առ փարաւոն... և կացցես հանդէպ նորա: Ածին փոս զքանական իրեանց մօտ ի լեռնն ի նպատ մերձ ի գետն Եփրատ: Կռուէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վառձապհոյ: Զիք այլ ոք բաց ի նմանէ, ոչ երիցագոյն և ոչ կրսերագոյն:

Վարժութիւն 177. Թարգմանել գրաբար, ընդգծված բառերն արտահայտել համասպատասխան նախադրութիւններով (յաղագս, վասն, հաւդերձ, յանդիման, բաց, ի վերայ, ի մէջ, զկնի, քան զ, մինչև ց(ի), իբրև զ, փոխանակ) և նրանց պահանջած հոլովներով:

Նախադրանքի հետ միասին ներկայացա՛վ (յանդիման եղև) թագաւորին: Իմ ուղու պէս սիրեցի քեզ: Մեր հայրերի և եղբայրների մասին, որոնք քաջաբար կովեցին իրենց հայրենիքի փրկության համար: Իմ

պատճառով կհալածեն և կշարչարեն ձեզ: Այս վեմի վրա կշինեմ իմ տունը: Կամենում էին խռովություն գցել երկու քաղ ազգերի մեջ: Շատերը գնացին նրա ետևից: Արեգակը լուսնից ավելի մեծ է: Նրա մանվանից հետո Հայոց թագավորությունը բաժանվում է երկու մասի (յերկուս): Իր փոխարեն նրա մոտ ուղարկեց իր ընկերոջը: Մովից մինչև ծով էին ձգվում նրա տերության սահմանները: Բոլորը ցրվեցին, բացի նրանից: Մինչև երբ պիտի լինեմ ձեզ հետ:

ՎԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻՒՆՆ ՆԻՆՈՒԷԱԾՈՑ

Ահա հրաման հասեալ (էր) առ մարգարէն Յովնան քարոզել Նինուէի: Եմուտ ի քաղաքն և ահեղ ձայն նորա խռովեցոյց զամենեանն: Քաղաքն հեթանոսաց խռովեցաւ ի ձեռն քարոզին Հեբրայեցոյ: Լուաւ թագաւորն և տրտմեցաւ. ընկէջ զթագ իւր և խորնարհեցաւ: Լուան իշխանքն և տազնապեցան, և փոխանակ պատմուճանի քուրձ զգեցան: Լուան ծերքն պատուականք և արկին մոխիր ի գլուխս իւրեանց: Լուան մեծատունք և բացին զգանձս իւրեանց աղքատաց: Լուան փոխատուքն և մուրհակաւ գործեցին զարդարութիւն: Լուան փոխառուքն և փութապէս հատուցին զպարտսն: Ամենայն մարդ վասն անձին իւրոյ խոկայր յարդարութիւն: Ոչ գոյր անդ մարդ խորամանկ, թէ որպէս զրկեցէ: Ի պատեհազմ ստուգութեան մտեալ էին. զի ամենայն մարդ զանձն իւր շահեցցի: Յովնանու լուան գողք և աւազակք, և զկապուտն դարձուցին տերանց իւրեանց: Կողոպտոյն տեաքքն արհամարհեցին զինչս իւրեանց, և աւազակացն եղեն թողիչք: Ամենայն մարդ զանձն իւր խոշտանգէր, զի բարկութիւն զամենեանն կշտամբէր: Լուան սպանողքն և խոստովան եղեն, և արհամարհեցին զահ դատաւորացն: Լուան դատաւորքն և լռեցին, զի կորեան դատաստանքն ի բարկութենէն: Ամենայն մարդ զողորմութիւն սերմանէր, զի հնձեցէ զփրկութիւն: Յովնանու լուան մեղաւորք և խոստովան եղեն զմեղս իւրեանց: Լուա քաղաքն աղտեղեալ և մերկացաւ զաղտեղութիւն իւր:

Յովնան իբրև առաքեցաւ յայն քաղաք, ի ձայն բարձր աղաղակեաց և ասէ. Երեք ատուրք են և Նինուէ տապալեցցի: Եւ ի ձայնէ նորա շարժեցաւ քաղաքն և պատեաց զնա մէգ և մառախուղ: Սրտաբեկ և սրտակոտոր լինէր Նինուէ, զի ետես զդէմս մարգարէին թէ ահագին էին և սաստիկ:

Յարեաւ թագաւորն և կանայք իւր, և ի բաց եղին զթագն ի գլխոյ թագաւորին. զի լուան թէ վաղիւն շիցեմք: Ամենայն քաղաքն միաբան գոչեցին առ Աստուած, վասն զի ի գոչել հողմոյն պտուտկէր զհող

երկրին, զի երկինք խոռովեալ էին. ամպք և մէղք զմիմեամբք պատէին. և զօրացեալ թանձրանայր մառախուղն: Փայլակն զփայլակն բախէր, որոտումն որոտման պատահէր, կայծակունք զկայծակունս ստիպէին. դողումն անդ և հիանալ սրտի: Ամենայն մարդ ընդ դետին հայէր, թէ ահաւասիկ տապալի: Լային ամենեքեան զմիմեանս ի կատարել աւուրցն: Եհաս ժամն այն. կացին ամենեքեան յաստիճան մահու, բուն հարին զմիմեամբք, վասն զի եհաս յուսահատութիւնն: Եւ ի լալն իւրեանց հայէին ընդ միմեանս, եթէ եկն գիշերս և երբ մեզ խաւար անմեկնելի. եկն գիշերս և ահա շիք մեզ տեսանել զառաւօտն: Եւ ասէին, թէ յորում պահու կործանի. յերեկորեալ՝ երբեք տապալի. եթէ առաւօտուն կործանի. յորում պահու արդեւք զայ ձայն գումին: Կարծէին թէ յերեկորեայ տապալի, եկն երեկոյն և նա կայր կանգուն: Ակն ունէին եթէ ի գիշերի ընկղմեսցի. եղև գիշեր և նա կայր ևս տակաւին: Ակն ունէին եթէ առաւօտուն կործանի. բացաւ առաւօտն՝ բացաւ ողորմութեան և զթութեան դուռն Աստուծոյ ի վերայ քաղաքին: Զի յայն աւուրսն երկիրն ի շարժմանէ ոչ դադարէր, յայս վեց եօթներորդսն երանի էր մեռելոց քան նոցա. կենդանի մեռեալ էին, և չէին թազեալ: Եղբայր եղբօր պատահէր, և ո՛չ ճանաչէր զկերպարանս նորա. և ո՛չ ունկն կարաց ի միմեանց մեկնել զձայն ի ձայնէ: Իբրև զխանձող կրակի էին ի պահոց. մորթ և ոսկերք լոկ մնացին:

(Եփրեմ Ասորի. տե՛ս Թռն., Բ, էջ 502—515)

Յունաց, ուր և ուսեալք և տեղեկացեալք, թարգմանիչս կարգէին ըստ հելլենական լեզուին:

Ապա յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցելոյ՝ դէպ լինէր ոմանց եղբարց ի Հայաստան աշխարհէս, դիմել իջանել ի կողմանս Յունաց, որ և Ղեւոնդէս առաջնոցն անուն էր, և երկրորդն՝ Կորիւնս, և մատուցեալ յարէին յԾգնիկն. և անդ միաբանութեամբ հոգևոր պիտոյիցն ղխնդիրն վճարէին: Յետ այնորիկ հաստատուն օրինակօք աստուածատուր գրոցն, զային երևելով աշխարհին Հայոց, և առաջի ղնէին հարցն զքերեալ կտակարանսն:

Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց գումարութիւնն՝ կանխաւ ի յունական բարբառոյն ի հայերէն դարձուցեալ, և բազում ևս զհայրապետաց սրբոց զճշմարիտ ղիմաստութիւնն: Դարձեալ յետ այնորիկ առեալ հանդերձ Ծգնակաւ զյառաջագոյն զյանկարծագիւտ զփութանակի ղթարգմանութիւնս հաստատէր ճշմարիտ օրինակօք բերելովք: Եւ շատ ևս մեկնութիւն գրոց⁴ թարգմանէին:

Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս իւրեանց՝ յընթերցուածս, գրոց ծախէին հարքն՝ զտիւ և զգիշեր: ✓

¹ սակեր—կայսերական նամակ: Հանդերձ սակերօք կայսերագիր նշանակելովք—կայսերագիր գրոյմած նամակներով հանդերձ

² այստեղ՝ մշակել, զարգացնել

³ գրոց գումարութիւն. բառացի՝ գրքերի ամբողջութիւնը, այսինքն՝ բոլոր, ամբողջ գրքերը

⁴ մեկնութիւն գրոց—Ս. Գրքի մեկնութիւն

ՓԱՒՍՏՈՍ ԲԻՋԱՆԻ (5-րդ դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ (Հատուած)

Յաղագս անօրէնութեան բազաւորին Արշակայ, թէ որպէս Եսպան գօրդի եկբօր իւրոյ, որում անուն Գնել, ի Բասուրենէ շարութենէն Տիրիբայ... կամ օրպէս զմեւս եւ եղբօրորդին Տիրիբ. կամ որպէս զկիներն Գնելայ արար իւր կին. կամ որպէս էած իւր կին ի Յունաց զՈղիմպիէն. կամ որպէս երէցն Մրջինիկն մահաւան դեղովն զնա ընդ օրէնսն՝ սպանանէր՝ խորհրդով Փառանձեմայ:

Զայնու ժամանակաւ էր դուստր մի գեղեցիկ Անդովկայ ուրումն, մի ի նախարարացն նահապետին Սիւնեաց, որում անուն Փառանձեմ կոչէր. զորմէ՞ կարի անուանեալ էր գեղեցկութեամբ եւ պարկեշտութեամբ: Ապա Գնել պատանեակն եղբօրորդին արքային էառ զնա ի կնութիւն իւր: Եւ համբաւ գեղեցկութեան աղջկանն ընդ վայրսն տարածեցաւ, և համբաւ գեղոյ նորա յաճախեալ բազմանայր և հնչէր: Ապա առ համբաւ ցանկութեան նուանն տրփեալ լինէր՝ մին ևս հօրեղբօրորդին Գնելոյ, որում անուն Տիրիթ կոչէր: Վասն որոյ անկանէր ի պաղտագողօնս, մինչ զի զնուն իւր տեսանել կարացէ: Եւ յորժամ կարացն տեսնեան՝ որում ցանկայր, այնուհետեւ հնարս խնդրէր առն կնոջն կորստեան ո՛ր գիտէ զկինն նորա նմա հնար լիցի յափշտակել:

Ապա Տիրիթն ի հնարս նենգութեան մտանէր, և բազում վարձէր իւր օգնականս և սատարս, որով զիւր շարախօսութիւնն յառաջ վարել կարացէ: Եւ քսիս ստութեան՝ զԳնելոյն նենգութեամբ առ թաղաւորն Արշակ մատուցանէր՝ թէ «Գնել թագաւորիլ կամի և զքեզ սպաւնանել. և ամենայն մեծամեծք և նախարարք և ազաւոր սիրեն զԳնել, և ամենայն աշխարհիս նախարարք կամին զտէրութիւնն նորա ի վերայ իւրեանց տառել քան զքու: Արդ, ասեն, գիտեա և տես, արքայ, զինչ զործեսցես. որպէս և կամիս, զիարդ մարթացիս ապրելա: Եւ այսպիսի յանիւք զըր-

գրուէին զթագաւորն Արշակ, մինչև հաստատէին ի միտս թագաւորին զիրենանց ասացեալսն:

Ապա որացեալ թագաւորն ընդ պատանեկին Գնելոյ, և բազում անգամ հալածական առնէր. և նիթեալ լինէր նենգութիւն բազում ժամանակս: Ապա զնաւասարդաց ժամանակօքն առնէր խորհուրդ թագաւորն Արշակ, կոչել առ ինքն զպատանեակն Գնել և սպանանել: Ապա առաքէր զՎարդան զեղրայր սպարապետին զնահապետ ազգին Մամիկոնեան տոհմին, զի մեծաւ երդմամբ և նենգութեամբ կոչել կարասցէ, զի մի խորհուրդն յայտնեսցի. գուցէ փախիցէ և ապրիցի. այլ զի ուստրանօք և հրապուրանօք ածիցէ մինչև ի տեղին մահուն: Եւ էր բանակ թագաւորին ի Շահապիվանի և բուն բանակի տեղսն Արշակունեացն ի ներքոյ Սիւսեացն և ի վերայ ասպարիսացն: Եւ առաքեալ զՎարդանն, զմեծ նահապետն յարքայէն Արշակայ, եկն եգիտ զպատանեակն Գնել ի մոտաւոր տեղուդն, այս ինքն ի գիւղն Առախտոց անուանեալ: Մեծաւ ուխտիւ և քաղում պատրանօք զպատանեակն Գնել հանդերձ իւրով կնաւրն և դրամբն՝ հաւանեցուցանէր երթալ հասանել ի բանակն արքունի: Իբրև այն թէ ի մեծարանս ինչ զնա կոչիցէ թագաւորն, բազում խնդրանօք տարեալ հասուցանէր՝ եթէ թագաւորն Արշակ ոչ կամեցեալ զտօնս նաւասարդաց առանց քո անցուցանել, զի հաճես և քաղցրացեալ է ընդ քեզ, վասն զի ըստ բանից շարախօսացն ոչ ինչ գտաւ ի քեզ շարութիւն. և եհաս ինքն ի վերայ, զի զուր այժմ ատէր զքեզ՝ որ ի նմանէն մեծ Երրոյ արժանի ես:

Ապա լուեաց ամենայն կաղմութեամբն իւրով Գնել, երթեալ հասանէր ի բանակն արքունի զգիշերն ամենայն բազում փութով տաղնապաւ...:

Իսկ իբրև առաւօտն ծագեաց, հասանէր վաշտն Գնելոյ ի բանակն արքունի. և մինչ Գնելն արքունական բանակին լինէր միջամուխ, ազդ լինէր թագաւորին եկն նորա: Ապա ելսնէր հրաման յարքունուստ, արտաքս ունել և տանել սպանանել: Եւ մինչ դեռ գայր նա ընդ բանակամէջն, և էր հեծեալ յերիվարին իւրում. իբրև մերձ եղև ի հրապարակն արքունի, և անդ ի յարքունուստ հստանէին բազում սպասաւորք վառեալք սուսերաւորք նիզակաւորք վաղրաւորք սակրաւորք սունաւորք և սպարակիրք հետեակր, որք մատուցեալք բուռն հարեալք: Ընկենուին յերիվարէ անտի զպատանեակն Գնել. և ձեռն յետս կապէին զնա, և առեալ դնային ի տեղի կառափելոյն: Եւ քանզի կին նորա եկեալ էր ընդ նմա ժանուաւ, ի նմին ի նորին վաշտու էր ընդ առն իւրում:

Իսկ զպատանեակն Գնել առնուին գնային մօտ ի Սիւսն արքունի և անդէն կառափէին ի սուրակ լերինն. որում տեղուցն չսին անուանեալ

է, մօտ յորմաժս արգելոցացն որսոյն էրիոցն, ընդդէմ մուրտաստանին աղբերացն բազմոցացն արքունի, յանդիման բանակետող բնին:

Ապա հրաման եղև յարքայէն. «Ամենայն մարդիկն որ իցեն ի բանակին, մեծ և փոքր առ հասարակ, մի ոք իշխեսցէ չերթալ. այլ ամենայն ոք առ հասարակ երթիցեն դիցեն աշխար կոծոց, և լացցեն զԳնել մեծ սեպուհն Արշակունի զսպանեալն»: Իսկ ինքն թագաւորն գնացեալ ի լալիսն⁸, նստեալ լայր զեղրօրորդին իւր, զոր ինքն նսպան, Երթեալ նստէր մօտ առ դին, լայր ինքն, և տայր հրաման՝ կոծ մեծ և աշխար Դնել շուրջ զսպանելով դիակամբն: Իսկ կինն սպանելոյն Փառանձեմն զհանդերձսն պատառեալ, զգէսս արձակեալ, մերկատիտ ի մէջ աշխարանին կոծէր. ձայն արկանելով ճէր, յողբս արտասուաց յաղիողորմ գութի առ հասարակ զամենեանեան լացուցանէր: Իսկ թագաւորն Արշակ ի լալիսն տեսանէր զկինն սպանելոյն, տուփէր և ակն դնէր՝ առնուլ զնա իւր կնութեան:

Իսկ այն որ զնենգութիւն քսութեանց նիւթեաց, և դաւով ի վերայ իւրոյ հարազատին սպանութիւնս⁹ կատարեաց, վասն նորին կնոջն արար զայն. զի մեծապէս սիրով հարեալ էր ի նմա: ԶՏիրիթն ասեմ, որ յառաջագոյն հարեալ ի կնոջն յայնմիկ, վասն որոյ զնենգութիւնս սպանութեանցն թագաւորան գործեաց: Իսկ մինչ դեռ ի նմին կոծն սաստկացեալ էր, Տիրիթն սկսանէր ժոյժ շունելոյ տոփանացն: Պատգամ յղէր առ կին մեռելոյն, ասէ՝ զի «Մի՛ կարի զանձն քո աշխատ առնե՛ր այդչափ, զի այր բարի ես եմ քան զնա. ես սիրեցի զքեզ, վասն այսորիկ մատնեցի զնա ի մահ, զի զքեզ առից ինձ կնութեանս: Արդ մինչ դեռ կոծ մուլութեան զդիակամբն ջայլէին, զայսպիսի պատգամս առաքէր Տիրիթն: Բողոք բառնայր՝ թէ «Լուարո՞ւք ամենեքեան, զի մահ առն իմոյ վասն իմ եղև. զի որ ինձ ակն եզ վասն իմ, զայրն իմ ետ սպանանելս: Զհերն փետէր, ճէր ընդ կոծելն:

Ապա իբրև մեծ իրքն համարձակ յայտնեցան ի լսելիս ամենեցուն և ի ձայնարկութն ամենայն, եղև նա մայր ողբոցն, և ձայնարկութն ամենայն ի ձայն ողբոցն սկսան նուագել զիրսն տրփանացն Տիրիթայ, զակն դնելն, զքսութիւնն, զհնարս մահու նիւթել զսպանումն, ձայնիւքն մրմընչոցն ի վերայ սպանելոյն ի մէջ կոծոյն բարբառէին զեղգեղեալ խանդաղատութեամբ: Ի նուանել իրեանց ձայնիցն, իրքն յայտնեալ հուլակ հարկանէր: Զոր իբրև լուա թագաւորն Արշակ, և եհաս ի վերայ իրացն, զարմացեալ լինէր արմանայր ընդարմանայր, ստրջացեալ ի միտ առնոյր զիրսն: Ապա խօսել սկսանէր թագաւորն, ծափս զծափի հարեալ մեծաւ զղջմամբ ընդ իրսն՝ զոր գործեաց, ասէ. «Վասն զի ի կնոջն Գնելոյ զանարժան սիրով հարաւ Տիրիթն, առ այնմ զլարիսն նիւթեաց զքսու-

թիւն, զմահուն գոռութիւն, զուր և տարապարտ և զմեզ ևս արդար արեանն շաղախեաց վասն իւրոյ պղծութեանն, զեղբայրն իւր ետ կորուսանել, և զանհնարին շարիսն և զանէծս որ ոչ անցանեն՝ ետ մեզ ժառանգել»:

Ապա իբրև հասանէր թագաւորն յիրացն հաստատութեան ի վերայ, և ճշգրտէր զիրսն, խլխլիալ անսայր բանին առ ժամանակ մի: Իսկ իբրև զմեռեալն ծածկեցին անդէն ի տեղւոջն՝ յորում սպանաւն, և աւուրջ հարուստ անցին ի վերայ իրացն գործելոց, պատգամ յղէր Տիրիթն առ թագաւորն: «Կամ լիցի, ասէ, քեզ արքայի, զի հրաման տացես՝ զՓառանձեմ կին Գնելոյ թող առից ինձ կնութեան»: Զոր իբրև լուեալ արքային, ասէ. «Արդ հաստատ գիտեմ զոր լուայն թէ ստոյգ է, վասն կնոջ իւրոյ եղև մահն Գնելոյ»: Եւ անդէն արքայն մահ խորհէր. սպանանել զՏիրիթ ևս փոխանակ ընդ մահուն Գնելոյ: Զոր իբրև լուա Տիրիթ, զահի հարեալ յարքայէն՝ զիշերի փախստական լինէր: Ապա ազգ լինէր թագաւորին Արշակայ փախուստն Տիրիթայ, տայր հրաման թագաւորն Արշակ ազատագունդ բանակին զհետ լինել Տիրիթայն. զի իբրև հասցեն նմա, անդէն ի տեղւոջն սպանցեն: Բազումք և քաջք զհետ լինէին փախուցելոյն Տիրիթայ. ապա երթեալ հասանէին ի գաւառին Բասենոյ ի մէջ մայրեացն. ի տեղւոջն յորում հասանէին, անդէն զՏիրիթն սպանանէին:

Եւ յետ այսորիկ էառ իւր Արշակ զկինն սպանելոյն զՓառանձեմն: Եւ որչափ սիրէր արքայն Արշակ զկինն, նոյնչափ ատեաց կինն զարքայն Արշակ. ասելով՝ թէ «Թաւ է մարմնով, և թուխ է գունով»: Ապա իբրև կինն ի նա ոչ լանգոյց զմիտս իւր, առաքեաց արքայն Արշակ յերկիրն Յունաց, և խնդրեաց էաժ անտի կին ի կայսերական տոհմէն ազգաւ, զի անուն էր նորա Ողոմպի: Եւ ուժգին սիրով սիրեաց զնա, և նախանձուկս արկանէր նովաւ առաջին կնոջն. և կինն Փառանձեմ ոխացաւ ընդ Ողոմպին, և խնդրէր սպանանել զնա: Բայց ծնաւ ապա Փառանձեմ թագաւորին ուստր մի, և կոչեցին զանուն նորա Պապ, և սնուցին զնա, և ի շափ հասուցին: Եւ իբրև շրթափեաց և եղև հուժկու, ետուն զնա պատանդ ի դուռն կայսերն յերկիրն Յունաց:

Իսկ Փառանձեմն ի մեծ նախանձու և դիտութեամբ զնայր ընդ Ողոմպին, և խնդրէր սպանանել զնա զեղովք: Իբրև ոչինչ հնարս մեքենայից չկարէր գտանել, վասն զի անձինն իւրում կարի զգոյշ կայր, մանաւանդ ի կերակրոց և յըմպելեաց, բայց զիւրոց նաժտացն կերակուրս արարեալ և կամ զնոցին պարզեալ զգինի ճաշակէր, և եթէ ոչ ինչ գտանէին հնարք դեղել զնա մահուան դեղօքն, ապա դրան երէց ոմն արքունի՝ որ էր ի ժամանակին յայն, որում անուն Մրջիւնիկ, յԱրշամունեաց տե-

դեացն ի նահանգէն՝ Տարօն գաւառէն, զնա ի բանս արկանէր Փառան-
 ձեմն անօրէնն: Զանարժանս գանկատար զանջնջելի զշարեացն միղացն
 չմոռացական տանջանացն կատարեաց զգործն զանարժանս զանտես
 զանլուր, այս ինքն ընդ կենաց դեղն զգեղ մահուն խառնելով, որ ուրիշ
 երբէք այսպիսի գործք յումեքէ ի վերայ երկրի ոչ գործեցան: Ընդ տէ-
 րունական ընդ սուրբ ընդ աստուածական մարմինն ընդ հացն օրինաց
 իւրանէին զդեղն սատակման. երէցն Մրջինիկ անուն, տալով յեկեղեց-
 ւոցն Ողիմպիայ տիկնոջն ընձեռել զմահուն գործ, սղանանէր: Ըստ շա-
 րեացն կատարելոց զՓառանձեմայն ամենայն շարեօք լցեալ զկամս կա-
 տարէր. և յանօրէնն Փառանձեմայն պարզեալ առեալ շերիցուն զզուղն՝
 ուստի իսկ ինքն էր ի նահանգէն Տարօն գաւառէն, որում անուն Գում-
 կունք կոչին...:

(4-րդ ժե)

¹ մահուան դեղովն ընդ օրէնսն—հաղոր-
 դության մեջ (խառնված) մահվան դե-
 ղով

² պատմական բացատրական է, համապա-
 տասխան բայ-ստորոգյալը՝ ասէին,
 պատմէին, չի արտահայտված

³ առ համբաւ ցանկութեան տրփեալ լի-
 նէր—(այս) համբավից բարբորովելով
 օրհասարվեց

⁴ ի գաղտագողոսն անկանելի(իմ)—գաղտ-
 նի հնարք որոնել

⁵ ենթական՝ վարդանը և նրա լրացումը
 ուղղականի փոխարեն դրված են հալ-
 ցական հարվով

⁶ այստեղ՝ գերդաստան, տուն ու տեղ ի-
 մաստով

⁷ անցյալ դերբայը հոգնակի ենթականի
 մոտ դրված է հոգնակի թվով, սովորա-
 կանը եզակի թվով գործածութիւնն է

⁸ լացողներին մեջ

⁹ այստեղ ս-ն հոգ է

ԵԶԵԿԻ ԿՈՂՐԱՅԻ (5-ԲԴ Դ.)

ԵՂԾ ԱՂԱՆԴՈՑ (Հատուածք)

1

Եւ եթէ գազանացն գազանութիւն չար ինչ բնութեամբ կարծեցանիցէ նոցա, գիտասցեն՝ զի կէսքն յանասնոցն ի պէտս արարան, որպէ՞զ¹ և արջառ և ոչխար և ամենայն ինչ, որ ուտելի է և կրելի² է. և կէսքն վասն երկիւղ ի միտս մարդկան ծնուցանելոյ: Զի թէ գազանք ահագինք են, և վիշապք և օձք և այլ ճճիք վնասակարք, և³ մարդն այնչափ հպարտացեալ է՝ մինչ ըստ աստուծոյ երկիւղին սահմանս արտաքոյ ելեալ անսաստէ, եթէ այնպիսի զարհուրեցուցիչք չէին՝ որչափ ևս առաւել լկայր երբէք յակաստանի:

Նա և նոքին իսկ, որ չարքն կարծին անմտաց, երբէք երբէք օգտակար չինին և զերծուցիչք ի մահուանէ: Զինչ չար քան զօձ կայցէ, և ի նմանէ թերիակէ. և ի սպանող դեղոց, որք ի նենգութենէ մարդկան կազմեցան, չն հասուցեալ և անդէն բուժէ: Եթէ բնութեամբ չար ինչ էր օձ, կամ չարի իրիք արարած, ապա չգտանէր ինչ ամենևին ի նմա օգտակար, և ոչ զգօնանայր երբէք ի գազանութենէ անտի իւրմէ. նա աւանիկ⁴ տեսանեմք ի հնարագիտութենէ թովչաց զգօնացեալ, և իբրև զչուան խաղալիկ է նոցա, և քաղում անգամ բնակեալ ի տան՝ չմեղանչեն բնակչացն:

Եւ արդ եթէ հեթանոս իցէ՝ որ չար ինչ բնութեամբ կարծիցէ, յանդիմանեսցի յիւրոց արուեստակցացն օձապաշտացն. որ այնչափ զգօնացուցանել զօձս գիտեն, մինչև կոչել⁵ յուրթիւք ի տունս, և կերակուրս մատուցանել⁶, որպէս Բաբելացիքն վիշապին՝ զոր պաշտէինն...

Եւ եթէ մոգ իցէ, և չարի արարած գազանսն վասն գազանութեանն ասիցէ. ի հասարակաց մտաց փաշաման կրեալ ըմբերանեսցի: Զի եթէ գազանքն չարի արարածք իցեն, և երկիր բարոյ, զիա՞րդ բարոյն արարած չարին արարածոցն դայեակ մտեալ՝ սնուցիլ չինիցի, որք ի նմա-

նէ կերակրին և ի ծոց նորա հանդէին. զի երկու հակառակք իրերաց՝ միմեանց ծախիչք են, որպէս խաւարի լոյս, և ջեր սառնամանեաց:

Արդ եթէ գազանք շարի արարածք էին, և երկիր բարույ, ծախել պարտ էր զնոսա երկրի՝ և ոչ սնուցանել, սպառել և ոչ սերել. ապա եթէ երկիր և զգազանսն սնուցանէ և ոչ ապականէ, յայտ է՝ եթէ յորմէ արարչէ երկիր լեալ է, ի նմանէ և գազանքն արարեալ են. և չիք ինչ շար բնութեամբ. քանզի չիք ինչ շար արարիչ բնութեամբ: Եւ մանաւանդ թէ և գազանք իսկ, զորոց ասեն՝ թէ ի շարէ արարչէ եղեալ են, ցուցանեն թէ չեն ուստեք՝ այլ յերկրէ, այնու զի յերկրէ կերակրին և ի նմա բնակեն, և անդրէն ի նոյն շրջեալ հողանան:

Նա՝ թէ և ի շարէ ինչ էին շարք արարեալք, ոչ ինչ ի նոցանէ օգտակար գտանէր, այլ ամենևին իսկ վնասակար: Իսկ արդ եթէ տեսանեմք, զի կիսոցն մորթքն պատսպարան մերկութեան մերոյ լինին, և կիսոցն ճրագուն ղեղնեղի լինի, և այլ ինչ յանդամոցն, որպէս առիւծուն և արջոյ և այլոցն՝ ըստ իւրաքանչիւր մի ըստ միողէ, յայտ է՝ եթէ ի բարույ արարչէ լեալ են, վասն միոյ իրիք օգտակարին գտանելոյ ի նոսա: Զի որ շար ինչ է, նորա և ամենայն ինչ վնասակար է, և մորթ և միս. այլ նոցա որպէս զմորթն զղենումք, և ոչ վնասէ, և զմիսն եթէ սիրտ ուրուք առնուր՝ և ուտէր՝ ոչ վնասէր. որպէս վարազի՝ որ գազանագոյն է քան զամենայն գազանս՝ ուտի միսն, և ոչ վնասէ. նոյնպէս և նոցայն՝ եթէ ուտէր ոք՝ չվնասէր:

Եւ յարչառ, զոր ասեն՝ եթէ ի բարույ արարչէ արարեալ է, գտանի ինչ վնասակարութիւն: Զցու միս ուտել՝ դարման է մարմնոյ, բայց եթէ զարիւնն ոք ըմպիցէ՝ սատակի: Նոյնպէս և ի բանջարս է ինչ՝ որ առանձին սատակիչ է, և խառնեալ ընդ այլ բանջարս՝ բժշկիչ պէսպէս ցաւոց լինի: Զմանրագորն եթէ ոք լոկ ուտիցէ՝ սատակիչ է, և խառնեալ ընդ այլ արմատս՝ քնածու լինի քնահատաց: Եւ զհազար՝ եթէ ի տօթ ժամանակի ուտիցէ ոք, քանզի զովացուցիչ է, գտապս ի փորոյն փարատէ. և եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ ոք, վնասէ. և եթէ զչորսն քամեալ անապակ ըմպիցէ ոք, սատակի. և եթէ զսերմն աղացեալ՝ չրով ըմպիցէ ոք, ի ցանկութենէ արկանէ: Եւ կանեփուկն թուփ ինչ է, որոյ սերմն նորա՞ ղեղ է, և նոյն դարձեալ կասեցուցիչ ցանկութեան: Եւ մուխիինտդ, որ առանձինն ի յայտնի ինչ ժամանակի սպանող է, նովիմք զմաղձս հնացեալս հնարին բժշկք հատանելու. Եւ կաղանշանան ազգ ինչ՝ առանձինն սպանող է, և խառնեալ ընդ այլ ղեղոյ՝ մաղձագեղ է բուժիչ ի մահուանէ:

Արդ յայսպիսի իրս անհարթս առ ոչ ուղիղ հայելոյ, կարծեցին եթէ շար ինչ բնութեամբ իցէ. բայց աստուած այսպէս իմաստուն զմարդն կաղմեաց զի և ի դարմանիչսն մարթիցէ վայելելու. և որք վնասակարք

ձարծիցին, և ամսի ևս հնարիւք օգտակարութիւնս կարիցէ դտանել, առ ի յանդիմանելոյ զբարս ամսուացն՝ թէ չիք ինչ որ քնութեամբ չար է:

(Լ-ին, ԺԵ)

¹ այստեղ՝ օրինակ, ինչպես օրինակ

² կրելի—կրող, քեռ տեղափոխող

³ այստեղ՝ բայց, իսկ

⁴ նա աւանիկ—ահա, մինչդեռ

⁵ գործածված է գիմալոր բայի նշանակությամբ

⁶ սիրտ առնուլ—սիրտը վերցնել, սիրտը տանել, ախորժել
ազնւագրութուն է

2

Այլ և վիճեալ ևս պնտին ի բանիցն վերայ: Մին ասէ՝ թէ «Ի մեքում գեւղ՝ ծովացուլ զկով գործեաց² և զգոյնն հանապազ մեք լսեմք ամենեքեան»: Եւ միւսն ասէ. «Զպայն իսկ իմ աշօք տեսեալ էս:

Միթէ և զարալիղէն ևս ոք կարիցէ ասել՝ թէ և դայն ուրուք տեսեալ իցէ. և եթէ յառաջին ժամանակն արալէպ լիզէին զվիրաւորս և ողջացուցանէին, արդ ընդէ՞ր ոչ լիզիցեն և ողջացուցանիցեն. ո՞չ նոյն պատերազմունք են, և նոյնպէս վիրաւորք անկանին:

Այլ յայնժամ, ասեն, դիցազունք էին:

Եւ մեք զդիցն իսկ պահանջեսցուք ի նոցանէ: Մարմնաւորք էին որդեք դիրն, թէ անմարմինք: Եթէ մարմնաւորք էին, յայտ է, թէ մարդիկ էին, և զմարդկան ուրուականս ի պաշտօն առեալ՝ դիս անուանէին. ապա եթէ անմարմինք էին, չէր մարթ անմարմնոցն ընդ կանայս մարմնաւորս ամուսնանալ: Զի եթէ այնմ հնար ինչ էր, ոչ երբէք դադարէր սատանայ ի կանաց սատանայածինս ծնուցանել. զի որ անմարմին ոք է, նա և անսերմն է. վասն զի սերմն մարմնաւորաց է, և ոչ անմարմնոց...:

Այլ և վիշապք, ասեն, և նհանգք կեղծս ի կեղծս լինին³. յորոց մին անձնաւոր է, և միւսն ոչ անձնաւոր:

Վիշապն՝ որ մարմնաւոր է, զիւր կերպարանսն ոչ կարէ փոխել: Զի եթէ հնար ինչ էր մարմնաւորաց զկերպարանս փոփոխել, նախ մարդ՝ որ առաւել քան զնոսա է՝ փոխէր զկերպարանսն յինչ և կամէր. այլ որչափ մարդու ոչ է հնար փոխել ի կերպարանս ինչ՝ յոր և կամիցի, նոյնպէս և ոչ վիշապին:

Նա և ոչ նհանգ ինչ անձնաւոր գոյ, բայց եթէ դե ի տեղիս բնակեալ իցէ, և մերթ կերպարանիցի, և մերթ վնաս գործիցէ: Եւ ոչ վիշապք զտոհմականս արդեսնց⁴ կրեն, և ոչ գրաստ գոյ նոցա՝ եթէ զար-

գիւնս ի կալոյ ուրեք կրիցեն, և ի գուր է կա՛լ կա՛լն ասել ումեք ի կալս՝ և ոչ ա՛ռ ա՛ռ: Զի վիշապն որ ինքն գրաստ է, այնու զի անասուն և ունխասուն է, զհարո՛ր որ ինքն գրաստ է՝ զայլ գրաստ վարիցէ. զի վիշապի այլազգ ինչ բնութիւն չէ՝ եթէ ոչ օձի, այն յայտ իսկ է: Եւ զօձ յաղթանդամ, կամ զգազան ինչ ծովածին, կոչեն գիրք վիշապ. որպէս զմարդ յաղթանդամ հսկայ անուանեն, նոյնպէս և զօձ ցամաքային անճոռնի, և զգապանն ծովական լեռնածե, զկիտացն ասեմ և զդելփինաց, վիշապս անուանեն. ըստ այնմ՝ թէ դու ջախջախեցեր զգլուխ վիշապացն ի վերայ ջուրց. և ետուր կերակուր ժողովրդոց Եթովպացւոց:

Տեսանես, զի զձկունս մեծամեծս ծովածինս՝ վիշապս կոչեն գիրք. և յայտ անտի է՝ թէ զձկանց ասէ, այնու եթէ ետուր կերակուր ազգաց Եթովպացւոց. թէպէտ և սուտ այլք ի սատանայ առականցին զվիշապն, որպէս և զայն՝ զոր Յորն դրեալ է: Եւ այլ ինչ ոչ են վիշապք՝ բայց կամ օձք մեծամեծք ցամաքայինք, կամ ձկունք անաբիք ծովականք. զորոց ասեն, թէ լեռնաբերձք և մեծամեծք են. և որս և կերակուր նոցա մանր ձկունք են, որպէս և օձից մեծամեծաց մանր մանր ինչ ճճիք կամ անասունք: Եւ ոչ որս երբէք՝ որպէս մարդկան՝ արարեալ են վիշապաց, կամ առնիցեն. և ոչ տաճարք իբրև մարդկան են նոցա ի բնակութիւն. և ոչ զոք ի թագաւորազգեաց և ի դիցազանց ունին կապեալ առ իւրեանս կենդանի. զի կենդանիք ի մարմնաւորաց երկու եւթ կան, Ենովք և Եղիա:

Այլ որպէս զԱղեքսանդրէ խաբէին զեք՝ թէ կենդանի կայցէ, որոց ըստ եգիպտական հնարողութիւնն կապեալ արկեալ կախարդանօք զգն ի շիշ, կարծեցուցանէին, թէ Աղեքսանդրոս կենդանի իցէ և մահ խրնդրիցէ. և գալուստն Քրիստոսի իայտառակեաց դխաբէութիւնն, և երարձ ի միջոյ զգայթակղութիւնն: Նոյնպէս և մոլորութիւնն դիւսց խաբեաց զդիւցապսշոտ Հայոց, եթէ զումն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւսց, որ ցայժմ կենդանի կայ, և նա ելանելոց է և ունելոց զաշխարհս, և ի սնոտի յոյս կուպեալ կան անհաւատք...:

Եւ այնպէս ջանայ սուտանայ՝ զի զամենայն ոք ի բարեք ակնկալութենէ վրիպեցուցէ, և ի անտալ յոյս կապիցէ: Մեծացուցանէ յաշս մարդկան զվիշապս, զի յորժամ ահագինք երևեսցին ոմանց՝ առնուցուն զնոսս ի պաշտօն: Կարծեցուցանէ թէ և նհանգք ինչ իցեն գետոց, և շահապետք վայրաց. և չիտ կարծեցուցանելոյ՝ ինքն կերպարանի կամ ի վիշապի կերպարանս կամ ի նհանգի իմն և ի շահապետի, զի այնու զմարդն յիւրմէ արարչն թիւրեցէ: Զի եթէ էր ինչ նհանգն անձնաւոր, ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս երևէր, և երբեմն փոկ լինէր և լուղորդաց

ընդ որս անկեալ՝ հեղձուցանէր. այլ կամ կինն կէն կայր, կամ փոկն փոկ.

Նոյնպէս՝ և զոր շահապետ վայրաց կոչեն, ոչ մերթ մարդ կրէէր և մերթ օձ, որով և զօձապաշտութիւնն հնարեցաւ յաշխարհ մութանեց։ Նոյնպէս և վիշապն ոչ մի անգամ օձածն կրէէր, և միւս անգամ մարդտկերոյ, որպէս յառաջագոյնն իսկ ասացաւ՝ թէ որ մարմնաւոր ինչ է, յայլ կերպարանս չկարէ փոխել։

Այլ թէ ի կալս ջորիք և ուղտք երկիցին՝ դիւաց կերպարանք են տյնն, և ոչ վիշապաց. և եթէ ի դաշտս երազաղանք ձդիցին, և հեծնալք իրբն զմարդիկ զհետ երէոյ տըշաւիցեն, կեղծիք դիւաց են և ոչ ճշմարտութիւն ինչ իրաց. և եթէ ի գետս ի կռնաց ինչ ի կերպարանս երկիցին, սատանայի կերպարանք են։ Փանդի նհանգ ինչ տնծնաւոր չիք, և ոչ ի մարդ իրբն զդէ մտանէ վիշապ, որպէս ոմանք ի շշելոյ դիւահարին կարծեցին, քանզի մարմնաւորի ի մարմնաւոր չէ հնար մտանից։ Եւս եթէ բսոնայցի ի վեր աշխպիսի վիշապն, ոչ եթէ եղամբք ինչ տնուանելովք՝ այլ ծածուկ զօրութեամբ իւրք յաստուծոյ հրամանէ, զի մի շոգին՝ մարդոյ կամ անասնոյ մեղանշիցէ. որպէս որ քասիլխէտնն կոչի ազգ ինչ օձից՝ հայելով միայն սատակէ զմարդ կամ վանաստն. ուստի յորժամ ի ջրհորս զտանիցի՝ ճրագ առեալ իջանեն ի ներքս ըմբռնել, զի հալեցեալ ընդ ճրագն՝ ոչ մեղանշիցէ մարդոյն օձն։

(1-ին. Ին)

¹ սովորականն՝ ի մերում գեղջ

² գործել. ախտեղ՝ ծնել

³ կեղծս ի կեղծս լինին—զանազան խաբուսիկ կերպարանքներ են ընդունում

⁴ սեռականով ավելագորութիւն է. արտերի բերքը

⁵ օձանդակ բայը թվով համաձայնել է ստորոգելիական վերագրին, իսկ ենթական՝ այն, եղակի է

ԱԳԱՔԱՆԳԵՂՈՍ (5-րդ Դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ (Հատում)

Յաւուրս ժամանակացն այնոցիկ զօրաժողով լինէր իշխանն Գթաց, և բազում գունդս զօրաց ժողովեալ՝ դայր տալ մարտ պատերազմի ընդ իշխանին Յունաց: Պատգամս յղէր օրինակաւս այսուիկ, եթէ «Ընդէ՛ր քնաւ ելանեմք խառնամխի՛ ի պատերազմ՝ սպառել զգօրս մեր, և վըտանգ և տազնապ միանգամայն՝ աշխարհի հասուցանեմք. ես աւասիկ ախոյեան ելանեմ քեզ ի մերոց զօրաց աստի, և դու ինձ ի յունականաց այտի. հասցուք եկեսցուք ի մարտի տեղի. եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից՝ Յոյնք ինձ հնազանդեսցին ի ժառայութիւն. և թէ դու ինձ յաղթեսցես՝ մեր կեանքս քեզ նուաճեսցին և հնազանդեսցին. և առանց արեան և կոտորածոյ լիցի շինութիւն կողմանցս երկոցունց»:

Սւ իբրև զայն ամենայն լուաւ թագաւորն Յունաց՝ երկեաւ. քանզի օրինօք կազմութեամբ, գունդ առ գունդ ճակատել ոչ առնուին յանձն, և ըստ պատգամին պատշաճի ոչ կարէր ունել յանձին, քանզի տկար էր յոսկերաց զօրութեամբ. սրտաթափ եղեալ զարհուրեցաւ, քանզի ոչ զիտէր, զինչ տացէ բանիցն պատասխանի:

Յայնմ ժամանակի հրաման տալի թագաւորն՝ հրովարտակս և դեսպանս առնել առ իշխանս և զօրս զօրութեան՝ իւրոյ, զի ուր և իցեն՝ առ նա հասանիցեն վաղվաղակի: Յայնմ ժամանակի իշխանք և զօրք և նախարարք առ նա հասանէին վաղվաղակի: Առեալ և իկկիանէ զբուն գունդն որ ընդ իւրով ձեռամբն էր՝ փութայր հասանէր ի տեղի պատերազմին՝ յանդիման լինել թագաւորին, և Տրդատէս ընդ նմա:

Սւ մինչ դեռ գային գունդք զօրացն՝ դէպ եղև նոցա գալ մտանել ի նեղագոյն տեղի մի, յառուամէջս այգեստանւոյն, ի փողոցամէջս համբարոցացն, առ դրունս քաղաքին. քանզի զդրունս քաղաքին աղիւնալ էր⁴, զի ժամ էր հասարակ գիշերոյ: Իբրև ոչ գտաւ խար երիվարաց զօրուն բազմութեան դարման կերակրոյ մինչև ի մէջ գիշեր՝ հայեցեալ տեսանէին ի զուարսփակ քաղաքորմի միող, զի խոտահամբար մթերեալ էր.

և ոչ ոք կարաց ձգել զձեռն իւր վասն որմոյն բարձրութեան: Յայնժամ Տրդատէս ելեալ և իջեալ՝ հոսէր ընկենոյր բարդս բարդս՝ ի մէջ զօրացն մինչ ի լիութիւն բաւականի: Նա և զհամբարապանսն իսկ բազումս ի շանյ յայսկոյս որմոյն ընկենոյր ի մէջ զօրացն, և ինքն անդրէն ելեալ իջանէր:

Ջայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսեալ իրկիանէս զարմացաւ: Իսկ իբրև այդն զառաւօտն մերկացաւ՝ դրունք քաղաքին բացան, և զօրքն ամենայն առ հասարակ ի ներքս մտանէին. և իրկիանէս յանդիման լինէր թաղաւորին, և ամենայն մեծամեծքն և սպարապետքն և զօրազուիւրն և իշխանքն:

Ապա կաց պատմեաց թագաւորն իշխանացն զամենայն պատգամս թագաւորին Գթաց: Յայնժամ խօսել սկսաւ իրկիանէս ընդ արքային և ասէ. «Մի՛ ինչ զարհուրեացի սիրտ տեսան իմոյ. զի զոյ աստ այր մի ի դրան քում, զի իրքդ այդ նովաւ վճարին⁸. Տրդատէս անուն նորա, ի սոսմէ թագաւորին Հայոց աշխարհին»: Եւ կաց պատմեաց զերկկորին զգործս քաջութեան նորա: Յայնժամ հրաման ետ, և ածին զՏրդատիոս յանդիման թագաւորին. և պատմեաց նմա կարգաւ զամենայն: Յայնժամ ժամ ետուն կազմութեան մարտի՝ առ ի ժամ վաղուի զմիմեանս տեսանել պատերազմաւ:

Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այդն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանին. և զարդարեցին զՏրդատիոս ի զարդ կայսերական, սրկեալ զնովաւ զնշան թագաւորութեանն. և ոչ ոք զիտէր վասն նորա. հրաման եւ ամենեցուն, թէ ինքն իսկ կայսրն իցէ: Եւ նորա առեալ զգունդն զօրաց բազմութեան՝ ի ձայն փողոյ տազնապաւ յառաջ մատուցանէր մինչև յանդիման թշնամեացն: Իբրև յանդիման եղեն միմեանս կայսերակերպն և թագաւորն՝ մտրակ ի կուշտ արարեալ՝ երկվարացն ի միմեանս հասանէին. անդ յաղթահարէր կայսերակերպն զթագաւորն. ձերբակալ արարեալ՝ ածեալ յանդիման առաջի կայսերն կացուցանէր:

Յայնժամ մեծացոյց յոյժ թագաւորն զՏրդատիոս, և մեծամեծ պարգևս ետ նմա. թագ կասեաց ի գլուխ նորա և ծիրանեօք զարդարեալ մեծացոյց զնա, և կայսերակերպն զարդու շքեղացուցեալ մեծարեաց զնա. և գումարեաց ի ձեռս նորա զօրս բազումս յօգնականութիւն նմա, և արծակեաց յիրական⁹ աշխարհն Հայոց:

Եւ յետ մարտին յաղթութեան քաջութեանցն զոր արար՝ դարձեալ լինէր ի կողմանցն Յովնաց Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց: Խաղաց գնաց թագաւորն ի կողմանս Հայոց, և եկն Լղիտ անդ զօրս բազումս Պարսից, զի զաշխարհն յինքեանս գրաւեալ էին ի ծառայութիւն. զբազումս կո-

սորէր, և զքաղաւմս փախստականս արաւրիալ ի կողմանս Պարսից սորկանէր. և զՎայրենեացն տէրութիւն յինքն նուաճեաց, և զօրացաւ ի վերայ սահմանաց նորա:

Յառաջին ամին Տրդատայ արքայութեանն Հայոց մեծաց, խաղաղին եկին հասին յնկեղեաց գաւառ, ի գելզն Երիզայ, ի մեհնտն Անահտական, զի անդ զոհս մատուցեն. և իբրեւ կատարեցին զգործն յանարժուեսութեան՝ իջին բանակեցան առ ամին գետոյն զոր Գայլն կոչեն:

Իբրեւ եկն եմուտ ի խորան անդր և յընթրիս քաղմեցաւ, և իբրեւ ընդ գինիս մտին՝ հրաման ետ բաշխարն Գրիգորի, զի պոսակս և թուոսսս ժառոց նուէրս տարցի բազնին Անահտական պոսակերին: Եւ իսոյ առնոյր յանձն պաշտօնատար լինել զիցն երկրպագութեանն:

Յայնժամ խօսել սկսաւ թագաւորն ընդ Գրիգորի և տաէ. «Եկր մի օտարական և անաշխարհիկ՝¹⁰ եկիր յարեցար ի մեզ, և զիարդ իշխես պաշտել զԱստուածն զայն, զոր ես ոչ պաշտեմ»: Եւ առ այն օր ուսնել հրամայեաց: Եւ ի վաղիւ անդր հրաման ետ, և ամին զԳրիգորիսոտ տաւաջի թաղաւորին:

Խօսել սկսաւ թագաւորն ընդ Գրիգորի և տաէ. «Եկաշտի ամբ ես, զի սեւի ևս զքեզ, և յամենայն զօրութենէ քումմէ ծառայեցեր դու ինձ միամտութեամբ. և ես զոհ էի զվաստակոց քոց և ունէի ի մոխ կեցուցունել զքեզ. ընդէ՛ր ոչ առնես զկամս իմ»:

Եւ մինչդեռ խորհէր Տրդատիոս խօսել և այլ ողորով ընդ նմա, յառաջ մատուցեալ ոմն ի նախարարացն, որոմ անուն էր Տաճատ, փեսայ Արտաւանայ սպարապետի արքայի՝ սկսաւ խօսել և տալ ուղեկութիւն և ասել այսպէս վասն նորա, թէ «Ձի այսքան ժամանակի ես, որ առ մեզ բնակեալ է, և ոչ զիտէաք դաս. այլ դա է որդի Անուկոյ մահաւորտի, որ սպան զհայր քո եռսրով, և արար խաւար Հայոց աշխարհիս և ի կորուստ մատենաց զայս աշխարհ և ի գերութիւն. արդ՝ չէ պարտ կեալ դմա, զի որդի վրիժապարտի է դա»: Արդ՝ իբրեւ այնմ ես հասանէր թագաւորն ի վերայ իրացն, և թէ արդարեւ որդի Անուկոյ Պարթևի է, որ սպան զեռսրով հայր նորա՝ հրաման տալր կոպեւոյ ոտիւք և կապեալ ձեռօք և կապեալ պարանոցաւ խաղացուցանել զնա յԱլլարատ գաւառ, և տալ զնա ի դղեակ բերդին Արտաշատ քաղաքի, և իջուցանել ի վիրապն ներքին, որ անհնարին էր խորութեամբ, մինչև անդէն մեռցի: Եւ եղև նա յայնմ վիրատի ամս երեքտասան:

Եւ զայն ամս երեքտասան, որ եղև Գրիգորիոս ի բերդին բանդին և ի խոր վիրապին, կին ոմն այրի, որ էր ի բերդին յայնմիկ, հրաման առնալ յարհարաց՝¹¹ զի աւուրն նկանակ մի արարեալ պատրաստական ընկենուլ ի ներքս ի խոր վիրապն. և այնու կերակրեալ լինէր նա

ի հրամանէն Աստուծոյ զայն ամս որ եղև նա անդ: Իսկ այն վիրապ, ուր ընկեցին զնա՝ պահեալ լինէր նա կենդանի շնորհիւ Տեառն իւրոյ: Իսկ այլ մարդիկ, որ միանգամ իրուցեալ էր անդր՝ ամենեքեան մեռեալ էին վասն դժնդակ շարաշունչ դառնութեան տեղոյն, վասն կարակում¹² տղմին, օծախառն բնակութեան և խորութեանն: Վասն շարագործաց իսկ էր շինեալ զայն տեղի և ի սպանումն մահապարտացն ամենայն Հայոց:

Յայնմ ժամանակի դայր հասանէր դեսպան առ Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց, և յանդիման լինէր թագաւորին ի Վաղարշապատ քաղաքի: Եւ իբրև մատոյց զհրովարտակն՝ առ ի ձեռանէ նորա խնդալով: Եւ էր սլատեճն հրովարտակին օրինակ զայս.

«Ինքնակալ կայսր Դիոկղետիանոս, առ սիրելի եղբայր արթուակից մեր Տրդատ, ողջոյն:

«Դիտութիւն լիցի եղբայրութեանդ բուժ նիզակակցի մերում վասն շարեացս, որ անցանէն ընդ մեզ հանապազ ի մուար աղանդէս քրիստոնէից. զի յամենայնի դարովեալ լինի տէրութիւնս մեր յովստէ նոցա, և արհամարհեալ լինի արքայութիւնս մեր ի նոցանէ. և ինչ համեստութիւն ոչ գոյ ի նոսա: Զի ինքեանք ղմեռեալ ոմն զիաշեալ պաշտեն, և փայտի երկիր պագանեն, և զոսկերս սպանելոցն պաշտեն, որ զիրեանց մահն, որ վասն Աստուծոյն իւրեանց է՝ փառս և պատիւս համարին: Եւ ի մերոց արդար օրինացս գատապարտեալ լինին. վասն զի և զմեր զնախնիսն, զսուաշին հարսն զթագաւորսն, դառնացուցեալս ձանձրացուցին. զի մեր սուրբս բթեցան, և նոքա ոչ զարհուրեցան ի մեռանելոյ: Զի ինքեանք զհետ Հրէի ուրումն խաշելոյ մուրհալ են, և զթագաւորս անպատուել ուսուցանեն, և զլիսովին իսկ զպատկերս դիցն զաստուածոց անարգել ուսուցանեն...:

«Դէպ եղև տեսանել ինձ յաղանդոյ ուսման նոցա օրիորդ մի կոյս և գեղեցիկ, և կամեցայ առնուլ զնա ինձ կնութեան. սակայն և զայն իշխեցին խորամանկել յինէն: Եւ ոչ իբրև ի թագաւոր ցանկութեամբ փափաքեցին յիս. և ոչ ի սաստից սպառնալեաց իմոց երկեան ինչ նոքա. այլ առաւել ևս վասն աղանդոյն իւրեանց՝ աղտեղի և պիղծ և դարշ համարեցան զիս, և սնուցիչ նորին դայեկաւն ի կողմանս ձերոյ աւերութեանդ փախուցեալս յուղարկեցին:

«Արդ՝ փոյթ լիցի քեզ, եղբայր մեր, զի ուր և իցեն զկողմամբքդ զայդոթիւք՝ զհետս նոցա գտանել մարթացես. և որ ընդ նմայն իցեն դայեկաւն հանդերձ՝ վրիժուց մաւռու արժանի արացես. և զհրապուրեալն գշքնադագեղն ինձ ի սոյն այսրէն յուղարկեսցես. ապա թէ հաճոյ թուեսցի քեզ տեսիլ գեղոյ նորա՝ այդրէն առ քեզ պահեսցես, զի ոչ երբեք

գտաւ նման նմա ի մէջ Յունաց աշխարհիս: Ողջ լիւր դիցն պաշտամամբ ամենայն պատուով»:

Եւ եղև իբրև ընթերցան զթուղթն հրամանաց հրովարտակին այնորիկ՝ հրաման տալի թագաւորն մեծաւ սաստկութեամբ պատուիրանաւ, զի զամենայն տեղիս իշխանութեան իւրոյ քննայոյջ փութով խնդրեացեն¹: Վաղվաղակի դեսպանս արձակէր ընդ կողմանս կողմանս, զի ուր և գտցեն՝ ի մէջ ածցեն վաղվաղակի, և որ գտցէ զնոսա՝ մեծամեծ պարգևս հատուցանել խոստանայր:

Մինչդեռ յայն յոյզ քննութեան՝ էին յաշխարհին սահմանացն Հայոց՝ սուրբ վկայքն այնորիկ եկեալ զօղեալ էին յարքայական կայանին, ի նմին թագաւորականին ի Վաղարշապատ քաղաքի...:

Գտեալ լինէին նորա ի հնձանս շինուածոցն...: Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն, և ևս վաղագոյն, հրաման ելեալ ի թագաւորէ անտի, զի զերանելին Հռիփսիմէ տանել յարքունիս, և զսուրբն Գայիանէ անդէն պահել պարկեշտ ընկերօքն հանդերձ:

Ի նմին գիշերի եկին հասին վաղվաղակի ի տեղի անդր իշխանք թագաւորին, և դահճապետն դահճօքն հանդերձ ընդ նոսա, և ջահճ լուցեալք առաջի նոցա: Եւ մատեան վաղվաղակի, կապեցին զնա (զՀռիփսիմէ) ձեռս յետս, և խնդրէին զի հատցեն զեզտուն: Իսկ նա իւրովի կամօք բացեալ զբերանն՝ հանեալ մատուցանէր զեզտուն:

Եւ անդէն զհանդերձիկն պատառտտուն որ զնովան էր՝ ի բաց զերփուին ի նմանէ. և հարեալ շորս ցիցս ի գետինն, երկուս ոտիցն և երկուս ձեռացն՝ և պրկեցին զնա. և մատուցին զկանթեղունսն. այրէին և խորովէին զմարմինս նորա հրով կանթեղացն: Եւ քարինս վարեցին² ընդ զոգս նորա և ի վայր վայթեցին զաղիս նորա. և մինչդեռ կայր կենդունի փորեցին զաշս երանելոյն: Ապա անդամ անդամ յօշէին զնա և ասէին, եթէ ռկմենեքեան որ իշխեսցեն անգոսնել և անսրգել զհրամանս թագաւորաց՝ ըստ զմին օրինակի կորիցեն: Իսկ ի վաղիւ անդր մատուցեալ՝ առնոյր հրաման դահճապետն վասն սրբոյն Գայիանեայ ըսպանման:

Արդ՝ ի քսան և ի վեց ամսոյն հոռի կատարեցաւ սուրբն Հռիփսիմէ դասուն սրբով, երեսուն և երեք նահատակակից ընկերօքն հանդերձ. և ի քսան և եօթն ամսոյն հոռի՝ սուրբն Գայիանէ երկու իւրովք ընկերօքն, որք ընդ նմա պատերազմեալք պսակեցան և առին զսոսակն յաղթութեան:

¹ խառնիթուն կերպով

² այստեղ՝ միաժամանակ

³ տեղականով ավելագրութիւն

⁴ աղիւեալ էր (նոցա) — (նրանք) փակել էին

բարդս քաղոս — զեզ-զեզ

- 6 այստեղ՝ կկատարվեն
 7 մարակի ի կուշտ առնել—մարտնել
 8 իւրական—քր
 9 պաշտօնատար լինել երկրպագութիւն—
 երկրպագել
 10 ստարական, պանդուխտ

- 11 արհաւիրք. այստեղ՝ զարհուրելի երազ
 տեսիլք
 12 կարակում—ցեխոտ, ճահճատ
 13 ցենայոյդ խնդրել—սրտնել
 14 վարել. այստեղ՝ գծել, լծնել

ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ (5-րդ դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ (Հատուած)

Յաղագս անիմաստասէր բարոյց առաջնոցն մերոց քաղաւորաց և իշխանաց

Կամիմ զանիմաստասէր բարս առաջնոցն մերոց նախնեացն ոչ առանց յիշատակի բամբասանաց թողուլ, այլ աստէն իսկ, ի սկզբան մերոյ զործառնութեանս, վասն նոցա կշտամբութեան յարմարել ըզբանս¹: Զի թէ արդարև արժանի գովութեան այնք ի թաղաւորաց իցեն, որք գրով և պատմութեամբ զիւրեանցն հաստատեալ կարգեցին զժամանակս², և զգործս իմաստութեան և զքաջութիւն իւրաքանչիւր արձանացոցին³ ի վէպս⁴ և ի պատմութիւնս՝ ըստ նոցանէ⁵ և պարապեալքն ալսպիսում ճգնութեան⁶ դիւանագիրք մատենից ներբողականաց ի մէնջ արժանի եղեն ասից⁷. ի ձեռն որոց և մեք յընթեոնուլն զառ⁸ ի նոցանէ շարածս բանից՝ ըստ աշխարհօրէն⁹ կարգաց իմաստնանալ ասիմք, և քաղաքականս ուսանել կարգս, յորժամ զայսպիսիս¹⁰ ընթերցասիրիցեմք իմաստութեան¹¹ հառս և զրուցատրութիւնս¹², որք են¹³ Քաղզէացւոց և Ասորեստանեայց, Իգիպտացւոց և Հելլենացւոց. առ այսոքիք¹⁴ և փափագիցեմք ևս արդեօք¹⁵ իմաստութեան արանցն այնոցիկ, որ զայսպիսի փոյթ յանձին կալան. ապա ուրեմն ամենեցուն մեզ յայտնի է թաղաւորացն մերոց և այլոց առաջնոցն առ ի յիմաստն¹⁶ տիմարութիւն, և անկատարութիւն ոգոյն բանականիւլ¹⁷ Զի թէպէտ և եմք ածու փոքր, և թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ¹⁸, և զօրութեամբ տկար, և ընդ այլով¹⁹ յովով անգամ նուաճեալ թաղաւորութեամբ՝ սակայն բազում գործք արութեան գտանին դործեալ²⁰ և ի մերում աշխարհիս, և արժանի գրոյ յիշատակի, զոր և ոչ մի ոք ի նոցանէ սէտ յանձին կալաւ մատենագրել: Արդ՝ այնոքիկ, որ և ոչ անձանց խորհեցան բարի առնել, և անուն յիշատակի աշխարհի թողուլ, զի՞ արդեօք և մեղադրութիւն մեր

այնպիսեանցն ի ճահ պատահիցէ²⁰, զևս մեծագոյնս ի նոցանէ. պահանջել և որ ինչ հնագոյն քան զնոսաւ:]

Այլ ասիցէ որ արդեօք²¹, վասն ոչ լինելոյ՝ գիր և դպրութիւն ի ժամանակին, կամ վասն այն ալն պէս պատերազմացն, որ կուռ զմիմեանց զինի ի վերայ գային: Այլ ոչ արդարեւ այսոքիկ կարծեցենալ լինի. քանզի ցտանին և միջոցք լեալ²² նպատերազմացն. և դիր Պարսից և Յունաց, որովք այժմ զիւզից և զսուտաց, ևս և իւրաքանչիւր տանց առանձնականութեանց²³ և հանուրց հակառակութեանց և դաշանց այժմ առ մեզ ցտանին անբաւ զրուցաց²⁴ մատենաք, մանաւանդ որ ի սեպհական ապստամբեան պայապատութիւն²⁵: Այլ ինծ թուի, որայէս այժմ՝ և առ հինսն Հայաստանեայցս լեալ²⁶ անսիրելութիւն իմաստութեան և հրպարանաց բանաւորաց: Վասն որոյ անխորդ է մեզ և այլ յազազս արանց անբունից, թուլամասց, վայրենեաց ճառել:

Բայց ընդ քո²⁷ յոյժ վարմացեալ եմ ընդ մտացդ ծննդկանութիւն²⁸, որ ի սկզբանցն մերոց ազդաց մինչև ցայժմուսս միայն գտար զայսպիսուոյ մեծէ իրէ բուռն հարկանել, և մեզ խոյզ խնդրոյ առաջի արկանել²⁹— երկար և շահաւոր գործով դազվիւ մերոյ կարգել զպատմութիւնն ճշդիւ՝ զթագաւորացն և զնախարարականաց ազգաց և տոհմից թե ո՛վ յումմէ, և զի՛նչ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ գործեաց, և ո՛վ ոք ի ցեղիցս որոշելոց³⁰ ընտանի և մերազնեայ, և ոյք ոմանք եկք ընտանեցեակք և մերազնացեակք. և զգործս և զժամանակս իւրաքանչիւր գրով գրողմել, ի ժամանակէ անկարգ ամբարտակին շինուածոյ մինչև ցայժմ.— գեղեցի՛կ զայս քեզ համարեալ ի փառս և անջան հեշտութիւն³¹...

(1-ին, Գ)

¹ փի. գրանս կշտամբութեան յարմարել

² փի. հաստատեալ կարգեցին գիրեանցն զժամանակս—հաստատեցին իրենց ժամանակները

³ այստեղ՝ արժանագրեցին

⁴ վէպ. այստեղ՝ պատմութիւն

⁵ բառ նոցանէ—նրանց պէս

⁶ այսպիսում ճգնութեան—այսպիսի ճշգնութեամբ, այսպիսի ժանր աշխատանքով

⁷ փի. ներքողականաց ասից

⁸ առ նախդիրը գործածված է որպէս անկազորութիւն, իսկ գ-ն վերաբերում է շարածս բառին. զառ ի նոցանէ շա-

րածս բանից—նրանց կողմից շարադրված գրվածքները

⁹ այստեղ՝ աշխարհական, աշխարհիկ

¹⁰ ճառս բառի լրացումն է

¹¹ այստեղ՝ գիտական

¹² այստեղ՝ պատմութիւն

¹³ ոմանդակ բայը (եմ) սեռական հոլովի հետ ունենալու նշանակութեամբ. որք են—որոնք ունեն

¹⁴ առ այսոքիւք—(սրանց) սրտ հետ միասին

¹⁵ այստեղ՝ գոցն

¹⁶ այստեղ՝ գիտութիւն

17 Ընդ փոքու սահմանեալ—սահմանա-
փակ

18 թագաւորութեամբ քառի լրացումն է

19 դասերն գործեալ—կատարվել են

20 ի հաւ ապատահել—հարմար լինել, հար-
մար դալ, հարմարվել

21 Գասերն չեալ—ունեցել են

22 սեփականութիւն

23 աշտեղ՝ պատմութիւն

24 ի սեպհական ազատութեան պայաջա-
տութիւն — իշխանական, ազնվական
ծաղման վերարեդալ

25 գիտազոր բայի նշանակութեամբ է գոր-
ծածված՝ եղել է

26 Հեղինակը խոսքն ուղղում է իր մե-
կեւտ Սմբատ Բագրատունեւ, որի թե-
ւադրանքով զրել է իր «Գատմութիւնը»

27 Ընդ մտացո ծննդականութիւն—ցո մտցի
բեղմնագորութիւն վրա

28 մեզ առաջարկեցիր հետազտութիւն
կատարել

29 աշտեղ՝ բաժանված

30 ի փառս և տէրան Հնչոութիւն—փառք
և բազականութիւն առանց նեղութեան

ԵՂԻՇԷ (5-րդ դ.)

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱԾ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ
(Հատուած)

Վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց

Այս անօրէն Միհրնեբսեհ, քանզի յառաջագոյն ստուգեալ՝ զիտէր զամբարշտութիւնն Վասակայ, և յայնմ ժամանակի ևս յղէր և կոչէր զնա առ ինքն, Որպէս նորա իսկ յառաջագոյն զատեալ և որոշեալ էր ի միաբանութենէն Հայոց, եկն և յանդիման եղև. և ստուգէր² զիւր հաւատարմութիւնն և զՀայոց անիրաւ ապստամբութիւնն, Յաւել և պատմեաց ևս առաւելաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գործեալ Հայոց, և կամէր ընտանեբար ընդ միտ մտանեի՞ն անօրինին:

Բայց նա թէպէտ և ի ներքոյ յոյժ գորովէր զնա, այլ արտաքին դիմօք մեծարեաց, և եղ առաջի նորա զմեծամեծ պարգևս երկրաւորս: Եւ խոստացաւ նմա իշխանութիւն աւելի քան զոր ունէրն, և հայեցոյց՝ զնա ի կարծիս սնոտիս, որ ի վեր քան զիւր տէրութիւնն. իբր թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ ի թագաւորական վիճակն. բայց միայն հնարս իրացն խնդրեացէ, թէ որպէս քակտեսցի միաբանութիւն ուխտին Հայոց, և թագաւորին կամքն կատարեսցին յաշխարհին:

Եւ իբրև յանձն էառ զամենայն ինչ՝ հրթալ զկնի կամաց նորա, զիտաց և ծեղն դառնացեալ, եթէ թմբեալ և ցնորեալ և քակեալ է ի հատատութենէ միաբանելոցն. յոյժ միտքարեցաւ ի միտս իւր տրտմեալս, և էաժ զմտաւ՝ թէ և զամենեսեան այսպէս կարիցեմ որսալ յանգիւտ կորուստն...:

Ձեռն էարկ կամակորութեամբ և եմուտ յորդէգրութիւն դիւապաշտութեանն, և եղև աման շարին, և ելից զնա սատանայ ամենայն խորամանկութեամբ: Ի ձեռն էառ իբրև զվահան, և ազաւ զնա իբրև զզրահըս, և եղև իբր զինուոր կատարեալ կամաց նորա: Մարտեաւ հնարիք ընդ իմաստունս, և յոյժ խորագիտութեամբ ընդ գիտունս, յայտնի ընդ անմեղս, և ի ժածուկ ընդ խորհրդականս. ձեռն էարկ և եհան զբազումս

ի Կնդէն Քրիստոսի, և խառնեաց ի գունդս զիւաց: Եւ ի բազում յայլ տեղիս գողաքար սողեցաւ և եմուտ իբրեւ զօձ ի մէջ ամրացելոցն. և խրամ հատեալ յափշտակեաց և էառ և եհան յայտնութեամբ զբազումս յազատաց և զբազմագոյնս ի շինականաց, և զայլ ոմանս յանուանեալ քահանայից...:

Եւ ժողովեաց զամենայն գայթակղութիւն, և արար գունդ զօրաց բազմաց. զրեաց և եցոյց զբազումս ի նոցանէ յականէ յանուանէ մեծ հազարապետիս, և զիւր քաջութիւն արութեանն, մեծապէս պարծելով՝ որպէս աշակերտեաց ի մոլորութիւն խաբէութեան, և բաժանեալս և երկցնդս՝ երևեցոյց զգօրսն Հայոց:

Եւ իբրեւ այս ամենայն շարիք յաջողեցան նմա, քակեաց և զմիաբանութիւն աշխարհին Վրաց ի Հայոց, և Աղուանիցն ոչ նոյն յառաջ խաղալ. և զաշխարհն Աղձնեաց բստ նմին իսկ օրինակի յետս կալաւ: Գրեաց հրովարտակ և աշխարհին Յունաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ այլոյ ստութեամբ, առ այր մի, որոյ Վասակ անուն էր, յայնց Մամիկոսնեհից՝ որ կան ի ծառայութեան Յունաց: Եւ ի թշուառութեան ժամանակին այրն այն սպարապետ էր Ստորին Հայոց, և հաւատարիմ զօրացն Հռոմոց ի սահմանին Պարսից, և արտաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւրովք: Եզերտ այս Վասակ զայն Վասակ իւր գործակից ի մեծամեծ շարիսն՝ զոր միաբանեցին երկոքեանն:

Գրէր նա և ցուցանէր հանապազորդ, իբր թէ ամենայն Հայք զկնի իւր միաբանեցին: Եւ զնոյն գիր մեծաւ ղգուշութեամբ ներքին Վասակն տայր տանել ի թագաւորանիստ քաղաքն կայսեր. մինչև զսուրբ եպիսկոպոսացն զմիտս ևս ուծացոյց՝ ի նոցանէ, և զամենայն զօրսն Յունաց յերկրայս արար յուխտէն:

Մանաւանդ զի ի ձեռն սուտ քահանայիցն պատրէր և խաբէր իբրեւ ճշմարիտ մարդովք. աւետարան հանդերձ խաշիւ տայր տանել, և զիւր զամենայն սատանայական ստութիւնն նորօք ծածկէր...

Առջեպէս առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրականաց՝ աշխարհէն, ի Տմորիսն և ի Կորդիսն, յԱրցախ և յԱղուանսն, ի Վիրս և յաշխարհն իսաղոտեաց. յղէր պնդէր, զի ասպնջականութեան որ արժանի մի արշացէ:

Եւ ըստ մեծի շարութեան նորա առաւել ևս ժամանակն երբն նմա ղյաջողութիւն իրացն. զի ամենեկն արտաքուստ օգնական որ ոչ գտաւ զնդին Հայոց, բաց յայնց Հոնաց, որոց բանս եղեալ էր՝ Սակայն և վասն նոցա կուտեաց զբազում այրուծին Արեաց, արգել և փակեաց զդրունս եկին նոցա: Քանզի ոչ տայր դադար ամենեկն թագաւորին Պարսից, այլ յղէր և կռչէր գունդս քաջումս ի պահակն ճորայ...:

Զայս ամենայն իբրև արար և կատարեաց ըստ հրամանի Թագաւորին, որ ըստ օրէ գրէր և ցուցանէր մեծ հազարապետին Պարսից, որ ղօղեալ և թաքուցեալ էր ի քաղաքն Փայտակարան: Համարձակեցաւ այնուհետև և նա ցուցանել զինքն բազում ազգաց, էր՝ որոց ահ արկանէր, և էր՝ որոց սիրով պարգևս բաշխէր: Կոշէր առ ինքն զՎասակ, և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան, բազում պարգևս շնորհէր նոցա յարքունուստ, և զօրացն՝ որ ի նորա բանի էին: Տանէր զառաքեալ և զուրացեալ երիցունսն. ցուցանէր, հաստատէր և յայտ առնէր, եթէ սոքօք որսացայց զնոսա՝ քսկտել ի միաբան ուխտէն: Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր՝ յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցունցն, և յոյս առաջի դնէր նոցա. «Եթէ լիցի մեր յաղթութիւն, զայլոց քահանայից կեանս ղոցա շնորհեցից, և զմեծ վաստակ ղոցա ցուցից Թագաւորին»:

Սւ այսպէս շարժեաց և շփոթեաց զաշխարհն Հայոց, միշտ զբազում եղբարս հարազատս քակեաց ի միմեանց, ոչ եթող միաբան զհայր և զորդի, և ի մէջ խաղաղութեան արար խոռվութիւն...:

Զայս ամենայն շարիս իբրև ետես ի նմա Միհրնէրսեհ, քան յանձն իւր՝ առաւել ի նա էր յուսացեալ: Հարցանէր և ստուգէր՝ թէ քանի այր կայ ի Հայոց աշխարհին ի գնդին Վարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն: Իբրև լուաւ ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զՎաթսուն հազար են, խընդրէր ևս տեղեկութիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քաջութեան, և կամ քանի աչն ոք իցեն՝ որ սպառապէնքն իցեն, և կամ քանի աչն ոք իցեն՝ որ մերկ առանց զինու աղեղնաւորք իցեն. սոյնպէս և վասն վահանաւոր հետևակացն...:

Սւ իբրև զայս ամենայն տեղեկացաւ ի նմանէ, կոշէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան: Սւ զամենայն զօրսն զօրազրիւթօքն հանդերձ յանձն առնէր առն միում յաւազացն, որում անառն էր Մուշկան նիւսաւաւորու:

Սւ ինքն խաղայր անդէն գնայր յերկիրն Արեւելից. և յանդիման եղեալ մեծի Թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր⁹ իմաստութիւնն և զՎասակայ խաբեքայ պատրանս հայթայթանացն¹⁰. որպէս զառաջինն զիւր զամբարդտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկպառակեաց զգունդն Հայոց:

Իբրև լուաւ զայս ամենայն Թագաւորն ի քերանոյ մեծ հազարապետին, զառնացաւ յանձն իւր, և առէ անսուտ երգմամբ. «Եթէ ապրեցցի անօրէնն այն ի մեծ պատերաղմէն, մեծաւ անարգանօք տամ ըմպել նմա զբաժակն դառնութեան մահուս:

¹ այստեղ՝ անուշիկ, հասարակ

² ապացուցում էր

³ ընդ միտ մտանել—հանճարանալ

⁴ հայեցայց—ուշագրութունը բնեանց

⁵ երկցեղ—պառակտված, անմիաբան

⁶ ուծացայց—սարեցրեց, օտարացրեց

⁷ ամբական—ամսեր

⁸ որոնց բանս եղևալ էր—որոնց հետ
խոսք էր կապել

⁹ հեարատոր—հեարագետ

¹⁰ խարեբալ պատրանս հայթայթանացն—
նյութած խարեությունները

ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ (ԾՐԳ Դ.)

ՊԱՅՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ (Հատուածք)

1

Եւ զօրավարն Սիւնեաց Գղիհովն փութացուցանէր ստիպով զզօրապետն Պարսից զնղին զՇապուհն ասելով, թէ չեմք Վահանայ Մամիկոնէից փորձ քաջութեանն և դու առեր և ամենայն աշխարհն Արեաց. և ես իրաց և գործոց առնն իմանալ ինչ ես ոչ կարեմ. զի թերևս գունդն ամենայն ի Դունի առ նմա միաբանեալ էր՝ նա մեզ անդէն զիր քաջութեանն գործ ցուցանէր. բայց արքայից արքայի թագն և Արեաց փառքն մեզ այնպէս յաջողեցին, զի նորա իրք այնպէս դիպեցան, որպէս տեսաքն, և մեզ բարի վճարումն եղև. Եւ արդ՝ տեսէք, այդչափ սակաւ արամբք զի՞նչ գործ գործէ այրն, և օր քան զօր նուազեցուցեալ զգունդս մեր և վատնէ: Արդ՝ թէ ուստեք ես այլուստ կարէ գտանել օգնական՝ տեսչիք, զի նա ամօթով զմեզ դարձուցէ և սակաւաւորս. այլ և դառնալոյ իսկ մեզ անդէն անվստահ եմ շատ: Բայց փութա՛ և մի՛ տար առն հանգիստ առնուլ. գուցէ թէ մեք ծուլանամք, և նա առնիցէ զմեզ աշխատ, և ամալիցեմք: Եւ եթէ յիս միայն թողուք զնա՝ ցուցանեմ ձեզ յաւուրս հինգ իմով իսկ զնդաւս, թէ որպիսի մատենալ վատի կորուսանեմ զնա և որք ընդ նմայն եմք:

Եւ վասն զի ոչ էին գործք առնն Գղիհոնի մաքուր հոգւոյ արժանի, այլ այսն պիղծ որ էր ի նմա՝ գուշակէր նմին զանձնէ իւրմէ. թէ յետ հինգ աւուր շար մահուամբ սատակելոց ես ի յարանցն, որք են ընդ Մամիկոնենին Վահանայ. քանզի թափուր գտեալ ամենևինք դիւին յԱստուծոյ խնամոցն զայրն՝ այնուհետև նման Սաւուղայ ուր կամէր սպանանէր զնա: Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս զօրապետն Պարսից Շապուհն՝ ոչ տայր դու անձինն և ոչ զօրացն որ ընդ նմայն էին, այլ փութով զհետ առնն երթայր սրտմտեալ. և հասեալ ի տեղիս քանակէր. կարծէր ի տեղիսն ուրեք անյայտս գետառուին թաքնել:

Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի եւ իւր եւ զօրուն որ
ընդ նմա, գոնեա զայն գիշեր հանգստիւ յագեալ քնով, ե հաւանեցու-
շեալ զարսն ի գեղջ Երիզայ. քանզի ամենայն անձն երկիւղիւ ե կամաւ
լսէր հրամանի նորա, իբրն թագաւորի, որ կարգեալ իցէ յԱստուծոյ ի
վերայ երկրի. ե ինքն Աստուած ընդ նմա էր յամենայն ի գործ՝ ուր ե
ուղղէր զկամա իւր. Եւ առեալ ընդ իւր զարս զօրուն իւրոյ ե զշինա-
կանսն զԵրիզացիսն՝ զայր հասանէր ի վերայ զակշին ի գիշերի. ե սպա-
յափակ արարեալ Երիզացօքն զտեղի կոռոյն իւրեանց, ե ինքեանք ըստ
նմանութեան տեղատարափ շառաչման՝ նետածիգ սաստկութեամբ ըզ-
գունդս Պարսկացն ահաբեկէին. Եւ խառնեալ ընդ միմեանս զամբոխն
զօրացն որ ի զակշին էին՝ այլ եւ առաւել ինքեանք զինքեանս Պարսիկք
ազաթուր հարեալ կոռորէին. ե լինէր ձայն լալոյ ե ձայն գուժի ի բա-
նակէ անօրինացն. Բայց ի Հայոց գնդէն Գաբաղ միայն, սեպուհն Գա-
րեղեան, կամաւորութեամբ կոռեալ ե մեծ արութիւն ցուցեալ՝ խոցե-
ցաւ....:

(Դրուագ Գ, գլ. 28)

2

Եւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան դարձեալ ի կոտորածէ
Քշնամեացն՝ երթեալ հանդէր զմնացեալ մասն ի գիշերոյն յիղին գեղչն,
զոր Շտեայ անուանեն, ի զոմս տեղեացն, մինչև յառաօտուն ծագել.
ե ի ծագել լուսոյն՝ երթեալ քանակէր ի գիղն Շտէոյ. Եւ մինչ կամեցեալ
հանգչել առ վայր մի զօրացն Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի ի ծանրու-
թենէ գիշերոյն աշխատութեանց՝ զաչս ի վեր առեալ տեսանէին, ե ահա
հասեալ կայր ի վերայ նոցա զօրադուխն Պարսից Շապուհ. զայրագնեալ
սրտիւ մոմոայր իբրն զգազան. Վասն զի առաւել քան զամենայն աւուրց՝
այն գիշերոյն վնասք շարութեան առաւել թուէր նմա ե կարնոր. որ
եղնն իսկ արդարն այնպէս, այլ ոչ ինչ նման առաջիկայ մեծ բեկմանն,
զոր առժամայն էր տեսանելոց ե ի սպառ բեկանելոց. Եւ տեսեալ զօ-
րավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի զյանկարծահաս դիմեցմունս
զօրագիսին Պարսկաց Շապուհոյ ամենայն բազմութեամբ զօրուն ի վերայ
նոցա, թէպէտ ե անպատրաստ տեսանէր զիւր գունդն ի ժամուն ե կամ
ի նուազս, ըստ սաստկութեան Քշնամեաց զօրուն՝ սակայն զանգիտէր
ե բնաւ իսկ ոչ. այլ հրաման տուեալ՝ փութանակի կազմէր որքան իսկ
էին. ի ձայն բարձր զոչէր առիւծաբար, ասելով, թէ «Մարդոյ հաւա-
տացելոյ միում յերկուց վրիպել անհնար է՝, ե դիպմունք երկոքեան
մեծարգոյ են ե պատուական. այլ սակայն մինն յերկոսեան առաւել եւս

մեծ ի վեր է և բաղձալի քան դմիւսն. և ոչ անյօժարք և անխորհուրդ դիպմունք, որում և պատահեմք յերկոցունց. և որ ցանկեցալք կեալ ժողովալութեամբ և մեռանել յուսով, այլ կեալն և մեռանելն մասն է պարծանաց. և մեռանել ի վերայ ուխտի որոշոյ՝ վիճակ է մարտիրոսութեան...:

Եւ ասացեալ զայս ամենայն բախ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնեանի, բաժանեալ որբան իսկ էին արք զօրուն ընդ նմա՝ տոյ խորացանչիւր զօրագլխացն, զորոց կարծէր էթէ ի դէպ է և պատահոյ: Եւ մինչ դեռ ևս նա կաղմէր յարձակմանն, և զօրքն Պարսից ճակատալք կարգմամբ գային սաստկապէս ի պատերազմ՝ հալեցնուլ տնտանէ, զի պունդն ամենայն Հայոց, դարձուցեալ դերեսս յուխտէն երդմանն Աւետարանին և ի խրատուէ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնեի՝ երթային փախստեայք ամենեքեան: Եւ մնաց ինքն և յուխտապահացն Մուշեղ ի ժամէն Մամիկոնէից և երեքեան Կամսարականքն, որպիք ևրանելոյն Արշաւրայ, ինքեանց հրկուք կամ երեք դայիկօք, և այլ թուով արք, որք ի յազատաց և որ իւր իսկ ի Մամիկոնէից տանէն, ընդ բնաւ որպէս թէ քառասնիւք կամ նուազիւք ևս: Որոց ևս տեսեալ զփախուստն ամենայն զնդին Հայոց առհասարակ և զարհուրեալք՝ ասէր զմն ցզօրավարն Հայոց ցՎահան Մամիկոնեան, թէ «Յո՛ւշ, տէր, յո՛ւշ». ալսինքն թէ Ննար ինչ է ի ժամուս տեղի տալ և անձին զգուշանալ: Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնեի տեառնսզրեալ զինքն՝ բարձր ձայնիւ ասէր, թէ «Յիս արդ ոք յուշ մի՛ ասէք. զի ինձ յուսալ ի մարդ և կամ պարծել մարդով՝ քա՛ւ լիցի, բայց միայն ի խաշն տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»:

Եւ քաջաբար ի մէջ ամենայն զօրացն Պարսից յարձակէր հանդերձ լաւ ուխտապահ արամբքն սակաւութ, որ մնային առ նմա: Եւ ապշեալ ընդ ահաւոր աներկիւղ ուժին զօրավարին Հայոց Վահանայ և ընդ այլ սակաւ այնքան արանցն որ ընդ նմա, զօրագլխին Պարսից Շապհոյ՝ ճնպով ցիշխան Սիւնեաց առ Գդիհոն յղէր, ասէ. «Ձե՛ռն տուր յիս կողմն, վասն զի իրս անպատումն իմն և նորոգս ցուցաւ. զի թէ արդարն զօրութիւն իմն աներևոյթ այլ է, որ օգնէ նոցա և մեզ շնորհի՛ զայն ևս ոչ գիտեմ. բայց եթէ անմտութեամբ ցանկան անձնամահք լինել՝ ապա ի մէջ արարեալ զամենեանս զնոսա այսօր ձերբակալս առնեմք»: Եւ իշխանն Սիւնեաց Գդիհոնն խնդալից եղեալ ընդ կողն Շապհոյ՝ նշկահելով փութանակի ի տեղին արշաւէր: Եւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան, հանդերձ ընդ իւր միասիրտ սակաւ արամբք, օգնութեամբ աջոյ հօրին յարձակեալ՝ հերձանէր զըովանդակ գունդն Պարսից, որպէս յորդահոսանք բազմութիւնք շրոց, որ հեղեղատեն զերկիր և ան-

ցանձն: Եւ ինքն հզօրաբար քաշ ուխտակցօքն նման առիւծու ընդ մէջ ամենեկոյն յայնկոյս հլանէր. և սպաննելու իւր և արանցն որ ընդ նմա քաղում արս հզօրս պատերազմողս ի զօրացն Պարսից՝ հարեալ խոցէին նիգակաւ ընդ անութ կարէվէր և զհպարտ իշխանն Սիւնեաց զԳրիհոն, և զահաւորալուր ամրութիւնն զինուն, յոր պանծացեալ յուսայր անօրէնն՝ ցելեալ վեր ի վայր թափ ընդ լեարդն զնիգակատէզն հասուցանէին: Որոյ դառնակոտոշ շարալուկ հեծմամբ յաւուրս սակաւս վճարեալ զոգին՝ սատակէր անխոստովան. որ պարծէին ամբարտաւանութեամբ և ասէր, թէ «Ես ընդ Վահանայ և ընդ այլ Հայերդ ոչ եթէ նեախ կոռւիմ, այլ զղզրկով պուդեալ զքոյրորս ցնդծմ, օ՛ն և անդր ցիր և ցան արկից ձորոցդ և դաշտացդ»: Եւ եղև բան հպարտութեան նորա բեկումն նմին. զոր մատենելու Աստուծոյ ի ձեռս արանց զօրուն Վահանայ Մամիկոնէի մի անգամ և երկիցս զիշխանն Սիւնեաց զԳրիհոն, և դարձեալ երկույն ամտեալ ի նա Աստուծոյ իբրև զմարգասէր՝ ներէր խնայելով, զի թերևս զղշացեալ զտցէ ժամ դարձի և ապաշխարութեան, և կեցցէ: Եւ իբրև ոչ զգաստացաւ, այլ բնաւ ամենեկմբ արհամարհեաց զճշմարտութիւն և եղեալ անպատասխանի յաստուածային հարցմանն՝ ընկալաւ զսատակումն ամօթոյ իւրոյ զաստիս և զհանգերձելոցն: Եւ զօրքն Պարսից զկնի փախստէիցն Հայոց անցեալ երթային, յորոց և արս բազումս սպանին ի թուացեալ մեղկացելոցն:

Բայց զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի հանդերձ իւրովք գործակցօքն զգործ քաջութեանն վճարեալ Աստուծոյ զօրութեամբն՝ երթայր այնուհետև յանհոգս, որպէս թևակից զօրուն Պարսից. և զունդք ամենայն զօրացն Շապուր և հայել ի նոսա լոկ ոչ իշխէին: Քանզի այնպէս արկեալ էր Աստուծոյ զահ և զերկիւղ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի ի վերայ զօրացն Պարսից, զի կարծէին, թէ ի հայեցուածէ լոկ առն Մամիկոնենի և յարանցն որ ընդ նմայն էին՝ շղերծանիցին առանց վտանգի...:

(Գրումագ Գ, գլ. 27)

1 Քարդոյ հաստացելոյ միւմ յերկուց վրիպել անհնար է—անհնար է, որ եր-

կու բանից մեկին հաճատացող մարդը սխալվի

ԾԱՐԱԿԱՆՔ

1

Ծով կենցաղոյս հանապազ զիս ալեկոծէ.
Մրրկեալ ալիք՝ թշնամին ինձ յարուցանէ.
Նաւապետ բարի, լի՛ր անձին իմոյ ապաւէն:
Ի համբառնալ իմում առ քեզ զաշս իմ՝ օգնեա՛ ինձ, տէր:
Ի յօրհնութիւն նոր օրհնեսցուք զքեզ, Քրիստոս փրկիչ մեր:
Այցեւու մեր և փրկիչ, կեցո՛ղ զանձինս մեր:

(Մնարոյ Մաշտոց)

2

Խորհուրդ մեծ և սքանչելի,
Որ յայսմ աւուր յայտնեցաւ,
Հովիւքն երգեն ընդ հրեշտակս՝
Տան անտիս աշխարհի:
Սնաւ նոր սրբայ
Ի Բեթղեհէմ քաղաքի,
Որդիք մարդկան, օրհնեցէ՛ք,
Ձի վասն մեր մարմնացաւ:
Անբաւելին նրկնի և երկրի
Ի խանձարուրս պատեցաւ.
Ոչ մեկնելով ի հօրէ՛
Ի սուրբ այրին բազմեցաւ:

(Մովսէս Խորենացի)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԱՐՈՆՈՑ
(Հատուած)

Եւ մինչ աչս աչսպէս դործեցաւ, Մմբատ և իշխանն Պալաւնեաց, Թաքեան ի ձորս ուրեք և առաքեցին զոմն ի Մեղտի, թէ փութացէ՛ք գալ ի վերայ զոցաւ Եւ ինքեանք առաքեցին արս Ժ(100)՝ զրգուլ զգօրսն. զորս իբրև տեսին զօրքն Պարսից, դռն՝ և տուն զհետ, և մի մի հասանէին: Իբրև հասին հարիւրքն առ Մմբատ և ելին ի բլուրն, և զօրքն Պարսից սկսան բաղմանալ ի վերայ Մմբատայ և Վարազայ. և նոցա ծունր կրկնեալ՝ յօգնականութիւն կոչելով սուրբ Կարապետն, ասելով աչսպէս. «Յիշեա՛ զմեզ, սուրբ Կարապետ և զմեր երախտիսն, և որպէս օգնեցեր ի հեռաստանէ, օգնեա՛ և ի մօտոյս»: Եւ հհաս ի թիկունս օգնականութիւնն աստուծոյ:

Եւ փոզոց տուեալ՝ ի վերայ բլրն Մմբատ յաչ Թնն և Վարազ յահեակ, և սկսան արեամբ Թաթաւել ինքեանք և երիվարք իւրեանց: Եւ մածեաւ սուրն ի ձեռին Մմբատայ և ոչ կարաց հանել, զի մածաւ արիւն ընդ սուրն, և ընդ ձեռնատեղին կոտորեցաւ: Իբրև տեսին պարսիկքն զի մածեալ էր ձեռն ընդ սուրն և կոտորեալ, և չկարաց փոխել այլ սուր, ձայն տուեալ միմեանց. «Փութացի՛ք, զի մածաւ սուր քաշին, և սուրն, որ ի ձեռին նորա, կոտորեցաւ»: Եւ սլատեցին զնա յանխնայ. իբրև զշոր փայտ, որ ի ճեղքելն ճարճատէ, աչնպէս ճարճատէին ի վերայ գլխոյ նորա զէնք նոցա: Իսկ նա ասէր ձայնիւ բարձր. «Վա՛յ քաջութեանդ ձերոյ և արութեանդ, զի ոչ կարացէք հերձուլ զգլուխ իմ»: Զայս ասաց, զի յիշելիք լիցի բանն: Բայց գիտաց, եթէ կարի սաստկանայ, ձայն բարձեալ ասէ. «Ո՛ւր ես, բազուկ քաջ և հզօր ընդդէմ թշնամեաց, գաւազան իմոյ ժերութեանս, իշխանդ Պալաւնեաց, յառաջ մատիւր իբրև զքաջ արծիւ, զի անգեղք և բուէճք պատեցին զիս»: Իսկ նորա թողեալ զահեակ Թնն յորդին իւր ի Վահան, որ զՎահանովիտն շինեաց, և որպէս զարծիւ կանչեաց ի վերայ նոցա, որ և ի զողման հարեալ՝ երիվարացն, և անդէն ի թիկունս հասեալ օգնականութեամբն աստուծոյ,

և բախեալ գտէ՞լն ի վերայ պարսկին թիկանն, և անդէն եհան ընդ յողն երիվարին. և այլ ոչ ժամանեաց՝ հանել, և անդէն մեռաւ:

Իսկ Սմբատայ ելեալ յեզր պատերազմին, հրամայեաց բերել պարսիկ մի. և ետ զնուլ ի վերայ ձեռինն, զի իջէ՞ շերմ արիւնն և թուլացուցէ զբռնատեղին: Եւ նորա փոխեալ այլ սուր և հծծեալ յայլ երիվար: Իբրև հծծաւ, ետես զի վեց հազար այր պատեցին զնոսա, և ի մէջ առին զհինգ հարիւրն: Եւ գիտաց, եթէ կացեալ են երիվարքն, եհար զմի պարսիկն և ընկէց, և ասէ. «Հեծի՛ր, իշխանդ Պալունեաց»: Եւ նորա հծծեալ. և այնպէս արարեալ ի մէջ ահաւոր պատերազմին՝ փոխէին զերիվարս իւրեանց. զի որչափ զօրքն բազմանային, նոքա յանհոգս լինէին ի մէջ նոցա. այնչափ կուտեցան ի վերայ, որ տեղի անգամ ոչ գտանէին որք յեզերսն էին:

Եւ սկսան ոմանք երկմտել ի զօրացն Սմբատայ: Իսկ ըստ տեսչութեանն աստուծոյ տեսին զմիւս Սմբատ, զի գայր, որ էր իշխան Հաշտենից. և ածեր զվահան Կամսարական, զորդին Սմբատայ, և վեց հազար այր ընդ նմա: Զոր տեսեալ Վարազայ իշխանին ասէ. «Քաջ որդի Վահան, ո՛ր էիր, որ այլ վաղ շեկիր յօգն»: Իսկ Վահան ձայն բարձեալ ասէ հանդերձ արտասուօք. «Կա՛յ այն տառապեալ հայրն իմ ծերունի, եթէ փոխեցաւ առ տէր՞ ի հանգիստ»: Իսկ Սմբատ լուեալ ասէր. «Սուրբ Կարապետն ինձ ի թիկունս հասանէր, և ես ի պարսից մեռանէի՞»: Իսկ նորա զոհացեալ յաստուծոյ, և ի դիմի հարեալ՞ և կտրեալ փողոց՞, անց ի ներքս. և պարզեաց զմիւս թնն նա և միւսն իշխանն Հաշտենից: Եւ յինքեանս առին և սկսան կոտորել զպատերազմազուխսն. և ի վերայ շրջեալ բոլորեցին. և ի մէջ առեալ զզօրս Պարսից և սկսան կոտորել յանխնայ մինչև ի մուտս արևուն: Եւ մնաց ի Պարսից Գժ այր, որք ընդ միջոցս ելեալ փախստական եղեն. և զի մնացին երիվարք նոցա, երթեալ մտին ի ձոր և թաքեան. ննջեցին խոյս տուեալ մինչև ցմիւս օրն օրհասարակ՞. զոր եկեալ զօրացն Հայոց զարթուցին զնոսա և շուր ցանեցին և տարան ի Մեղտի, որ և անուանեցաւ ձորն այն Թըմբաձոր: Իսկ Սմբատ հրամայեաց զմեռեալ դիակունսն կուտել ի վերայ իրերաց ի բլեր մի, և անուանեցաւ Վարազակայ բլուր: Եւ ինքեանք եկեալ իջին ի վանացն զելզն. ընդ յառաջ եղեն (նոցա (պարաւորքն) և երգս առեալ բազում իրաց գովէին. որ և յետոյ ի հոտել դիականցն շէր հանեալ¹⁰ ասէին.

Կերան զազանք զմարմինս դիականցն և գիրացան.

Կուզ կերեալ ուռեաւ որպէս զարջ.

Եւ աղուէս հպարտ եղև քան զառեծ.

Գայլ, քանզի շատակեր էր, պայթեաց.

Եւ արդ, քանզի զոր ուսուն¹։
 Զմեայ առ իջն, ի սոմոյ մեռաւ։
 Անդեղը, քանզի ազահք էին, նստան
 Եւ այլ ոչ կարացին վերանալ-
 Մկունք, քանզի շատ կրեցին ի ժական,
 Ռտքն մաշեցան։

Զայս ամենայն ասացին, և ի դէպ եկն վասն իրացն, որ և կոչեցաւ
 զեղջն Շիրանիկք անուն։

(Ըջ 238—247)

¹ կամ՝ զորս

² ժուր կրկնել—ծնրազրել

³ վրդոց առ—հանազարս բաց անել

⁴ ի զոգման հարկանել(իմ)—զոգալ, օտար-
անել

⁵ ոչ ժամանեաց. ոչստեղ՝ չկարողացալ

⁶ փոխել(իմ) առ տէր—մեռնել

⁷ ի դիմի հարկանել(իմ)—հաղթահարել

⁸ փոզոց կարել տե՛ս Տ. փոզոց առ

⁹ կետօր

¹⁰ շէր հանեալ—հրդեհեալ

¹¹ Եւ-ն հոգ է

ՄԵՔԷՈՍ (7-ՐԴ Դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ (Հատուած)

Հրաման քարձեալ ի կայսերէն՝ ժողովել զօրս ի Հայոց և տառֆել ի ձեռն Սահակայ Մամիկոնենի և Սմբատայ Բագրատունւոյ. պառնալ Սմբատայ անդրէն յետս և խորհուրդն ապստամբութեան: Սմբատ ըմբռնի և ածի ի Կոստանդնուպօլիս. հատանի վնիւ ի վերայ նորա՝ արկանել ի կլիւնիկէ: Նահատակութիւնք Սմբատայ և զտանել ողորմութիւն. զկնի աքսոր նորա յԱփրիկէ:

Յայնմ ժամանակի դարձեալ հրաման ելանէր ի կայսերէն՝ վերքստին քննել և ինդրել յաշխարհէն Հայոց զայլ և զձի արս ընտիրս սպառազէնս ԲԻ Հեծելոց. և տալ յերկուս² արս հաւատարիմս և արձակել մեծաւ ստիպով:

Յայնժամ ի խնդիր ելեալ ընտրեցին արս ԲԻ սպառազէնս և ետուն երկու հազարս յերկուս արս հաւատարիմս, մի հազար ցՍահակ Մամիկոնեան և մի հազար ի ձեռն Սմբատայ Բագրատունւոյ, որդւոյ Մանուէլի: Եւ ոչ ընդ մի ճանապարհ արարեալ նոցա զշուն, այլ Սահակ Մամիկոնեան արձակեն միով հազարաւ ընդ Սեբաստիա, և զՍմբատ Բագրատունի միւսովն ընդ կողմանս Խաղտեաց: Եւ Սահակ զնայեալ տանի հասուցանել զզօրն ի պաղատն, և յանդիման լինի թագաւորին:

Իսկ Սմբատ հասեալ ի Խաղտիս՝ բռնանայ. քանզի երկեաւ զօրն ի ճանապարհի, ոչ կամեցեալ երթալ ի տեղին յայն զհետ թագաւորին ինդրոյ: Ազդ լինի թագաւորին եղեալ իրքն. ապա ի ձեռն հրովարտակաց և հաւատարիմ հրեշտակաց երդմամբ խոստանայ՝ մեծաւ պատուով փութանակի արձակել յերկիրն իւր: Եւ զօրուն խոստանայր պատիւս մեծամեծս և ինչս, այնպէս ողորճեալ ածէ ի հաշտութիւն: Եւ զնացեալ միաբանութեամբ յանդիման լինէին թագաւորին: Եւ թագաւորն սպառազինէ զզօրն և զարդարէ և գումարէ ի սահմանս Թրակացւոց, և զՍրմ-

բատ մեծաւ պատուով յուղարկէ անդրէն հասանել յերկիրն իւրեանց բազում ստացուածովք:

Ապա դարձեալ սկսան միարանել մնացեալ նախարարքն Հայոց, և խնդրէին ի բաց կալ ի ծառայութենէն Յունաց թագաւորին և նստուցանել իւրեանց թագաւոր, զի մի և նոցա հասցէ մեռանել ի կողմանս Քրակացւոց, այլ կեալ և մեռանել ի վերայ աշխարհին իւրեանց: Եւ բանք խորհրդոց նոցա ոչ ունէր՝ զմիաբանութիւն իրին յինքեանս հաստատեալ, այլ ոմանք ի նոցանէ շոգմոգութեամբ՝ հասուցին զբանս խորհրդեանն յունկն թագաւորին, և ինքեանք այսր և անոր սորսորեալ խուսափէին:

Յայնմ ժամանակի հասանէին դեսպանք արքունականք հրովարտակօք, և կալեալ զՍմբատ հանդերձ այլովք ոմամք եւթն արամբք և սարան յանդիման թագաւորին: Եւ քննեալ զնոսա ի մէջ բազմամբոյս հրապարակին՝ հատաւ վճիռ ի վերայ նոցա՝ մերկացուցանել և ընկենուլ ի կիւնիկն:

Եւ էր սա այր անհեղեղ անձամբ՝ և զեղեցիկ տեսեամբ, և բարձր և լայն հասակաւ, և բուռն և ցամաք մարմնով: Յայնժամ հզօր և պատերազմող, որ ի բազում պատերազմունս ցուցեալ էր զիւր քաջութիւնն և զբռնութիւն: Այս է զօրութիւն նորա. քանզի անցեալ սա ի ներքոյ անտառախիտ՝ մայրեաց և զօրաւոր ծառոց, ի վերայ յաղթանդամ և հզօր երկվարին, և յարձակեալ զոստով ծառոյն՝ բուռն հարկունէր, և կծկեալ ուժգին երանօքն՝ և ոտիւք զմէջ երկվարին՝ վերացուցանէր երանօքն ի գետնոյն. մինչ զի ամենայն զօրացն տեսեալ ահաբեկ լինէին ի զարմացմանէ:

Եւ արդ՝ մերկացուցեալ զնա և ազուցեալ անդրապարսիս և ընկեցեալ ի կիւնիկն, զի կուր լիցի գազանաց:

Եւ արձակեալ ի վերայ նորա արջ: Եւ եղև՝ իբրեւ դիմեսց ի վերայ նորա արջն՝ նա աղաւղակեաց մեծածայն և ընթացաւ ի վերայ արջոյն, և զարկեալ բռամբ իւրով զճակատն, և անդէն սատակէր զնա ի տեղուջն:

Երկրորդ անգամ արձակեցին ի վերայ նորա ցուլ: Իսկ նորա բուռն հարեալ զեղէրացն ցլուն... գիւտր զպարանոցն և խորտուկէր վերկոսին եղջիրսն ի վերայ զլիւտն. թուականայր ցուլն և յետս զնալով ի փախուստ դառնայր: Իսկ նորա գհեալ ընթացեալ՝ բուռն հարկանէր յադին և ի կրճղակն ազգեր միոյ ոտին նորա, և թափեալ զկճղակսն՝ մնայր ի ձեռին նորա: Եւ ցուլ զնայր ի նմանէ փախստական, միով ոտամբն բոկ:

Դարձեալ երրորդ անգամ արձակեցին ի վերայ նորա առեւծ: Եւ եղև՝ ի վերայ նորա յարձակել առիծուն՝ այնպէս իմն յաջողեալ նմա ի տեսանէ, բուռն հարեալ յականջ առիծուն՝ հեծաւ ի վերայ նորա:

Եւ անդէն բուն հարեալ զխոշափողիցն՝ խեղդէր զառեւծն և սպանանէր։ Անդ ազաղակ բաղում ամբոխին ղերկիրն լնուին, և խեղդէին ի վերայ նորա ողորմութիւն ի թագաւորէն։

Եւ նա վաստակեալ ի մարտին՝ նստէր ի վերայ առիժուն մեռելոյ, զի փոքր մի հանգիցէ։ Անդ և կին թագաւորին անկեալ առ ոտս նորա՝ խեղդէր ի վերայ նորա առնել ողորմութիւն. վասն զի սիրելի էր յառաջն ալրն այն թագաւորին և կնոջ նորա, և անուանեալ էր ղնա իւր յորդեպիրս։ Եւ նա զարմացեալ ընդ զօրութիւն և ընդ պնդութիւն ատնն և յունալ պաղատանաց կնոջն և ամենայն պաղատոյն՝ հրամայեաց առնել ի վերայ նորա ողորմութիւն։

Յայնժամ տարան ղնա ի լուացոմն ի բաղանիս. լուացին ղնա և զյնցուցին, և կոյնցին ղնա յընթրիս արքունի, դարմանեցին ղնա կերակրովք։ Եւ ղկնի առդ ինչ անցելոց, մանաւանդ եթէ ոչ ի շար ինչ կամաց թագաւորին, այլ ի նախանձորդաց շարախօսութենէ, հրամայէ հանել զնոսա ի նաւ և արսորել ի կղզիս հեռաւորս. և ապա անտի հրամայէ անցուցանել յԱփրիկէ...։

(ԺԸ)

¹ կիւնիկ—զազանամարտի կրկնս

² տուլ բայի մօտ հայցական հոլովի վրա զրված ի նախդիրն արտահայտում է տրականի իմաստ. նման դեպքում սովորականը ց նախդրի գործածությունն է

³ ստորոգյալը թվով չի համաձայնել հոգնակի ենթակային

⁴ շոգմողութիւն—բանասարկութիւն

⁵ անձն. այստեղ՝ մարմին

⁶ բուն և ըմբաց մարմնով—աւելի և պիրկ մարմնով

⁷ այստեղ՝ ուժը

⁸ անտառախիտ—տերեախիտ, սաղարթախիտ

⁹ երսնք. այստեղ՝ աղդեր եշանակությամբ

ՂԵՒՈՆԻ (Յ-ԲԴ Դ.)

ԳԱՏՄՈՒԹԻՒՆ (Հատուած)

Վիսկ ի դալ դարնայնուն զունդ կազմէր իշխանն՝ Իսմայելի ի վերայ երկրիս Հայոց. և գումարէր զընտիրս հեծելոց իբրև արս իմ. ընտիր երիվարաւ և կուռ սպառազինութեամբ ի տոհմէ Խորասան գնդին, և տայր ի ձեռս զօրավարի միոյ որում անունն էր Ամր. և առաջէ զնա յինքննէ ի լայնանիստ և ի հռչակաւօր անուն քաղաքէն, զոր շինեաց ինքն Արդլա ապաւէն ամրութեան հզօրագոյն և անառիկ պարսպով ամրացնալ, որ անուանեալ կոչէր Բաղդադ:

Սե համբարձեալ զօրավարին ի կողմանցն Ասորոց՝ դայր հասանէր յաշխարհս Հայոց ի քաղաքն Խլաթ, մեծաւ զգուշութեամբ և բազում պատրաստութեամբ զինուոց: Իբրև մտանէր ի քաղաքն՝ տեղեկանայր ի քաղաքացւոցն անտի զօրպիսութիւն զօրացն Հայոց, եթէ քանիք և եթէ ո՛րք իցեն զօրագլուխք, և եթէ միարա՛նք իցեն ի սէր միմեանց եթէ երկբայր, եթէ քաշայա՛ղթ իցեն եթէ լամբեղք, եթէ ունիցի՛ն պատրաստութիւն զինուոց եթէ ոչ: Զայս ամենայն յոեղեկացեալ՝ պատրաստէր ըստ նմին զզօրագլուխս զօրաց իւրոց:Վ

Իսկ Աշոտ որդի Սահակայ, զի էր ի քաղաքին յայնմիկ՝ զեկուցանէր զգալուստ թշնամեացն նախարարացն Հայոց. զի ուր ուրեք և իցեն, ի մի վայր գումարեսցին կեալ և մեռանել ի վերայ միմեանց: Իսկ նոցա անհաւատալի թուեալ իբք հրովարտակին՝ համարէին, (թէ) դաւօղ խորամանկութեամբ կամի փրկել զքաղաքն ի պաշարմանէ անտի, իբր մտերիմ զինքն ցուցանել Իսմայելացւոցն². և զայս առեալք ի միտ՝ անընկալք եղեն բանից նորա, այլ տակաւին զառաջի արկեալն իւրեանց խոկային կատարել: Ապա յետ այսորիկ գումարէին նախարարք ազգին Արծրունեաց զզօրս Վասպուրական աշխարհին, Համազասպ և եղբարք իւր և որք ի տոհմէ Ամատունեաց և զօրքն որ ընդ նոսա: Կոչէին ի թիկունս օգնականութեան⁴ զՎասակ որդի Աշոտոյ, զեղբայր Սմբատայ սպայապետի ի տոհմէ Բագրատունեաց և զզօրսն նորին. և խաղացեալ յու-

առջ երթալին ի վերայ Արճէշն աւանի՝ բրեւ զնա ի հիմունց և զգօրս որ ի նմա՝ հարկանել սրով:

Եւ իբրն հասանէին ի գաւառն Առքերանի ի գիւղն Բերկրի՝ մնալին միմեանց զումարութեան: Եւ զբազումս յաշխարհականացն հրապուրեալ ղկնի ինքեանց՝ ի հետիոտս տանէին ի մարտ պատերազմի: Եւ մինչդեռ զայս խորհուրդ առհասարակ կամէին կատարել՝ վաղվաղակի հասանէր առ նոսա լուր զօրացն Իսմայելի. քանզի եկեալ ոմն պատմեաց նոցա, եթէ զօր բազում յորդոցն Իսմայելի հասեալ ի վերայ՝ սպասէ ձեզ: Որում ոչ անսացեալ Համազասպ տէրն Արծրունեաց՝ հարուածովք տանջէր զնա իբրն զհրապուրիչ ստութեան. և ինքն խրոխտացեալ զնաց ի վերայ Արճէշն աւանի հանդերձ զօրօքն իւրովք: Եւ իբրն մօտ հասանէին ի քաղաքագիւղն՝ րնակիչք քաղաքին յառաջ զգացուցին ի քաղաքն հլում առ Ամր զօրավարն Իսմայելի ղգաւուստ նախարարացն Հայոց: Եւ նորա խաղացեալ՝ քաղմութեամբ զօրացն գալր և դարանամուտ լինէր մերձ ի գիւղն Արճէշ: Եւ մինչդեռ մարտնչէին զունդն Հայոց ընդ ամրոցին՝ վաղվաղակի յարեան դարանամուտքն ի թաղստեանէն և զեղան ի վերայ զօրացն Հայոց և ի փախուստ դարձուցեալ՝ կոտորեցին զմեծ մասն հետնակ զօրուն որ յաշխարհաբնակն մարդկանէն էին. քանզի էին մերկք և առանց զինուոց և անհմուտք պատերազմի. որք միանգամ հանդիպեալք զառն լուսոյ աւուրն այնորիկ, ի սուր անողորմ մաշեցին զնոսա, և ոմանք առ վտանգի տարակուսանացն գետավէժ և ծովահեղձ լինէին: Իսկ ի տոհմէ նախարարացն վախճանեցան արք Դ. որք էին ի նոցանէն հրեքն ի տոհմէ Տրունեաց և մինն Յուրծայ գեղջէ. իսկ որ յամիկ ժողովոյն վախճանեցան՝ էին իբրն ՌՇ. մարդ: Եւ այլք ի փախուստ դարձեալք՝ հազիւ ուրեմն զապրուստն անձանց գտանէին: Եւ եղև շարմբեր յեղութիւն վտանգիս այսորիկ յամսեանն հրոտից, որ օր չորրորդ էր ամսոյն յաւուր շաբաթու: Եւ թշնամեացն հետամուտ եղեալ՝ հալածէին զգօրսն Հայոց մինչև ի տեղին որ կոչի Տայ գիւղ. և ապա դարձան ի հետոց նոցա և առնէին ուրախութիւն մեծ ի բանակն իւրեանց:

Յայնժամ ոչ սակաւ յաճախէր հեծութիւն աշխարհիս Հայոց, և ուրացողաց թշնամեացն ցնծութիւն և հրճուանք. քանզի նոյնժամայն շունչ կլեալք՝ դարձեալ յարձակէին, ուչ եղեալ ելանել յառաջին պողոտայն արքունի ընդ գաւառն Ապահունիս: Հասանէին ի գաւառն Բազրևանդ ի գիւղն Արճնի. անդ հարկանէին զբանակս իտեանց առ եզերր գիւոյն որ ընդ նա անցանէ. և ընդ նոսա ամենայն արուեստականք և յարդարիչք ղինուոց, որք պատրաստէին ղէնս և անօթս պատերազմի:

Իսկ այն զօրք, որք պահէին զքաղաքն Կարնոյ՝ հասուցանէին զնա մերձ յապականութիւն. քանզի սաստկացաւ սով ի քաղաքին, և կամէին

յակամայ տալ զքաղաքն ի ձեռս: Եւ իբրեւ եհաս յընց պարտութիան զնդին ի քաղաքն Կարնոյ՝ յայնժամ լրաւ սիրտ արանց պատերազմողաց զօրացն Հայոց. և թոյլ ևստուն պաշարման քաղաքին: Եւ թիպէտ կարող էին մեկնել ի կողմն Յունաց և ապրեցոցանել դանձինս ի շարասէր տալիստութենէ՝ զրպարտողացն՝ սակայն լաւ համարեցան զմահ անձանց քան տեսանել զկորուստ աշխարհիս...: Եւ զայս զմտաւ ածեալ՝ թէպէտ և նուազունք էին քան զթիւ թշնամեացն՝ ինքնակամ յօժարութեամբ դիմեցին ի վիշտն. և ժողովեալ զգունդս իւրեանց իբրեւ արս Եմ:՝ գնացին ի քաղաքն Կարնոյ, անցանէին ընդ սահմանս Բասենոյ ի դաւառն Բազրեանդ: Իսկ և իսկ՝ անցեալ ընդ գետն Արոծանի՝ յարձակէին տրիտիւմեամբ սրտի ի վերայ թշնամեացն. և բացագոյն երկու վտաւանօք՝ զստուցանէին զաղին իւրեանց և զերիվարս. և ի հետիոտս զայրագնեալ պատրաստէին ի մօրտ պատերազմի թշնամեացն: Եւ անէին ապա և գունդք թշնամեացն ի վերայ նոցա բազում պատրաստութեամբ:

Եւ ընդ ծագել արեգականն խմբեցաւ պատերազմն. և իբրեւ բախեցին ընդ միմեանս՝ նախ զօրացեալ գունդն Հայոց՝ հարկանէին րազուժ հարուածս, և ի փախուստ դարձուցեալ զթշնամիսն սատակէին զբաղումս: Եւ դարձեալ զօրացեալ՝ դարձան ի փախստենէ, և դիմադարձեալ զայրագին ցասմամբ՝ լնուին արհաւրօք զբազմութիւն ռամիկ ժողովոյն. և ի փախուստ դարձուցեալ զոմանս ի նախարարացն և ի նոցին հեծելոցն և զաւսիկանս որք ընդ նոսա, զի քաղումս ի նոցանէն հարեալ տապաստ դաշտացն արկանէին:

Իսկ քաջայաղթ նահառակքն թէպէտ և նուազունք էին ի մէջ շարաշուք որսողացն՝ սակայն ոչ ինչ զանգիտեցին ի դառնաշունչ օրհասէն. այլ մինչ ի սպառ զումարեալք ոգւով շահ՝ մարդէին զմիմեանս բանիւք ասելով. «Թաշութեամբ մեռցուք ի վերայ աշխարհիս մեր և ի վերայ ազգիս, և մի՛ տեսցեն տէր մեր կոխան ոտից լեալ պղծալից արանց զսրբաւրանս մեր... այլ նախ՝ ընդդէմ մեր լիցի սուր թշնամեացն. և ապա լիցի զոր կամիցին...»

(ԼԴ)

¹ այստեղ՝ զորավար

² յամբողջ—զանգաղկոտ, ոչ քաջ

³ խուսքը վերաբերում է արարներին

⁴ սեռականով սովեշտութիւն է

⁵ աշխարհաբնակ—տեղացի

⁶ այստեղ՝ փրկութիւն

⁷ շունչ կլնալք—շունչ առնելով

⁸ ապիստութիւն—անզգամութիւն, անբաւարարութիւն

⁹ իսկ և իսկ. այստեղ՝ իսկույն

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՏԻ (10-ԲԴ Գ.)

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ (Հատումածք)

ԲԱՆ Ա.

Ձայն հառաչանաց հեծութեան սրտի՝ ողբոց աղաղակի քեզ վերբն-
ժայեմ, տեսողդ զաղտնեաց. և մատուցեալ եղեալ ի հուր թախծութեան
անձին տռչորման¹ զպտուղ ըղձից ճենճերոյ² սասանեալ մտացս, բուր-
վառաւ կամացս առաքել³ առ քեզ: Այլ հոտոտեսցիս, հայեսցիս, գթած,
քան ի պատարազն բոլորապտուղ⁴ մատուցեալ ժխոյն բարդութեան⁵:
Ընկալ զսակաւամասնեայ բանիցս յօղուած⁶ քեզ ի հաճութիւն⁷ և մի ի
բարկութիւն⁷...

ԲԱՆ Թ.

Եւ արդ զինչ արժանաւոր բոս քեզ բամբասանս շարագրեցից ի կը-
տակ մաղթանաց⁸ մատենի⁹ այսր ողբերգութեան, ո՛վ անձն իմ թշուառ,
ամենապատկառ¹⁰ և առ պատասխանիս բանից անբարբառ, անպիտան
աստուծոյ և սրբոց մասնակցութեան: Զի եթէ զլիճ¹¹ մի ծովուց ի յո-
րակութիւն դեղոյ¹² յեղյեղեցից, և զգաշտս ասպարիսօք բազմօք սահ-
մանեալ՝ ի տարածումն լայնութեան¹³ քարտենի¹⁴ շափեցից¹⁵, և զպու-
րակս յորունց¹⁶ անտառաց շամբից եղեգանց¹⁷ ի հատուածս գոյութեան
գրչաց կազմեցից¹⁸, և ոչ զթիւ մի ի բարդելոցն անօրէնութեանց զօրեցից
ընդ գրով սահմանի գրաւել¹⁹: Նա՛²⁰ զի թէ զմայրսն²¹ կիբանանու ի մի
յուծ կշռոց²² զօղեցից, և կ'ամ զլեառն Արարատեան ի կէտ ամբարձման
նժարի միոյ արգարութեան միշնորդ²³ կացուցից, ոչ հաւասարէ այնր²⁴
հարթութեան²⁵ համազուգակցել²⁶:

Մոռոս²⁷ ամբարձուղէ՜լ՝ ստուարաստ: Լղն՛²⁸ տերեւալից՝ ունայն ի պըտ-
ղոց, նմանակից յաւէտ հարազատ այնր թզենւոյ՝ զոր տէրն զօսացոյց,
քանզի սաղարթօք վարսից, այս Լ²⁹ արտաքին դիմօք բարեշուք կերպից
իրր պսակաւ իմիք պաճուճեալ, բազականացն³⁰ գոս բաղձալի, իսկ եթէ
մերձեացի տնկողն խուզել³¹ զխնդրելին, գտցէ զքեզ ունայն ի բարեաց
և զարշելի ի գեղեցկութեանց, ծաղր Ի՜նչողաց և նշաւակութիւնք նա-

խատուղաց: Զի եթէ ապաժաման յանգզոյշ ժամուն⁸² հերապանծ տունկն պտղակորոյս անկենդան, որ դոյզն պատկերն է անպատրաստից⁸³, եկն ընդ անիծիւք⁸⁴, և կամ երկիր ոռոգեալ ցօղով, և⁸⁵ ոչ բազմապատիկ զաւանդս արգասեաց երկրագործութեան տաժողացն մատուցանէ՝ լքեալ մոռանի⁸⁶, իսկ դու, ո՛վ անձն իմ եղկելի, սահման բանաւոր և տունկ կենդանի՝ և ոչ ի ժամու իւրում պտղաւոր, ի՞բր⁸⁷ ոչ զնոյն կրեսցես պատիժ նախնում առակիր⁸⁸: Վասն զի զհամայնն ընկալար ի քեզ անպակաս յառաւելութեանց, սկզբնաւորեալ ի մարդն առաջին և մինչև ի սպառումն ժննդոց նորին, զբերս գործոց նանրութեանց⁸⁹ և զգիտա նորոգս՝ ատելիս և անախորժելիս՝ հաստողին զքեզ աստուծոյ...:

- 1 անձին տարբարան—տալարվող հոգւոս
- 2 զպտուղ ճննճերոյ—ճննճերացող պտուղը
- 3 գործածված է ներկա ժամանակի եզակի I-ին գեմքի նշանակութեամբ
- 4 բուրսպտուղ—բարբառնվոր
- 5 մատուցեալ ծխոյն բարդութեան—մատուցված առաս ծխով
- 6 զսահմանաւանայ բանիցս յօղուած—այս սեղմ խոտքերիս շարադրանքը
- 7 ի նոխզիրբ հայցական հոյովի հետ գործիական հոյովի իմաստով
- 8 մաղթանք—աղալանք
- 9 ի կտակ մատենի—կտակաբան մատյանում
- 10 ամենապատկաս—խիստ շնորհ
- 11 այստեղ՝ ջրեր իմաստով
- 12 դեղ. այստեղ՝ քանաք, մեղան. ի յորակութիւն գեղոյ յեղեղեցից. մեղանի փոխմ
- 13 ի տարածումն լայնութեան—լայն տարածութեամբ, լայնատարած
- 14 քարտէն—թուղթ, մազադաթ
- 15 այստեղ համանիշ է յեղեղեցից բառին
- 16 յողն, յոգունք, ունց կամ յոքն, յոքունք, ունց. ա. շատ, բազում
- 17 շամբ, ևղէզն նայնանիշ բառեր են
- 18 ի հաստաւած գոյութեան զրլաց կազմեցից. այսինքն՝ գրիչներ շինեմ
- 19 ոչ զօրեցից ընդ գրով սահմանի գրակն. այսինքն՝ չեմ կարողանա գրի առնել
- 20 գործածված է շաղկապի իմաստով՝ նաև, և

- 21 մայր—մայրի ծառը
- 22 լուծ կշոռց—կշեռքի լծակ
- 23 արդարութեան միջնորդ. այստեղ գործածված է փոխարեական իմաստով, նշանակում է՝ կշարար
- 24 խոտքը մեղքերով չի մշուս նծարի մասին է
- 25 այստեղ՝ մակարդակի իմաստով է
- 26 ավելադրութեան է: Ամբողջ նախադասութեան միտքը հետևյալն է. և եթե իրանանի մայրիկները զողելով կշեռքի լծակ շինեմ, ու Արարատ լեռը, իբրեւ կշարար, դեմ նծարներից մեկի մեղ, ապա այն չի հավասարվի իմ մեղքերով չի նծարին
- 27 ս-ն այստեղ դիմորդ հող է. ես՝ ծառ
- 28 աստաւարաստեղ—հաստ՝ խոշոր ոտանքով
- 29 այս է—այսինքն
- 30 բացական—հեռու գտնվող
- 31 այստեղ՝ փնտրել
- 32 յանգզոյշ ժամուն—անժամանակ, չըստաւած ժամին
- 33 այստեղ նշանակում է մեղավորներին
- 34 եկն ընդ անիծիւք. բառացի՝ եկավ անեծքի տակ, այսինքն՝ անիծվեց
- 35 այստեղ՝ ռայց
- 36 փի. մոռանայ—մոռացվում է
- 37 իբր. այստեղ՝ ինչպես
- 38 այստեղ՝ օրինակ. նախնում առակիր. այսինքն՝ վերին օրինակում հիշված
- 39 վերացականը քաներացականի փոխարեն

ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ԼԱՍՏԻՎԵՐՑԻ (11-րդ դ.)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

(Հատում)

Զեորձեան և զՀանձէթն յորժամ յիշեմ և որ ինչ ի նոստ զոր-
ծեցաւ, հատկիմ արտասուօք, փղձկի սիրտ իմ, և յիմարին միտք իմ,
և զդողի հարկանի ձեռքս և ոչ կարեմ զոճ տողիս՝ յառաջ խաղացու-
ցանել: Բազում և անհամար հոգիք ի վերագոյն գաւառացն, վասն տե-
ղեացն ամրութեան՝ անդր ժողովեալ էին. յորոց վերայ հասեալ անօրի-
նացն արագապէս որպէս թռչունք, անողորմաբար որպէս գազանք, սըրտ-
մըտութեամբ հռացեալք որպէս վրէժխնդիրք, և խիլ արկեալ ի քարան-
ձաւս և յանտառախիտ մայրիս՝ անյազարար կոտորեցին զորս և զտին.
մինչ զի արիւնն զօրէն գարնանաբեր ժամանակին, յորժամ ի ջերմութենէ
օդոյն ջուրն ծորեալ ելանէ՝ ի ձեանն առուս առուս վիժելով, զհող երկ-
րին զկնի իւր հեղեղատելով, այսպէս և յայնժամ լինէր. արեան առուք
ի դիականցն անկելոցն ելեալ, ի զառ ի կող տեղիս ի յորդութեան գնա-
ցիցն զհող երկրին հեղեղատէին:

Այլ դու յայնժամ եղեալն ա՛ժ զմտաւ, զկրօնաւորացն դաս և զքա-
հանայիցն՝ որ անդ հանդիպեցան, կամ զերամս ծերոցն, կամ զերիտա-
սարդացն զբազմութիւնս, որոց դեռարոյս մօրուացն՝² իբրեւ զնկար գե-
ղեցկայարմար զայտսն զարդարէին, և խոպուպք վարսիցն փաղփեալք
ի վերայ ճակատուն զօրէն վարդի վառ ի վառ գունով զդիրս երեսացն
պայծառացուցանէին, թէ որպէս յանկարծակի ի սրոյ թշնամեացն իբրեւ
ի կարկտոյ հարեալք՝ յերկիր թաւալ անկեալ զւոր խաղային³ Բե՛ր ի մէջ
և զտղայոցն համար, զորս առեալ ի զրկաց մարցն յերկիր ընկեցնուին,
որ մեծակական հառաւմամբ զմարսն խնդրէին. իսկ զծնօղսն զանալից
հարուստովք՝ առ շտապ ի նոցանէ քաժանէին: Ո՛ր սիրտ քարեղէն, որ
զայս լսելով ոչ հեղձնու արտասուօք ընդ բազմադիմի չարեացն յաճա-
խութեամբ: Կոյսք ի խայտառականս անկեալք, նորահարսունք յարանց
քաժանեալք և ի գերութիւն մատնեալք. ի միում վայրկեանի երկիրն՝ որ

իրրև զքաղաք մարդախիտ առատութեամբ խճողեալ էր, եղև անմարդ ամայի, չերկուս բաժանեալ կամ սրահոտոր կամ գերի:

Իսկ զոր ի Գեորջան և յԵկեղեաց և ի միջասահմանս նոցա եղև կոտորումն, զայն և ընդ գրով արկանել չէ որ բաւական. բայց դու առաջելովքս կշռեա՛ զայն: Իսկ որ ի Տայսն մտին, առեալ զերկիրն և հասեալք մինչև ի գետն մեծ՝ որ կոչի Մորոխ, և զկնի գետոյն դարձեալ իջին լաշխարհն խաղտեաց. և առեալ զառ և զգերի գաւառին՝ դարձան, և եկեալ մինչև ի բերդաքաղաքն որ կոչի Բարերդ, հանդիպի և անդ գունդ մի ի զօրացն Հոռոմոց որ կոչին Փռանկը, որք յանգէտս միմեանց ի դիմի հարեալք ճակատեցան. և յողորմութենէն աստուծոյ զօրացան գունդն Հոռոմոց, և յազթեալ թշնամեացն՝ զգլուխ զօրուն սպանին և զքաղումս ընդ նմա, և զայլսն ի փախուստ դարձուցեալ, զառ և զգերի գամենայն թափեցին, բայց փախստէիցն զհետ ոչ իշխեցին յերկարել, քանզի երկեան թէ զուցէ ծանր զօրու հանդիպեցցին: Իսկ զգերիքն որ ազատեցան, զհացեալք զաստուծոյ, չոգան ի տունս իւրեանց: Իսկ որ ի վերայ Հայոց գնացին, զոր և գտին՝ ի սուր և ի գերութիւն ծախեցին, և լցեալ աւարա՝ դարձան անդրէն. և եկեալ ի սահմանս Վանանդայ, որոց ի դիմի հարեալ քաջազուն իշխանքն Գագկայ որդւոյ Աբասայ, և բազում նախճիրս ի տեղոցն զործեալ: Որոց ի վերայ հասեալ զօրք անօրինաց ի մէջ փակեցին. և քանզի յերկարել պատերազմին և յահագին կոտորուածէն ի զօրութիւն պակասեալք էին ինքեանք և երիվարք իւրեանց, վասն որոյ ոչ կարացեալ զպատնէշ թշնամեացն պատառել և ելանել, յորոց սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին յազատացն արս երեսուն:

Իսկ զմի ոմն յազատացն կալեալ, որում անուն էր Թաթուլ, որ էր այր հօր և պատերազմասէր, զոր՝ առեալ տարան առ Սուլտանն: Եւ քանզի կարեմէր խոցեալ էր զորդի Արսուրանայ Պարսից ամիրային, զոր իրրև ետես Սուլտանն՝ ասէ. «Եթէ դա ապրի, զքեզ ազատեմ. ապա թէ մեռանի, զքեզ դմա մատաղ հրամայեմ առնել»: Որ յիտ սակաւ աւուրց մեռաւ Իսկ նորա պատասխանեալ, «Թէ իմ է դարկածն, չէ կենաց. թէ այլում է, զայն ոչ գիտեմ»: Սուլտանն իբրև լուալ թէ մեռաւ, հրամայեաց սպանանել զնա, և զաջ բազուկ նորա հատեալ, ետ տանել Արսուրանայ ի մխիթարութիւն, թէ ի վատ բազկէ չէ մեռեալ քո որդին:

Արդ զինչ է ինձ մի բատ միողչ զանկանգնելի կործանումն քրիստոնէից ընդ գրով սահմանել, որ իբրև ծով ի սաստիկ հողմոց յուզեալ՝ ասհագին ծփանօք, և փոփրաղէզ կուտակօքն յամենայն կողմանց զալ ի ծփանս, այսպէս և մեզ հանդիպեցաւ. աշխարհս ամենայն յանկարծակի լի եղև խռովութեամբ, և ոչ ուրեք գտանիր տեղի ապաւինի. զի վասն անհնարին շարեացն՝ բարձաւ յոյս կենաց յամենայն մարդկանէ:

Յետ Իրից նաւորց շարժեալ՝ ամենայն քաճակուն, յաղալ-իշտնէ քի առարսածոյ տափէ, և անտի իշտնէ յընդարձակ դժշտն Բասենոյ առ անառ ամրոցան որ կոչի Անիկ, յորում ետես աշխարհամոզով մարդոյ և անասնոյ, և ոչ ինչ փոյթ սրար, քանդի ի հաշիւոյն միայն ծանկտ թէ անսու է. և անցեալ առ նովա զայ ի գլուխն Բասենոյ. մերձ ի դեղն՝ որ կոչի Դու. Եւ ելեալ անտի սակաւ արամբք յանդէտս ի վերայ գահին որ հայի ի կարին, ետես զքաղաքն վառեալ ամենայն պատրաստութեամբ, և եւայեցեալ յնրկար ժամս՝ դարձաւ անդրէն. Իսկ արքն Մանազկերտոյ անկասկած ի դուրս ելեալ ի քաղաքէն՝ պատրաստեցին առատապէս զարմանս մարդոյ և անասնոյ, քանզի ժամանակն հնձոց իսկ էր. Եւ մինչ Մուտանն վայսու վայնու եղեալ դարձաւ անդրէն, նոքա յանհոգս ճղեալ էին. և ապա եկեալ նորա վառեալ սրտմտութեամբ, դնէ մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին:

Արդ ամասականօք աւուրբք եկաց ի վերայ քաղաքին, առ մի մի օր երկիցս անգամ դնէր մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին, մի ի լուսանալ աւուրն և մի ընդ երեկն: Արդ մինչդեռ քաղաքն յայս տարա-նուսի և ի վտանգի կայր, արկանէր խորհուրդս բարոք ի սիրտ իշխանի միոջ, որ էր յոյժ ի մտերմաց Սուլտանայ, որ զառ ի նմանէ խորհնալսն ծանուցանէր քաղաքին՝ կամ բանիւ կամ գրով: Բազում անգամ գրեալ ի քարտիգի՝ ի սլաք ննտին կապէր, և պատերազմի օրինակաւ մերձեալ ի պարսպն՝ զնետն ի քաղաքն ընկեկոյր. և այնու զամենայն կոռոյ օրինական ծանուցանէր նոցա, թէ առ վաղին այսպէս և ըստ այսմ ձևոյ է կոռոյն օրինակն և եթէ յայս նիշ տեղոյ ի գիշերին կամին ի ներքոյ պարսպին զերկիր փորել և մտանել ի ներքս. բայց դուք պի՛նդ և ա-մո՛ւր կացէք, և ի տեղեացն վերայ զգուշացարո՛ւք:

Արդ յո՛ր կողմ և նոքա ի պատերազմ կացին թէ ի գիշերի և թէ ի տուրնչեան, սոքա վառեալք և պատրաստ անդր գտանէին: Յետ այ-տորիկ մերենայս կանգնեալ, այնու պատերազմէին: Իսկ երէց ոմն ի մերոցս հնազոյն ունելով գաւուրս, որ յոյժ տեղեակ էր արուեստին, և սա իւր կանգնեալ փիլիկուանն. և լինէր յորժամ նոքա քար եղեալ ի պարսատիկս մերինայիս և ձգէին ի քաղաքն, երէցն զիւր քարն ղէպ ուղիղ նոցա քարին արձակէր, որպէս զի դիպեալ քար երիցուն ի քար անօրինացն, ի վերայ իւրեանց ընկեկոյր: Զայս արարեալ անօրինացն հօթն անգամ, ոչ ինչ կարացին վճարել. քանզի զօրացաւ քարն երիցուն ի վերայ քարի նոցա:

Ապա ա՛յլ պատերազմական գործի պատրաստեալ, զոր ինքեանք բարան կոչէին, որ յոյժ ահագին էր զոր ասէին, թէ չորս՝ հարիւր սպա-

սաւորք էին նորա, որք զպարանսն քարշէին, և վաթսուն լիտր քար եղեալ ի պարստիկսն՝ ի քաղաքն ձգէին. և առաջի նորա պարիսպ կանգնեցին ի բամբակի բեռանց և յայլ բազում կարասւոյ, զի մի՛ քար երիցուն հասցէ ի նա: Եւ իբրեւ զայս այսպէս յարդարեցին, արձակեցին քար մի, որ դիպեալ ի պարիսպն ուժգնակի, փոյց և խոռեաց զնա. զոր տեսեալ քաղաքին՝ յոյժ զդողի հարան, և առ աստուած աղաղակէին մեծաւ հառաչմամբ, գալ յօգնականութիւն. իսկ անօրինացն լինէր. «ե՛ծ ուրախութիւն: Իսկ ի դալ երկրորդ աւուրն Որտիմեզ՝ որ զօրուն իշխանն էր, առեալ զզօրս իւր եկեալ մարտ եղեալ կռուէր ընդ մերսն, քանզի այր քաջ էր. եկեալ խոռին կամէր հզօրապէս ի ներքս մտանել, և յանկարծակի զխրովին երթեալ՝ անկաւ: Իսկ որ ի վերայ պարսպին էին, ձգեալ զճանկ երկաթի՝ կալան զնա և քարշեալ ձգեցին ի ներքոյ պարսպին. և զօրացն տեսեալ՝ դարձան լի տրտմութեամբ ի բանակն. իսկ քաղաքին լինէր ուրախութիւն ոչ սակաւ:

Յայնժամ մի ոմն զօրաւոր ի զօրացն Հոռոմոց պատրաստեալ հուր նաւթի և ծծմբով, արկեալ յաման ապակեղէն, և նստեալ ի վերայ ագնի երիվարի, քաշասիրտ և արի գոլով, վահանաւ միայն զթիկունս տաքացուցեալ, և ելեալ ընդ դուռն քաղաքին՝ մտանէ ի բանակն այլսզգեացն, Մանտատօր ձայնելով զինքն՝ այսինքն թղթաբէր, և երթեալ մինչև ի բաբանն՝ շուրջ անցեալ զնովաւ, և յանկարծակի ի վեր առեալ զշիշի եհեղ ի վերայ բաբանացն, և նոյնժամայն բորբոքեալ հրոյն՝ բոց ծիրանի ի դուրս ելանէր, և ինքն դառնայր փութապէս: Զոր տեսեալ անօրինացն, ի հիացման եղեալ, հեծեալ յերիվարսն, զհետ մտեալ և ոչ կարօցին հասանել: Եւ նորա եկեալ խաղաղութեամբ եմուտ ի քաղաքն, օգնականութեամբ աստուծոյ ոչ ինչ ունելով վէրս յանձին, իսկ Սուլտանն իբրեւ նստիս զեղեալսն, ցասմամբ մեծաւ հրամայեաց զպահապանսն սրակոտոր առնել....:

Իսկ Վասիլն՝ որ քաղաքին իշխանն էր, հրամայեաց ռամկին ի վերայ պարսպին մեծածայն աղաղակաւ անարգել և թշնամանել զՍուլտանն, որ յետ երկուց աւուրց շարժեալ բանակաւն զնաց ի տեղւոյն և երթեալ՝ հանդիպի քաղաքի միօր, որ կոչի Արծկէ, որ է ի մէջ ծովուն Բզնունեաց, և ունի մօտ յինքն բերդ ամուր և անառիկ. և քաղաքացիքն յայս ապաստան եղեալ ի ծովն և յամրոցն, յանհոգս կային: Իսկ արիւնարբու գաղանն ծանծաղ տեղի գտեալ ի ծովուն, եթէ առաջնորդութեամբ ուրուք, և եթէ իւրեանց հնարագիտութեամբն, մտին ի քաղաքն. և սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին զամենեկին. և առեալ զգերին և ըզկապուտ զքաղաքին, ելին ի տեղւոյն: Եւ այս սրտին դիր եղև Սուլ-

տանին և գնաց մեծաւ տրամուրդեամբ յաշխարհն իւր. քանզի ոչ զոր
ինչ կամէր՝ կարաց վճարել ինչ:

(ժՁ)

¹ զո՞ւ տողիս—շարադրանքս

² ունի ուզդական հոլովի նշանակութիւն

³ գործածված է հազնդարար

⁴ տուարածոյ տափ—անասուններ արած-
ծացնելու տափարակ տեղ

⁵ ի քարտեզի—թղթի վրա

⁶ փխ. չորք

⁷ գիւրդին երթալ—սպանվել, յնքնա-
սպան լինել:

ՄԵԻԹԱՐ ԳՈՇ (12—13-րդ դդ.)

ԱՌԱՅՔ

1. Խոհեմ ոք և ծառք

Խոհեմ ոք հհարց զծառս¹, եթէ՝ զի՞նչ են պատճառք, զի որքան քարձրանայք, այնքան արմատս ի խոր ձգէք։ Եւ նոքա ասեն. Խոհական գոլով զիա՞րդ ոչ գիտես՝ եթէ ոչ կարէաք² այսքան ոստս բառնալ և ընդդիմանալ հողմոց բռնութեան, եթէ ոչ դարմատս ի խոր և բազմոստս առնէաք². տեսանես զեղբարսն մեր զհաճարի և զփիճի³, զի ոչ են բազմոստք և ոչ ընդդիմանալ հողմոց կարեն, ի խոր արմատս ոչ ունենով։

(ԻԲ)

¹ հարցանել բայց սովորաբար պահանջում է ց նախորդով հայցական խնդիր

նու իմաստով
² սոճի ծառն է

³ գործածված է ստորագրական ապառ-

2. Մկունք և կատու

Մկունք համանգամայն¹ հրեշտակս առաքեն առ կատուն և ասեն. Զի՞նչ քեզ մեղանշիմք, որ այդքան զմեզ հալածես, զի՞նչ քո ուտեմք։ Ասէ ցնոսա. Ո՞չ գիտէք եթէ յայն սակս զմեզ մարդիկ դարմանեն, զի զամբարս նոցա միք պահեսցուք. արդ եթէ դուք այնմ ոչ մեղիցէք, համարձակ շրջեսցիք, ոչինչ ձեզ վնասեցից, և զայս երդմամբ հաստատեցից, Եւ ձեռն եղեալ ի զլուի երգուաւ։ Եւ մկանցն համարձակեալ կամեցան զանկեալ հատսն առնուլ, և յարուցեալ կատուն զբազումս սատակեաց։ Եւ ասեն. Ո՞չ ապաքէն երգուար անկեալ հատի ոչ առնուլ վրէժ։ Եւ նա ասէ. Ոչ երգուայ, այլ ըստ սովորութեան զգլխով զձեռս արկի։

(ՂԱ)

¹ համանգամայն—միասին. բոլոր

3. Բու և արծիւ

Բու հրեշտակ¹ առաքեաց առ արծիւ և խնդրեաց զդուստր նորա հարսըն, ասելով. Դու տուրնչեան քաղամարտիկ ես, և ես գիշերոյ, պատշաճիմք ի խնամութիւն: Եւ յետ բազում թախանձանաց յանձն առ տալ: Եւ ի լինել հարսանեացն ի տուէ² լոյս ոչ կարէր տեսանել փեսայն. և ծաղր առնէին բազմեալքն: Եւ իբրեւ եղև գիշեր՝ և ոչ հարսն ետես լոյս. յաճախեաց և անդ այպանումն: Եւ վասն այսորիկ փութով լուծաւ հարսանիքն:

(ՃԻԳ)

¹ այստեղ՝ խնամախոս

² ի տուէ — ցերեկը

4. Արջ և մրջիմ

Ջրոյն մրջեան արջ փորէր, և լեզուաւ ժողովէր և ուտէր: Եւ հնարի մրջինն սատակել զնա. երթեալ առ պիծակ և գոռեխ և մժեխ և շանաճանճ և բրէտ, և առ նմանի սոցին, և աղաչէ օգնել իբր ազգայինք: Յաւակցեն՝ հարկանեն զաշա և զլսելիս արջուն, և հարկանէ զլուս զթարի, և նեխի և որդունք ևս ծնունին. և ի սաստկութենէ ցաւոց՝ զքերան բացեալ գոչէր. և նոցա մտեալ յորովայնն՝ խոցոտեն զաղիսն. և նեղեալ դիմէ ի հոսանս ջրոյ, և անշափ ի ներքս մտեալ՝ հեղձանի:

(ՃՄԴ)

5. Թռչուն թագաւորին Հնդկաց և ձի արքային Յունաց

Թագաւորին Հնդկաց էր Թռչուն ինչ. որ արկանէր մարգարիտ և ականս իբրեւ զձու. և լուեալ արքային Յունաց՝ այնմ ցանկացաւ, և առաքեաց հրեշտակ և խնդրեաց. և նա ետ: Սակայն և նա հայցեաց զձի նորա, որ երազութեամբ անցանէր ընդ Թռչունս: Եւ թէպէտ ծանր էին միմեանց, խնդիրքն, անյապաղ երկաթանշիւրքն կատարէին: Եւ ի գալ հաւուն ի Յոյնս՝ ըստ օրինակի այլոց ածէ ձու, և ձիոյն երթեալ ի Հընդիկս՝ կաղայր, և ոչ քնաւ արշաւէր: Դարձուցանէ թագաւորն հնդկաց զերիվարն, մեղադրելով յոյժ. և նա նմանապէս՝ ամբաստանելով զթրուշունն: Եւ իւրաքանչիւրքն յինքեանցն երթեալ տեղիս՝ լինէին ըստ առաջին օրինակին:

(ՃԿԱ)

Ա

Ազաւենի(իմ), ազայ, ազի՛ր, ազեալ կամ
ազուցեալ. հ. հադենել, հազեզել:

Ազաւենի(իմ), ազայ, ազի՛ր, ազուցեալ.
լ. իշեանել, գիշերել. մեալ մի տեղ
միեշեալ առաւմտո:

Ազազել(իմ), հցայ. լ. շարանալ:

Ազատ, ի, սք, ա. 1. ազատ, անկախ.
2. արծազ, քաք. 3. ք. ազեզական,
իշխան:

Ազատակոյտ. ք. ազատների՝ ազեզական-
ների խումբ:

Ազգ, ի, աք. ք. 1. տեսակ. 2. սերունդ.
3. առհմ, ցեղ. 4. ժողովուրդ: Ազգի
ազգի. տեսակ-տեսակ, զանազան:

Ազգ. ք. զգացում, զգալը, իմացում: Ազգ
առնել. իմաց տալ, տեղեկացնել, հա-
ղորդել: Ազգ լինել(իմ) իմաց տրվել:
Ազգել, հցի. ն. իմաց տալ, տեղեկացնել:
Ազն. զին, զինք, զանց. ք. ազգ, ցեղ,
ժողովուրդ:

Ախտասուր, սիրի, քաք. ա. ցանկասեր,
հեշտասեր:

Անել, ւսծի, ա՛ծ. ն. 1. բերել. 2. տե-
ղից տեղ տանել. 3. խփել, հարվածել.
4. շարժել. 5. լցնել:

Անու. ոյ, ոց. ք. 1. մարդ, անու, 2.
իխք. փոքր ազգ:

Ակսն. ք. փոս, անցք, ժակ: Ակտն եւս-
տանել. փոս՝ անցք բանալ:

Ակաստան, յակաստանի. ք. հաստատուն՝
ապահով վիճակ:

Ակն, ալան. ք. 1. ալք. 2. հույս, ազնե-

կալութիւն: Ակն ունել(իմ). ապաստել,
անկեղանել:

Ակն. ալան, ալանք. ք. թանկագին բար,
գոհար:

Ակն, ալան, ալանք. ք. ալունք:

Ակնակառոյց լինել(իմ). ալքը վրան մը-
նալ. ալքը մի բանի վրա զցնել:

Աճ, ի, ից. ք. վախ, երկյուղ, սարսափ:
Աճ արկանել, վախեցնել, սարսափեց-
նել: Աճի եւսարկանել(իմ). վախենալ:

Աճաւազիկ

Աճաւանիկ } մ. ահա:

Աճաւասիկ

Աճեալ, ճիւ. ա. ք. 1. ձախ, ձախ կող-
մը. 2. ձախներ:

Աղարողն, ի աւ. ք. փիլոն, հողերա-
կանի վերաբերու:

Աղազ, ի, աւ. ք. իստեմառ:

Աղազաւ. նիւ. պատճառով, համար:

Աղանդեր. ք. մրդեղեն կամ ցաղցրեղեն,
որ տրվում է օգնութեամբ ճաշից հե-
տո. աղանդեր:

Աղ՛. ձ. հապա՛, զն՛:

Աղիս, ի, ից. ք. 1. կողպեք. 2. բաղմո-
թիւն, ժողովուրդ, 3. ընդհանրապես՝
գույք, ունեցած լուսնեցածք:

Աղիւն, հցի. ն. կողպել, փակել:

Աղփաբետ կամ ալփաբետ, տաք. ք.
այբուբեն, տառեր:

Ամ, ի, աք. ք. 1. տարի, 2. տարիք,
հասակ. 3. թվական: Ամ ըստ ամէ,
ամի ամի, ամ յամէ. տարեցտարի:

Ամալ, աքի. ն. լցնել, թափել, գատարկել:

Ամարայնի, եւոյ կամ եոյ. մ. ամառ ժա-
մանակ, ամառը. ք. ամառ:

Ամարուհի կամ ամսարանից. մ. ամառը,
ամսուխանից:

Ամարաստան. ի. գ. ամառանոց:

Ամբաստալ. բորձի, բա՛րձ. ն. բարձրաց-
նել:

Ամբաստալ. բարձայ, ձի՛ր. չ. 1. վեր էլ-
նել. 2. բարձրանալ, մեծանալ. 3. հը-
պարտանալ:

Ամբար. ոյ, ոց. գ. 1. շտեմարան, մթն-
բանոց, ամբար. 2. ամբարած մթերք,
մթերապաշար:

Ամբարիտ կամ ամպարիտ, բշտի, բջշ-
տաց. ա. անօրին, անիրավ, չար:

Ամբարնուղչ. բարձր նյութերով, նյու-
ղերը բարձր:

Ամրոյն. ի կամ ոյ, ից. գ. 1. բազմու-
թյուն, ամբոյն. 2. իրարանցում, շփո-
թություն, աղմուկ-աղաղակ:

Ամենեման. եղունց, ամենեման. եղուն.
գ. 1. ամենքը, ամենքն էլ. 2. բոլոր,
ամեն, բոլանդուկ:

Ամին. ամենոյ. ոց. գ. ընտիր խորտիկ՝
պատրաստված որսի մսից:

Ամոյ. լոյ կամ լի, մտնավանդ հոգնակի
թվով՝ ամուլ. լաց կամ լից կամ լնաց.
ա. գ. լծակից, լուծ ցաշող զույգ նգ.
նմանությամբ՝ զործակից նրկու ընկեր:

Ամուր. սմբի, բուց կամ բոյ, ոց. գ.
ամբոց, բերդ:

Այգ. ոյ կամ օւ, ուէ, ուց. գ. 1. առա-
վոտ, վաղ առավոտ. 2. լուսարաց, Ընդ
այդն. մ. վաղ առավոտյան, լուսադե-
մին:

Այգոդ, ի, աց. դ. այգեպան, այգեգործ:

Այդը. 1. մ. այդտեղ, դեպի այդտեղ. 2.
դ. այդ:

Այդրեն. մ. այդտեղ, ետրից դեպի այդ-
տեղ:

Այլազգ. ա. մ. ուրիշ տեսակ, այլ կերպ:

Այլ ուրեմ. մ. ուրիշ տեղ:

Այնու գի. չ. որովհետև:

Այպանել, եցի. ն. ծաղրել, անարգել, ար-
համարհել:

Այպն առնել տե՛ս այպանել:

Այս. ոյ կամ ու, ոց. գ. 1. քամի, հողմ.
2. շար ոգի, դե:

Այսը. 1. մ. այստեղ, 2. գ. այս, Այսը
անդ. այս ու այն կողմ:

Այսրեն. մ. 1. ետրից այստեղ. 2. ետրից.
3. այստեղ:

Այտի կամ այդի. 1. մ. այդ տեղից. 2.
դ. այդ:

Այտնուլ. տես, տի՛ր, տուցնալ. չ.
չել:

Այր, առն, յառնէ, արամբ. գ. 1. տը-
գամարդ. 2. ամուսին, Առն կամ արունց
լիսել(իմ). ամուսնանալ:

Այրենի. սռն է ձիոյ. գ. այրուծի, հե-
ծելագոր:

Անագան. ի. ա. մ. 1. ուշ, ուշ մեացող,
նտին. 2. ուշ ժամանակ, երեկոյան դեմ:
Անագան ուրեմն. մ. ուշ, վերջում:

Անառ. ա. անաղիկ, անմատչելի:

Անարի. բոյ, բնաց. ա. 1. վախկոտ.
2. վիթխարի, 3. ոչ պարսիկ:

Անգիւտ. ա. 1. անգտանելի. 2. անօգուտ,
փուլ:

Անգոսնել. եցի. ն. անարգել, արհամար-
հել, պախարակել:

Անդ. մ. 1. այնտեղ. 2. այն ժամանակ.
3. դ. այն:

Անդանել. եցի. ն. մտածել, ծննել, խոր-
հել:

Անդարման, ա. անխնամ՝ անմշակ թո-
ղած:

Անդեպ. դէոյ, ոց կամ ից, անդեսյը,
նայց. գ. նախիր (եղների, կովերի):

Անդեն. մ. 1. այնտեղ, նույն տեղը. 2.
անմիջապես, իսկույն, տեղն ու տեղը:

Անդուտ. մ. 1. այնտեղից. 2. երանից
հետո:

Անդստին. մ. 1. հենց սկզբից. 2. վե-
րջստին, ետրից. 3. իսկույն:

Անդր. 1. մ. այնտեղ, դեպի այնտեղ.
2. դ. այն:

Անդրեն. մ. 1. ետրից, դարձալ. 2. հտ.
3. նույն տեղը. 4. նույն ժամանակ:

Անխալում. ա. զանգ շունեցող, առանց
գանգի:

Անխայել, եցի. ն. չ. 1. խզնալ, խնա-
յնել, գթալ. 2. շինայել. 3. զգուշացնել.
Անկանել(իմ), անկալ, անկիր. 1.

ընկենել. 2. վիճակվել. 3. մտնել. 4. հարձակվել, վրա հասնել. 5. վրան գրվել:

Աճենգեղ, ա. խոշոր:

Աճենտերին. ա. մ. 1. անկարելի, անհրեար. 2. սաստիկ, խիստ. 3. շտապանց, խիստ շատ:

Աճնկալի, լսյ, լեաց. ա. սիրելի, բազմալի, կարոտով փափաղանքի:

Աճնն, ձին, ինք, անց. գ. 1. անձ. 2. ինքը: Յաննին ունել(իմ). հանձն առնել, ընդունել:

Աճննատր, ի, աց. ու. 1. մարմին ունեցող, որպես անհատ գոյություն ունեցող. 2. շուռն ունեցող, կենդանի:

Աճննայ. ա. խոշոր, քիկենել:

Աճուլաւոր, ի, աց. ա. անուշեղեն՝ քաղցրավենիք պատրաստող:

Աճուր, ոյ, աց. գ. փայտե կամ մետաղե օղակ:

Աճալ. ացի, սա՛. շ. լսել, հնազանդվել, ակահը գնել:

Աճաստել, եցի. շ. չլսել, չհնազանդվել, ըմբոստանալ, հակառակվել:

Աճաի. 1. մ. այնտեղից. 2. գ. այն:

Աճցանել, անցի, անց. շ. 1. անցնել.

2. գերազանցել. 3. ցանց առնել. 4. պակասել, սպառվել. 5. մարել, հանգչել. 6. մոռացվել:

Աճցաւոր, ի, աց. գ. անցորդ, ուղևոր, ճամփորդ:

Աճքրքիլի. ա. մ. առանց աչքը թարթելու, աչքը հառած:

Աշխատ առնել. ե. նեղություն պատճառել, շարժարել, անհանգստացնել, հոգեկցնել:

Աշխատորին. գ. 1. նեղություն, շարժարանք. 2. աշխատանք:

Աշխատ. գ. օդը, լաց ու կոծ, վայնասուն: Աշխտը զնել. օդքալ, սգալ, լաց ու կոծ անել:

Աշխտահենն. ա. լաց ու կոծով լի:

Աշխտան, ի. գ. սուգի՝ լաց ու կոծի տնդ:

Աշխտել, եցի. ն. 1. սգալ, օդքալ, լաց ու կոծ անել. 2. զղբալ:

Աշխտահանող. ա. երկրի կամ ազգի գործերը հոգացող:

Աշտանակ, ի, աց. գ. մոմակալ, ճրագակալ:

Աշտայ կամ աշտե, տէի, ից. գ. տնդ, նիզակ:

Ապաթաման. ա. մ. անթամանակ, տարածամ:

Ապականել, եցի. ն. 1. ակերել, քանդել, կործանել. 2. պղծել:

Ապտերտնել, եցի. շ. գոռաղանալ, մեծամրտել, հոխորտալ:

Ապալէն. մ. իհարկե, անշուշտ, արգարև:

Ապուռ, ապուի, ից. գ. կողպուտ, ավար:

Ապրել(իմ), եցալ, շ. փրկվել, ազատվել: Առ. նիս., տե՛ս «Ժերակ» § 193:

Առ, ի, ից. գ. ավար, կողպուտ:

Առազատ, ի, ից կամ աց. գ. նորահարսի և փեսայի համար առանձնացված ներթափանցակ-հարսնարան:

Առարուր կամ առ սրբուր. մ. ոտնատակ տալով, կոխկրտելով:

Առաջալ կամ զառաջնալ, մ. առջև, դիմացը:

Առաջի. նիս. մ. 1. առջևը, դիմացը. 2. առջևից: Առաջի արկանել, ձեռնարկել,

գործադրել, նպատակ գնել: Առաջի զրնել. 1. մտադրվել, հանձն առնել, աշքի առաջ ունենալ. 2. առաջը գնել,

ներկայացնել: Առաջի կալ. գնման առնել, դիմադրել:

Առաստ. ի. աց կամ ից. գ. պարան:

Առածալայն. մ. թակույն, նույն պահին:

Առնել, արարի, արա՛. ն. 1. անել. 2. ստեղծել. 3. փոխել, դարձնել. 4. ունենալ:

Առնուլ. առի, ա՛ռ. ն. 1. առնել, բռնել. 2. գրավել, տիրել. 3. հափշտակել. 4. վերցնել, ստանալ: Խուրթ առնուլ. հավաքվել:

Առուամէլ. գ. ջրանցք:

Առպալէն, ի, աց. գ. ձիու կամ ձիափորի զենք ու զարդ:

Առպատան. ի, աց. գ. ձիու ափսոս:

Առպատակ, ի, աց. գ. 1. կողպուտի նպատակով արշավանք կատարող ձիա-

վոր խումբ. 2. ձիավոր խմբով արշավանք՝ կողոպուտի համար: Ասպետակ սփռել, դնել, առնել, ասպետակել:

Ասպար, ի կամ ոյ, աջ. գ. վահան:
Ասպարէզ կամ ասպարէս, բիզի, բիսի, սոց կամ սիդ. դ. 1. ձիարշավարան. 2. հին հունական երկայնության չափ ($\approx 184,97$ մ.). 3. բաց տարածութիւն, հրապարակ:

Ասպիտ, ի, ա. կամ իւ, աջ. գ. ավագ իշխան:

Ասպերական, ի, աջ. կամ իթ. ա. հյուր-ինկար:

Աստ. 1. մ. այստեղ. 2. դ. այս:

Աստաւոր, 1. մ. այստեղ. 2. ա. այստեղի, այժմյան:

Աստեղադէտ, քիտի, տաց. գ. աստղագուշակ, աստղամաս, մագ:

Աստէն, մ. 1. տյատեղ. 2. այստեղից. 3. այժմվանից:

Աստի. 1. մ. այստեղից. 2. դ. այս: Աստի և անտի. այս ու այն կողմից:

Աստուստ, մ. 1. այստեղից, այս կողմից. 2. այստեղ:

Ատ, սրոյ կամ բու, ասու, ասրով կամ ասերբ, ասուոց կամ ասրոց. գ. ոչլարի բուրդ:

Ատեան, ատենի, ից. գ. 1. դատարան. 2. դատողների կազմը, դատավորներ:

Ատուշան, ի, աջ. գ. կրակի պաշտամունքի տեղ. կրակատուն, մահչան:

Արալէզ կամ տալէզ, յարալէզ. գ. աստապեղական կենդանի, որը լիզիով պատերազմում ընկած քաշերի վերքերը՝ կենդանացնում էր մեռածներին:

Արաւ, ոյ, ոց. գ. 1. ունեցվածք, ստացվածք. 2. շինվածք, շենք. 3. բերք, արդյունք:

Արգելույ, գելի, գել. ն. 1. արգելի. 2. փակել, բանտարկել. 3. պահել:

Արդ. ու, ոց. գ. ձև, կերպարանք:

Արդ. մ. այժմ:

Արդ. շ. ուրեմն, այսպիսով:

Արիֆ, եաց. գ. պարսիկներ:

Արծաւի, ծառայ, ծաւոց. կամ արծիւ, ծաւ. գ. արծիւ:

Արկանել, արկի, արկ. ն. 1. նետել, զրցել. գնել. 2. տարածել, սփռել. 3. լցնել. 4. հագնել, հագցնել. 5. վրան գցել. 6. մացնել: Արկանել ի միտա. 1. մտադրել. 2. մտարկել, հիշել ի զործ արկանել, ի կիր արկանել. զործադրել, կիրառել, Ձևն արկանել. ձեռնարկել, ծիւնի արկանել. իր կողմը ձգել:

Արնակել, եջի. ն. 1. ուղարկել. 2. ազատել. 3. զցել. 4. դուրս հանել, քաղաքել:

Արմանալ, աջայ. շ. զարմանալ:

Արմատաւի. մ. արմատներով հանդիւր, արմատով միասին:

Արուստ, ի, ից կամ աջ. գ. 1. արհեստ. 2. հնարամտութիւն, նարտարութիւն:

Արուստական, ի, աջ. ա. գ. 1. երածըշտական զործից, նվագարան. 2. երածիշտ, նվագող:

Արուստակից, կջի, ցաց. ու. 1. արհեստակից. 2. փխր. կրօնակից:

Արշու, ոյ, ոց կամ աջ. գ. աշառ:

Արտալէշ. տ. շիկացած, կասկածոր:

Արտաւոյ, նիւ. մ. 1. դուրս, դուրսը, դրսից. 2. դատ. 3. հոռու:

Արտաւա. մ. դուրս, դուրսը:

Արտուր. գ. արցունք:

Աւագանի, նույ, նեւա կամ նով, նեօք. գ. ավագներ, իշխաններ:

Աւագիկ
Աւասիկ
Աւանիկ

Բ

Բազին. գնի, եաց կամ եից, նեաց. գ. 1. կուրթի տեղան. 2. զոհարան, զոհանեղան, 3. կուրթի տաճար, կառուան, մահչան:

Բազմական, ի, աջ. գ. 1. սեղան նստաղ, սեղանի հրավիրված, հյուր. 2. սեղան. 3. նստարան, բազմաց. 4. խրախճանք, կաշունք, Բազմական տունը՝ արկանել:

բազմեւ տեղ պատրաստել, սեղան
զցել:

Բաժ. ի, ից. գ. բաժին, տուրք, հարկ:

Բաժ. ի, ից. գ. 1. խոսք. 2. պատգամ,
ուշադիր. 3. քանականութիւն, խելք,
միտք. 4. բան, գործ, իր. 5. լեզու
Բանաւոր, ի, աջ. ա. գ. 1. բանականու-
թյան ունեցող, բանական. 2. լեզու ու-
նեցող, խոսող. 3. խելացի, գիտուն:

Բարադանք. նաց. գ. դատարկաբանու-
թյուն, ցեղաբանութիւն, շաղակրա-
տանք, ակնդցիկ խոսքեր:

Բառնալ. բարձի, բարձ. ն. 1. վերջնել,
տանել. 2. շալակել. 3. վեր բարձրաց-
նել. 4. մեղտեղից վերացնել. 5. բար-
ձել, վերան հանել. 6. համբարել, տանել,
դիմանալ. 7. փխր. պարզել, բացա-
հայտել:

Բասիլիսկոս. գ. օձի մի տեսակ. արքայօձ:
Բաստեոն. ասն, ասնք. գ. փափուկ բազ-
մոց, դահլիճի:

Բաւակ. գ. քրտի շուն:

Բաւապան. ի, աջ. գ. դոնապան:

Բարբառ. ոյ, ոց. գ. 1. մարդու ձայն,
խոսք. 2. լեզու, բարբառ. 3. անորոշ
ձայն, աղաղակ:

Բարբառել(իմ), եցայ. շ. 1. ձայն ար-
ձակել. 2. զովորդել, ճրգել. 3. խոսել:

Բարիոն. ա. մ. լավ, բարի. լավ կերպով:

Բարձ, ի, ից. գ. 1. բարձ. 2. գահ, բար-
ձր նստարան. 3. փխր. պատիվ, աս-
տիճան:

Բարձրագանք. ից. գ. բարձր գահ, բարձր
աթոռ:

Բարձրանք. մանք. գ. ծառի քարակ ճյու-
ղերի խուրձ, որ ցուրմերը բռնում էին
ձեռներին՝ զոհ տեսնու ժամանակ:

Բաւք, բուց, բուք. գ. 1. բնավորութիւն,
2. սովորութիւն. 3. կարծիք, սկզբունք.
4. եղանակ, կերպ:

Բաց. աւ, օք. ա. բաց, ի բացի. մ. բաց
տեղ, դուրս տեղ:

Բաց ի. եխ. դատ, ուրիշ, բացի, առանց:
Բացական. ի աջ. ա. հեռավոր, հեռուն
գտնվող:

Բացատրել, եցի. ն. արձակել, գցել, նե-
տնել:

Բեկանել. բնի, բնի. ն. 1. մաս-մաս
անել, կտրտել. 2. կտրել, փշրել. 3.
պատռել, բզկտել. 4. ուժը կտրել, տը-
կարացնել. 5. վախնցնել:

Բերդան. գ. 1. բերդի. 2. բերդապահ-
ներ:

Բեռ. ի, աջ. գ. 1. գամ, մեխ. 2. ա-
ռանք. 3. կենտրոն:

Բիժ, բժայ. գ. աչքի հեղու, նպու:

Բեւակ. ի, աջ. գ. ա. 1. քուն բնակիչ,
տեղացի. 2. բուն տեղը. 3. բուն, բնիկ,
հարազատ:

Բեւա, ի, ից. 1. ա. բուր, ամեն. 2. մ.
բուրբուր, ամենին, խալաւ: Բեւ քը-
նաւ. 1. ամեն տեղ, ամենուրեք, քըն-
քը միասին, ընդամենը:

Բեկ. ա. մ. բորիկ, ոտաբորիկ, բորիկ
ոտով:

Բորբորիտ. բորբորիտ. ա. վաճառու,
ցանկասեր, անառակ, պիղծ:

Բուռ. բռն կամ բուռ, բուռք, բուռք.
գ. 1. բուռ, ձեռք. 2. կարողութիւն,
իշխանութիւն. Բուռն հաւկանել. 1.
ձեռք զարկել, ձեռնարկել, սկսել. 2.
բռնել: Ի բուռն արկանել. գրաւոր ա-
նել, բռնել, ձեռք գցել:

Բուռնալ. աղաւ. յ. բոնութիւն՝ ուժով
տիրել, իր ձեռքի տակ պահել:

Բրել, եցի. ն. փորել, քանդել:

Բրէտ, բրիտի, տաց. գ. իշամեզու:

Գ

Գան. ու կամ ոյ, ուց, նան՝ ի, ից. գ.
1. գահ. 2. պատիվ, իշխանութիւն.
3. բարձր տեղ, զարաւանդ:

Գահոյն, ոյից. գ. 1. արքայական գահ.
2. թախտ, անկողին, մահճակալ. 3.
պատգարակ:

Գաղտ. մ. գաղտնի, գաղտնաբար:

Գաղտաղոնք. գ. ծածուկ հնարք, գո-
գութիւն:

Գայլ. ի, ից. գ. ցնի, տիգր:

Գան, ի, ից. դ. ծծծ: Գան հակաւանել.
ծծծել, ձաղկել, տանջել:
Գանծ, ու, ուց. և ի, ից. գ. 1. գանձ.
2. գանձարան. 3. հարկ:
Գաւառապետ, ի, աց. գ. գաւառի, գլխաւոր՝
տան վերականգնող, գործակալ, տնտես:
Գիւղի. գելի. գել'. ն. ուրբել, տրորել,
սեղմել, ճնշել, ճզմել:
Գեճեճ, ի կամ ոյ, իւ. գ. դժոխք:
Գեղ, ոյ, օց. գ. 1. գեղեցիկութիւն. 2.
երես, դեմք:
Գեղապատշաճ. ա. վայելչատես, վայելչ-
լազեղ:
Գետառու. գ. դետից բաժանված առու:
Գետավիժ կամ գետավիժա առնել, լինել
(իմ). գետի մէջ ընկնել, ընկնվել:
Գետնաբեկ. ա. մերկ դետնի վրա պառ-
կող:
Գետնախշտի. ա. տե՛ս գետնաբեկ:
Գէշ, դիշոյ, օց կամ ուց, և ի. գ. մար-
դու կտու կենդանու դիակ, լել:
Գէշ գէշ. գէշաղէշ. մ. պատառ-պատառ,
կտոր-կտոր, բզիկ-բզիկ:
Գէշ. գիշոյ, օց կամ ի, աց. գ. 1. թաց,
խոնավ. 2. ցանկացող, անառակ:
Գծովն(իմ), եցայ կամ գծովնել(իմ),
նկշայ. չ. խոսովել:
Դգիկ կամ զղզուկ, զկոյ. գ. նետի կոթք:
Գո՛գ. գողչիբ, գողչիք, ցես, ցուք, ցեն.
(պակասավոր բայ). ասա՛, ասես: Գոգ-
ցես քէ կամ իմն, կարծես թի, հա-
մարայ թի:
Դոյ. դոմ, դոս, գոյ... (պակասավոր բայ).
լինել, գոյութիւն ունենալ:
Դռնիխ, ի կամ ոյ. գ. վայրի ճանձ՝ բո-
ռի նման, ձիաբոս:
Դռուրիւն. գ. որ, թշնամութիւն:
Դոճակալութիւն. գ. գործակալ լինելը,
վերակացութիւն:
Դօճառնութիւն, գ. գործի ձեռնարկելը,
ձեռնարկում:
Դործել, եցի. ն. 1. բանել, աշխատել.
2. անել. 3. ներգործել, ազդել:
Դործօն, ի, աց կամ ից. ա. բանող, աշ-
խատող, գործունէյ:

Դութ. գրոյ, օց կամ գրի. գ. փոս, հոք,
վիհ, խորտորատ:
Դումարել, եցի. ն. հաւաքել, ժողովել:
Դունակ, ի, աց. գ. 1. գոյն. 2. կերպ,
տեսակ, եղանակ. 3. նիւ. նման, պիւ,
ձնով: Դունակ-զունակ, գույնզգույն,
տեսակ-տեսակ, պիւ-պիւ:
Կրգել, եցի. ն. փափուկ պահել, փայփա-
յանքով մեծացնել, փայփայել:
Կրիշ. ի, աց. գ. գրագիր:

Դ

Դադարել. եցի, դադարիմ, եցայ. ի.
հանգիստ առնել, հանգստանալ, դա-
դարել, մեալ. 2. խաղաղվել. 3. իջե-
լանել, օթնանել:
Դաճկան, ի, աց. գ. հին հռոմեական
արծաթ կամ ոսկի դրամ. դենար:
Դանդաշել, եցի. չ. 1. երեքալ, տատան-
վել. 2. մտքով տատանվել, ցնդաբա-
նել:
Դաշն, շին, շինք, շանց. գ. ուխտ, պայ-
ման, դաշինք:
Դառնակոտոչ. ա. դառն՝ ողբալի աղա-
ղակ՝ ճիշ:
Դաստակերտ, ի, աց կամ ից. գ. 1. մե-
կի կողմից հիմնված ավան, գյուղ, ա-
գարակ, կալվածք, քաղաք. 2. ձեռքի
աշխատանք, ձեռաներտ:
Դաստապան. ի, աց. գ. թրի կոթ, երե-
խակալ:
Դաստառակ, ի, աց. գ. ձեռքի սրբիշ,
անձեռոցիկ:
Դատել, եցի. դատիմ, եցայ. ն. 1. դա-
տաւասան անել, վճիռ արձակել. 2. դա-
տապարտել. 3. սլատել:
Դաւ, ի, ից. գ. 1. բարձր տեղ, բարձ-
րավանդակ. 2. գետի ափ: Դաւի դա-
ւիւ. մինչև ափերը լցված, լեփ-լեցուն
(գետի հոսելը):
Դաւաւանդ. ի, աց. գ. բարձր տեղ:
Դաւոցանել, ձուցի, ' '. պր. դարձնել,
փոխել:
Դեղերել(իմ), եցայ. չ. 1. մի տեղ մը-
նալ. 2. մի բանով զբաղվել, պարա-

պել, ուսումնասիրել:

Դնլփիւն. փինի կամ փնի, աջ. դ. ծո-
վային կաթնասուն կենդանի. դնլփին:

Դնդնդի, գ. զնդ, ճար:

Դնն. ի, ից. գ. կրոն, հավատք:

Դնսպան, ի, աջ. գ. լուր տեսող, պատ-
գամավոր:

Դնքրուկ. քկի, կաց. ա. գ. խորհուրդի
քարքարոտ տեղ:

Դնմ, դիմի, դիմաւ, դմթ, գիմաց, գ. 1.
կրնս, գնմթ. 2. կազմ, դիմացը, դիմք.
3. տեսք, կերպ. 4. նշանակութիւն:
Վզմ ունել(իմ). գնմն առնել, դիմա-
դրել: Ի դիմի կամ զդիմի ճատկանել
(իմ). բնդհարկել, դարնկել, հանդիպել:

Դնպ, դիպի, աջ. գ. 1. դիպված, գնպք.
անցք. 2. առիթ: Ի դեպ նլանել. հար-
մար դալ, հաղողկել:

Դնտ, ի, աջ. գ. ա. 1. դիտող, 2. դի-
տանոց. 3. նպատակ: Դնտ ունել(իմ).
ուշ դնել:

Դնտական ւննել(իմ). 1. ուշխաւով նա-
յել. 2. սպասել. 3. զննել, հետախու-
զել: Դնտակն ի վնր ունել կամ ամ-
բառնալ. ալքերը՝ հայացքը վնր բարձ-
րացնել դիտելու համար, նայել:

Դմնդակ, ի, աջ. ա. դածան, խիտտ, ծա-
կըր, անտաննի, լարաշար:

Դմննայ. նէի, ից. ա. լար, դմնդակ:

Դի. ոյ, ոց. գ. դիակ:

Դիակապաւտ, պտի, տաց կամ տից. գ.
դիակը կողոպտող՝ թալանող:

Դիմնլ. եցի. չ. գնպի առաջ գնալ, ըն-
թանալ, հարձակվել:

Դիմնցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. վազեց-
նել, քշել:

Դիպան. ա. հարմար, պատշաճ: Դիպան
ելանել կամ պատմանել. դիպչել, դար-
նըվել, դնմ ելնել:

Դիպնել(իմ), եցայ. չ. հանդիպել, պա-
տահել:

Դիպում, ոյ, ոց. գ. գնպք, պատահ-
մունք:

Դիր. դրի, ից. նաև զրոյ, ոց. գ. 1. դիրք.
2. կարգ, կերպ:

Դիւան, ի, աջ. գ. պետական գրագրու-

թիւններ վարելու տեղ. դիվանատուն:

Դիւր. ի, աջ կամ ից. գ. կախարհ, վը-
հուկ, թուլի, մոգ:

Դիր. ի, ից. ա. 1. դուրին, հեշտ, 2.
հանելի, ախորժելի, դուրեկան. 3. գ.
անգործութիւն, հանգստութիւն, հան-
գիստ:

Դիւցալաշտ, ի, ից. ա. կուպաշտ, հն-
թանասական աստվածներ պաշտող:

Դիմ. դից. դիօք, գ. հնթանասական աստ-
վածներ, շաստվածներ:

Դուլն. ա. մ. 1. քիւ, փոքր լափով. 2.
աննշան, լնին:

Դուլնալեւայ. ըէի, իւ կամ քույ, քոյ,
քէից կամ քուայ, քօք. ա. 1. լնին,
թնթն. 2. քիւ. 3. մ. մի քիւ, փոքր
լափով:

Դուռն, դրան, դրունք, դրանց. գ. 1.
դուռ. 2. թագավորական պալատ, ար-
քունիք:

Դուրսիւն. գ. 1. դրութիւն, դիր. 2.
գրագիտութիւն. 3. գրականութիւն,
գիրք:

Դւրսիւ. եցի. կամ դրսովել, եցի. ն.
պարսավել, հանդիմանել, նախատել:

Դւանիկ, նկի, նկաց. գ. պալատական
պաշտոնիւ:

Դւրդնցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. զրդ-
վնցնել, խախտել, նստ դարձնել, շուտ
տալ:

Դւոշել, եցի. ն. ծանգակնել, տաշելով՝ քն-
րելով կուռք շինել:

Ն

Նրէ. չ. 1. նթն. 2. թն:

Նլ, ի, իւ, նէթ, նլից, նլիւք. գ. 1. դուրս
նլնել. 2. անցք, հանապարհ. 3. վերջ.
4. ծագելը:

Նկ. ի, աջ. գ. նկվոր, գրսեցի, պան-
գոսիտ, գաղթական:

Նկնն, ուն կամ րան, հղերունք կամ
հղերք. գ. լարիք, վնառ:

Նղծ. գ. 1. փշացնել, ավերել, ապա-
կանել. 2. հերքել, մերժել:

Եզկեյի, լույ, լեաց. ա. խեղճ, թշվառ,
 ողորմելի:
 Եզն, ժղին, Լգինք, եզանց. գ. Էզերի:
 Եզուկ. ձ. ալա՛ղ, վա՛յ, ախա՛ս, վա՛խ:
 Եզլիւ, չեր, չերք. գ. 1. կոտոշ. 2. Էզ-
 չերենի ծառի պտուղը: Եղլիւր անել.
 գոռզանալ, հոխորտալ:
 Եռալ, աջի կամ աջայ. լ. 1. եռալ. 2.
 վառովել, բորբոքովել. 3. վխտալ:
 Եռզ, ետեղ. գ. տեղ:
 Երազ, ի, երազց կամ զուեց. ա. ձ. ա-
 բազ, շուտ, սրբեթաց, շուտով:
 Երազազ. ի, ից հոգե. երազազանք. գ.
 թակարդ, ցանց կամ ուռկան՝ կենդա-
 նիներ բռնելու համար:
 Երազազկտ. գիտի, աջ. ա. 1. երազահան,
 երազ մեկնող. 2. սին երազենքով, է-
 րազական բաներով ապրող:
 Երախան, ի, աջ. գ. 1. սեղան, սեղա-
 նակցութիւն. 2. խումբ:
 Երանել, եցի. ն. երանի տալ, երանի
 ասել:
 Երասան, ի, աջ. երասանել. ի. աջ. գ.
 սանձ:
 Երբեմն. մ. 1. երբեմն. 2. մի անգամ,
 մի ժամանակ:
 Երբեմ կամ երբէմ. մ. երբեմն, Երբեմ
 երբեմ. մ. երբեմն-երբեմն:
 Երդ, ոյ, ոց. գ. 1. երդիկ, 2. տուն, ըն-
 տանիք:
 Երդմեցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ, պք. երգ-
 վեցնել, երդվել տալ:
 Երեկ. գ. երեկու: Ան երեկս, ընդ երեկս.
 Երեկոյան դեմ:
 Երեկուեայ, Էայք, Լայք. ա. գ. երեկոյի,
 երեկոյան, երեկոյան պահը: Յերեկո-
 ւեայ. մ. երեկոյից, իրեկվանից:
 Երեկուրի, ռույ, բիաց. գ. երեկու:
 Երեկուրին. 1. ա. երեկոյան, իրեկեային.
 2. մ. երեկոյան դեմ, իրեկեադեմին:
 Երես, ի. մանականք երես, սաց, օք. գ.
 1. դեմք. 2. անձ. 3. աչք: Յերեսաց.
 1. կողմից, առիթից. 2. ընդդէմ:
 Երեսցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ, պք. ցուց
 տալ, երեսցնել:

Երեքբնեւմ. ա. երեք ծալը ունեցող
 (նետ):
 Երէ կամ Էրէ. ոյ, ոց. գ. վայրի կենդա-
 նի՛ որսալի հ տառելի:
 Երիվառ. ի, աջ. գ. աբաղալալ ձի, եջ-
 ժուլգ:
 Երկայնամեկ, եցի. լ. համբերող՝ ներս-
 զամիտ լինել:
 Երկայնանիւտ, նատի, ի. ա. երկար
 նիստ կամ դիրք ունեցող, երկայնածիգ:
 Երկամ, ի, աջ կամ ից. գ. երկանք, չրա-
 զացի բար:
 Երկամեցիւր, իւրոյ, բոց կամ բից. ա.
 գ. երկուսն էլ:
 Երկեմ. ա. երկամյա, երկու տարվա:
 Ջերկեմ. մ. երկու տարվա տեղու-
 թյամբ:
 Երկին, կնի, նաւ, նիւ, երկինք, կնից,
 իւք, գ. երկինք:
 Երկիր, կրի, բաւ. գ. 1. հողագունդ, երկ-
 րագունդ. 2. երկրի մի մաս, դավառ.
 3. աշխարհ. 4. երկրի բնակիչներ,
 մարդիկ. 5. հող, գետին: Երկիր պա-
 զանել կամ երկիրպազանել, պաղի,
 պա՛գ. երկրպազել, երկրպազութիւն
 անել:
 Երկիւղած, ի, աջ կամ ից. ա. 1. աստ-
 վածալախ, աստվածապաշտ, առացի-
 նի. 2. վախեցող, երկուտ:
 Երկիւղուկ կամ երկեղուկ. գ. վախ:
 Երկն, կան, կունք, անց. գ. ծնեղարն-
 բական ցալ, երկունք:
 Երկեազէլ, դիգի, աջ. գ. թարժը, երկար,
 հակաշալափ:
 Երկտաւաւմ, ի, ից. թ. տասներկու:
 Երկուեայ, աջայ. կամ յերկուեանալ, ա-
 ցայ. լ. երկմեկ, կասկածել, տարա-
 կուսել:
 Երկուրի, ռույ, բից. բեաց. ա. գ. զույգ,
 չափաւ, երկվորյակ:
 Երկուեան, կացունք, երկախն, կոցուն.
 թ. երկուսն էլ:
 Երվե, ի, իւ, երվունք, փնից. գ. զույն,
 երանգ: Երվե երվե. զույնզույն, պիս-
 պիս:
 Եղ տն՛ա իւլ:

ծօրանեման, նեցուեց, եօրանեմին, ցուե.
թ. յոթն էլ:

Ձ

Ձազիւ, ի, աջ. ա. զզվելի, գարշելի:
Ձանի հառկանել(իմ), հարաւ, հաքեալ.
չ. սարսափահար լինել, խիստ վախե-
նալ, զարհուրել:

Ձանգիտել, եցի. շ. վախենալ, երկուզ
կրել:

Ձառալեաւ, չեօք. մ. առջևը, դիմացը:

Ձգացուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. 1. գի-
տակցել տալ, հասկացնել. 2. տեղե-
կացնել. իմացնել:

Ձգնալ, զգեցալ, ցի՛ր. հ. հագնել, հագ-
նեմնել:

Ձննալ, զննի, զն՛ն. ն. 1. մորթել, վիզը
կտրել. 2. զոհել, անասուն մորթել զս-
հի համար. 3. կտրել:

Ձնալ. ուցի կամ աջայ, ու՛. շ. 1. սո-
ղալ. 2. վխտալ:

Ձերծուցիչ, ցլի, ցլաց. ա. ազատող, փրկո-
ւոր:

Ձկն. գինու, ուց կամ ից. գ. զննել:

Ձի. շ. 1. որ. թե. 2. որպեսպի. 3. որով-
հետև:

Ձի՛. գ. ի՛նչ, ինչո՛ւ, 2. ինչպե՛ս, ի՛նչ
պատճառով:

Ձիտ՝րդ. մ. 1. ինչպե՛ս. 2. ինչո՛ւ. 3.
զիտեղ. ինչպիս որ:

Ձկնի. ի. նիս. ետեից, ետև. 2. մ. Հետո:
Ձկնի լինել(իմ). հետամուտ լինել, հե-
տամնորդել:

Ձնեւ. նիս. հետքով, ետեից:

Ձմառաւ. դմառալ կամ սի, սաւ, սառ, սոք.
դ. մի տեսակ անուշահոտ՝ դառնահամ
խոտիկ կամ խեծ:

Ձմեռնի, եւել, նեւաց. գ. զմեռաւ տվող
ծառ:

Ձուարակ. ի, աջ. գ. Հորթ, եզ:

Ձուարակակ կամ զուարակափակ, ի. գ.
զոմ, փարախ:

Ձօր, ու, բաց, բօք և բաւ, բով, բոց,
բօջք. գ. դորք: Ձօր նստանել կամ
զօր անել, զորք համարել:

Ձօրածողով լինել(իմ) կամ անել. զորք
համարել:

Ձօրական, ի, աջ. գ. 1. գինվորներ. 2.
պահապան զորք:

Ձօրէն. 1. նիս. նման, պիս, կերպ. 2.
մ. շ. օրինակ, օրինակի համար. 3.
իրք, որպէս թի:

Ձօր նախապալ. մ. 1. ամեն օր, միշտ.
2. ամբողջ օրը:

Ձօրութիւն. գ. 1. ուժ, քաջութիւն. 2.
հրաշք, սքանչելիք. 3. զօրք:

Ե

Ե, էի. մանավանդ՝ էն կամ էհն, էին.
զէն. յէլէն. գ. 1. ես որ կա, գոյութիւն
ունեցող, գոյող, էակ, արարած. 2.
աստված, տեր:

Ե, էի, էք, էից կամ էաց կամ էոց. գ.
ինչ որ կա, ես որ կա, գոյութիւն
ունեցող, արարած, էակ:

Ե՛ երբեմն. է՛ գի, է՛ ուրեմ. մ. 1. եր-
բեմն, մերթ, պատահում է որ, կա որ,
կա տեղ. 2. մի կողմից:

Եստիւն. գ. 1. գոյացութիւն, բնութիւն.
2. գոյութիւն, լինելութիւն, իրոր լի-
նելը. 3. ինքնագոյութիւն, աստվածու-
թիւն, աստված. 4. գույք, ինքը, ու-
նեցվածք, ստացվածք. 5. էակ:

Էրէ տե՛ս երէ:

Ը

Ըմբերանել, եցի. ն. մեկի բերանը փա-
կել, ձայնը կտրել տալ, ստիպել լռել,
լռեցնել, ստննել:

Ըմբռնել, եցի. ն. 1. լռնել, ձեռքը զցել.
ձերբակալել. 2. հասկանալ, հասաւ լի-
նել, մտքով ըմբռնել, գլխի ընկնել. 3.
որսալ:

Ընդ. նիս. գործածութիւնը տե՛ս ԵԹԵ-
րակ. ք § 136:

Ընդ արաւ. մ. առջևը: Ընդ ստալ ելա-
նել, երթալ. 1. հանդիպել, պատահել.
2. դիմադրել:

Ընդամանալ, աջայ. շ. 1. խիստ զար-

մանալ, պշել. 2. թմրել, անզգայա-
նալ, փայտանալ, կարկամել, սառել:
Ընդդիմ կամ ընդ դիմ. նխ. 1. հակառակ,
հերքակ, դեմ. 2. դիմաց, հանդիման,
դեմուդեմ. Ընդդիմ լինել(իմ). ներկա-
յանալ, հանդիպել:
Ընդդիմակաց, ի. աջ. ա. 1. դեմ կանգ.
նոգ, գիմադրող, հակառակորդ. 2. ներ-
հակ, հակառակ:
Ընդելուզանել, լուսի, լո՛ւ. գնալ. պր. 1.
իրար հագցնել, կցել, շարել, հյուսել,
մեկը մյուսի հետ միացնել. 2. դուրս
հանել, տակից հանել:
Ընդլ՛Ր. մ. ինչո՞ւ, ի՞նչ պատճառով, ին-
չո՞հ համար:
Ընդհատ. ա. 1. տարբեր, առանձին. 2.
պակաս, նվազ, քիչ. 3. գ. արանք,
(միջև եղած) տարածություն:
Ընդոծին կամ ընտոծին. ծնի, նաց. ա.
դ. 1. մեկի տանը ծնված և մեծացած,
քայց տանտիրոջը ոչ արյունակից.
ստրուկի, ծառայի կամ աշխատու զա-
վակ. 2. գերդաստանի հետ միասին
ապրող կողմնակի, անհարազատ անձ՝
ստրուկ, ծառա, աղախին:
Ընդունայն. 1. ա. դուտարկ, սին, փռել,
ապարդյուն, անօգուտ, ունայն. 2. մ.
իզուր, զուր անգը:
Ընդլգի(իմ), նցալ, յ. գլուխ ուրիշաց-
նել, չհաղանդվել, չնթարկվել, ըմբոս-
տանալ:
Ընթեանալ, թերցայ, ցի՛ր. ն. հ. կարգալ:
Ընթերցուած, ոյ կամ ի, ոց. գ. կարգու-
լը, ընթերցում, ընթերցանություն, ըն-
թերցունք ընթերցվածք:
Ընկենուլ, կեցի, կնաց կամ կէց, կեա՛.
ն. գցել, ձգել, նետել:
Ընկլնուլ, լեկլցե. կր. ընկլայ. ն. ընկլու-
զանել. լուզի, լոյզ կամ լուց. լո՛ւ. պր.
կուլ տալ, ընկղմել, խորասուզել, ջրա-
սույզ անելով խեղդել:
Ըտ. նխ. գործածությունը տե՛ս ռժ-
րակ. ք 197:
Ըտանձնել, եցի. ն. 1. շալակել, վրան
առնել. 2. հանձն առնել, իր վրա վերց-
նել:

Թարսուլ, թլոյ, ոց. դ. կենդանիները առ-
չնի ոտքի թաօր:
Թանալ. թացի, թա՛ց. ն. թրչել, թացա-
նել, թաթախել (չրի կամ այլ հեղուկի
մէջ):
Թանհամարտ. մտի, տաց. ա. տխմար,
բթամիտ, հաստազուխ:
Թանհուցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. թան-
րացնել, շատացնել, ափշացնել:
Թափ կամ ընդ լսափ կամ գրափ ան-
ցանիլ. թափանցել, միջով ներս ան-
ցնել:
Թափանցիկ լինել(իմ). միջով ծակել-
անցնել, միջով կարել-անցնել, թափան-
ցել:
Թափել. եցի. ն. 1. թափել, դնալորկել,
պարպել. 2. խել, կորզել, զուլս քա-
շել, ուժով քաշելով պոկել տեղից. 3.
ազատել, փրկել:
Թախտոտ, քստնա ն կամ քստի. գ. 1
թաքնվել, թաքցնել. 2. թաքնվելու
տեղ, թաքստարան:
Թախուցանել. ցուցի, քո՛ւ. պր. թաքցնել.
սլանել, ծածկել:
Թկել կամ քկի, թիկան, թիկունք, թի-
կանք. գ. 1. թկ. 2. օգնականություն.
3. ետևի կողմը, կոնակր:
Թեհալումնալ. ա. կ/տով չափ խրված
պատյանի մեջ, պատյանից կիտով չափ
հանված, կիսահոն, կիսամերկ (արհ.
մասին):
Թեհակել կամ թիտակել. էի, էից. գ. հա-
կաթույն, զեղթափ:
Թեւամուխ լինել(իմ). ձեռնարկել, ձեռք
զարկել, ձեռնամուխ լինել:
Թիկուն. թիկանք. գ. 1. թիկունք, կըռ-
նակ, ետևի կողմը. 2. օգնականություն,
օգնություն, սատար: Թիկունն առնել.
Նեցուկ՝ օգնական՝ պաշտպան զարմնել:
Թիւն. գ. թույն:
Թշնամանել, եցի. ն. թշնամարար անար-
գել, նախատել, անպատվել, հայհոյել:
Թոզ թե. 2. ուր մնաց, ուր մնաց որ,
մանավանդ, այն էլ:

Փաղաւ. Թաղի. Թա՛ղ. Ե. 1. Թաղենի. 2. Խերի, շնորհի, արձակել:
 Փռչակ կամ քոչակ. ի. աք. գ. 1. Հա-
 նապարհի պաշար. պարեն, սառնիք,
 սննդամթերք. 2. զինվորական ծառա-
 յության համար տրվող առնիկ, զորքին
 տրվող վարձ՝ պարենեղենով կամ զրա-
 մով:
 Փովիշ. վիշ. լաց. ա. գ. օձ հմայող՝
 զգոնացնող, օձահմա, կախարհ:

Ժ

Ժանե, ի. գ. Թայե, մահազդ:
 Ժանանի. նցի. շ. 1. գաւ, հասնել, ժա-
 մանել. 2. կանխել, ավելի առաջ տեց-
 նել, առաջ տեղ հասնել. 3. ժամա-
 նակ գտնել մի բան անելու:
 Ժանաւար կամ ժանու կամ ժանաւոր, ի,
 աւ. գ. ուղեորության համար ետեա-
 տեղված զահագորակ՝ միտ, ուղտի,
 փղի, կառքի վրա, նամանաժանգ՝ մի,
 ուղտ. փիղ, կառք՝ զահագորակով:
 Ժանա կամ ժանգ. ի, ից կամ աք. 1. ա.
 լար, դաժան անզրամ, զարշնի, զազ-
 րելի, անպիտան, վատթար. զնասա-
 կար. 2. գ. ժանտախտ, վարակ:
 Ժոյծ. գ. համբերելու՝ գիժանալու ուժ,
 համբերելը, գիժանալը: Ժոյծ ունի-
 համբերել, գիժանալ, հանգուրժել, առ-
 նել:
 Ժուժալ, աքայ կամ աքի, ժուժել, նցի.
 շ. դիժանալ, համբերել, տանել:
 Ժուղնի(իմ), նցայ. կամ ժուղնի, նցի.
 շ. համարձակելի, հանգոցելի:
 Ժուկ. նցի. 1. Ե. աղերսել, Թախանձել.
 2. շ. հանգոցել, համարձակել, սիրտ
 անել:
 Ժուկ(իմ), նցայ. շ. աներեսության ա-
 նել, հանգոցել, համարձակել, լիտիա-
 նալ:

Ի

Ի(3). Եթ. գործածութիւնը ան՝ ա Եթե-
 րակ. 9 185:

Ի քաց. մ. 1. Հետու, մի կողմ. 2. դարս:
 Ի քաց աննել. Հետաքննել: Ի քաց կալ-
 Հետու մնալ, հա կանգնել:
 Իր. 1. Եթ. ինչպես, որպես, պես. 2.
 մ. ինչպես, ինչ կերպով. 3. երբ, մինչ-
 ցեւ. 4. շ. ինչպես, ասեա թե, կար-
 ժես թե. 5. որ:
 Իրեւ. 1. մ. երբ, երբ որ. 2 շ. ինչպես
 որ. 3. կարծես, ռեց որ. 4. որովհետեւ,
 քանի որ:
 Իրեւ (զ). Եթ. 1. ինչպես, եման, պես.
 2. մտա, մտաւժորպապես:
 Իմն, իմեմն, իմեմնել. գ. 1. մի, որնէ,
 ինչ-որ. 2. ինչ-որ բան, որնէ բան:
 Իմն իմն. պես-պես, զանազան, մի
 քանի:
 Ինչ գ. 1. մի որնէ, ինչ-որ. 2. մի բան,
 որնէ բան. 3. մի քանի:
 Ինչ, ընից. գ. ունեցվածք, ստացվածք:
 Իշովայր. ի, ից կամ աք, իշովայրի,
 բայ, բեաց. գ. վայրի էլ, ցի:
 Իշիւն. նցի. շ. 1. իշիւն, տիրել. 2. հա-
 մարձակել, կարողանալ:
 Իր, ի, աք. գ. 1. իր, աղարկա, բան.
 2. գործ. 3. զիպք. գիտված, իրողու-
 թյուն:
 Իրազգած կամ իրազգաց լինի(իմ). Ի-
 րազիկ լինել, տեղեկանալ:
 Իռ, ոյ, ոք. գ. 1. յուզ, ձեթ. 2. կա-
 րագ. 3. օժման յուզ, մեռն. 4. ա-
 նուշահոտ օժանելիք:
 Իւրովի կամ իւրովին. մ. 1. ինքնիքնե,
 անձամբ. 2. իր կամքով, ինքնակամ:

Լ

Լայնա կամ լաֆա. ի. գ. քաց կարմիր
 գույնի երկ, որով ներկում էին մոր-
 թիներ:
 Լաւել, լաց. չոք կամ չիւք. գ. կոթք:
 Լեզուն կամ լեզեպն, լեզուն, ի, ից կամ
 աք. գ. 1. հոռմանկան զինվորական
 միավորում, զորախումբ, լեզան. 2.
 լեզուի գիւղոր:
 Լեզու. լեզի, լե՛զ. Ե. լիզել:

Անաբերձ. ա. լեռան պես բարձր կամ
մեծ:

Անառան, ոտին, ոտամբ. գ. լեռան ստա-
րաբուր:

Անուլ, լցի, լի՛ց. ե. 1. լցնել, 2. լրաց-
նել, 3. լիացնել, հագնցնել, 4. փխր-
կատարել, իրագործել:

Առալի, լուռ, լուալիք, լեաց. գ. լվա-
նալու կամ լողանալու տեղ, լողարան,
բաղնիք:

Առնանի, լուծի, լո՛ւծ. ե. արձակել, քան-
դել:

Առցանել, լուցի, լո՛ւց. ե. վառել, այրել:
Անլիք, վաց. գ. ահաեղ, ահանջներ:

ն

Նազմ, ի, ից. գ. կոխել, պատերազմ, խը-
ռովություն:

Նարա՛նի, նցի. ե. ազնիել, կործանել,
խնկարել:

Նառամա՛կ կամ խախամա՛կ, ի, աց. գ.
խոհարար:

Նազալ, ացի, ա՛. չ. 1. խաղալ, 2. շարժ-
վել, ճանապարհ ընկնել, 3. վխտալ,
4. ծիծաղել, 5. կատակ անել, խեղ-
կատակություն անել:

Նաղաղացանել, ցուցի. ցո՛ւ. 1. տե-
ղից շարժել, առաջ ել, Դանել, տե-
ղափոխել, 2. հոսնցնել (ջուր):

Նայաակն. ա. վառվառն աչքերով:

Նառզառ. գ. 1. խանդավառել, 2. խոռ-
վություն:

Նաշն, շին, շինք, շանց. գ. 1. ուխար-
նիքի և այծերի բազմություն, հոտ, 2.
ընդհանրապես՝ խոտաճարակ անասուն:
Նառնազնաց, ի, ից. ա. ցոփ, անառակ,
չարագործ:

Նառնաղանն կամ խառնաղանը, ի, ից.
ա. գ. 1. խառնիխուռն, անկարգ, 2.
ամբոխ, խաժամուժ:

Նոսո. գ. անասունների կեր, չոր խոտ:

Նոփուցանել. փուցի, փո՛ւ, փուցեալ. պր.
հանգցնել, մարել, գաղարկեցնել:

Ննիլումա առնել. հասկացնել, ըմբռնել
տալ:

Ննլի, աց, օք. գ. 1. ուղեղ, 2. խնկը,
միտք, բանականություն: Ննլի կամըր-
չաց. կամուրջի զլուխ՝ սկիզբ: Ննլի
Նալին. նալի զլուխ, նալախնել:

Նլի առկանել. փնտրել, որոնել, հետա-
խուղել, հետամուտ լինել:

Նլխել, նցի. ե. խուլ ձևեսալ, չլսելու
տալ, անսուս առնել:

Ննամակալել, նցի. չ. խնամակալ լինել,
խնամք տանել, խնամել. փխր. տիրել,
թաղափրել:

Ննղրել, նցի. ե. 1. փնտրել, որոնել, 2.
ուղեղ, խնդրել, հալցել, 3. հարցնել,
ընենել, 4. պահանջել:

Ննուլ, խցի, խի՛ց. ե. խցել, փակել:

Նոննան, ի, ալ, նոնք, նանց. գ. անգրա-
վարտիքի կապ:

Նոռնել, նցի. ե. անցք՝ խոռոչ քայքայել:

Նոտարաւա. ա. 1. խոտով ապրող, խո-
տակիր, 2. խոտեղեն:

Նոտանամբառ. գ. անասունների համար
դիվանք խոտ, պահած խոտ:

Նոտել, նցի. ե. 1. արհամարհել, մեր-
ժել, 2. անարգել:

Նոտորել, նցի. ե. 1. ուղուց շնչել, մի
կողմ քաշել՝ ծռել, 2. մոլորեցնել:

Նոտուն, ի, աց. գ. 1. վրան. տաղավոր.
2. զմբձավոր դահլիճ, սրճունական
տալան, 3. սենյակ:

Նոտանառ, ի, աց. ա. վրանաքահալ:

Նոտանաղանդեմ. ա. քուրճ հաղած:

Նոտխուլ(իմ), նցալ. չ. ճարճել (հողի
մասին):

Նու՛մաղաթ, ի, աց. ա. բարբառոս, վալ-
րենաբարոս:

Նուռն, խաան. գ. խռնված՝ կոտակված
բազմություն:

Նոտամբերալիւն. գ. ճղողական կյանք
վարելը, ճղություն:

Նոտանալ, աջալ. չ. 1. կարծրանալ, ամ-
րանալ, 2. խոտություն վարվել, ըն-
րել, 3. անհազանք լինել, 4. համա-
ռել:

Նոտալալիւն. գ. խրախճանք, կերպուռ, մեծ
ուրախություն:

Նուլ, ի, աց. ա. կատաղի, խենթ:

Խոսք, ից. գ. 1 խոսք. 2. զրույց, խոսակցութիւն. 3. լեզու, բարբառ:

Մ

Մայիկ, եցի. ն. 1. ծախսիկ, վառենի, մսխիկ. 2. ոչնչացնիկ, քեանջնիկ, սպանիկ. 3. վաճառիկ:

Մարկոյ, ի. աք. գ. ծաղկանոց, բուրաստան:

Մարդ, զու կամ դեր. գ. 1. ծիծաղ. 2. կատակ, ծաղր: Մարդ առնել. ծաղրել, կատարել:

Մանակիկ, եցի. ն. խալտառակիկ, ծաղր ու ծանախիկ ենթարկել:

Մալիցանիկ, եւրցի, նո՛ւ. պր. տեղեկացնել, իմաց տալ:

Կ

Կազել, եցի. կամ կազել(իմ), եցայ. չ. վիճել, հակառակվել, կռվել:

Կազմ. լա. լ. պատրաստ, գինված:

Կազմել, եցի. ն. 1. պատրաստել. 2. հանդերձել. 3. սպառազինել. 4. ըստեղծել:

Կալ. կամ, կաւ, կայ, կայի, կացի, կա՛ց, կացէ՛ք. չ. 1. կանգնել. 2. սլուակել, մնալ: Կալ ի վերայ. ի. հասկանալ. 2. վերահացու լինել: Կալ յաղօթս. ազոթիլ:

Կալնուլ, կայայ. ն. բռնել, արհիւլ Տճ՝ն եւս ունել(իմ):

Կան. ի. ից և ու, ուց. գ. անպիսի շարժական իրեր, կահկարասի:

Կանձոյր. ուրի, բաց. գ. չրի աման, սափոր:

Կողովուն, գ. իշակաթնուկ բուլսը:

Կաղին, ի. աք. գ. արմտիքներ չափելու աման:

Կալոտ. գ. կողոպուտ, ավար:

Կառանջիկ կամ կառալել, եցի. չ. թառանջել, սաստիկ հառաչել, բարձր և ցածագոյն գոչել:

Կառավար, ի. աք. գ. 1. կառապան. 2. կառավարաց, ղեկավար:

Կառափն, փին, փունք, փանց, գ. լճարդու գլուխ, դանդ:

Կառուլ, կասի, կա՛ւ ն. կալսել:

Կատարած, ի, ից կամ աք. գ. 1. ավարտվել, վախճան, վերջ. 2. ծայր, գլուխ:

Կառարել, եցի. ն. 1. ավարտել, վերջացնել, գլուխ բերել. 2. սպանել, եհատակել:

Կար, ոյ, ոց, ուք կամ իւք. գ. պարան, չվան, լար, փուկ:

Կար, ի. իւ կամ ոյ. կարիք, բից, բիւք. գ. կարողութիւն, ուժ:

Կարակնան, ի. ա. կամարան:

Կարակում. ա. գ. 1. ցեխոտ, տղձոտ. 2. ցնի, կուտակված տիչմ:

Կարափ, սոյ կամ սոյ, սեաւ կամ սոսվ, սեաց. գ. 1. կահկարասի, ունեցած-լուծեցածը, զույք. 2. զրամ, ունեցվածք, հարստութիւն:

Կարգել, եցի. ն. 1. կարգավորել, ուղղել, հաստատել, որոշել. 2. գրել, շարադրել:

Կարգալ, աքի. ն. չ. 1. կանչել, գոչել, ծայն տալ. 2. հրավիրել. 3. անվանել, անուն դնել. 4. ընթերցել:

Կարել, աքի. չ. կարողանալ:

Կարելվէր կամ կարելվէր. ա. ժ. սաստիկ վերք ստացած, սաստիկ վերք հասցնելով:

Կարի. մ. սաստիկ, ուժգին, խիստ, շատ: Կարեան կամ կարաւան, ի. աք. գ. ուղեվորենբի՝ գինւորենբի բազմութիւն, խումբ:

Կարտանալ, աքայ. չ. 1. կարիք զգալ. 2. կարոտել:

Կարտութիւն. գ. 1. չգավորութիւն, պակասութիւն. 2. փափագ, տենել:

Կացուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. 1. կանգնեցնել. 2. դնել, զետեղել. 3. անել, կատարել, իրագործել. 4. կարգել, նշանակել:

Կախել, եցի. չ. պարել, թռչկոտել:

Կեալ. կէի, կէայր, կեցի, եկեաց, կեա՛ց. չ. 1. ապրել. 2. կենդանանալ:

Կենճի, կենաց, եօք. գ. 1. ապրելը. կեն-

դանութիւն. 2. այս կյանքը, այս աշխարհը. 3. ունեցւածք, ապրուստ. Կեն, ոյ. գ. խոտից հյուսած պարան: Կենցաղաւէր, սիրի, բաց. ա. աշխարհիկ կյանք սիրող, կենսասեր: Կեցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. սբ. 1. կենդանացնել. 2. փրկել, ազատել. 3. սոռողչացնել: Կիզուլ, կիզի, կենզ, կէ՛զ, կիզեալ. Կ. 1. ալրել, բորբոքել. 2. հրդեհել, կրակի մատենել: Կիճն, կնճի, հաց. գ. վալրի խող, վարալ: Կեղորակ, դրկի, կաց. գ. ազնիվ խնկի տեսակ: Կնեկ, եցի. Կ. 1. կնիք դրոշմել, կնիք դնել. 2. ամրացնել, փակել, ծածկել. 3. արձակ շթողնել. 4. հաստատել, վկայել. 5. ավարտել, վերջացնել. 6. մկրտել: Կոծել, եցի. Կ. ծծծել, բախել, գարկել: Կոծել(իմ), եցայ. չ. Կ. 1. չալ, ողբալ. 2. ծփալ, ալեկոծվել: Կողմնակալ, ի, աց. գ. երկրի մի մասի կառավարիչ, կուսակալ: Կողմնապետ, տն՛ս կողմնակալ: Կողբ, դեր, դերք, երաց կամ երց. գ. ճյուղ, ոստ: Կոյս, կուսի, կուաց. գ. կողմ: Կոշել, եցի. Կ. 1. կանչել, հրավիրել, ձայն տալ. 2. անվանել, անուն դնել: Կորզել, եցի. Կ. 1. բաշել, հանել, խել. 2. աղուտել: Կոփիւն, գ. կոփիւն՝ զարկելու ձայն, բախում: Կոփել, եցի. Կ. 1. բռնեցողով զարկել, ապտակել. ծծծել. 2. փխթ. հաղթահարել: Կոշիկ, չկի, կաց. գ. 1. կոշիկ, ոտնաման. 2. հոգն. ձեռով՝ վարձ, վարձատրութիւն:

Հ

Հազար, ոյ. գ. մատու բույսը:
Հաղբ, բից. գ. թակարդ, որոգայթ:

Հան. ա. հաշտ, բարեհամբույր, լավ տրամադրված:
Համակ. ա. մ. 1. լրիվ, ամբողջովին. 2. միշտ, շարունակ:
Համալտի՛մ, տիոց. ա. հասակակից:
Համարել(իմ), եցայ, ընա՛. հ. 1. համրել, թվել, հաշվել. 2. կարծել, ենթադրել, համարել:
Համբար, ոյ, ոց կամ աց. գ. 1. շտեմարան. 2. պաշար, մթերք:
Համբռն. 1. ա. բոլոր, համայն, բովանդակ. 2. մ. բոլորովին, ազնասարակ:
Հայել(իմ), եցայ, եա՛ց, եա՛ չ. 1. նայել. 2. դեպի վեր նայել, ալքերը վեր բարձրացնել:
Հանապազ. մ. միշտ, շարունակ, ամեն անգամ:
Հանգուցանել, գուցի, գո՛ւ. պր. հանգրտացնել:
Հանգշել(իմ), գեայ, գի՛ր, գուցեալ. չ. 1. հանգստանալ. 2. իջեանել, մի տեղ դադար առնել. 3. նստել, պառկել. 4. լրանալ, ավարտվել, վերջանալ. 5. վախճանվել, թաղվել:
Հոնդերճել, եցի. Կ. պատրաստել, կազմել, հողալ (հանապա՛հ դնելու կամ այլ բանի համար):
Հոնդերճել(իմ), եցայ. չ. պատրաստութիւն տեսնել, պատրաստովել:
Հալմ, ի, ից. ա. կաղ, խեղ, անդամալույծ:
Հասանել, հասի, հա՛ւ. չ. 1. հասնել, գալ, ժամանել. 2. վերահասու լինել, հասկանալ, տեղեկանալ, իմանալ. 3. հասունանալ, ծիւլերայ հասունել. 1. վերահասու լինել, հասկանալ, իմանալ. 2. վրան հարձակվել: Ի շափ նստունել. շափահաս դառնալ:
Հասարակ, ի, աց. և ոց. ա. 1. կեն, կեն եղած. 2. ընդհանուր, բոլոր. 3. համոտման, միօրինակ, հավասար. 4. մ. հավասարապես, միատեղ:
Հասարակաց. ա. մ. 1. ամենքի, բոլորի, ընդհանուրի. 2. հավասար, հավասարապես:

Հասարակել, կցի. ն. կիսել, կես անել,
կես լինել:
Հաստել, կցի. 1. ն. 1. հաստատել, ամ-
րացնել. 2. սահմանել, կարգել, որո-
շել. 3. ստեղծել, հորինել:
Հատկել(իմ), կցայ. չ. լաց լինելուց շքե-
լահեղծ լինել:
Հաստատած. ի. գ. գաղթ, գաղթելը:
Հարկանել, հարի, հար. ն. 1. դարկել,
խփել, ծնծել, տանջել. 2. կտրել, կտե-
րել, շարդել. 3. դիպել, իրար դարձը-
վել, թախվել. 4. փռել, տարածել, շաղ
տալ. 5. վիրավորել, խոցել, խայթել:
Սպասատուութիւն նախկանել. սպասար-
կել, ծառայել:
Հարկանել(իմ), հարայ. չ. 1. մի քանի
դիպել՝ հարել. 2. սիրահարվել:
Հարուլ. հարի, հար. ն. խփել, դարկել:
Հառտել, կցի. ն. խորը խրել, մխրճել:
Հաղաւաղ, ի. աջ. գ. հաղաղործ, հաջ-
թուի:
Հաւ, աւ, ուց և ոյ, աջ. գ. 1. թռչուն.
2. հաւ. 3. աքաղաղ:
Հաւ. դ. պապ, եպիսկոպոս:
Հաւան, ի, ից. ա. միաբան, համախոհ,
կամակից:
Հաւանել(իմ), եցայ. չ. 1. համաձայնել,
համողվել, համակութիւն տալ. 2. լը-
սեց, հեղափոխվել. 3. միաբան՝ համա-
խոհ լինել:
Հաւատեալ. մ. հաստատապէս, հաւատա-
տի կերպով:
Հեղձանել(իմ), նեղձեալ կամ նեղձալ,
ձայ, ձեւ կամ ձուցեալ. չ. խեղդել:
Հեղձ, հեղի, հեղ. ն. թափել, դատար-
կել, լցնել:
Հեշտացուցիչ. ա. հանելի աւ գլուխին
գարնեղ:
Հեշտութիւն. գ. 1. ախորժելի՝ հանելի՝
ցանկալի լինելը. 2. փափագ, ցանկու-
թիւն:
Հեօկ, ոյ. գ. հյուսած պարան, կապ:
Հեօ. նիւ. 1. ետեղ. 2. հեօ, հեօ միա-
տիւ:
Հեօի նիւ. ետեղ, հեօ:
Հեօի. 1. ա. ստրով գնացող, հեօնակ.

2. մ. ոտքով, քայլելով:
Հեօնապան, ի, ից. ա. վարսաղիչ, քերի-
վազարդ:
Հեօնանել կամ նեօնալ, մի, հեօն. ն.
1. ճեղքել, պատռել. 2. պառակտել:
Հեօնում, ոյ, ոց. գ. 1. երկպառակու-
թիւն, տարաձայնութիւն, անմիաբա-
նութիւն. 2. հերետիկոսութիւն, հա-
կառակ դավանութիւն, ազանդ:
Հեօ, հիօ, նից. գ. ափաղալ, պապա-
տակ, ասպատակութիւն:
Հի՛մ, տե՛ս զի՛նչ:
Հիօնաւորց. ա. 1. ծիր, ծերացած. 2.
նախիկն:
Հիօթ, ոյ, ոց կամ ի, ից. գ. նյութ, տարր՝
խոնավ կամ չոր. խոնավութիւն:
Հիօլ, ի, ից. գ. հյուզակ, խրճիթ:
Հիօլ, նիօլ, նիօլ. ի, ից, ից կամ հիւ-
զեալ, եաց. գ. 1. նյութ, տարր, հյու-
շ. 2. արեղակ:
Հիօպատեան. գ. հյուպատոսներ, իշխան-
ներ:
Հեօնել, կցի. ն. նեօնել(իմ), եցայ. հ.
1. հեօ գտնել, ճար անել. 2. ջանալ,
աշխատել. 3. գլուտ անել, վարպետու-
թիւն քաննցնել. 4. կարողանալ:
Հեօն, ի, աջ. գ. ալգում շինված ափա-
ղան՝ խաղող տրորելու համար:
Հոգաբարձու, ի, աջ. գ. ա. հոգ՝ խնամք
տանող, վերակացու, առաջնորդ:
Հոմանի, նույ, նեաց. ա. գ. ուրիշի կնոջ
սիրող, սիրեկան:
Հոռի, գ. հին հայոց տոմարի երկրորդ
ամիսը:
Հոսել, կցի. ն. 1. թափել, հոսեցնել. 3.
ցած գցել, նետել:
Հոտարան, ի, աջ. գ. բուրսատան, ծաղ-
կանոց:
Հոպ, հայ կամ հպի, ից. ա. 1. մո-
տիկ. 2. կցորդ, հաղորդակից, եման.
3. նիւ. մոտ, մերձ. 4. մ. շուտով:
Հոպ ընդ նաւ, նաւ տա նաւ. 1. շատ
շուտով, անմիջապէս. 2. մոտ առ
մոտ, կից:
Հոսկ, նաւ յետին, նաւ յետոյ. ա.

մ. ամենավերջի, ամենից վերջում, բու-
լոյից հետո
Հրաժարել, հցի. շ. հեռանալ մի տեղից,
հրաժեշտ տալ, բաժանվել, մեկնել
Հրատ, ի, ից. գ. վառած կրակ
Հեշտակ, ի, աջ. գ. 1. հրեշտակ. 2.
պատգամավոր, սուրհանդակ, լրաբեր.
3. մարգարե
Հեշտակագնացութիւն. գ. պատգամավոր
գնալը, պատգիրականութիւն
Հրտակ, ի, աջ. գ. ասպատակելու հա-
մար հարձակվող զորք:

Ձ

Ձայն թռել՝ առնել՝ առնուլ՝ արկանել՝
արձակել՝ բառնալ՝ տալ. ձայն հանել,
կանչել, խոսել:

Ձայնարկու, ուի, ուաց. ա. գ. 1. ձայն
հանող, կանչող. 2. լալակահ, լացի ու
ողբի ձայներ արձակող, մեռելի վրա
լացող՝ սգացող (կին կամ տղամարդ).
ողբասաց, ողբարկու:

Ձեզան, ուան, անց. գ. 1. առատազ,
առիք, օճորք. 2. ծածկ, տակիք, կը-
տուք. 3. վերնատուն, ղաթիկոն, հար-
կարածին, հարկ:

Ձեռագրած, ի, աջ. ա. ձեռքով չիմած՝
ստեղծած, ձեռակերտ. գ. 1. ձեռքի
գործ՝ աշխատանք. 2. կուռքի արձան,
կուռք:

Ձեռն, ոին, ձեռք, ոաց. գ. 1. ձեռք. 2.
միջոց, գործիք. 3. ուծ, կարողութիւն,
գորութիւն, իշխանութիւն. 4. հովա-
նավորութիւն, պաշտպանութիւն, օգ-
նութիւն: Ի ձեռն. նի. ձեռքով, մի-
ջոցով, միջնորդութիւնով: Ձեռն արկա-
նել. 1. ձեռք զարկել, ձեռնարկել, ըս-
կընել. 2. ձեռք բարձրացնել մեկի վրա՝
սպանելու կամ ծեծելու մտադրութիւնով.
3. բռնել: Ձեռն դնել. ձեռնադրել: Ձեռն
ի զոռն առնել կամ արկանել. ձեռք
զարկել, ձեռնարկել, սկսել: Ձեռն տալ.
օգնութիւն ձեռք մեկնել, օգնել:

Ձիւնախաղաղ կամ ձիւնախաղաղ. ա.

հալված ձյունով առատացած՝ հորդու-
ցած (գետ):
Ձիւնառայ. ա. ձյուն տակ ծածկված,
ձյունով լցված, ձյան ջրով առատա-
ցած (գետ):
Ձմեռային, յեռ. ձմեռայնի, հույ. ձմե-
րանի. նույ կամ նայ. գ. ձմեռ, ձմե-
ռային ժամանակ կամ եղանակ: Ձմե-
րայնի, ձմեռանի. ի ձմեռայնի. մ. ձը-
մեռք, ձմեռանք, ձմեռան ժամանակ:
Ձմեռաց, ի, աջ. գ. ձմեռք մեռալու՝ անց
կացնելու տեղ, ձմեռանք:
Ձորն, ոյ, ոց. գ. 1. շոր, զգեստ, վեր-
նահագուստ. 2. քորն:

Ղ

Ղակիշ, կշի կամ կիշի, շաց. գ. զօրք,
բանակ:

Ղողել, հցի. շ. Թաքնվել, պահել, ծածկ-
վել, պահ մտնել, Թաք կենալ:

Ղողել(իմ), եցայ. շ. Թաքնվել, պահվել,
ծածկվել, պահ մտնել, Թաք կենալ:

Ղողել(իմ), եցայ. շ. լողալ:

Ղողեցուցանել, շուցի, ցո՝. պր. Թաքցը-
նել, պահել, ծածկել:

Ճ

Ճակատ յօրինել՝ յարգարել, զորք գա-
սավորել, հսկատ կազմել պատերազ-
մելու համար:

Ճապակել, հցի. ն. շաղ տալ, փռել:

Ճառագրել, հցի. ն. 1. եկարագրել, պատ-
մել. 2. գրի առնել, շարագրել, որ-
ձեակագրել:

Ճարակել, եցի. ճարակել(իմ), եցայ. ն.
հ. 1. կերակրել, սնել. 2. արածել:

Ճենճել, ոյ կամ ի, իւ, աջ. գ. 1. եփվող
կամ խորովվող մսի գոլորշի՝ հտա. 2.
զոհի հտա ն ծուխ:

Մ

Մախաղ, ի. ից. գ. տապրակ, պարկ:

Մածանել(իմ), ծայ. մածնալ, ծեայ. շ.

1. կպչել, 2. Թանձրանալ, պնդանալ, մակարդվել:

Մայր, ի, իս, ից, իք. գ. մայրի կամ եղևին ծառը:

Մայրաւոր, ի, աք. գ. 1. մայրի ծանոթի անտառ. 2. ընդհանրապես՝ անտառ:

Մայրի, բռչ կամ բռչ, բնաց կամ բաց. գ. 1. անտառ. 2. գաղանձորի ողջ:

Մանւկ, նկան, կուք, կանց. գ. 1. երեխա, մանուկ. 2. զինվոր, կտրիճ՝ քաջ զինվոր. 3. ա. փոքր, մանր, մատաղաշ. 4. մանկական:

Մանտառաք. գ. Թղթաքեր, սուրհանգակ:

Մանրագոր. գ. մորմազգիների ընտանիքին պատկանող Թունավոր բույս:

Մաշկատարզան, ի, աք. գ. կաշվով պատած վրան պարսից թագավորների կռնանոցի համար:

Մառեան քունդ. պարսից ընտիր հեծելազորի գունդ:

Մատուցանել, տուցի, տո՛ւ. պթ. 1. մատնել. 2. տալ, մատուցել, նվիրել:

Մառչել(իմ), տնայ, տի՛ր. շ. 1. մատնել, մոտ գնալ. 2. դիպչել, չոչափել:

Մարախ, ոյ, ով, ոց, ովք, և աւ, օք. գ. մորեխ:

Մարդպեա, ի, աք. գ. եերքինապետ:

Մարդպետութիւն. գ. մարդպետի անտիճանը՝ պաշտոնը:

Մարդիկ. գ. կովոյ զինվոր, մարտիկ:

Մարքել, Թացի. շ. կարողանալ:

Մարք է, մարքի. եք. կարելի է, հնարավոր է, արժան է:

Մարի. բռչ. բնաց. գ. էգ Թռչուն:

Մեծամոր. ա. շատ ամուր. լաճ ամբարացած:

Մեծատուն, տան, տնոյ, տեի, տանց. ա. հարուստ:

Մեկնել, եցի. ն. 1. զատել, բաժանել. 2. տարածել, երկարացնել (ձեռքը). 3. պարզել, մեկնել, հասկացնել. 4. Թաղամանել:

Մեկնաց, ի, աք. գ. վերարկու, քիկնոց:

Մեմեռն, հնէի, ից կամ աք. գ. 1. կատուն, հեթանոսական տաճար. 2. զտ-

հարան, զոհասեղան. 3. կուռք, արձան:

Մեղանշել, մեղալ, մեղացնալ. շ. 1. մեղք՝ շարիք՝ հանցանք գործել, սխալվել. 2. վնասել:

Մեղկ, ի, ից. ա. 1. մեղմ, Թույլ, փոփոկ. 2. կամազուրկ, Թուլամորթ:

Մեղկանալ, աքալ. շ. Թուլանալ, դափկել, Թուլամորթ դառնալ:

Մեղկել, եցի. ն. Թուլացնել, մեղմացնել:

Մետասան, ի, ից. Թ. տասնմեկ:

Մերծել, եցի. ն. 1. հեռացնել, վռնել, զրկել. 2. ժխտել, հերքել:

Մերկատիւ. ա. ասիկքները մերկացրած, կուրծքը քաց:

Մերկել, կացի, կաց կամ կնաց, կնա՛ւ. 1. հանել, մերկացնել. 2. շ. մերկանալ, հանվել:

Մեմեռնաւորութիւն. գ. 1. հնարք, վարպետութիւն. 2. խաբուսթիւն:

Մէշ, ոյ, ով, ի միշի, մէշք, միշոց, ովք կամ աք, օք. գ. 1. մեշտեղը. 2. մեշք (մարդու և կենդանու), զոտկանեղ. 3. ա. միջին, կես:

Մէջքիշերոյ. կնսգիշեր:

Մբար, ի, աք. ա. գ. 1. մութ, արքառ. 2. ճարտ, աշքի կնստ:

Միանաղոյն. մ. 1. միանգամից, մեկից. 2. միաճամուռ, խմբովին. 3. անքնդհատ, շարունակ. 4. իսկույն, տեմիշապես:

Միսմիտ, մտի, տաք. ա. 1. անմեղ, անխարդախ. 2. հավատարիմ, մտերիմ. 3. հաստատ հույսով:

Միանգամայն. մ. 1. միանգամից, մեկից. 2. միաճամանակ. 3. միատեղ. 4. մի անգամ:

Միաշարքի, Թոյ կամ Թոք. գ. կիրակի:

Միշ զի. շ. այնպէս որ, այնքան որ, որ:

Միշչի, մ. դեռ չ..., քանի դեռ չ..., մինչև որ:

Միշոց, ի, աք. գ. 1. մերտեղը, մեջք. 2. միշոց (մամանակի վերաբերյալ). 3. տարածութիւն:

Միջոքայ, բէի, ից. միջոքէ. ա. 1. կնա-

օրվա, կեսօրի. 2. հարավային. 3. գ. կեսօր. 4. հարավը

Միտ, մտի, մտաւ, միտք, մտաց, մտօք. գ. 1. միտք, խելք, բանականութիւն. 2. իմաստ, Զմտաւ անել. մտածել, խորհել, Ի միտ առնուլ, հասկանալ, իմանալ, ըմբռնել, Ի մտի դնել. մշտաբար դնել, մտադրել:

Մխել, հցի. ն. 1. խոթել, ներս մտցնել. 2. ձեռնարկել, ձեռք զարկել:

Մկանուն, նանց կամ մկանք, նաց. գ. 1. քիկունք, մեջք. 2. ալիքներ:

Մկշիւն. գ. մեղմ հեծեծանք:

Մոզ, ու, ուց կամ ի, աջ. գ. 1. զրադաշտական կրօնի հոգևոր պաշտոնյա, քուրմ. 2. կախարդ. աստղագուշակ:

Մուլայիկ, խնդի, իւ. գ. հովանոցավորների ընտանիքին պատկանող թռնավոր բույս:

Մուլար, ի, աջ. կամ ից. ա. 1. մուրհաբեցող, խարեբա. 2. մուրրված. 3. քյուր, սխալ, ծուռ:

Մալել(իմ), կցայ. շ. ցնդել, խելքը թոցընել, խենթանալ:

Մոյզ կամ մոյկ, մուկի, կաց. գ. կոշիկ, ոտնաման, հոգաթափ:

Մոռելի, նույ. գ. վարդազգիների ընտանիքին պատկանող փշոտ թուփ, մորմենի:

Մուծանել, մուծի, մո՛յծ. պր. մտցնել:

Մուրտաաաան. գ. մրտենիների անտառ:

Մաադիւր. ա. մ. 1. հոծարակամ. 2. սիրով, հոծարությամբ:

Մաաաւոր, ի, աջ. ա. 1. միտք ունեցող, մտածող. 2. բանական, իմացական:

Մրցել(իմ), հցայ. շ. 1. ծննկվել, բռնունցքով հարվածել. 2. քաջարար կռուվել, մարտնչել, պատերազմել:

Մօր, ի, ից կամ աջ. գ. տիղմ, ցիխ, նահճոտ տեղ:

3

Յազել, հցի. ն. 1. զոհել, զոհարեցել. 2. հոշոտել:

Յազազս. նխ. 1. համար. 2. մասին, վերաբերյալ:

Յադրաաարել, կցի. ն. 1. հաղթել, պարտության մատնել. 2. ընկճել, նվաճել. 3. իշխել, տիրել:

Յանայիկ, հցի. ն. շատացնել, ավելացնել. շ. շատանալ, ավելանալ, բազմանալ:

Յամել, հցի. ն. յամենալ, հցայ, շ. ուշացնել, ուշանալ:

Յայտ, ի, ից. 1. ա. հայտնի. 2. մ. հայտնապես, հայտնի կերպով: Յայտ է. հայտնի է, պարզ է:

Յանգէտս. մ. շիմանալով:

Յանդիման առնել կամ կացուցանել. 1. ներկայացնել, ցույց աւել. 2. ապացուցել. 3. հանդիմանել, խրատել:

Յանդիման լինել(իմ) կամ կալ. ներկայանալ, առջև կանգնել:

Յանցանել, ցհայ, ցի՛ր, ցուցնալ. շ. հանցանք դործել, մեղանել, մեղք գործել:

Յաշտ, ի, ից. գ. զոհ, մատաղ, զոհաբերութիւն:

Յաաաշնմէ, յաաաշնում. մ. սկզբից, առաջուց, սկզբում:

Յանել, յարեայ, արի՛, յարուցնալ, շ. 1. վեր կենալ, ոտքի կանգնել, բարձրանալ. կենդանանալ, հարութիւն առնել. 2. քնից արթնանալ:

Յատակել, հցի. ն. 1. քանդել մինչև հատակը, գետնին համասարեցնել. 2. աւազատակել, հարթել:

Յաաանել, յատի, յա՛տ. կամ յատել, հցի. ն. չտել, ավելորդ ճշուշները կտրել:

Յաադարել, հցի. ն. 1. զարդարել. 2. կարգավորել, կոկել, շտկել. 3. պատրաստել, հորինել:

Յաելուլ, լի, ե՛լ ն. ավելացնել, շատացնել. շ. ավելանալ:

Յեղակարծ, յեղակարծում. մ. հանկարծ, անսպասելի կերպով:

Յեղլիկել, հցի. ն. փոխել, վերածել, դարձնել մի բանի:

Յեղուլ, դի, յ՛ն. ն. 1. փոխել, փոփոխել, շրջել, դարձնել. 2. քարգմանել:

Յենուլ, հցայ, ջի՛ր. 1. Հենվել, կոթենել,
թիկենել:
Յետ. հո. մ. հետո:
Յետս. մ. ետ, գնպի ետ, ետեից:
Յերկուսնալ, ացայ. 1. կապկածել, տա-
րակուսել, երկմտել:
Յո՞. մ. ո՛ւր, դնպի ո՛ւր:
Յալով, ի, ից. ա. շատ, բազում, բազ-
մաթիվ:
Յայծ. մ. ա. խիստ, սատարիկ, սատակա-
պիս. շատ, մեծ:
Յարժամ. մ. երբ:
Յարայս, յարայսնալ. մ. երեսն ի վեր՝
մեջքի վրա պառկած:
Յալզել, հցի. հ. 1. փնտրել, որոնել,
պրկտել, խուզարկել. 2. տակնուվրա
անել, խառնել, շարժել. 3. գրգռել:
Յալանալ, ացայ. 1. ծուլանալ, թու-
լանալ, դանգաղել. 2. անհոգ ու ան-
փութ լինել:
Յալաղկել, հցի. հ. 1. ճանապարհ դը-
նել, ուղարկել. 2. հուղարկավորել:
Յա՛ւջ. ձ. զգուշացի՛ր, զգուշ չեցի՛ր. հի-
շի՛ր:
Յալուր, ոթի, մանավանդ՝ յալուրք, որ-
թից կամ ոց. գ. 1. կախարդություն,
հմայություն. 2. թալիսման, համայի:
Յոգել, հցի. հ. զոդել, կապկպել, կցել,
հարմարեցնել:
Յոշել, հցի. հ. հոշտել, քզկտել, պա-
տառ-պատառ անել, մաս-մաս կտրը-
տել:
Յօրինել, հցի. հ. 1. ստեղծել, շինել,
կառուցել. 2. շտկել, կարգավորել, հար-
մարեցնել. 3. շարադրել:
Յօրինում, ոյ, ոց, կամ ի, աց. գ. 1.
շենք, շինվածք. 2. զարդ:

Ն

Նա. 1. մանավանդ թե, նույնիսկ, այլ,
իսկ, նա ասանիկ. 1. ահա, ահավա-
սիկ. 2. բայց, այժմ, իսկ: Նա զի.
մանավանդ որ:
Նախանձ, ու, ուց. գ. 1. նախանձ. 2.
վրեժ, վրեժխնդրություն. 3. եռանդ:

Նախանձ արկանել. նախանձը շարժել՝
գրգռել:
Նախանձակա արկանել. նախանձը շարժել՝
նախնիր. գ. սաստիկ կոտորած, մեծ
վնաս, շարժք:
Նաշիք, շհայ կամ հույ. գ. ընտիր՝ ճիշ-
մակ ալյուր:
Նարում, ու, ուց կամ ի, աց. գ. դույ-
նըզգույն թելերից հյուսված հաստ թել՝
կտոր, հյուսվածք:
Նալսաուդ, ի, աց. գ. հին հայկական
սոմարի առաջին ամիսը, որով սկզբ-
վում էր նոր տարին:
Նեան, որի, որիք. գ. 1. հակաքրիստոս,
սուս մեծիւ. 2. փխր. շարագործ մարդ.
3. ա. շար, դաժան:
Ներկաւած, ոյ, ոց. գ. 1. ներկվածք. ներկ.
2. րիծ, արատ:
Ներհինի, նույ, նեաց, ա. գ. 1. ամոր-
ձատված տղամարդ. 2. պալատական
պաշտոնյա (մանավանդ՝ ամորձատ-
ված)՝ արքունի կանանոցում:
Նիշ գ. կնտ, նշան: Նյա Նիշ. այս նշանը
կրող, այսինչ:
Նկունակ, ի, աց. գ. հացի քլիթ:
Նմանգ, ի, աց, գ. գնաձի, շրային ա-
ռասպելական զազան:
Նշան, ի, աց. գ. 1. նշան. 2. հրաշք,
3. գրոշ. 4. գրոշմ:
Նշանազիտ, գրոշ կամ ի, աց. գ. տառ,
գիր, այբուբեն:
Նշանակալ. ա. նշաններով՝ զարդերով
հյուսած՝ զարդարած:
Նշարակ, ի, աց. գ. 1. նպատակակետ.
2. նախատիք. 3. խայտառակություն:
Նշկանել, հցի. հ. 1. արհամարհել, ա-
հարգել. 2. ապատամբել:
Նշոյլ, ուրի, ից կամ աց. գ. ճառագայթ,
շող, ցուլ:
Նոխազ, ի, աց. գ. արու այծ, քոշ:
Նովկացուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. պր. զըզ-
վեցնել, փսխել առաջ:
Նու, նույ, ով կամ աւ, նուք, նուոց կամ
նուանք, անց. գ. հարս:
Նուագ, ի, աց. գ. 1. գավաթ. 2. գինի
խմելը:

Նաւագ, ի. գ. մ. 1. ժամանակ. 2. անգամ: Ան մի Լուագ. 1. մի անգամ. 2. այժմ:

Նաւանել, եցի. ն. 1. տիրել, իրեն ենթարկել. 2. լսեցնել:

Նուիրակ, ի, աց. գ. 1. հասարակ գին-վոր՝ հրամանակատար. 2. պաշտապան ակաթավոր, հասարակ պաշտոնյա: Նրան, ի, աց. գ. սուտեր, դաշույն, թուր:

Շ

Շարքամուտ, մտի, ից. գ. 1. շարքավա արարողություններն սկսելը. 2. ուրքաթ երեկո, երբ սկսվում էր հերթական շարքաթը:

Շանտպետ, ի, աց. գ. որոշ վայրեր պահպանող ոգի:

Շանտապել(իմ), եցայ. շ. առաջ վազել, գրոհել, հարձակվել:

Շաղաշուտ. ա. ցոփ, ստոր, անմիտ:

Շամբ. ի, ից. գ. եղեգ, եղեգնուտ:

Շամբուփին կամ շամշուփին. գ. մալի ցանկություն, կրքոտություն:

Շեշտ. մ. շեշտակի:

Շիկափակ. ա. ժրտանալույն երկար կաշուց պատրաստած:

Շինած, տե՛ս շինուած:

Շինուած, ոյ, ոց. գ. շենթ. շինվածք, շինություն:

Շինութին. գ. 1. շինելը, շինվելը, 2. բարեկարգություն, շնն լինելը. 3. խաղաղություն, հաղորդություն:

Շիջանել(իմ), շիջայ. շ. հանգչել, մարել:

Շնուհ, ի, իւ կամ աւ, աց, ոց. գ. 1. պարզել. 2. ձերթ, շնորհ. 3. բարիք, ողորմաթություն. 4. շնորհակալություն: Շնուհն ունել, շնորհել, ներել: Շնուհն ունել. շնորհակալություն հայտնել, չքնորհակալ լինել: Շնուհն զտանել. հաճելի՝ սիրելի լինել:

Շոգի, գույ, ցնաց. գ. 1. գալորշի. 2. շունչ:

Շուրջանակի. մ. շորս կողմից, ամեն կողմից:

Շաապ, ի, աւ կամ իւ, և ոյ, ով. գ.

խունապ, տաղեապ, Շուապ տաղեապի, տե՛ս շաապ:

Շըշել, եցի. ն. շուտ աւել, փոխել:

Շփոթել, եցի. ն. 1. հուզել, վրդովել, իրարահեղում գցել. 2. խառնակել:

Ո

Ո. դ. ով:

Ոգի, ոգայ, ւոց կամ եաց. գ. 1. շունչ, հոգի, մարդ. 2. լաբ ոգի, դե. 3. կյանք, սիրտ. 4. քամու փչելը:

Ողն, ողին, դամբ, զունք, դանց. գ. 1. թիկունք, մեջք, կոնակ, 2. ողնաշար:

Ողորմ, ոյ, ով. 1. գ. զութ, ողորմություն, ցավակցություն. 2. ա. ողորմելի, խղճալի, խնդել. 3. մ. ողորմադին, խղճալի կերպով:

Ողորմել(իմ), եցայ. եա՛ց կամ եա՛. շ. խղճալ, զթալ, ողորմություն անել:

Ողտ, ոյ, ով. գ. 1. աղաչանք, թախանձանք. 2. շողոքորթություն:

Ողջամբ. մ. ողջ և առողջ:

Ողջուն. ա. 1. ողջ, ամբողջ, բովանդակ. 2. ամբողջպան, բուրբուխ:

Ուկիկմբեալ, քեկիկմբել. ա. որի միջին ուռուցիկ մասը ասկուց է (վահանի մասին):

Ուտ, ոյ, ոց. գ. 1. ճյուղ. 2. բույս, մի փոքր բարձր տնդ:

Ուտանիկ, նկի, նկաց. ա. արքայական տոհմից սերված, ազնվական, թագավորական:

Ուտիկան, ի, ա. գ. վերակացու, գլխավոր իշխան, կուսակալ:

Ուտչել(իմ), ուտեայ, տուցեալ. շ. ցառկել, թռչել:

Ուտն, ոտին, ոտամբ, ոտք, ոտից. գ. 1. ոտք. 2. նմանություն՝ լեռան ստորոտ: Յատն կալ. ոտքի ելնել, կանգնել, վեր կենալ:

Ուրեար, որերոյ կամ եարոյ, ով, որեարք. գ. մարդկանց խումբ, որոշ խումբ մարդիկ: Աւագ ուրեար. ազնվականներ, աղնվականներ խումբ:

Արք, ոյ, ոց. գ. 1. խաղողի տունկ. 2. որթի ճյուղերից հյուսած կողով:
 Արք, ու, ոց. գ. հորթ, մուկի:
 Արծախար, ի, աք. գ. կարծր քար, ապառաժ:
 Արմն, ման, մունք, մանց. գ. հացադգինների ընտանիքին պատկանող մուլախոտ:
 Արշել, եցի. ն. 1. սահմանել, կարգել. 2. զանապանել, ընտրել, ըզկել. 3. զատել, բաժանել. 4. որոշել:
 Արջ, ի, աք. կամ ից. գ. զառ, զառանգել:
 Ալն, լան, լանք, լանց. գ. վիզ, պարանոց:
 Ալառ, ի, ից. գ. 1. խոսք տալը, խոստում, երդում. 2. զաշինք, պայման. 3. սաստիկ բաղձանք, աղոթք. 4. միաբանություն. 5. վանք, ուխտատեղի:
 Ալշլ կամ օւղիշ, ի, աք, օք կամ ից, իւք. գ. ճյուղ, ընձյուղ:
 Աննել(իմ), կալայ, կա՛լ կամ կա՛. հ. 1. ունենալ, կա. 2. առնել, ափրել, տեր լինել. 3. բռնել, պահել. 4. վերցնել, տանել. 5. համարել. 6. վերաբերություն՝ առնություն ունենալ. 7. կարողանալ:
 Անկն, կան, հոգն. ականջք, շաք. գ. ապանք:
 Անը, ընշոյ, ըոց կամ շաք. գ. 1. անկյուն, քունք, ժայռ. 2. գետին, հատակ, տակ:
 Ալշ, ոյ, ով, ովք և ի, իւ. գ. 1. հիշողություն, միտք, խելք. 2. ուշադրություն, զգուշություն: Ուշ առնել՝ անուշ գնել՝ օւնել՝ կալ. լավ նայել, ուշադիր լինել, շանալ, զգուշանալ: Յուշ լինել օւնիմ, միտքը գալ, հիշել:
 Առնուլ, օւղել(իմ), ոնայ. շ. 1. ուղշել. 2. փխր. հպարտանալ, գոռոզանալ:
 Առնունակից, կցի, ցաք. ա. գ. 1. միասին սովորած, դասընկեր. 2. մեկտեղ օգնորենող. 3. կրօնակից, դավանակից:

Առումն, աման, ամունք, մանց. գ. 1. ուսում, գիտություն. 2. կրոն, աղանդ:
 Աւտանմն. մ. մի տեղից, ինչ-որ տեղից:
 Աւտեմ, տն՛ս օւտանմն: Աւտեմ օւտեմէ՝ զանազան կողմերից, այս ու այն կողմից:
 Աւատի. 1. գ. որտեղից, որտեղից որ. 2. շ. ուստի, ուրեմն:
 Աւառ, տեր, երաց. գ. արու դաժակ, տղա:
 Աւառաւ. գ. ուրանալը, Յուրառտ լինել՝ կալ. ուրանալ:
 Աւեմ. 1. մ. մի տեղ, որն է տեղ. 2. գ. ինչ-որ, որն է: Աւեմ օւրեմ. մ. 1. տնջտնջ. 2. երբեմն-երբեմն է օւրեմ. լի-նում է տեղ որ..., պատահում է որ...:
 Աւույն. 1. մ. մի կողմ, առանձին, հեռու. 2. նիս. զատ, առանց. 3. ա. հատուկ, մասնավոր, առանձին, ուրույն:
 Աւ օւրեմ, մ. 1. ուր որ լինի. 2. երբ որ լինի:

Ձ

Ձարալուկ. ա. մ. 1. շարաշար լիկտած՝ խոշտանգված՝ ծնծկված. 2. շարաշար լիկող, խոշտանգել:
 Ձարախտալաւ. ա. դածան, դժեղակ, անտանելի, խիստ վատ:
 Ձարախտալար. 1. ա. տն՛ս շարախտալաւ. 2. մ. շարաշար, շարաշար կերպով:
 Ձարակն, կան, կունք, կունց. շարաշար անցողող, նախանձոտ:
 Ձարաման առնել՝ լինել(իմ). շարաշար կնքպով սպանել՝ սպանվել:
 Ձարաշուֆ. ա. 1. խղճալի, ողորմելի. 2. վասթար, դժեղակ. 3. շարաքարո, աւերան:
 Ձափաւոր, ի, աք. ա. 1. սովորական, հասարակ. 2. նվաստ, խոնարհ. 3. պարկնշտ, համեստ, շափավոր:
 Ձգոյ, ի, ից. ա. գ. զոյություն լուծեցող: Առ ի զքոյէ. լինելուց:
 Ձեւէք, բիցու. գ. անբաժան՝ առաջ քահանա:

Ձեւ, շէ ևս. մ. դեռ չ... դեռ չեղած:

Ձէրն. նա որ չկար, չեղածը:

Ձիմ, չկա:

Ձօրեկամասն, ի, ից. ք. տասնչորս:

Ձու, լուսի, ոց. գ. ցնալը, տեղից տեղ
շարժվելը, չվելը, ճանապարհվելը,
զաղթելը: Ձու առնել, ի շու անկանել
(իմ). ճանապարհվել, առաջադիմել,
զաղթել:

Ձօւառ. ա. քշվառ, խեղճ, ողորմելի:

Պալարակապ. ա. զարդարուն, զարդա-
րանք ունեցող:

Պակասել, եցի, պակասել(իմ), եցայ, չ.
1. պակասել, նվազել. 2. տկարանալ,
թալանալ, մարել:

Պակշտութիւն. գ. ահառակութիւն, վա-
ղաշտութիւն:

Պակուցանել, կուցի, կո'. պր. խիստ վա-
խեցնել, ահաբեկել, սարսափեցնել:

Պահանգ կամ պահանկ, ի, աց. գ. պա-
տի շարվածքի մեջ դրված փայտ կամ
այլ իր՝ շարվածքի ամրութիւն համար:

Պան առկանել, պան ունել(իմ). պահպա-
նել, պահել:

Պանող, ի, աց. ա. ծոծ պահող, քիչ ու-
տող, ժուկալ:

Պանպանակ, ի, աց. գ. մարմինը ար-
տաքին հարվածից պաշտպանող զրահ-
ներ:

Պանի, հոց. գ. պաս, ծոծ:

Պանունել, եցի. ն. 1. զարդարել, գե-
ղեցկացնել, պնէլ. 2. գմուռել, օծել:

Պայ, ի, ից. գ. առաջակական մտացա-
ծին կենդանի՝ մարդուց սերված:

Պայազաուրիւն. գ. հաշորդութիւն իշ-
խանութիւն կամ սերնդի:

Պաշտօն, տաման, մունք, մանց. գ. 1.
պաշտելը, պաշտամունք, երկրպագու-
թիւն. ժամերգութիւն, պատարագ, ա-
ղոթք, 2. ծառայութիւն. 3. հեթանո-
սական աստվածներ (շատաստներ).
4. մարդահաճութիւն, հաճոյական րան:

Պաշտօն առնել. պաշտվել: Պաշտօն
հաւկանել. պաշտել:

Պաշտօնայ, ելի, ից. գ. պաշտող, ապա-
սավոր, ծառա:

Պասել(իմ), եցայ. չ. սաստիկ ծարավել,
նմանութիւն տենալ, փափագել:

Պատ առնել, գալ. շուրջը պտտվել, մեջ
առնել:

Պատասխանի առնել. պատասխանել, պա-
տասխան տալ:

Պատարագ, ի, աց. գ. 1. զոհ, 2. եղբոր,
ընծա. 3. կաշառք:

Պատենազէն, գինի, նաց. ա. զրահավոր:

Պատերազմազդել. գ. պատերազմի զըն-
խավորը, հրամանատար:

Պատկանդարան. ի. գ. նետերի աման,
կապարճ:

Պատմունան, ի, աց. գ. 1. երկար զար-
դարուն զգեստ. 2. ընդհանրապես՝
զգեստ:

Պատմասել, եցի. ն. 1. պատժել, տա-
նել, շարշարել. 2. սաստիկ հանդիմա-
նել, ահարգել:

Պատրել, եցի. ն. խաբել, խելքից հանել:

Պարտակ, ի, աց. ա. պարտտ, բռած,
գեր:

Պարտել, եցի. ն. հաղթել, պարտութիւն
մատենել:

Պարտել(իմ. պակասավոր րայ). 1.
պարտական լինել, պարտավոր լինել.
2. պարտք ունենալ. 3. պետք է որ:

Պարտ է. եր. պետք է:

Պլտֆ. գ. հարկավորութիւն, պետք եղած
բանը, պիտոյք: Պլտֆ յանձնել ունել
(իմ). հոգալ Ի պլտֆ. համար:

Պիտոյ է. եր. պետք է, պատշաճ է:

Պնդաղեսպան, ի, աց. գ. արագընթաց
սորհանդակ, պատգամատար:

Պնդել, եցի. ն. 1. պնդացնել, ամրաց-
նել. 2. կապկպել:

Պնդել(իմ), եցայ. չ. 1. համառել. 2.
վազել:

Պոտել, եցի. ն. վանել, ցրել, քշել:

Պտկանոր. ա. իր ամուսնուն՝ պսակին
հաճատարիմ:

Համբել, եցի. Ե. 1. Դանք պատահե-
րով՝ փոքրիկ կտորներով կերակուր՝
սնունդ տալ։ 2. սենլ, կերակրել, խը-
մեցնել, կաթով սնուցանել։ 3. մատա-
կարարել։

Հայլել, եցի, լայլել(իմ), եցայ. չ. խըմ-
բովին ողբալ՝ լաց լինել՝ լաց ու կոծ
անել մեռելի վրա։

Հան, ի, ից և ոյ, ու, ուց. գ. ճիգ, ջանք,
աշխատանք։

Հեռնալ, չեռայ, սեռլ կամ ուղեծալ. չ.
1. տաքանալ, ջերմանալ։ 2. բորբոք-
վել, կրակ կտրել։ 3. թուխն նստել
(թուլունի մասին)։

Հեռ, ոյ, ոց կամ ի, ից. գ. 1. տաքու-
թյուն, ջերմություն, տապ, տոթ։ 2.
տաք՝ բարեխառն եղանակ, չինչ՝ ած-
ամպ երկինք։ 3. ա. տաք, շոգ, ջերմ,
բարեխառն։

Հերմալ, մուկք, մկաց. գ. գետնից քը-
խող տաք ջրի աղբյուր. տաք լողա-
րաններ։

Հերոտ, ա. տաք, ջերմ, բարեխառն։

Հիլ, չիլ, չլաց. կամ չիլ. գ. 1. չիլ։ 2.
(չիլերից)՝ մանրաթելերից պատրաս-
տած՝ ձգտան, թուկ, լար։ 3. փխր. ուծ.
գործիքուն։

Հել, եցի. Ե. 1. չնչել, ալներել, ուղե-
լացնել, եղծանել։ 2. գրծել, խախտել։
3. Կերծել։ 4. ջուր տալ, ջրել, ոռոգել։

Հրքափել, եցի. չ. մեծանալ, լափահաս
դառնալ, արթունքի հասնել։

Ռ

Ռազմ, ի, ից կամ մուծք, մանց. գ. 1.
մարտի՝ կովի պատրաստվող զորքի ճա-
կատ։ 2. Լակատամարտ, կռիվ։

Ռոնիկ, ճկի, ալ կամ ուլ, կաց. գ. ա-
մեն օրվա և Խալիթի պաշար, օրվա
պարհն, օրապահիկ, թռչակ։

Սակ, ի, ալ կամ ուլ, ից. գ. 1. սահ-
մանված կարգ, պայման, լափ, թիվ-
2. օրենք, դաշինք։ 3. սահմանված
տուրք, հարկ։ Սակ աղակնել. սակա-
կել, գին նշանակել։

Սակալ, ու, ուց. ա. թիշ. լափավոր, մի
թիշ, պակաս։ Սակալ ինչ, առ սակալ
մի. մի թիշ, մի փոքր։ Սակալ սակալ,
առ սակալ սակալ, թիշ-թիշ։

Սակալաւոր, ի, աց. ա. 1. թվով թիշ։ 2.
թիշ բան ունեցող, չափոր։

Սակուր, կրի, բալ, կրաց, կրօք. գ. կաց-
նի ձև ունեցող պատերազմական զինք։

Սակս, ի սակս. նի. պատճառով, համար
Յուր սակս. ինչ պատճառով, ինչ բանի
համար։

Սակր, կեր, կերք կամ կրով. ածս առ-
կուր։

Սան, ու, ուց. գ. 1. սան, ձեռքի տակ
սեած՝ մեծացած երեխա։ 2. սանիկ։

Սառնանալ. ա. սառույցները հալած (գե-
տի մասին)։

Սառնամանի, եույ, սառնամանիք, նեաց-
գ. 1. սառնամանիք։ 2. սառույց։

Սատ, ի, ից. գ. 1. սատիկ հրաման,
ահալոր սպառնալիք։ 2. պատիժ, պա-
տահաս։

Սատակել, եցի. Ե. 1. հիմնադարձ ալի-
րել, քնայնել, կորցնել։ 2. սպանել,
կոտորել, կր. սատկել, մեռնել, սպան-
վել։

Սատակումն, կման. գ. կոտորած, լա-
րաշար մահ։

Սատակայալիւր. ա. 1. գիւլահար։ 2. սա-
տակայական։

Սատար, ի, աց. գ. 1. գործավոր, մշակ-
2. օգնական, գործակից, 3. օգնու-
թյուն։ 4. պատճառ, առիթ։

Սատակ, ի, աց. գ. 1. փոքր լեռ, բլուր-
2. լեռան տափարակ զազաթ։

Սա-ԲԻ. բեաց. գ. պարան, չղթա, կա-
պանք։

Սարսել, եցի կամ սարսել(իմ), եցայ. չ-
զողալ, սուճալ, սարսափել. քաշմել։

Սնտ, սևոյ, ոց կամ սևի, ից. ա. 1. սն-
2. փոխանութայամբ՝ սն ձի:
Սեզոնատը ի, աջ. գ. դրամափոխ:
Սեզոնական կամ սեփական, սեփականեմ,
ի, աջ. ա. սեփական, հայրենի:
Սիգալ, աջայ կամ աջի. չ. հայաբառ-
նալ, մեծամտել, զոռոգանալ:
Սիգորայ, սիգորայ, սիգորայ.... ի, ից.
գ. վանկ, հելլուն, տառ:
Սկայ, ի, ից. ա. գ. հակա, քալ:
Սկիզբն առնել, առնուլ, առնել. սկսել:
Սնաւ, մանավանդ՝ սնաւ, ի, ից. գ. 1.
շխաւմերն. 2. զխաւտակ ծոծրակ. 3.
զխաւտակի բարձ. 4. եմանությամբ՝
յնառն զուկալ:
Սոզոյ կամ օզոյ, ի, ից. գ. մեզմ քամի:
Սոզոսել, եջի. չ. 1. հոսել, թափվել.
2. ցրվել:
Սուլ, սղի, ից. ա. ցիլ, նվազ, բորակ,
շուրթ, կարն: Սուլ ինչ. մի փոքր, փո-
քոր-ինչ:
Սունաւոր, ի, աջ. գ. սվինաւոր, սվին
կրող:
Սպառ, ի սպառ գ. 1. սպառվել, վեր-
ջանալ, վախճան. 2. վերջ. 3. մ.
միշտ վերջ:
Սպանել, եջի. ն. 1. սպանել, վերջաց-
նել. 2. ոչնչացնել, բնաջնջել:
Սպառ, ու, ոց. գ. 1. աճան, գալաթ,
սպասք, զարդ. 2. սեղան. 3. կերա-
կար. 4. պաշտոն, ծառայութիւն:
Սպաստութիւն հարկանել, մատուցա-
նել. ծառայել, սպասարկել:
Սպորակիւր. ա. գ. վաճառ կրող, վաճառ-
նալոր:
Սպարափակ առնել. վաճառներով փոխել:
Ստացուած, ոյ կամ ի, ոց. գ. ունեց-
վածք, սեփականութիւն:
Ստիպալ, ստիպով. մ. 1. շտապելով, փո-
թով. 2. ստիպելով, հարկադրելով:
Ստիպել, եջի. ն. շտապեցնել:
Ստրանկաւ, ի, ից. գ. զորավար, սպա-
րապետ:
Ստրչեալ, ըացայ. չ. 1. դղչել, 2. նո
քաղվել մի տանի. 3. սրտն զկէլ:
Ստանակ, ի, աջ. գ. 1. փոքր սրահ. 2.

սրահի վարագոյր. 3. վարագոյրով
առանձնացված ներսի սենյակ. 4. հոր-
սի առանձնասենյակ, ներարան:
Սրկալաւն, ի, աջ. գ. նորնկ հարսնեքի
համար հատկացված ներսի սենյակ՝
բաժանված վարագոյրով:
Ստաքափ, ի, ից. ա. մ. 1. սիրտը կոտ-
րած, սրտաբեկ, վհատված. 2. վախե-
ցած, զարհուրած:
Ստաքափումն. գ. սրտաբեկութիւն. վը-
հատութիւն, զարհուրանք:
Ստանալ. ա. կարոտագին, սիրովառ,
խանդակաթ:
Սրտի մտով, սրտանց, հոծարությամբ:
Սրտմակ, եջի. չ. քարկանալ, զայրա-
նալ:
Սրտմալքիւն. գ. քարկուլթիւն, զայրուլթի,
Սփռանելի, լոյ, լնաց. գ. մեքք կա-
պելու լաթ կամ ձորձ. զոգոց, զնե-
շակ, ծածկոց:

Վ

Վախճան. ի, աջ. գ. 1. վերջ, աւարտ.
2. մահ:
Վաղի, զուի, զուի. 1. գ. վաղվա օրը,
առաւմտը. 2. մ. վաղը, առաւմտյան:
Վաղին, ի վաղին, տա վաղի, ի վաղի
տեղը. վաղը, հաջորդ օրը:
Վաղվաղելի. մ. շուտով, իսկույն, անմի-
շապահ, շուտափուլթ կերպով:
Վաղը, զեր, զեր. գ. կարն սուր:
Վաղրատը, ի, աջ. ա. վաղրով գինված:
Վայրել, եջի. ն. գորս թափել, գատար-
կել:
Վայրաղար. 1 մ. իզուր, զուր տեղը. 2.
ա. փուլ, անիմաստ:
Վայրել, եջի. ն. ցած թափել, շաղ տալ,
կր. ցած թափել, ցրվել:
Վայր մի, առ վայր մի. մ. մի պահ, մի
փոքր ժամանակ:
Վանկ, նաց կամ նից կամ նուց. գ. բնա-
կարան, օժնան, կացարան. 2. մենա-
տան:
Վանել, եջի. վանել(իմ), եցայ. ն. չ. 1.
սպառագինել, սպառագինվել, նախա-

պատրաստել կամ նախապատրաստվել պատերազմի. 2. զարդարել, զարդարվել:

Վասն. նիս. 1. մասին, վերաբերյալ. 2. համար. 3. պատճառով:

Վասն զի. 2. որովհետև. որպեսզի:

Վաստակ, ոյ, ոց և ի, աւ. գ. 1. աշխատանք, ծառայություն, վաստակ, 2. հոգևորություն. 3. տառապանք, շարժարանք. 4. շահ, աշխատանքի արդյունք. 5. ա. հոգնած:

Վաստակել, եցի և վաստակել(իմ), եցայ. չ. 1. աշխատել, շարժարկել, տանելվել. 2. հոգնել:

Վատասիրտ. սրտի, տաց. ա. վախկոտ, երկնոտ:

Վատրարել, եցի. ն. 1. թուլացնել, տկարացնել, ընկնել. 2. անարգել, նախատել:

Վտաշուր, ուիրի, րաց. ա. շար, անզգամ, անօրին, լարագործ:

Վառատել, եցի. ն. թշել, ցրել, բաժանել:

Վարգել(իմ), եցայ. չ. վազել, սլանալ, սուրալ:

Վարդապետություն. գ. 1. ուսուցանելը, սովորեցնելը. 2. ուսում, ուսուցչություն. 3. ցարդ. 4. վարդապետի պաշտոնը:

Վարել, եցի. ն. 1. վար ու ցանք անն, վարել. 2. տանել, թշել. 3. կառավարել, կարգ դնել. 4. խոթել, ներս հրել. 5. չ. կյանք վարել:

Վարք, բուց, բուք. գ. 1. կենցաղավարություն, գործունեություն. 2. գործածելը, գործածություն:

Վառչ կամ վավաչ, ի, ից, կամ աջ. ա. անառակ, ցանկասեր, վավաչոտ, աջութոտ:

Վերանալ, աջայ. չ. վեր ելնել, բարձրանալ:

Վերձանել, եցի. ն. կարգալ:

Վերցունել(իմ). չ. ետ քաշվել, ետ մեալ:

Վեգ, վիգի, աջ. գ. վեճ, հակադեպություն, գործ, հոկվ: Ի վեգ գալ. վեճել, հակադեպել:

Վեմ, վիմի, աջ. գ. կարծի քալ, վեմ:

Վէտ, վէտք. գ. 1. մանր ալիք. 2. անցք, փոս:

Վինակ, ի, աջ. գ. 1. բախտ. 2. մեկին ընկած թափն. 3. իշխանության տեղը, թեմ. 4. կալվածք, հող, արտ:

Վիրապ, ի, աջ. գ. հոր, փոս:

Վնկուքիւն. գ. կախարդություն:

Վնարել, եցի. ն. վնասել(իմ), եցայ. չ. 1. գլուխ բերել, կատարել, իրազործել, ավարտել, վերջացնել. 2. վախճանվել. 3. հասուցել:

Վնարումն, բման. գ. 1. վերջացնելը, ավարտելը, վերջ, ավարտ. 2. կյանքի վերջանալը, մահ:

Վնիո ճատանել. վնոն, վնիո կայացնել:

Վնաս, ու, ուց կամ ի, ից, գ. 1. վնաս. 2. անիրավություն, Վնացանք, շարժի:

Վշտամբեր, ա. 1. նեղության գիմացող. 2. վշտալի:

Վտանգել, եցի. ն. վտանգել(իմ), եցայ. չ. վտանգի մեջ գցել, շարժարկել, նեղել ընկնել, նեղ գցել:

Վտաւան, ի, աջ. գ. տարածության շափ(մի նետրնկեց):

Վտան, եցի. ն. վտան(իմ), եցայ. չ. 1. տկարացնել, տկարանալ. 2. նվազեցնել, նվազել. 3. նեղել, նեղվել:

Վրիպել, եցի. վրիպել(իմ), եցայ. չ. 1. սխալվել, մոլորվել, շեղվել. 2. մեղանել. 3. զրկվել:

Վրիպեցուցանել, ցուցի, ցո. պր. մոլորեցնել, խաբել, զրկել:

3

Տաղնապ, ի, աւ կամ ով. գ. 1. դժվար կացություն, հոգեկան անհանգիստ վիճակ. 2. շտապելը, խուճապ, իրարանցում, չիտթմունք. 3. նեղություն, անգետ:

Տաղնապաւ. մ. շտապ կերպով, անապառելով. խուճապահար:

Տաղնապել(իմ), եցայ. չ. խուճապի մատնելը, շտապել:

Տաղը կամ տալը, գեթ. գ. աղամարդ մամախու եղբայրը:

Տախտ, ի, ից. գ. 1. աթոռ, նստարան, բազմոց. 2. դահ, գահույց:
 Տածել, ծի կամ ծնցի. ն. խնամել, հոգ տանել, դարձանել:
 Տակալին, տակալին ետ. մ. գետ, գետնս, մինչև հիմա:
 Տաղանդ կամ տաղանտ, ոչ, ոց կամ ի, այց. գ. արծաթ կամ ոսկի դրամի միավոր. քանքար (ներայական):
 Տաճար, ի, այց. գ. 1. տաճար, եկեղեցի. 2. կառույց. 3. պալատ, ապարանք, արքունական սենյակ. 4. տեղանատուն. 5. խորանանք, կերուխում:
 Տանիկ, ճկի, կաց. գ. ա. 1. արարացի. 2. ինք. արագավազ, արագընթաց (կենդանի):
 Տանուկ, տեսնել, տեսնող կամ տեսնաց. գ. 1. տան տերը՝ մեծավորը. 2. նահապետ, ցեղապետ:
 Տաշտ, ի, ից. գ. 1. գավաթ, բաժակ, թաւ. 2. տաշտ, կոնք:
 Տաշտախիլ լինել(իմ). արձատարել լինել:
 Տապ, ոչ, ով. գ. շերմություն տաքություն:
 Տապալ. մ. թափալվելով, տապալվելով:
 Տար. ա. օտար, հեռու, հեռավոր:
 Տարաբերել(իմ), եցայ. չ. 1. տասանվել, տարբերվել, ալեկոծվել. 2. տաքեցնել, վարանել:
 Տարագ, ու, ուց կամ ոչ, ոց կամ ի, ից. գ. կնիւղ, եղանակ, ձև:
 Տարածամ. 1. ա. անժամանակ. 2. դ. ոչ հարմար ժամանակ. 3. մ. ուշ կամ կանուխ, հանկարծակի:
 Տարակաց. մ. հեռուից, հեռու կանգնած:
 Տարակուսել(իմ), եցայ. չ. 1. ծանր՝ անելանելի կացութիւն մեջ ընկնել, չքվորել. 2. կասկածել, երկմտել, տարակուսել. 3. չարչարվել, տառապել:
 Տարապարտ, ի տուրապարտ. ա. մ. 1. անպետք, փուշ, սնոտի. 2. իզուր, զուգ տեղը:
 Տարապարտաց, ի տարապարտաց, մ. իզուր տեղը, իզուր:

Տեառնագրել, եցի. ե. երեսը խալ հանել, խալակներել:
 Տեղ, ոչ. գ. առատ անձրև:
 Տեղի, գլոյ, դնաց, գ. անդ, տեղը:
 Տեստուրալիւն. գ. տեսողություն:
 Տեսիլ, սլնան, անց. գ. 1. տեսք, կերպարանք, երես, պատկեր. 2. տեսիլ, նրազ. 3. տեսարան, հանդես. 4. տեսնելը, տեսանելի բաներ:
 Տէրունական, ի, այց. ա. աստվածային, սրբազան, սուրբ:
 Տիւ, տուրքեռան. գ. ցերեկ:
 Տիւ, տիոց կամ տից. գ. հասակ, տարի:
 Տեանկ, ի, այց. ա. աղբատ, չորվոր:
 Տեանկուրիւն. գ. աղքատություն, չքաղություն:
 Տեմանկան. ի, այց. ա. 1. տոմային, ցեղային. 2. ազգական, ազգակից. 3. աղնական. 4. գ. առատ բերք, արդյունք. 5. շահ, օգուտ:
 Տող, ի, ից. գ. շարք, կարգ:
 Տոն, ոչի, ունք, ունց. գ. պարուն, շղթա, լար, կապ:

Յ

Յայգ, ոչ. գ. դիշեր:
 Յայգ. մ. մինչև ասածուս: Չցայգ. մ. դիշերը, դիշերով:
 Յանկ կամ ցանգ, ոչ, ոց. գ. ցունկապատ, ցցապատ. նյութերից պատրաստված կամ կաժաշեն պատ:
 Յանկ ցանկ. գ. դրքի գլուխներէ ցանկ՝ ցուցակ:
 Յանկ, ցանգ. մ. միշտ, մշտապես, շարունակ, անընդմեջ:
 Յասնուլ. սնայ, սի՛ր, սուցնալ, չ. 1. սատարի բարկսնալ, լայրսնալ. 2. վերձով՝ վրձնորոգութեամբ լցված. 3. նեղանալ, արտենդել:
 Յելի, եցի, լիա՛. ցնուլ, ցնի. ցի՛լ. 1. պատուի, ճնգքի, ճնգլ:
 Յիւ, ցոյ կամ ու, ուց. գ. վայրի էշ:
 Յիւ ընդ ցիւ լինել(իմ). ցրվել, ցրիվ գալ, ցրտացան լինել:

Յուշանկել, ցուցի, ցոյց. ն. 1. ցույց տալ. 2. ապացուցել. 3. անել. հասցնել. 4. հանդես բերել, գրանորդել:

Փախստական անել՝ արկանել՝ վառել՝ տալ. փախուստի մատենել, փախցնել, հալածել, քշել:

Փախստական լինել՝ զնալ կամ երբալ՝ զանալ՝ անկանել՝ ղիմել. փախչել, փախուստ տալ, փախուստի ղիմել, փախչելով մեկի մոտ կամ մի տեղ ապաստան գտնել:

Փախստանայ, տէր, ից. գ. փախստական, փախչող:

Փաղփաղել(իմ), եցայ. լ. փալլիլել, շողշողալ, պլպլալ:

Փաղփիլ(իմ), եցալ. տե՛ս փաղփաղել(իմ):

Փայտ, ի, ից. գ. 1. փայտ, փայտանյութ. 2. ծառ, տունկ: Փայտ ընկե՛նու. փայտի կտորներով վիճակ ձգել, շուր գցել:

Փայտանու. ի, աք. 1. տ. գ. փայտ կամ ծառ կտրող (մարդ). 2. գ. կացին, փայտատ:

Փաշտման. գ. 1. զգլում. 2. վերջտ, փորձուք, շարիք:

Փառստել, եցի. 1. ն. ցրել, հեռացնել, վերսցնել. 2. լ. ցրվել, հեռանալ, վերանալ:

Փառել, եցի. ն. շուրջը պտույտ գործել, շորս կողմը պատել, ման անել:

Փառել(իմ), եցայ. լ. 1. փարվել, փաթաթվել, գրկախառնվել. 2. շրջել, ման գալ:

Փարշման, տե՛ս փաշտման:

Փափկասուն. ա. փափկության մեջ սըն՝ ված, փափուկ՝ հեշտ կյանքի սովոր. փափկակյաց. փափկակենցաղ, փափկասուն:

Փիլիկան կամ փիլիկուան ի. գ. պարսատիկ, բարան, քարիկեց պատերազմական մեքենա:

Փղնկալ, աքայ. փղնկել(իմ), եցայ. լ.

սիրտը հուզմունքով կամ զանուխլամբ լցվել, լացակուսել, սիրտը փռել՝ լըցվել:

Փշտիպան, տե՛ս փաշտիպան:

Փոկ, ի, աք. գ. ծովային կաթնասուն կենդանի. փոկ, ծովաշուն:

Փող, ի, մանավանդ՝ փող, զից. գ. 1. վիզ, պարանոց. 2. կոկորդ:

Փողոտել, եցի. ն. վիզը՝ դուխը կտրել, մորթիլ:

Փողոցանել, միջի. գ. փողոցի մեջտեղը հրապարակ:

Փողփաղել, եցի. ն. չ. 1. փայլեցնել, փայլիլել, շողշողալ. 2. ծածանել:

Փոյք տոնել կամ ունել(իմ). հոգ տանել, հոգալ, ջանալ:

Փոքալ, աքայ ա՛ կամ աքի՛ր. լ. 1. տարագ անել, շտապել, աճապարել. չ. հոգալ, հոգ տանել ուշադիր լինել:

Փոքանալ. մ. շտապ, շտապ կնքպով շտապով:

Փուլալիլան, ի, աք. ա. գ. թիկնաղահանձնապահ (զինվոր, զինվորական):

Փսիլայ կամ փրիսայ, ի, ից. գ. շորատցած խոտ, շոր նյութ:

Փխլ կամ փխնալ, աքայ կամ աքի՛ա՛ կամ աքի՛ր, աքնալ. 1. օդով՝ քամով լցվել, ուռչել. փխր. հպարտանալ, գոռոզանալ, մեծամտել, հոխորտալ:

Փակել, եցի. ն. 1. քանդել, ավերել, կործանել, ոչնչացնել, փշացնել. 2. բաժանել, դատել. 3. քանդել, արձակել. 4. ցրել:

Փաղաճում, ոչ կամ ի. գ. 1. քաղաքը շրջափակող պատ, պարիսպ. պատենշ. 2. պարսպի մեջ եղած տեղը՝ տաճար. Ժամբուն:

Փաղզեայ, ղէի, ից. տե՛ս փաղեայ:

Փաղել, եցի. ն. 1. քաղել, հավաքել, ժողովել. 2. դուրս քաշել, հանել, պոկել:

Փանգի. լ. քրոճհատն, քանի որ, ալի պատճառով որ:

Փանկուր, ի կամ ոչ կամ անց, ովք կամ
օր, գ. արծաթ կամ ոսկի դրամի միա-
վոր. տաղանդ (էբրայական):

Փաշ, ի, անց. ա. 1. ուժեղ, կտրին, ան-
վեհեր, քաջ. 2. լավ, բարի, առաքինի,
արծանավոր, երեսելի, նշանավոր. 3.
դյուցազն, հերոս. 4. մ. լավ, շատ,
խիստ:

Փաշազանգուր. ա. դանդաղահեր, խիստ
զանգուր մազերով:

Փաշամատրիկ. ա. քաջ ռազմիկ, քաջա-
րի՝ կտրին գինվոր:

Փաշընթազիկ. 1. ա. արագ վազող, արա-
զավաղ. 2. գ. սուրհանդակ:

Փառամունեակ, եկի, անց. գ. կանանց
պարանոցի ականակուռ դարդ, դժա-
րազուր մանկակ՝ վզնոց:

Փաղնայ, դէի, ից. գ. աստղահմա. աստ-
ղազուշակ, երազահան, մոգ:

Փէն, քինու. գ. ոխ, ռիակալութիւն, քի-
նախնդրութիւն, վրեժխնդրութեան զգա-
ցում, ցասում, վրեժ:

Փէշ, ի, ից. գ. կրոն, ազանդ, հավատք.
դրադաշտական կամ հին պարսկական
կրոնը:

Փինեխնդիր լինել կամ ելանել. վրեժ-
խնդիր լինել, վրեժ լուծել:

Փիրուն, քրտան, տունք կամ տինք, տանց.
գ. 1. քրտինք. 2. նմանութեամբ՝ ծանր
աշխատանք:

Փնանու, ի, անց. ս. 1. քուն քերող, քնա-
րեր. 2. քնքոտ:

Փնանատ, ի, անց. ա. քունը փախած՝
կտրված, անքնութիւնից տառապող,
քնատ:

Փայրաբի. գ. հորեղոր կամ հորաքորը
աղջիկ, քույր համարված, խորթ քույր:

Քսիւ, քնաց, տե՛ս Քսութիւն:

Քսութիւն. գ. քսութիւն անելը, բանաբ-
կութիւն, շարախոսութիւն, մատենու-
թիւն բամբասանք:

Քստմեւել, եցի. լստմեւել(իմ), եցայ. ի.
սարսափել, զարհուրել, սոսկալ:

Օղիկ, օղկի կամ օղկան. գ. ոլխարի կամ
գառան մորթուց մուշտակ:

Օծանել, օծի, օ՛ծ. ն. յուշ՝ ձեթ քոնել, օ-
ծել:

Օծտել կամ օցտել, եցի. ն. միմյանցից
բաժանել, հեռացնել. շ. ուղիղ շաղկից
դուրս գալ, շնդվել, խոտորվել:

Օճան, ի, առ, ից. գ. 1. օգնութիւն,
աշակցութիւն, օժանդակութիւն, նը-
պաստ. 2. քարիք, երախտք:

Օշնան, ի. գ. օճառ. նան՝ մեխակազգի-
ների ընտանիքին պատկանող բույս,
որի արմատը փրփրող ու մաքրող հատ-
կութիւն ունենալու պատճառով զոր-
ծածվել է որպէս օճառ, օճառախոտ:

Օրէն, օրինի, մանազանդ՝ օրէնք, օրի-
նաց. գ. 1. կարգ, կանոն, օրենք. 2.
կրոն, հավատք, ավանդութիւն. 3. ի-
բաւումք, պատվիրան. 4. (սուրբ) հա-
ղորդութիւն. 5. օրենսդիրք. 6. զաւան,
նահանգ: Օրէն է. նր. արժան է, վա-
յել է. օրենք է, սովորութիւն է:

Օրինակ զայս, զօրինակ զայս, զայս օ-
րինակ. այս օրինակով, այս ձևով, այս
կերպ, այսպէս:

Օրինակ իմն. 1. որպէս թն, իբրեւ թն.
2. իբրեւ՝ որպէս օրինակ, օրինակի
համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջաքան	3
Համառոտագրություններ	4

ԴԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

1. Գրաքարի այբուբենը. հնչյունների արտասանությունը և գրությունը	5
2. Հնչյունափոխություն	8

ՁԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. ԽՈՆՈՐԵՈՒՄ

ԴԱՅ ԵՐԿՐՈՐԴ

1. Դերբայներ	11
2. Փոխանցումներ բայերի մեջ	13
3. Բայի եղանակներն ու ժամանակները	14
4. Ներկայի հիմքը և նրանից կազմվող ժամանակները	14
5. Կրավորականի կազմությունը ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում	16

ԴԱՍ ԵՐՐՈՐԴ

Ներկա	16
-------	----

ԴԱՍ ԶՈՐՐՈՐԴ

Անցյալ անկատար	19
----------------	----

ԴԱՍ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Առաջին ապառնի	22
---------------	----

ԴԱՍ ՎՅՑԵՐՈՐԴ

Արդեւական հրամայական	25
----------------------	----

ԴԱՍ ՅՈԹԵՐՈՐԴ

1. Անցյալ կատարյալի հիմքը և նրանից կազմվող ժամանակները	27
2. Խոնարհման տիպերն անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում	28

ԴԱՍ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Անցյալ կատարյալ	31
-----------------	----

ԴԱՍ ԽՆՆԵՐՈՐԴ

Երկրորդ ապառնի	35
----------------	----

ԴԱՍ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

Քույն հրամայական (հրամայական եղանակի ներկա)	38
---	----

ԴԱՍ ՏԱՍՆԾԵԿԵՐՈՐԴ

Հորդորական հրամայական (հրամայական եղանակի ապառնի)	41
---	----

ԴԱՍ ՏԱՍՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ

1. Անցյալ դերբայ	45
2. Ենթակայական դերբայ	46
3. Ժխտական խոնարհում	47

Բ. հոլովում ԴԱՍ ՏԱՍՆԵՐԵՓԵՐՈՐԴ

Անվանական հոլովում	48
1. Պարզ և խառն հոլովում	49
2. Արտաքին և ներքին թերում	50
3. Հոլովների կազմությունը	50
4. Դիտարկություններ գոյական և ածական անունների հոլովման վերաբերյալ	58

Գոյական անունների հոլովումը ԴԱՍ ՏԱՍՆԱՋՈՐՍԵՐՈՐԴ

1. Պարզ հոլովումներ	58
2. Արտաքին հոլովում	58
3. Ա ներքին հոլովում	62

ԴԱՍ ՏԱՍՆԱՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

1. Հոլովում	67
2. Հոլովում	70

ԴԱՍ ՏԱՍՆԱԼԵՑԵՐՈՐԴ

1. Հոլովում	74
2. Ա հոլովում	82

Խառն հոլովումներ ԴԱՍ ՏԱՍՆԱՅՈՐՍԵՐՈՐԴ

1. Արտաքին հոլովում	82
2. Ա ներքին հոլովում	85
3. Ա հոլովում	88

ԴԱՍ ՏԱՍՆԱԹԹԵՐՈՐԴ

1. Անկանոն հոլովումներ	93
2. Համանուն բառերի հոլովումը	97

ԴԱՍ ՏԱՍՆԱԽՆԵՐՈՐԴ

Դերբայների հոլովումը և գործածությունը	99
---------------------------------------	----

ԴԱՍ ՔԱՍՆԵՐՈՐԴ

Դերանվանական հոլովում	103
Անձնական դերանուններ	104

ԴԱՍ ՔԱՍՆՄԵԿԵՐՈՐԴ

Պարզական դերանուններ	109
	117

ԴԱՍ ՔՍԱՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ

Ստացական դերանուններ	117
Փոխադարձ դերանուններ	120

ԴԱՍ ՔՍԱՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ

Հարցական-Հարաբերական դերանուններ	121
----------------------------------	-----

ԴԱՍ ՔՍԱՆՁՈՐՍԵՐՈՐԴ

Անորոշ գերաեղծներ	125
-------------------	-----

ԴԱՍ ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Որոշյալ դերանուններ	133
Դերանվանական մակբայներ	137

ԴԱՍ ՔՍԱՆԿԵՏԵՐՈՐԴ

Ածական անունները և նրանց հոլովումը	141
Ածականների գործածությունը գոյական անունների հետ	143
Վերացականը քանկացականի հոստարեն	145

ԴԱՍ ՔՍԱՆՅՈԹԵՐՈՐԴ

Քվական անուն	147
Քանական քվականները և նրանց հոլովումը	147
Գասական քվականները և նրանց հոլովումը	150
Անձներական քվականները և նրանց հոլովումը	151
Քվականների գործածությունը գոյական անունների հետ	151

ԴԱՍ ՔՍԱՆՈՒԹԵՐՈՐԴ

Պատճառական բայեր	156
------------------	-----

ԴԱՍ ՔՍԱՆԻՆԵՐՈՐԴ

Անկատելի բայեր	160
----------------	-----

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐՈՐԴ

Պակասավոր բայեր	166
Պակասավոր բայերի գործածությունը	167
Եզանակիլ բայեր	169

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵԿԵՐՈՐԴ

Բազադրյալ ժամանակներ	174
----------------------	-----

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ

Մակբայ	180
--------	-----

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ

Շաղկապ	183
Ձայնարկություն	189

**ՀԱՐԱՆՑՈՒՍՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԶՈՐԱԲԵՐՈՐԴ**

1. Շարահասություն	198
2. Համաձայնություն	194
3. Հսկվեերի գործառնությունը	195

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԶՈՐԱԲԵՐՈՐԴ

Հագեր	198
Որ հարաբերական գերանունը	205

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԶՈՐԱԲԵՐՈՐԴ

Նախդիրներ	200
Առ	200

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԶՈՐԱԲԵՐՈՐԴ

Ձ	215
---	-----

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԶՈՐԱԲԵՐՈՐԴ

Ի(3)	220
------	-----

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԶՈՐԱԲԵՐՈՐԴ

Ընդ	225
Ըստ	229
Ց	280

ԴԱՍ ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐՈՐԴ

Նախադրություններ	231
Հայցական խնդրով նախադրություններ	231
Սեռական խնդրով նախադրություններ	231
Բացառական խնդրով նախադրություններ	235
Գործիական խնդրով նախադրություններ	235

ԳՐԱՐԱՐԻ ՀԱՏՋԵՏՈՐ

Կուրիւն (5-րդ դ.), Վարդ Մաշտոցի (Հատուածք)	239
Փաւստոս Բիւզանդ (5-րդ դ.), Պատմութիւն Հայոց (Հատուած)	242
Կղնիկ Կողբացի (5-րդ դ.), Եղծ Աղանդոց (Հատուածք)	247
Ագաթանգեղոս (5-րդ դ.), Պատմութիւն Հայոց (Հատուածք)	252
Լուսին Խորենացի (5-րդ դ.), Պատմութիւն Հայոց (Հատուած)	258
Յղիշ (5-րդ դ.), Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմի (Հատուած)	261
Ղազար Փարպեցի (5-րդ դ.), Պատմութիւն Հայոց (Հատուածք)	265
Շառական	269
Յովնան Մամիկոնեան (7-րդ դ.), Պատմութիւն Տարօնայ (Հատուած)	270
Սեբէոս (7-րդ դ.), Պատմութիւն (Հատուած)	273
Ղեւոնդ (8-րդ դ.), Պատմութիւն (Հատուած)	278
Կերիզար Խաւկացի (10-րդ դ.), Մատենա ողբերգութեան (Հատուածք)	279
Ռեիստակէն Լաստիվեցի (11-րդ դ.), Պատմութիւն (Հատուած)	281
Միխայիլ Գլշ (12—13-րդ դդ.), Առակք	288
ԲԱՐԱՐԱՆ	288
	319

**Հրատարակության է ներկայացրել
համալսարանի հայաց լեզվի պատմության ամբիոնը**

Հրատարակության խմբագիր՝ Գ. Հ. Աղամյան
Գեղարվեստական խմբագիր՝ Ն. Ա. Թովմասյան
Տեխնիկական խմբագիր՝ Հ. Հ. Խաչատրյան
Վերստ. սրբագրիչ՝ Գ. Ս. Խաչատրյան

Հանձնված է շարվածքի 10. 06. 1992 թ., Ստորագրված է տպագրության 23. 10. 1992 թ.,
Զափար 60X84¹/₁₆, Քուլթ տպ. № 2: Տառատեսակը «Սովորական»: Տպագրության նդա-
նակը «Րարձր»: Հրատարակչական 17,0 մամուլ: Տպագրական 19,75 մամուլ = 18,36 պալ-
մանական մամուլի: Տպաքանակ 5000: Պատվեր 137: Գինը՝ պալմանագրային:
Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, Ա. Մանուկյան փ. № 1:
Издательство Ереванского университета, Ереван, ул. А. Манукяна, 1.

Թրեանի համալսարանի տպարան, Երևան, Արսլյան փ. № 52:
Типографии Ереванского университета, Ереван, ул. Абовяна, № 52.